

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI VİLÂYET-İ RÛM'UNUN İNŞASI
(BANİLER-VAKIFLAR-MİMARİ AKTÖRLER):
YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ'NİN MİMARİ ETKİNLİĞİ (1429-1494)**

DOKTORA TEZİ

Mustafa Çağhan KESKİN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

MAYIS 2017

**OSMANLI VİLÂYET-İ RÛM'UNUN İNŞASI
(BANİLER-VAKIFLAR-MİMARİ AKTÖRLER):
YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ'NİN MİMARİ ETKİNLİĞİ (1429-1494)**

DOKTORA TEZİ

**Mustafa Çağhan KESKİN
(502112104)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlknur KOLAY

MAYIS 2017

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502112104 numaralı Doktora Öğrencisi Mustafa Çağhan KESKİN, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı OSMANLI VİLÂYET-İ RÛM'UNUN İNŞASI BANİLER-VAKIFLAR-MİMARİ AKTÖRLER): YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ'NİN MİMARİ ETKİNLİĞİ (1429-1494) başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. İlknur KOLAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Turgut SANER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz DOĞANAY
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Aygöl AĞIR
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Sevgi PARLAK
İstanbul Üniversitesi

Teslim Tarihi : **11 Nisan 2017**
Savunma Tarihi : **18 Mayıs 2017**

Yörgüç Paşa'ya,

ÖNSÖZ

Amasya'ya yaptığım muhtelif ziyaretler sırasında bir mimar ve mimarlık tarihçisi olarak ilgimi en fazla çeken yapı Yörgüç Paşa İmareti olmuştur. Bu güzel yapının banisi olan garip isimli adamın kim olduğunu, başka hangi yapıları inşa ettirdiğini ve süreçte görev alan mimarların kimler olduğunu merak etmekle başladığım araştırma süreci Prof. Dr. İlknur Kolay'ın öneri ve teşvikiyle bu doktora tezinin ortaya çıkmasını sağladı. Yörgüç Paşa'nın baniliği üzerine başlayan araştırma, diğer aile fertlerinin banilik faaliyetlerini de içerecek şekilde genişledi. Araştırma, temelde, on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarlığının en dikkate değer yapı üreticilerinden olan Yörgüç Paşa Ailesi bireylerinin kimliklerini, siyasi faaliyetlerini, inşa-vakıf motivasyonlarını, inşa ettikleri yapıları içeren bir kataloğu, günümüze ulaşan yapılar ışığında gerçekleşen bir mimari değerlendirmeyi ve son olarak inşa süreçlerinde görev almış muhtemel aktörler üzerine önermeleri içerecek biçimde şekillendi.

Uzun, zorlu, heyecanlı ve bazen de sıkıcı olan araştırma ve yazın süresi boyunca bana desteğini hiç esirgemeyen, teşvik eden, yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. İlknur Kolay'a; lisansüstü uzmanlık alanımı Mimarlık Tarihi olarak belirlememde ilham kaynağı olan Prof. Dr. Turgut Saner'e; Harvard Üniversitesi'nde araştırma imkanı sunan ve değerli görüşleriyle araştırmamı zenginleştiren Aga Khan Program for Islamic Architecture koordinatörü Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'na*; araştırma sürecine değerli görüş ve önerileriyle katkıda bulunan jüri üyelerim Doç. Dr. Aziz Doğanay, Prof. Dr. Aygül Ağır ve Doç. Dr. Sevgi Parlak'a; Amasya'da benimle birlikte yapıları dolaşarak fotoğraflayan ve mimari fotoğraf konusunda tecrübe kazanmamı sağlayan Uzman Dr. Aras Neftçi'ye, yapılarda kullanılan taş çeşitleri hakkında verdiği bilgilerden dolayı Dr. Serkan Angı'ya ve sundukları sıcak ve entelektüel çalışma ortamı için tüm İ.T.Ü. Mimarlık Tarihi Çalışma Grubu üyeleri ile ve aynı odayı paylaştığım arkadaşım Dr. Kaan Sağ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ansızın Yörgüç Paşa ve ailesinden bahsetmeye başladığımda beni dinleyen, bazen de çok sıkılmalarına rağmen dinler görünen aileme ve arkadaşlarıma; özellikle alan çalışması sırasında Amasya ve çevresindeki kentlere yaptığım yolculukların çoğuna katılarak beni yalnız bırakmayan ve yardımcı olan dedem Edip Keskin, babam Ahmet Keskin, kuzenim Bora Bay'a ve tez sürecinin en az benim kadar yıpratmış eşim Deniz Sak'a sabır ve özverilerinden dolayı minnettarım.

Nisan 2017

Mustafa Çağhan Keskin
(Yüksek Mimar)

* Tez sürecinin Harvard Üniversitesi'nde gerçekleşen bölümü TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı (2214-A Yurt Dışı Araştırma Burs Programı) tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	xiii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvii
ÖZET.....	xxvii
SUMMARY	xxix
1. GİRİŞ.....	1
2. YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ: KÖKENLER VE SİYASİ FAALİYETLER.....	5
2.1 Ailenin Kökeni ve Yörgüç Paşa'nın Kimliği Üzerine Görüşler.....	5
2.2 Aile Bireyleri.....	9
2.2.1 Safiye Hatun.....	9
2.2.2 Şahbula Hatun	9
2.2.3 Çiçek Hatun.....	10
2.2.4 Mustafa Bey	10
2.2.5 Yunus Bey	10
2.2.6 Molla İsa Bey	10
2.2.7 Hundî Hatun	11
2.2.8 Sittî	11
2.2.9 Hatice Hatun	11
2.2.10 Hızır Paşa	11
2.2.11 Mehmed Paşa	12
2.2.12 Hızır Paşa'nın Diğer Çocukları.....	13
2.3 Yörgüç Paşa ve Ailesinin Siyasi Faaliyetleri	13
3. VİLÂYET-İ RÛM'UN İNŞASI: SOSYO-POLİTİK GÜCÜN TEMSİLİ VE MİMARİ	21
3.1 Yörgüç Paşa Ailesinin Vakıfları	21
3.1.1 Yörgüç Paşa Külliyesi ve Vakıfları	23
3.1.2 Mustafa Bey Külliyesi ve Vakıfları	24
3.1.3 Hızır Paşa Külliyesi ve Vakıfları	25
3.1.4 Mehmed Paşa Külliyesi ve Vakıfları	26
3.1.5 Aile Bireyleri Tarafından Düzenlettirilen Diğer Vakıflar.....	29
3.2 Vakıf ve Banilik Motivasyonu: Dini, Siyasi, Ekonomik Gerekçeler / Kaygılar	30
3.2.1 Dini Gerekçeler / Kaygılar	30
3.2.2 Ekonomik Gerekçeler / Kaygılar	31
3.2.3 Siyasi Gerekçeler / Kaygılar	34
3.3 Muhtemel Bir Hakimiyet Çevresi: Vilâyet-i Rûm	40
3.3.1 Amasya.....	42
3.3.2 Tokat	42
3.3.3 Samsun	43
3.3.4 Havza	43

3.3.5 Gümüş	44
3.3.6 Vezirköprü.....	44
3.3.7 Kavak	44
3.3.8 Ladik.....	45
3.3.9 İskilip.....	45
3.3.10 Niksar	45
3.3.11 Tosya	45
3.3.12 Uluköy / Sonisa	46
3.3.13 İshakalanı Köyü.....	46
3.3.14 İznik.....	46
3.3.15 Akhisar / Pamukova	46
3.3.16 Gelirleri Vakfedilen Köylerin Dağıldığı Bölge.....	48
4. YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ TARAFINDAN İNŞA EDİLEN YAPILAR	51
4.1 Karşılıksız Dinî-Sosyal Hizmet Veren Yapılar	53
4.1.1 Çok İşlevli Yapılar: İmaretler	54
4.1.1.1 Amasya Yörgüç Paşa İmareti	54
4.1.1.2 Havza Mustafa Bey İmareti.....	59
4.1.1.3 Amasya Hızır Paşa İmareti.....	62
4.1.1.4 Amasya Mehmed Paşa Camisi ve Tabhanesi.....	65
4.1.2 Bağımsız İbadethaneler: Mescidler-Camiler.....	68
4.1.2.1 Amasya Şahbula Hatun Mescidi	69
4.1.2.2 Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi.....	69
4.1.2.3 Vezirköprü [Kedegara] Yörgüç Paşa Camisi	73
4.1.2.4 Kavak Yörgüç Paşa Camisi.....	74
4.1.2.5 Havza Yörgüç Paşa / Yörgüçpaşazade Mustafa Bey Camisi	74
4.1.2.6 Akhisar / Pamukova Yörgüç Paşa Camisi.....	77
4.1.2.7 Samsun Hızır Paşa Camisi	77
4.1.2.8 İznik Hatice Hatun Mescidi.....	78
4.1.3 Eğitim Yapıları: Mektepler / Medreseler	78
4.1.3.1 Amasya Şahbula Hatun Mektebi.....	79
4.1.3.2 Tokat Yörgüç Paşa Mektebi	79
4.1.3.3 Vezirköprü Yörgüç Paşa Mektebi	80
4.1.3.4 Amasya Hızır Paşa Mektebi	80
4.1.3.5 Amasya Yörgüç Paşa Medresesi	80
4.1.3.6 Amasya Hızır Paşa Medresesi.....	82
4.1.3.7 Sonisa / Uluköy Terabya Medresesi.....	84
4.1.3.8 Amasya Mehmed Paşa Medresesi.....	84
4.1.4 Matbah [Mutfak] Yapıları	86
4.1.4.1 Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi Matbahı	86
4.1.4.2 Havza Mustafa Bey Külliyesi Matbahı	87
4.1.4.3 Amasya Hızır Paşa Külliyesi Matbahı	88
4.1.4.4 Amasya Mehmed Paşa Külliyesi Matbahı	88
4.1.5 Çeşmeler.....	89
4.1.5.1 Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi.....	89
4.1.5.2 Amasya Şahbula Hatun Çeşmesi.....	90
4.1.5.3 Amasya Hızır Paşa Külliyesi Çeşmesi	90
4.1.5.4 Amasya Mehmed Paşa Külliyesi'nin Doğusunda Anonim Çeşme	91
4.1.6 Türbeler	92
4.1.6.1 Amasya Yörgüç Paşa Türbesi	92
4.1.6.2 Havza Anonim Türbe	96

4.1.6.3 Amasya Hızır Paşa Türbesi	99
4.1.6.4 Aileye ait mezarlar	100
4.1.7 Tekkeler	102
4.1.7.1 İshakalanı Köyü Şeyh Turak Tekkesi	103
4.1.7.2 Amasya Hızır Paşa Tekkesi	104
4.1.7.3 Samsun Hızır Paşa Tekkesi	104
4.1.7.4 Amasya Habib Karamanî Tekkesi	105
4.2 Külliyeleire Gelir Getiren İktisadi Yapılar	105
4.2.1 Hamamlar	106
4.2.1.1 Tokat Yörgüç Paşa Hamamı	107
4.2.1.2 Amasya Yörgüç Paşa Hamamı	108
4.2.1.3 İskilip Yörgüç Paşa Hamamı	109
4.2.1.4 Gümüş Yörgüç Paşa Hamamı	109
4.2.1.5 Amasya Mustafa Bey Hamamı	110
4.2.1.6 Havza Mustafa Bey Hamamı	113
4.2.1.7 Amasya Hızır Paşa Hamamı / Sümbül Hamamı	115
4.2.1.8 Tokat Mehmed Paşa Vakfı Hamamı	117
4.2.1.9 Samsun Mehmed Paşa Vakfı Hamamı	117
4.2.1.10 Niksar Mehmed Paşa Vakfı Hamamı (1)	117
4.2.1.11 Niksar Mehmed Paşa Vakfı Hamamı (2)	118
4.2.2 Ticaret Yapıları: Han / Bedesten / Dükkan	119
4.2.2.1 Amasya Yörgüç Paşa Hanı / Kapan Hanı	121
4.2.2.2 Tokat Yörgüç Paşa Vakfı Hanı	122
4.2.2.3 Havza Mustafa Bey Hanı	122
4.2.2.4 Amasya Hızır Paşa Hanı	122
4.2.2.5 Samsun Mehmed Paşa Hanı	123
4.2.2.6 Tosya Bedesteni	123
4.2.2.7 Dükkanlar	124
4.2.3 Değirmenler ve Su Dolapları	125
4.2.3.1 Yörgüç Paşa Su Dolabı	128
4.2.3.2 Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Değirmenleri	128
4.3 Özel Mülker	128
4.3.1 Saray / Konut	128
4.3.1.1 Yörgüç Paşa Sarayı	129
4.3.1.2 Mehmed Paşa Sarayı	129
4.3.2 Çiftlikler	129
4.3.2.1 Kavaklı Çiftliği	129
4.4 Kaynaklarda Yörgüç Paşa Ailesi'ne Atfedilen Diğer İnşa Faaliyetleri	130
4.4.1 Kuş / Kuç Köprü	130
4.4.2 Yeşilirmak Kuzey İstinat Duvarı	131
5. MİMARİ DEĞERLENDİRME	133
5.1 Yapı Tiplerine Göre Plan Kurguları	133
5.1.1 Çok İşlevli Yapılar: İmaretler	133
5.1.2 Bağımsız İbadethaneler: Camiler / Mescidler	139
5.1.3 Medreseler	144
5.1.4 Çeşmeler	145
5.1.5 Türbeler / Mezarlar	145
5.1.6 Hamamlar	149
5.1.7 Ticaret Yapıları	154
5.2 Malzeme	155

5.2.1 Özgün Yapı Malzemeleri: Tuğla ve Taş	155
5.2.2 Devşirme Malzeme	162
5.3 Strüktürel Yapı Öğeleri	165
5.3.1 Duvar Örgüsü	165
5.3.2 Ayaklar-Payeler.....	167
5.3.3 Sütunlar ve sütun başlıkları	168
5.3.4 Payandalar	171
5.3.5 Kemerler.....	172
5.3.6 Örtü Biçimleri	175
5.3.7 Kubbeye Geçiş Elemanları.....	181
5.4 Yapı Öğeleri	183
5.4.1 Taçkapılar / Özel Kapı Düzenlemeleri.....	183
5.4.2 Pencereler	191
5.4.3 Mihraplar.....	202
5.4.4 Minberler.....	203
5.4.5 Minareler	209
5.4.6 Ocaklar	213
5.4.7 Bacalar.....	214
5.4.8 Çörtlenler.....	215
5.5 Dekorasyon Programı.....	217
5.5.1 Ahşap İşçiliği.....	217
5.5.2 Taş Süsleme.....	218
5.5.3 Çini	225
5.5.4 Kalem işi	225
5.6 Yazı.....	225
5.6.1 Teknik.....	231
5.6.2 Yazı Türü.....	232
5.6.3 İçerik.....	232
5.6.4 Kompozisyon	237
6. MUHTEMEL MİMARİ AKTÖRLER	239
6.1 Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un Banilik Dönemi: 1429-1437	240
6.2 Hızır Paşa'nın Banilik Dönemi: ?-1465	250
6.3 Mehmed Paşa'nın Banilik Dönemi: 1480-1490 ?	251
7. SONUÇ.....	257
KAYNAKLAR.....	267
EKLER.....	287
ÖZGEÇMİŞ.....	399

KISALTMALAR

387 TD	: 387 Numaralı Tahrir Defteri
AŞS	: Amasya Şer'iyye Sicilleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKGMA	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 : Yerleşim yerine göre yapı listesi	47
Çizelge 4.1 : Baniye göre yapı listesi	52
Çizelge 4.2 : İşlevine göre yapı listesi: karşılıksız dini-sosyal hizmet veren yapılar	53
Çizelge 4.3 : İşlevine göre yapı listesi: vakıflara gelir getiren yapılar	106
Çizelge 4.4 : Yörgüç Paşa ve ailesine ait özel mülkler.....	128
Çizelge 5.1 : Taş cinsleri ve kullanıldığı yapılar	160
Çizelge 5.2 : Yapılara göre duvar örgüsü teknikleri (çizimler, Kolay’dan alınmıştır)	166
Çizelge 5.3 : Mekanlara göre örtü elemanı.....	178
Çizelge 5.4 : Kubbeli mekanlara göre geçiş elemanları	181
Çizelge 5.5 : Kitabelerde dönemin sultanı için kullanılan unvanlar.....	234
Çizelge 5.6 : Kitabelerde baniler için kullanılan unvanlar	235
Çizelge 6.1 : Yörgüç Paşa, Şahbula Hatun ve Mustafa Bey tarafından inşa edilen yapılar	241
Çizelge 6.2 : Hızır Paşa tarafından inşa edilen yapılar.....	251
Çizelge 6.3 : Mehmed Paşa tarafından inşa edilen yapılar.....	252

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Yörgüç Paşa Ailesi Soyağacı	12
Şekil 3.1 : 1850 tarihli Mitchell haritası, Anadolu Vilayetleri. Detay: Vilâyet-i Rûm	41
Şekil 3.2 : Yörgüç Paşa Ailesi tarafından Vilâyet-i Rûm çevresinde inşa edilen yapıların dağıldığı yerleşimler	48
Şekil 3.3 : Yörgüç Paşa Ailesi tarafından gelirleri vakfedilmiş köylerin dağıldığı bölge.....	49
Şekil 3.4 : Yörgüç Paşa Ailesi'nin muhtemel etki alanı.....	49
Şekil 4.1 : Yörgüç Paşa İmareti planı (Ayverdi'den işlenerek)	56
Şekil 4.2 : Yörgüç Paşa İmareti kesiti (Ayverdi'den işlenerek)	56
Şekil 4.3 : Mustafa Bey İmareti planı (Ayverdi'den işlenerek).....	61
Şekil 4.4 : Hızır Paşa Külliyesi vaziyet planı (Oltulu'dan işlenerek).....	63
Şekil 4.5 : Hızır Paşa İmareti mevcut durum planı (Oltulu'dan işlenerek)	63
Şekil 4.6 : Hızır Paşa İmareti restitüsyon önerisi (Oltulu'dan işlenerek).....	65
Şekil 4.7 : Mehmed Paşa Camisi plan ve kesiti (Yüksel'den işlenerek)	67
Şekil 4.8 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi planı (Ayverdi'den işlenerek).....	71
Şekil 4.9 : Yörgüç Paşa / Yörgüçpaşazade Mustafa Bey Camisi ve diğer yapılarla ilişkisini gösteren vaziyet planı.....	75
Şekil 4.10 : Gabriel'in Amasya haritasında Yörgüç Paşa Medresesi'nin konumu ...	81
Şekil 4.11 : Medresenin külliye içindeki tahmini yerleşimi	83
Şekil 4.12 : Oltulu'nun Medrese Yerleşimi Restitüsyon Önerisi	83
Şekil 4.13 : Gabriel'in Amasya planında Mehmed Paşa Medresesi'nin yerleşimi ...	85
Şekil 4.14 : Mustafa Bey İmareti ve doğusundaki kubbeli bağımsız yapı	87
Şekil 4.15 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi	89
Şekil 4.16 : Hızır Paşa Külliyesi çeşmesi, plan görünüş, kesit (Oltulu'dan işlenerek)	90
Şekil 4.17 : Yörgüç Paşa Türbesi plan ve kesiti	94
Şekil 4.18 : Albert Gabriel'in Yörgüç Paşa İmareti planında görülen üç sanduka....	95
Şekil 4.19 : Havza Mustafa Bey İmareti bahçesinde anonim türbe plan ve kesiti	97
Şekil 4.20 : Hızır Paşa Türbesi plan ve kesiti (Yüksel'den işlenerek)	99
Şekil 4.21 : Hızır Paşa İmareti güney batısında bulunan iki lahit (Oltulu'dan işlenerek).....	101
Şekil 4.22 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı (Ayverdi'den işlenerek)	108
Şekil 4.23 : Amasya Mustafa Bey Hamamı planı (Ayverdi'den işlenerek)	110
Şekil 4.24 : Mustafa Bey Hamamı planı (Ayverdi'den işlenerek)	114
Şekil 4.25 : Hızır Paşa Hamamı (Oltulu'dan işlenerek)	116
Şekil 4.26 : Niksar'da onbeşinci yüzyıla tarihlenen büyük hamam (Çal'dan işlenerek).....	118
Şekil 4.27 : Su değirmeni çalışma prensibi (Bir ve Kayral'dan işlenerek)	125

Şekil 4.28 : Ahmet Durri Efendi'nin, Sefâretnâme-i İran (1721) adlı eserinde Yeşilirmak ve üzerindeki su değirmenleri (Harvard University Fine Arts Library, Digital Images & Slides Collection d2016.02449)	126
Şekil 4.29 : II. Bayezid Külliyesi su dolabı (Gabriel, 1934)	127
Şekil 4.30 : Gabriel'in Amasya haritasında Kuş Köprü'nün yeri.....	130
Şekil 5.1 : Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti, Hızır Paşa İmareti plan kurguları	136
Şekil 5.2 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri plan kurgusu	137
Şekil 5.3 : Sirkülasyonu bağımsız çözümlenmiş tabhaneli camiler (planlar Ayverdi, Kuban ve Yüksel'den işlenmiştir, ölçek bütünlüğü göstermektedir)..	138
Şekil 5.4 : On dört ve on beşinci yüzyıl tek kubbeli Osmanlı camileri (Kuban'dan işlenerek).....	140
Şekil 5.5 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ile çeşitli çok ayaklı camiler (Gabriel, Ayverdi ve Kuban'dan işlenmiştir, ölçek bütünlüğü göstermektedir)	143
Şekil 5.6 : Medreselerin külliye içindeki konumları.....	144
Şekil 5.7 : Türbe ve açık mezarların yapılarla ilişkisi	146
Şekil 5.8 : Amasya'da türbe ile bütünleşik yapılar	146
Şekil 5.9 : Yörgüç Paşa İmareti ve Şah Melik Mescidi ile bütünleşen türbeler	147
Şekil 5.10 : Soyunmalık [Camekan]-Ilıklık-Sıcaklık kurgularına göre hamamlar..	150
Şekil 5.11 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ile Bursa İncirlice Hamamı sıcaklık planları (Ayverdi ve Gabriel'den işlenerek)	152
Şekil 5.12 : Tokat Yörgüç Paşa ve Merzifon Çelebi Mehmed Hamamı	153
Şekil 5.13 : Serez Bedesteni plan ve görünüş restitüsyonu (Cezar'dan işlenerek)..	154
Şekil 5.14 : Amasya Kapı Ağası Bedesteni (Yüksel'den işlenerek).....	155
Şekil 5.15 : Yapılarda bulunan ayaklar-payeler.....	168
Şekil 5.16 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi sütunları ve sütun başlıkları (çizim: Mustafa Çağhan Keskin)	169
Şekil 5.17 : Mehmed Paşa Camisi sütunları ve sütun başlıkları (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	170
Şekil 5.18 : Tokat Hatuniye Camisi'nde payandaları gösteren plan ve kesit (Yüksel, 1983'ten işlenerek).....	171
Şekil 5.19 : Örtü biçimleri	175
Şekil 5.20 : Örtü biçimleri	177
Şekil 5.21 : Yörgüç Paşa İmareti kapı düzenlemeleri (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	184
Şekil 5.22 : Havza Mustafa Bey İmareti kapı düzenlemeleri (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	185
Şekil 5.23 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi cümle kapısı düzenlemesi (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	186
Şekil 5.24 : Mehmed Paşa Camisi kapı düzenlemeleri (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	187
Şekil 5.25 : Hamamların cümle kapıları (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	188
Şekil 5.26 : Yörgüç Paşa İmareti pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (çizim: Mustafa Çağhan Keskin)	192
Şekil 5.27 : Havza Mustafa Bey İmareti pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	194
Şekil 5.28 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	196

Şekil 5.29 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (çizim: Mustafa Çağhan Keskin)	198
Şekil 5.30 : Hamamların pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	200
Şekil 5.31 : Mihraplar (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	203
Şekil 5.32 : Mehmed Paşa Camisi minberi doğu ve kuzey cephesi (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).....	206
Şekil 5.33 : Amasya II. Bayezid Camisi, Edirne II. Bayezid Camisi ve Mehmed Paşa Camisi minberleri (Amasya ve Edirne II. Bayezid Camilerinin minber çizimleri Bayrakal'dan alınmıştır).	208
Şekil 5.34 : Minareler (Hızır Paşa İmareti minaresi Oltulu'dan işlenmiştir)	210
Şekil 5.35 : Yörgüç Paşa İmareti, Koca Mehmed Paşa İmareti ve Firuz Bey İmareti minare-merdiven konumları (Ayverdi'den işlenerek)	212
Şekil 5.36 : Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi tabhanelerinde ocaklar	214
Şekil 5.37 : Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi tabhane bacaları	215
Şekil 5.38 : Yapılarda tespit edilen çörlenler (çizim: Mustafa Çağhan Keskin)	216
Şekil 5.39 : Mehmed Paşa Camisi ahşap kapı kanatları (rölöve-restitüsyon çizimi: Mustafa Çağhan Keskin)	217
Şekil 5.40 : Giriş eyvan kemeri kilit taşı çevresinde bezeme [düşey ve yatay yüzeyler] (çizim: Mustafa Çağhan Keskin)	218
Şekil 5.41 : Yörgüç Paşa İmareti taçkapı bezeme programı.....	219
Şekil 5.42 : Kuzeydoğu odanın kapısı üzerinde bulunan bitkisel bezemeli pano ...	220
Şekil 5.43 : Yörgüç Paşa İmareti ve Türbesi'nde yazı barındıran unsurlar	227
Şekil 5.44 : Mustafa Bey İmareti kitabe konumu	228
Şekil 5.45 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kitabe konumu.....	229
Şekil 5.46 : Mehmed Paşa Camisi'nde yazı barındıran unsurlar.....	231
Şekil A.1 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesi (Aras Neftçi)	289
Şekil A.2 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesi (Aras Neftçi)	289
Şekil A.3 : Yörgüç Paşa İmareti, Yörgüç Paşa Türbesi (Aras Neftçi)	290
Şekil A.4 : Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanı	290
Şekil A.5 : Yörgüç Paşa İmareti taç kapısı	291
Şekil A.6 : Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanı örtü sistemi (Aras Neftçi)	291
Şekil A.7 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı (Aras Neftçi)	292
Şekil A.8 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa ve mescid eyvanı (Aras Neftçi)	292
Şekil A.9 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa örtü sistemi (Aras Neftçi)	293
Şekil A.10 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa (Aras Neftçi)	293
Şekil A.11 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa ve mescid eyvanı (Aras Neftçi)	293
Şekil A.12 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhane kapısı	294
Şekil A.13 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa ve mescid eyvanı örtü sistemi (Aras Neftçi)	294
Şekil A.14 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi	295
Şekil A.15 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi örtü sistemi	295
Şekil A.16 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhanesi örtü sistemi	295
Şekil A.17 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhanesi ocağı	295
Şekil A.18 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda kapı düzenlemesi	296
Şekil A.19 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda	296
Şekil A.20 : Yörgüç Paşa İmareti çatıya çıkan merdiven	297
Şekil A.21 : Yörgüç Paşa İmareti çatıya çıkan merdivende frizli devşirme parça ..	297
Şekil A.22 : Yörgüç Paşa Türbesi kuzey cephesi	298

Şekil A.23 : Yörgüç Paşa Türbesi batı cephesi.....	298
Şekil A.24 : Yörgüç Paşa sandukası	299
Şekil A.25 : Yörgüç Paşa Türbesi'nde sandukalar	299
Şekil A.26 : Yörgüç Paşa Türbesi doğu [giriş eyvanı] cephesi	299
Şekil A.27 : Yörgüç Paşa İmareti doğu cephesi	300
Şekil A.28 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı doğu cephesi	300
Şekil A.29 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı batı cephesi penceresi	300
Şekil A.30 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi cephesi	301
Şekil A.31 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı üst sıra pencere detayı.....	301
Şekil A.32 : Yörgüç Paşa İmareti mihrabı.....	302
Şekil A.33 : Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısı üzerinde bezeme kompozisyonu detay	302
Şekil A.34 : Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısı kemeri (Walter B. Denny /archnet.org)	303
Şekil A.35 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda kapı düzenlemesi üzerinde bezeme panosu	303
Şekil A.36 : Yörgüç Paşa İmareti kemer üzengi düzenlemesi.....	304
Şekil A.37 : Yörgüç Paşa İmareti eyvan kemeri kilit taşında bezeme kompozisyonu	304
Şekil A.38 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesinde giriş eyvanı yanında devşirme malzeme	305
Şekil A.39 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme	305
Şekil A.40 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme	305
Şekil A.41 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme	306
Şekil A.42 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme	306
Şekil A.43 : Yörgüç Paşa İmareti'nde çörten	306
Şekil A.44 : Mustafa Bey İmareti doğu cephesi	307
Şekil A.45 : Mustafa Bey İmareti güney cephesi ve giriş sundurması	307
Şekil A.46 : Mustafa Bey İmareti taçkapı düzenlemesi.....	308
Şekil A.47 : Mustafa Bey İmareti taçkapı kavsarası ve kitabe detayı	308
Şekil A.48 : Mustafa Bey İmareti mihrap eyvanı	309
Şekil A.49 : Mustafa Bey İmareti orta sofa ve tabhane kapıları.....	309
Şekil A.50 : Mustafa Bey İmareti tabhane kapısı	310
Şekil A.51 : Mustafa Bey İmareti tabhane kapısı detay	310
Şekil A.52 : Mustafa Bey İmareti kuzey batı tabhane örtü sistemi	310
Şekil A.53 : Mustafa Bey İmareti kuzey doğu oda kapı ve penceresi	311
Şekil A.54 : Mustafa Bey İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme	311
Şekil A.55 : Hızır Paşa İmareti	312
Şekil A.56 : Hızır Paşa İmareti güney cephesi	312
Şekil A.57 : Hızır Paşa İmareti doğu cephesi (Ayverdi)	313
Şekil A.58 : Hızır Paşa İmareti avlu girişi ve duvar çeşmesi	313
Şekil A.59 : Hızır Paşa İmareti mescid eyvanı batısında hazire düzenlemesi	313
Şekil A.60 : Hızır Paşa İmareti avlusu doğu girişi	314
Şekil A.61 : Hızır Paşa İmareti minaresi	314
Şekil A.62 : Hızır Paşa İmareti minare kapısı	315
Şekil A.63 : Hızır Paşa İmareti medrese revağı sütun kalıntısı	315
Şekil A.64 : Hızır Paşa İmareti orta sofa	316
Şekil A.65 : Hızır Paşa İmareti doğu tabhane.....	316
Şekil A.66 : Hızır Paşa İmareti doğu tabhanede minare kaidesi	316
Şekil A.67 : Hızır Paşa İmareti orta sofa	317

Şekil A.68 : Hızır Paşa İmareti mescid eyvanı	317
Şekil A.69 : Hızır Paşa İmareti mescid eyvanı ahşap tavan örtüsü	318
Şekil A.70 : Hızır Paşa İmareti batı tabhanesi	318
Şekil A.71 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri	319
Şekil A.72 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri dış sofa [son cemaat revağı]	319
Şekil A.73 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri batı cephesi	320
Şekil A.74 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri batı cephesi	320
Şekil A.75 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri güney cephesi	320
Şekil A.76 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi	321
Şekil A.77 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi	321
Şekil A.78 : Hızır Paşa Türbesi doğu cephesi	322
Şekil A.79 : Hızır Paşa Türbesi kuzeyinde Mehmed Paşa ve Habib Karamani kabirleri	322
Şekil A.80 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri dış sofa [son cemaat revağı]	323
Şekil A.81 : Sütun başlığı detay	323
Şekil A.82 : Sütun başlığı detay	324
Şekil A.83 : Sütun başlığı detay	324
Şekil A.84 : Sütun başlığı detay	324
Şekil A.85 : Sütun başlığı detay	325
Şekil A.86 : Sütun başlığı detay	325
Şekil A.87 : Sütun başlığı detay	325
Şekil A.88 : Cami cümle kapısı üzerinde aynalı tonoz	326
Şekil A.89 : Mehmed Paşa Camisi cümle kapısı düzenlemesi	326
Şekil A.90 : Mehmed Paşa Camisi ahşap kapısı (Amasya Müzesi)	327
Şekil A.91 : Mehmed Paşa Camisi kitabesi	327
Şekil A.92 : Mehmed Paşa Camisi haremi mihrap yönü (Aras Neftçi)	328
Şekil A.93 : Mehmed Paşa Camisi haremi cümle kapısı ve tabhane kapıları (Aras Neftçi)	328
Şekil A.94 : Mehmed Paşa Camisi örtü sistemi (Aras Neftçi)	329
Şekil A.95 : Mehmed Paşa Camisi minberi (Aras Neftçi)	329
Şekil A.96 : Mehmed Paşa Camisi minberi doğu cephesi	330
Şekil A.97 : Mehmed Paşa Camisi minberi kuzey cephesi	330
Şekil A.98 : Mehmed Paşa Camisi minberi kuzey cephesi detay	331
Şekil A.99 : Mehmed Paşa Camisi batı tabhanesi	331
Şekil A.100 : Mehmed Paşa Camisi batı tabhanesi örtü sistami ve minare kaidesi	332
Şekil A.101 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi	332
Şekil A.102 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi	333
Şekil A.103 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi batı cephesi	333
Şekil A.104 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi kuzey cephesi	333
Şekil A.105 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi batı cephesi	334
Şekil A.106 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi alt sıra pencere düzenlemesi	334
Şekil A.107 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi güney cephesi	335
Şekil A.108 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi cümle kapısı	335
Şekil A.109 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem	336
Şekil A.110 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem	336
Şekil A.111 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem	336
Şekil A.112 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi orta nef örtü sistemi	337
Şekil A.113 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi yan neflerde çapraz tonoz	337
Şekil A.114 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi mihrabı	337
Şekil A.115 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde devşirme malzeme	338

Şekil A.116 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi kuzey duvarı (VGM Arşivi; Toruk, 2005)	338
Şekil A.117 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi Camisi'nin batı duvarı (VGM Arşivi; Toruk, 2005)	338
Şekil A.118 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi	339
Şekil A.119 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi	339
Şekil A.120 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi harem	339
Şekil A.121 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi	340
Şekil A.122 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi	340
Şekil A.123 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi	340
Şekil A.124 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi harem	341
Şekil A.125 : Havza Yörgüç Paşa Camisi	341
Şekil A.126 : Havza Yörgüç Paşa Camisi ve Mustafa Bey Hamamı	341
Şekil A.127 : Havza Yörgüç Paşa Camisi mihrap duvarı	342
Şekil A.128 : Havza Yörgüç Paşa Camisi mahfil	342
Şekil A.129 : Yörgüç Paşa Zaviyesi avlusunda medrese olduğu düşünülen yapı (Gabriel)	343
Şekil A.130 : Hızır Paşa Külliyesi kuzy istinat duvarı	344
Şekil A.131 : Hızır Paşa Külliyesi'nde revak sütunu	344
Şekil A.132 : Mehmed Paşa Külliyesi'nde medrese bacalarının izlenebildiği eski bir fotoğraf (Menç)	345
Şekil A.133 : Mehmed Paşa Külliyesi doğusunda bulunan çeşme (Gabriel)	346
Şekil A.134 : Havza Mustafa Bey İmaretı ve Anonim Türbe	346
Şekil A.135 : Anonim Türbe'nin eski tarihli bir fotoğrafı (VGM Arşivi)	347
Şekil A.136 : Anonim Türbe'nin eski tarihli bir fotoğrafı (SALT Arşivi)	347
Şekil A.137 : Anonim Türbe batı cephesi son onarım sonrası	348
Şekil A.138 : Anonim Türbe son onarım sonrası (Kılcı)	348
Şekil A.139 : Anonim Türbe mumyalık katı	348
Şekil A.140 : Samsun İsa Baba Tekkesi	349
Şekil A.141 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı	349
Şekil A.142 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı cümle kapısı	350
Şekil A.143 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kitabe	350
Şekil A.144 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kuzey cephesi duvar çeşmesi	350
Şekil A.145 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı batı cephesi	351
Şekil A.146 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı batı cephesi	351
Şekil A.147 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı duvar örgüsünde devşirme malzeme ...	351
Şekil A.148 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı camekan [soyunmalık] bölümü	352
Şekil A.149 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ılıkılık bölümü [batı mekan]	352
Şekil A.150 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ılıkılık bölümü [doğu mekan]	353
Şekil A.151 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü	353
Şekil A.152 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü	354
Şekil A.153 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü kubbesi	354
Şekil A.154 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı halvet	355
Şekil A.155 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı musluk aynasında bezeme	355
Şekil A.156 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı musluk aynasında bezeme	355
Şekil A.157 : Amasya Mustafa Bey Hamamı (Mustafa Cambaz)	356
Şekil A.158 : Amasya Mustafa Bey Hamamı kuzey cephesi	356
Şekil A.159 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık güney cephesi (Mustafa Cambaz)	356
Şekil A.160 : Amasya Mustafa Bey Hamamı cümle kapısı	357

Şekil A.161 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık iç mekan	357
Şekil A.162 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık mekanı mukarnaslı tromp	358
Şekil A.163 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ılıkılık mekanı kubbeye geçiş elemanı (Seda Kula Say)	358
Şekil A.164 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ılıkılığa açılan birimlerde kubbeye geçiş elemanı (Seda Kula Say).....	359
Şekil A.165 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ilk [doğu] sıcaklık mekanı kubbesi (Seda Kula Say)	359
Şekil A.166 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklık mekanı.....	360
Şekil A.167 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklık mekanı kubbesi ve eyvanı örten yarım kubbeler	360
Şekil A.168 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklık mekanında kurna ve korkuluk	360
Şekil A.169 : Amasya Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek)	361
Şekil A.170 : Amasya Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek)	361
Şekil A.171 : Amasya Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek)	361
Şekil A.172 : Amasya Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşına bezeme (Özbek)	361
Şekil A.173 : Havza Mustafa Bey Hamamı [arkada] ve Büyük Hamam [önde].....	362
Şekil A.174 : Havza Mustafa Bey Hamamı doğu cephesi.....	362
Şekil A.175 : Havza Mustafa Bey Hamamı soyunmalık mekanı kubbeye geçiş elemanı (Seda Kula Say).....	363
Şekil A.176 : Havza Mustafa Bey Hamamı ılıkılık mekanı kubbeye geçiş elemanı (Seda Kula Say)	363
Şekil A.177 : Havza Mustafa Bey Hamamı halveti kubbeye geçiş elemanı (Seda Kula Say)	363
Şekil A.178 : Amasya Hızır Paşa Hamamı.....	364
Şekil A.179 : Amasya Hızır Paşa Hamamı güney cephesi.....	364
Şekil A.180 : Amasya Hızır Paşa Hamamı doğu cephesinde cümle kapısı.....	365
Şekil A.181 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık güney cephesi alt sıra pencere	365
Şekil A.182 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık güney cephesi üst sıra pencere	365
Şekil A.183 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık batı cephe pencere	366
Şekil A.184 : Amasya Hızır Paşa Hamamı'nda devşirme malzeme	366
Şekil A.185 : Amasya Hızır Paşa Hamamı külhan kısmı.....	366
Şekil A.186 : Amasya Hızır Paşa Hamamı batı cephesinde çötenler.....	367
Şekil A.187 : Amasya Hızır Paşa Hamamı batı cephesi.....	367
Şekil A.188 : Amasya Hızır Paşa Hamamı güney cephesi.....	367
Şekil A.189 : Amasya Hızır Paşa Hamamı örtü sistemi.....	367
Şekil A.190 : Amasya Hızır Paşa Hamamı örtü sistemi.....	368
Şekil A.191 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık mekanı [güney ve batı duvarı] (Ersel Oltulu)	368
Şekil A.192 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık mekanı [kuzey ve doğu duvarı] (Ersel Oltulu).....	368

Şekil A.193 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık mekanı kubbesi (Ersel Oltulu).....	369
Şekil A.194 : Amasya Hızır Paşa Hamamı ılıklik mekanı (Ersel Oltulu)	369
Şekil A.195 : Amasya Hızır Paşa Hamamı sıcaklık mekanı (Ersel Oltulu)	370
Şekil A.196 : Amasya Hızır Paşa Hamamı halvet (Ersel Oltulu).....	370
Şekil A.197 : Bedestenin 1943 depremi sonrasına ait bir fotoğrafı (www.tosya.bel.tr)	371
Şekil A.198 : Bedestenin 1943 depremi öncesine ait bir fotoğrafı (www.tosyali.net.tr)	371
Şekil A.199 : Amasya’da bir su dolabı ve değirmen yapısı (Gabriel, 1934).....	372
Şekil A.200 : Mehmed Paşa Külliyesi önünde su dolabı (Menç).....	372
Şekil A.201 : Yeşilirmak kuzey istinat duvarı, Hatuniye Külliyesi.....	373
Şekil A.202 : Amasya Kuş (Kunç) Köprü	373
Şekil A.203 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı planı (Goodwin).....	373
Şekil A.204 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı batı cephesi	374
Şekil A.205 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı güney cephesi	374
Şekil A.206 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı kuzey cephesi.....	374
Şekil A.207 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı’nde mimar kitabeleri	375
Şekil A.208 : Amasya Bayezid Paşa İmaretı taçkapısı ve kitabesi.....	375
Şekil A.209 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi planı (Kuban).....	376
Şekil A.210 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi cümle kapısı ve kitabe	376
Şekil A.211 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi avlusu.....	376
Şekil A.212 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi duvar örgüsü ve pencere düzeni	377
Şekil A.213 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban)	377
Şekil A.214 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban)	378
Şekil A.215 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban)	378
Şekil A.216 : Gümüş Haliliye Medresesi duvar örgüsü ve pencere düzeni	378
Şekil A.217 : Merzifon II. Murad [Medrese] Camisi	379
Şekil A.218 : Merzifon II. Murad [Medrese] Camisi haremı	379
Şekil A.219 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı planı (Ayverdi).....	379
Şekil A.220 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı kuzey cephesi	380
Şekil A.221 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı batı cephesi	380
Şekil A.222 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı cümle kapısı	380
Şekil A.223 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı duvar örgüsü ve pencere düzeni	381
Şekil A.224 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı mescid eyvanı	381
Şekil A.225 : Ankara Karacabey İmaretı (Mehmet Emin Yılmaz)	382
Şekil A.226 : Ankara Karacabey İmaretı cümle kapısı	382
Şekil A.227 : Burmalı Minare Camisi	383
Şekil A.228 : Burmalı Minare Camisi harem orta nef.....	383
Şekil A.229 : Burmalı Minare Camisi harem	383
Şekil A.230 : Tokat Takyeciler Camisi	384
Şekil A.231 : Tokat Takyeciler Camisi haremı	384
Şekil A.232 : Tokat Hatuniye Camisi	385
Şekil A.233 : Tokat Hatuniye Camisi	385
Şekil A.234 : Tokat Hatuniye Camisi pencere düzeni.....	385
Şekil A.235 : Amasya Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi planı (Gabriel) ...	386
Şekil A.236 : Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi (Mustafa Cambaz)	386
Şekil A.237 : Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi (Mustafa Cambaz)	386

Şekil A.238 : Konya Gömeç Hatun Türbesi.....	387
Şekil A.239 : Amasya Sultan Mesud Türbesi.....	387
Şekil A.240 : Amasya Kadılar ve Şadgeldi Paşa Türbeleri	388
Şekil A.241 : Tokat Pır Ahmet Bey Türbesi	388
Şekil A.242 : Tokat Sevdakar Murad Türbesi	389
Şekil A.243 : Amasya Gök Medrese içindeki türbe (Mustafa Cambaz)	389
Şekil A.244 : Amasya Bedesteni (Mustafa Cambaz)	390
Şekil A.245 : Amasya Bedesteni (Mustafa Cambaz)	390
Şekil A.246 : Amasya II. Bayezid Külliyesi.....	390
Şekil A.247 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).....	391
Şekil A.248 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).....	391
Şekil A.249 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).....	391
Şekil A.250 : Amasya II. Bayezid Camisi harem (Aras Neftçi).....	392
Şekil A.251 : Amasya II. Bayezid Camisi harem (Aras Neftçi).....	392
Şekil A.252 : Bursa Yıldırım İmareti'nde Bursa kemeri	393
Şekil A.253 : Bursa Yeşil İmaret'te Bursa kemeri	393
Şekil A.254 : Milas Firuz Bey İmareti cümle kapısı (Şükrü Sonmezer).....	394
Şekil A.255 : Edirne Eski Cami kuzey giriş kapısı	394
Şekil A.256 : Ankara Karacabey İmareti cümle kapısı	395
Şekil A.257 : Mehmed Paşa Camisi minberi mermer kapı kanatları	395
Şekil A.258 : Diyarbakır Behrampaşa Camisi minberi kapısı.....	396
Şekil A.259 : Diyarbakır Fatih [Bıyıklı Mehmed] Paşa Camisi minberi kapısı.....	396
Şekil A.260 : Bayezid Paşa İmareti, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ve Koca Mehmed Paşa İmareti ahşap kapıları	397

**OSMANLI VÎLÂYET-İ RÛM'UNUN İNŞASI
(BANİLER-VAKIFLAR-MİMARİ AKTÖRLER):
YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ'NİN MİMARİ ETKİNLİĞİ (1429-1494)**

ÖZET

Osmanlı idari yapılanmasında *Vilâyet-i Rûm* olarak adlandırılan Amasya ve çevresinde on beşinci yüzyıl boyunca Osmanlı siyasini erkini temsil eden Yörgüç Paşa ve ailesi, Erken Osmanlı Mimarlığı'nın Anadolu taşrasındaki en önemli banileri olarak dikkat çekmektedir. Yörgüç Paşa [ö. 1442], eşi Şahbula Hatun [ö. ?], oğlu Mustafa Bey [ö. ?], torunu Hatice Hatun [ö. ?], kardeşi Hızır Paşa [ö. 1466] ve onun oğlu Mehmed Paşa [ö. 1498] eliyle gerçekleşen mimari üretim, Amasya, Tokat, Samsun, Havza, Vezirköprü ve yakınlarındaki İshakalanı Köyü, Ladik, Kavak, Niksar, İskilip, Tosya, Sonisa/Uluköy, Gümüş, İznik, Akhisar/Pamukova yerleşimlerine dağılmaktadır.

Aile inşa ettirdikleri yapılar aracılığıyla özellikle Amasya çevresinin mimari bakımdan 'Osmanlılaşması'na katkıda bulundukları görülmektedir. Yapıların anıtsal karakteri, ailenin olduğu kadar Osmanlı siyasi erkinin de prestijini temsil etmektedir. Aile bireyleri eliyle inşa edilen hayır yapılarının bakım-onarım-işletme giderlerini karşılamak üzere yine onlar tarafından inşa edilen ticari yapılarla birlikte iki yüze yakın köyün ailenin payına düşen [mâlikane] hissesi vakfedilmiştir. Geçici olarak ailenin tasarrufunda bulunan bu hisselerin vakfedilmesi, Osmanlı vakıf sisteminde yaygın bir uygulama olsa da, aile üyelerinin banilik motivasyonlarından birinin, geçici olan bu gelirin nesilden nesile aktarılacak kalıcı bir gelir olarak aileye bırakılması olduğunu düşündürmektedir. Vakfedilen çoğu köyün isimleri değiştiği için büyük bir kısmının yeri tespit edilememiştir. Ancak, vakfiye ve tahrir defterlerindeki kayıtlar eşliğinde, söz konusu köylerin [İznik ve Akhisar/Pamukova'daki birer mescid haricinde] yapıların dağıldığı bölge ile örtüştüğü görülmektedir. Günümüz Amasya, Tokat, Samsun, Çorum ve Ordu il sınırları içinde bulunan köyler ve yapıların dağıldığı kentler ailenin muhtemel siyasi etkinlik alanını işaretlemektedir.

Teknik ve üslupsal veriler eşliğinde, aile bireyleri eliyle 1429-1486 yılları arasında ortaya konulan mimarlık ürünlerinin bir mimari dil bütünlüğü teşkil etmediği ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, Amasya ve çevresinde özelleşmiş, kendine has üsluba sahip olmuş bir 'Yörgüç Paşa Ailesi Mimarisi'nden söz etmek mümkün değildir. Ancak, on beşinci yüzyıl Türkiye mimarlığının en dikkate değer yerel banilerinden olan Yörgüç Paşa Ailesi'nin Bursa-Edirne-İstanbul ekseninde gelişen Osmanlı başkent mimari üslubunun Anadolu Selçuklu mimari geleneğinin halen etkisini devam ettirdiği Amasya çevresine taşınmasında rol oynadığı söylenebilir. Yapılarda görev alan mimar, usta ya da sanatçılara dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mimari analogi ve çeşitli kaynaklar üzerinden yapılan çıkarımlar aracılığıyla, üretim sürecinde görev almış olabilecek muhtemel aktörlere ulaşılmıştır. Bu bakımdan üç farklı evreden söz edilebilir. Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un baniliğinde geçen ilk evrede [1429-1436] birbirine çok yakın kentlerde gerçekleşen

mimari üretim tek bir ekibin işi olmalıdır. Bu evreden günümüze ulaşan yapılardan özellikle Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nin aynı yıllarda bölgede inşa edilen yapılar ile benzerliklerinden hareketle, bu dönemde Amasya çevresinde etkinlik gösteren Şamlı mimarlar Ebu Bekr, oğlu Ahmed ve bunlarla ilişkili bir ekip muhtemel aktörler olarak öne çıkar. Hızır Paşa'nın banilik dönemi [1460-1466 arası] için herhangi bir isim öne sürmek mümkün olmamıştır. Mehmed Paşa'nın banilik dönemi olan son evrede [1480-1498], kaynaklardan Amasyalı olduğu anlaşılan ve aynı yıllarda Amasya II. Bayezid ve Tokat Hatuniye Külliyelerini de inşa ettikleri düşünülen Yakubşah ve ekibinin muhtemel aktörler olduğu değerlendirilmiştir.

CONSTRUCTION OF OTTOMAN *VÎLÂYET-İ RÛM*
(PATRONS-VAQFS-ACTORS OF ARCHITECTURE):
YORGUC PASHA FAMILY'S PATRONAGE (1429-1494)

SUMMARY

The thesis focuses on the architectural patronage of Murad II's powerful vizier Yörgüç Pasha and his family around Amasya region where called as *Vilayet-i Rûm* in the Ottoman era. As the ruler elite of the region, family members' tendency to commission monuments is an important case to examine the provincial Ottoman architecture in the 15th century. This research aims to determine the motivation of the family members to commission several types of monuments through the social and economic circumstances of the 15th century [particularly from 1429 to 1498], and to reveal the possible architectural actors who would have worked for the family.

The first known member of the family was Yörgüç Pasha whose father's name recorded as '*Abdullah*' on the inscriptions on his monuments and the sarcophaguses that belong to him and his children in his tomb. In the Ottoman *devşirme* [recruit] system names starting with Arabic prefix "abd-" [slave/creature] that refers to a non-muslim descent, were used instead of the real fathers' name of converted Christian children. Abdullah [means the slave/creature of God], was the most popular among these names. This suggests that he was a convert [mühtedi/devşirme]. In deed, Byzantine author Doukas [as an eyewitness] records Yörgüç Pasha's name as 'Iorgios Begus'; Γεωργίτζπεγιν. It is understood that, the origin of his extraordinary name, 'Yörgüç', that does not have a meaning in Turkish, Arabic or Persian, would be the Greek name 'Iorgios'. Being a convert, he established strong connections with the regional Turkish elite. His wife Şahbula Hatun, was the grand-daughter of post-Ilkhanid governor of Amasya, Şadgeldi Pasha, and sister of Yeni Hatun, wife of Sultan Murad II.

Yörgüç Pasha ruled Amasya region from 1421 until his death in 1442. With his role during the crises between Ottomans and Karamanoglus, Karakoyunlus, Mamluks, Timurids and local Turkmen tribes, he became an influential politic figure throughout the reign of Murad II. After his death, his brother Hızır Pasha [d. 1465] and his son Mehmed Pasha [d. 1498] ruled the region and tutored the Ottoman Princes throughout the reign of Mehmed II and Bayezid II. According to the vaqfiya records, inscriptions of the existing monuments and several historical written sources, during the rule of the family in 15th century, Yörgüç Pasha, his wife Şahbula Hatun, his son Mustafa Bey, grand-daughter Hadice Hatun, Hızır Pasha and Mehmed Pasha commissioned more than a hundred monuments in Amasya, Tokat, Samsun, Havza, Niksar, Tosya, İskilip, Sonisa/Uluköy, Ladik, Kavak, Vezirköprü, İshakalanı, İznik and Akhisar/Pamukova [44 in Amasya; 41 in Tokat; 6 in Samsun; 6 in Havza; 2 in Gümüş; 2 in Vezirköprü; 2 in Niksar; 1 in Kavak; 1 in Ladik; 1 in İskilip; 1 in Akhisar/Pamukova, 1 in İznik].

Yörgüç Pasha commissioned a complex including a imaret [a multi-functional building for worship and accommaodation], a soup-kitchen, a madrasa, a tomb, a han, seventeen shops and a hammam in Amasya; a han, a hammam, a fountain and a mektep [elementary school] in Tokat; a hammam in İskilip; a mosque and a hammam in Gümüş; a mosque in Havza; a mosque in Kavak; a mosque in Akhisar/Pamukova; a mosque and a mektep in Vezirköprü and a tekke [dervish lodge] in village of İshakalanı near Vezirköprü. Additionally, according to the sources there had been a palace and a water wheel associated with Yörgüç Pasha in Amasya.

Şahbula Hatun commissioned a masjid, a mektep and a fountain in Amasya; Mustafa Bey commissioned a hammam in Amasya and a complex consist of an imaret, a soup kitchen, a han and a hammam in Havza. There added a tomb near the Mustafa Bey Imaret afterwards [probably by a descendant of Mustafa Bey].

Hızır Pasha commissioned a complex including an imaret, a madrasa, a mektep, a library, a fountain and a hammam; a han and a tekke in Amasya; a mosque and a tekke in Samsun, a madrasa in Sonisa/Uluköy; a mill in Ladik.

Mehmed Pasha commissioned a complex in Amasya consisting of a mosque, four tabhanes, a tomb, a madrasa and soup-kitchen; a tekke and four mills; two hammams in Niksar; a bedesten in Tosya; a hammam, a han and two mills in Samsun; a hammam, four mills and thirty three shops in Tokat.

Hadice Hatun, daughter of Yunus Bey son of Yörgüç Pasha built a masjid in İznik.

A great majorty of these monuments could not reach the present day; some of them had lost their architectural originality and some are new-dated [mostly dated to 19th and early 20th century] monuments bearing the name of the first patron. Among all the monuments, only the Yörgüç Pasha Imaret [1430], Mustafa Bey Hammam [1436], Mehmed Pasha Mosque and Tabhanes [1486], Hızır Pasha Tomb and Hızır Pasha Hammam in Amasya; Mustafa Bey Imaret in Havza and Yörgüç Pasha Hammam could keep their originality. Hızır Pasha Imaret in Amasya and Yörgüç [Rüstem] Pasha Mosque in Gümüş are the monuments that have changed in time. The mosques called with the name of Yörgüç Pasha in Havza, Kavak and Vezirköprü are all new-dated buildings.

Monuments are categorized by their functions and compared with the contemporaneous buildings. 4 imarets, 4 kitchens, 4 madrasas, 4 mekteps, 4 fountains, 3 tombs, 4 tekkes are discussed as ‘the charity foundations’. The organizations, incomes and expenditures of these foundations that had been served free of charge, were clearly specified by the vaqfiyas [endowment documents] formed by family members. The sources of income of these foundations were revenue-generating buildings commissioned by the family members as 11 hammams, 5 hans, 1 bedesten, 50 shops, 11 mills and 1 water-wheel and the tax percentages of several villages around Amasya region that the family members had prilivege on.

In conclusion, Yörgüç Pasha Family, had represented the Ottoman political power in Vilâyet-î Rûm throughout the 15th century, contributed to the ‘Ottomanization’ of the region in context of architecture with their tendency of patronage. Monumental characteristic of the structures commissioned by them presents both Ottoman and family’s political and financial power. Family members endowed the tax percentages of more than two hunderds of villages that they had the rights of initiative. Although, the endowment of the provisional rights on the villages by Ottoman elites was a traditional practice in the Ottoman waqf system, one of the motivations of patronage

had been making this revenue permanent for descendants. Because, the names of many villages endowed by the family members' had changed, it is impossible to reveal and most of them. However, with the help of the records in *vaqfiyas* and cadastral surveys [*tahrir defterleri*], it is understood that, the villages spread around the Vilâyet-î Rûm and presents a correlation with the towns [except İznik ve Akhisar/Pamukova that are in the Hüdavendigâr region] in which family members' commissioned several monuments. These villages and towns, spread around Amasya, Tokat, Samsun, Ordu and Çorum, indicate the potential politic hinterland [impact area] of the Yörgüç Pasha family. On the other hand, consideration of the monuments, commissioned by the family members from 1429 to 1486, do not display an architectural coherence. In other words, it is not necessary and possible to identify a 'Yörgüç Pasha Family Architecture' with its own tradition. Being one of the most productive regional patrons of the 15th century architecture, Yörgüç Pasha family imported the Ottoman metropolitan architecture formed around Bursa-Edirne-İstanbul in Amasya region there had been still represented the Anatolian Seljuk architectural tradition. There are not any records or inscriptions on the architects, masons or artists took part during the building processes of the monuments commissioned by the Yörgüç Pasha family. Accordingly, with the help of architectural analogy and the inferences extracted from several written sources, possible architectural actors could be suggested. It can be discussed three different era of the architectural production. The first era was in between 1429 and 1436. Monuments commissioned by Yörgüç Pasha, Mustafa Bey and Şahbula Hatun during this period should had been built by the same group of architects. The resemblance between the existing monuments commissioned by Yörgüç Pasha and Mustafa Bey and the buildings of Abu Bekr of Damascus, Ahmad, his son, and the architects accompanied them who worked around Amasya region at the same period draws attention. It could not be possible to suggest any architects for the period that Hızır Pasha had been active. Yakup Şah and his team who probably built the Amasya Bayezid II Complex and Tokat Hatuniye Complex at the same years with the Mehmed Pasha's patronage can be associated with the monuments commissioned by him.

1. GİRİŞ

On beşinci yüzyıl Osmanlı mimarlığının, Bursa-İstanbul-Edirne ekseninde özellikle sultanların hamiliğinde şekillendiği izlenir. Başkentlerde üslup ve teknik karakteristiği olgunlaşan mimari, devletin diğer bölgelerine, yani taşraya, çoğunlukla yerel Osmanlı idarecileri eliyle taşınmıştır. Yerel idareciler, yönetimleri altındaki bölgelerde kendi isimlerini taşıyan yapılar inşa ettirerek siyasi rollerinin yanı sıra bani kimliğini de yüklenmişlerdir. II. Murad döneminden itibaren, Amasya ve çevresinin yönetimini üstlenen Yörgüç Paşa ve ailesi, on beşinci yüzyıl Osmanlı ortamının önemli yerel banileri olarak dikkat çeker. Yörgüç Paşa, eşi Şahbula Hatun, oğlu Mustafa Bey, kardeşi Hızır Paşa ve onun oğlu Mehmed Paşa'nın özellikle Osmanlı idari yapılanmasında *Vilâyet-i Rûm* olarak adlandırılan Amasya çevresine dağılan mimari üretimleri on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarlığının taşradaki önemli örneklerini teşkil etmekle birlikte, yerel mimari dinamikler konusunda fikir verici niteliktedir.

Bu çalışma, temelde, Yörgüç Paşa ve ailesinin banilik rolünü, on beşinci yüzyılın siyasi, ekonomik, kültürel ve mimari ortamı çerçevesinde irdelemeyi amaçlamaktadır.

Literatür araştırması, arşiv taraması ve alan çalışması süreçlerini içeren tezin genel kurgusu, Yörgüç Paşa ve aile bireylerinin kimlik verileri; özellikle kariyerleri kaynaklar aracılığıyla izlenebilen aile bireyleri hakkındaki bilgilerin oluşturduğu siyasi arka plan; banilik faaliyetlerine katılan aile bireylerine ait vakıflar ve bunları meydana getiren motivasyonları irdeleyen sosyo-kültürel arka plan ile vakfiyelerde adı geçen yapıların ve geliri vakfedilen köylerin dağıldığı bölgenin sosyo-ekonomik durumu hakkındaki veriler; aile bireyleri tarafından inşa edilmiş yapıların fonksiyonlarına göre kategorize edildiği katalog niteliğindeki yapı listesi; söz konusu yapılardan günümüze kadar ulaşmış olanlarının mimari özellikleri ışığında, aile bireylerinin baniliğinde gerçekleşen mimari üretiminin Osmanlı mimarlığı içindeki yeri hakkındaki tartışmalar; mimari üretimi ortaya koyan mimari aktörlerin kimler olabileceğine yönelik görüşlerin ortaya konulması biçiminde şekillenmiştir.

Yörgüç Paşa Ailesi'ne dair ilk modern monografi Halil Edhem [Eldem] tarafından 1911 yılında yayınlanmıştır. “Yörgüç Paşa ve Evladına Ait Birkaç Kitabe” başlıklı makale, kitabeler üzerinden aile bireyleri hakkında bir okuma yapmaktadır. Ahmet Şimşirgil, 1995 yılında yayınladığı “Rum Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın Hayatı ve Vakıf Eserleri” başlıklı araştırmasında dönem kaynaklarını irdeleyerek Yörgüç Paşa'nın siyasi kariyerine odaklanmış ve mimari detaya girmeden vakıf kayıtları ışığında inşa ettirdiği yapıların bir listesini sunmuştur. Ferruh Toruk, 2002 yılında “Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi” başlıklı, yapı monografisi niteliğinde bir yüksek lisans çalışması tamamlamıştır. 2005 yılında yayınlanan “Bani Yörgüç Paşa ve İmar Faaliyetleri” başlıklı makalesi Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen yapılar hakkında mimari betimlemeler ve çeşitli yorumlar barındırır. Toruk, ayrıca, 2006 yılında Yörgüç Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan vakfiyesinin Türkçe özetini yayınlamıştır. Teze konu olan yapılara ayrıca, aralarında Ekrem Hakkı Ayverdi, Albert Gabriel, Doğan Kuban, Godfrey Goodwin, Aydın Yüksel vd. gibi araştırmacıların bulunduğu günümüz araştırmacılarının Osmanlı mimarlığına dair yayınlarında değinilmiştir.

Bu çalışma, Yörgüç Paşa ve yakınlarının, yani bütün bir ailenin on beşinci yüzyıla yayılan mimari üretimi ortaya koyarak konuyu mevcut araştırmalardan farklı bir temele dayanmaktadır. Yörgüç Paşa'nın kimlik ve kökenine yeni bilgi ve yorumlara yer verilmiş, ailenin vakıf motivasyonunun neler olabileceğine dair görüşler ortaya konmuş ve ilk defa aile bireyleri tarafından inşa edilmiş yapılarda görev alan olası mimari aktörlere ilişkin çeşitli yorumlarda bulunulmuştur.

Yörgüç Paşa ve ailesinin soy ağacının oluşturulmasında, on beş ve on altıncı yüzyıl Türkiye kökenli [Osmanlı-Bizans] kaynaklar, Mustafa Vazih Efendi, Hüseyin Hüsameddin [Yaşar] ve Osman Fevzi Olcay'ın Amasya kent tarihleri, vakfiye kayıtları ve çağdaş araştırmalardan yararlanılmıştır. Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın siyasi kariyerleri hakkındaki veriler, büyük ölçüde [Aşıkpaşazade, Neşrî, Hoca Sadeddin Efendi, Solak-Zâde, Behiştî, Enverî, Oruç Beğ, Hadidî, Kemalpaşazade, İdris-i Bitlisi, Doukas, İbn Tagrıberdî ve çeşitli Anonim Kronikler vs. gibi] on beş ve on altıncı yüzyıl kaynaklarının transkripsiyon [çeviri yazı] metin ve günümüz dillerine tercüme yayınlarından elde edilmiştir.

Ailenin vakıflarına ait vakfiyelerin Arapça özgün nüshaları Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi [VGMA]'nda yer almaktadır. Vakfiyelerin

tümünün günümüz Türkçesiyle özetleri çeşitli araştırmacılar tarafından daha önce yayınlanmıştır. Yayınlanan özetlerin tamamı, vakfiye içeriğinin tez kapsamı bakımından değerli olan vakıf kurucusu, vakıf kuruluşunun tanımı ve yeri, amacı, personel bilgileri, vakfa gelir getiren yapılar ve yerleri ile geliri vakfedilen köylerin isimlerini içermektedir. Bu nedenle, Arapça özgün vakfiye metinleri yerine, vakfiye özetleri çalışmaya dahil edilmiştir. Vakfiyeleri bulunmayan vakıflara ilişkin veriler için, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri [BOA]'nda orijinali bulunan ve aynı kurum tarafından yayınlanan, ayrıca çeşitli yayınlarda kullanılan 937/1530 tarihli 387 numaralı Karaman ve Rûm Eyaleti Muhasebe Defteri [387 TD]'ndeki kayıtlardan yararlanılmıştır. Ayrıca yine bazı yapıların varlığına yalnızca Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde, görevli atanmasına dair belgelerde rastlanmıştır.

Ailenin vakıf kurma konusundaki siyasi, ekonomik ve dini motivasyonları hakkındaki görüşler, temelde Osmanlı vakıf sistemi üzerine yapılan günümüz araştırmalarına dayanmaktadır.

Yapı kataloğu oluşturulurken, günümüz sanat-mimarlık tarihi yayınları, seyahatnameler, yapıların bulunduğu kentler üzerine yapılmış çeşitli araştırmalardan yararlanılmıştır. Sanat ve mimarlık tarihi yayınları özellikle günümüze ulaşan yapıların plan-kesit çizimlerini sunmaktadır. Yayınlanmış plan-kesit çizimleri, yerinde kontrolü yapılarak ve işlenerek kullanılmıştır. Gerekli durumlarda yapıların daha önce çizimleri yayınlanmamış [kapı-pencere düzenlemeleri, mihrap, minber, minare, baca, bezeme kompozisyonu gibi] eleman ve detaylarının çizimi yapılmıştır. Muhtelif dönemlerde yapıların dağıldığı kentleri ziyaret etmiş olan yerli-yabancı gezginlerin seyahat notları, özellikle günümüze kadar ulaşamamış olan yapılar hakkında bilgi edinmek amacıyla, taranmış ve ilgili kısımlar çalışmaya dahil edilmiştir.

Günümüze ulaşan yapılar, özellikle yakın çevredeki çağdaşları, bölgedeki daha erken örnekler ve Erken Osmanlı mimari ürünleri ile plan kurgusu, yapım tekniği, malzeme seçimi, yapısal detaylar ve bezeme programı bakımından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda yapıların kendine özgü özellikleri ve çağdaşları ile ortak yönleri ortaya konulmuş; böylece üretim sürecindeki mimari etkileşim tespit edilmiştir. Bu sayede, yapıların üretiminde görev alan, ancak isimleri meçhul kalan mimar, usta ve sanatçıların kimler olabileceğine dair çıkarımlar yapılmıştır. Bu

aşamada, günümüz sanat-mimarlık tarihi yayınları, dönem kaynakları ve çeşitli kitabeler irdelenmiştir.

Günümüze kadar ulaşan yapıları incelemek amacıyla tez sürecinde Amasya, Havza, Tokat, Gümüş, Vezirköprü, Samsun ve Kavak yerleşimlerine seyahat edilmiştir. Amasya’da Y rg   Paşa  mareti, Mustafa Bey Hamamı, Hızır Paşa K llyesi, Mehmed Paşa K llyesi; Havza’da Mustafa Bey  mareti, Y rg   Paşa Camisi, Mustafa Bey Hamamı; Vezirköprü’de Y rg   Paşa Camisi; Kavak’ta Y rg   Paşa Camisi; Tokat’ta Y rg   Paşa Hamamı; Gümüş’te Y rg   Paşa Camisi’nin fotoğraf çekimleri ve çeşitli detay çizimleri yapılmış, sanat-mimarlık tarihi yayınlarındaki plan-kesit çizimleri ile yerinde alınan  l  ler karşılaştırılmıştır.

Alan  alışması kapsamında ayrıca, Bursa,  znik, Edirne, Osmancık, Merzifon, Ankara ve  stanbul’da bulunan çeşitli yapılar, Y rg   Paşa ve ailesinin yapıları ile karşılaştırma yapmak amacıyla yerinde incelenmiştir.

2. YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ: KÖKENLER VE SİYASİ FAALİYETLER

2.1 Ailenin Kökeni ve Yörgüç Paşa'nın Kimliği Üzerine Görüşler

Ailenin dönem kaynaklarında adı geçen ilk bireyi Yörgüç Paşa'dır. Yaygın olmayan ismi çeşitli kaynaklarda farklı biçimlerde yer almaktadır; *Yörgüç*, *Yörgeç*, *Yörgec*, *Yörgeñç*, *Yürgüç*, *Yörüklüce* (Şimşirgil, 1995, s. 459), *Ürgüç*, *Börkcü*, *Yürükcü* (Gökbilgin, 1952, s. 344), *Börklüce*, *Örgüç*, *Erkoç* (Kanat, 2000, s. 240), *Ergüç* (İbn Tagrıberdi, 2013, s. 489). Yaşadığı dönemde yazılan kitabeler ve vakfiyelerde ise adı *Yörgüç* veya benzer bir telaffuza sahip şekilde *Yûrgûc* olarak geçmektedir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 203, 206, 220).

Yörgüç Paşa'nın doğum tarihi ve yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yirminci yüzyıl başında tamamlanan on iki ciltlik bir kent monografisi olan *Amasya Tarihi*'nin yazarı Hüseyin Hüsameddin [Yaşar], Amasya'da bulunan Yörgüç Paşa İmareti'nin kitabesindeki "Yörgüç Pâşâ bin 'Abdu'llah el Atâbekî" ifadesinden yola çıkarak Yörgüç Paşa'nın Selçuklu Sultanı Mesud'un atabeyi olan Nasıruddin Ahmed Bey'in soyundan geldiğini iddia etmekte ve "Yörgüç bin Muineddin Abdullah bin Şücaeddin İlyas bin Hayreddin Hızır bin Ömer bin Atabek Nasıreddin Ahmed" şeklinde bir soyağacı ortaya koymaktadır (Şimşirgil, 1995, s. 459).

Havza'da oğlu Mustafa Bey tarafından inşa edilen imaretin kitabesindeki "Yörgüç Paşa el-Atabek" ve Amasya'daki türbesinde yer alan taş sandukası üzerindeki "Yörgüç Paşa bin Abdullah nevverallahu kabre el-Atabek" ifadeleri, *Atabek* ibaresinin paşanın mensup olduğu ailenin namından ziyade, onu niteleyen bir unvan olduğunu düşündürmektedir. Siyasi kariyerinin Selçuklu ortamındaki 'Atabek'lik ['Atabey'] kurumuyla örtüşüyor olması da, kitabelerde geçen *Atabek* ifadesinin Yörgüç Paşa'yı niteleme olasılığını desteklemektedir. Bu durum, Hüseyin Hüsameddin'in verdiği soyağacına dikkatli yaklaşmayı gerektirir. Amasya kent tarihi üzerine kapsamlı bir araştırma yapmasına rağmen, MÖ üçüncü ve birinci yüzyıllarda Amasya çevresinde hüküm süren Pontus hükümdarlarının dahi Türk kökenli olduğu

iddiasını savunan Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007b, s. 8-113), Yörgüç Paşa'ya da görkemli bir şecere yakıştırmış gibi görünmektedir.

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Hayrullah Efendi (1971, s. 61) Yörgüç Paşa'nın sarayda yetiştiğini kaydeder. Hayrullah Efendi'nin bu iddiası paşanın gayrimüslüm kökenli olduğuna işaret etmektedir. Yörgüç Paşa'nın baba adı kitabelerde 'Abdullah' olarak geçmektedir. Bu durum, onun gayrimüslim kökenli [mühtedi ya da devşirme] olma ihtimalini güçlendirmektedir. Zira, Osmanlı geleneğinde, din değiştiren yetişkinler ve devşirilen gayrimüslim çocuklara, babalarının gerçek isimleri yerine Arapça 'köle' anlamına gelen 'abd' ön takısıyla başlayan ve babanın Müslüman olmadığını belirten isimler verildiği bilinmektedir (Goodwin, 2008, s. 37). Bu isimlerden en yaygın olanı Allah'ın kulu/kölesi anlamına gelen 'Abdullah'tır.

Anadolu yerleşik müslüman halkın kullandığı isimler arasında yer almayan 'Yörgüç' isminin Arapça, Farsça ya da Türkçe bir anlamı tespit edilememiştir. Türk tarihinde kayıtlara geçen şahıs isimleri üzerine yapılan bir katalog çalışmasında, bu isme sahip başka birinin yer almadığı görülmektedir (Sümer, 1999). 'Yörgüç', olasılıkla gayrimüslim unsurlar arasında yaygın olan bir ismin Türkçeleşmiş şeklidir. Bu yönde bir önermede bulunan Griswold (1980, s. 72), Yörgüç Paşa'nın Slav kökenli olduğunu ve isminin de 'Yorgi'nin oğlu' anlamındaki *Jorgić* kelimesinden evrilmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Başar, 2013, s. 566). 'Yörgüç' kelimesinin orijinal telaffuzuna en yakın olduğu kelimenin Türkçede *Yorgiç* şeklinde okunan *Jorgić* ismi olması, bu varsayımı dikkate almak gerektiğini gösterir. Ancak, 'Jorgić', Sırpça bir kişi ismi değil, aksine bir aile adıdır.

Öte yandan, on altıncı yüzyılda Sivas Sancağı'nda kullanılan kişi adları üzerine yapılan bir araştırmada, bu isme müslümanlar arasında rastlanmazken, gayrimüslim tebadan dört kişinin kendi adının, dört kişinin de baba adının 'Yörgüç' olarak kaydedildiği görülmektedir (Kurt, 1993, s. 223-290). Sivas çevresinde Slav kökenli unsurların bulunmaması, Griswold'un önermesinin aksine, ismin kökeninin Anadolu'da aranması gerekliliğini doğurmaktadır.

Çağdaşı [ve bir ihtimal onu ya da yakınlarından birini bizzat tanıyan] Rum tarihçi Doukas, Yörgüç Paşa'yı *Georgitz* [Γεωργίτζης – Georgiz Beg] şeklinde kaydetmektedir (Ducae Nepotis, 1834, s. 115; Doukas, 2008, s. 102). Doukas'ın

kaydı, Yörgüç isminin Anadolu'da yerleşik Rumlar arasında yaygın olarak kullanılan, Türkçe okunuşuyla *Yorgos* adının Türkçeleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı *Yörgüç Köyü*'nün adını daha önce burada bulunan *Yorgo'nun Çiftliği* isimindeki bir çiftlikten aldığı rivayet edilmektedir (Url-1). Bu rivayet, *Yorgo* ya da *Yorgos* isminin halk dilinde 'Yörgüç' adına evrimine ilişkin dikkate değer bir örnektir. Benzer bir örnek Romanya'da bulunan, adını Aziz Georgios'tan alan [ve armasında azizin bir görselini barındıran] *Giurgiu* kentinin Osmanlı döneminde *Yergöğü* olarak anılmasıdır (Maxim, 2013, s. 483; Url-5).

'Yörgüç' adının Slav ya da Rum kökenli bir isimden evrildiğine yönelik önermelerin ortak noktası, 'Yorgos,' 'Yorgi' ya da 'Georgios' ismidir. İsmi kökeni, Hristiyan geleneğinde savaşçılığıyla anılan ve özel bir ikonografiye sahip olan, Batı Hristiyan kültüründe *Saint George*, *Georges*, *Georg*, *San Giorgio*, *San Jorge* gibi isimlerle bilinen, Anadolu'da Yunanca *Hagios Georgios* ya da Türkçe telaffuzuyla *Aya Yorgi* olarak tanınan Aziz'e dayanmaktadır (Ocak, 2011, s. 53).

Semavi dinler olarak adlandırılan Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki senkretik ilişkinin sonucunda, birçok Hristiyan din büyüğü müslümanlar tarafından saygı görmüş ve isimleri telaffuz farklılıklarıyla da olsa çocuklara ad olarak verilmiştir. Oysa, Yörgüç adının kendisinden evrildiği anlaşılan *Aya Yorgi* ya da *Yorgos*, İslam dünyasında [ve Süryani geleneğinde] *Cercis*, *Curcis* ya da *Circis Nebi* olarak bilinir (Ocak, 2011, s. 53). Bununla birlikte, müslümanlar arasında saygı görse de, istisnalar dışında ismi çocuklara ad olarak verilmemektedir. Buradan hareketle, Yörgüç Paşa'nın Ortodoks kökenli bir Anadolulu, muhtemelen Rum, olduğu önerilebilir.

Mühtedi ya da *devşirme* olan Osmanlı elitinin büyük çoğunluğunun İslami bir isim aldığı görülmektedir. Oysa, erken Osmanlı ortamında bu durum daha esnektir. Örneğin, on dördüncü yüzyılın önemli devlet adamı ve komutanlarından Evrenos Bey'in de Slav kökenli olduğu ve isminin Slav dillerindeki *Vranes* kelimesinden geldiği düşünülmektedir (Kılıç, 2014, s. 46). Erken Osmanlı döneminde, din değiştirdikten sonra müslümanlara özgü bir isim almayan diğer bir mühtedi karakter de, Gazi Mihal [ya da Köse Mihal] Bey'dir.

Yörgüç Paşa'nın aile kökeni hakkındaki bilgiler, enteresan şekilde Rum kökenli bir mühtedi olan Gazi Mihal ile kesişmektedir. Amasya üzerine, sözlü tarihe yer veren araştırmaları bulunan Osman Fevzi Olcay (2010, s. 30-31) anılarında, bizzat görüştüğü Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenlerin, Osmanlı kuruluş döneminin karizmatik mühtedi figürü Gazi Mihal'i ataları olarak kabul ettiklerini bildirmektedir. Sivas Vakıf defterlerinde gördüğünü belirttiği 896/1491 tarihli Hızır Paşa [Yörgüç Paşa'nın kardeşi] ve Mehmed Paşa'ya ait bir vakfiyeye dayanan Yusuf Akyurt da Yörgüç Paşa'nın Gazi Mihal'in torununun oğlu, yani oğlu Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey'in oğlu olduğunu ileri sürmektedir (Toruk, 2005, s. 197). Tayyip Gökbilgin (1979a, s. 286-287) de aynı görüşe yer vermekle birlikte söz konusu vakfiyede Yörgüç Paşa'nın baba adı olarak 'Mehmed' ismi kayıtlı olduğu için duruma şüpheyle yaklaşmaktadır. Zira, Yörgüç Paşa'ya ait kitabelerin tamamında baba adı olarak 'Abdullah' ismi yer almaktadır. On dokuzuncu yüzyıl başında bir Amasya tarihi kaleme alan ve yerel rivayetlere dayanarak Yörgüç Paşa'nın Gazi Mihal'in soyundan geldiğini savunan Müftü Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), onun Mehmed Bey'in oğlu değil küçük kardeşi olduğunu kaydetmektedir. Ankara Savaşı'nı izleyen Fetret Dönemi'nde [1402-1413] Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'nin yanında yer almasından dolayı Çelebi Sultan Mehmed tarafından Tokat'ta hapsedilen Mehmed Bey, II. Murad'ın, Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu iddia eden ve literatüre 'Düzmece Mustafa' olarak geçen Mustafa Çelebi ile mücadelesi sırasında hapisten çıkartılmış ve genç sultanın Mustafa Çelebi'yi bertaraf etmesine yardımcı olmuştur (Gökbilgin, 1979a, s. 286). Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), II. Murad'ın Mehmed Bey'i ödüllendirmek üzere Amasya'nın idaresine atadığını ancak Mehmed Bey'in yaşlı olduğunu öne sürerek teklifi kabul etmediğini ve kardeşi Yörgüç Paşa'nın bu göreve atanmasını sultandan rica ettiğini bildirmektedir.

Düzenlettiği vakfiyesinde kendisini "*merhum Yörgüç Paşa'nın oğlu*" olarak tanımlayan Molla İsa Bey adında biri Lefke'de [Günümüz Bilecik iline bağlı Osmaniye ilçesi] ikamet etmekle birlikte burada bazı mülklere sahipti (Griswold, 1980, s. 67-79). Molla İsa Bey'in Lefke'de ikamet ediyor olması özellikle dikkat çekicidir. Zira, Gazi Mihal, müslüman olmadan önce Lefke yakınlarındaki Harmanlı'nın tekfuru yani idarecisidir (Gökbilgin, 1979a, s. 285). Yörgüç Paşa'nın Mihaloğulları ailesinin kökeninin dayandığı bu kentle ilişkisi, onun Gazi Mihal'in soyundan geldiğine yönelik rivayet ile örtüşmektedir.

Gazi Mihal, yarı efsanevi bir figür olarak muhtemelen Osmanlılara hizmet etmiş mühtedilerin piri olarak görülmüştür. Bu bakımdan, Gazi Mihal'in kendisiyle paralel bir siyasi kariyere sahip olan Yörgüç Paşa'nın atası olarak sunulması olası bir yakıştırma olabilir. Bununla birlikte, Lefke bağlantısı, Yörgüç Paşa'nın, Gazi Mihal ile en azından akrabalık ilişkisi olduğunu, belki henüz müslüman olmamış bir yakınının Osmanlı hizmetine girmiş oğlu olduğunu akla getirmektedir.

2.2 Aile Bireyleri

Yörgüç Paşa'nın soyu günümüze kadar ulaşmıştır. Amasya'da halen ikamet etmekte olan 'Yörgüç' soyadını taşıyan kişiler muhtemelen ailenin günümüze kadar uzanan nesilleridir. Ailenin günümüze kadar inen nesillerinin araştırılması özel bir çalışmanın konusu olabilir. Bu çalışma kapsamında, özellikle on beşinci yüzyılda, ailenin siyasi ve mimari etkinliğinin devam ettiği süreçte imar faaliyetlerine katılan bireylere değinilecektir.

Farklı kaynaklarda, Yörgüç Paşa'nın Safiye Hatun, Şahbula Hatun ve Çiçek Hatun isminde üç eşi, Mustafa Bey, Yunus Bey ve Molla İsa Bey adında üç oğlu, Hundî ve Sittî Hatun adındaki iki kızına dair bilgiler bulunmaktadır. Yörgüç Paşa'dan sonra ailenin en etkili figürü kardeşi Hızır Paşa'dır. Kasım, Rüstem ve Mehmed adında üç oğlu olan Hızır Paşa'nın oğullarından Mehmed Paşa ailenin siyasi bakımdan etkin olan ve banilik faaliyetlerine katılan son üyesidir.

2.2.1 Safiye Hatun

Yörgüç Paşa'nın ilk eşidir. Osmanlı öncesi, Selçuklu-İlhanlı sonrası dönemde Amasya'ya hükmeden yerel idareci [derebeyi?] Kutluşah oğlu Şadgeldi Paşa'nın torunu ve Mustafa Bey'in annesi olduğu rivayet edilmektedir. Hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır (Eldem, 1911, s. 537; Uzunçarşılı, 1927, s. 27; Şimşirgil, 1995, s. 471).

2.2.2 Şahbula Hatun

İsmi kaynaklarda *Şahbula*, *Şahbalu*, *Şahibola* ya da *Şah-ün-Nisâ* olarak geçmektedir. Şadgeldi Paşa'nın torunu ve Yörgüç Paşa'nın ilk eşi Safiye Hatun'un kız kardeşi olduğu rivayet edilir (Eldem, 1911, s. 537; Toruk, 2005, s. 108-109). Amasya'da

bulduğu bir lahdin Şahbula Hatun'a ait olduğunu bildiren Ayverdi (1972, s. 226), 874/1470 yılında öldüğünü bildirmektedir.

2.2.3 Çiçek Hatun

Edirne'de, II. Murad dönemi vakıfları arasında “Yörgüç Paşa zevcesi” şeklinde zikredilen Çiçek binti Abdullah [Abdullah kızı Çiçek] isimli bir kadının vakfı yer almaktadır. Çiçek Hatun, 1467 tarihli vakfiyede kendi evini vakfettiği bildirir (Gökbilgin, 1952, s. 344). Vakfiyedeki künyesinde kayıtlı baba adından hareketle mühtedi olduğu ileri sürülebilir. Yörgüç Paşa'nın ölümünün ardından Edirne'ye taşınmış ya da paşanın Edirne'de bulunduğu günlerde onunla birlikte bulunmuş olmalıdır.

2.2.4 Mustafa Bey

Yörgüç Paşa'nın oğludur. Annesinin Safiye Hatun olduğu kabul edilmektedir. Havza'da bir han, hamam ve imaret ile Amasya'da bir hamam inşa ettirmiştir. 1444 yılında Varna Savaşı'nda hayatını kaybettiği rivayet edilmektedir (Yaşar, 2007c, s. 135). 937/1530 tarihli Tahrir Defteri'ndeki bir kayıt, Hasan Çelebi adında bir oğlu olduğunu düşündürmektedir (387 TD).

2.2.5 Yunus Bey

Yörgüç Paşa'nın oğludur. Amasya'da, Yörgüç Paşa Türbesi'nde medfundur. Sandukasındaki bilgilere göre 844/1440 tarihinde ölmüştür. Amasya tarihi araştırmacılarından Olcay (2010, s. 143) mezar taşını “Hızır Yunus Bey” şeklinde okumaktadır.

2.2.6 Molla İsa Bey

Osmanlı döneminde Lefke adıyla bilinen Bilecik'in Osmaneli ilçesinde yaşayan ve çeşitli vakıfları bulunan Molla İsa Bey vakfiyesinde, kendisini “merhum Yörgüç Paşa'nın oğlu” olarak tanımlamaktadır. Osmanlı tarihinde başka bir Yörgüç Paşa bulunmadığı göz önünde bulundurularak, Molla İsa Bey'in Yörgüç Paşa'nın oğlu olduğu kabul edilmektedir (Griswold, 1980, s. 67-79; 1984, s. 175-194; Ayrıca bakınız: Barkan ve Meriçli, 1988, s. 312).

2.2.7 Hündî Hatun

Yörgüç Paşa'nın kızıdır. 846/1442 tarihinde ölmüştür. Amasya'da babasının türbesinde yatmaktadır (Daş, 2007, s. 254).

2.2.8 Sittî

Yörgüç Paşa'nın kızıdır. 815/1422 tarihinde, küçük bir çocuk iken ölmüştür. Sandukası Yörgüç Paşa'nın Amasya'da bulunan türbesinde yer almaktadır.

2.2.9 Hatice Hatun

Yunus Bey'in Hatice isimli bir kızının ilerleyen yıllarda Bursa'da yaşadığı (Kepecioğlu, 2009b, s. 168) ve bir mescid inşa ettirdiği İznik'te defnedildiği bilinmektedir (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 252).

2.2.10 Hızır Paşa

Muhtelif, kaynaklarda Yörgüç Paşa'nın oğlu ve kardeşi olarak iki farklı Hızır'dan söz edilmektedir. Aşıkpaşazade, Mehmed Neşrî, Hoca Sadettin Efendi gibi popüler Osmanlı tarihçileri Kızılkocaoğullarına mektup götüren oğul Hızır Bey'den bahsetmektedir. Oruç Beğ (t.y., s. 83), aynı Hızır Bey'in Samsun'un da içinde bulunduğu Canik çevresini feth ettiğini bildirmektedir. *Sicill-i Osmanî*'de, Yörgüç Paşa'nın oğlu olan Hızır Bey'in 1444 yılında Varna Savaşı'nda şehit düştüğü kayıtlıdır (Mehmed Süreyya, 1996, s. 668).

Osmanlı tarihçileri Varna Savaşı'nın ardından, Amasya'da bulunan ve Şehzade Mehmed'e kız istemek amacıyla Elbistan'a giden dünürlük heyeti vesilesiyle tekrar Hızır Bey'den bahsederler (Aşıkpaşazade, 2010, s. 409-410; Mehmed Neşri, 1984, s. 126; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s. 245-246). Uzunçarşılı (1998, s. 450), bu kişinin Yörgüç Paşa'nın oğlu olduğunu kaydederken, Karataş (2011, s. 48), kardeşi olduğunu kabul etmektedir.

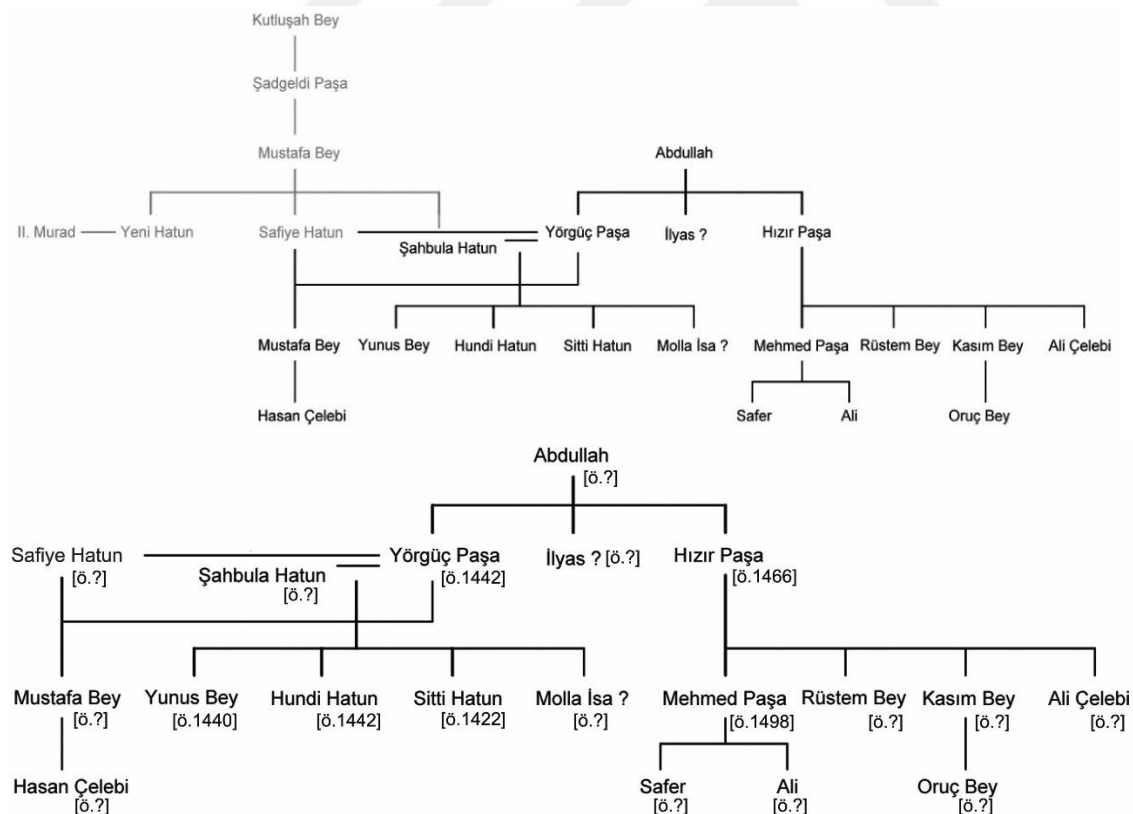
Yörgüç Paşa'nın oğlu Hızır'dan bahseden Osmanlı tarihçilerinden hiç biri 871/1466 yılına kadar yaşayan Hızır Paşa'nın Yörgüç Paşa'nın kardeşi olduğunu zikretmez. Buna rağmen, Amasya tarihi yazarları Mustafa Vazih Efendi ve Hüseyin Hüsameddin, Hızır Paşa'nın Yörgüç Paşa'nın kardeşi olduğunu ileri sürmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki 1195/1781 tarihli bir belgede Hızır Paşa'nın

Yörgüç Paşa'nın kardeşi olduğu kaydedilmiştir (BOA, C. MF. 183/9114). Olcay (2010, s. 35) ise Hızır Paşa'nın Yörgüç Paşa'nın oğlu olduğunu iddia eder.

Bu karışıklık, birbirinden yararlanan Osmanlı tarihçilerinin ya da yerel söylentilerden yararlanan Mustafa Vazih Efendi ve Hüseyin Hüsameddin'in yanılgısından kaynaklanmaktadır. Kaynaklarda 'Bey', 'Ağa' ve 'Paşa' unvanlarıyla anılan ve Yörgüç Paşa'nın oğlu ya da kardeşi olarak kaydedilen Hızır muhtemelen aynı kişidir. Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın vakfiyesi, Hızır Paşa'nın Yörgüç Paşa'nın kardeşi olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır (Yediyıldız, 1993, s. 1625).

2.2.11 Mehmed Paşa

Hızır Paşa'nın oğludur. II. Bayezid döneminde önemli görevlerde bulunmuş ve imar faaliyetlerine katılmıştır. 904/1498 yılında Amasya'da ölmüştür. Ali ve Safer adlı iki oğlunun olduğu bilinmektedir (Kepecioğlu, 2009b, s. 182). Safer Çelebi, 1513 yılında Bursa'da ikamet etmekteydi (Kepecioğlu, 2009d, s. 66).

Şekil 2.1 : Yörgüç Paşa Ailesi Soyağacı.

2.2.12 Hızır Paşa'nın Diğer Çocukları

Hızır Paşa'nın, Mehmed Paşa'dan başka Kasım Bey, Rüstem Bey ve Ali Çelebi adlı üç oğlunun daha bulunmaktadır. Kasım Bey'in 1486 yılında Kayseri Beylerbeyi görevinde olduğu bilinmektedir (Öz, 1999, s. 138). Ali Çelebi ise 1486 yılında Ankara'da İnebey Subaşı'nın vakıflarını idare etmekteydi (Kepecioğlu, 2009b, s. 182).

2.3 Yörgüç Paşa ve Ailesinin Siyasi Faaliyetleri

Ailenin siyasi faaliyetleri, 1416 ila 1494 yılları arasında, yani Yörgüç Paşa'nın ilk kez resmi olarak görevlendirilmesi ile Mehmed Paşa'nın ölümüne kadar uzanan süreçte gerçekleşmiştir. Anadolu'nun halen tam olarak Osmanlı egemenliğinde bulunmadığı on beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde, devletin doğudaki sınır bölgesi olan Vilâyet-i Rûm'un idaresini üstlenen Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa, Çelebi Sultan Mehmed, II. Murad, [Fatih] II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde etkinlik göstermiştir. Devletin doğu sınırında yer alan bölge, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad dönemlerinde [1413-1451] Osmanlılar ile Timurlular, Karakoyunlular, Karamanoğulları ve Memlûk Devleti arasındaki siyasi krizlerde önemli bir kavşak noktası olmuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde [1451-1481], Uzun Hasan idaresinde yeni bir yükselen güç olarak ortaya çıkan Akkoyunlular, Otlukbeli Savaşı [1473] ile sonuçlanacak olan süreçte bölge için bir tehlike oluşturmıştır. Savaşın ardından ortadan kalkan tehlike ile Amasya bir sınır bölgesi olmaktan çıkmış, II. Bayezid'in şehzadelik döneminden itibaren siyasi bakımdan daha istikrarlı bir süreç yaşamıştır. Bölge, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferleri sonrasında, dışarıdan gelebilecek tehlikelerden büyük ölçüde kurtulmuştur. Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa, Osmanlı hakimiyetinin henüz kesin olarak yerleşmediği, çeşitli siyasi krizlerin halen sürdüğü ve Osmanlılaşmanın devam ettiği bir süreçte, gerek bölge idarecisi olarak, gerek şehzadelerin eğitiminde görev alarak, gerek de çevredeki belli başlı kentlerin imarına katkıda bulunarak bölgenin Osmanlılaşmasına siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda katkıda bulunmuştur.

Yörgüç Paşa hakkındaki en eski kayıtlar Çelebi Sultan Mehmed dönemine uzanmaktadır. Evliya Çelebi (2011, s. 216), Yörgüç Paşa'dan Çelebi Sultan Mehmed'in lalası olarak söz etmektedir. Oysa, Çelebi Mehmed'in Ankara Savaşı'nın ardından Amasya'daki şehzadelik dönemini konu alan *Ahval-i Sultan Mehmed Bin*

Bayezid Han isimli anonim eserde ve Bayezid Paşa'nın isteğiyle Abdülvasi Çelebi tarafından yazılan *Halilname*'de Yörgüç Paşa'dan bahsedilmemektedir. Bu durum, onun Çelebi Sultan Mehmed döneminde çok etkin bir figür olmadığını göstermektedir. Doukas (2008, s. 102), onun 1416 yılında “Lala” sıfatıyla Şehzade Murad ile birlikte Amasya'ya gönderildiğini bildirir. Şehzadenin lalası olarak atanması, Yörgüç Paşa'nın söz konusu dönemde bilgili ve deneyimli bir kişi olarak öne çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte, Şehzade Murad'ın küçük yaşta olması, Yörgüç Paşa'nın Amasya'nın yönetiminde yetkili isimlerden biri haline gelmesini sağlamıştır. Amasya yakınlarındaki Gümüş'te 816-818/1413-1416 yılları arasında inşa edilen Halil Paşa [Haliliye] Medresesi'nin vakfiyesinde şahitlerden biri olması (Ayverdi, 1972, s. 170-175), Doukas'ın verdiği bilgiyle örtüşmekte ve Yörgüç Paşa'nın o tarihlerde Amasya'da bulunduğu işaret etmektedir.

Yörgüç Paşa'nın lalalığını yaptığı Şehzade Murad, 1421 yılında Çelebi Sultan Mehmed'in ölümüyle birlikte Osmanlı tahtına geçmiştir. Saltanatının ilk yıllarında iki ayrı Osmanlı şehzadesinin isyanı ile uğraşmak zorunda kalan II. Murad, önce amcası Mustafa'yı [Düzmece Mustafa], daha sonra küçük kardeşi Mustafa'yı ortadan kaldırarak Osmanlı tahtındaki hakimiyetini sağlamlaştırmıştır (Aşıkpaşazade, 2010, s. 368-376; İncalcık, 2009, s. 105). On beşinci yüzyılda yazılan takvimlere göre, Yörgüç Paşa, bu karışık dönemde II. Murad'ın yanında bulunmakta ve onu bu hassas dönemde yönlendirmektedir (Turan, 2007, s. 61; İncalcık, 1979, s. 601). Kuşkusuz bu durum, paşanın sultan neznindeki itibarını yükseltmiştir. Osmanlı tarihçileri, olaylar yatıştıktan sonra, II. Murad'ın yanında bulunan vezirlerini çeşitli yerlere gönderdiğini, Lalası Yörgüç Paşa'ya da Amasya'nın idaresini verdiğini bildirmektedir (Neşri, 2008, s. 264, Aşıkpaşazade, 2010, s. 376; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s. 139). Bu tarihten sonra Yörgüç Paşa'nın Amasya ve çevresindeki en yetkili kişi olduğu söylenebilir.

Yörgüç Paşa, öncelikle yerel Türkmen aşiretleri denetim altına alarak bölgedeki Osmanlı idaresini sağlamlaştırmıştır. Dönemin Osmanlı kroniklerinde aktarılan hikayelere göre, Yörgüç Paşa tüm bu aşiretleri saf dışı bırakırken çeşitli hilelere başvurmuştur. Örneğin, Çorum, Amasya, Tokat civarında eşkıyalık yaparak geçinen Kızılkoçaoğlanları'nı sultanın ağzından yazılmış sahte mektuplarla Amasya'ya davet etmiş, burada kendilerine içkili bir şölen hazırlamıştır. Bir süre sonra sarhoş olan aşiret liderlerini “kesme kayadan bir zindana” [muhtemelen Pontus krallarına ait

kaya mezarları] hapsederek, boğularak ölmelerini sağlamıştır (Mehmed Neşrî, 1984, s. 90-91; Aşıkpaşazade, 2010, s. 385). Ardından, Kızılkocaoğullarının yerleştiği Çorum yöresine bir akın düzenleyerek büyük bir yağma ve katliam yapmıştır ve önemli miktarda ganimet elde etmiştir (Aşıkpaşazade, 2010, s. 385-386; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s. 160).

Kızılkocaoğulları'nın uğradığı katliam büyük bir rahatsızlık uyandırmış olmalı ki, Osmanlı tarihçileri, Yörgüç Paşa'nın Tanrı nezninde haklı olduğu intibasını uyandırmak istercesine, yaşananlarla ilgili propoganda niteliğinde bir rivayet dillendirmektedir. Buna göre, aşiret mensuplarının zindana kapatılmasından yedi gün sonra Yörgüç Paşa'nın yanına gelen yaşlı bir kadın, oğlunun yanlışlıkla bunlarla birlikte bulunduğunu ve suçsuz olduğunu söyleyerek yardım istemiştir. Yörgüç Paşa, artık çare olmadığını ve hepsinin öldüğünü ileri sürmüş, yaşlı kadın ise oğlunun ölüsüne dahi razı olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine zindan açılmış ve kadının oğlu dört yüze yakın ceset arasından bulunmuş, hayatta olduğu görülmüştür. Böylece, katliamdan kurtulan bu kişinin masum olduğuna kanaat getirilmiştir (Mehmed Neşrî, 1984, s. 91; İdris-i Bitlisî, t. y., s. 337; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s.161). Masum olanın hayatta kaldığını bildiren bu rivayetin alt metninde, Yörgüç Paşa tarafından öldürülen aşiret mensuplarının bu cezayı hakettikleri göndermesi yer almaktadır.

Yörgüç Paşa'nın bir diğer faaliyeti, Vezirköprü yakınlarındaki Kocakayası Kalesi'nin ele geçirilmesi olmuştur. Paşa, burada da hileye başvurmuş ve kale idarecisinin yakın adamlarından birine rüşvet vererek, erzak ambarını ateşe verdirmek suretiyle ele geçirmiştir (Aşıkpaşazade, 2010, s. 385-388; Neşrî, 2008, s. 272-275; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s.162-163; Uzunçarşılı, 1998, s. 403-406). Kocakayası Kalesi'nin ele geçirilmesiyle Vezirköprü çevresi Osmanlı idaresine girmiştir. Havza'da bir imaret inşa eden Yörgüç Paşa'nın oğlu Mustafa Bey, olasılıkla bu bölgenin idaresini üstlenmiştir.

Bunun dışında, Samsun ve Çarşamba çevresini içine alan Canik Bölgesi'ne hakim olan Taceddinoğlu Hüseyin Bey'i ele geçirmek için bir düğün tertip etmiş ve kendisini davet etmiştir (Uzunçarşılı, 2003a, s. 154; Neşri, 2008, s. 275-276). Bunun kendisini ele geçirmeye yönelik bir hile olduğunu anlayan Hüseyin Bey topraklarını Yörgüç Paşa'ya teslim etmiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s.163-164). Bu bölge, Yörgüç Paşa tarafından kardeşi Hızır Paşa'nın idaresine verilmiş olmalıdır. Zira, on

beşinci yüzyıla ait bazı kayıtlardan bu bölgenin Osmanlı adına ilk tahririnin [arazi kayıt işlemi] Hızır Paşa tarafından yapıldığından söz edilmektedir (Öz, 1999, s. 8).

Böylece, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum çevresini içine alan geniş bir bölge Yörgüç Paşa ve ailesinin idaresine geçmiştir. Osmanlı tarihçileri, Yörgüç Paşa'nın bu faaliyetlerini imalı ifadelerle kaydetmiştir. Başvurduğu hileler üstü kapalı şekilde bir Osmanlı beyine yakıştırılmamakla birlikte (Aşıkpaşazade, 2010, s. 385-388; Neşri, 2008, s. 272-275), bu hileler sayesinde bölgenin askeri kayıplar verilmeden ele geçirilmesinin zekice kurgulanmış bir siyasi hamle olduğu vurgulanmıştır. Öyle ki, on altıncı yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Hadîdî (1991, s. 179); “Nice iş var bitirmez tîg u leşger / Kim anı bitürü tedbîrile er” beyitiyle Yörgüç Paşa'yı överken, onun zekasına açık bir göndermede bulunmaktadır. Hoca Sadettin Efendi (1992a, s. 157) Yörgüç Paşa'yı “savaş meydanlarının bir tanesi, bahadırlara atalık eden, üstün gayretleri ve çalışkanlığı ile beyler arasında kendini gösteren” sözleriyle övmektedir. Bu kayıtlar, paşanın kişiliği hakkında fikir vericidir. Geniş bir Osmanlı tarihi kaleme alan Alman araştırmacı Zinkeisen (2011a, s. 483); Yörgüç Paşa'nın adı, kılıcı ve gaddarlığının, Amasya'daki yerel dinamikleri, II. Murad döneminde merkezi yönetimin herhangi bir resmi sefer yapılmasını gerektirmeyecek kadar baskı altında tuttuğunu belirtmektedir.

İlerleyen yıllardaki siyasi gelişmeler, Amasya'nın olduğu kadar, Yörgüç Paşa'nın da önemini arttırmıştır. 838/1434 yılında, II. Murad on dört yaşındaki şehzadesi Ahmed'i Yörgüç Paşa'nın himayesine göndermiştir (Alderson, 1956, s. 22). 1430'lu yıllarda Amasya, şehzadelerin eğitim merkezi olmasının yanında, doğudaki askeri operasyonların komuta üssü ve doğudaki komşu devletlerden önemli siyasi figürlerin iltica merkezi haline gelmiştir (Karataş, 2011, s. 42).

839/1435 yılında, Mısır'da taht için giriştiği mücadeleyi kaybeden Memlûk emiri Canibek es-Sufî Anadolu'ya doğru gelmiştir¹. Yörgüç Paşa, Anadolu'daki çeşitli

¹ 824/1421 yılında Memlûk sultanı olan Melik Zâhir Seyf'üd-din Tatar'ın Atabeki olarak atanan Emîr Canibek es-Sufî, onun ölümüyle sultan olan oğlu Melik Salih Nasır'üddin Muhammed döneminde de aynı görevi yürütmüştür. Saltanatın sürekli değiştiği Memlûk idaresinde siyasi gücü nedeniyle sultanlığın en büyük adaylarından olan bu ünlü emir ileride Melik Eşref Seyf'üd-din ünvanıyla sultanlığı ele geçirecek Barsbay ile mücadele etmiş ancak kaybederek hapsedilmiştir (İbn Tagrıberdi, 2013, s. 447-455). Daha sonra hapisten kaçarak, Memlûk sultanı Barsbay nezninde büyük sıkıntıya neden olmuştur. İbn Tagrıberdi (2013, s. 459-475, 486-488), Barsbay'ın bütün mesaisini Canibek es-Sufî'nin yakalanmasına harcadığını, onu getiren kişiye bin dinarla ödüllendirileceğini, onun gizlendiği mahallenin ateşe verileceğini bildirdiği söyler. Canibek es-Sufî ise Elbistan'a giderek Dulgadiroğlu

Türkmen beylerine mektup yazarak Memlûk sultanını bu kadar uğraştıran Canibek es-Sufî'ye yardım etmelerini istemiştir (İbn Tagrıberdi, 2013, s. 489). Memlûk tarihçilerinin kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, Yörgüç Paşa, Memlûk coğrafyasında da iyi tanınmaktadır. Memlûk tarihçisi İbn Hacer'in bildirdiğine göre, Canibek es-Sufî'ye verilen bu destek Memlûk sultanını rahatsız etmiş, bu yüzden Osmanlı-Memlûk ilişkileri bozulmuştur (İnalcık, 1948, s. 523).

Aynı yılın sonunda Karakoyunlu İskender Bey de Timurlu hükümdarı Şahruh'un oğlu Ahmed Cukî'nin önünden kaçarak Tokat'a ulaşmıştır. Yörgüç Paşa, II. Murad'a durumu haber vererek İskender'in Tokat'ta kışlaması için gerekli izni almıştır. İskender Bey, Tokat'ta huzursuzluk çıkararak çevreyi yağmalamıştır. Bunun üzerine, İskender Bey ile arası açılan Yörgüç Paşa durumu sultana bildirmiş, II. Murad da Timurtaş oğlu Umur Bey komutasındaki bir orduyu bölgeye sevk etmiştir. Yörgüç Paşa, böylece İskender Bey'i Tokat'ı terk etmeye zorlamıştır. Şahruh'un sürekli olarak korunmaması yönünde uyarılarda bulunduğu İskender Bey, bu şekilde uzaklaştırılarak bölgedeki istikrar korunmuş ve Osmanlılar ile Timurluların tekrar karşı karşıya getirebilecek bir kriz bertaraf edilmiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s.177-180).

Osmanlıları Şahruh'la karşı karşıya getiren bu kritik dönemden yararlanan Karamanoğlu İbrahim Bey, Canibek es-Sufî'ye verilen destekten dolayı Osmanlılarla arası açılan Memlûklerin de desteğini alarak, Dulkadiroğulları'nın elindeki Kayseri'yi ele geçirmiştir (Uzunçarşılı, 2003a, s. 24; İnalcık, 1979, s. 606). Bunun üzerine, Dulkadiroğlu Süleyman Bey, kentin geri alınması için II. Murad'dan yardım istemiştir (İnalcık, 1948, s. 523). Şahruh'un 840/1436 son baharında doğuya geri dönmesiyle rahatlayan Osmanlılar, Dulkadiroğullarını desteklemiş (Karataş, 2011, s. 43) ve Amasya'dan hareket eden [muhtemelen Yörgüç Paşa komutasında] Osmanlı ordusu, Dulkadiroğulları ile ittifak halinde Kayseri'yi kuşatmıştır (İnalcık, 1948, s. 523). Kış aylarında, Karamanoğulları, Dulkadiroğullarını destekleyen Osmanlılara bir cevap vermek için kuzeye yönelmiş ve Yörgüç Paşa'yı taciz etmiştir (İnalcık, 1979, s. 606; Uzunçarşılı, 2003a, s. 24; Karataş, 2011, s. 43).

Süleyman Bey'e sığınmıştır ve burada Türkmen beyleri tarafından karşılanmıştır. Bu arada Timurlu hükümdarı Şahruh'un Memlûklere karşı Canibek es-Sufî'yi destekleyeceği ve oğlu Ahmed Cukî'yi yardımına göndereceğini bildiren bir mektup Barsbay'ın eline geçmiştir (İbn Tagrıberdi, 2013, s. 487-488).

Yörgüç Paşa, Osmanlılar, Memlûkler, Timurlular, Karamanoğulları, Karakoyunlular ve Dulkadiroğulları'nın karşı karşıya geldiği bu kritik dönemde, Amasya'nın yöneticisi olarak son derece önemli bir siyasi rol üstlenmiştir. Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007c, s. 129) ve Hayrullah Efendi (Şimşirgil, 1995, s. 463); Yörgüç Paşa'nın bu dönemde elde ettiği mevkilerle gurura kapılarak ve başına buyruk hareket ettiğinden dolayı bir süreliğine Edirne'ye sürüldüğünü bildirmektedir.

Yörgüç Paşa'nın Edirne'deki sürgün hayatının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Ancak, Amasya'da bulunan Şehzade Ahmed 840/1437 yılında vefat etmesinin ardından Amasya'ya gönderilen diğer Şehzade Alaeddin Ali'nin lalalığını Yörgüç Paşa'nın üstlendiğine bakılırsa (Karataş, 2011, s. 47), sürgün döneminin çok uzun sürmediği anlaşılmaktadır.

Siyasi kariyerinin son döneminde Şehzade Alaeddin Ali'nin lalalığını üstlenen Yörgüç Paşa, 845/1442 yılında vefat etmiştir. Ölümüyle ilgili farklı iddialar mevcuttur. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 70), soyundan gelenlerin, paşanın Mısır üzerinden hacca giderken Cidde'de vefat ettiğini ve Amasya'da bulunan türbeye defnedilemediğini söylediklerini bildirmektedir. On yedinci yüzyıl müelliflerinden Ayvansarâyî (1978, s. 155) ise Bursa'da öldüğünü kaydetmektedir. Uzunçarşılı (1927, s. 28) ise paşanın ölümüne kadar Amasya'dan ayrılmadığını bildirir.

Yörgüç Paşa'nın ölümünden sonra ailenin bölgede siyasi varlığının devam ettiği görülmektedir. Kardeşi Hızır Paşa, ağabeyinden boşalan lalalık görevine atanmıştır. Hızır Paşa'nın lalalığını yaptığı Alaeddin Ali, 847/1443 yılında Amasya ordusunun başında II. Murad'la birlikte Karaman seferine katılmış, ancak sancağına dönüşünde sultanın emriyle öldürülmüştür (Karataş, 2011, s. 47-48). Lalalığını yaptığı şehzadenin katledilmesine rağmen Hızır Paşa'nın Amasya'daki konumunun değişmediği görülmektedir.

Sultan Murad 848/1444 yılındaki Kosova Savaşı'ndan sonra oğlu Şehzade Mehmed'i [II. Mehmed] evlendirmek istemiştir. Bu sebeple, Hızır Paşa'nın eşi Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in beş kızından birini seçmek üzere Amasya'dan Elbistan'a dünürücü olarak gönderilmiştir (Aşıkpaşazade, 2010, s. 409-410; Mehmed Neşri, 1984, s. 126; Hoca Sadettin Efendi, 1992a, s. 245-246; Uluçay, 2001, s. 19-20). Bu durum, II. Murad'ın aileye ne denli güvendiğini göstermektedir.

Hızır Paşa, Alaeddin Ali'nin ölümünden sekiz yıl sonra, 858/1454'de, bu kez yeni Osmanlı sultanı II. Mehmed'in Amasya'ya gönderdiği Şehzade Bayezid'in lalalığını üstlenmiştir. 865/1461 yılında II. Mehmed ile birlikte Trabzon seferine katılan Hızır Paşa, kentin fethedilip Rum Vilayeti'ne eklenmesiyle daha geniş bir bölgenin yöneticisi haline gelmiştir (Karataş, 2011, s. 48; Zinkeisen, 2011b, s. 241-244). 870/1465 yılına kadar Şehzade Bayezid'in lalağını ve bölgenin yöneticiliğini sürdüren Hızır Paşa, 871/1466 yılında vefat etmiştir.

Ailenin etkinliği, Hızır Paşa'nın oğulları Mehmed Paşa ve Kasım Bey'in aldığı görevler ile devam etmiştir. Kasım Bey 1486 yılında Kayseri Beylerbeyi görevini üstlenmiştir (Öz, 1999, s. 138). Kasım Bey'in siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Osmanlı tarihlerinde bahsedilen Mehmed Paşa'nın, önemli bir siyasi figür olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Vazih Efendi (2011, s. 72), II. Mehmed vefat edince, Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'i Amasya'da bırakarak Mehmed Paşa ile birlikte İstanbul'a giderek tahta oturduğunu, daha sonra Mehmed Paşa'yı şehzadenin lalası sıfatıyla tekrar Amasya'ya gönderdiğini bildirmektedir. Oysa, popüler Osmanlı tarihçilerine göre Mehmed Paşa'nın kariyeri daha farklıdır. Hoca Sadettin Efendi (1992b, s. 115-116) ve Münecimbaşı Ahmed Dede (t.y., s. 446)'ye göre, Mehmed Paşa, Bayezid'in saltanatının ilk döneminde Semendire sancak beyi olmuş, 887/1482 yılında vezir olan Davud Paşa yerine Rumeli beylerbeyliğine atanmış ve 888/1483'de vezirliğe yükselmiştir. 890/1485 yılında vezirlikten azledilerek Şehzade Ahmed'e lala tayin edilmiştir.

Anonim Osmanlı Kroniği (2000, s. 132), "Rûm Beğlerbeğisi Hızır Beğ-oğlu Muhammed Beğ" şeklinde zikredilen Mehmed Paşa'nın 891/1486 yılında Adana'ya saldıran Memlûk emirlerinin üzerine yürüdüğünü bildirilmektedir. *Sicill-i Osmanî*'de, Hersekoğlu Ahmed Paşa ile birlikte Memlûklerin elinde esir düştüğü, ancak daha sonra kurtulduğu kayıtlıdır (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1056). *Anonim Osmanlı Kroniği* (2000, s. 135-136), Mehmed Paşa'nın 894/1489 yılında halen Rum Beğlerbeğisi olduğunu ve Dulkadiroğlu Alâüddevle üzerine yapılan sefere katıldığını bildirmektedir. 904/1498 yılında Amasya'da ölmüştür (Ayvansarâyî, 1978, s. 157; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1056; Hoca Sadettin Efendi, 1992b, s. 116).

Sonuçta, Yörgüç Paşa'nın Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'ya nispeten kendi dönemi içerisinde siyasi bakımdan çok daha etkin bir figür olduğu görülmektedir. Görgü tanıklıkları ve çeşitli rivayetler eşliğinde, Yörgüç Paşa'nın siyasi etkinliğinin devletler arası bir boyutta olduğu, merkezi idareden bağımsız bazı çabalarının bulunduğu ve [ileride detaylı olarak değinileceği üzere] Karataş'ın (2011, s. 40) da dikkat çektiği gibi yarı-bağımsız [otonom] bir yönetime işaret eden bazı inisiyatifler aldığı sezinlenmektedir. Ölümünün ardından yerine görevlendirilen kardeşi Hızır Paşa ve onun ölümünün ardından aynı görevi üstlenen Mehmed Paşa'nın, Osmanlı siyasi ortamında Yörgüç Paşa kadar önemli rol oynamadığı [özellikle dönem kaynaklarının kendilerine fazlaca yer vermemesinden] anlaşılmaktadır.

3. VİLÂYET-İ RÛM'UN İNŞASI: SOSYO-POLİTİK GÜCÜN TEMSİLİ VE MİMARİ

3.1 Yörgüç Paşa Ailesinin Vakıfları

Vakıflar, sekizinci yüzyıldan, on dokuzuncu yüzyıla kadar İslam dünyasında önemli rolü olan dini-sosyal kurumlardır. Hukuki bir temele dayanan vakıf kurumu, özetle kişinin sahip olduğu gelir getiren menkul ya da gayrimenkul mal varlığını hayır işlerine tahsis etmesi olarak açıklanabilir (Yediyıldız, 1986, s. 153-172). Vakıfların şartları, kadı ve sultan tarafından onaylanan *vakfiye* adlı yazılı belgelerde belirtilir. Dini temele dayanan vakıf şartları sultan dahil hiç kimse tarafından değiştirilemez (İnalcık, 2009, s. 261).

Vakıflar, vakfiyelerde belirtilen şartlara göre görevlendirilen idareciler olan *mütevelli* tarafından yönetilmektedir. Vakfa bağlı tesislerin işleyişinden sorumlu personel ile yılda en az bir kere bir araya gelen mütevelli vakıf şartlarının yerine getirilmesinden, gelir kaynaklarından ve vakıf adına yapılacak yatırımlardan sorumludur (İnalcık, 2009, s. 262). Vakıflar, yönetim için seçilen mütevellinin kimliğine göre ikiye ayrılmaktadır. Gelirin doğrudan doğruya hayır işlerine gittiği vakıflar *vakf-ı hayrî* olarak adlandırılır (Yediyıldız, 1986, s. 154). Ancak vakıftaki asıl amaç hayır işleri olmasına rağmen *evladiye* ya da *zurri* denilen ve özellikle aile bireylerinin faydalanmasını amaçlayan aile vakıflarının kurulduğu da görülmektedir (İnalcık, 2009, s. 261). Bu tür vakıflarda mütevelli aile üyelerinden biridir.

Vakıflar, Osmanlı mimarlık faaliyetinin temel unsuru olmuştur. İmparatorluk geneline yayılan bütün kamusal yapılar ya vakıflar tarafından finanse edilmekte ya da vakıfları finanse etmektedirler. Vakıflar, söz konusu yapıların işlemesiyle görevli personelden de sorumludur. Vakfiyeler, personelin özellikleri bildirmekle birlikte, alacakları maaşları da içermektedir (Yediyıldız, 1986, s. 169). Özetle, devletin halka götürmek zorunda olduğu din, eğitim, ulaşım, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin tamamı, vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Berki, 1965, s. 9-13; Gürbüz, 1993, s. 199). Yörgüç Paşa ve ailesinin baniliğinde gerçekleşen mimari üretiminin sosyo-

ekonomik altyapısını da vakıflar teşkil etmektedir. Aile üyeleri tarafından inşa edilen yapıların tümü ya yine onlar tarafından kurulan bir vakıf tarafından finanse edilmekte ya da kendisi bir vakfı finanse etmektedir.

Sosyal hizmetlerin halka ulaştıran vakıfların mimari boyutunu farklı fonksiyonlara sahip yapıların birlikte planlanarak inşa edildiği sosyal tesisler olan külliyeleer teşkil eder. Kitabe ve vakfiye gibi birincil kaynaklarda “imaret” olarak adlandırılan külliyeleer, ibadet işlevi için özelleşmiş bir cami, eğitim-öğretim faaliyetlerine olanak sağlayan medrese ve sıbyan mektebi, kütüphane, sağlık ihtiyaçlarına cevap veren darüşşifa [hastane], misafirler için konaklama birimleri [tabhane], aşevi, sebil, çeşme, köprü gibi yapıların yanı sıra han [kervansaray], arasta, hamam gibi binalar ve baninin türbesi gibi yapılardan birkaçının birarada bulunduğu kuruluşlardır (Cantay, 2002, s. 1). *Müessesât-ı hayrîye* olarak adlandırılan, cami, medrese, mektep, imaret, kütüphane, zaviye, misafirhane, köprü, hastane, çeşme ve sebil gibi yapılar vakıfların karşılık beklemeden halkın hizmetine sunulan hayır tesisleri iken, *asl-ı vakf* şeklinde isimlendirilen hamam, han, değirmen gibi binalar ve zirai işletmeler ise vakfa gelir getiren iktisadi kurumlardır (Yediyıldız, 1986, s. 156; İnalçık, 2009, s. 261).

Yörgüç Paşa, eşi Şahbula Hatun, oğlu Mustafa Bey, kardeşi Hızır Paşa ve onun oğlu Mehmed Paşa kendi isimleri ile anılan ve sosyal hizmetler veren yapılardan meydana gelen külliyeleer inşa ettirmişlerdir. Söz konusu külliyeleerin işlevlerini yerine getirmeleri için istihdam edilen personelin maaşları, külliyeenin günlük giderleri ve yapıların bakım-onarımı için gerekli olan yüksek maliyet baniler tarafından vakfedilen gelir kaynaklarının bu kuruluşlara aktarılmasıyla karşılanmaktadır. Vakfedilen gelir kaynakları arasında aile üyelerinin bizzat inşa ettirerek ya da satın alarak sahibi oldukları ticari yapılar, bağ, bahçe ve tarla gibi zirai alanların işletme bedelleri, imtiyaz sahibi oldukları köy ve mezra’a gibi yerleşim birimlerinden toplanan vergilerin paylarına düşen hisseleri yer almaktadır.

Amasya’da Yörgüç Paşa, Şahbula Hatun, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Külliyeleeri ile Havza’da Mustafa Bey Külliyesi’nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri’nde bulunan vakfiyeleeri bu yapı toplulukları hakkında detaylı bilgi vermektedir. Vakfiyeleerde, öncelikle, külliyeeyi inşa ettiren hayır sahibi tanıtılmakla birlikte, halka karşılıksız hizmet veren yapıların bulundukları yer, işlevleri ve basit mimari tanımları ile yapılarda görev alacak personele dair veriler yer alır. Ardından, vakfın

yönetimini tariflenmekte ve vakıf kuruluşunun giderleri için vakfedilen gelir kaynakları ayrıntılı şekilde açıklanır.

3.1.1 Yörgüç Paşa Külliyesi ve Vakıfları

Yörgüç Paşa Külliyesi Amasya’da yer almaktadır. Külliyei meydana getiren yapılardan yalnızca, külliyenin merkezini teşkil eden, ibadet ve konaklama işlevlerine cevap veren ve aynı zamanda Yörgüç Paşa ile üç evladının mezarını bünyesinde barındıran imaret günümüze ulaşabilmiş, mutfak ve medrese günümüze ulaşamamıştır. Yörgüç Paşa’nın külliye için düzenlediği vakfiye 840/1436 tarihli dir. Arapça özgün vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunmaktadır (VGMA, 747/245, 352-355)².

Vakfiyeye göre, Sultan Bayezid oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad’ın saltanatı zamanında, zayıfların sığınağı, hayır işleyen Büyük Emir Yörgüç Paşa, dünyanın gurur mahalli olduğunu anlayarak ve ahiret hayatını düşünerek kendi has malından “içinde akar suyu, dizilmiş su kablari ve karşılıklı iki kış odası, mahzen, havuz ve avlu duvarı içinde zarif matbahı [mutfak] olan kubbeli mahaller” inşa ettirmiştir. Amasya’da *Taramtaiyye Medresesi*’nin [Gök Medrese-Torumtay Medresesi] hizasında bulunan bu imaret bağlar ve bahçeler içinde yer almaktadır. Yörgüç Paşa kendi tasarrufunda olan tüm bu yapılar ile çevresindeki bahçeleri oraya uğrayan fakir kişilere sadaka etmiştir.

Vakfiyede belirtildiğine göre külliye; ibadet için ayrılan mescid bölümünde görevli bir *imam*, hergün birer cüz Kur’an okumakla görevli dört *hafız*, bir *müezzin*, yemek yapmakla görevli bir *aşçı*, bir aşçı yardımcısı, ekmek pişirmekle görevli bir *ekmekçi* ve bir ekmekçi yardımcısı, depolama işlerinden sorumlu bir *haznedar*, vakfin gelirlerini tahsil etmekle görevli bir *câbi* hesap işlerine bakan bir *katip* ile onu teftiş etmekle görevli bir *nâkib* ve imarete gelip gidenleri yerleştirmek ve statülerine göre davranmakla görevli bir *şeyh* olmak üzere toplam on beş kişi hizmet vermektedir³.

² Arapça vakfiye, 1950 yılında Osman Kesioğlu tarafından Türkçeleştirilmiştir. Vakfiyenin Türkçe özeti, Ayverdi (1972, s. 216) ve Toruk (2006, s. 16-26) tarafından yayınlanmıştır.

³ Külliye görevli personelin maaşları günlük gümüş dirhem ve yıllık buğday miktarı şeklinde belirlenmiştir. İmam için günlük 2 gümüş dirhem ve yıllık 4 müd buğday, dört hafızdan her biri için günlük 1 gümüş dirhem, müezzin için günlük 1 gümüş dirhem ve yıllık 3 müd buğday, aşçı için günlük 2 gümüş dirhem ve yıllık 3 müd buğday, aşçı yardımcısı için günlük 1 gümüş dirhem, ekmekçi için günlük 1 gümüş dirhem ve yıllık 4 müd buğday, yardımcısı için günlük 1 gümüş dirhem, haznedar için günlük 1 gümüş dirhem ve yıllık 2 müd buğday, câbi için günlük 2 gümüş dirhem ve

On beş kişiden oluşan personelin yevmiyeleri ve külliye'nin günlük giderlerinin kaynağını, Yörgüç Paşa'nın imtiyaz sahibi olduğu çeşitli köy ve mezralardan elde edilen gelirler⁴, çok sayıda bağ, bahçe ve tarla ile han, hamam, değirmen, dükkanlar gibi ticari yapıların işletme veya kira gelirleri teşkil etmektedir. Yörgüç Paşa'nın gelirlerini külliye'ye vakfettiği ticari yapılar; Amasya'da külliye yakınında inşa edilmiş bir hamam, Kabban [Kapan] Han ve bitişiğindeki üç dükkan ile on dört dükkan, Tokat'ta bir hamam ve han ile İskilip'te bir hamam şeklinde sıralanmaktadır.

Vakfın şartlarına göre, vakfı idare eden yönetici yani mütevellî Yörgüç Paşa'nın oğlu Emir Mustafa Bey'dir. Mustafa Bey, ayrıca, vakıf binalarının onarımından, yıkılmaları durumunda yeniden inşa edilmelerinden de sorumludur. Mütevellilik görevi Mustafa Bey'den Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenlere geçecektir. Vakfın gelirinin beşte biri, mütevellinin maaşı olarak ayrılmıştır. Külliye'nin, vakfiyede belirtilen şartlar dahilindeki giderleri ve mütevellinin payı dışında kalan gelir ise, binaların, su yollarının ve vakfedilen gayrimenkulun tamirine ayrılmıştır.

3.1.2 Mustafa Bey Külliyesi ve Vakıfları

Günümüz idari yapılanmasında Samsun iline bağlı Havza ilçesinde bulunan külliye'nin 840/1437 tarihinde tanzim edilen vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü

yıllık 4 müd buğday ve 4 müd arpa, katipçin günlük 2 gümüş dirhem ve yıllık 4 müd buğday ve 4 müd arpa, nâkib için günlük 1 gümüş dirhem ve yıllık 3 müd buğday ve şeyh için günlük 5 gümüş dirhem ve yıllık 6 müd buğday ödenmesine karar vermiştir.

Vakfın şartlarına göre, külliye'de hergün ihtiyaç sahiplerine dağıtılacak yemeklerde kullanılmak üzere 20 gümüş dirhem değerinde et, 200 dirhem değerinde pirinç ve 6 dirhem değerinde yağ, bal, tuz, sirke ile ekmek yapılması için 10 kilçe buğday kullanılacaktır. Ayrıca, her Cuma gecesi tatlı yağ ve karabiberli pirinç pişirilecek, Ramazan geceleri ve diğer mübarek gecelerde üç çeşit yemek yapılacaktır.

⁴ Tamamı ya da çeşitli ölçeklerdeki hisseleri Yörgüç Paşa tarafından vakfedilen köylerin isimleri vakfiye ve 387 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'ndeki verileri yayınlayan farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde okunmuştur. VGMA'da yer alan vakfiye çevirisine göre vakfedilen köyler; *Yergume, Geli, Kayacık, Karadeniz, Yola, Ömer Köyü, Ali Hacı, Kafca, Figanva, bayman, Şine, Camköy, Selhan, Çaç, Ulus, Giray Ağılı, Algi Öyüğü, Başbüyük, Menkücek, Balana, Salecik, Gündekli, Hisar Kavak, Hacılar, Tihalin, Salacık, Beygi, Kazlarovacı, Yassıöyük, Köprü, Kargucuk, Ahurlu, Kızılca Köy, Gül Hüseyin, Tohualan, Ağıl, Kızılcaviran, Çay, Kabaklı ve Ohlu Kaya*'dır (Toruk, 2006). Ayverdi (1972) bu köyleri; *Birgoma, Kiyacık, Ömer Köyü, Ali Hacı, Yaymak, Şenbe, Çaç, Selhan, Çam, Ulus, Geray Ağılı, Ahi Anuk, Başbüyük, Mengücek, Bele Köyü, Bal Ana, Saray, Demirci, Ahi Hüsam, Kuruca, Selman Viranı, Hisar Kavak, Hacılar, Şeyhler, Kazlarovacı, Köprü, Kargucuk, Ahurlu, Hacı Pazar, Özmiş ve Ohlu Kaya* olarak verir. 387 numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde vakıf köyler; *Birgoma şehri, Argoma nahiyesinde Kayacık, Kanu, Yuvala, Kolay, Selçuk, Kulu, Emirlü; Geldiklanabad nahiyesinde Emirlü-i Etrakiye, Yassıöyük, Kalecik, Kayı, Ahi Hüsam, Hisarkavak, Ulus, Figanı, Konaç, Danişmendoğlanı, Gülistan, Saray Sekbanı Timur, Koycak, Ahi Öyük, Yeniköy, Ayazsu, Tekke, Ağılca, Şamice; Yavaş nahiyesine bağlı Karsan, Armudlu; Gümüş'te Ağıl, Gül Hüseyin Divanı, Kızılcaviran; Kedeğra kazasına bağlı Köprü, Karaovacı, Kargucak, Acıkuyu; Gazilerovacı nahiyesinde Balkar, Salur, Kozalan, Bedenderesi, Kürt, Durucasu, Kızılköy, Kanubaylu; Simre-i Ladik kazasına bağlı Nasrancuk, Şeyh Koyun, Kazukurdan*'dır (Gülbüz, 1993).

Arşivi'nde bulunmaktadır (VGMA, 747/245, 356). Vakfiyede, babası Yörgüç Paşa gibi dünyanın gurur yeri olduğunu anlayan Mustafa Bey'in, Amasya'ya tabi Havza köyünde, karşılıklı iki kışlık odası ve surun içinde mahzeni olan kubbeli bir yapı inşa ettirerek, imaret ismini verdiği belirtilmektedir. İmaret ve yakınında inşa edilmiş olan han, Havza'ya uğrayan fakir ve muhtaç kimselerin hizmetine sunulmuştur⁵.

Vakfiyeye göre, külliyyede *imam*, *müezzin*, dört *hafız*, temizlik işlerinden sorumlu bir *ferraş*, bir *kapıcı*, bir *kandilci*, bir *aşçı*, bir *ekmekçi*, *şeyh*, *nakib* ve *cabi* görev almaktadır⁶. Külliye'nin on dört kişilik personelin yevmiyeleri ve külliye'nin günlük giderlerinin kaynağını, çeşitli köy ve mezralardan elde edilen gelirler ile Havza'da bulunan han teşkil etmektedir⁷.

Vakfın şartlarına göre, vakfın idarecisi öncelikle kendisi olmakla birlikte, daha sonra erkek evladına bırakılacaktır. Vakfın gelirinin beşte biri vakfı idare eden mütevellinin payıdır.

3.1.3 Hızır Paşa Külliyesi ve Vakıfları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 870/1465 tarihli vakfiye (VGMA, 609/272), Hızır Paşa tarafından Amasya'da bulunan, ibadet ve konaklama işlevine

⁵ Vakfiye çevirisinden;

Amasya tevabiinden Havza köyünde bir han bina ve inşa etmiştir ki kubbeli, süslü evleri ve bir yüksek sofayı müstemildir. Onun vasfı cennet sıfatlarını andırır, gönüllerden hüznü giderir. Karşılıklı iki kışlık, surun içinde zarif bir mahzen yapmıştır ve ona imaret ismini vermiştir. O Havza'da çok maruftur. Bu belde öyle bir mübarek yerdir ki baska ülkelerde onun eşi yoktur. Tasarrufatı fiiliye ve kavliyesinin şer'an sahih olduğu bir sırada temiz yürek ve halis niyet ile mezkûr imareti orada yapılmış olan han ile birlikte resullerin ve nebilerin imamı Hazreti Muhammed ümmetinden olanlardan oraya gelip uğrayan fukara ve mesakine vakf, habs, in'am ve tesadduk eylemiştir.

⁶ Vakfiyeye göre, imam, günlük 2 gümüş dirhem ve 6 müd buğday; müezzin, 2 gümüş dirhem ve 2 müd buğday; dört hafızdan her biri, günlük 1 gümüş dirhem; ferraş, 1 gümüş dirhem ve 2 müd buğday; kapıcı ile kandilci günlük 1 gümüş dirhem; aşçı, günlük 2 gümüş dirhem ve 3 müd buğday; ekmekçi, günlük 1 gümüş dirhem 3 müd buğday; şeyh, günlük 4 gümüş dirhem ve 6 müd buğday; nakib günlük 1 gümüş dirhem ve 4 müd buğday; cabi, günlük günlük 2 gümüş dirhem ve 8 müd buğday ücret almaktadır.

⁷ Tamamı ya da bir bölümü vakfedilen köyler ve zirai alanlar; *Bey Viranı kariyesi (Beyören)* ve *Sultan Bey Bağı, Doğan, Melcügen, Havza, Esen Bey, Abdak, Çekmedan, Yeni Dam (Yağcı), Karaca Viran (Karacaören), Çalmancuk, Ömer Köyü, Tayran, Barakluca, Ergunlar, Haliman, Emircik (İmircik), Yazı Kürt, Akçe Mahmud (Ağcamahmud), Boyalı, Çavuldur (Mısmılağaç), Çoban Viran, Arslan Çayırı, Karhın, Bayat, Yağmur Viranı, Tatar Kalesi, İt Kumulu, Şeyh Bayezid, Çukur Viranı, Kızılca Viran ve Kuşcular'dır (Ayverdi, 1972, s. 498). 387 numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde vakıf köyler; Simre-i Ladik kazasına bağlı *Havza, Oğuzlar, İt Kolu, Boyaluca, Mülküğeş, Tatarkale, Şeyh Bayezid, Bayat, Salariç (Salaruç), Karkın, Ağcamahmud, Arslançayır, Kedeğra kazasına bağlı, Çekmedan, Kızılcaviran, Beşlü, Çalman Etrakiye, Uzan, Eymürçük, Doğan, Çavundur, Beyviranı, Toyran, Karacaviran, Esen Bey, Çalmancık, Seküdamı, Yazıkürd, Çukurviran ve Koçak'tır (Gürbüz, 1993, s. 241).**

cevap veren çok işlevli yapı, medrese ve hamamdan meydana gelen külliyesi için düzenlenmiştir.

Vakfiyeye göre külliyyede medresede eğitim vermekle sorumlu bir *müderris*, medresenin sekiz hücrelerinde kalmakta olan ve öğrenim gören sekiz *talebe*, talebeler arasından seçilecek olan bir *imam*, yine talebeler arasından seçilecek bir *müezzin*, Cuma günleri Kur'an okumakla görevli üç *devirhan*, namazlardan önce ve sonra birer Kur'an okumakla görevli üç *cüzhan*, temizlik işlerinden sorumlu bir *ferraş*, *aşçı*, külliyyenin mali işlerinden sorumlu *cabi* ve vakfın işleyişini denetlemekle görevli *nazır* bulunmaktadır⁸.

İkisi medresede eğitim gören sekiz öğrenci arasından seçilecek olan on iki kişilik personelin yevmiyeleri ve külliyyenin günlük giderlerinin kaynağını, çok sayıda köy ve mezradan elde edilen gelirler ile ticari yapılar teşkil etmektedir. Vakfiyenin gelir kaynakları, Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa tarafından gelirleri vakfa eklenen köyler ile genişletilmiştir⁹. Hızır Paşa tarafından külliyyenin bir parçası olarak inşa ettirilen hamam; Amasya'da bir han ve Ladik'te bir değirmenin gelirleri de külliyyeye bağışlanmıştır.

Vakfın şartlarına göre vakfı idare eden ve Hızır Paşa'nın soyundan seçilecek olan *mütevelli* vakfın gelirinin beşte birini kendisine ayıracaktır.

3.1.4 Mehmed Paşa Külliyesi ve Vakıfları

Mehmed Paşa'nın vakfiyesi, Amasya'da bulunan külliyyeye gelir getirmesi amacıyla 896/1491 yılında düzenlenmiştir. Vakfiyenin Arapça orijinali Vakıflar Genel

⁸ Vakfiyeye göre, müderrise günlük 15 gümüş dirhem ile yıllık 20 müd buğday ve 10 müd arpa, sekiz talebenin her birine günlük 1 gümüş dirhem, talebeler arasından seçilecek olan imama 1 gümüş dirhem ve 5 müd buğday, yine talebeler arasından seçilecek müezzine yıllık 3 müd buğday, üç devirhanın herbirine günlük 1 gümüş dirhem, üç cüzhanın herbirine günlük 2 gümüş dirhem, ferraşa günlük 1 gümüş dirhem, aşçıya günlük 1 gümüş dirhem ve yıllık 3 müd buğday, cabiye günlük 2 gümüş dirhem ve yıllık 6'şar müd buğday ve arpa, nazıra günlük 2 gümüş dirhem ve yıllık 6 müd buğday ve 6 müd arpa verilecektir.

⁹ Tamamı ya da çeşitli ölçekteki hisseleri Hızır Paşa ve Mehmed Paşa tarafından vakfedilen köyler; Argoma nahiyesine bağlı *Çakırca*, *Meykeros*, *Yenice*, *Kuşçular*, *Halas*, *Karabuğra*, *Küblüce*, *Oyumağaç* köyleri ile *Oyumağaç* köyüne bağlı, *Küçük Oyumağaç* ve *Çat* mezarları; Geldikalan nahiyesine bağlı *Başermenir*, *Karasenir*, *İltekin* ve *Doğan*; Kedeğra kazasına bağlı *Çalman Etrakiye*, *Güder*, *Musacık* (*Doğançayır*), *Bulutalanı*, *Doğan*, *İlaldı*, *Çakırpa*, *Esen Bey*, *Kulağuz* ve *Virancık*; Ladik kazasına bağlı *Mescidlü* ve *Çayan*; Simre-i Ladik kazasına bağlı *Beley* (*Demiryurt*), *Sivrikilise* (*Sivrikise*) ve *İhca*'dır (Ayverdi, 1972; Şimşirgil, 1997; Gürbüz, 1993).

Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. (VGMA, 586-2/57-65; Türkçe tercüme: 1767/34-46)¹⁰.

Vakfiyede, Büyük Emir Yörgüç Paşa'nın kardeşi olan Büyük Emir Hızır Paşa'nın oğlu olarak tanımlanan Mehmed Paşa'nın, Yörgüç Paşa oğlu Mustafa Bey tarafından inşa edilen hamamın bulunduğu mahallede misafirlerin konaklanması için *buk'a* ve ibadet edenler için *mabed* olmak üzere bir imaret inşa ettirdiği bildirilerek külliyei meydana getiren yapılar sıralanmaktadır. Vakfiyeye göre külliye, merkezinde *mescidü'l-cami'*, iki yanında kapıları buraya açılan ve inançlı kimselerden isteyen herkesin konaklamasına olanak sağlayan birer hücre ve misafirler için önlerinde sofa bulunan iki kışlık oda, *matbah* [mutfak], *mahbez* [ekmek fırını], *mahzen* [depo] ve diğer ihtiyaçların karşılanması için dört oda ve on hücreden meydana gelen bir medreseden oluşmaktadır. Bu yapıların tamamı bir avlu içinde yer almaktadır. Bu avlunun yanındaki başka bir avluda ise, ahır, hela gibi yapılar bulunmaktadır. Söz konusu iki avlu ise geniş bir bahçe tarafından çevrelenmektedir.

Külliye, medresede eğitim vermekte olan bir *müderres*, on öğrenci, mescidde bir *imam*, bir *hatip*, bir *müezzin*, Kur'an okumakla görevlendirilen beş *cüzhan*, Kur'an cüzlerini korumakla görevli bir *muarrif*, Cuma namazından önce birer cüz okumakla görevli dört *hafız*, mescidin korunması, temizlenmesi ve kandillerinin yakılması ile ilgilenen bir *kayyım*, külliyei açıp kapama, konaklama birimlerinin temizliği ve misafirlere yatak hazırlamakla görevli olan bir *ferraş*, mahzenin korunması ve ahırın bakımı ile görevli bir *kilerdâr*, ekmek yapmakla görevli bir *habbâz* ve yardımcısı, yemek pişirmekle görevli bir *tabbâh* ve yardımcısı, yemek servislerini düzenleyen *imâret şeyhi* ve ona yardım eden *nakîb*, vakfın gelir ve giderlerini kaydeden *kâtip* vevakfın işleyişinin kontrolü ile görevli *nâzır* bulunmaktadır¹¹.

¹⁰ Vakfiye Türkçe özeti Bahaeddin Yediyıldız (1993, s. 1625-1633) tarafından yayınlanmıştır.

¹¹ Vakfiyeye göre, müderrese günde 20 gümüş dirhem, öğrencilerin her birine günde 2'er gümüş dirhem, imama günde 4, hatibe günde 5, müezzine günde 2 gümüş dirhem, beş hafızın (cüzhan) her birine günde 1'er gümüş dirhem ve ikişer müd buğday, muarrife günde 1 gümüş dirhem, Cuma namazından önce birer cüz okumakla görevli dört hafıza 8 müd buğday, kayyım günlük 1 gümüş dirhem, ferraşa günde 2 gümüş kilerdâra günde 2 gümüş dirhem, habbâz, tabbâh ve yardımcılarının günde 3 gümüş dirhem ve 2 müd buğday, imâret şeyhine günde 5 gümüş dirhem, nakîbe günde 2 iki gümüş dirhem, kâtime 6 gümüş dirhem ve 2 müd buğday ve nâzıra 5 gümüş dirhem ödenek tahsis edilmiştir.

İmarette, her sabah ve akşam, 7 adet seksener dirhemlik ekmek üretilerek, 10 gümüş dirhem değerinde pirinç, 0.75 kile buğday, 16 gümüş dirhem değerinde taze et ve 1 gümüş dirhem değerinde yeşil sebze satın alınıyordu. Kandil yağı ve diğer ihtiyaçlar için ise günlük 15 gümüş dirhem ayrılıyordu. Ayrıca,

Yirmi bir kişilik daimi personel, dört geçici personelin yevmiyeleri, on öğrencinin günlük bursları ve külliye'nin günlük giderlerinin kaynağını, doksan üç köy ve mezranın gelirleri¹², Mehmed Paşa'nın köleleri ve çok sayıda bağ, bahçe ve tarlanın kira ve işletme gelirleri ile bizzat kendinin sahip olduğu han, hamam, değirmen, dükkanlar gibi ticari yapıların gelirleri teşkil etmektedir. Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ya da satın alınmış olan ve gelirlerinin tümü ya da bir bölümü külliye'ye aktarılan ticari yapılar; Niksar'da iki hamam, Samsun'da bir han, bir hamam ve iki değirmen, Tokat'ta dört değirmen ve bir hamam ile otuz üç dükkan, Amasya'da dört değirmen ve Tosya'da kendi adıyla anılan *sûkü'l-bezzâzîn* [bedesten] ve onu çevreleyen dükkanlardır.

Vakfın şartlarına göre vakfı idare eden yönetici yani mütevellî Mehmed Paşa'nın kendisidir. Vefatından sonra ise bu görev oğulları ya da torunlarından en dindar, güçlü ve yetkili olanına verilerek vakfın idaresi nesilden nesile devredilecektir. Mehmed Paşa'nın neslinin ortadan kalkması halinde, vakfın idaresini azadlı köleleri ve onların nesli üstlenecektir. Onların nesli de son bulursa vakfın idarecisini Amasya kadısı atayacaktır.

Vakfın gelirinin beşte biri, mütevellî'nin maaşı olarak ayrılmıştır. Külliye'nin, vakfiyede belirtilen şartlar dahilindeki giderleri ve mütevellî'nin payı dışında kalan gelir ise, binaların, su yollarının ve vakfedilen gayrimenkulun tamirine ayrılmıştır.

kutsal gün ve gecelerin kutlanması için 217 gümüş dirhemlik bir ödenek ayrılmıştır (Yediyıldız, 1993, s. 1625-1633).

¹² Tamamı ya da çeşitli ölçeklerdeki hisseleri Mehmed Paşa tarafından vakfedilen köy, mezra'a, bağ, bahçe ve tarlalar; Sonisa'da [Uluköy] *Mülk Köyü, Küçükhaçpazarı*; Niksar'da *Yavdaş, Efde, Kavak'ta Narlu*; Samsun'da *Frenk Şehri, Körtek, Akdeğirmen, Meğde, Anut, Çağrıl, Ahilü, Akalan, Kiriş, Koymad, Üçpınar, Şigalviranı, Hacı Emirlü Çatağı, Taylu, Bilicealan, Akalan Beleni, Bayıralan*; Milas'da (Mesudiye) *Parçı, Neclü, Mahmudalanı, Beğseküsü, Cacuy, Arpaalanı, Esedlî, Türkköyü, Kışlacık, Pazarcık, Çerçi, Saray Deresi, Çakırçiftliği, Fisturi, Mesudalanı, Güllödüşer, İkşara, Tavana, Sunumi, Yasdura, Musalı, Kıcı, Aruk Musa, Yavşan, Kübdan, Kotanı, İstavrilü, Anaşa, Karıca, Yeniceköy, Şebhâne, Tarucı*; Bedirlü'de [Ordu] *Sığırobası*; Satılmış'ta [Perşembe] *Vona*; İskefşir'de [Reşadiye] *Kotanı, Biçenlik, Güngerid, Keçiköy, Çakraz-ı Küçük*; Tokat'ta *Kaferni* nahiyesinde *Zoğri, Egseri, Gölgeci, Kürek, Gökköy, Filinse, Ömerlü, Hanzere*; Amasya Geldiklenâbâd nahiyesinde *Yeniköy, Gülyan, Eymirlü, Yorga, Beymelek Çiftliği*; Argoma nahiyesinde *Nuşekin, Behçe, Mükrus*; Zünnünözü nahiyesinde *Lefke, Kayadibi, Bük*; Çorumlu nahiyesinde *Saruhasan, Sağmalca, Ilıca, Şerefağalı, Şalıkıranı, Hisarcık*; Mecidözü'nde *Geyiklik, Tülüce, Eymir, Korucabayram, Börekçi*; Ladik'te *Sofi, Boğazlıulu*; Bafra'da *Geyik-koyunu [Geyikkoşan], Geçme, Merkezler, İmanlu, Çorak [Doğanca], Erçek, Kolay, Furender [Fener], Kavala*'dır.

3.1.5 Aile Bireyleri Tarafından Düzenlettirilen Diğer Vakıflar

Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa tarafından düzenlettirilen dört büyük vakıf dışında daha dar kapsamlı vakıflar da bulunmaktadır. Yörgüç Paşa ve Hızır Paşa'nın, Amasya'daki inşa ettirdikleri külliyele ile bu külliyelele gelir getiren yapılar dışında, çeşitli yerleşim yerlerinde farklı vakıfları olan yapılar da inşa ettirmiş oldukları görülmektedir. Kaynaklarda, Yörgüç Paşa'nın Tokat ve Vezirköprü'de birer mektep, Gümüş, Havza, Vezirköprü ve Kavak'ta birer cami [mescid] ile İshakalanı Köyü'nde bir tekke; Hızır Paşa'nın ise Amasya'da bir tekke, Samsun'da bir cami ve tekke, Sonisa'da bir medrese inşa ettirmiş olduğu zikredilmektedir. Bunlardan bazılarının vakıfları hakkında bilgi bulunmaktadır¹³.

Aile üyeleri tarafından düzenlettirilen diğer vakıflar; Şahbula Hatun Vakfı, Yörgüç Paşa Türbesi [Hundî Hatun] Vakfı, Hatice Hatun Vakfı, Hasan Çelebi Vakfı, Oruç Bey Türbesi Vakfı'dır¹⁴. Yörgüç Paşa'nın eşi Şahbula Hatun'un Amasya'da mescid, mektep (Hüseyin Hüsameddin, 1986, s. 123) ve çeşmeden müteşekkil bir külliye inşa ettirmiştir (Gülbüz, 1993, s. 213)¹⁵. Yunus Bey'in kızı Hatice Hatun, İznik'te bir mescid inşa ettirmiştir (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 252).¹⁶

¹³ Gümüş'te Yörgüç Paşa Camisi'nin vakıfları Gümüş kasabasının mâlikane gelirinin yarısı (Şimşirgil, 1995, s. 467; Toruk, 2005, s. 113) ve Gümüş'te Yörgüç Paşa Hamamı'nın yıllık kira geliridir. Vakfın mütevellisi için 4 gümüş dirhem, imam için 2 gümüş dirhem, ferraş için 1,5 gümüş dirhem ve cüzhan için 1 gümüş dirhem yevmiye belirlenmiştir (Gülbüz, 1993, s. 217). Havza'da Yörgüç Paşa Camisi'nin vakıfları, Simre-i Ladik kazasına bağlı Kazıkkurdan köyünün gelirleridir (Şimşirgil, 1995, s. 468). Vezirköprü'de bulunan Yörgüç Paşa Camisi'nin vakıfları, Kedeğra kazasına bağlı *Tahir, Esen, Kabaklı, Güvez, Gülek, Gökse, Kavraz*, Ebrem, Kocakayası nahiyesine bağlı *Yenice* ve Simre-i Ladik kazasına bağlı Aydoğdu köylerinin gelirleridir (Gülbüz, 1993, s. 218). Vezirköprü yakınlarındaki İshakalanı köyünde Yörgüç Paşa tarafından inşa ettirilen Şeyh Turak Zaviyesi'nin vakfı bulunduğu köyün tamamıdır (Şimşirgil, 1995, s. 169). Hızır Paşa'nın Amasya'da Halvetî tarikatına mensup dervişler için inşa ettirdiği tekke'nin vakıfları Geldikalan nahiyesine bağlı *Pirkan* ve *Mahmudlu* köyleridir (Gülbüz, 1993, s. 247).

¹⁴ Yörgüç Paşa'nın türbesi için Argoma nahiyesine bağlı *Eslemez* köyü, Mustafa Bey'in oğlu Hasan Çelebi'nin türbesi için, Kedeğra kazasına bağlı *Lalacık*, Hızır Paşa'nın erken yaşta ölen torunu Oruç Bey'in türbesi için Kedeğra kazasına bağlı *Saraycık, Yağbasan, Virancık* ve Simre-i Ladik kazasına bağlı Mikrepolis köylerinin muhtelif hissleri vakfedilmiştir (Gülbüz, 1993, s. 256-258).

¹⁵ Külliye günümüze kadar ulaşamamıştır. Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 123), Şahbula Hatun'un hayratının Sofu-zade Mahallesinde inşa edilen bir mektep ve yanında bir çeşmeden ibaret olduğunu söylerken, Gülbüz (1993, s. 213), (VGMA, 608 numaralı defter, sayfa 235 ve TKGMA, Defter-i Evkâk-ı Rûm, varak 79a'ya dayanarak) bir de mescid inşa ettirdiği bildirmektedir. Kedeğra (Köprü) kazasına bağlı Yahyaköy'ün mâlikane geliri mescide vakfedilirken, vakfın yıllık gelirin beşte biri mütevelliyeye, beşte ikisi ise görevli imama ayrılmıştır.

¹⁶ Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri'ndeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Bursa Yenişehir yakınlarındaki Dimbos Karyesi, Hızır Paşa'nın oğullarına ait bir tımarın Yörgüç Paşa tarafından satın alınmış daha sonra Hatice Hatun tarafından İznik'teki mescidin giderleri ve kendi ruhu için Kur'an okunması için vakfedilmiştir (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 252).

3.2 Vakıf ve Banilik Motivasyonu: Dini, Siyasi, Ekonomik Gerekçeler / Kaygılar

Osmanlı vakıf sistemi detaylı şekilde incelendiğinde, vakıf kurma konusunda farklı kaygı ve gerekçelerin bulunduğu görülmektedir. Vakıfların, Türk şehirciliğinin gelişmesindeki rolünü incelediği çalışmasında vakıf kurma konusunda farklı motivasyonların varlığına dikkat çeken Osman Nuri Ergin (1936, s. 46), bunu tartışmanın yararlı olmayacağı yönünde fikir belirtir; “Vakfın, münhasıran âhiret ve sevap düşüncesiyle mi, malını müsadereye kurtarmak endişesiyle mi, yoksa kendisinden sonra gelecek çocuklarına bir geçim vasıtası bırakmak kaygısı ile mi yapılmakta olduğunu yahut vakıf yapmak işinde bunların her üçünün de âmil olup olmadığını burada münakaşa edecek değiliz. Bu uzun sürer ve faydası yoktur”. Ergin’in bu ifadesine rağmen, Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Şahbula Hatun, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa’nın üstlendiği mimari üretimin sosyal, ekonomik ve siyasi arka planının ortaya koyulması için, ailenin vakıflarını kurmaktaki çeşitli kaygılarını ve söz konusu vakıfların şekillenmesinde bu kaygıların etkilerini değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda, ailenin vakıfları, dini, siyasi ve ekonomik gerekçeleri / kaygıları ile değerlendirilmiştir.

3.2.1 Dini Gerekçeler / Kaygılar

Kur’an’daki çeşitli surelerde, sadaka verme, yardımlaşma ve hayır işleri yapmanın önemine vurgu yapan ayetler yer almaktadır. Ayetlerde verilen temel ileti, iyilik yapmayan, malını muhtaç olanlarla paylaşmayan kişinin Allah’ın sevgisini kazanamayacağı ve ahiret hayatının tehlikeye gireceği yönündedir; “Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe Cennet’e giremezsiniz. Allah yolunda her ne harcarsanız muhakkak Allah onu bilendir” (Kur’an, 3/93), “Hayır işleyiniz ki, kurtulabilesiniz” (Kur’an, 22/77).

Hiz. Muhammed’den aktarılan bir hadise göre, kişi öldükten sonra iyilik yapamacağından, ancak, ölümünden önce *sadaka-i câriye* yani devam eden sadakaya sahip olan kişiler sevap kazanmaya devam eder; “İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka [sadaka-i câriye] sahibi, faydalanan ilim ve kendisine dua eden evlat bırakanların amel defterlerinin hayır hanesi açık kalır kapanmaz” (Kazıcı, 2014, s. 12). Kişi öldükten sonra dahi işlemeye devam ederek ona sevap getirecek sadaka-i câriye, cami, medrese, çeşme, köprü gibi hayır kuruluşlarıdır. Kur’an ve hadislerde hayır işlerine yapılan vurgu, insanları bu gibi hayır

kuruluşlarını inşa ederek, kendileri öldükten sonra da işleyebilmelerini sağlayacak düzenli gelir kaynaklarını vakfetmek konusunda teşvik etmiştir.

Nitekim, çoğu vakfiyede, dünyanın geçiciliği, insanın ölümlülüğü ve asıl gerçekliğin ölüm sonrası olduğu vurgulanarak, vakfın amacının Allah'ın rızasını kazanmak üzere sürekliliği olan bir hayır kuruluşu meydana getirmek olduğu belirtilir. Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde de bu kalıplaşmış ifadeler yer verilmiştir. Ancak, aile bireylerine ait vakfiyeler incelendiğinde vakıf motivasyonunun, yalnızca dini kaygılar ile değil, dünyevi bazı kaygılar çevresinde şekillendiği görülmektedir.

3.2.2 Ekonomik Gerekçeler / Kaygılar

Yörgüç Paşa'nın ekonomik gücü ve siyasi etkinliği, bir noktada II. Murad'ı rahatsız edecek duruma ulaşmıştır. Osmanlı tarihçisi Hayrullah Efendi, Yörgüç Paşa'nın elde ettiği mevkiiler ile gurura kapılarak başına buyruk hareket ettiğinden ve bu durumun Sultan II. Murad tarafından hoş karşılanmadığını bildirir (Şimşirgil, 1995, s. 463). Aynı yönde bilgi veren Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007c, s. 129), Yörgüç Paşa'nın adına sikke darp ettirmesi, çok uzun süredir devam eden yöneticiliği ile yerine getirdiği önemli hizmetlerin verdiği gurur, büyüklük ve ağırlık ile kendine bağlı olanlara güvenerek başına buyruk hareket etmesinin halkın şikayetlerine neden olduğunu ve bu şikayetler üzerine Sultan II. Murad'ın emriyle Edirne'ye sürüldüğünü ancak bir sene sonra tekrar Amasya'ya döndüğünü bildirir;

Yörgüç Paşa'nın namına sikke darb itdirmesi, tül-i müddet devam iden velayeti, gördüğü hizmetlerin ehemmiyeti, kendisine gurur ve azamet, fazla ru'unet virmiş, etbâ'ına i'timadı, lâûbâliyâne harekâtı, halkı şikayetlere mecbur itmişti. 837/1434 senesinde şikayetler tevalî idiyordu. İkinci Sultan Murad, kendisini tevhim iden halkın bu şikayetleri üzerine 838/1435 senesinde Yörgüç Paşa'yı Edirne'ye celb idüb muhafız nasb itdi.

Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey'in çok daha önce inşa ettirdikleri külliyelerine ait vakfiyeleri sürgün sonrasında düzenletmiş olmaları dikkat çekicidir. Osmanlıların bağlı olduğu Hanefi mezhebine göre, vakıf *gayri kâbili rücu'* yani geri dönülmez olduğu kabul edilir (Singer, 2004, s. 19). Buna göre, birey vakfettiği mülk üzerindeki kişisel haklarından sonsuza kadar feragat etmekteydi. Bu bakımdan, köylerden alınan vergilerin hissesi gibi büyük bir gelir kaynağının tasarrufunun vakfedilmesinin arkasında ciddi siyasi kaygıların yattığı söylenebilir. Yörgüç Paşa'nın siyasi etkinliği ve iddiasının bu dönemden itibaren ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Vakfiyelerdeki

“Emir-i kebir Yörgüç Paşa anladı ki dünya gurur mahallidir, sürur yeri değildir, daima döner, bir karar üzere durmaz” ve “Yörgüç Paşa oğlu emir-i kebir Mustafa Bey gençlik çağında, genç yaşında bildi ki bu dünya gurur mahallidir” ifadeleri, Yörgüç Paşa’nın sürgün cezası ile verilen uyarıyı dikkate aldığını düşündürmektedir.

On dördüncü yüzyılın ünlü Arap düşünürü İbn Haldun (2011, s. 781), Yörgüç Paşa’nın çağdaşı olan Memlûk emirlerinin vakıflar kurmaktaki asıl motivasyonunun edindikleri zenginliği sultanın tecavüzünden korumak olduğunu belirtmektedir;

Türk hanedanlığına [Memluk sultanları] bağlı olan Türk emirler, geriye bıraktıkları zürriyetlerine, sultanların tecavüz etmesinden [ve mallarını müsadere etmesinden] korkarlardı. Çünkü bu emirler, ya köle veya velâ [hizmet] suretiyle onun hükmü altında bulunmakta, hükümdarın haksız bir muamelesine maruz kalmaktan ve hışmına uğramaktan çekinmekte idiler. Onun için çokça medreseler, zaviyeler ve ribatlar [imarethaneler] yaparak, gelir getiren [emlak ve] akarları buralara vakfettiler, kendi evlatlarını da ya bu vakıflara nazır [ve mütevellî] tayin ederek veya onlar için bundan bir pay ayırarak, vakıflara [ve ondan elden edilen gelirlere] ortak yaptılar. Bununla beraber bu emirlere umumiyetle hayra karşı bir temayül ve [iyi] maksatlarda ve fiillerde bir ecir ve sevap umma hali de mevcut idi. İşte bunun için vakıf [malı olan emlak ve akar] çoğaldı. Bunlardan hasıl olan gelirler ve sağlanan faydalar yüksek meblağlara ulaştı.

İbn Haldun’un, Memlûk siyasi ortamındaki pratikleri gözlemleyerek yaptığı çıkarım, Osmanlı ortamı için de geçerlidir. Sultan ile ters düşen siyasi elitin herhangi bir mensubunun başına da aynı durumun geldiği görülmektedir. On altıncı yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesini ziyaret etmiş Avusturyalı Hans Dernschwam (1987, s. 83) hak sahipleri tarafından vakfedilmeyen topraklar hakkında ilginç bir gözlemde bulunmaktadır;

Türkler [azledilerek] memuriyetten çıkarılan büyük bir mevki kaybeden her tür şan ve şöhretten mahrum bırakılarak işe yaramaz, eli boş bir adam haline getirilen kimseye ‘mazul’ derler. Bu aylık da almaz. Ama evinde sağ salim oturduğuna şükretmelidir. Kendine ait köyleri, çiftlikleri, köleleri ve hizmetkarları yine kendisine kalır. Fakat ölünce mazulun serveti padişahın olur, mirasçılar bir şey alamaz. Mazuller hiç bir zaman hayatlarından emin değildir. Kaçmak isteseler de muvaffak olamazlar zira kimse yardım etmez. Evinde rahat döşeğinde ölen mazul en talihli adamdır.

Vakıfların sürgün cezasından sonra düzenlenmiş olması, sultanın gazabına uğrayan Yörgüç Paşa’nın gelirlerine el konulacağından [müsadere edileceğinden] endişelenmiş olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey’in vakfiyeleri, Osmanlıları, Karamanoğulları ve Timurlularla karşı karşıya

getiren, Amasya çevresindeki Osmanlı hakimiyetini tehlikeye sokan siyasi krizin hemen ardından düzenlenmiştir (Karataş, 2011, s. 44). Bu durum, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey'in Osmanlı sultanı kadar, olası bir Karamanoğlu ya da Timurlu işgalini de mal varlıkları için bir tehdit olarak görmüş olabileceklerini akla getirmektedir. Zira, Amasya çevresi Osmanlıların elinden çıktığı takdirde, Yörgüç Paşa'nın imtiyaz sahibi olduğu köyler üzerindeki hakları da sona erecektir. Vakfın dinen dokunulmaz olduğunun kabul edildiği Hanefi mezhebine bağlı hükümdarlar olan Karamanoğlu İbrahim Bey ya da Şahrüh'un gelirinin büyük bölümü hayır işlerine aktarılan İslami vakıfların şartlarına saygı göstercekleri umulmuş olunmalıdır. Benzer bir tedbiri, Otlukbeli Savaşı ile sonuçlanan Osmanlı-Akkoyunlu çekişmesinin iyice kızıştığı 870/1460 yılında vakıflarını düzenleyen Hızır Paşa da almış görünmektedir.

Vakıflar, İslam toplumunda sıradışı bir durum haricinde dini ve resmi güvence altındadır. Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın bütün gelirlerini, inşa ettirdikleri vakıf kuruluşlarına aktarmaları ilk bakışta ekonomik bir kaygılarının bulunmadığı yönünde yorumlanabilir. Ancak, aileye ait vakıfların tamamı *evlatlık vakıflardır*. Köylerden elde edilen gelirlerin, gerek merkezi otoritenin müdahalesiyle devletleştirilmesi yani müsadere, gerek de İslam miras hukuku uyarınca parçalanmasını engellemek ve bütünlüğü koruyarak nesiller boyu ailenin elinde kalmasını sağlamayı amaçlayan evlatlık vakıflar, bir nevi sigorta işlevi görmektedir. Vakfedilen aile mülkü, vakıf mütevellisi tayin edilen bir evladın, genellikle ekberiyet esasına göre yaşça en büyük erkek evladın yönetimine bırakılmaktadır. Vakfın ailenin payına ayırdığı gelir bu kişi yönetiminde diğer aile fertlerinin de istifadesine sunulmaktadır. Bununla birlikte, aile parçalanmadan korunan büyük toprak varlığı ile saygınlığını ve gücünü sürdürebilmektedir. Bu durum, çağdaş Avrupa toplumundaki toprağa bağlı asalet ilkesine dayanan derebeylik hukukuyla paralellik göstermektedir (Barkan, 1940, s. 159-160). Aileye ait vakıfların tamamında, vakıf kurucusu olarak kendini ya da en büyük erkek evladını vakfın mütevellisi tayin etmiştir. Müteveli, vakıf gelirlerinin beşte birinin hukuki sahibidir.

Sonuçta, Yörgüç Paşa ve ailesinin gelir getiren mülklerini vakfederek, hasılatının yüzde sekseninden vazgeçtiği, ancak yüzde yirmilik bölümünü nesiller boyu yine aile üyelerine aktarmak üzere el konulma ya da işgallere karşı dini ve resmi bir güvence

altına aldığı görülmektedir. Burada önemli olan kuşkusuz köylerden elde edilen vergilerden aileye düşen payın durumudur.

Köylerden elde edilen vergilerin temlik olarak nüfuslu kişilerin tasarrufuna verilen payın vakfedilmesi öylesine yaygınlaşmıştır ki, bu durum Fatih Sultan Mehmed'in saltanat döneminde, tımarlı sipahi sayısının düşmesine neden olmuş ve asker ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiştir. Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen sultan imparatorluğun genelinde hoşnutsuzluğa neden olan bir toprak reformu yapmıştır. Buna göre, sahih vakıflar olarak adlandırılan bağ, bahçe, değirmen, dükkan, kervansaray, hamam ve vakıf sahiplerinin kişisel mülkiyeti altında olan binaların gelirlerinin bağlı oldukları vakıf kuruluşlarına aktarılması aynen korunmuş, fakat irsadi vakıflar olarak adlandırılan köyler ve mezraların gelirlerinin vakıflara aktarılması iptal edilmiştir (Kazıcı, 2014, s. 88-89)¹⁷. Bu kararlar, vakıf ve mülk topraklarının büyük kısmı devletleştirilmiştir. Bu durumdan en çok zarar gören, kuşkusuz imtiyaz sahibi olduğu araziye [köyler ve mezraları] vakıflaştırarak müteveli tayin ettikleri çocukları ve torunlarına önemli bir gelir sağlayan nüfuzlu ailelerdir. II. Bayezid döneminde, bu hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak için karşı-reform yapılmış ve nüfuzlu ailelerin köyler üzerindeki tasarruf hakları iade edilmiştir (İnalçık, 2009, s. 121-122).

3.2.3 Siyasi Gerekçeler / Kaygılar

Vakıf ve banilik motivasyonlarından biri de, vakıf sahiplerinin vücutlarının yok oluşunun ardından isimlerini ölümsüz kılmaktır (Yediyıldız, 2003, s. 13). Doğrusu, vakfedilmek üzere inşa edilen hayır yapıları, kişi öldükten sonra şükranla anılmasına ve isminin unutulmamasına olanak sağlamaktadır. Örneğin, on beşinci yüzyıl Bizans müelliflerinden Halkokondiles [Chalkokondyles], Rumeli'nin birçok yerleşiminde çeşitli yapılar inşa ettirmiş olan yerel Osmanlı idarecilerinden Evrenos Bey'in bu çabasını, ardında iz bırakmak ve anılmak isteğine bağlamaktadır (Kılıç, 2014, s. 29-

¹⁷ Fatih Sultan Mehmed'in bu konudaki Fermanı aşağıdaki gibidir (İnalçık, 1947, s. 702-703; Akgündüz, 1990, s. 584):

Mefahiri'l-kudat ve'l hükkâm ve mezâhirü's-şerayi' ve'l ahkâm Beg sancağı kadıları dâme fadluhum, tevki-i refi' vâsıl olıcak malum ola ki, şimdiki halde şöyle buyurdum ki, taht-ı hükümetinizde olan evkaf-ı mensuhadan şol ki bağ ve bahçe ve değirmendir ve müsakkafattan evler ve dükkanlar ve kârbansaraylardır, bunların gibi sahipleri üzerine mukarrerdir. Anların gibi göresiz, eğer atabe-i ulyamdan takrir için tecdid-i hüküm almamış kimesne varsa gönderesiz ki gelüp kapımdan tecdid-i hükm alalar. Bunların maadası köylerden ve yerlerden fi'l cümle aksami akarattan ne varsa bunlardan ekseriya mensuttur..."

30). Halkokondiles'in bu yorumunu on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Hammer-Prugstall (2010, s. 89), Rumeli'de pek çok kenti fetheden Evrenos Bey'in hatırasının fetihlerinden ziyade oralarda inşa ettirdiği vakıf eserler sayesinde yaşadığını belirterek onaylamaktadır. Bu durum, Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa için de geçerli olmuştur. Günümüzde, Osmanlı tarihi üzerine özel ilgisi olmayan bir kişi, siyasi kariyerleri hakkında bilgi sahibi olmamasına rağmen inşa ettirdikleri yapılar aracılığıyla isimlerini bilmektedir. Tanınabilirlikleri inşa ettirdikleri yapılarla öylesine özdeşleşmiştir ki, Amasya çevresinde bulunmayan çoğu kişi, isimlerini dahi duymamıştır.

Yörgüç Paşa ve ailesinin vakıf ve banilik faaliyetlerinin başlıca motivasyonun isimlerini ölümsüzleştirmek olduğunu ileri sürmek romantik bir yaklaşım olur. On altıncı yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Gelibolulu Mustafa 'Âlî, gelişmiş büyük şehirlerde mescidler, camiler, tekkeler ve medreseler inşa etmenin sevap kazanmak üzere yapılan hayır işleri değil, şöhret kazanmak için bir araç olduğunu bildirmekte ve durumu "riyâ" olarak nitelemektedir (Şeker, 1997, s. 357);

Riyâ'en mesâcid ve cevâmi' yapmak beyânındadır; Pây-ı taht-ı ma'mûrede mesâcid ve cevâmi' binâ etmek ve bir dârü'l-mülk'l-meşhûrede havânik ve medâris inşâ etmek tahsîl-i mesûbât için hayrâtıdan değildir [...] Ammâ riyâ ve şöhret için hayrât idenler elbette pâ-yı taht olan şehirlerde tahsîl-i nâm eylemeğe tâlibdür.

Mustafa 'Âlî'ye göre, bu tip yapılar gerçekten bunlara ihtiyaç duyulan küçük kasabalarda ve köylerde inşa edilmelidir (Şeker, 1997, s. 357-358; Necipoğlu, 2005, s. 45). Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa külliyelerini bölgenin en büyük kenti konumundaki Amasya'ya inşa ettirmişlerdir. Önemli miktarda vakıf geliri olan bu kuruluşlar, Mustafa 'Âlî'nin dini nedenlerle değil ancak şöhret kazanmak için inşa edilen yapılar tanımına uymakla birlikte, bölgenin idarecisi konumundaki aile bireylerinin yalnızca isimlerini duyurmak ve yaşatmak gibi bir motivasyona sahip olduklarını söylemek güçtür.

İbn Haldun (2011, s. 402) ise, mimari eserlerin, yönetici baninin gücünü gösterdiğini belirtir. Gerçekten, aile bireyleri tarafından inşa edilen yapıların, banilerin isimlerini ölümsüzleştirmekten ya da isimlerini duyurmakla birlikte, siyasi ve ekonomik varlıklarını da temsil ettikleri görülmektedir.

Bu durum, kuşkusuz Amasya ve çevresini yönetmekte olan Yörgüç Paşa ve ailesi için başlıca motivasyon kaynağı olmuştur. Özellikle, Yörgüç Paşa'nın etkinlik

döneminde ailenin siyasi gücünün sıradan Osmanlı yerel idarecilerinden çok daha iddialı bir durumda olduğu görülmektedir. *Vilâyet-i Rûm* ya da *Eyâlet-i Rûmiye-i Suğrâ* olarak adlandırılan Amasya-Tokat-Sivas çevresinin (Gökbilgin, 1965, s. 51) yöneticisi olan Yörgüç Paşa, Osmanlı hakimiyetinden önce Amasya'yı yöneten ve Sivas'ta hükümdarlık eden Kadı Burhaneddin Ahmed'in faaliyetlerini konu alan Esterâbadî'nin *Bezm u Rezm* adlı eserinde sıklıkla bahsi geçen Amasya idarecisi Kutluşah oğlu Şadgeldi Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in kızları Safiye ve Şahbula Hatun ile evlenmiştir. Yörgüç Paşa'nın eşleri aynı zamanda lalalığını yaptığı II. Murad'ın (Uluçay, 2011, s. 16; Babinger, 1978, s. 18) [diğer bir görüşe göre, oğlu Şehzade Alaeddin Ali'nin (Alderson, 1956; Sakaoğlu, 2009, s. 105)] eşi Yeni Hatun'un da kardeşidir. Yörgüç Paşa, böylece, yerel siyasi aktörlerle evlilik vesilesiyle akrabalık kurarak Amasya'daki iktidarını sağlam temellere oturturken, bir yandan Osmanlı hanedanı [ya da şehzadesi] ile akrabalık ilişkisi kurmuştur.

Bölgedeki güçlü yerel bağlantıları ve bireysel başarıları sayesinde itibarı yükselen Yörgüç Paşa'nın ekonomik gücü de bir hayli fazladır. Yörgüç Paşa ve ailesine ait vakfiyeler incelendiğinde, geniş bir bölgeye yayılan yüzlerce köyün vergilerinin kendi tasarruflarında olan kısmının vakfedildiği görülmektedir¹⁸. Bu durum, Yörgüç Paşa ve ailesinin on beşinci yüzyıl şartlarında çok büyük bir ekonomik gücü yönettiğe işaret etmektedir¹⁹.

Yörgüç Paşa'nın, köylerden elde ettiği gelirlere, yerel Türkmen grupları üzerine yaptığı seferler sonucu edindiği ganimetin de eklenmesiyle iyice büyüyen ekonomik gücü o seviyeye ulaşmıştır ki, on beşinci yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Mehmed Neşrî (1984, s. 89), onun kendi adına sikke darp ettirdiğini belirtmektedir. Neşrî'nin

¹⁸ Osmanlı toprak mülkiyeti politikasında, idari yeri ayrı olan Rûm Eyaleti'nde diğer vilayetlere oranla Anadolu Selçuklu ve Memlûklerde de kullanılan *mâlikâne-divânî* sisteminin daha yaygın olduğu görülmektedir (Akdağ, 2010, 217; Gürbüz, 1993, s. 118). Bu sisteme göre, toprak ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınacak vergiler devlet ve malikane sahibi arasında belirli oranda paylaşılmaktadır. Malikane hissesi elde edilen mahsulün 1/5, 1/7 ya da 1/10'udur. Geri kalan kısım ise divânî hissesi adı altına doğrudan devlete aittir (Yediyıldız, 1986, s. 157). Bu sistem siyasi etkisi Yörgüç Paşa ve ailesinin etkinlik döneminde halen devam etmekte olan Osmanlı öncesi yerel idareciler ile Osmanlılar arasındaki özel durumu göstermektedir. Özellikle, Ankara Savaşı'ndan sonra Amasya çevresinde tutunmaya çalışan Çelebi Sultan Mehmed'in bu bölgedeki köklü ailelere bir ayrıcalık olarak mâlikâne tahsis ettiği görülmektedir (Barkan, 1980, s. 164; Gürbüz, 1993, s. 138).

¹⁹ Yörgüç Paşa ve ailesinin bu imtiyazı nasıl ve ne zaman elde ettiğini biliniyor. Ancak, malikane hissesine sahip olan köylerin bir bölümünün yer aldığı Vezirköprü çevresinin, bizzat Yörgüç Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Belki de sultanın bir mükafatıdır. Aynı şekilde Mustafa Bey'in vakfettiği köylerin bir bölümü de yine Canik idarecisi Taceddinoğlu Hüseyin Bey'in elinden alınmıştır (Karataş, 2011, s. 44).

Yörgüç Paşa akçası olarak andığı sikkeler günümüze kadar ulaşamıştır²⁰. Yörgüç Paşa'nın sikke darp ettirme kabiliyeti, onun Amasya yakınlarında, çeşitli vakıflarının da bulunduğu Gümüş kasabasında bulunan gümüş madenleri üzerinde de imtiyaz sahibi olabileceğini düşündürmektedir.

Sikke darp ettirmek İslam dünyasında hükümdarlığın tescilinin ön şartlarından biridir (Pamuk, 2000, s. 33; Merçil, 2007, s. 89). Karataş (2011, s. 40)'a göre, sikke darp ettirmiş olması, Yörgüç Paşa'nın otonom [özerk] bir yönetici olduğunu ilan etmektedir. Osmanlı döneminde buna benzer bir uygulama Çelebi Sultan Mehmed de döneminde yaşanmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un yüksek hakimiyetini tanıyan sultan 806/1404 tarihinde üzerinde Timur'un adı bulunan sikke bastırmıştır (İnalcık, 2009, s. 92). Söz konusu sikke, Çelebi Sultan Mehmed'in, Timur'un yüksek hakimiyetini kabul etmiş yarı-bağımsız bir idareci olduğunu bildirmektedir. Yörgüç Paşa'nın darp ettiği sikkelerde de dönemin sultanı ile kendi adının anıldığı benzer bir formülasyon bulunuyor olabilir.

Tarihi metinlerde, Yörgüç Paşa'nın yarı bağımsız bir yönetici olduğuna yönelik bir ifade yer almamaktadır. Ancak, Yörgüç Paşa ve oğlu Mustafa Bey'in inşa ettirdiği yapılara ait kitabelerdeki iddialı ifadeler siyasi etkinliklerinin sıradan olmadığını düşündürmektedir. Söz konusu kitabelerde, Yörgüç Paşa'nın müstakil hükümdarlara özgü görkemli unvanlarla zikredildiği görülmektedir. Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti ve Havza Mustafa Bey İmareti'nin kitabelerinde *Celâlü'd-devleti ve'ddîn* [Dinin ve Devletin büyüğü] ve *Celâlü'l-milleti ve'ddîn* [Dinin ve Milletin büyüğü] sıfatları dikkat çekicidir²¹.

²⁰ Günümüze tek bir örneğin dahi ulaşamamış olması, yalnızca Neşri'nin bahsettiği bu durumu şüpheli kılmaktadır. Öte yandan, basılan sikke sayısı da çok az olabilir. Fatih Sultan Mehmed, mali önlemler çerçevesinde eskiden basılmış gümüş akçelerin dolaşımını yasaklayarak, ayarı düşük yeni akçe çıkarmak yolunu seçmiştir. Eski gümüş akçeler, evleri ve ticarethaneleri arayarak bulduklarını hazine için almaya yetkili görevliler aracılığıyla değerlerinin beşte dördü karşılığında toplatılmıştır (İnalcık, 2009, s. 121). Eğer gerçekten basıldılar ise de, Yörgüç Paşa sikkeleri bu dönemde toplatılmış olmalıdır.

²¹ Örneğin, Selçuklu sultanları bu tip unvanları kullanmışlardır; Tuğrul Bey [ö. 1063] *Rükni'd-din*, Alp Arslan [ö. 1072] *Adudu-ddevle*, Melikşah [ö. 1092] *Müizzü'd-dünya ve'd-din*, Berkjaruk [ö. 1105] *Rüknü'd-dünya ve'd-din*, Sultan Sencer [ö. 1157] *Müizzü'd-dünya ve'd-din*, kullanmışlardır (Uzunçarşılı, 1984, s. 24-25; Merçil, 2007, s. 38-39). Anadolu Selçuklu sultanlarının da benzer ünvanlara sahip olduğu bilinmektedir. I. Kılıçarslan [ö. 1107], II. Kılıçarslan [ö. 1192] ve I. Keykavus [ö. 1220] *İzzü'd-dünya ve'd-din*, I. Keyhüsrev [ö. 1211], II. Keyhüsrev [ö. 1246] ve II. Mesud [ö. 1310] *Gıyas'd-dünya ve'd-din*, I. Keykubat [ö. 1237] *Alaü'd-dünya ve'd-din* ve IV. Kılıçarslan [ö. 1266] *Rüknü'd-dünya ve'd-din* ünvanları ile anılmaktadır (Merçil, s. 43-44; Çaycı, 2008, s. 71-73). Çağdaş Arap tarihçi İbn Haldun (2011, s. 473-474), bu tip ünvanların halife tarafından verildiğine dikkat çeker.

Çeşitli erken dönem kitabelerinde, Osmanlı sultanlarının da bu tür unvanlara sahip olduğu izlenebilir. Örneğin, Orhan Bey, Bursa Orhan İmareti'ne ait 1337 tarihli kitabede *Şücâ'd-devleti ve'd-dîn ve'l-âfâki* [Dinin, devletin ve alemin cesuru]; Murad Hüdâvendigâr, Ankara Çankırıkapı köprüsünde, *Gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn* [Din ve dünyanın yardımcısı] ve İznik Yeşil Cami'de *Şihâbu'd-dünyâ ve'd-dîn* [Din ve dünyanın yıldızı]; Yıldırım Bayezid, Milas Firuz Bey İmareti'nde *Celâlû'd-dîn* [Dinin büyüğü]; Çelebi Sultan Mehmed, Tokat Hamza Bey Camisi, Edirne Eski Cami ve Bursa Yeşil İmareti kitabelerinde *Gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn* [Din ve dünyanın yardımcısı]; II. Murad, Üç Şerefeli Cami'de, *Zeynü'd-dünyâ ve'd-dîn* [Din ve dünyanın süsü] ve Yörgüç Paşa İmareti'nde *Gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn* unvanları ile zikredilmektedir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 23-276)²².

Oysa, on dört ve on beşinci yüzyıl yapılarının kitabeleri incelendiğinde, Osmanlı paşaları ve beylerine ait unvanların kamuya açık mesaj veren kitabelere yansımadağı görülmektedir²³. Dönemin önemli siyasi figürlerinden yalnızca Çandarlı Halil Paşa'ya ait İznik Yeşil Cami ve Gelibolu Ulu Cami'de bulunan kitabelerde benzer bir unvan bulunmaktadır. Kitabelerde *Hayru'l-milleti ve'd-dîn* [dinin ve milletin hayırlısı] (Tüfekçioğlu, 2001, s. 43, 57) künyesiyle anılan Halil Paşa'ya bu unvan bizzat Murad Hüdâvendigar tarafından verilmiş ve Halil Paşa sultanın verdiği bu unvana nispetle Hayreddin Paşa olarak anılagelmıştır (Kepecioğlu, 2009b, s. 175). Yörgüç Paşa'ya bu unvanı bizzat Sultan II. Murad vermiş olabilir. Ancak, böylesine iddialı bir unvanı kitabesinde zikretmesi bir kez daha Yörgüç Paşa'nın özel konumuna işaret etmektedir.

Kitabelerde geçen bir diğer dikkat çekici unvan *Atabek*'tir. Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti kitabesi, paşaya ait lahit ve Havza Mustafa Bey İmareti kitabesinde görülen bu unvan paşanın II. Murad'ın lalas olmasıyla ilişkili olmalıdır. Ancak, bu unvan Osmanlı geleneğinde sıkça kullanılan yaygın bir terim değildir. İlk defa Selçuklu veziri Nizam-ül'mülk tarafından kullanılan *Atabek* unvanı, özellikle uç vilayetleri

²² Söz konusu Osmanlı sultanlarının çağdaşı olan Anadolu beyliklerinin hükümdarlarının da benzer ünvanlar kullandığı görülmektedir. Örneğin, Yörgüç Paşa'nın yönetimine son verdiği Tacüddinoğulları Beyi Hasan 1424 tarihli vakfiyesinde *Hüsâm'üd-devleti ve'd-dîn* unvanı ile kaydedilmiştir (Uzunçarşılı, 2003a, s. 154).

²³ Örneğin, vakfiyelerde benzer formülasyona sahip unvanlara rastlanmaktadır. Ulubat Issız Han ve Milas Firuz Bey Camisi kitabelerinde bulunan Celalüddin Eyne Bey ve Mübarizüddin Firuz Bey ibarelerinin unvandan çok söz konusu beylerin isimleridir (Kitabeler için: Tüfekçioğlu, 2001, s. 79, 82).

idare etmekle görevlendirilen küçük yaştaki şehzadelerin eğitimi ile görevlendirilen ve eyaleti onlar adına idare eden ordu komutanlarını tanımlamaktadır. Atabeklik [ya da Atabeylik] kurumu Osmanlı'da yerini askeri bir görevi bulunmayan 'lala'lara bırakmışlardır (Alptekin, 1991, s. 38-40; Uzunçarşılı, 1984, s. 78-79). Osmanlıların çağdaşı Memlûklerde ise bu unvanın kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Memlûk idari yapılanmasında [devlet protokünde] Atabek, Sultan ve Halife'nin ardından üçüncü sırada yer alan bir konumdadır ve ordu komutanıdır (Uzunçarşılı, 1984, s. 352-353). Yörgüç Paşa, bu unvanı seçerken, Selçuklu ya da çağdaş Memlûk atabeklik kurumları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Örneğin, girdiği taht mücadelesini kaybettiği sırada yardıma bulunduğu Memlûk atabeklerinden Canibek es-Sufi'nin sahip olduğu unvanının ne anlama geldiğini kuşkusuz çok iyi bilmektedir²⁴. Yörgüç Paşa, bu unvanı kullanarak kendisini çağdaş Memlûk protokolündeki gibi sultanın ardından en üst rütbeli kişi olarak gördüğünü ilan etmek istiyor olabilir.

Yörgüç Paşa İmareti'nin cümle kapısı üzerinde, Kur'an-ı Kerim'den iki ayet yer almaktadır;

Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur (Kur'an, 9/18). Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimselerin amelleri gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşitlenmezler. Allah zalim topluluğu doğru yola erdirmez (Kur'an, 9/19).

Tevbe Sûresi'nin ibadethane inşa etmenin önemine göndermede bulunan ve bu hususta teşvik edici olan on sekizinci ayeti birçok yapıda yer bulmuştur (Dodd ve Khairallah, 1981, s. 63; Gün, 1999, s. 191; Tüfekçioğlu, 2001, s. 468). Ancak, takip eden on dokuzuncu ayet, ibadethanelerde sıklıkla temsil gören bir ayet değildir. Bu bakımdan, Yörgüç Paşa'nın kendi hamiliğinde gerçekleşen yapının girişi için, ibadet mekanı inşa eden kişinin faziletlerini anlatan ve dolayısıyla banî olarak kendinin övüldüğü ayeti tercih ettiği, takip eden ayetin de bununla birlikte yer bulması olağan görülebilir. Oysa, on dokuzuncu ayetin verdiği mesaj, Yörgüç Paşa'nın iki çağdaş muhatabı ile ilişkilendirilebilir. Bunların ilki Mescid-i Haram olarak tanımlanan

²⁴ Melik Zâhir Seyf'üd-din Tatar ve oğlu Melik Salik Nasır'üddin Muhammed'in Atabekleri olan Canibek es-Sufi, kendini Memlûk tahtının adayları olarak görmekteydi.

Kabe ve tüm Hac bölgesinin [Hicaz] yönetimini yani bakımı ve güvenliğini sağlayan Memlûk Sultanları'dır. Diğerisi ise, Çelebi Sultan Mehmed'in saltanatından itibaren Sûrre Alayı göndermek suretiyle Hac dönemi sürecinde Mekke ve Medine'ye yardım gönderen Osmanlı Sultanı'dır. Hac döneminde Mekke ve Medine'ye gönderilen yardımları özellikle Yörgüç Paşa'nın söz konusu yapı inşa ettirmiş olduğu dönemde yani II. Murad'ın saltanatında artmıştır (Buzpınar, 2009, s. 567-569).

On dokuzuncu ayetin kendine yer bulması bir tesadüften ibaret değil ise bu durumu, Yörgüç Paşa'nın bir mesajı olarak kabul etmek gerekir. Yörgüç Paşa, Hac bölgesine yardımlarından dolayı övülen Osmanlı ve Memlûk Sultanlarına bir eleştirel bir göndermede bulunarak, bu iki otoriteye karşı duyduğu rahatsızlığı ima ediyor olabilir. Kitabelerdeki iddialı unvanlar ile birlikte düşünüldüğünde, Yörgüç Paşa'nın mesajının anlam kazandığı söylenebilir.

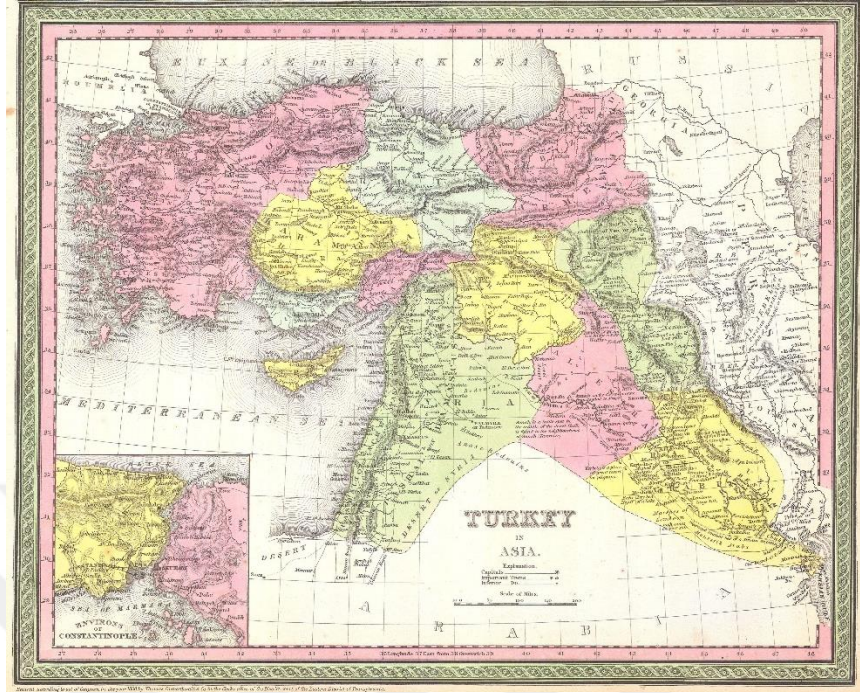
Kitabelere yansıyan iddialı unvanlar ve adına sikke darp ettirmesi, ekonomik gücü ve bölge politikasındaki etkinliği ile birlikte ele alındığında, Yörgüç Paşa'nın kendini sıradan Osmanlı yerel idarecilerinden farklı bir konumda gördüğünü ve bu şekilde hareket ettiğini göstermektedir. Bu bakımdan, Yörgüç Paşa'nın mimariyi özellikle siyasi gücün temsili anlamında kullandığı ileri sürülebilir.

Öte yandan, ölümünden sonra Amasya ve çevresinin idaresinde görev alan Hızır Paşa ve Mehmed Paşa, Yörgüç Paşa kadar etkin siyasi figürler olamamıştır. On beşinci yüzyıldan itibaren yazılmış olan Osmanlı tarihi metinlerinin hemen hepsinin adını andığı Yörgüç Paşa'nın aksine, önemli olaylarda dahil bulunmayan sıradan yerel yöneticiler olan Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'dan çok sayıda kaynak söz etmemektedir. İnşa ettirdikleri mimari yapılarda, Yörgüç Paşa gibi iddialı unvanlar kullanmamışlardır.

3.3 Muhtemel Bir Hakimiyet Çevresi: Vilâyet-i Rûm

On beşinci yüzyılın başında Osmanlı idaresine giren Amasya-Tokat-Sivas-Canik [Samsun]-Çorum bölgesini çevreleyen bölge bir eyalet olarak teşkilatlandırılmış ve Vilâyet-i Rûm [Rum Vilayeti] ya da Vilâyet-i Rûmiyye-i Suğra [Küçük Rum Vilayeti] olarak adlandırılmıştır. On beşinci yüzyıl boyunca Amasya ve Tokat'ın en önemli merkezler olarak öne çıktığı Vilâyet-i Rûm, on altıncı yüzyılda yeni

fethedilen merkezlerin katılımıyla genişlemiş ve merkezi Sivas'a kaydırılmıştır (Gökbilgin, 1965, s. 51-61; Baykara, 2015, s. 128-129; Açıknel, 2008, s. 225-226).

Şekil 3.1 : 1850 tarihli Mitchell haritası, Anadolu Vilayetleri. Detay: Vilâyet-i Rûm.

Ailenin inşa ettirdiği yapılar, İznik ve Pamukova'da [Akhisar] yer alan birer mescid dışında, özellikle Vilâyet-i Rûm'un sınırları içinde ya da yakınlarında bulunan yerleşimlerde bulunmaktadır. Vakfedilen köylerin de yine bu sınırlar içinde kaldığı 1530 tarihli 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'ndeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Aile bireylerinin inşa ettirdiği yapılar, günümüz idari yapılanmasında Amasya, Tokat, Samsun, Çorum ve Kastamonu vilayet sınırları içinde çeşitli büyüklüklerde on üç farklı yerleşim merkezine dağılmaktadır: Amasya, Tokat, Samsun, Havza, Vezirköprü [Köprü/Kedegara], Kavak, Gümüş, Ladik, İskilip, Tosya, Niksar, Sonisa [Uluköy] ve İshakalanı.

3.3.1 Amasya

Günümüz idari yapılanmasında Amasya ili merkezidir. Antik çağda Pontus hükümdarlarının yönetim merkezi olan kent, on birinci yüzyılda Danişmendliler tarafından fethedilene kadar Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın hakimiyetinde kalmıştır. Sırasıyla Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, Eretna Beyliği ile Şadgeldi Paşa ve oğlu Ahmed'in eline geçmiş, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Yınanç, 1978, s. 394-395). Ankara Savaşı'nı takip eden Fetret Dönemi'nde [1402-1413], Çelebi Sultan Mehmed'in hükümet merkezi olmuştur. Fetret Dönemi'ni izleyen süreçte aralarında daha sonra Osmanlı tahtına sahip olan Sultan II. Murad ve II. Bayezid'in de bulunduğu birçok şehzadenin yetiştiği önemli bir sancak haline gelmiştir. On beşinci yüzyıl Osmanlı coğrafyasının en gelişmiş kentlerinden biri olan Amasya'nın nüfusu on altıncı yüzyıl başlarında yaklaşık 8000 gibi bir rakama ulaşmıştır (Şahin ve Emecen, 1991, s. 1-4).

Yörgüç Paşa, Şahbula Hatun, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın külliyesi burada bulunmaktadır. Yörgüç Paşa, İmaret, türbe, medrese ve mutfak [imarethane] ile bir hamam, bir han ve on yedi dükkan; Şahbula Hatun, mescid, mektep ve çeşme; Mustafa Bey bir hamam; Hızır Paşa, İmaret, medrese, mutfak [imarethane], bir tekke ile bir hamam ve bir han; Mehmed Paşa, cami, tabhaneler, medrese, türbe, tekke ile dört değirmen inşa ettirmiştir (Çizelge 3.1).

3.3.2 Tokat

Günümüz idari yapılanmasında Tokat ili merkezidir. On birinci yüzyıldan itibaren sırasıyla Danişmendoğulları, Anadolu Selçukluları, Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin tarafından yönetilen kent, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı

hakimiyetine girmiştir. Fetret Dönemi'nde Amasya ile birlikte Çelebi Sultan Mehmed'in hareket merkezlerindendi. Osmanlı idari yapılanmasında Vilâyet-i Rûm'un Sivas ve Amasya ile üç merkezinden biri olan Tokat, on beşinci yüzyılda en kalabalık Osmanlı kentlerindendi (Gökbilgin, 1979b, s. 400-405). 859/1455 yılında 4000'i gayrimüslim olmak üzere 12000 ila 13000 kişi ikamet etmekteydi (Açıkel, 2012, s. 219-222).

Yörgüç Paşa Tokat'ta bir hamam, bir han ve bir mektep, Mehmed Paşa bir hamam, dört değirmen ve otüz üç dükkân inşa ettirmiştir (Çizelge 3.1).

3.3.3 Samsun

Günümüz idari yapılanmasında Samsun ili merkezidir. On ikinci yüzyıldan itibaren Türklerin yerleştiği kent, on dördüncü yüzyılda müslümanların ve hristiyanların ikamet ettiği iki farklı kısımdan meydana gelmekteydi. Kent, Çelebi Sultan Mehmed döneminde nihai olarak Osmanlıların hakimiyetine girmiştir (Darkot, 1966, 172-175). Osmanlı idari yapılanmasında, *Canik Sancağı*'nın merkezi konumundadır. Osmanlı hakimiyetiyle birlikte, Hristiyanların çoğunun terk ettiği kentin nüfusu on beşinci yüzyıl sonlarında tahmini 1500 kişi civarındaydı (Öz, 2009, s. 83-86).

On beşinci yüzyıla ait kayıtlarda bu Samsun çevresinin Osmanlı adına ilk tahririnin yani nüfus ve gayrimenkul sayımının Hızır Paşa tarafından yapıldığından söz edilmektedir (Öz, 1999, s. 8). 1485 yılında Samsun mahallelerinden birinin adının *Cami-i Hızır Paşa Mahellesi* olduğu görülmektedir (Öz, 1999, s. 57; Yediyıldız, 1988, s. 297-303). Mahalle adını burada bulunan bir Hızır Paşa Camisi'nden almış olmalıdır. Vakfiyesine ulaşılamasa da bu caminin banisinin Hızır Paşa olduğu ileri sürülebilir. 937/1530 tarihli tahrirde Samsun'da bulunan dört imaretden biri Hızır Paşa İmareti'dir (TD 387). Bu kayıttan Hızır Paşa'nın, camiden başka bir de zaviye-tekke inşa ettirmiştir. Ayrıca, Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, Amasya'da bulunan külliye'nin vakıfları arasında Samsun'da bulunan bir han, bir hamam ve iki değirmenin gelirlerinin de yer aldığı görülmektedir (Çizelge 3.1).

3.3.4 Havza

Günümüz idari yapılanmasında Samsun iline bağlı bir ilçe merkezidir. On birinci yüzyılda Türk hakimiyetine girmiştir. On dördüncü yüzyıldan itibaren İsfendiyoğulları ve Osmanlılar arasında el değiştirmiş, on beşinci yüzyılda kesin

olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı idari yapılanmasında *Simre-i Ladik* kazasına bağlı bir köydür. On altıncı yüzyıldaki tahrirlere göre nüfusunun 100-150 kişi arasında olduğu görülmektedir (Gülbüz, 1993, s. 104-105).

Mustafa Bey Havza'da bir imaret, han ve hamam inşa ettirmiştir. İmaretin doğusundaki tek kubbeli yapının onun ya da oğlu Hasan Çelebi'nin türbesi olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey'e atfedilen bir de cami bulunmaktadır (Çizelge 3.1).

3.3.5 Gümüş

Günümüz idari yapılanmasında Amasya İli, Gümüşhacıköy İlçesi'ne bağlı bir kasabadır. İsmi burada bulunan gümüş madenlerinden almaktadır. On birinci yüzyılda Türklerin yerleşmeye başladığı kasaba, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı yönetimine girmiştir. Osmanlı idari yapılanmasında Amasya Sancağı'na bağlı bir kaza merkezidir. On altıncı yüzyıl tahrirlerinde, nüfusunun 1800 ila 3800 kişi arasında değiştiği gözlemlenir (Gülbüz, 1993, s. 91-94). Yörgüç Paşa burada bir cami inşa ettirmiştir. Bununla birlikte, geliri camiye vakfedilen bir de hamam bulunmaktadır (Çizelge 3.1).

3.3.6 Vezirköprü

Günümüz idari yapılanmasında Samsun iline bağlı bir ilçe merkezidir. Osmanlı dönemi kaynaklarında *Kedeğara*, *Gedegara* ya da *Kedeğra* olarak geçmektedir. Yakınlarında bulunan Köprü köyü ile birleşerek Köprü ismiyle anılmaya başlamış, on yedinci yüzyıl Osmanlı siyasetine yön veren Köprülü ailesi ile özdeşleşerek Vezirköprü olarak isimlendirilmiştir (Darkot, 1986, s. 314-315). Yörgüç Paşa'nın yakınlarıdaki Kocakayası Kalesi idarecisi Haydar Bey'i saf dışı bırakmasından sonra Osmanlı hakimiyetine girdiği anlaşılmaktadır. Yörgüç Paşa buraya bir cami ve bir mektep inşa ettirmiştir (Çizelge 3.1).

3.3.7 Kavak

Günümüz idari yapılanmasında Samsun iline bağlı bir ilçe merkezidir. On birinci yüzyılda Türk hakimiyetine girmiştir. On dördüncü yüzyıldan itibaren İsfendiyaroğulları ve Osmanlılar arasında el değiştirmiş, Çelebi Sultan Mehmed döneminde kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 937/1530 tarihli tahrirde bir

camii, bir hamam ve bir imaret in bulunduğu küçük bir yerleşim durumundadır (387 TD). Yörgüç Paşa, Kavak'ta bir cami/mescid inşa ettirmiştir (Çizelge 3.1).

3.3.8 Ladik

Günümüz idari yapılanmasında Samsun iline bağılı bir ilçe merkezidir. On birinci yüzyılda Türkler tarafından ele geçirilmiş, Çelebi Sultan Mehmed döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Gülbüz, 1993, s. 101). Osmanlı idari yapılanmasında Ladik kazasının merkezidir. 937/1530 tarihli tahrirde bir cami, bir hamam, bir imaret ve bir medresenin bulunduğu küçük bir yerleşim olduğu görölmektedir (387 TD). Bu dönemde nüfusu yaklaşık 1500 kişidir (Gülbüz, 1993, s. 103). Hızır Paşa'nın vakfiyesine göre, Ladik'te bulunan bir değirmenin gelirinin Amasya'daki külliye vakfedilmiştir.

3.3.9 İskilip

Günümüz idari yapılanmasında Çorum iline bağılı bir ilçe merkezidir. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 937/1530 tarihli tahrirde bir cami ve bir hamamın bulunduğu küçük bir yerleşim olduğu görölmektedir (387 TD). Yörgüç Paşa'nın Amasya'daki külliyesi için düzenlettiğı vakfiyesinde burada bulunan bir hamamın gelirlerinin vakfedildiğı görölmektedir.

3.3.10 Niksar

Günümüz idari yapılanmasında Tokat iline bağılı bir ilçe merkezidir. On birinci yüzyılda Danişmendoğulları tarafından fethedilen kent, söz konusu beyliğe başkentlik yapmıştır. II. Murad döneminde, Yörgüç Paşa'nın çabaları sayesinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Nüfusu, 859/1455 tarihli tahrirde yaklaşık 2200, 921/1515 tarihli tahrirde yaklaşık 1500 kişidir (Bostan, 2007, s. 119-122). 937/1530 tarihli tahrirde, iki cami, iki hamam, bir medrese ve dokuz imaretin bulunduğu kaydedilmiştir (387 TD). Mehmed Paşa'nın Amasya'daki külliyesi için düzenlettirdiğı vakfiyesinde, Niksar'da Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen iki hamamdan bahsedilmektedir.

3.3.11 Tosya

Günümüz idari yapılanmasında Kastamonu iline bağılı bir ilçe merkezidir. On birinci yüzyılda Türk hakimiyetine giren Tosya, on dördüncü yüzyıldan itibaren

İsfendiyaroğulları ve Osmanlılar arasında el değiştirmiş, Fatih Sultan Mehmed döneminde kesin olarak Osmanlı egemenliği altına girmiştir. 927/1521 tarihli tahririne göre, nüfusu 3000 kişinin üzerindedir. Bursa-Tebriz ticaret yolu üzerinde önemli duraklardan biri olması sebebiyle ticaretin gelişmiş olduğu bir yerleşim olan Tosya'da özellikle tekstil işletmeleri yaygındı (Taştan, 2012, s. 269-270). Mehmed Paşa'nın Amasya'daki külliyesi için düzenlettirdiği vakfiyesinde, Paşa'nın Tosya'da geliri külliye vakfedilmek üzere bir bedesten inşa ettirdiği belirtilmektedir.

3.3.12 Uluköy / Sonisa

Eski kayıtlarda adı “Sonisa” şeklinde geçen kentin adı daha sonra “Uluköy” olarak değiştirilmiştir (Sezen, 2006, s. 453). Günümüz idari yapılanmasında Amasya İli, Taşova İlçesi'ne bağlı bir kasabadır. Hızır Paşa, burada bir medrese inşa ettirmiştir.

3.3.13 İshakalanı Köyü

Yörgüç Paşa'nın Şeyh Durak adına bir tekke inşa ettirmiş olduğu Vezirköprü yakınlarında bulunduğu belirtilen köyün günümüzdeki adı ve yeri tespit edilememiştir.

3.3.14 İznik

Günümüz idari yapılanmasında Bursa iline bağlı bir ilçedir. Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim merkezi olan kent, 1331 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. On beşinci yüzyılda Osmanlı yönetici elitinin önemli ailelerinden Çandarlı sülalesinin merkezi konumunda olan kent, özellikle onlar tarafından inşa edilen yapılar ile gelişmiştir (Güneş, 2001, s. 545-547). On beşinci yüzyıldan itibaren kentte üreilmeye başlanan çiniler Klasik Osmanlı mimarisinin temel bezeme unsurunu teşkil etmiştir.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri'ndeki kayıtlarda, Yörgüç Paşa'nın oğlu Yunus Bey'in kızı Hatice Hatun'un İznik'te bir mescid inşa ettirdiği görülmektedir.

3.3.15 Akhisar / Pamukova

Eski kayıtlarda adı “Akhisar” şeklinde geçen kentin adı daha sonra “Pamukova” olarak değiştirilmiştir (Sezen, 2006, s. 14). Günümüz idari yapılanmasında Sakarya iline bağlı bir ilçe merkezidir. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'ndeki kayıtlarda, burada bulunan caminin Yörgüç Paşa'nın olduğu belirtilmektedir.

Çizelge 3.1 : Yerleşim yerine göre yapı listesi.

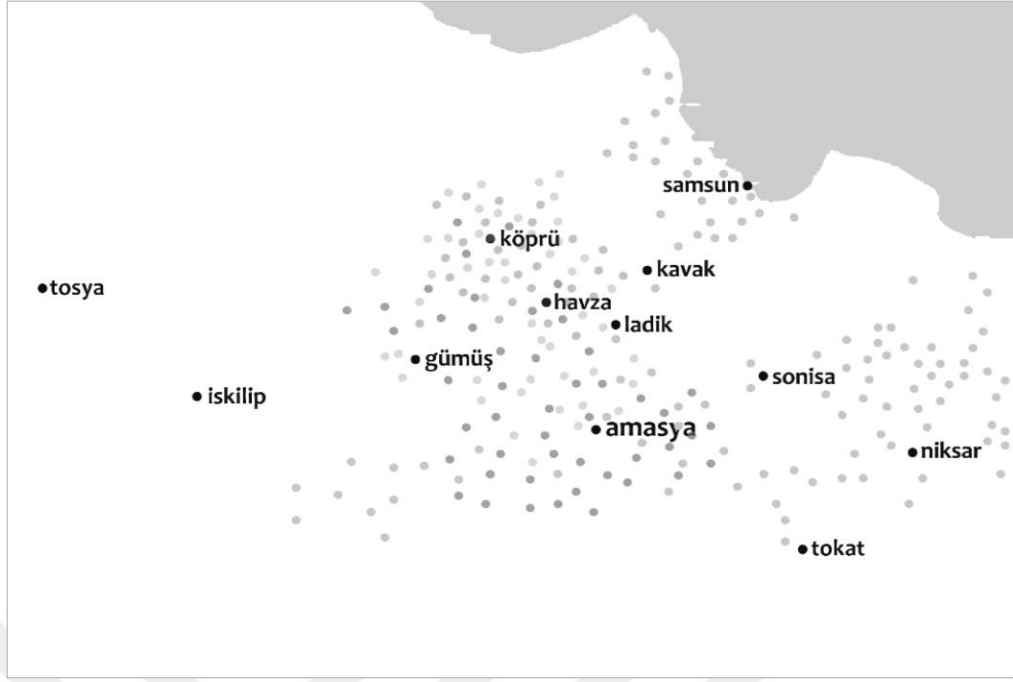
yerleşim yeri	yapı işlevi	yapı adedi	bani
AMASYA	imaret /çok işlevli yapılar	▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
			Hızır Paşa
			Mehmed Paşa
	matbah [mutfak]	▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
			Hızır Paşa
			Mehmed Paşa
	medrese	▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
			Hızır Paşa
			Mehmed Paşa
	hamam	▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
			Mustafa Bey
			Hızır Paşa
	türbe	▲ ▲	Yörgüç Paşa
	han	▲ ▲	Mehmed Paşa
			Yörgüç Paşa
	çeşme	▲ ▲ ▲	Hızır Paşa
			Şahbula Hatun
			?
	mescid	▲	?
TOKAT	mektep	▲ ▲	Şahbula Hatun
	tekke	▲ ▲	Hızır Paşa
			Hızır Paşa
	dükkan	▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲	Mehmed Paşa
	değirmen	▲ ▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
	konut / saray	▲ ▲	Mehmed Paşa
			Mehmed Paşa
	hamam	▲ ▲	Yörgüç Paşa
	han	▲	Mehmed Paşa
			Yörgüç Paşa
	mektep	▲	Yörgüç Paşa
	çeşme	▲	Yörgüç Paşa
	değirmen	▲ ▲ ▲ ▲	Yörgüç Paşa
	dükkan	▲ ▲	Mehmed Paşa
SAMSUN	camii	▲	Mehmed Paşa
	tekke	▲	Hızır Paşa
	han	▲	Mehmed Paşa
	hamam	▲	Mehmed Paşa
	değirmen	▲ ▲	Mehmed Paşa
HAVZA	camii	▲	Yörgüç Paşa
	imaret	▲	Mustafa Bey
	matbah [mutfak]	▲	Mustafa Bey
	han	▲	Mustafa Bey
	hamam	▲	Mustafa Bey
	türbe	▲	?
GÜMÜŞ	camii	▲	Yörgüç Paşa
	hamam	▲	Yörgüç Paşa
VEZİRKÖPRÜ	camii	▲	Yörgüç Paşa
	mektep	▲	Yörgüç Paşa
KAVAK	camii	▲	Yörgüç Paşa
LADİK	değirmen	▲	Hızır Paşa
İSKİLİP	hamam	▲	Yörgüç Paşa
NİKSAR	hamam	▲ ▲	Mehmed Paşa
TOSYA	bedesten	▲	Mehmed Paşa
ULUKÖY [SONİSA]	medrese	▲	Hızır Paşa
İSHAKALANI	tekke	▲	Yörgüç Paşa
İZNİK	mescid	▲	Hatice Hatun
AKHİSAR [PAMUKOVA]	mescid	▲	Yörgüç Paşa

Şekil 3.2 : Yörgüç Paşa Ailesi tarafından Vilâyet-i Rûm çevresinde inşa edilen yapıların dağıldığı yerleşimler.

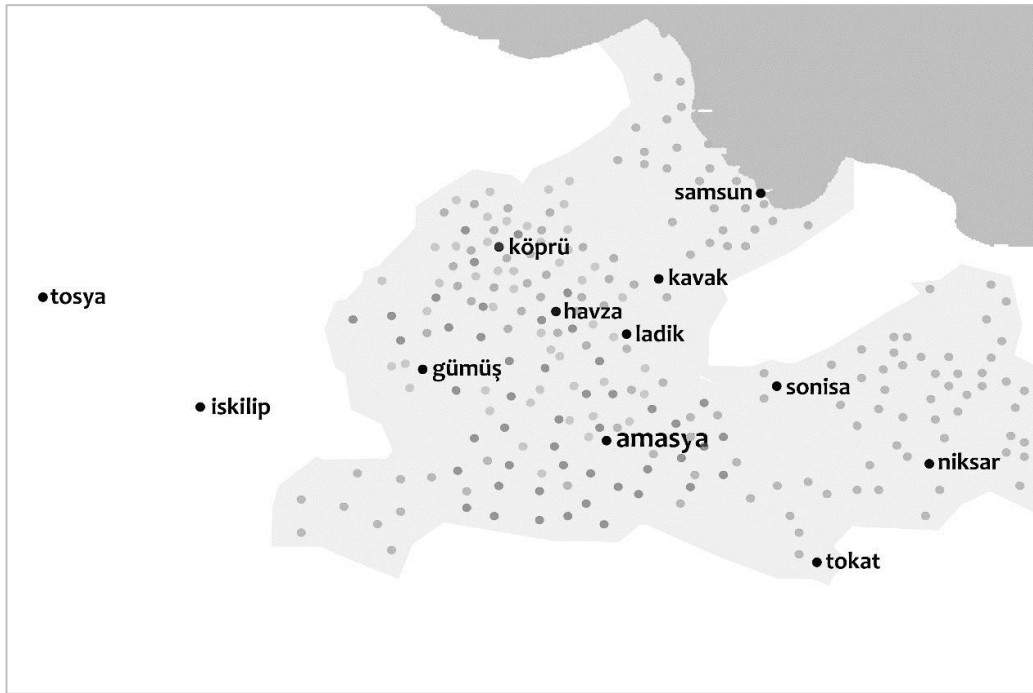
3.3.16 Gelirleri Vakfedilen Köylerin Dağıldığı Bölge

Vakfiyelerde gelirlerinin vakfedildiği kayıtlı olan köylerin tamamının tespit edilmesi neredeyse imkansızdır. Köylerden birçoğunun ismi Cumhuriyet döneminde değişmiş durumdadır, bazı köyler günümüze ulaşamamıştır, bazıları ise kent merkezleri ile birleşmiştir. Vakfiyelerde kaydedildikleri isimleri ile günümüze kadar ulaşan köy sayısı son derece sınırlıdır. Hüdavendigar Livası'nda [Bursa, Bilecik ve Sakarya ekseninde] Hatice Hatun ve İsa Bey tarafından vakfedilen az sayıdaki köyün yeri tespit edilememiş, aralarında bir bağıntı kurulamamıştır. Aile bireyleri tarafından vakfedilen köylerin büyük çoğunluğu Amasya, Samsun, Tokat, Çorum, Ordu vilayet sınırları içine yayılmış durumdadır. 937/1530 tarihli 387 *Numaralı Tahrir Defteri*'nde, vakfiyede kaydedilmiş olan köylerin bulunduğu bölgeler aşağı yukarı tespit edilebilmektedir. Buradan hareketle, vakfedilen köylerin, aile üyeleri tarafından Amasya çevresinde inşa edilen yapıların dağıldığı bölge civarında yer aldığı izlenebilmektedir.

Şekil 3.3 : Yörgüç Paşa Ailesi tarafından gelirleri vakfedilmiş köylerin dağıldığı bölge.

Yapıların dağıldığı kentler ve vakfedilen köylerin harita üzerine işlenmesi aşağı yukarı ailenin etkinlik alanını ortaya koymaktadır (Şekil 3.2). Kentler ve köylerin yayıldığı çevrenin özellikle on beşinci yüzyıl Vilayet-i Rûm'unu ve Canik çevresi ile sınırlanıyor olması, ailenin bu bölgenin idarecisi olma kimliği ile örtüşmektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.4 : Yörgüç Paşa Ailesi'nin muhtemel etki alanı.

On beşinci yüzyılın ilk yarısında, mimari üretim, özellikle hanedan üyeleri ve yönetici elit hamiliğinde gerçekleşmiştir. Kuruluştan itibaren devlet idaresinde görev alan Çandarlılar, Timurtaşoğulları, Evrenosoğulları, Turahanoğulları, Köse Mihaloğulları ile İvaz Paşa ve Bayezid Paşa aileleri imar faaliyetlerine katılımlarıyla dikkat çekmektedir. Başkentler Bursa ve Edirne çevresinin imarı hanedan üyeleri, Rumeli ve Vilâyet-i Rûm gibi sınır bölgelerin imarı ise özellikle buraların yönetimiyle görevlendirilen bazı aileler tarafından üstlenilmiştir. Örneğin, Rumeli’de Evrenosoğulları (Lowry, 2008), Turahanoğulları (Özer, 2003, s. 247-279) ve Mihaloğulları (Özer, 2002, s. 344-364) aileleri öne çıkarken, Vilâyet-i Rûm’da Osmanlı mimari üretiminin başlıca temsilcisi on beşinci yüzyıl boyunca Yörgüç Paşa Ailesi olmuştur.

On beşinci yüzyılın ikinci yarısında, Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren köklü ailelerin gücü, sultanın siyasi ve ekonomik tedbirleriyle, dramatik şekilde kırılma eğilimi göstermiştir. On beşinci yüzyılın ilk yarısında, özellikle Yörgüç Paşa’nın hayatta olduğu dönemde daha her bakımdan daha iddialı olduğu anlaşılan aile de Hızır Paşa ve Mehmed Paşa’nın siyasi kariyerleri boyunca aynı güce sahip olamamıştır. Ancak yine de, mimari üretimde etkin olmayı sürdürdükleri görülmektedir. Bu bakımdan, Yörgüç Paşa Ailesi’nin, Vilâyet-i Rûm’un inşa ve Osmanlılaşma sürecinin en önemli aktörleri olduğu söylenebilir.

4. YÖRGÜÇ PAŞA AİLESİ TARAFINDAN İNŞA EDİLEN YAPILAR

Bir katalog niteliğindeki bu bölümünde, aile üyeleri tarafından inşa edilen, aile üyelerinin adıyla anılan ve çeşitli kaynaklarda onlara atfedilen yapıların mimari tanımları, tarihlendirmeleri, özgünlüklerine dair bilgi ve tartışmalar ile seçme kaynakçaya yer verilmiştir.

Yapı kataloğu, birçok farklı unsur öncelenerek oluşturulabilirdi. Örneğin, aile üyeleri tarafından inşa edilen yapılar, kronolojik olarak sıralanabilir, bulundukları yerleşim yerine (Çizelge 3.1), banilerine (Çizelge 4.1), bağlı oldukları vakıflara ya da günümüzdeki durumlarına göre kategorize edilebilir (Çizelge 4.2; Çizelge 4.3; Çizelge 4.4). Bu çalışma kapsamında, yapılar işlevlerine göre sınıflandırılmış ve yapı tipleri hakkında [özellikle] on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarlığı çerçevesinde özet bilgi verilmiştir.

İşlevlerine göre sınıflandırılan yapılar; “Külliyeler Dahilinde Karşılıksız Dini-Sosyal Hizmet Veren Yapılar”, “Külliyelere Gelir Getiren İktisadi Yapılar”, “Özel Mülkler” ve “Kaynaklarda Yörgüç Paşa Ailesine Atfedilen Yapılar” başlıkları altında incelenmiştir. Karşılıksız dini-sosyal hizmet veren yapılar ve Osmanlı vakıf terminolojisinde *Müessesât-ı hayrîye* olarak adlandırılan yapıları; çok işlevli yapılar [imaretler; bazı kaynaklarda: zaviye], bağımsız ibadethaneler [mescidler ve camiler], eğitim yapıları [medreseler ve mektepler], mutfak yapıları [matbah/aşevi], çeşmeler, tekkeler teşkil etmektedir. Külliyeler içinde, bu yapılarla birlikte bulunan ve aynı vakıf gelirleri ile inşa edilerek bakımı yapılan türbeler/mezarlar da bu başlık altında değerlendirilmiştir. Külliyelere gelir getiren ve Osmanlı vakıf terminolojisinde *asl-ı vakf* olarak adlandırılan iktisadi yapılar; hamamlar, ticaret yapıları [han, kervansaray, bedesten ve dükkanlar], değirmen ve su dolaplarından ibarettir. Özel Mülkler ise aile üyelerine ait konut ve çiftliklerdir.

Çizelge 4.1 : Baniye göre yapı listesi.

bani	yapı işlevi	yapı adedi	yerleşim yeri
YÖRGÜÇ PAŞA	imaret /çok işlevi yapılar	▲	Amasya
	matbah [mutfak]	▲	Amasya
	medrese	▲	Amasya
	hamam	▲ ▲ ▲ ▲	Amasya
			Tokat
			İskilip
			Gümüş
	türbe	▲	Amasya
	han	▲ ▲	Amasya
			Tokat
	mescid / cami	▲ ▲ ▲ ▲ ▲	Gümüş
			Havza
			Kavak
			Vezirköprü
			Akhisar / Pamukova
	tekke	▲	İshakalanı
	çeşme	▲	Tokat
	mektep	▲ ▲	Tokat
			Vezirköprü
	dükkan	▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲	Amasya
	su dolabı	▲	Amasya
	konut / saray	▲	Amasya
ŞAHBULA HATUN	mescid	▲	Amasya
	mektep	▲	Amasya
	çeşme	▲	Amasya
MUSTAFA BEY	imaret /çok işlevi yapılar	▲	Havza
	matbah [mutfak]	▲	Havza
	hamam	▲ ▲	Amasya
			Havza
	han	▲	Havza
HIZIR PAŞA	imaret /çok işlevi yapılar	▲	Amasya
	matbah [mutfak]	▲	Amasya
	medrese	▲ ▲	Amasya
	medrese	▲ ▲	Sonisa / Uluköy
	mektep	▲	Amasya
	camii	▲	Samsun
	tekke	▲ ▲	Amasya
	tekke	▲ ▲	Samsun
	hamam	▲	Amasya
	han	▲	Amasya
	değirmen	▲	Ladik
MEHMED PAŞA	imaret /çok işlevi yapılar	▲	Amasya
	matbah [mutfak]	▲	Amasya
	medrese	▲	Amasya
	türbe	▲	Amasya
	tekke	▲	Amasya
	hamam	▲ ▲ ▲ ▲	Samsun
			Tokat
			Niksar
	bedesten	▲	Tosya
	han	▲	Samsun
	dükkan	▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲	Tokat
	değirmen	▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲	Amasya
			Tokat
			Samsun
HATİCE HATUN	mescid	▲	İznik
?	çeşme	▲ ▲	Amasya
	türbe	▲	Havza

4.1 Karşılıksız Dini-Sosyal Hizmet Veren Yapılar

Bakım ve işletim giderleri aile üyeleri tarafından vakfedilen gelirler vasıtasıyla karşılanan, herhangi bir ücret talep etmeden, ibadet, eğitim, geçici konaklama ve yemek gibi hizmetler sunan yapılardır.

Çizelge 4.2 : İşlevine göre yapı listesi: karşılıksız dini-sosyal hizmet veren yapılar.

yapı işlevi	banisi	yerleşim yeri	güncel durumu
İMARET / ÇOK İŞLEVİLİ YAPI	Yörgüç Paşa	Amasya	iyi durumda
	Mustafa Bey	Havza	iyi durumda
	Hızır Paşa	Amasya	iyi durumda
	Mehmed Paşa	Amasya	iyi durumda
BAĞIMSIZ İBADETHANE [CAMİ-MESCİD]	Şahbula Hatun	Amasya	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	Gümüş	onarım görmüş
	Yörgüç Paşa	Vezirköprü	yeniden inşa edilmiş
	Yörgüç Paşa	Kavak	yeniden inşa edilmiş
	Yörgüç Paşa	Havza	yeniden inşa edilmiş
	Yörgüç Paşa	Akhisar / Pamukova	mevcut değil
	Hatice Hatun	İznik	mevcut değil
	Hızır Paşa	Samsun	mevcut değil
EĞİTİM YAPILARI: MEKTEPLER	Şahbula Hatun	Amasya	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	Tokat	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	Vezirköprü	mevcut değil
	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil
EĞİTİM YAPILARI: MEDRESELER	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil
	Hızır Paşa	Sonisa / Uluköy	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
MUTFAK YAPILARI: İMARETHANE / AŞEVİ	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mustafa Bey	Havza	mevcut değil
	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
ÇEŞMELER	Şahbula Hatun	Amasya	mevcut değil
	Hızır Paşa / ?	Amasya	iyi durumda
	Oruç Bey / ?	Amasya	mevcut değil
	Yörgüç Paşa / ?	Tokat	mevcut
TÜRBELER	Yörgüç Paşa / Hundi Hatun	Amasya	iyi durumda
	Hasan Çelebi / ?	Havza	iyi durumda
	Mehmed Paşa	Amasya	iyi durumda
AÇIK KABİRLER	Şahbula Hatun	Amasya	mevcut değil
	Hızır Paşa	Amasya	lahit özgün değil
	Mehmed Paşa	Amasya	lahit özgün değil
TEKKELER	Yörgüç Paşa	İshakalanı	mevcut değil
	Hızır Paşa		mevcut değil
	Hızır Paşa		mevcut değil
	Mehmed Paşa		mevcut değil

4.1.1 Çok İşlevli Yapılar: İmaretler

On dört ve on beşinci yüzyılda çok sayıda örneği inşa edilen çok işlevli yapılar Osmanlı mimarisinin en tartışmalı yapı tipidir. Kitabelerinde genellikle [bir bakıma bütün külliye]yi nitelendiriyor olsa da] “imaret” olarak adlandırılmakla birlikte, kitabenin bütün külliye]yi tanımlıyor olabileceğinden hareketle farklı kaynaklarda, “cami”, “zaviyeli cami”, “tabhaneli cami”, “⊥ planlı cami”, “bursa tipi cami”, “zaviye”, “imaret” şekilde nitelendirilmektedir. Temelde, kapalı bir avlu işlevi gören orta sofanın çevresinde kurgulanan plan şemasına sahiptir. İstisnai örnekler dışında, orta sofanın güneyinde ibadet mekanı olarak özelleşmiş bir mescid eyvanı, kuzeyinde giriş bölümü ve önünde [var ise] revak [dış sofa], doğu ve batı yönünde ise duruma göre birer eyvan ve/veya birer ya da ikişer tabhane yer almaktadır (Çok işlevli yapılar hakkındaki çeşitli tartışmalar için: Gabriel, 1942; Barkan, 1942; Çetintaş, 1946; Söylemezoğlu, 1955; Çetintaş, 1958; Eyice, 1962; Kuran, 1968; Ayverdi ve Yüksel, 1976; Emir, 1991; Emir, 1991; Emir, 1994; Uysal, 1997; Oğuz, 2006; Kuban, 2007; Aslanapa, 2007b; Acar, 2011; Goodwin, 2012).

Bu çalışmada, söz konusu yapı tipi, kitabelerde geçtiği biçimiyle “imaret” olarak adlandırılmıştır.

Çok işlevli yapılar ya da imaretler, erken Osmanlı mimarlığının [özellikle, on beşinci yüzyılın ilk yarısında] prestij yapısıdır. Sultanlar ya da devlet ileri gelenleri tarafından inşa edilen külliyelerin merkezini bu yapılar teşkil eder. Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Hızır Paşa’nın külliyelerinin merkezinde bünyesinde mescid ve tabhane birimlerini barındıran çok işlevli yapılar yer almaktadır. Mehmed Paşa Külliyesi’nin merkezini cami ve bitişindeki tabhane birimleri meydana getirmektedir. Bu yapı farklı bir tasarım anlayışını temsil ediyor olmasına rağmen, tabhane ve ibadet kısımlarının birlikte ele alındığı bu kurgu da “çok işlevli yapılar” başlığı altına incelenecektir.

4.1.1.1 Amasya Yörgüç Paşa İmareti

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: 834/1430

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa’nın üstlendiği en önemli mimari faaliyet, bölgenin siyasi merkezi konumundaki Amasya’da inşa ettirdiği külliye]dir. Külliye]nin günümüze

ulaşan tek yapısı imarettir. Yapı, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Giriş kapısının üzerinde yer alan Arapça kitabe yapının işlevi, banisi ve inşa tarihi vermektedir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 207);

O [Allah] bâkidir, Atabey, Abdullah oğlu, büyük emir [el-emîru'l kebîr] ve değerli vezir vezîru'l-hatir, dinin ve devletin büyüğü [celâlü'd-devle ve'd-din] Yörgüç Paşa, Osmanoğlu diye şöhret bulmuş [el-müştehir bi-ibni 'Osmân] merhum Sultan Mehmed'in oğlu, yüce sultan ve ulu hakan [sultani'l azam ve'l hakani'l-mu'azzam], din ve dünyanın yardımcısı [gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn], fethin babası [ebu'l feth] Sultan Murad Han'ın –Allah saltanatını ebedileştirsın- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına, 834 [1430] yılının muharrem ayı başında bu mübarek imareti inşa ettirdi.

Yapı, erken Osmanlı mimarlığı için karakteristik olan imaret tipinin bir çeşitlemesidir.

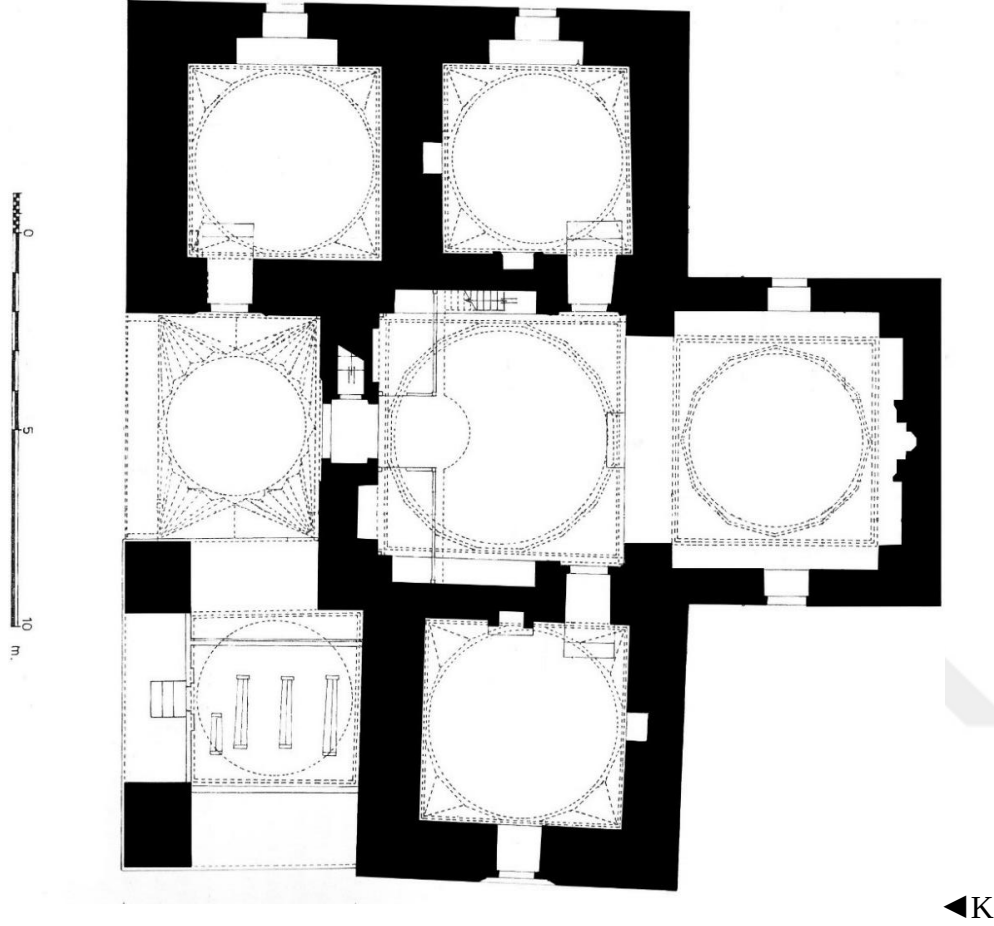
Mimari Betimleme: Temelde, orta sofa, güneyinde mescid eyvanı, doğu ve batısında birer tabhane, kuzeyinde giriş eyvanı, giriş eyvanının doğusunda bağımsız giriş kapısına sahip bir oda ve batısında türbe biriminden meydana gelen, kargir bir yapıdır. Bütün hacimler kubbe ile örtülmüştür (Şekil. 4.1).

Dönemin diğer uygulamalarının aksine yapının kuzey cephesinde bir revak bulunmamaktadır. Bunun yerini giriş bölümünde kubbe ile örtülmüş bir eyvan almaktadır (Şekil A.1; A.2). Girişi tarifleyen eyvanın doğusunda yapıya bitişik ancak ayrı bir kapıdan girişi sağlanan bir oda, batısında ise kubbeye örtülü türbe bölümü bulunur (Şekil A.3). İç bölümde, kubbeye örtülü orta sofa, doğu ve batı yönünde bulunan kare planlı kubbeye örtülü, vakfiyede “karşılıklı iki kış odası” şeklinde tanımlanan tabhanelere ve güney yönünde kubbeye örtülü mihrap eyvanına açılır (Şekil A.7; A.8).

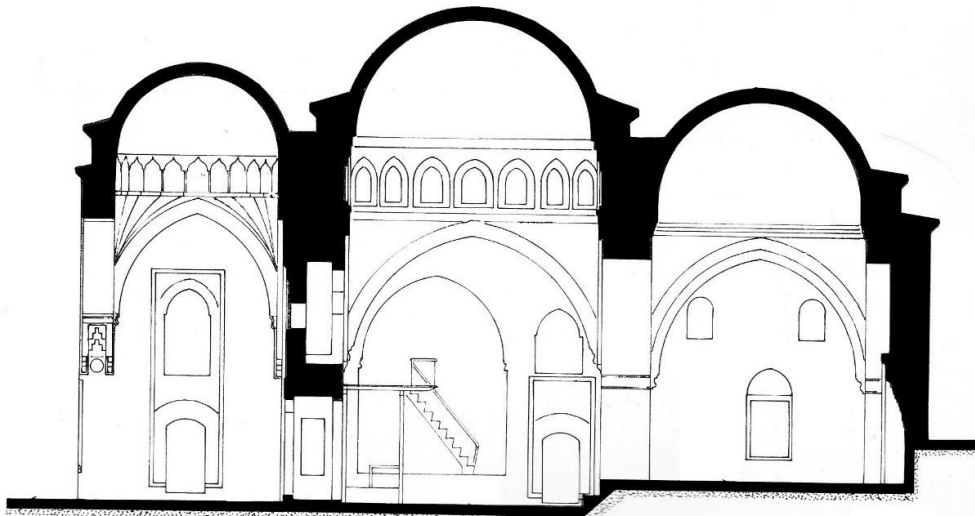
Üzerinde, iki yandan yazı kuşağı ile çevrelenmiş, altında inşa kitabesi bulunan geometrik bezeme kompozisyonlu bir pano ile vurgulanmış cümle kapısı düzenlemesi, giriş eyvanının güneyinde bulunur (Şekil A.4; A.5; 5.20).

Giriş eyvanının kubbesi yirmi kenarlı bir kasnağa oturmaktadır (Şekil A.4; A.6). Eyvanın örttüğü alan kare olmayıp derinliği [kuzey-güney aksı], genişliğinden [doğu-batı aksı] daha dardır. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler bu yüzden beş kenarlı yelpaze formundadır. Ayverdi (1972) bu pandantifleri, “beşli hüzmeler” şeklinde tanımlar. Kubbeyi taşıyan kemerlerden güney ve doğu yönünde bulunanlar yığma duvara oturan sağır kemerlerdir. Bir yüzü avluya bakan kuzey kemer ve giriş

eyvanının türbe ile ayıran batıdaki kemer ise tıpkı duvarlar gibi kesme taş ile kaplanmış serbest ayağa oturmaktadır. Pandantiflerle geçilen bir kubbeye örtülü olan türbenin güneyinde yığma duvara oturan sağır bir kemer yer alır. Türbenin batıya ve kuzeye bakan kemerleri ise serbest ayaklara oturmaktadır (Şekil A.3).

Şekil 4.1 : Yörgüç Paşa İmareti planı (Ayverdi'den işlenerek).

Şekil 4.2 : Yörgüç Paşa İmareti kesiti (Ayverdi'den işlenerek).

İç mekanda orta sofayı örten kubbe, on altı köşeli bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçiş pandantifler ile sağlanır. Kubbe kasnağının on iki köşesinde birer kör pencere, pandantiflerin üzerinde yer alan dört köşede birer açık pencere yer almaktadır. Kubbeyi taşıyan kemerlerden kuzey, doğu ve batı yönündekiler sağırdır. Güney kemeri ise mihrap eyvanına açılır (Şekil A.9). Kuzey yönündeki duvarda, giriş açıklığı, iki yanında hafifletme kemeri işlevini de gören kemerli birer niş ve giriş açıklığının üzerinde üç dilimli kemerli bir niş yer almaktadır (Şekil A.10). Orta sofayı tabhane birimlerinden ayıran duvarlar, kemerden bir miktar içeri çekilmiştir (Şekil A.8; A.11). Duvarlar üzerinde, hafifletme kemerleri yer almaktadır. Kuzey yönündeki yuvarlak hafifletme kemeri içinde duvar örgüsü bir miktar daha içeri çekilerek orta sofaya genişlik kazandırılmıştır. Tabhane birimlerine açılan kapılar, hafifletme kemerlerinin hemen yanında yer almaktadır. Bu kapıların üzerinde kemerli birer niş bulunmaktadır (Şekil. A.11; A.12).

Mihrap eyvanını örten kubbe on iki köşeli bir kasnağa oturur. Kubbeye geçişi pandantifler sağlar (Şekil A.13; A.14). Kubbeyi taşıyan sağır kemerler içindeki güney, doğu ve batı duvarlar 0.6 metre kadar içeri çekilerek mekan genişletilmiştir. Güney duvarının ortasında mihrap yer almaktadır. Mihrabın üzerinde, sağda ve solda yuvarlak birer pencere yer almaktadır. Bu pencere sırası, doğu ve batı duvarlarında da tekrar etmektedir. Doğru ve batı duvarlarda, sözü edilen pencerelerin altında, karşılıklı birer pencere daha yer alır. Yuvarlak kemerli nişler içine alınmış pencereler üst sıradakilerin aksine dikdörtgendir (Şekil A.14).

Tabhane birimlerinde kubbelere geçişi, on altı düzlemde oluşan Türk üçgeni kuşağı sağlanmaktadır. Kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenleri arasında bulunan dört pencereden kuzey, doğu ve batı yönlerindeki sağırdır (Şekil A.15; A.16). Tabhane birimlerinde birer pencere ve birer ocak yer almaktadır (Şekil A.17).

Giriş eyvanının doğusunda bulunan odanın girişi üzerinde bitkisel kompozisyonlu taş bezeme panosu bulunduran bir kapı düzenlemesine sahiptir (Şekil A.18; 5.20). Kubbeye geçişi, kubbenin oturması için on altıgen plan oluşturan Türk üçgeni kuşağı sağlanmaktadır. Kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenleri arasında dört adet sağır pencere açıklığı yer almaktadır. Odanın zemini, dış zeminden iki basamak yükseltilmiştir (Şekil A.19). Oda, doğu duvarında kemerli bir niş içine alınmış bir pencere ile aydınlanmaktadır.

Yapının iç duvarları sıvalıdır. Günümüzde, kemer, kubbe ve kubbeye geçiş elemanlarının yüzeylerinde özgün olmayan kalemişi bezeme görülmektedir (Şekil A.7; A.8; A.9; A.10; A.11).

Giriş kapısının doğusunda duvarın içinde binanın üst örtüsüne ve buradaki özgün olmadığı anlaşılan ahşap minareye ulaşımı sağlayan merdiven yer almaktadır (Şekil A.20-21). Merdiven, giriş kapısının bulunduğu kuzey duvarı içinden ilerleyerek, kuzeydoğu yönünde bulunan odaya kadar ulaştığında kuzeye doğru dönerek, odanın batı duvarı boyunca, kapının üzerinden devam eder ve kuzey duvara ulaştığında doğu yönüne dönerek çatıya ulaşır.

Minareye ulaşan merdiven boşluğundaki duvar örgüsünden anlaşıldığı kadarıyla, dış duvar yüzeyleri kesme taş ile kaplanmış, duvarların içinde ise moloztaş, tuğla ve harç dolgu ile doldurulmuştur.

Taş kaplamanın bir kısmını devşirme malzemeler teşkil etmektedir (Şekil A. 38; A.39; A.40; A.41; A.42) (Devşirme malzeme hakkında detaylı bilgi için: Bölüm 5.2). Dikdörtgen pencerelerin lentoları üzerinde almasıık kemerler yer almaktadır. Doğu, batı ve güney cephelerde yer alan pencereler üzerinde tekrarlanan almasıık kemer örgüsü (Şekil A.27; A.29; A.30) (pencerler hakkında detaylı bilgi için: Bölüm 5.4.2); kuzey cephesindeki kapıların kemerlerinin yanı sıra, ana giriş eyvanı ve türbede bulunan büyük strüktürel kemerlerde de uygulanmıştır (Şekil A.2 A.3). Giriş eyvanı ana kemeri, ve eyvana açılan kapıların üzerinde bulunan taş işçiliği örnekleri yapının temel bezeme programını teşkil etmektedir (Şekil A.33; A.34; A.35; A.36; A.37) (Bezeme programı hakkında detaylı bilgi için: Bölüm 5.5).

Vakfiyede Cuma hutbesini okumak üzere bir hatip görevlendirilmediğinden yola çıkarak, ahşap minberin özgün olmadığı, mescid kısmında Cuma namazı kılınmasına izin verilen daha geç bir tarihte eklendiği söylenebilir. Orta sofanın kuzey duvarı boyunca ilerleyen ahşap mahfil de geç dönem eki olarak değerlendirilebilir.

Tartışmalar: Vakfiyede külliye, “Yörgüç Paşa’nın has mâlinden, içinde akar suyu, dizilmiş su kablaları ve karşılıklı iki kış odası, mahzen, havuz ve avlu duvarı içinde zarif matbahı [mutfak] olan kubbeli mahaller” şeklinde tanımlanmaktadır. “İçinde akar suyu” ifadesi, yapının orta sofasında özgün tasarımda tıpkı Bursa’da Yeşil İmaret de olduğu gibi bir havuzun varlığına işaret ediyor olabilir.

Değerlendirme: 1862-1863 yıllarında onarılmıştır (BOA, A.}MKT.MHM. 282/82; BOA, MVL. 661/26). Kuzey bölümündeki ahşap mahfil bu onarım sırasında yapılmış olmalıdır. Onarımlara rağmen, günümüze büyük ölçüde özgünlüğünü koruyarak ulaşmıştır.

Yapı Kaynakları: Uzunçarşılı, 1927; Gabriel, 1934; Ayverdi, 1972; Türkiye’de Vakıf Abideler, 1972; Batur, 1974; Demiriz, 1979; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Gürbüz, 1993; Kuzucular, 1994; Şimşirgil, 1995, 1997; Menç, 2000; Tüfekçioğlu, 2001; Peker, 2002; Özbek, 2002; Toruk, 2002; 2005; 2006; Yaşar, 2007a; Kuban, 2007; Olcay, 2009; 2010; Karataş, 2011; Goodwin, 2012; Naza-Dönmez 2013, Ayar ve Özel, 2013; Serbestoğlu, 2014; Keskin, 2015a; VGMA, 747/245, 352-355; BOA, A.}MKT.MHM. 282/82; BOA, MVL. 661/26.

Şekil Listesi: 4.1; 4.2; 4.10; 4.17; 4.18; 5.1; 5.21; 5.26; 5.31; 5.35; 5.37; 5.38; 5.40; 5.41; 5.42; 5.43; A.1; A.2; A.3; A.4; A.5; A.6; A.7; A.8; A.9; A.10; A.11; A.12; A.13; A.14; A.15; A.16; A.17; A.18; A.19; A.20; A.21; A.22; A.23; A.24; A.25; A.26; A.27; A.28; A.29; A.30; A.31; A.32; A.33; A.34; A.35; A.36; A.37; A.38; A.39; A.40; A.41; A.42; A.43.

4.1.1.2 Havza Mustafa Bey İmaretı

Yaptıran: Mustafa Bey

İnşa Tarihi: 833/1429-1430

Genel Bilgi: Havza’da, Kaplıcalar bölgesinde yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde önce kütüphane, daha sonra aşevi olarak kullanılmıştır. 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce restorasyonu yapılan yapı 2015 yılında imtiyaz sahibi olan Havza Belediyesi tarafından restoran olarak işlevlendirilmiştir.

Giriş kapısının üzerinde yer alan Arapça kitabe yapının işlevi, banisi ve inşa tarihi hakkında bilgi vermektedir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 207);

Kuvvetli vezir, dinin ve milletin büyüğü [el veziri’l-hatir celâli’l-mille ve’d-din], Atabek Yörgüç Paşanın oğlu, büyük emir [burhanehu’l-emiru’l-kebir] Mustafa Bey-Allah her ikisinin sonlarının güzel eylesin Osmanoğlu diye şöret bulmuş [el müştehir bi ibn Osman] büyük sultan ve ulu hakan, fethin babası [sultan ve’l hakani’l-muazzam Ebu’l Feth] Mehmed Han oğlu Sultan Murad’ın -Allah onun idaresinin devamlı kılsın ve onun delillerini alemlere açıkla- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına bu mübarek imaretin inşa

edilmesini emretti O, imareti, selamların en güzelinin üzerine olduğu, yaratılmışların en hayırlısının hicretinin 833/1429–1430 yılında tesis ettirdi.

Mimari Betimleme: Yapı bir sundurma etrafında yer alan birbirinden bağımsız iki bölümden meydana gelmektedir. Güney ve doğu cepheleri açık olan sundurma, batı ve kuzey yönlerinden kapalı hacimlerle çevrelenmiştir. Sundurmanın batısında üç mekandan oluşan bir bölüm ve kuzeyinde tek mekandan oluşan diğer bölüm yer alır (Şekil 4.3; A.44; A.45).

Sundurmanın batısında yer alan cümle kapısı üç birimden oluşan imaretin orta sofasına açılmaktadır. Kubbeyle örtülü orta sofa, bir kemer aracılığıyla güneyinde bulunan kubbeyle örtülü mihrap eyvanına açılır. Orta sofanın kuzeyinde ise iki tabhane odası bulunmaktadır. Yapının içi sıvalıdır. Mihrap eyvanı ve orta sofayı örten kubbelere geçiş içi mukarnas dolgulu tromplar ile sağlanmıştır. Kubbeyi taşıyan kemer, mermer profilli silmelere oturmaktadır (Şekil A.48).

Mihrabın güney duvarının ortasında yer alan basit bir nişten ibaret olduğu mihrap eyvanında, mihrabın iki yanında birer ve üstünde bir olmak üzere üç, doğu ve batı yönündeki duvarlarında ise biri altta biri üstte iki sıralı birer pencere bulunmaktadır (Şekil A.48). Orta sofanın ise batı ve kuzey duvarında tabhanelerin örtüsü üzerine açılan birer tepe penceresi yer almaktadır.

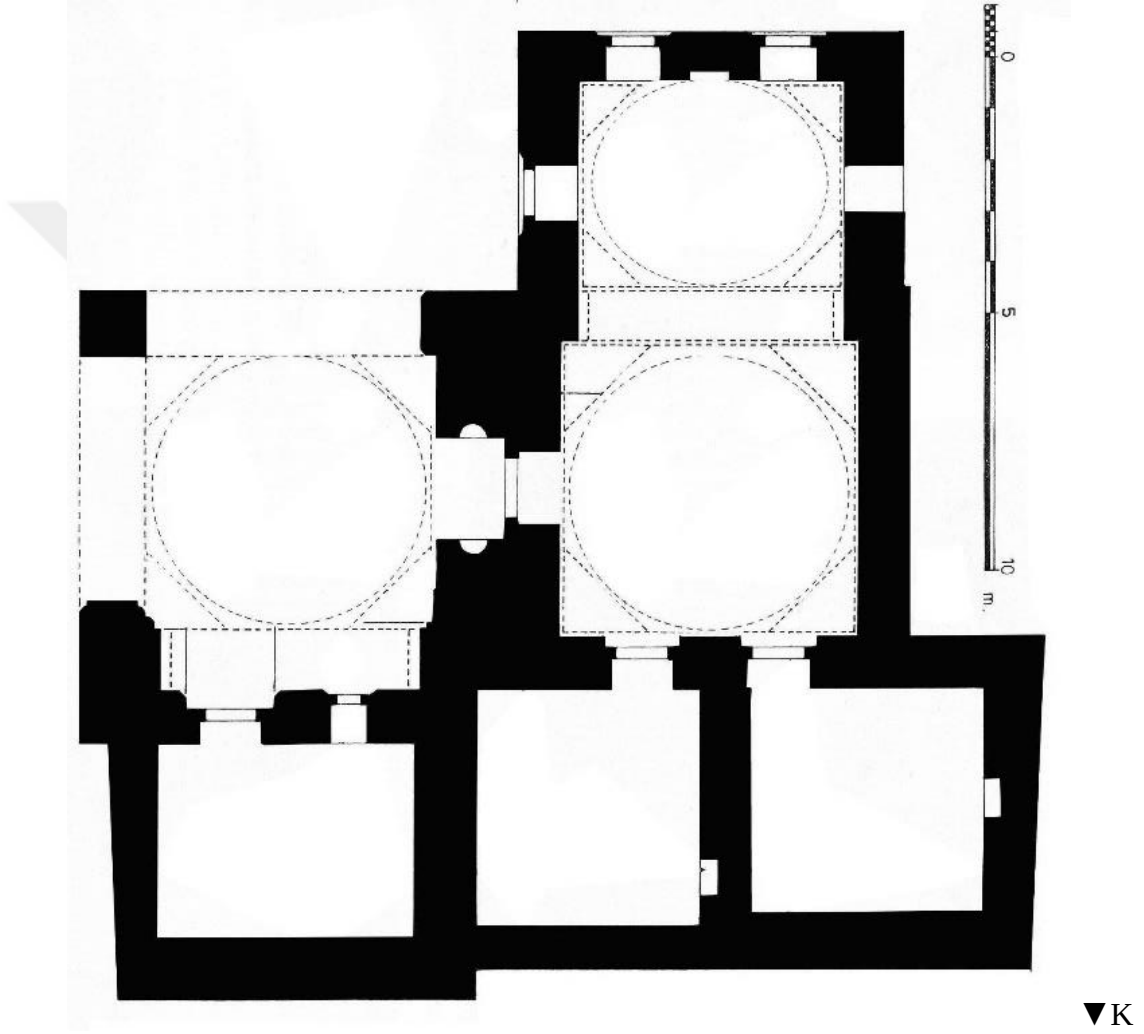
Orta sofanın kuzey duvarında yer alan iki kapı tabhaneler açılır (Şekil A.49; A.50; A.51; 5.21). Söz konusu odalardan biri kare, diğeri kareye yakın dikdörtgen plana sahiptir. Odaların duvarları sıvalı ve her ikisinin de batı duvarında birer niş izi bulunmaktadır. Beşik tonozla örtülü odaların kuzey duvarında birer tepe penceresi yer almaktadır (Şekil A.52).

Sundurmanın kuzeyindeki oda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülüdür. Odanın güney cephesinde sundurmaya açılan bir kapı ve pencere yer almaktadır (Şekil A.53; 5.21; 5.26).

İmaretin iki bölümünü birleştiren sundurmanın güney ve doğu cepheleri açıktır. Kubbesi üç yönde yuvarlak kemerlerle, batı da ise duvar ile taşınır. Kubbeyi taşıyan güney ve doğu kemerleri yapının güneydoğu köşesindeki ayağa oturur.

Yapının, dış cephesinin batı ve kuzey duvarları bütünüyle, doğu duvarı ise kısmen sıvalıdır. Ancak, mihraplı bölümün güney ve doğu duvarları örgü sistemi hakkında bilgi vericidir. Yapı, ana kapının bulunduğu duvar haricinde köşeler de kesme taş

olmak üzere, devşirme kesmetaş, kabayonu taş ve tuğla örgüsüne sahiptir. Güney cephesinde, taş/tuğla almaşık örgünün üst kısmı yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş tuğla örgü şeklindedir (Şekil A.45). Günümüzde sıvalı olan ana giriş kapısının bulunduğu sundurma duvarı ise Ayverdi'nin yayınladığı fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla kesme taştan inşa edilmiştir. Kesme taştan inşa edilmiş sundurma ise 2007 yılındaki restorasyon sırasında mevcut izlerden yararlanılarak yeniden canlandırılmıştır. Duvarlar kirpi saçak ile sonlanmaktadır.

Şekil 4.3 : Mustafa Bey İmareti planı (Ayverdi'den işlenerek).

Mihraplı bölümdeki alt sıra pencereler dikdörtgen biçiminde ve kesme taş söveli, üzerinde ise sağır yuvarlak kemer bulunmaktadır. Pencere düzeni profilli dikdörtgen çerçeveler içine yerleştirilmişlerdir. Üst sıra pencere tuğla söveli ve yuvarlak kemerlidir, güney duvarındaki pencere, saçakta olduğu gibi kirpi biçiminde yerleştirilmiş tuğla düzen içindedir. Batı duvarındaki pencerelerin çevresi ise sıvalıdır.

Yapının en gösterişli yeri taç kapısı düzenlemesidir. Taç kapı almaşık örülmüş sivri kemerli niş içinde yer alır. Kavsaranın ortasında kitabeye kadar inen büyük bir sarkıtle son bulan bir mukarnas bulunmaktadır (Şekil A.46; A.47; 5.21).

Değerlendirme: Yapının onarım öncesine ait fotoğraflarında kubbeli mekanların ahşap kırma çatı ile örtülü olduğu görülmektedir. Sundurma ise restorasyon çalışmaları sırasında inşa edilmiştir. Günümüz kubbeleri onarıma ait olsa da özgün tasarımı yansıtmaktadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Demiriz, 1979; Hüseyin Hüsameddin 1986; Gürbüz, 1993; Tüfekçioğlu, 2001; Özbek, 2002; Karakaya, 2006; Kuban, 2007; Kılıcı, 2013; Serbestoğlu, 2014; Keskin, 2015a; BOA, İE. EV. 6/715; BOA, C. EV. 122/6074; BOA, İE. EV. 46/5205; BOA, C. EV. 132/6572.

Şekil Listesi: 4.3; 4.9; 4.14; 4.19; 4.24; 5.1; 5.20; 5.22; 5.27; 5.44; A.44; A.45; A.46; A.47; A.48; A.49; A.50; A.51; A.52; A.53; A.54.

4.1.1.3 Amasya Hızır Paşa İmareti

Yaptıran: Hızır Paşa

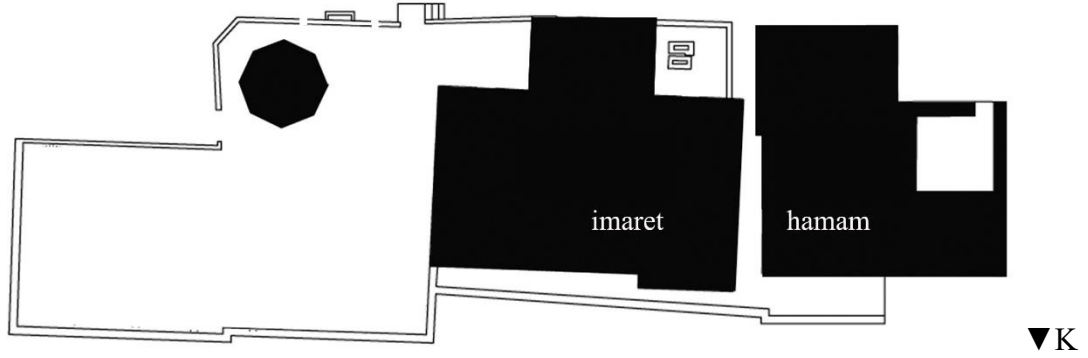
İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Amasya kent merkezinin batısında, on beşinci yüzyıl yerleşiminin epeyce uzağında, Hızır Paşa'nın adıyla anılan mahallede yer almaktadır. Kitabesi bulunmamaktadır. Hızır Paşa'nın 870/1465 tarihli vakfiyesinden yola çıkarak, bu tarihten önce inşa edildiği söylenebilir.

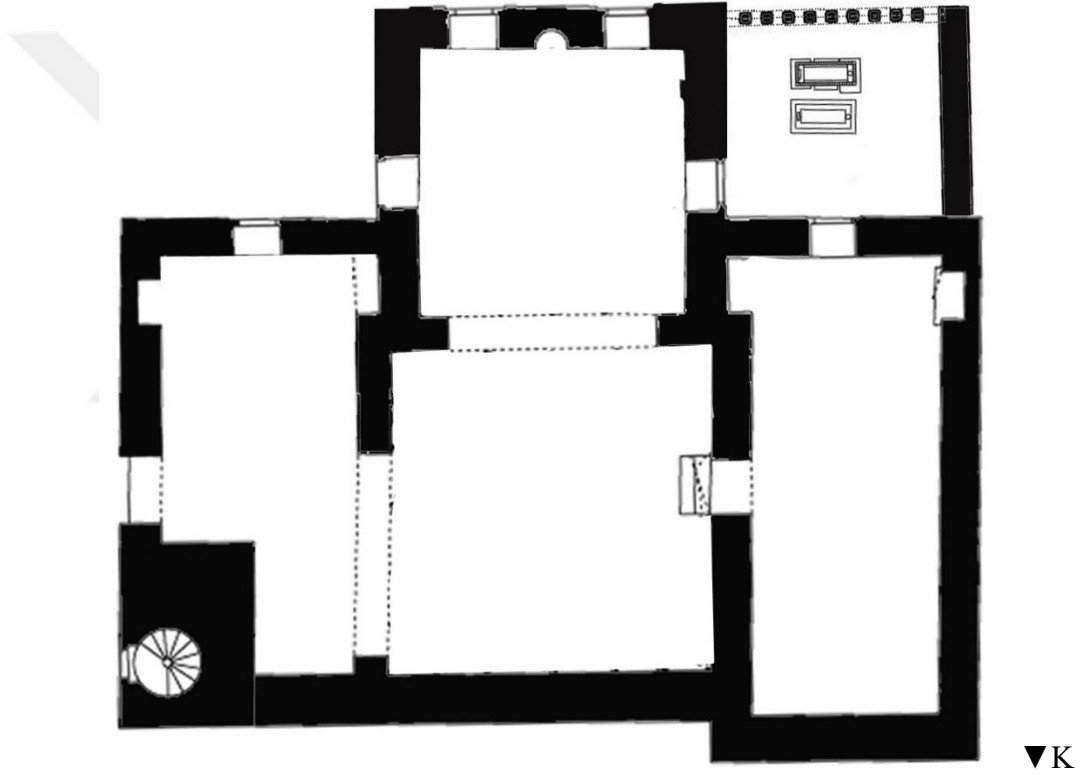
Mimari Betimleme: Temelde, kanatlı ya da ters T planlı tipin bir örneği olan yapı eğimli bir güneye doğru eğimli bir arazide yer almaktadır. Yapının batısında hamam, doğusunda avlu, güneyinde doğu-batı ekseninde uzanan yol, güney batısında ise, iki mezardan oluşan açık bir türbe yer almaktadır (Şekil 4.4; 4.5; A.55; A.56; A.57; A.58; A.60).

Yapının dış cephesi beyaz badanalıdır. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla, moloz taş duvar örgüsü ile inşa edilmiş (Şekil A.57), kiremitle kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Arazinin eğiminden dolayı, yapının kuzey cephesi istinat duvarına bitişiktir. Bu sebeple, giriş doğu cephesinde bulunmaktadır. Giriş cephesinde yaklaşık 2 metre derinliğinde ahşap bir sundurma bulunmaktadır. Eski fotoğraflarda bulunmayan ahşap sundurmanın sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Yapının ve

kuzey doğu köşede yer alan minarenin giriş kapıları ahşap sundurmaya açılmaktadır (Şekil A.62).

Şekil 4.4 : Hızır Paşa Külliyesi vaziyet planı (Oltulu'dan işlenerek).

Şekil 4.5 : Hızır Paşa İmareti mevcut durum planı (Oltulu'dan işlenerek).

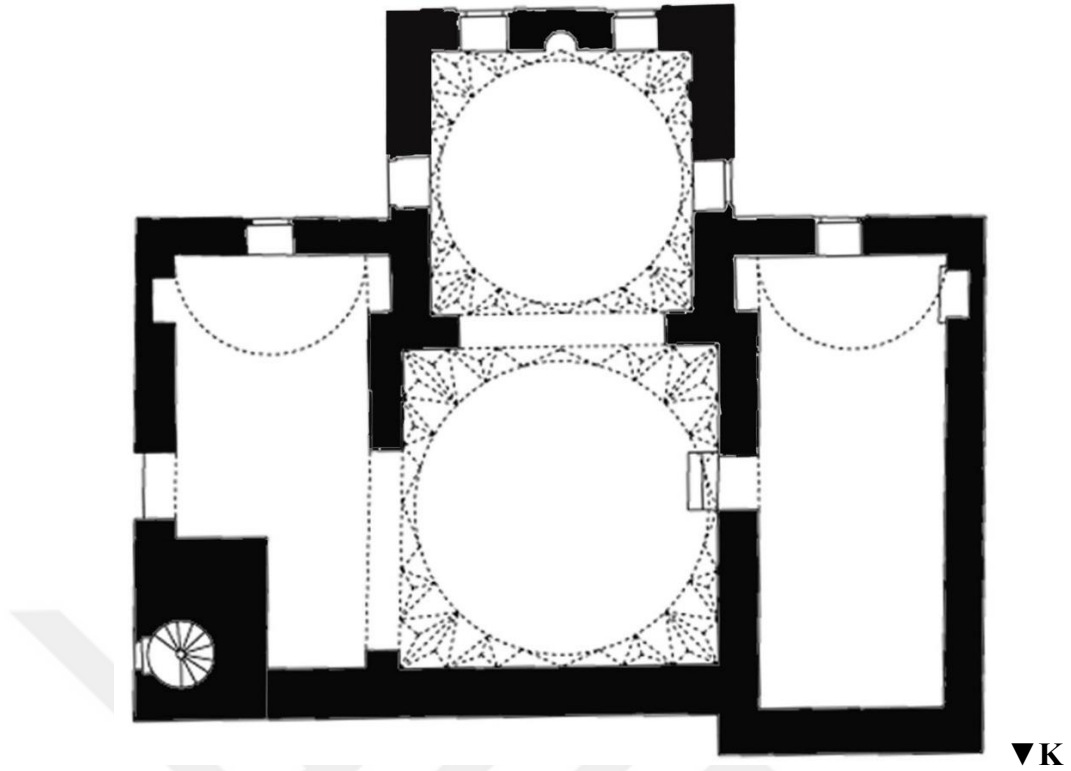
Giriş kapısı doğrudan, doğu yan birimine açılır (Şekil. A.64). Bu mekanın kuzey doğusunda, minarenin kaidesi bulunmaktadır (Şekil A.66). Giriş kapısının güneyinde, geç tarihli ahşap bir paravan, doğudaki mekanın bu bölümünü günümüzde kadınların ibadeti için özelleştirmektedir (Şekil A.65). Burası zeminden 25 santimetre kadar yükseltilmiştir. Doğudaki mekan, doğu ve güney cephesinde bulunan birer pencere ile aydınlanmaktadır. Kemerli bir açıklık ile yapının orta bölümünden ayrılmaktadır. Girişi yapının kuzey cephesinden sağlanan imaretlerde, mescid ve tabhane birimleri arasında sirkülasyonu sağlayan orta sofanın

fonksiyonunu üstlenen orta bölüm, güneyde kemerli bir açıklıkla mescid eyvanına, batıda bir kapıyla tabhaneye açılır. Orta sofanın kuzey yönünde, yaklaşık 25 santimetre yüksekliğinde bir seki yer alır. Güney yönünde L şeklinde genişleyerek, batı tabhane birimine kadar ilerler. Sekinin L şeklinde genişlediği kısmında ahşap dikmeler üzerinde yükselen, sonradan eklenmiş ahşap merdivenli bir müezzin mahfili bulunmaktadır. Müezzin mahfili, batı yönünde, batı tabhanesinin duvarı ile birleşmektedir (Şekil A.67). Orta sofadan kemerli bir açıklık ile ayrılan mescid eyvanının güney duvarında, ahşap mihrap bulunmaktadır. Mihrabın sağında ve solunda birer pencere ile üzerinde bir pencere yer almaktadır. Ahşap minber, batı duvarına bitişik olarak konumlandırılmıştır. Mescid eyvanının doğu ve batı duvarlarında, üst üste konumlandırılmış ikişer pencere bulunmaktadır (Şekil A.68). Dikdörtgen biçimindeki batı tabhanesinin kuzey ve batı cepheleri sağırdır, güney cephesinde yer alan bir pencere ile aydınlanmaktadır (Şekil A.70). Kuzey-güney ekseninde uzanan ahşap çatının strüktürü yapının içinden okunamamaktadır. Yapının iç bölümü, düz ahşap atkılarla taşınan ahşap tavanla örtülüdür (Şekil A.69).

Yapının kuzeydoğusunda, giriş kapısının hemen doğusunda yükselen minare kare şeklindeki bir kaide üzerinde yer almaktadır (Şekil 5.33; A.61). Minarenin doğu tabhanesinin içinde işgal ettiği konum (Şekil 5.33; A.66) ve örgü tekniğindeki farklılık sonradan eklenmiş olduğunu düşündürmektedir.

Yapının iç ve dış duvarlarının tamamı beyaz badana ile sıvanmıştır (Şekil A.67; A.68). Özgün kalemişi bezemelere dair izler bulunmamaktadır. Taş işçiliği, orta sofanın doğu ve güneyinde bulunan kemerlerin üzengilerini destekleyen üzengi taşları ile sınırlıdır. Ahşap işçiliği, mescid eyvanında bulunan özgün olmayan minber, güney ve doğu duvarlarında bulunan pencerelerin kapakları ve tavanın ahşap konsollarında görülür. Ahşap konsollar, düz atkılar ve kaplama parçaları, sarı, mavi ve kırmızı renklere boyanmıştır.

Tartışmalar: Günümüzde ahşap kırma çatıyla örtülü olan yapının örtü sisteminin özgün değildir (Şekil 4.5). On beşinci yüzyılda inşa edilmiş benzer çağdaş yapılarda örtü sistemi olarak ahşap çatı tercih edilmemiştir. Ayverdi (1974, s. 28) ve Restorasyon Programı'nda Hızır Paşa Külliyesi üzerine bir Yüksek Lisans çalışması gerçekleştirmiş olan Oltulu (2006, P2), mescid eyvanı ve orta sofanın birer kubbe, yan birimlerin ise beşik tonoz ile örtülü olduğu yönünde restitüsyon önerilerinde bulunmuşlardır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : Hızır Paşa İmareti restitüsyon önerisi (Oltulu'dan işlenerek).

Değerlendirme: Yapının ahşap çatısının özgün olmadığı ve Ayverdi ile Oltulu'nun önerdiği, benzer çağdaş uygulamalarla çelişmeyen kubbeli ve tonozlu örtü kombinasyonunun özgün uygulamaya yakın olduğu kabul edilmektedir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1974; Mustafa Vazih Efendi, 2011; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Urak, 1994; Şimşirgil, 1997; Oltulu, 2006; Yaşar, 2007a; Acar, 2011; Serbestoğlu, 2014.

Şekil Listesi: 4.4; 4.5; 4.6; 4.16; 4.21; 5.1; 5.34; A.55; A.56; A.57; A.58; A.59; A.60; A.61; A.62; A.63; A.64; A.65; A.66; A.67; A.68; A.69; A.70.

4.1.1.4 Amasya Mehmed Paşa Camisi ve Tabhanesi

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: 891/1486

Genel Bilgi: Mehmed Paşa Külliyesi'nin merkezini teşkil eden yapı, günümüzde cami olarak hizmet vermektedir ve ibadete açıktır. Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, geniş bir bahçe tarafından çevrelenen, merkezinde *mescidü'l-cami*, iki yanında din adamlarının konaklaması için birer hücre ve misafirler için önlerinde sofa bulunan iki

kışlık oda [tabhane] olarak tanımlanmaktadır. Yapının banisi ve inşa tarihini veren kitabesi cümle kapısı üzerinde bulunmaktadır (Yaşar, 2007a, s. 98);

Bu mübarek imareti, 891/1486 yılının Muharrem ayında, büyük Sultan [sultâni'l-a'zam], Muhammed Han oğlu Bayezid Han'ın –Allah saltanatını ebedileştirsün- yönetimi günlerinde büyük vezir [vezir'ül-kebîr] Mehmed Paşa inşa ettirdi.

Mimari Betimleme: Vakfiyede cami ve iki yanında birer hücre ile kışlık oda olarak bahsedilen birimlerin tamamı, tek bir yapı meydana getirecek şekilde organize edilmişlerdir. İbadet işlevi için özelleşmiş harem kısmının doğusunda ve batısında buraya açılan birer hücre ile bunların yanında birer kışlık odanın [tabhane] yer aldığı beş farklı mekandan meydana gelen düzenlemenin kuzeyinde altı kubbeli bir revak bulunmaktadır. Mehmed Paşa'nın babası Hızır Paşa'ya ait olduğu kabul edilen türbe, en doğudaki kışlık odaya bitişiktir (Şekil 4.7; A.71; A.72; A.73; A.74; A.75; A.76; A.77).

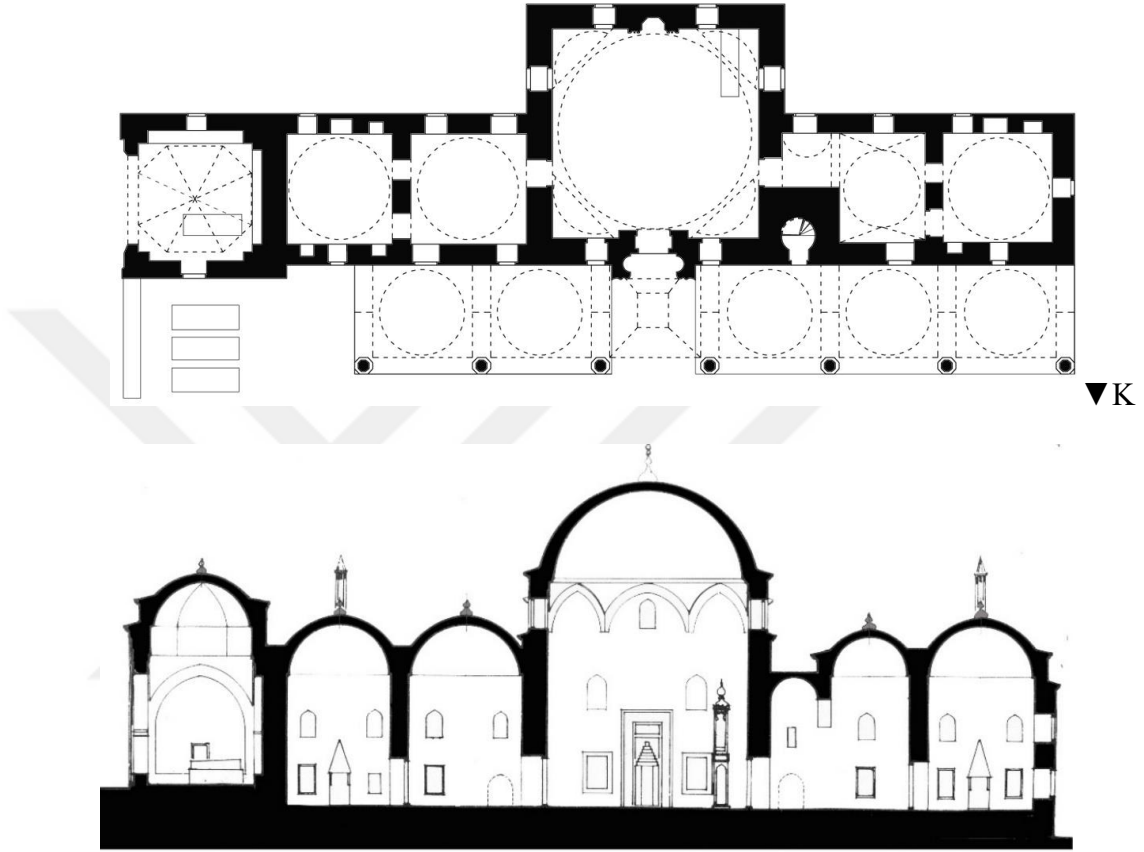
Yaklaşık 4.70 metre derinliğindeki revakın doğudan üçüncü kubbe giriş bölümünün üzerinde yer almaktadır (Şekil A.73; A.80). Bu kubbenin iç kısmı, diğerlerinin aksine tonozludur (Şekil A.88) Revak, yedi sütun üzerine oturmaktadır. Revağın cephesi, mermer ile kaplıdır. Mermer cepheyi çevreleyen silme bordo renkli taş ile vurgulanmıştır (Şekil A.72; A.73; A.74).

Doğudan üçüncü kubbenin altında bulunan cümle kapısı, tonoz başlangıcına kadar yükselen dikdörtgen profilli mermer çerçevenin içinde, sivri kemerli bir nişte yer almaktadır (Şekil A.89; A.90; A.91).

Harem, kareye yakın bir mekandır. Tromplar aracılığıyla geçilen bir kubbeye örtülüdür (Şekil A.94). Trompların arasında kalan kemerlerin içinde birer, güney duvarında, altta ve üstte ikişer, yanlarda altta ve üstte birer, kuzey duvarında ise taç kapının yanında altta iki pencere bulunmaktadır (Şekil A.92; A.93). Mihrab, güney duvardadır Mihrabın batısında mermer minber yer almaktadır (Şekil A.95; A.96; A.97). Kuzey duvarındaki cümle kapısının iç yüzü, kesme taştan, iç içe iki kemerli bir düzenleme içindedir. Doğu ve batı duvarlarında hücre birimlerine açılan kapılar yer almaktadır (Şekil A.93).

Doğuda bulunan hücre, kubbe ile örtülüdür. Güney duvarında altta bir, üstte iki adet pencere bulunmaktadır. Burada daha önce bulunan bir kapı sonradan kapatılmıştır. Kuzey duvarında, son cemaat yerine açılan bir kapı ile bir pencere yer almaktadır.

Doğu duvarında bulunan kapı ve pencere ise vakfiyede kışlık oda olarak tanımlanan tabhaneye açılmaktadır. Kışlık oda, kubbeye örtülüdür. Güney duvarında altta bir üstte iki pencere ile bir ocak ve dolap olarak kullanılan bir niş bulunur. Kuzey duvarında ise bir kapı ile iki niş yer almaktadır. Türbe ile birleşen doğu duvarı ise sağırdır.

Şekil 4.7 : Mehmed Paşa Camisi plan ve kesiti (Yüksel'den işlenerek).

Haremin batısında bulunan hücre, [olasılıkla sonradan eklenen] minare kaidesini barındırmasından ötürü deformasyona uğramıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan minare kaidesi ile güney duvar arasındaki dar alan beşik tonozla, diğer alan ise güney ve kuzey yönlerde bulunan derin kemerlere oturan bir kubbeye örtülmüştür (Şekil A.100). Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır. Güney duvarında, tıpkı haremin doğusundaki simetriği gibi sonradan örülmüş bir kapı, altta bir ve üstte iki pencere yer almaktadır. Kuzey duvarında, son cemaat revağına açılan bir kapı bulunur (Şekil A.99). Batı duvarındaki pencere ve kapı ise tabhaneye açılmaktadır. Günümüzde cami görevlilerinin odası olarak kullanılan kışlık oda, doğudakinin simetriği olmakla birlikte, batı duvarında altta ve üstte birer pencereye sahiptir.

Değerlendirme: 1862-1863 yıllarında (BOA, MVL. 661/26) ve 1967 yılında onarım görmüştür (Şimşirgil, 1997, s. 96). Onarımlara rağmen günümüze büyük ölçüde özgünlüğünü koruyarak ulaşmıştır.

Yapı Kaynakları: Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 2006; Mustafa Vazih Efendi, 2011; Uzunçarşılı, 1927; Gabriel, 1934; Türkiye’de Vakıf Abideler, 1972; Yüksel, 1983; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yediyıldız, 1993; Şimşirgil, 1997; Yastı, 2005; Yaşar, 2007a; Olcay, 2010; 2011; Acar 2011; Goodwin, 2012; Serbestoğlu, 2014; Keskin, 2016; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46; BOA, MVL. 661/26.

Şekil Listesi: 4.7; 4.13; 4.20; 5.2; 5.3; 5.6; 5.7; 5.8; 5.17; 5.20; 5.24; 5.28; 5.31; 5.32; 5.33; 5.34; 5.36; 5.37; 5.39; 5.45; A.71; A.72; A.73; A.74; A.75; A.76; A.77; A.78; A.79; A.80; A.81; A.82; A.83; A.84; A.85; A.86; A.87; A.88; A.89; A.90; A.91; A.92; A.93; A.94; A.95; A.96; A.97; A.98; A.99; A.100.

4.1.2 Bağımsız İbadethaneler: Mescidler-Camiler

Arapça’da “secde edilebilecek yer” anlamına gelen *mescid* terimi (Pakalın, 1983b, s. 488), İslam kültüründe cami ile aynı anlamda kullanılmasına rağmen, Türkiye’de içinde minber bulunmayan [yani toplu bir ibadet olan Cuma namazı kılınmayan] ibadet yapılarını tanımlar. Oldukça basit bir mimariye sahip tek mekanlı yapılar olan mescidler, tüm kente hitap eden camilerin aksine daha ziyade mahalle sakinleri tarafından tercih edilir (Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 159).

Arapça *cem* kelimesinden türeyen *camî* “toplayan yer” anlamında gelmektedir. Osmanlı ve günümüz ortamında Cuma namazı kılınan ibadet mekanını tanımlamaktadır. Cuma namazı kılınmayan mescidlerden farkları hatibin hutbe okuması için bir minbere sahip olmalarıdır (Önkol ve Bozkurt, 1993, s. 43).

Yukarıda, çok işlevli yapılar başlığı altında tartışılan Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Hızır Paşa İmareti’nin vakıflarında birer imamın görevlendirilmiş olması, mihrap nişlerinin bulunması ve kible aksına doğru yönelmiş olarak inşa edilmiş olmaları, mihrabın bulunduğu kubbeli eyvanın mescid olarak kullanıldığını göstermektedir. Mehmed Paşa’nın vakfiyesinde diğerlerinden farklı olarak bir hatibin görevlendirilmiş olması ve özgün minberi külliye’nin merkezini teşkil eden ve tabhane birimlerine birleşen ibadet mekanının içinde Cuma namazı kılınan bir cami olduğunu göstermektedir.

Külliyyelerin içinde bulunan ve geliri yüksek vakıflara sahip bu yapılardan başka, aile üyeleri tarafından inşa edilen bağımsız ibadethaneler de bulunmaktadır. Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Şahbula Hatun ve Hatice Hatun tarafından inşa edilen külliyyelerden bağımsız ibadethanelerden günümüze yalnızca Yörgüç Paşa'nın adıyla anılan Gümüş, Havza, Kavak ve Vezirköprü'deki yapılar ulaşmıştır. Bu yapıların hiçbiri özgün olmamakla birlikte ilk inşa edildikleri tarihteki nitelikleri de bilinmemektedir. Bu yapılara ait özgün vakıf kayıtlarına ulaşılabilmesi, hatiplerin görevlendirilip görevlendirilmediğini, yani inşa edildiklerinde mescid mi, ya da cami mi olduklarını değerlendirmeyi imkansız kılmaktadır. Bu bakımdan, günümüzde cami olarak kabul gören bu yapılar, bu çalışma kapsamında da cami olarak adlandırılmıştır.

4.1.2.1 Amasya Şahbula Hatun Mescidi

Yaptıran: Şahbula Hatun

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Amasya'da Sofu-zade Mahallesi'nde bulunduğu kayıtlıdır (Gülbüz, 1993, s. 213; Er, 2009, s. 55). On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bir Amasya tarihi yazan Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 72), bu mescidin imamının kendisi olduğunu söylemektedir; “Şahbalu Hatun Sofuzâde Mahallesini kurdu. Orada bir mescit yaptırdı. Vakıf yönetimi ve imamlık görevi benim üzerimdedir. Geliri maaşım olup üç yüz kuruş tutarındadır.” Günümüze ulaşamamıştır.

Değerlendirme: Mustafa Vâzih Efendi'nin kesin tanıklığı ve vakıf kayıtları, mescidin varlığını kesin olarak ortaya koymaktadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Gülbüz, 1993; Er, 2009; Mustafa Vâzih Efendi, 2011; VGMA, 608/235; TKGMA Defter-i Evkâf-ı Rûm, vr. 79.

4.1.2.2 Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi

Yaptıran: Yörgüç Paşa / Rüstem Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Gümüş kasabasında bulunan yapı iyi durumdadır ve cami olarak kullanılmaktadır.

Mimari Betimleme: Kuzey-güney aksında dikdörtgen plana sahip kargir bir yapıdır (Şekil 4.8; A.101). Kare kesitli dört adet serbest paye ile üç sahna ayrılmıştır.

Mihrap ve ana giriş arasındaki aksı tanımlayan orta sahnın üç adet kubbe, orta sahına göre daha dar olan yan sahnınlar üç adet çapraz tonozla örtülüdür (Şekil A.109; A.110; A.111). Kuzeyde son cemaat yeri ve kuzeybatıda ise minare yer almaktadır (Şekil 4.8; A.101; A.102; A.103; A.104).

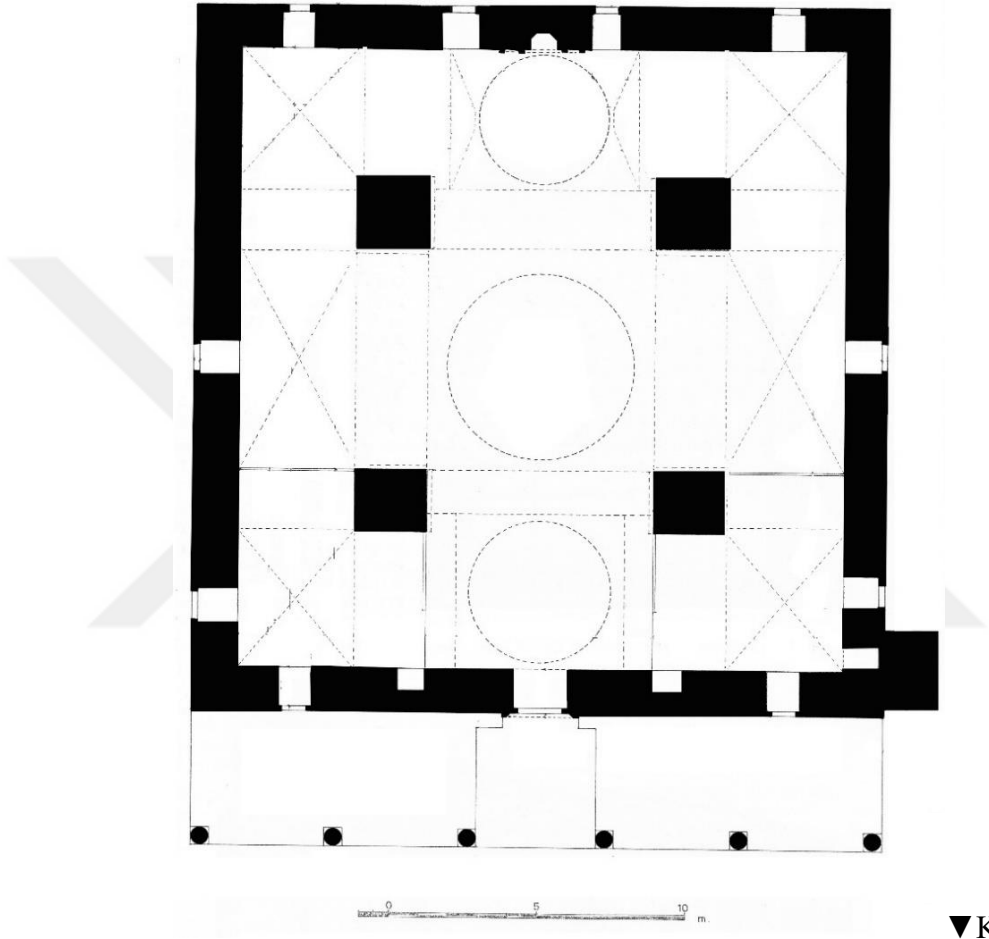
Yapının inşasında moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Doğu, batı ve güney cepheleri, özgün duvar tekniği hakkında bilgi vermektedir. Çift sıra tuğla kirpi saçak ile iki yatay düzleme ayrılan beden duvarlarının alt kısmı özgün malzemeyi yansıtırken, tek sıra kirpi saçakla örtü sisteminden ayrılan üst kısım ise beyaz badanalıdır. Cephenin alt kısmında, duvar örgüsünün temel bileşeni moloz taştır. Köşelerde kesme taş kullanılmıştır. Dikdörtgen alt sıra pencerelerin sövesi kesme taştır. Pencere lentolarının üzerinde içi tuğla dolgulu, tuğla hafifletme kemerleri yer almaktadır. Hafifletme kemerinin tepe ve üzengi hizalarında bulunan çift sıra tuğla hatıllar bütün cepheyi dolanarak, beden duvarını üç yatay bölüme ayırmaktadır. Cepheyi bölen çift sıra tuğla dizisi, pencere üzerindeki hafifletme kemerlerinin üzengileri üstünde bulunan düşey bir sıra tuğla ile birleştirilerek kemerler çerçeve içine alınmıştır. Hafifletme kemerinin üzerinde bulunan tuğla hatıl üzerinde, ışınsal şekilde dizilmiş tuğlalar ile çevrelenmiş dairesel pencereler bulunmaktadır (Şekil A.105; A.106; 107).

Cephenin beyaz badanalı olan üst kısmı, örtü sistemini sergilemektedir; yan sahnınları örten altı adet çapraz tonoz cephede gizlenmemiştir. Böylece, doğu ve batı cephelerde üçer, kuzey ve güney cephelerde ikişer adet üçgen alınlık cepheyi hareketlendirmiştir. Üçgen alınlıkların her birinde, kemerli birer pencere yer almaktadır (Şekil A.101; A.107). Kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturtulmuştur. Kuzey ve güneyde bulunan kubbe kasnaklarında ikişer, ortadaki kubbede ise altı adet pencere vardır.

Kuzey cephesi beyaz badanalıdır. Önünde, altı adet mermer sütun ile taşınan ahşap örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil A.101; A.102; A.103; 5.16). Üzerinde kitabe konulması için düzeltilmiş bir satıh bulunan taç kapı düzenlemesi mermerdir (Şekil A.108; 5.23).

Harem mekanı, kesme taştan inşa edilmiş payelerin alt kısımları dışında beyaz badanalıdır ve günümüze ait kalemşi ile süslenmiştir (Şekil A.109; A.110; A.111). Mihrabın bulunduğu güney cephesinde üç sıra halinde düzenlenmiş pencereler yer

alır. Alt sırada, orta sahında mihrabın iki yanında birer ve yan sahnalarda birer olmak üzere dört adet dikdörtgen pencere bulunur. Üst sırada, ikisi yan sahnalardaki pencerelerin üzerinde, biri de mihrabın üstünde olmak üzere üç adet yuvarlak kemerli pencere vardır. Ayrıca, mihrabın iki yanındaki alt sıra pencerelerinin üzerinde iki dairesel biçimli pencere açıklığı daha yer almaktadır (Şekil A.109; A.114).

Şekil 4.8 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi planı (Ayverdi'den işlenerek).

Doğu duvarında, sekiz pencere bulunmaktadır. Alt sırada, iki adet dikdörtgen, orta sırada üç adet daire biçimli pencere, üst sırada üç adet yuvarlak kemerli pencere vardır. Batı duvarında bulunan iki kapıdan biri minareye, biri dışarıya açılır (Şekil A.105). Kapılar dışında, doğu duvarı ile aynı düzenlemeye sahip olan batı duvarında, yedi pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt sırada, bir adet dikdörtgen, orta sırada üç adet daire biçimli pencere, üst sırada üç adet yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Kuzey duvarında ise son cemaat yerine bakan iki adet dikdörtgen biçimli pencere bulunur.

Tartışmalar: Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007a, s. 210-211), 833/1430 tarihinde Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen caminin harap olduğunu ve günümüze ulaşan yapının Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa tarafından 968/1560-1561 yılında yaptırıldığını bildirir:

833'de Yörgüç Paşa bu medresenin [Haliliye Medresesi] civârında oldukça büyük bir câmi'-i şerîf binâ [...] itmiş ve Yörgüç Paşa'nın câmi'-i müşrif-i harâb olduğu münâsebetle 968'de müceddeden kâr-gîr olarak inşâ ve yanına bir minâre-i beyzâ ve bir mekteb ve akâr olmak üzere sekiz dükkan ilaveten binâ itdîğinden Rüstem Paşa Câmî'i [...] Rüstem Paşa Vakfı demekle meşhûr olarak şehri ihyâ itmiştir.

Yapı, gerçekten Rüstem Paşa'nın vakıfları arasında yer almakta ve vakfa dair bilgiler Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Kayıtlara göre, Rüstem Paşa cami ve mektep görevlilerine verilecek ücretler için çeşitli köylerin gelirlerinden hisseler ile cami civarında inşa ettirdiği dükkanların akarını vakfetmiştir (Yüksel, 1995, s. 235-236). Ancak, vakıf kaydındaki ifade caminin Hüseyin Hüsameddin'in bildirdiği gibi yeniden inşayı değil ancak kapsamlı bir onarıma işaret etmektedir (Yüksel, 1995, s. 235);

Vilâyet-i Anadolu'da Gümüş nam kasabada [...] Yörgüç Paşa binâ idüb harâba müşrif olan câmiî şerif ve ma'bed-i münîfi hasbetenillâh [...] ta'mir ve termim [...] itdiklerinden sonra [...] câmiî mezbûr [...] kurbinde [...] bir mektep-i âlî binâ ve inşâ eylediler.

Ayverdi (1972, s. 496)'nin de belirttiği gibi günümüzde Yörgüç Paşa'nın on beşinci yüzyıl ve Rüstem Paşa'nın on altıncı yüzyılda inşa ettirdiği kısımları ayırt etmek mümkün değildir. Nitekim, yapı bu iki banili durumundan dolayı günümüzde “Yörgüç Rüstem Paşa Camisi” adıyla anılmaktadır (Gürbüz, 1993; BOA, C.EV. 228/11369; Bayram, 1994, s. 35).

Değerlendirme: Bu çalışma kapsamında, mimarlık ve sanat tarihi literatürüne Yörgüç Paşa'nın adıyla geçen bu yapı, Rüstem Paşa'nın baniliğine ilişkin veriler göz ardı edilmemekle birlikte bir on beşinci yüzyıl yapısıymış gibi mimari değerlendirme kısmında ele alınacaktır. Yapının hangi kısımlarının hangi döneme ait olduğuna dair sağlıklı yorum yapmak mümkün değildir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Hüseyin Hüsameddin, 1986, Gürbüz, 1993; Bayram, 1994; Şimşirgil, 1995; Yüksel, 1995; Toruk, 2005; Yaşar, 2007a, BOA, C.EV. 228/11369; BOA, C.MF. 135/6716; BOA, C.MF. 178/8888, AŞS, 25. 45/92.

Şekil Listesi: 4.8; 5.5; 5.15; 5.20; 5.23; 5.29; 5.31; 5.34; 5.38; A.101; A.102; A.103; A.104; A.105; A.106; A.107; A.108; A.109; A.110; A.111; A.112; A.113; A.114; A.115.

4.1.2.3 Vezirköprü [Kedegara] Yörgüç Paşa Camisi

Yaptıran: Yörgüç Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: “Orta Cami” adıyla da bilinen yapı, günümüzde iyi durumda ve ibadete açıktır.

Mimari Betimleme: Dikdörtgen planlı, kargir, ahşap kırma çatı ile örtülü, tek minareli bir camidir (Şekil A.118; A.119; A.120).

Tartışmalar: Kaynaklarda, Köprü köyünde Yörgüç Paşa’nın adıyla anılan bir camiden bahsedilmektedir (Yaşar, 2007a, s. 219-220; Hüseyin Hüsameddin, 1986, s. 305; Şimşirgil, 1995, s. 468; Toruk, 2005, s. 115; Ayverdi, 1972, s. 570; Gürbüz, 1993, s. 218; BOA, TD. 387/681,683, 687; BOA, C. EV. 254/12958; BOA, HAT. 1466/54; BOA, HAT. 1511/35; BOA, C. EV. 455/23022; BOA, C. EV. 605/30509). Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 305; Yaşar, 2007a, s. 219-220), caminin vakfiyesinin Yörgüç Paşa tarafından 834/1430-1431 tarihinde tanzim edildiğini kaydetmektedir. Vakfiyesine ulaşamamasına rağmen, tahrir defterlerinde caminin vakıflarına dair kayıtlar bulunmaktadır (Gürbüz, 1993, s. 218).

Günümüze ulaşan yapı 1943 depreminin ardından tamamiyle yenilenmiştir (Ayverdi, 1972, s. 570; Şimşirgil, 1995, s. 468; Toruk, 2005, s. 115). VGM Arşivi’nde bulunan, cami hakkındaki, depremten sonrasına ait olduğu anlaşılan tarihsiz bir rapor “kargirdir, çatısı ahşaptır, minaresi taşrandır. Ahşap bir son cemaat yeri vardır [...] Duvarların kısmi küllisi, çatısı ve minaresi yıkılmıştır. Tamiri kâbil değildir” şeklindedir (Toruk, 2005, s. 115). Rapora eklenen fotoğraflarda yapının depremten sonraki durumu görülmektedir (Şekil A.116; A.117). Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla kargir ve ahşap kırma çatıyla örtülü olan caminin, Yörgüç Paşa’nın inşa ettirdiği özgün yapı olup olmadığı açık değildir.

Değerlendirme: Yapı özgün değildir. Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen on beşinci yüzyıl yapısı günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Yaşar, 2007a; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Şimşirgil, 1995; Toruk, 2005; Ayverdi, 1972; Gürbüz, 1993; BOA, TD. 387/681,683, 687; BOA, C. EV. 254/12958; BOA, HAT. 1466/54; BOA, HAT. 1511/35; BOA, C. EV. 455/23022; BOA, C. EV. 605/30509

Şekil Listesi: A.116; A.117; A.118; A.119; A.120.

4.1.2.4 Kavak Yörgüç Paşa Camisi

Yaptıran: Yörgüç Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Günümüzde Çarşı Cami adıyla da bilinen yapı iyi durumdadır.

Mimari Betimleme: Kesme taştan inşa edilmiş dikdörtgen planlı, ahşap kırma çatılı yapının kesme taştan bir minaresi bulunmaktadır (Şekil A.47).

Tartışmalar: Yapının mimarisi on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başlarının teknik ve üslubunu yansıtmaktadır (Ayverdi, 1972, s. 512). Nitekim, yerel kaynaklara göre, ahşap olan ilk cami 1911 yılında yıktırılarak yerine mevcut yapı inşa edilmiştir (Koşar, 2008).

Değerlendirme: Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen on beşinci yüzyıl yapısı günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Şimşirgil, 1995; Toruk, 2005; Koşar, 2008; BOA, İ.E. EV. 42/4772; BOA, C. EV. 535/27012; BOA, HAT. 1596/68.

Şekil Listesi: A.121; A.122; A.123; A.124.

4.1.2.5 Havza Yörgüç Paşa / Yörgüçpaşazade Mustafa Bey Camisi

Yaptıran: Mustafa Bey / Yörgüç Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Halk arasında yaygın olarak “Yörgüç Paşazade Mustafa Bey Camisi” adıyla bilinen ve kitabesi bulunmayan yapı günümüzde iyi durumda ve ibadete açıktır. Mustafa Bey İmaretî’nin doğusunda, Mustafa Bey Hamamı’nın kuzeydoğusunda yer almaktadır (Şekil 4.9).

Öte yandan, Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007a, s. 215) yapının Şadi Paşa tarafından inşa edildiğini; Havzalı Zübeyirzade Mehmet Fuat (1998, s. 25) ise 1925 yılında yayınladığı, yerel araştırmalara dayanan *Yurdumuz Havza* isimli kitabında ise Şadi Paşa tarafından inşa edilmediği ancak onun tarafından kiliseden çevrildiğini belirtmektedir. Hüseyin Hüsameddin ve Mehmet Fuat'ın kayıtları caminin banisinin kim olduğu konusunda karışıklığa neden olmaktadır.

Oysa, arşiv belgeleri caminin Yörgüç Paşa tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. Zübeyirzade Mehmet Fuat da [eserin yayınlandığı 1925 tarihinden] on beş sene öncesine kadar, Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenlerin yani "Yörgüçpaşazadeler" in camiye "hizmet ve himmetleri eksik olmamıştır" demektedir. Bu kayıt, caminin vakıflarının Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenlerin tasarrufunda olduğunu düşündürmektedir.

Yapının kiliseden çevrildiğini iddia eden Mehmed Fuat, birçok defa onarılmasına rağmen, önceden kilise olduğuna işaret eden izlerin "maalesef" halen ortadan kalkmadığını kaydetmektedir. Kiliseyi camiye çevirdiğinden bahsettiği Şadi Paşa on altıncı yüzyılda yaşadığına göre (Yaşar, 2007c, s. 170-179), Havza'da on beşinci yüzyıl boyunca varlığını sürdüren bir kiliseden söz etmek gerekir. 1465-1466 yılları arasındaki Anadolu seyahati sırasında Havza'ya uğrayan Rus tüccar Basile, Havza'da Mustafa Bey İmareti ile bir kervansaraydan bahsetmesine rağmen ne bir kilisenin ne de bir caminin varlığına değinmemektedir (Khitorowo, 1889, s. 244). Zübeyirzade Mehmet Fuat (1998, s. 25)'ın bahsettiği kiliseye dair izler muhtemelen duvar örgüsünde kullanılan bazı devşirme taşlardır. Hemen yakındaki Mustafa Bey İmareti'nin duvar örgüsünde, bir kiliseden alındığı anlaşılan devşirme parçalar yer almaktadır. Mehmet Fuat'ın gözlemleri de olasılıkla duvar örgüsünde kullanılan devşirme malzemelere dayanmaktadır. Bu bakımdan, yapının kiliseden çevrilmiş olduğuna yönelik yorum pek gerçekçi görünmemektedir.

Mevcut yapı pek çok kez onarım görmüştür. En kapsamlı onarım 1281/1865 yılında Havza ileri gelenlerinden Osman Bey tarafından yaptırılmıştır (Yaşar, 2007a, s. 215). Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen bir fırtınada minare, yapının üzerine yıkılmış ve yapıya zarar vermiştir (Zübeyirzade Mehmet Fuat, 1998, s. 25-26). Günümüzde sağlam ve kullanılır durumda olan yapı, en son 1979 ve 2007 yılında iki onarım daha görmüştür (Url-2).

Değerlendirme: Geçirdiği restorasyonlar sonucunda Yörgüç Paşa'nın adını taşıyan diğer camiler gibi özgün durumunu yitirmiştir. Öyle ki, mevcut caminin bir on dokuzuncu yüzyıl yapısı olduğu gözlemlenebilmektedir.

Yapı Kaynakları: Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Ayverdi, 1972; Toruk, 2005; Şimşirgil, 1995; Zübeyirzade Mehmet Fuat, 1998; BOA, HAT. 1514/25; BOA, TD. 387/372; BOA, MAD. 626/22; BOA, MAD. 24/217; <Url-2> .

Şekil Listesi: 4.9; A.125; A.126; A.127; A.128.

4.1.2.6 Akhisar / Pamukova Yörgüç Paşa Camisi

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'ndeki bir kayıta, Akhisar'da bulunan caminin vakıflarından bahsedilirken Yörgüç Paşa'nın binası olduğu belirtilmektedir; "Vakf-ı Cami'-i Akhisar, binâ-i Yörgüç Paşa" (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 497).

Tartışmalar: Yapı günümüze ulaşamamıştır. Vakıf yöneticileri aileden olmadığından caminin toplamda yedi dükkân ile bir hamamdan oluşan vakıflarının (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 497) kimin tarafından vakfedildiği netleştirilememiştir.

Değerlendirme: Tahrir Defterleri'ndeki kayıt ışığında yapının Yörgüç Paşa tarafından inşa edildiği kabul edilmiştir.

Yapı Kaynakları: Barkan ve Meriçli, 1988.

4.1.2.7 Samsun Hızır Paşa Camisi

Yaptıran: Hızır Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yapı, on beşinci yüzyılda bir mahalleye ismini vermiştir. Günümüze ulaşamamıştır.

Tartışmalar: 1485 yılında yalnızca 276 kişinin yaşadığı Samsun'da *Cami-i Hızır Paşa* adlı bir mahalle bulunmaktadır (Öz, 1999, s. 57; Yediyıldız, 1988, s. 297-303). On beşinci yüzyıla ait kayıtlarda Samsun çevresinin Osmanlı adına ilk tahririnin Hızır Paşa tarafından yapıldığından söz edilmektedir (Öz, 1999, s. 8). Bu durum,

Hızır Paşa'nın Samsun ile ilgisini ortaya koymaktadır. Olasılıkla, küçük bir mahalle mescidi niteliğinde olan yapının Hızır Paşa'nın ismiyle anılması onun tarafından inşa ettirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1988; Öz, 1999.

4.1.2.8 İznik Hatice Hatun Mescidi

Yaptıran: Yunus Bey kızı Hatice Hatun

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'nde Bursa'nın Yenişehir ilçesi yakınlarında bulunan Dimbos Karyesi'nin Yunus Bey'in kızı Hatice Hatun tarafından İznik'teki mescidine vakfediliği belirtilmektedir (Barkan ve Meriçli, 1988, s. 252);

Karye-i Dimbos, timar-ı Hızır Beğ, kadim timardır. Ammâ sonra Yörgic Paşa, Bülendî [Biraderi ?] oğlanlarından satın almış [...] Yörgiç Paşa neslinden Yunus Beğ kızı merhume Hadice Hatun vakf idüb, İznik'de ruhiyçün dört cüz' tilavet okunub ve karye-i mezkûrede vâki' olan mescidine harc olunur imiş.

Yapı günümüze ulaşamamıştır.

Değerlendirme: Tahrir Defterleri'ndeki kayıt ışığında yapının Hatice Hatun tarafından inşa edildiği kabul edilmiştir.

Yapı Kaynakları: Barkan ve Meriçli, 1988.

4.1.3 Eğitim Yapıları: Mektepler / Medreseler

Eğitim yapıları mektepler ve medreseler olarak iki ayrılmaktadır. Arapça "okul" anlamına gelen mektep, çocuklara ilköğretim düzeyinde temel eğitim verilen, okuma-yazma öğretilen kurumdur. Osmanlı döneminde özellikle *sıbyan mektebi* olarak adlandırılan bu kurumlarda eğitimi *muallim* denilen öğretmenler vermektedir. Mekteplerde kız ve erkek öğrenciler karma eğitim gördükleri gibi, kız ve erkek öğrencilere mahsus olanlar da bulunmaktaydı (Baltacı, 2004, s. 6-7). Osmanlı dönemi mektepleri, genelde tek hacimden oluşan ahşap ya da kargir yapılardır. Bazı mektepler hela, depo gibi ihtiyaçlara cevap veren mekanların bulunduğu küçük bahçeler içinde yer alır. Çoğunluğu kible aksına göre konumlandırılan mekteplerde bir

mihrap nişi ve ocak bulunmaktadır. Genellikle zeminden birkaç basamak yükseltilmiş olan mektepler, kubbe ya da ahşap çatı ile örtülmüştür (Ahunbay, 2004, s. 7).

Arapça, “okumak”, “anlamak” anlamına gelen “ders” kelimesinden türemiş bir mekan ismi olan medrese, İslam dünyasında eğitim kurumlarının genel adıdır (Bozkurt, 2003, s. 323). Osmanlı döneminde, ilk öğretimin tamamlandığı sıbyan mekteplerinin ardından orta ve yüksek öğretim düzeyinde eğitim verilen, yalnızca müslümanlara hizmet veren eğitim kurumudur. Medreseler, mimari açıdan, genelde bir avlu etrafında konumlanan öğrenci odaları, öğretmen odası ve bunlara göre daha büyükçe bir derslikten meydana gelmektedir (Kuran, 1969, s. 1-10; İpşirli, 2003, s. 327-333).

Kaynaklarda, Yörgüç Paşa’nın Tokat ve Vezirköprü’de, Hızır Paşa ve Şahbula Hatun’un Amasya’da inşa ettirdikleri dört mektep ile Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa’nın Amasya ve Sonisa [Uluköy] kasabasında inşa ettirmiş oldukları dört medreseden günümüze kadar ulaşan olmamıştır.

4.1.3.1 Amasya Şahbula Hatun Mektebi

Yaptıran: Şahbula Hatun

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 123)’in bildirdiğine göre, Sofu-zade Mahallesinde mescidin yanında bulunmaktaydı.

Mimari Tanım: Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a.

4.1.3.2 Tokat Yörgüç Paşa Mektebi

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yalnızca, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki 1176/1762 tarihli bir belgede muallim ataması hakkındaki bir belgede bahsedilmektedir (BOA, C.MF. 160/7960). Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: BOA, C.MF. 160/7960.

4.1.3.3 Vezirköprü Yörgüç Paşa Mektebi

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yalnızca, “Gedagra'da Yörgeç Paşa mektebinde Tokad mukataası malından muhassas vazife ile muallimlik cihetinin tevcihi” başlıklı 1190/1776 tarihli bir belgede adı geçmektedir. Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: BOA, C. MF. 140/6993

4.1.3.4 Amasya Hızır Paşa Mektebi

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Hüseyin Hüsameddin, Hızır Paşa Külliyesi dahilinde bir de mektep bulunduğu söz etmektedir (Yaşar, 2007a, s. 155). Günümüze ulaşamamıştır.

Tartışmalar: Hüseyin Hüsameddin'in külliye dahilinde bulunduğu ilişkin kaydı, bağımsız bir yapıyı değil, ancak medresenin odalarından birinde ilk öğretim düzeyinde eğitim verildiğini düşündürmektedir. Yukarıda, Hızır Paşa İmaretı başlığı altında değinildiği gibi, Oltulu (2006, P3), imaretin doğu yönünde bulunan birimin mektep olduğunu önermektedir.

Değerlendirme: Mektep imaretin içinde olabileceği gibi, doğusunda, bahçe boyunca yerleşmiş olan medresenin odalarından biri de olabilir. Bu konuda net bir çıkarım yapmak mümkün değildir.

Yapı Kaynakları: Yaşar, 2007a, Oltulu, 2006.

4.1.3.5 Amasya Yörgüç Paşa Medresesi

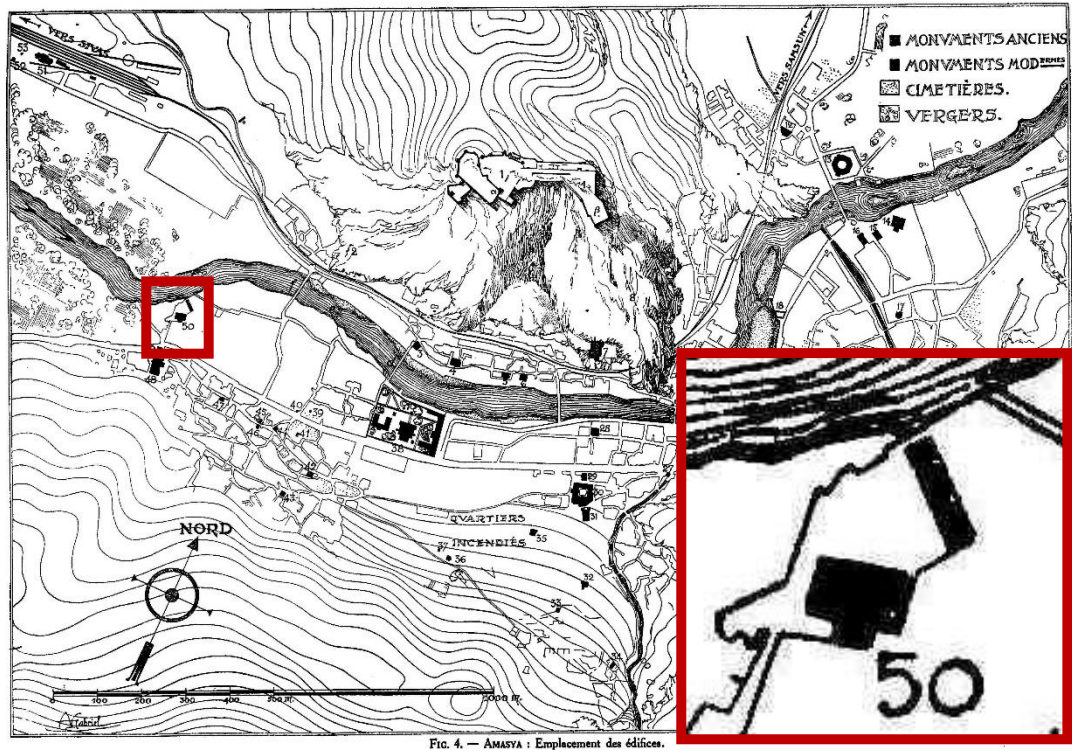
Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa İmaretı'nin kuzeyinde, külliye bahçesinde yer almaktaydı (1986, s. 253-254; Yaşar, 2007a, s. 184) Nev'î-zâde Ataullah bin Yahyâ Atâî, *Hadikatü'l-hadayik fî tekmileti's-şakayık* isimli eserinde 925/1519 tarihinde medresenin müderrisliğine atanan Cafer Efendi'nin 20 akçe yevmiye aldığını bildirmektedir (Baltacı, 1976, 464). Bu durum, medresenin o tarihte Osmanlı

medrese sisteminin en düşük seviyesinde bulunan *yirmililer* [*Haşiyeye-i Tecrid*] medreselerinden biri olduğunu göstermektedir (Baltacı, 1976, s. 37). Müderrisin aldığı ücrete bakılarak, medresenin yüksek eğitim veren medreselere hazırlayıcı nitelikte olduğu görülür (Bilge, 1984, 164). 970/1562 tarihinde vefat eden müderris Amasyalı Cuma Efendi'nin yevmiyesi ise 50 akçedir. Bu bilgi, medresenin bu tarihte, daha prestijli olan *ellililer* seviyesine ulaştığını göstermektedir (Baltacı, 1976, s. 463-464).

Mimari Betimleme: Günümüze ulaşmamıştır. Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 253-254; Yaşar, 2007a, s. 184), Yörgüç Paşa tarafından inşa ettirilen medresenin, caminin içinde ve önünde bulunan birkaç taş odadan meydana geldiğini, 1044/1634 tarihinde öğrenci fazlasından dolayı, Yörgüç Paşa'nın soyundan gelen Mustafa adlı biri tarafından avlunun doğu tarafına on iki ahşap oda eklenerek genişlettiğini, ahşap odaların 1271/1855 yılında ortadan kalktığını bildirmektedir. Albert Gabriel (1934, s. 33), imaretin kuzeyinde yer alan medresenin dört adet hücre ve bir revaktan ibaret olduğunu kaydetmektedir. Günümüzde, herhangi bir izi kalmayan medresenin yerleşim planı Gabriel'in Amasya haritasından görüldüğü üzere kuzey batı-güney doğu eksenindedir (Şekil 4.10) (Gabriel'in avludaki yapının zorlukla izlenebildiği bir fotoğrafı için: Şekil A.51).

Şekil 4.10 : Gabriel'in Amasya haritasında Yörgüç Paşa Medresesi'nin konumu.

Tartışmalar: Hüseyin Hüsameddin'in "câmi'-i şerifin içinde ve önünde birkaç hücre-i sengîn" ifadesi (Yaşar, 2007a, s. 184), Yörgüç Paşa İmaretî'nin bir kısmında da en azından bir süre medresnin bir parçası olarak hizmet verdiğini düşündürmektedir. Hüseyin Hüsameddin, caminin kuzey cephesinde bulunan ve giriş eyvanına açılan odayı işaret ediyor olabilir. Gabriel'in kaydı ve çiziminden hareketle, bir revak ile birbirine bağlanan tek sıra halinde dizilmiş dört odanın hücrenin öğrenci odaları olduğu kabul edilirse, imaretin kuzeyinde bulunan odanın belki bir dönem derslik ya da daha ziyade müderris odası olarak kullanılmış olabileceği ileri sürülebilir.

Yapı Kaynakları: Gabriel, 1934; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a, Ayverdi, 1972; Baltacı, 1976; Bilge, 1984; Eldem, 1911; Gökçe, 1996; Şimşirgil, 1995, 1997; Toruk, 2005; Uzunçarşılı, 1927; BOA, C. MF. 183/9114; BOA, IE.EV. 4/411; BOA, MAD. 24/215; BOA, MAD. 626/296; BOA, TD. 387/384; BOA, TD. 387/404; BOA, TD. 387/405; BOA, TD. 444/76; BOA, TD. 444/157; BOA, TD. 444/158.

Şekil Listesi: 4.10; A.130.

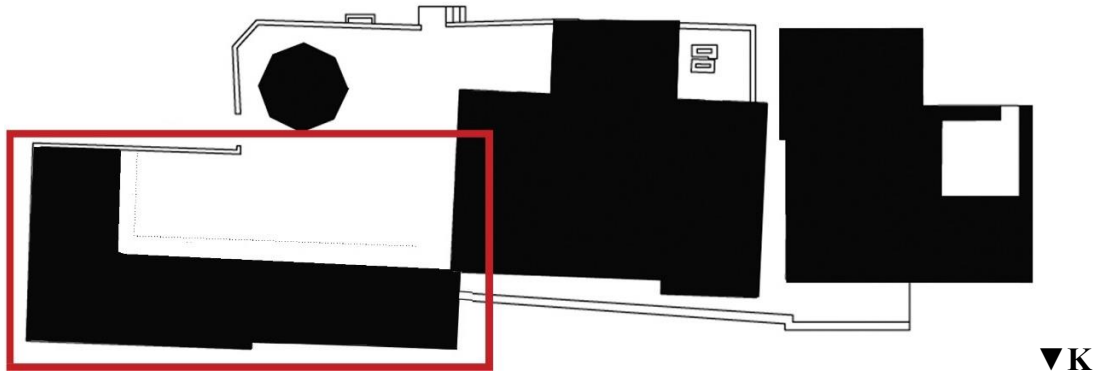
4.1.3.6 Amasya Hızır Paşa Medresesi

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

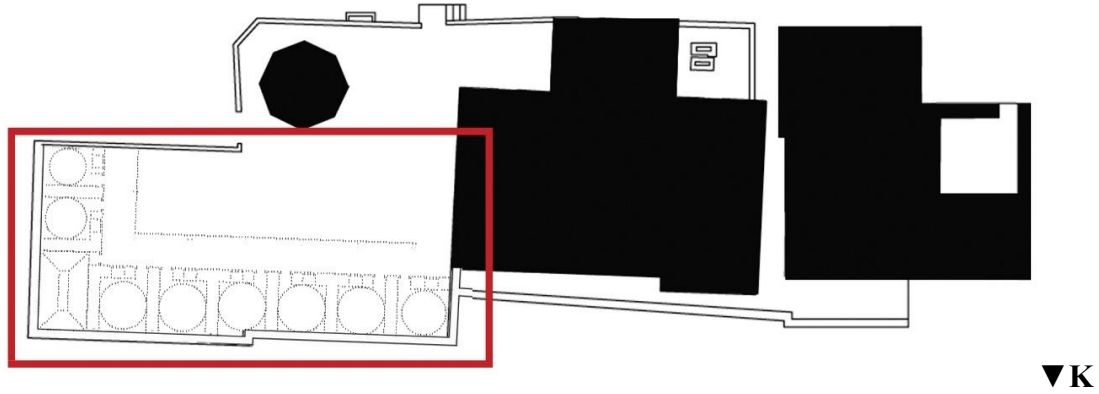
Genel Bilgi: Vakfiyeye göre, sekiz hücreden meydana gelen ve sekiz öğrencinin eğitim gördüğü bir yapıdır. 1317/1899 tarihli *Maarif Salnamesi*'nde medresenin üç öğrencisi ile eğitime devam ettiği belirtilmektedir (İleri, 1998, s. 102). Anlaşılan bu tarihten sonra ortadan kalkmıştır.

Mimari Betimleme: Sekiz hücrelidir. Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 229; Yaşar, 2007a, s. 166) caminin kuzey ve doğusunda yer aldığını, kargir olduğunu ve önünde sundurma bulunan küçük hücrelerden meydana geldiğini kaydetmektedir. Avluyu inceleyen Ayverdi (1974, s. 30) de Hüseyin Hüsameddin'i doğrularak ve şadırvanın cami ile medresenin ortak avlusunda bulunduğunu belirtmektedir (Şekil 4.11; A.52). İmaretin doğusunda, külliye bahçesinde muhtemelen medresenin revakına ait olan sütunlar yer alır (Şekil A.63).

Şekil 4.11 : Medresenin külliye içindeki tahmini yerleşimi (Oltulu'dan işlenerek).

Tartışmalar: Oltulu (2006, P1), restitüsyon önerisinde medreseyi avlunun kuzey ve doğu duvarlarının kaplayacak şekilde konumlandırmıştır. Doğu-batı eksenine altı, kuzey güney eksenine iki olmak üzere toplamda sekiz kubbeyle örtülü hücre ile köşede tonozlu bir mekandan müteşekkil bir yapı öngörmektedir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 : Oltulu'nun Medrese Yerleşimi Restitüsyon Önerisi.

Hüseyin Hüsameddin, ayrıca, Hızır Paşa'nın medresenin yanında bir kütüphane kurduğunu bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 154). 1177/1764 tarihli bir tayin belgesinde, kütüphanede görevli *hafız-ı kütüb*'ün günlük bir akçe aldığı görülmektedir (Erünsal, 1991, s. 23; BOA, C.MF. 7/340). Kuruluşun, on yedinci yüzyıla kadar, Osmanlı kütüphanelerinin bağımsız yapılar değil, ancak medrese ya da cami içinde bir bölüm olduğu bilinmektedir (Erünsal, 1991, s. 137). Hüseyin Hüsameddin'in bahsettiği kütüphane de muhtemelen, medrese odalarından birinde yer almaktadır.

Değerlendirme: Medresenin külliye avlusunu kuzey ve doğu yönünden çevrelediği ve bu yönlerdeki istinat duvarına bitişik olduğu anlaşılmaktadır. Külliye dahilinde, kütüphane, mektep ve mutfak yapılarının varlığı da bilindiğinden mekan

organizasyonunun nasıl olduğuna yönelik kesin bir restitüsyon önerisi yapılamamaktadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1974; Erünsal, 1991; İleri, 1998; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Şimşirgil, 1995; Oltulu, 2006; Uzunçarşılı, 1927; Yaşar, 2007a, BOA, C. MF. 7/340.

Şekil Listesi: 4.11; 4.12; 5.6; A.63; A.131.

4.1.3.7 Sonisa / Uluköy Terabya Medresesi

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Günümüze ulaşamayan yapı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. II. Murad döneminde Tokat Beylerbeyi Balaban Paşa tarafından yapılan tahrirde geçmektedir (Kıvrım, 2014, s. 7, 44). 1171/1758 tarihli belgede “*Terabya Medresesi*” olarak geçmektedir (BOA; C. MF. 116/5797).

Yapı Kaynakları: Gökçe, 1996; Kıvrım, 2014. Arşiv Kaynakları: BOA; C. MF. 116/5797; BOA, TD 387/533; BOA, TD 387/534; BOA, TD 387/535.

4.1.3.8 Amasya Mehmed Paşa Medresesi

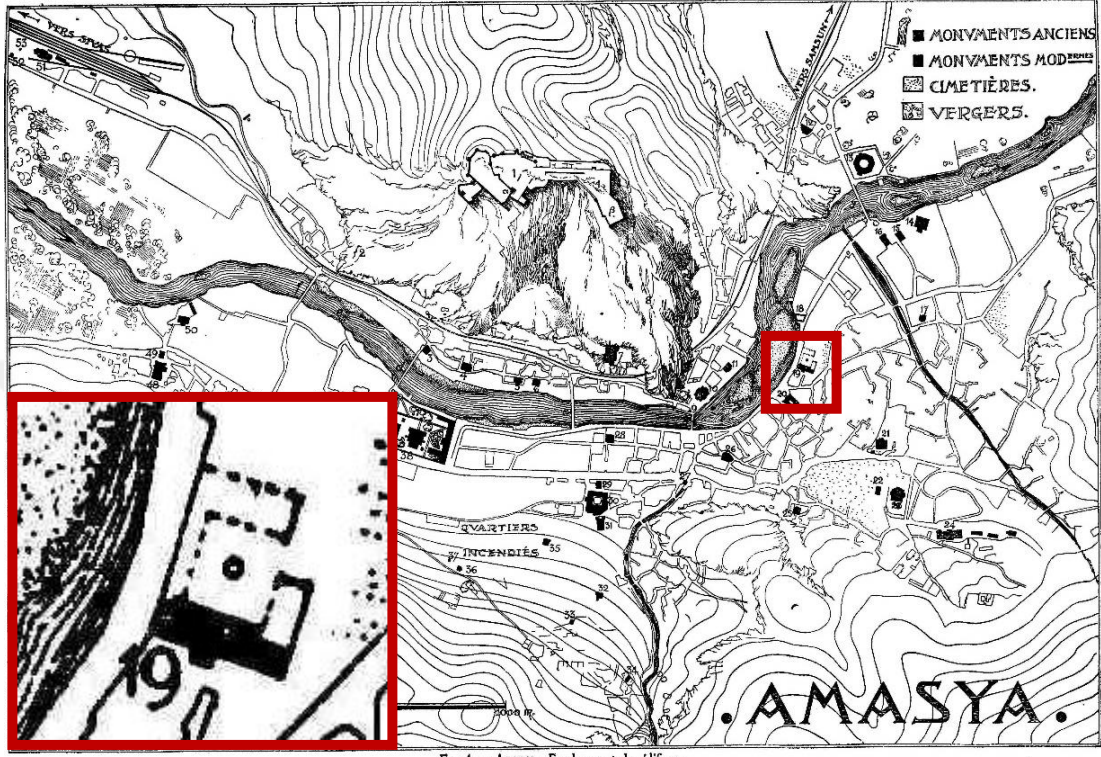
Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: 891/1486

Genel Bilgi: Vakfiyeye göre, medresede bir müderris ve on öğrenci bulunmakta, müderrise günde 20 gümüş dirhem, öğrencilerin her birine günde 2’şer gümüş dirhem verilmekteydi. Daha sonraları öğrenci sayısının arttığı görülmektedir. 934/1528 tarihinde medresenin müderrisi olan Mevlânâ Şemseddin (Gökçe, 1996, s. 165) ve 968/1561 yılında görev yapan Mevlânâ Muslihiddin 25 akçe yevmiye almaktadır (Gülbüz, 1993, s. 206). Müderrislerin aldığı yevmiye, medresenin yirmili tabir edilen *Haşiye-i Tecrîd* medreselerinden olduğunu göstermektedir. 1317/1899 tarihli Maarif Salnâmesi’nde otuz sekiz öğrencisi ile eğitime devam ettiği belirtilmektedir (İleri, 1998, s. 102). 1939 depreminde zarar gören medrese onarılmak yerine yıktırılmıştır.

Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 250; Yaşar, 2007a, s. 181), avluda bulunan medresenin caminin kuzeyinde yer aldığını ve geniş odalara sahip olduğunu

kaydeder (Medrese bacalarının izlenebildiği eski bir fotoğraf: Şekil A.54). Osman Fevzi Olcay (2010, s. 65-66), medresenin bir derslane ve on bir odadan ibaret olduğunu bildirmektedir. Albert Gabriel'in çiziminden, cami ile aynı avluyu paylaştığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : Gabriel'in Amasya planında Mehmed Paşa Medresesi'nin yerleşimi.

Mimari Betimleme: Günümüze ulaşamamıştır. 1862-1863 yılları arasında Samsun ve Amasya çevresini teftiş ile görevlendirilen Ali Rıza Efendi'nin raporunda kargir olduğu belirtilmektedir.

Değerlendirme: Vakfiyede on öğrenciden bahsediliyor olması, özgün tasarımda on oda ve bir dersliğin varlığını düşündürmektedir. Medreseyi görmüş olan Olcay (2010, s. 66)'ın, medresenin bir derslane ve on bir odadan ibaret olduğuna ilişkin kaydı da bu önermeyi doğrulamaktadır.

Yapı Kaynakları: Baltacı, 1976; Evliya Çelebi, 2011; Gabriel, 1934; Gökçe, 1996; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Keskin, 2016; Mustafa Vazih Efendi, 2011; Olcay, 2010; Yastı, 2005; Yaşar, 2007a; İleri, 1998; Gürbüz, 1993; Yediyıldız, 1993; Serbestoğlu, 2014; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

Şekil Listesi: 4.13; 5.6; A.132.

4.1.4 Matbah [Mutfak] Yapıları

Vakfiyelerde genelde *matbah* yani mutfak olarak adlandırılan yapılar aynı zamanda külliyelerin tümünü niteleyen *imaret [-hane]* terimi ile de adlandırılmaktadır. Vakfiyelerde görevlendirilen aşçılar ve yardımcıları, vakfiyenin şartlarında belirtilen yiyecekleri burada hazırlamaktadır. Hazırlanan yiyecekler, yine vakfiyenin şartlarına göre, muhtaç kişilere, külliye personeline ve [eğer varsa] külliye medresesinde öğrenim gören öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde [1908-1918] imarethanelerin ikisi dışında tamamı kapatılmıştır (Tarım-Ertuğ, 2000, s. 219-220).

On yedinci yüzyılda Amasya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi (2011, s. 217), Amasya'da muhtaçlara yemek dağıtılan on adet mutfak [imaret-aşevi] bulunduğundan bahsetmektedir. Amasya'da Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Külliyesi ile Havza'da Mustafa Bey Külliyesi'nin mutfakları günümüze kadar ulaşamamıştır. Vakfiyelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu külliyelere bağlı mutfaklar, mahzen ve fırın yapıları ile bir arada tasarlanmıştır.

4.1.4.1 Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi Matbahı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: 834/1430

Genel Bilgi: Günümüze ulaşamamıştır. Vakfiyede, külliye avlusu içinde bulunduğundan bahsedilen mutfakta aşçı ve yardımcısının yemek, ekmekçi ve yardımcısının ise ekmek yapmakla görevlendirildiği bildirilmektedir. Yemek ve ekmek yapımı için gerekli erzağın depolandığı mahzenden ise *haznedar* sorumludur. Vakfiyeye göre, ihtiyaç sahiplerine dağıtılacak yemeklerde kullanılmak üzere hergün yirmi gümüş dirhem değerinde et, iki yüz dirhem değerinde pirinç ve altı dirhem değerinde yağ, bal, tuz, sirke sarfedilecek, ekmek yapılması için on kilçe buğday kullanılacaktır. Ayrıca, her Cuma gecesi tatlı yağ ve karabiberli pirinç pişirilecek, Ramazan geceleri ve diğer mübarek gecelerde üç çeşit yemek yapılacaktır.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, on yedinci yüzyılda kentte işler halde bulunan on imarethaneden biridir (Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006, s. 97). Yirminci yüzyıla kadar ayakta olduğu anlaşılan imarethaneyi gören Osman Fevzi Olcay (2010,

s. 41), yapının kötü durumda olduğundan bahsetmektedir; “camii şerif ve dahilinde metruk, sahibü’l-hayrın yaptırmış olduğu ekmek hanesi”.

Yapı Kaynakları: Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006; Şimşirgil, 1997; Ayverdi, 1972; Olcay, 2010; Toruk, 2006; VGMA, 747/245, 352-355.

4.1.4.2 Havza Mustafa Bey Külliyesi Matbahi

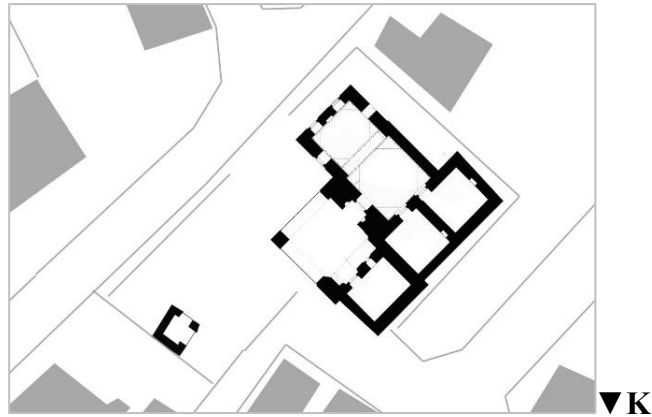
Yaptıran: Mustafa Bey

İnşa Tarihi: 834/1429

Genel Bilgi: Vakfiyede bir aşçı ile bir fırıncının görevlendirildiği bildirilmektedir. Günümüze ulaşmamıştır.

Tartışmalar: Ayverdi (1972, s. 501) ve Kuban (2007, s. 108), imaretin karşısında bulunan tek kubbeli bağımsız yapının mutfak yapısı olduğunu ileri sürmektedir (Şekil 4.14; A.60; A.61; A.62; A.63). Kare planlı, iki tarafı açık kemerli, kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiş olan ve altında beşik tonozla örtülü bir mekan bulunan yapı, içinde yemek yapıldığını gösteren ocak, fırın, baca gibi herhangi bir unsura sahip değildir.

Öte yandan, yapının kuzeyinde doğu köşesinde bulunan ve sundurmaya açılan bağımsız birimin işlevinin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Özgün tasarımda yemek dağıtılan mekanın burası olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Şekil 4.14 : Mustafa Bey İmaret ve doğusundaki kubbeli bağımsız yapı (Ayverdi’den işlenerek).

Değerlendirme: Ayverdi ve Kuban tarafından önerilen yapının türbe olduğu değerlendirilmektedir. Aşağıda bahsedilecektir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Kuban, 2007; Kılıcı, 2013; VGMA, 747/245, 356.

4.1.4.3 Amasya Hızır Paşa Külliyesi Matbahı

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Vakfiyede, bir aşçının istihdam edilmiş olması, bir mutfak yapısının varlığına işaret etmektedir. 1862-1863 yılları arasında Samsun ve Amasya çevresini teftiş ile görevlendirilen Ali Rıza Efendi raporunda, külliyenin bu tarihte Mehmed Paşa İmaretı mutfağından pay aldığını bildirmektedir (Serbestoğlu, 2014). Bu bilgi, Hızır Paşa Külliyesi mutfağının raporun hazırlandığı tarihte işlemediğini ya da daha önce ortadan kalktığını düşündürmektedir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Serbestoğlu, 2014.

Değerlendirme: Medreseyi meydana getiren hücreler ile birlikte imaretin doğusunda bulunuyor olmalıdır.

4.1.4.4 Amasya Mehmed Paşa Külliyesi Matbahı

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: 891/1486

Genel Bilgi: Mehmed Paşa Külliyesi'nin vakfiyesinde; yemek pişirmekle görevli bir *tabbah* ve ona yardım etmekle görevli bir yamak ile, ekmek yapmakla görevli bir *habbaz* ve bir yamak istihdam edildiği belirtilmektedir. Bunun dışında, imarethanede kullanılacak erzağın depolandığı mahzenin sorumlusu *kilerdâr*, yemek servislerinin sorumlusu ise *imaret şeyhidir*. Vakfiyede, her sabah ve akşam, 7 adet seksener dirhemlik ekmek yapılacağı, on gümüş dirhem değerinde pirinç, 0.75 kile buğday, on altı gümüş dirhem değerinde taze et ve bir gümüş dirhem değerinde yeşil sebze satın alınarak yemek yapılacağı kaydedilmiştir.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, on yedinci yüzyılda kentte işler halde bulunan on aşevinden biridir (Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006). Ali Rıza Efendi'nin Hızır Paşa Külliyesi'nde dağıtılan yemek ve ekmeklerin buradan geldiğine dair kaydı, yapının 1862-1863 tarihinde çalışır durumda olduğunu göstermektedir. Olcay (2010), mutfağın caminin batısında bulunduğu tanıklık etmektedir. Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006; Şimşirgil, 1997; Olcay, 2010; Keskin, 2016; Yediyıldız, 1993; Serbestoğlu, 2014; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA, 1767, 33-46.

4.1.5 Çeşmeler

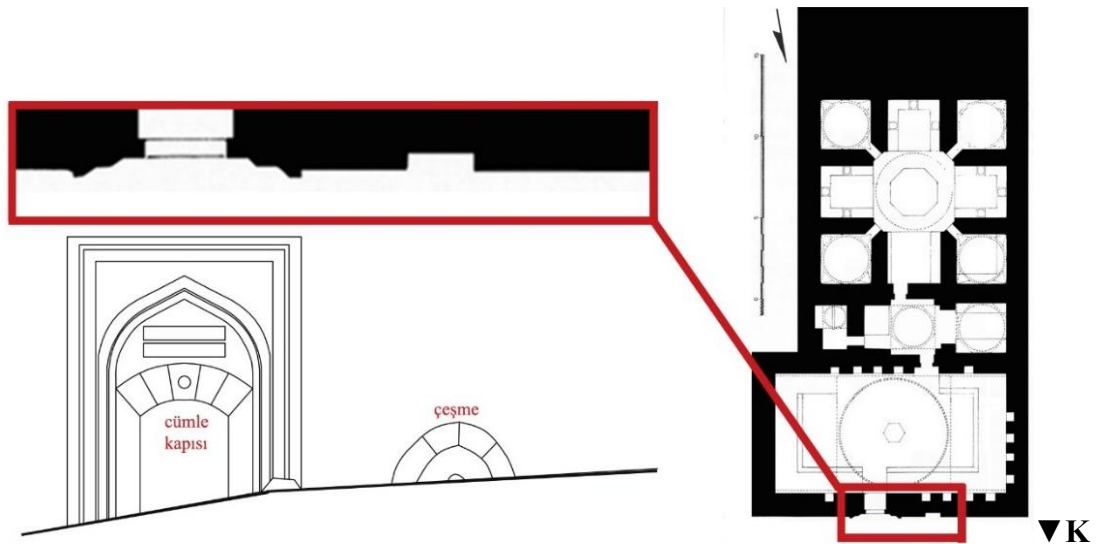
On sekizinci yüzyıl başlarına [özellikle Lale Devri olarak adlandırılan III. Ahmed dönemine] kadar küçük, sade ve genellikle duvara bitişik olarak inşa edilmişlerdir (Hamadeh, 2010, s. 123-133; Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 58). Tek yüzlü ya da cephe çeşmeleri olarak da adlandırılan bu yapıların su hazneleri genellikle duvarın arkasında yer alır. On beşinci yüzyılın çeşmeleri temelde, hazne, sivri kemerli niş içinde ayna taşı ve ortasında suyun aktığı bir lüle, suyun içine aktığı küçük bir yalakdan meydana gelmektedir. Eğer varsa kitabe ve tas yuvaları da sivri kemerli niş içindeki ayna taşında yer almaktadır (Kara Pilehverian vd., 2004).

4.1.5.1 Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi

Yaptıran: Yörgüç Paşa / ?

İnşa Tarihi: 838/1435 / ?

Genel Bilgi: Hamamın kuzey cephesi üzerinde giriş kapısının yanında almaktadır. Günümüzde yarısı toprağa gömülü durumdadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi (çeşme cephesi çizim: Mustafa Çağhan Keskin; hamam planı: Ayverdi'den işlenerek).

Mimari Betimleme: Günümüzde yalnızca kesme taştan yapılmış sivri kemeri ve çeşme aynasının bir kısmı görülebilmektedir. Yalak kısmı toprak altında kalmıştır.

Hamamın Fatih Uluengin tarafından yapılan rölöve çizimine çalışmasında yer veren Ayverdi (1972, s. 549) çeşmeye değinmemiştir. Söz konusu çizimde çeşme nişinin yaklaşık 1 metre genişliğinde olduğu izlenebilmektedir.

Değerlendirme: Çeşme, yapı ile birlikte inşa edilmiş gibi görünmekle birlikte, geç dönem eki olma ihtimali de bulunmaktadır.

Şekil Listesi: 4.15.

4.1.5.2 Amasya Şahbula Hatun Çeşmesi

Yaptıran: Şahbula Hatun

İnşa Tarihi: ?

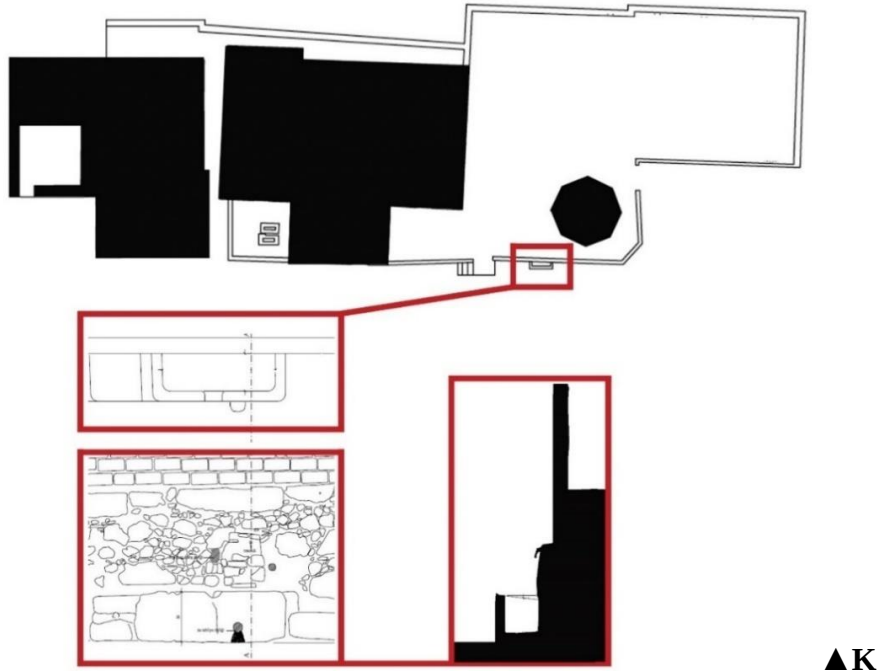
Genel Bilgi: Sofu-zade Mahallesi'nde, Şahbula Hatun tarafından yaptırılan mektebin yanında bulunmaktaydı (Ayverdi, 1972; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a). Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a.

4.1.5.3 Amasya Hızır Paşa Külliyesi Çeşmesi

Yaptıran: ?

İnşa Tarihi: ?

Şekil 4.16 : Hızır Paşa Külliyesi çeşmesi, plan görünüş, kesit (Oltulu'dan işlenerek).

Genel Bilgi: Hızır Paşa Külliyesi avlusunun güney yönünde yer alan istinat duvarının içinde bulunmaktadır (Şekil 4.16; A.55).

Mimari Betimleme: İstinat duvarı örgüsünün içindeki musluk ve önündeki yalaktan ibaret, özel bir mimari tasarıma sahip olmayan basit bir çeşmedir. 2014 yılında itibariyle yalak üzerine alçıdan bir çeşme aynası yapılmıştır. Özgün olup olmadığı bilinmemektedir.

Değerlendirme: Mimari bakımdan karakteristik bir tasarım sergilememektedir.

Yapı Kaynakları: Oltulu, 2006.

Şekil Listesi: 4.16; A.58.

4.1.5.4 Amasya Mehmed Paşa Külliyesi'nin Doğusunda Anonim Çeşme

Yaptıran: Oruç Bey / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Albert Gabriel'in yayınladığı bir fotoğrafta, Mehmed Paşa Külliyesi'nin doğusunda bir çeşmenin yer aldığı görülmektedir (Şekil A.56). Hüseyin Hüsameddin, çeşmenin banisinin Oruç Bey olduğunu bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 98).

Mimari Betimleme: Çeşme günümüze ulaşamamıştır. Albert Gabriel'in fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla, Mehmed Paşa Külliyesi'nin doğusunda, türbe ve hazirenin bulunduğu alanı çevreleyen yığma duvarın kuzeydoğu köşesinde, duvardan hafif çıkıntı yapan, doğuya bakan tek yüzlü bir çeşmedir. Taş ve tuğla almalı örgülüdür. Doğu yüzünde kesme taştan bir sivri kemer yer almaktadır. Yalağın kuzeyinde bir seki bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmında testere dişli kirpi saçak seçilmektedir. Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla herhangi özel bir dekorasyon unsuru barındırmamaktadır.

Değerlendirme: Tasarımında anıtsallığın kesinlikle önemslenmediği anlaşılan çeşme, İşlevin ön planda tutulduğu on beş ve on altıncı yüzyılın tek yüzlü duvar çeşmelerinin bir çeşitlemesidir.

Yapı Kaynakları: Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Gabriel, 1934.

Şekil Listesi: A.133.

4.1.6 Türbeler

Türbe, basit anlamıyla, mezar üstüne yapılan binadır. Ölünün kutsanmasını doğru bulmayan İslam inanç anlayışına göre, mezarlar hiçbir şekilde anıtsallaştırılmamalıdır. İslam inanışına aykırı bir uygulama olsa da, dokuzuncu yüzyıldan itibaren yaygınlaşan mezar anıtları, İslam mimarisinin en yaygın yapı tiplerinden biri haline gelmiştir. Anadolu’da türbeler mimari olarak, içinde cesedin bulunduğu bir mezarı barındıran mumyalık [cenazelik, kripta], üzerinde lahit veya sandukaların bulunduğu ziyarete açık bölüm ve üst örtüden meydana gelen türbeler, gövde yapıları bakımından, kübik, poligonal, silindirik, dikdörtgen, eyvan ve baldaken olarak sınıflandırılmaktadır (Daş, 2007, 11-19).

Cenazelik ya da diğer adıyla mumyalık, özellikle Osmanlı öncesine tarihlenen türbelerde yer alır. Yarı yüksekliğe kadar toprağa gömülü, bodrumu andıran mumyalıklar, beşik tonoz, çapraz tonoz ya da kubbemsi bir tonozla örtülmüştür. Ziyarete açık olmayan bu bölümün, cephelerden birinde küçük bir giriş kapısı bulunmaktadır (Önkal, 1996, s. 447-453; Daş, 2007, 20-21).

Yörgüç Paşa ve ailesine ait, anıt mezar tanımına uyan üç yapı bulunmaktadır. Bunların tamamının Osmanlı pratiklerini izler şekilde, sahiplerinin kendi inşa ettirdiği külliyelerin bünyesinde olduğu görülmektedir. Yörgüç Paşa’nın bir oğlu ve iki kızıyla birlikte medfun bulunduğu türbe, Mustafa Bey, oğlu ya da ahfadınan birine ait olduğu öngörülen türbe ve Hızır Paşa’nın olduğu kabul edilen türbe, anıt mezar tanımına uyan yapılar olarak değerlendirilmiştir.

4.1.6.1 Amasya Yörgüç Paşa Türbesi

Yaptıran: Yörgüç Paşa / Hundî Hatun

İnşa Tarihi: 834/1430 / ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa İmareti’nin giriş eyvanının batısında, kuzey duvarına bitişiktir (Şekil 4.17; A.1; A.5). Türbede, Yörgüç Paşa ve üç evladı; Yunus Bey, Hundî Hatun ve Sittî’nin sandukaları yer almaktadır. Türbede, doğu-batı aksında uzanan dört adet taş sanduka bulunmaktadır (Şekil A.25). İmaretin kuzey duvarında, Yörgüç Paşa’ya ait sandukanın üzerinde (Şekil A.24);

Bu mübarek hayratın yapılmasını emreden, dünya ve dinin büyüğü [celal’üd-dünya ved’din] Atabey, Abdullah oğlu Yörgüç Paşa -Tanrı toprağını bol etsin ve cenneti ona mekan kılsın-

845 yılı Zi'l-hicce ayı sonlarında [1442 Mayıs], kıyametin olacağı bu dünyadan Tanrı'nın ışığı ile dolu dünyaya göç etti. Dünya ve dinin durumu işte budur. Tanrı kabrini nurlandırın.

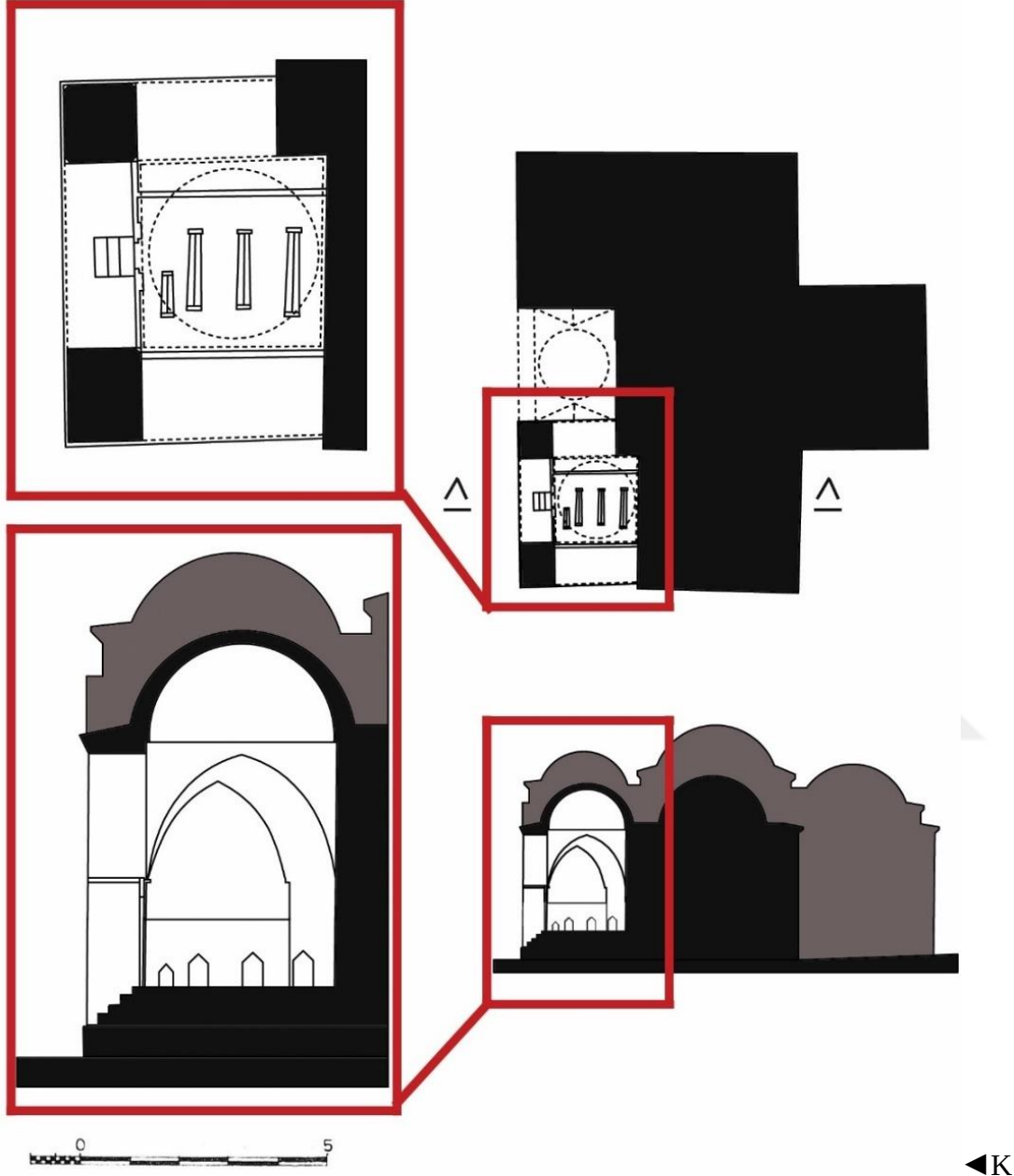
Yörgüç Paşa'nın sandukasının yanında bulunan Yunus Bey'in sandukasında, 844/1440 yılında vefat ettiği belirtilmektedir (Daş, 2007, s. 253). Hundî Hatun'un mezar taşında, hayratı [türbenin içinde bulunduğu yapıyı] inşa eden babası Yörgüç Paşa'dan birkaç ay sonra, 1443 Şubat ayında vefat ettiği yazılıdır (Daş, 2007, s. 254). Kuzeyde, sandukasının boyutları diğerlerine göre daha küçük olmasından dolayı çocuk yaştta öldüğü anlaşılan Sitti'nin mezar taşında 825/1422 yılında vefat ettiği yazılıdır (Daş, 2007, s. 254).

Mimari Betimeleme: Türbe, Yörgüç Paşa İmaretî'nin kuzey cephesinde, giriş eyvanının batısında yer almaktadır (Şekil A.3). Güney cephesi, imaretin kuzey harem duvarına birleşen, doğu, batı ve kuzey cepheleri, birer sivri kemerle dışarıya açılan türbe, baldaken türbe tipolojisi içinde değerlendirilmektedir (Şekil A.22; A.26). Eyvana açılan doğu kemerin içinde, kuzey yönündeki payeye oturan daha küçük ikinci bir kemer bulunmaktadır. Büyük kemerle, küçük kemerin arasında kalan kısım örülmüştür (Şekil A.23).

Türbenin kuzeyinde yer alan payeler, giriş eyvanı ve imaret iç mekanından 54 santimetre yükseltilmiş bir seki üzerine oturmaktadır. Sandukalar, bu sekinin üzerinde, imaretin kuzey duvarı ile payelerin köşeleri arasındaki kare bir alanı kaplayan 120 santimetre yüksekliğindeki ayrı bir platformun üzerinde yer almaktadır (Şekil A.22; A.23). Sandukaların bulunduğu kare mekan, pandantiflerle geçilen bir kubbe tarafından örtülmüştür. Sandukalar, doğu, batı ve kuzey yönlerden yaklaşık 1 metre yüksekliğinde mermer korkuluk ile çevrelenmektedir. Kuzey yönündeki mermer plak korkuluğun ortasında dikdörtgen söveli bir kapı yer almaktadır. Kapının önünde, alçak platforma oturan bir merdiven bulunmaktadır (Şekil A.22).

Türbenin, kuzey ve doğu kemerleri, imaretin genel tutumunda olduğu gibi, kırmızı taş ve beyaz mermer almasıklığı sergilemektedir. Kemerlerin iç yüzeyleri, almasıklığa uygun olarak yalancı taş ve mermer görünümü verecek şekilde boyanmıştır. Kemer üzengi taşları iç bükey ve dış bükey hareketli profiller bulunmaktadır. Payeler ve türbenin güney duvarı, kemer profillerine kadar kesme taş kaplıdır. Üst kısımlar ise beyaz badanalıdır. Kubbede özgün olmayan kalemişi bezeme yer almaktadır.

Sandukalar, gövde, baş ve ayak taşından meydana gelmektedir. Dikdörtgen biçimli gövdelerin üst kısmı ayak taşından baş taşına doğru hafifçe yükselir. Baş taşı, ayak taşı ve gövdelere yazı ve bitkisel motifler işlenmiştir (Şekil A.24; A.25).

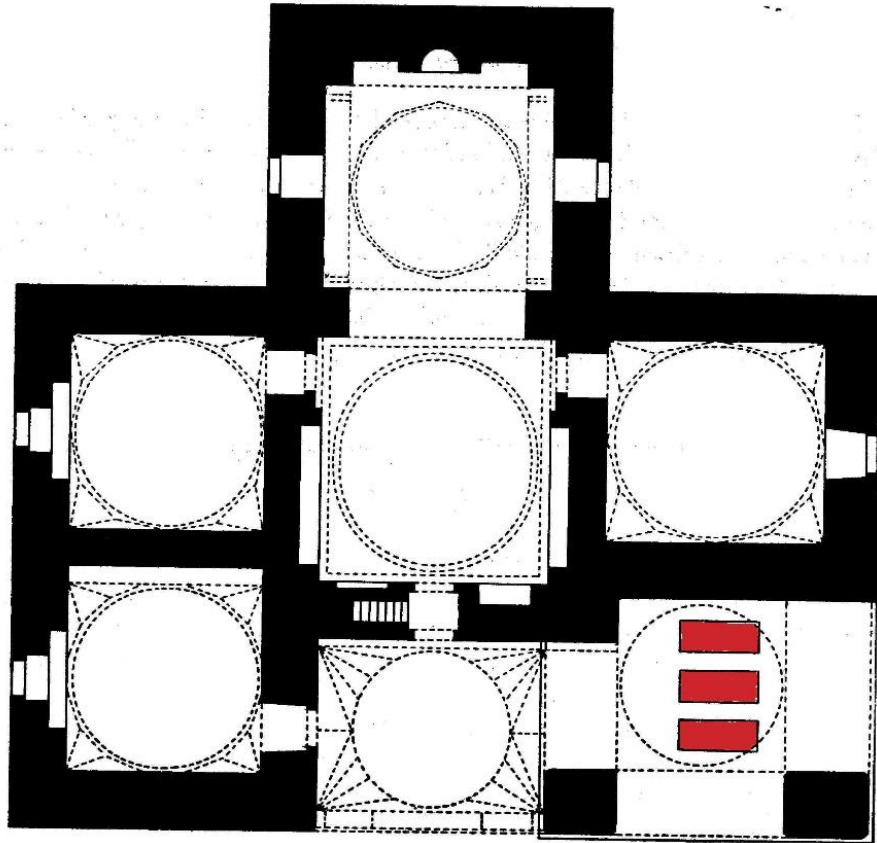
Şekil 4.17 : Yörgüç Paşa Türbesi plan ve kesiti (Ayverdi'den işlenerek).

Tartışmalar: Gabriel (1934, s. 33)'in verdiği plan çiziminde türbede üç sandukanın varlığı izlenebilmektedir (Şekil 4.18). Gabriel'in çiziminde eksik olan, muhtemelen, mezar taşında 825/1422 tarihinde, yani imaretin tamamlanmasından yaklaşık sekiz yıl önce vefat ettiği kayıtlı olan Sitti'nin sandukasıdır. Anlaşılan, Sitti'nin sandukası buraya daha geç bir tarihte başka bir yerden taşınmıştır. Bu durum, diğer üç

sandukaya da dikkatle bakmayı gerektirmektedir. Aslında, türbede bulunan dört sanduka da istenildiğinde taşınabilecek durumdadır.

Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 70), Yörgüç Paşa'nın soyundan gelenlerin, paşanın Mısır üzerinden hacca giderken Cidde'de vefat ettiğini ve cenazesinin türbeye defnedilmediğini söylediklerini bildirmektedir. Aile üyeleri arasında nesilden nesilden aktarılan bu rivayetin doğruluğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak, Mustafa Vâzih Efendi'nin kaydı, aile üyelerinin, Yörgüç Paşa'nın naaşının orada olmadığına inandığını göstermektedir. Bu durum, türbenin bir makam türbe olarak düzenlenmiş olabileceğini akla getirir.

Sandukaların bulunduğu platform, türbe kısmını örten kubbeyi taşıyan payelerin oturduğu seki üzerinde yer almaktadır. Payelerin oturduğu seki, çağdaş ve daha geç tarihli benzer yapıların son cemaat revaklarında da görülen geleneksel bir uygulamadır. Sandukaların üzerinde bulunduğu platform buraya ayrıca inşa edilmiş gibi görünmektedir. Platformun korkulukları ise, daha farklı bir taş cinsi ile yapılmış olmakla birlikte, kuzeye bakan yüzeylerindeki silmelerden hareketle on dokuzuncu yüzyılda yapılan onarım sırasında eklenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.18 : Albert Gabriel'in Yörgüç Paşa İmaret planında görülen üç sanduka.

Daha sonra türbeye taşındığı anlaşılan Sitti'nin sandukası dikkate alınmazsa, en erken tarihli sanduka 1440 Ağustos ayında vefat eden Yunus Bey'e aittir. Onu, 1442 Mayıs ayında vefat eden Yörgüç Paşa ve 1443 Şubat ayında vefat eden Hundî Hatun'un sandukları izlemektedir. On altıncı yüzyıla ait arşiv kayıtlarında, Yörgüç Paşa kızı Hundî Hatun Türbesi için düzenlenmiş vakıflara rastlanmaktadır (Gülbüz, 1993, s. 265; TD 387; TD 26; TKGMA, Defteri Evkâf-ı Rûm, vr. 76b). Yörgüç Paşa vakfının tüm külliye fazlasıyla yettiği varsayılabilir gelirleri ile türbenin bakımı sağlanabilecek iken Hundî Hatun'un bu iş için neden ayrı bir vakıf oluşturma gereği duyduğu bilinmemektedir. Ancak, vakıflarının Hundî Hatun tarafından tanzim ettirilmiş olması, bu kısmın 1440-1443 yılları arasında türbe olarak düzenlendiğine işaret etmektedir.

Yine de, Sitti'nin sandukasının türbe kısmına daha sonra taşınmış olması, Yörgüç Paşa soyundan gelenlerin buranın bir makam türbe olduğuna yönelik rivayetleri, sandukaların taşınabilir niteliği, türbe platformunun seki üzerine oturan sıradışı tasarımı, cenazelerin gerçekte burada gömülü olmadıklarını düşündürmektedir. Öte yandan, eğer cenazeler burada defnedilmiş ise platform [oturtmalık] kısmını altında bir mumyalık [cenazelik] bölümünün yer alması gerekmektedir. Yerinde yapılan incelemede buna ilişkin bir iz bulunmamakla birlikte, platform zemininde bulunan taşlardan bazıları yerinden kaldırılarak bu konu netlik kazanabilir.

Değerlendirme: Cenazelerin orada bulunup bulunmaması, bu bölümün bir türbe olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği için, özgün bir uygulama olarak ele alınmıştır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Eldem, 1911; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Mustafa Vazih Efendi, 2011; Gülbüz, 1993; Daş, 2007; BOA, C. EV. 189/9435; BOA, TD. 387/375, 376.

Şekil Listesi: 4.17; 4.18; 5.7; 5.8; 5.9; A.3; A.22; A.23; A.24; A.25; A.26.

4.1.6.2 Havza Anonim Türbe

Yaptıran: Hasan Çelebi / ?

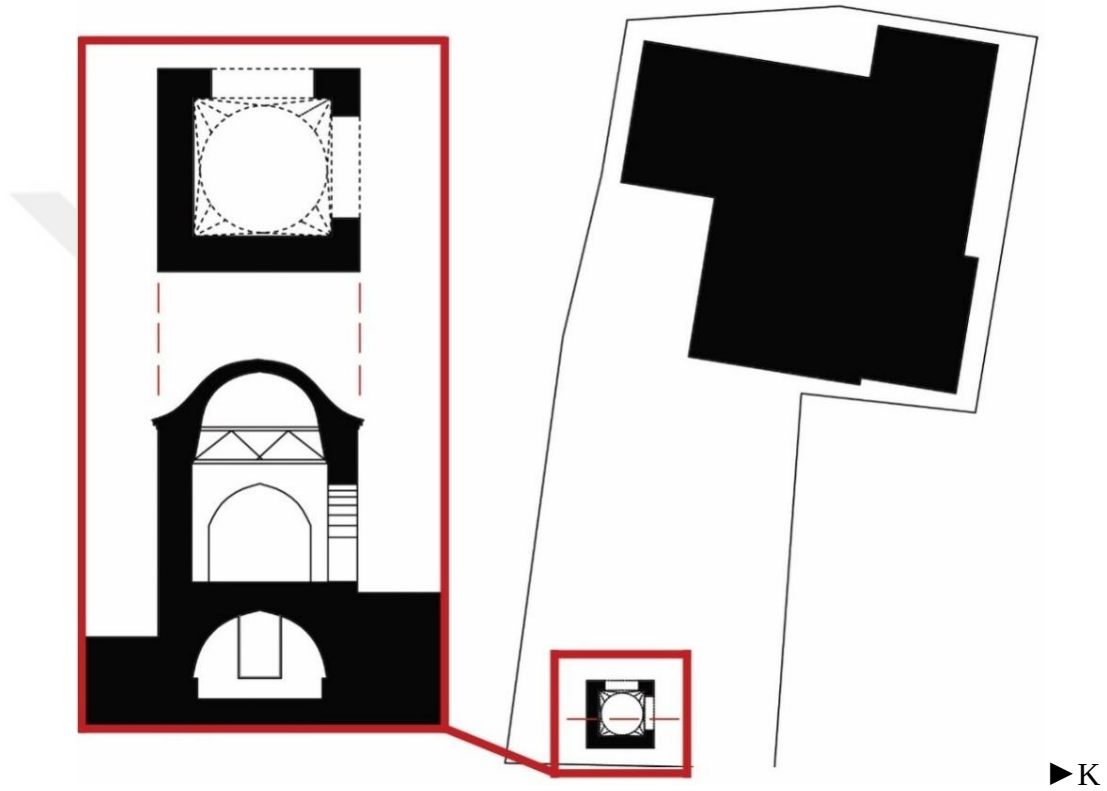
İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mustafa Bey İmareti'nin doğusunda yer almaktadır (Şekil 4.19; A.134).

Mimari Betimleme: Kare planlı yapının, güney ve doğu cepheleri kapalı, kuzey ve batı cepheli açık sivri kemerlidir. Tuğla duvar örgüsüne sahip yapının köşelerinde

kabayonu taş kullanılmıştır (Şekil, A.135; A.136; A.137; A.138). Tuğla kemerin üst kısmında yatay tuğla örgü arasında iki sıra halinde, üç yatay, üç dikey tuğla örgü görülmektedir. Duvar örgüsü kirpi saçak ile sonlanmaktadır. Kubbe kurşun örtülüdür.

Yapının içi beyaz sıvalıdır. Türk üçgeni kuşağıyla geçilen kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Yapının altında, günümüzde dışarıdan merdivenle ulaşılan beşik tonozla örtülü bir mekan bulunmaktadır (Şekil A.139).

Şekil 4.19 : Havza Mustafa Bey İmareti bahçesinde anonim türbe plan ve kesiti (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).

Tartışmalar: Özgün fonksiyonunun ne olduğu tartışmalıdır. Ayverdi (1972, s. 501) ve Kuban (2007, s. 108), bu yapının mutfak olduğunu kabul etmektedir. Ancak, yapı, mutfak olduğuna işaret edebilecek ocak ya da baca gibi unsurlara sahip değildir. Ayverdi ve Kuban'ın savunduğu görüşe karşı çıkan Kılıcı (2013, s. 313-326), yapının, Hüseyin Hüsameddin (2007c, s. 135)'in, 1444 yılında Varna Savaşı'nda şehit olduğunu bildirdiği Mustafa Bey'in makam türbesi olduğunu ileri sürmektedir. Mustafa Bey'in ölümü hakkında Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi* dışında herhangi bir kaynak yoktur. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 70), Mustafa Bey'in Amasya'da Yörgüç Paşa türbesinde medfun bulunduğunu bildirmektedir. Oysa,

burada bulunan dört sandukadan hiçbirinin Mustafa Bey'e ait olduğuna yönelik bir işaret bulunmamaktadır.

Yapının inşa tarihi bilinmemektedir. İddia edildiği gibi Mustafa Bey'e ait ise hayatta iken bizzat kendisi tarafından yaptırılmış olabileceği gibi ölümünden sonra da inşa edilmiş olabilir. Kosova Savaşı'nda hayatını kaybeden Murad Hüdavendigâr'ın cenazesinin iç organları çıkarıldıktan sonra Bursa'ya getirilip defnedildiği bilinmektedir. Mustafa Bey gibi Varna Savaşı sırasında hayatını kaybeden Osmanlı ileri gelenlerinden Karaca Bey'in cenazesinin Ankara'ya getirilerek, kendi yaptırdığı külliyesinde bulunan türbeye defnedildiği sanılmaktadır (Konyalı, 1943, s. 166; Ayverdi, 1972, s. 263; Demiriz, 1979, s. 201; Kepecioğlu, 2009c, s. 14). İstisnalara rağmen, dönemin elverişsiz şartları dikkate alındığında, Mustafa Bey'in cenazesinin günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Varna'dan Havza'ya getirilmiş olması düşük bir ihtimaldir. Mustafa Bey, Ayverdi (1972, s. 497-498)'nin dramatize ettiği gibi, "...Varna muhârebesinde, kardeşi Hızır Bey'le beraber şehid düştüğünden mezarı tarihin ve milletin koynunda kalmıştır". Bu bağlamda, daha önce içinde bir cenazenin medfun olduğuna dair herhangi bir iz bulunmayan türbenin Mustafa Bey'in ölüm haberinin ardından [1444'ten sonra], külliye vakfının Mustafa Bey'in evladından olması gereken yeni idarecisi tarafından, babasının anısına inşa edilmiş olabilir.

Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 70)'nin, Yörgüç Paşa'nın hac yolunda Arabistan'ın Cidde kentinde vefat ettiği ve Amasya'daki türbesine defnedilmediğine yönelik rivayeti kesinlik taşımasa da, makam türbe geleneğine işaret eden bir anlatı olarak dikkat çeker.

Öte yandan, 937/1530 tarihli 387 numaralı Tahrir Defteri'nde, Mustafa Bey oğlu Hasan Çelebi'nin türbesinden bahsedilmektedir (Gürbüz, 1993, s. 258). Bu, anonim türbenin Mustafa Bey'in değil ancak Mustafa Bey'den sonra vakfın idaresini devralan oğlu Hasan Çelebi'ye ait olabileceğini düşündürmektedir. Aynı defterde, Amasya'daki Yörgüç Paşa Türbesi de Hundî Hatun Türbesi olarak geçmektedir. Bu durum, türbenin bakımı için vakfedilen gelirin, Yörgüç Paşa'nın ölümünden bir sene sonra vefat ederek aynı yere defnedilen kızı Hundî Hatun tarafından vakfedilmesinden ileri gelmektedir. Aynı durum, anonim türbe için de geçerli olabilir. Hasan Çelebi, türbenin banisi değil ancak vâkıfı olabilir.

Değerlendirme: Mumyalık ya da cenaze katı olduğunu düşündüren bodrum bölümüyle yapının genel kurgusunun mutfaktan çok türbe tipolojisine yakın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yapının türbe olduğu değerlendirilmektedir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Kuban, 2007; Kılıcı, 2013; Mustafa Vâzih Efendi 2011; Gürbüz, 1993.

Şekil Listesi: 4.19; 5.7; A.134; A.135; A.136; A.137; A.138; A.139.

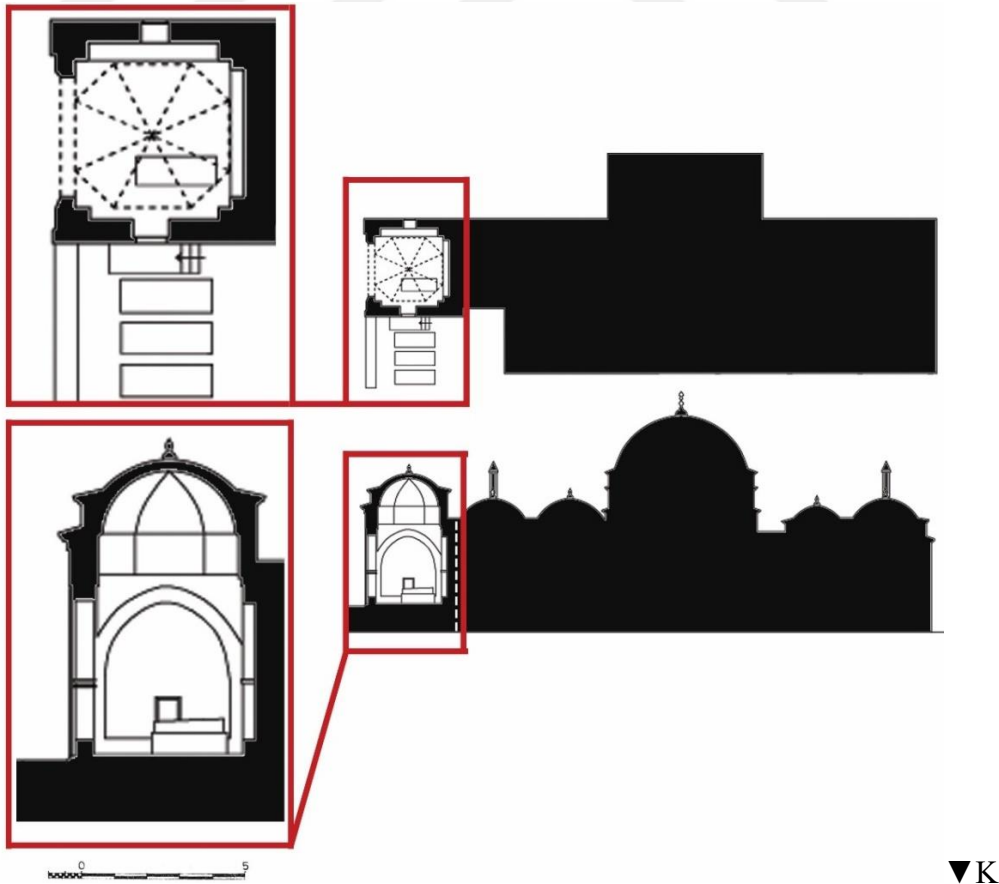
4.1.6.3 Amasya Hızır Paşa Türbesi

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa Camisi'nin doğu tabhane kanadına bitişik halde bulunmaktadır (Şekil 4.20; 4.7; A.76; A.77).

Mimari Betimleme: Türbe, yapının doğu kanadında, tabhaneye bitişik olarak inşa edilmiştir. Doğu yönüne açılan yapı, 3.85 x 4.60 metre boyutlarında kubbe ile örtülü bir eyvandır (Şekil A.78).

Şekil 4.20 : Hızır Paşa Türbesi plan ve kesiti (Yüksel'den işlenerek).

Kubbe, sekiz dilimli bir yapıya sahiptir. İç bölümde tamamen sıvalı olan duvarlarda, eyvan kemeri benzeri birer hafifletme kemeri yer almaktadır. Güney duvarında, dikdörtgen bir pencere, kuzey duvarında ise sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır. Kapı eşiği, kuzey yönündeki zemine göre yaklaşık 80 santimetre kadar yüksektir. Bu nedenle önünde üç basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Kapı açıklığı, özgün tasarımda, güney cephesinde olduğu gibi bir pencere olmalıdır (Daş 2007, s. 116-117).

Eyvan kemerinin açıldığı doğu yönü ise türbenin zemini ile aynı kotta bulunmaktadır. Moloz taş örgülü güney ve kuzey cephelerinin aksine, geniş bir kemerin yer aldığı doğu cephesi kesme taş örgülüdür (Şekil A.78). Diğer cephelerden bir kalkan duvarı ile yükseltilem doğu cephesindeki ana unsur eyvan kemeridir. Profilli üzengi taşlarına oturan kemerin üzerinde sivri kemerli bir silme yer almaktadır. Bu kompozisyonu, iki adet dikdörtgen silmebant ile çevrelemektedir. Kurşun örtülü kubbenin üzerinde yükseldiği sekizgen kasnak moloz taş örgülü, kirpi saçaklıdır.

Tartışmalar: Hüseyin Hüsameddin, türbenin Mehmed Paşa'nın türbesi olduğunu, içindeki yazıtsız lahtin de paşaya ait olduğunu bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 124). Oysa, Mehmed Paşa'nın mezarı türbenin dışında, kuzey yönünde bulunmaktadır. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 72)'nin Mehmed Paşa'nın babasını, Hızır Paşa Külliyesi'nin yanına defnetmeyip, kendi inşa ettirdiği caminin yanındaki türbeye defnettiğini ve buranın halk tarafından sıkça ziyaret edilen bir makam haline geldiğini bildiren kaydı, türbenin Hızır Paşa'ya ait olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme: Yapı, özgün olarak günümüze ulaşmıştır. Kabayonu taş örgülü tabhane birimlerinden, moloz taş örgüsüyle ayrılan türbenin, Mehmed Paşa Camisi'nden farklı bir tarihte inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Yapı Kaynakları: Yüksel, 1983; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Mustafa Vazih Efendi, 2011; Daş, 2007; Keskin, 2016.

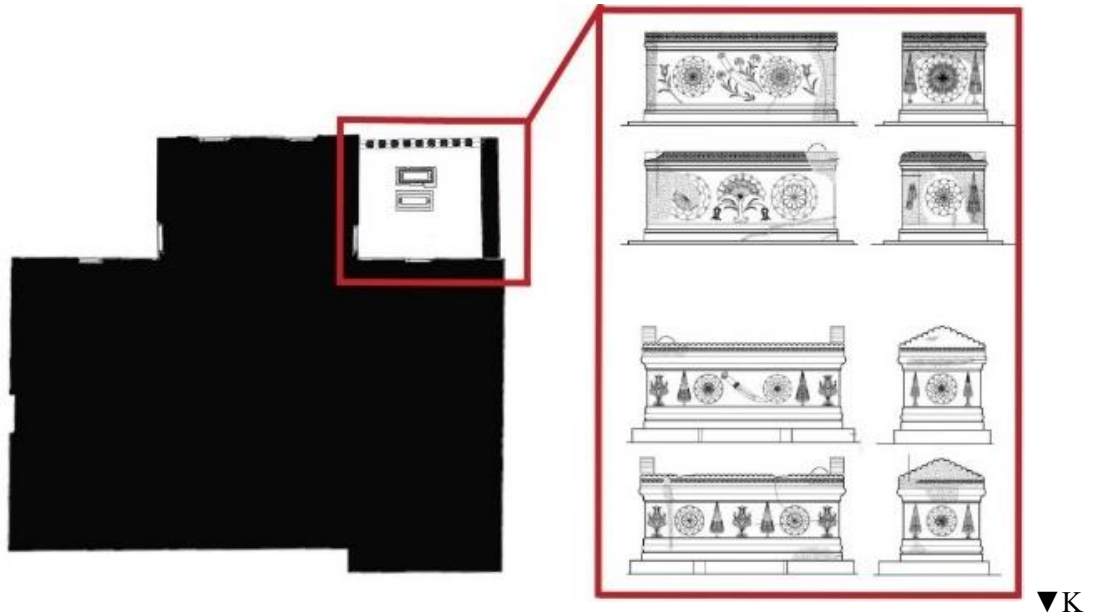
Şekil Listesi: 4.7; 4.20; 5.7; 5.8; A.76; A.77; A.78.

4.1.6.4 Aileye ait mezarlar

Aile üyelerinden bazılarının, herhangi bir mezar anıtı içinde bulunmayan lahitleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ayverdi (1972, s. 226), Şahbula Hatun'un inşa ettirdiği

mescidin civarında, Sultan Mesud Türbesi yakınında bulunan bir mezar taşının Şahbula Hatun'a ait olduğunu bildirmektedir. Bu mezarın günümüzde nerede bulunduğu bilinmemektedir.

Hızır Paşa İmareti'nin güney batısında, mescid eyvanı ve tabhane birimlerinin kesiştiği alanda, hamamın doğusundaki bölümde iki lahid bulunmaktadır. Kuzey ve doğu yönünde imaret duvarları ile sınırlanan alan, batıda bir duvar, güneyde ise devşirme kesme taştan inşa edilmiş bir korkuluk ile çevrelenmiştir. Kaynaklarda, Hızır Paşa'nın erken yaşta ölen torunu Kasım Bey oğlu Oruç Bey'in türbesinden bahsedilmektedir (Hüseyin Hüsameddin 2007a, s. 106; Ayverdi, 1974, s. 28). İmaretin güneybatısında bulunan lahitlerden güneydeki, 869/1464 yılında vefat eden Oruç Bey'e ait olduğu sanılmaktadır (Şekil 4.21; A.59) (Oltulu, 2006, s. 93). O halde, kaynaklarda türbe olarak bahsedilen yapı ya günümüze ulaşamamış ya da üzeri açık olan bu düzenleme türbe olarak adlandırılmıştır. Yörgüç Paşa Türbesi, Şadgeldi Paşa Türbesi ve Amasya Müzesi'nde örnekleri bulunan on dört ve on beşinci yüzyıla ait, tüm yüzeylerinde yazı unsurunun hakim olduğu sandukaların aksine daha figüratif öğelerin yer aldığı her iki lahit daha geç tarihli [on sekiz ya da on dokuzuncu yüzyıla ait] olmalıdır. Lahitlerin üzerinde herhangi bir kitabenin bulunmamasından dolayı, kime ait olduklarına yönelik net bir çıkarım yapmak mümkün değildir.

Şekil 4.21 : Hızır Paşa İmareti güney batısında bulunan iki lahit (Oltulu'dan işlenerek).

Mehmed Paşa Külliyesi'nde, Hızır Paşa Türbesi'nin kuzeyinde bulunan lahitlerden birinde, mezarın Mehmed Paşa'ya ait olduğunu bildiren 1306/1890 tarihli yazıt bulunmaktadır. Türkçe manzum yazıtta, özetle, lahdin Bayezid Han'ın veziri, Amasya şehrini ihya eden, 900/1494 yılında vefat eden Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa'ya ait olduğu ve mezarın onun soyundan gelen Mehmed Bey tarafından yenilendiği belirtilmektedir (Şekil A.79) (Yüksel, 1983, s. 44; Daş, 2007, s. 116);

Mehmed Paşa İbn Hızır Paşa
Vezir-i azamı Bayezid Han'ın
Amasya şehrini ihya edübdür.
Ki taksim olmada ihsanı anın
Dokuzyüzde etmiş tarh-i fevti
Refik olsun ana hur-i cinanın
Mehmed Bey de kabrin kıldı tecdid
Ki bu evladıdır ol hanedanın
Oku gel ruhuna sebü'l-mesani
Olasın lutfuna mazhar Hûda'nın
Tamir: sene 1306.

Bunlar dışında, Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Külliyesi sınırları içinde yer alan bazı mezarların farklı dönemlerde yaşamış nesillerine ait olduğu değerlendirilebilir. Örneğin, Yörgüç Paşa İmareti'nin güneyinde, mihrap eyvanının batısında, bahçede bulunan mezar taşlarının, vakıf arazisinin yöneten mütevellinin izni olmadan başkasının defnedilemeyeceği göz önünde bulundurulursa, aile bireylerinden bazıları oldukları kabul edilebilir.

4.1.7 Tekkeler

Zaviye, dergah, hankah, buk'a gibi isimlerle de anılan tekkeler, belirli tarıkata mensup dervişlerin konakladığı ve tarikat ayinlerini yerine getirdiği yapılardır. Kırsal alanlarda, köylerde ve kentlerde inşa edilen tekkeler, çeşitli vakıflar aracılığıyla varlığını sürdürebilmiştir. Tekkelerde çeşitli görevleri yapmakla hükümlü personel, tarikat şeyhi ya da piri tarafından idare edilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesinden itibaren varlıklarını sürdüren tekkelerin, 30 Kasım 1925 tarihinde faaliyetleri durdurulmuş ve yapıların çoğu ortadan kalkmıştır (Kara, 2011, s. 368- 370).

Tekkeler, temelde, farklı işlevlere sahip birimlerin tek bir binada toplandığı tekil yapılar ve geniş bir alana dağılan külliyeler olarak ikiye ayrılabilir. Tek bir yapıdan meydana gelen tekkeler, mimari olarak kapalı bir avlu ve ona açılan barınma

birimleri, hizmet birimleri, türbe gibi bölümlerden oluşmaktadır. Kapalı avlu, yapı içinde sirkülasyonu sağlamasının yanı sıra ayinlerin icrasının da yapıldığı mekandır. Kapalı avluya açılan eyvanlar, olasılıkla tarikat mensuplarının toplantı ve ayini seyretmesine imkan sağlamaktadır. Bir külliye andıran tam teşekküllü tekkeler ise açık bir avlu etrafında konumlanan yapılardan meydana gelmektedir. Tekke külliyeleri, ilgili tarikatın gereği olan ayinin düzenlendiği bir mekan, ibadete ayrılmış bir mescid bölümü, inzivaya çekilecek dervişler için düzenlenmiş küçük halvet birimlerinin yanı sıra harem ve selamlıktan meydana gelen barınma birimleri ve hizmet birimleri ile türbe ve hazire kısmından oluşmaktadır. Harem, şeyhin ailesi ile birlikte yaşadığı ve misafir kadınların ağırlandığı bölümdür. Küçük hacimli odalar, bir mutfak, hela ve bir hamamın bulunduğu haremlık bölümü basit bir konuttur. Selamlık bölümü ise, şeyhin misafirlerini ağırlandığı şeyh odası, dervişlerin konakladığı odalar ve depo biriminden meydana gelmektedir. Hizmet birimleri, [eğer var ise] bir hamam ve mutfaktan ibarettir. [Eğer var ise] Türbe bölümünde tarikat piri ya da şeyh ile ailesi ve tarikat ileri gelenlerinin mezarları bulunmaktadır. Türbe dışında, bir de tarikata mensup kişilerin mezarlarının bulunduğu açık bir hazire mevcuttur (Tanman ve Parlak, 2011, s. 372-375).

Yörgüç Paşa, Vezirköprü yakınlarında [yeri tespit edilemeyen] İshakalanı köyünde; Hızır Paşa, Amasya ve Samsun'da; Mehmed Paşa ise Amasya'da birer tekke inşa etmiştir. Kayıtlarda bahsi geçen dört tekkenin üçü kesin olarak günümüze ulaşamamıştır. Yalnızca, bazı kaynaklarda Hızır Paşa'nın adıyla da anılan [özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olan] Samsun'daki İsa Baba Tekkesi, Hızır Paşa tarafından inşa edilmiş olabilir.

4.1.7.1 İshakalanı Köyü Şeyh Turak Tekkesi

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Vezirköprü civarındaki İshakalanı köyünde bulunmaktaydı. Kayıtlara göre, Şeyh Turak adında bir tarikat piri adına inşa edilen tekke için köyün geliri vakfedilmişti (Öz, 1994, s. 236-237; Şimşirgil, 1995, s. 469). Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Öz, 1994; Şimşirgil, 1995.

4.1.7.2 Amasya Hızır Paşa Tekkesi

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: 971/1466

Genel Bilgi: Amasya’da Gök Medrese’nin doğusunda bulunan Şâmîce Mahallesi’nde Halvetî Tarikatı’na bağlı dervişler için 971/1466 yılında inşa edilmiştir (Yaşar, 2007a, s. 135; Gürbüz, 1993, s. 247; Şimşirgil, 1997, s. 105). Hüseyin Hüsameddin’in bildirdiğine göre, 1143/1731 yılında yanmış ve ortadan kalkmıştır (Yaşar, 2007a, s. 136).

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Şimşirgil, 1997.

4.1.7.3 Samsun Hızır Paşa Tekkesi

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Samsun’da bulunan yapının konumu netleştirilememiştir.

Tartışmalar: Tahrir Defteri’nde, 937/1530 tarihinde Samsun’da dört zaviye [tekke] bulunduğu kaydedilmiştir (387 TD). Kayda geçen tekkelerden biri Hızır Paşa Tekkesi’dir (BOA, TD 387, 659).

1084/1673 tarihli bir belgede (BOA; İE.EV, 10/1232), 937/1530 tarihli 387 numaralı *Tahrir Defteri*’nde zikredilmeyen İsa Baba Tekkesi’nin Hızır Paşa ve oğlu Mehmed Paşa’nın vakfettikleri emlak ile idare edildiği kaydedilmiştir. Bu kayıt, Hızır Paşa Tekkesi’nin aynı zamanda İsa Baba Tekkesi adıyla da anılıyor olduğunu düşündürmektedir. Oysa, Mehmed Öz (1999, s. 145-148, tablo XXXVIII) tarafından yayınlanan, Canik Sancağı’ndan gelir sağlayan vakıflar listesinde; Hızır Paşa Tekkesi ve İsa Baba Tekkesi iki ayrı vakıf olarak yer almaktadır. Bu durum, 937/1530 tarihli Tahrir Defteri’nde yer almadığına göre, bu tarihten sonra inşa edildiği anlaşılan İsa Baba Tekkesi’ne, Hızır ve Mehmed Paşa vakıflarından bağışta bulunulduğunu göstermektedir. Beşirli (2006, s. 493-494), on dokuzuncu yüzyılda, Samsun’da vakıf geliri olan beş zaviye arasında İsa Baba Tekkesi’ni anarken Hızır Paşa Tekkesi’ni saymamaktadır.

İsa Baba Tekkesi'nin, 1863-1864 tarihinde Canik ve Amasya Sancaklarındaki dini yapıları teftiş etmekle görevlendirilen Ali Rıza Efendi'nin ziyaretinden önce onarım görmüş olduğu, minare eklendiği, mescit, türbe ve iki odadan meydana geldiği rapor edilmiştir (Serbestoğlu, 2014, s. 122). Yapı, 1895 ve 1975 yıllarında tekrar onarım görmüş ve özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir (Şekil A.140) (Samsun İl Özel İdaresi Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2012, s. 90).

Değerlendirme: Hızır Paşa tarafından inşa edilen tekkenin günümüze ulaşamadığı, Hızır ve Mehmed Paşa vakıflarından bağışta bulunulan ve özgünlüğünü tamamiyle yitiren İsa Baba Tekkesi'nin ayrı bir yapı olduğu değerlendirilmiştir.

Yapı Kaynakları: Öz, 1999; Beşirli, 2006; 387 TD; BOA; İE.EV, 10/1232; BOA, TD 387, 659.

4.1.7.4 Amasya Habib Karamanî Tekkesi

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: 902/1496

Genel Bilgi: Tekke, 902/1496 yılında vefat eden Halvetî şeyhi Habib-i Karamanî için Mehmed Paşa tarafından inşa edilmiştir (Kamil, 1988, s. 371-372). Günümüze ulaşamamıştır.

Şehzadeliği sırasında Amasya'da bulunan II. Bayezid ile dostluk kuran Halvetî şeyhi Habib-i Karamanî, on beşinci yüzyılda önemli bir dini figürdür. 1481 yılında, II. Mehmed'e bir mektup göndererek Bayezid'in kardeşi Cem Sultan'ın tahta geçeceğini ima eden bir rüyasını aktarmış, yaptığı bu siyasi hamle onu Bayezid'in gözünden düşürmüştür (Karataş, 2011, s. 100-109). Mehmed Paşa ile yakın olduğu anlaşılan Habib-i Karamanî, Mehmed Paşa Külliyesi'nde türbenin yanına defnedilmiştir.

Yapı Kaynakları: Kamil, 1988; Karataş, 2011.

4.2 Külliyelele Gelir Getiren İktisadi Yapılar

Külliyelele gelir getiren yapılar, hamamlar, han, bedesten ve dükkanlar gibi ticaret yapıları, değirmenler ve su dolaplarıdır. 11 hamam, 5 han, 1 bedesten, 50'den fazla dükkan, 11 değirmen ve 1 su dolabından günümüze yalnızca hamamlardan 4 adedi ulaşabilmiştir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 : İşlevine göre yapı listesi: vakıflara gelir getiren yapılar.

yapı işlevi	banisi	yerleşim yeri	güncel durumu
HAMAMLAR	Yörgüç Paşa	Tokat	iyi durumda
	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	İskilip	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	Gümüş	mevcut değil
	Mustafa Bey	Amasya	iyi durumda
	Mustafa Bey	Havza	iyi durumda
	Hızır Paşa	Amasya	iyi durumda
	Mehmed Paşa	Samsun	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Niksar	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Niksar	mevcut değil
HANLAR	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Yörgüç Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mustafa Bey	Havza	mevcut değil
	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Samsun	mevcut değil
BEDESTEN	Mehmed Paşa	Tosya	mevcut değil
DÜKKANLAR	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
DEĞİRMENLER	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Tokat	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Samsun	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Samsun	mevcut değil
SU DOLABI	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil

4.2.1 Hamamlar

Temelde, girişte insanları karşılayan bir *soyunmalık* veya *camekan*, yıkanmanın gerçekleştiği *sıcaklık*, soyunmalık ile sıcaklık arasındaki bir geçiş-dinlenme mekanı olan *ılıklik* [ya da bazı yayınlarda *soğukluk*] olarak adlandırılan üç ana kısım ile, sıcaklık mekanına bitişik olan ve hamamın içi ve suyun ısıtılmasını sağlayan ateşin yakıldığı ve yakıtın depolandığı *külhan*, soyunmalıkla ılıklik arasındaki bir geçiş mekanı olan *aralık*, ılıkliğe açılan *hela* ve *traşlık* ile sıcaklık mekanına açılan küçük yıkanma birimleri olan *halvet* birimlerinden meydana gelmektedir (Önge, 1995, s. 19-27; Taşçıoğlu, 1998; Eyice, 2007, s. 402-430; Kuban, 2007, s. 160; Ertuğrul, 2009, s. 241-255).

Aile tarafından inşa ettirilen, vakfedilen ya da aileye atfedilen toplam on hamam yapısı bulunmaktadır. Bu yapılardan Amasya’da bulunan Mustafa Bey Hamamı ve

Hızır Paşa [Sümbül] Hamamı, Tokat'ta Yörgüç Paşa Hamamı ve Havza'da Mustafa Bey Hamamı günümüze ulaşmış, Yörgüç Paşa'nın vakfiyesinde bahsedilen Amasya ve İskilip'teki birer hamam ile Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde belirtilen Niksar'da iki, Samsun ve Tokat'ta birer hamam günümüze ulaşamamıştır.

4.2.1.1 Tokat Yörgüç Paşa Hamamı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: 838/1435

Genel Bilgi: Amasya'da bulunan imarete gelir sağlamak amacıyla inşa edilen yapılardan olan hamam Tokat merkez İvaz Paşa Mahallesinde yer almaktadır. Özel mülk olan yapı, inceleme tarihi olan Ağustos 2015 itibariyle aktif olarak kullanılmamaktadır.

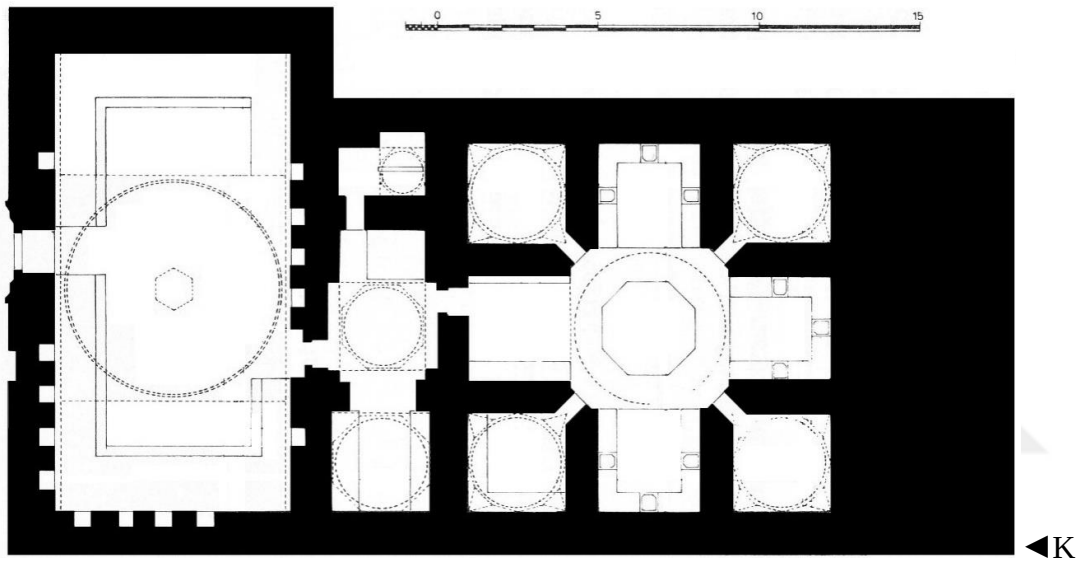
Yapının kitabesi giriş kapısının üstündedir (Şekil A.141; A.142; A.143) (Tüfekçioğlu, 2001, s. 220; Uzunçarşılı, 1927, s. 25);

Büyük padişah, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası [sultâni'l-a'zam gıyâsi'd—dünyâ ve'd-din, Ebi'l Feth], Mehmed Han oğlu Murad'ın –Allah mülkünü devamlı kılsın ve devletini ebedi eylesin- yönetimi günlerinde, büyük vezir [el-vezîru'l-a'zam] Yörgüç Paşa – Allah idaresini devam ettirsin- 838 yılının şevval ayı başında bu mübarek hamamın inşa edilmesini emretti.

Mimari Betimleme: Yapı, geniş bir soyunmalık, hela, ılıkılık ve sıcaklık mekanından meydana gelen tek hamamdır. Soyunmalık [camekan], dikdörtgen planlıdır (Şekil 4.22). Duvarlar sıvalıdır ve pencere bulunmamaktadır. Mekan, pandantifle geçilen ve üzerinde aydınlık feneri bulunan kubbeye ve iki yanında beşik tonozlarla örtülüdür (Şekil A.148). Güney duvarındaki kapı, soyunmalığa paralel yerleştirilmiş dikdörtgen ılıkılık bölümüne açılmaktadır. Ilıklık girişi sekizgen kasnaklı, düzlem üçgenle geçilen, merkezde beş ve yanlarda dörderli gruplar halinde on atlı olmak üzere toplam yirmi bir filgözlü kubbeye örtülmüştür. Buranın batısında bulunan eyvan, trompla geçilen ve üçü merkezde olmak üzere toplam yedi filgözlü kubbe ile örtülmüştür (Şekil A.149). Doğu yöndeki eyvan ise sivri kesitli beşik tonozla örtülmüştür. Ilıklık bölümünün duvarları sıvalıdır. Doğusundaki kapı ortasında bir açıklık ve altı filgözü bulunan helaya açılmaktadır (Şekil A.150). Ilıklık bölümünün güneyinde duvarında yer alan kapı ise köşelerinde dört halvet bulunan dört eyvanlı bir sıcaklık bölümüne açılmaktadır. Haç planlı sıcaklık bölümünün sekizgen göbek

taşının bulunduğu merkezi mekanı pandantifle geçilen kubbe, eyvanları ise beşik tonozla örtülüdür (Şekil A.151; A.152). Kubbede elli yedi adet filgözü bulunmaktadır (Şekil A.153). Duvarlar sıvalıdır. Pandantiflerin altında, bulunan dört kapı köşelerde bulunan kare planlı kubbeye örtülü halvet birimlerine açılmaktadır. Halvet birimlerinde kubbeye geçiş elemanı türk üçgeni dizisidir (Şekil A.154).

Yapının beden duvarları moloz taştan örülmüştür. Kapı ve pencere sövelerinde kullanılan düzgün kesme taşlar dışında herhangi bir estetik kaygı güdülmemiştir (Şekil A.145; A.146; A.147). Dikdörtgen söve içindeki giriş kapısı sivri kemerli bir silme içinde yer almaktadır (Şekil A.141).

Şekil 4.22 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı (Ayverdi'den işlenerek).

Değerlendirme: Yapı büyük ölçüde özgünlüğünü korumaktadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, 2010; Şimşirgil, 1995; Toruk, 2005; Tüfekçioğlu, 2001; Uzunçarşılı, 1927.

Şekil Listesi: 4.26; 5.10; 5.12; 5.20; 5.25; 5.30; 5.38; 5.46; A.141; A.142; A.143; A.144; A.145; A.146; A.147; A.148; A.149; A.150; A.151; A.152; A.153; A.154; A.155; A.156.

4.2.1.2 Amasya Yörgüç Paşa Hamamı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa'nın vakfiyesinde külliye'nin yakınında inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), yapının külliye civarında bulunduğunu teyit etmektedir. Günümüze ulaşamamıştır.

Tartışmalar: Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 134), bu civardaki hamamın Çardaklı Hamam diye meşhur olan vakıf hamamı olduğunu ve 1879 tarihinde meydana gelen selde zarar gördüğünden bahsetmektedir. Ancak, Evliya Çelebi'nin Amasya'da bulunan hamamları sıralarken, Yörgüç Paşa Hamamı ile Çardaklı Hamamı ayrı yapılar olarak anmaktadır (Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllı, 2006, s. 97).

Yapı Kaynakları: Hüseyin Hüsameddin, 1986; Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllı, 2006; Mustafa Vâzih Efendi, 2011; Toruk 2006.

4.2.1.3 İskilip Yörgüç Paşa Hamamı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa'ya ait vakfiyede "...İskilip beldesinde meşhur hamam" şeklinde geçmektedir. 1436 tarihli vakfiyede yer aldığına göre, bu tarihten önce inşa edildiği ileri sürülebilir. 937/1530 tarihli tahrirde burada bir hamamın bulunduğu kaydedilmiştir (BOA, TD. 387/407). Sözü edilen yapı Yörgüç Paşa'nın vakfettiği hamam olmalıdır. 984/1576 tarihli tahrir defterinde İskilip vakıf hamamları için ayrılmış 5000 akçeden 1000'inin Yörgüç Paşa vakfına ait olduğu kayıtlıdır (Üçler, 1992, s. 150). On altıncı yüzyıl ortalarına kadar izi sürülebilen yapı, günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Şimşirgil, 1995; Toruk, 2005; Üçler, 1992; BOA, TD. 387/407.

4.2.1.4 Gümüş Yörgüç Paşa Hamamı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa'nın Amasya'da inşa ettirdiği külliyesi için düzenlettirmiş olduğu vakfiyede zikredilmeyen yapının kira bedelinin Gümüş'te bulunan Yörgüç Paşa Camisi'nin vakıfları arasında bulunduğu kayıtlıdır (BOA, TD. 90/180 ve TKGMA, TD. 34, vr. 23b'den naklen Gürbüz, 1993, s. 218). Günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Gürbüz, 1993; BOA, TD. 90/180; TKGMA, TD. 34.

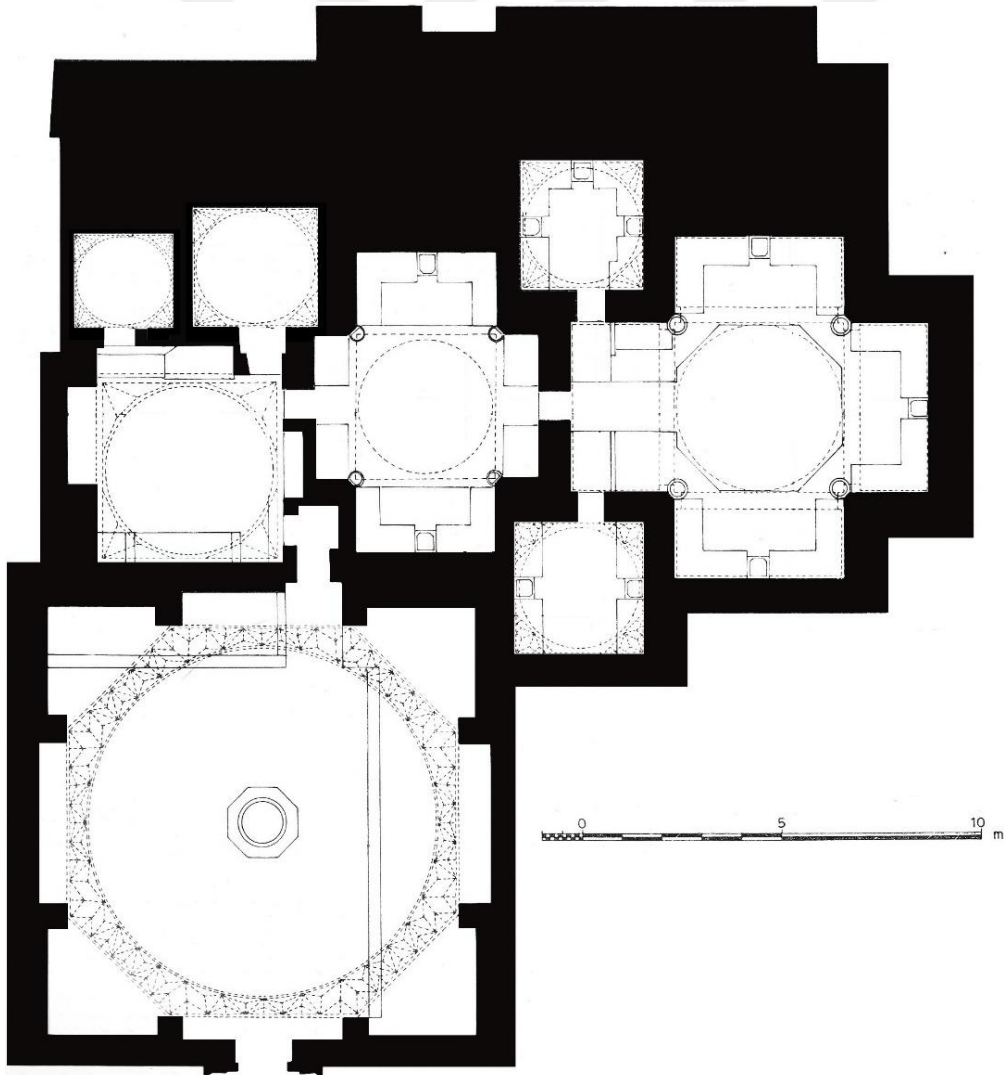
4.2.1.5 Amasya Mustafa Bey Hamamı

Yaptıran: Mustafa Bey

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmet Paşa Mahallesi'nde, Mehmed Paşa Külliyesi'nin güneyinde yer almaktadır. Günümüzde hamam olarak işler durumdadır. Kitabesi bulunmayan yapının, 840/1436-1437 yılında inşa edildiği kabul edilmektedir (Yaşar, 2007a; Ayverdi, 1972, s. 228-230; Kula Say, 2011, s. 241).

Mimari Betimleme: Soyunmalık, ılıklik, iki adet servis mekanı [hela ve traşlık], iki sıcaklık ve iki halvet ile kuzeyde külhan ve su deposundan meydana gelen hamam, erken Osmanlı döneminin büyük hamamlarından biridir (Şekil 4.23; A.80).

Şekil 4.23 : Amasya Mustafa Bey Hamamı planı (Ayverdi'den işlenerek).

Soyunmalık bölümü 11,5 x 11,5 metre boyutlarında kare bir mekandır. Giriş kapısı güney cephede yer almaktadır. Güney cephesinde kapının üzerinde, doğu ve batı cephelerde yuvarlak kemerli birer pencere bulunmaktadır (Şekil A.81). Mekanın doğu, batı ve kuzey duvarlarının önünde ahşap soyunma birimleri eklenmiştir. Soyunma birimlerinin üzerinde mekanı üç yönden dolanan bir balkon oluşturulmuştur. Mekanın ortasında mermer bir havuz bulunmaktadır (Şekil A.82). Fenerli bir kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçiş, devasa boyutlardaki mukarnas dolgulu tromp ve üzerinde bulunan Türk üçgeni kuşağı ile sağlanmıştır (Şekil A.83).

Soyunmalığın kuzeyinde, dar bir geçit ile ulaşılan ılıklik bölümü yer almaktadır. Batı, kuzey ve doğu duvarlarda kemerli geniş nişler yer almaktadır. Batı duvarındaki, kuzey ve doğu duvarlardakilere nazaran daha derin olan niş günümüzde tuvalet olarak düzenlenmiştir. Ilıklığın kuzey duvarında iki servis mekanına, doğusunda ise sıcaklık bölümüne açılan kapılar yer almaktadır. Ilıklık, üçgen dizisi geçilen bir kubbe ile örtülüdür (Şekil A.84). Kubbede bulunan altı filgözü mekana gün ışığı girmesini sağlamaktadır.

Ilıklık bölümünün kuzeyinde bulunan iki servis mekanı da kare planlı, dilimli trompla geçilen kubbe ile örtülüdür (Şekil A.85).

Sıcaklık bölümü, art arda iki haç planlı mekan ve ikinci bölüme açılan iki halvetten meydana gelmektedir. Dört eyvanlı ilk sıcaklık bölümünün batı eyvanında ılıklığa, doğu eyvanında ise ikinci sıcaklık bölümüne açılan karşılıklı kapılar bulunmaktadır. Kuzey ve güney eyvanlarında ise yıkanma için sekiler ve kurnalar yer almaktadır. Mekanın kare planlı merkezi mukarnas kubbe ile örtülmüştür (Şekil A.86). Mukarnas kubbenin en tepesinde bulunan kubbecik içinde ortada beş, çevresinde ise sekiz adet filgözü vardır. Doğru ve batı yönündeki sığ eyvanlar kemerle, kuzey ve güney yönündeki derin eyvanlar ise ikişer filgözü bulunan mukarnas dolgulu yarım kubbe ile örtülmüştür.

Dört eyvanla genişletilmiş haç planlı ikinci sıcaklık bölümü, merkezinde bir göbek taşı yer alan ve iki halveti olan bir mekandır (Şekil A.87). Merkez, mukarnaslı pandantifle geçilmiş kubbe ile, eyvanlar yarım kubbe ile örtülmüştür (Şekil A.88). Büyük kubbenin merkezindeki kubbecik içinde ortada bir ve çevresinde dört adet filgözü yer alır. Kubbeciği iki halka halinde dörderden sekiz adet filgözü çevreler. Eyvanları örten yarım kubbelerin merkezlerinde ise birer filgözü bulunmaktadır.

Doğu eyvanının kuzey ve güneyinde bulunan iki halvet, kare planlı ve yivli/dilimli trompla geçilmiş kubbe ile örtülüdür. Kubbe içinde, merkezdeki kubbecikte bir ve kubbecik çevresinde beş adet filgözü bulunmaktadır.

Soyunmalık bölümü, taş ve tuğla almaşık örgüyle, diğer bölümler ise moloz taş ile inşa edilmiştir. Duvar örgüsündeki farklılık ve eski fotoğraflar, özgün tasarımda Yeşilirmak’a bakan batı cephesinde ve doğu cephesinde birer kapı daha bulunduğunu göstermektedir. Güney cephede bulunan mermer taçkapı dışında herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamaktadır. Nitekim Ayverdi (1972), “bu hamamı dışarıdan gören içinde bu kadar güzel bir soyunmalık olduğunu aklına getiremez” yorumunda bulunmaktadır. Gerçekten yapının planına ve iç tasarımına yansıyan özen, cephede ihmal edilmiştir.

Hamamda bezeme bakımından değerlendirilebilecek öge sayısı sınırlıdır. Soyunmalık bölümünün ortasında 1,25 metre çapında, 1,20 metre yüksekliğinde yekpare mermer fiskiye dikkat çeker (Şekil A.82). Sıcaklık bölümünde yer alan sekilerden birinin korkuluğu ile kurnalardan beşinin ayna taşlarındaki kabartmalar taş işçiliğine örnek teşkil etmektedir (Şekil A.89).

Tartışmalar: Yapının kitabesinin bulunmayışı ve Mustafa Bey’in vakfiyesinde bahsedilmemesi, banisi konusunda tereddüte yol açmaktadır. Ancak, yapının çok erken tarihlerden itibaren Mustafa Bey’in adıyla anılıyor olması ve kuzeyinde Mehmed Paşa Külliyesi’nin bulunduğu alanın da aileye ait olmasından hareketle, literatürdeki genel kabul doğrultusunda baninin Mustafa Bey olduğu kabul edilmiştir.

Öte yandan, birbirine açılan dört eyvanlı iki mekan günümüzde sıcaklık olarak kullanılmaktadır. Ayverdi (1972, s. 229) ilk mekanı “ikinci bir ılıkılık” olarak nitelerken, Kula Say (2011, s. 241), servis hücrelerinin açıldığı kubbeli mekanı “aralık”, sözü edilen mekanı ise “ılıkılık” olarak nitelendirmektedir. Bu tasarım, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı hamam mimarisi geleneğinde örneğine sıklıkla rastlanan bir durum değildir. Yanyana iki sıcaklık bölümü ancak çifte hamamlarda rastlanan bir uygulama olmakla birlikte, kadın ve erkeklere hizmet veren bu yapıların sıcaklıkları birbirine açılmaz. Mustafa Bey Hamamı’ndaki durum, yapının özgün tasarımda çifte hamam olarak planlandığını akla getirmektedir. Öyle ise, doğudaki sıcaklık mekanı planlanan, ancak günümüzde bulunmayan eş hamamın sıcaklık birimi olmalıdır. Ancak, çifte hamamın varlığına dair herhangi bir iz bulunamamıştır.

Değerlendirme: Yapı içerideki geç dönem ekleri dışında özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Türkiye’de Vakıf Abideler, 1972; Özbek, 2002; Kula Say, 2011.

Şekil Listesi: 4.23; 5.10; 5.11; 5.20; 5.25; 5.30; A.157; A.158; A.159; A.160; A.161; A.162; A.163; A.164; A.165; A.166; A.167; A.169; A.170; A.171; A.172.

4.2.1.6 Havza Mustafa Bey Hamamı

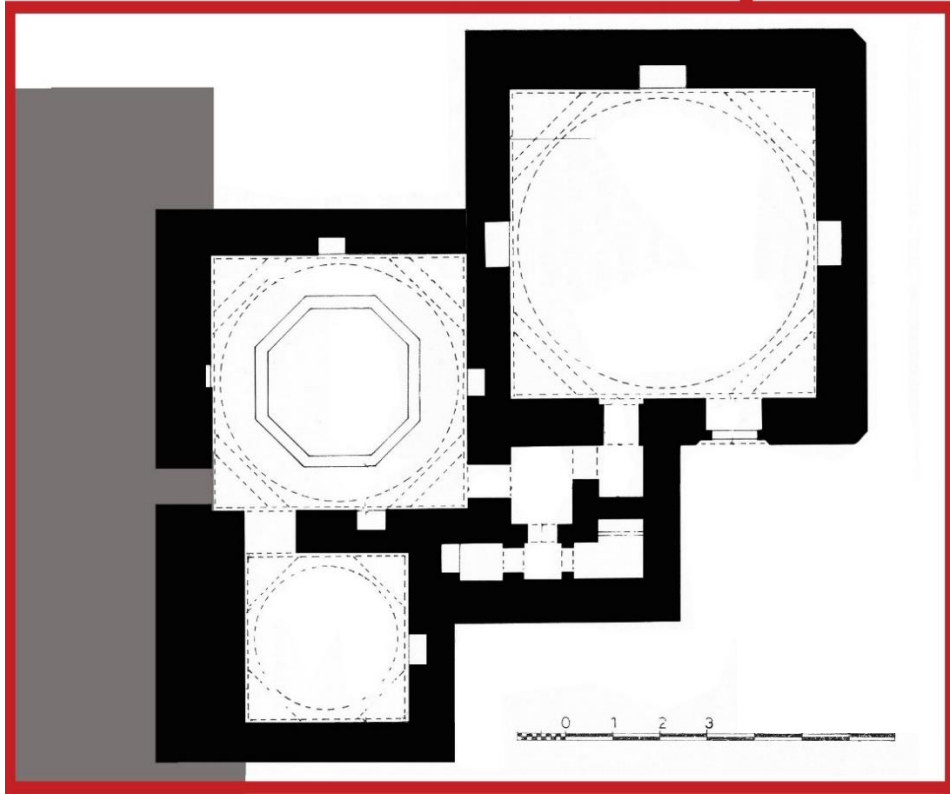
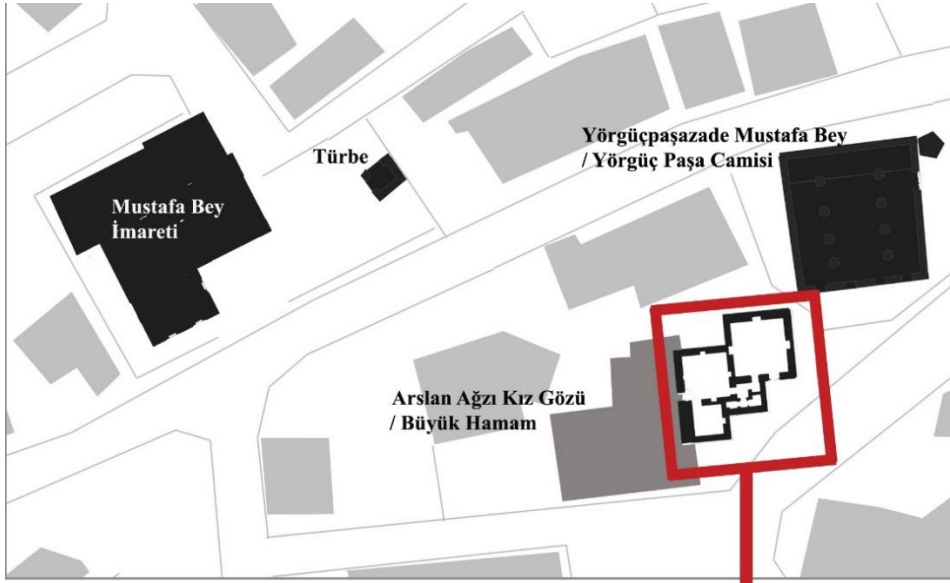
Yaptıran: ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa Camisi’nin güneybatısında bulunan yapı, kendisine batı duvarından birleşmiş olan, on altıncı yüzyılda Şadi Paşa tarafından yaptırılan Büyük Hamam [ya da Arslan Ağzı Kız Gözü Hamamı] (Yaşar, 2007a, s. 215) ile birlikte doğal bir kaplıcanın üzerine kurulmuş genişçe bir hamam kompleksinin parçasıdır (Şekil 4.24; A.90; A.91; A.92). Günümüzde faal durumda olmakla birlikte erkekler hamamı olarak işletilmektedir.

Mimari Betimleme: Kubbeli bir soyunmalık, hela, traşlık, sıcaklık ve bir halvetten meydana gelen küçük bir yapıdır (Şekil 4.24). Soyunmalık [camekan] bölümüne giriş güney yönündedir. Kare planlı soyunmalık kubbeye örtülmüştür. Kubbenin merkezinde küçük bir açıklık bulunmaktadır. Kubbede yedi ve merkezdeki küçük kubbenin içinde bir tane daha olmak üzere toplam sekiz figözü bulunmaktadır. Kubbeğe geçiş elemanı aynalı kemerli tromptur (Şekil A.93). Güney duvarında, giriş kapısının batısında bulunan kapı batı yönüne doğru dirsek yapan bir koridora açılır. Koridorun güneyinde hela ve traşlık, batısında ise ortasında sekizgen bir göbek taşı bulunan kare planlı sıcaklık yer almaktadır. Sıcaklığın örtü sistemi soyunmalık ile aynıdır; kubbeğe geçiş elemanı aynalı tromptur (Şekil A.94). Sıcaklık bölümünün güneyinde kare planlı halvet yer almaktadır. Burası mukarnas dolgulu trompla geçilen kubbeye örtülüdür (Şekil A.95). Kubbenin merkezinde içinde üç figözü bulunan dairesel bir girinti bulunmaktadır. Bunun çevresinde ise sekiz adet altıgen figözü yer almaktadır. Duvarlar sıvalıdır.

Dış duvarlar, kabayonu taş-tuğla almasıık örgülüdür. Kubbeler kiremitle örtülüdür (Şekil A.92).

▲ K

Şekil 4.24 : Mustafa Bey Hamamı planı (Ayverdi'den işlenerek).

Tartışmalar: Mustafa Bey'in vakfiyesinde yapıdan bahsedilmemektedir. Hüseyin Hüsameddin (Yaşar, 2007a, s. 215), yapının Mustafa Bey tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. Mustafa Bey'in vakfiyesi ile desteklenmese de Hüseyin Hüsameddin'in kaydı günümüz araştırmalarında yapının onun tarafından inşa edildiğinin değerlendirilmesine yol açmıştır (Ayverdi, 1972, s. 503, Toruk, 2005, s. 108; Karakaya, 2006, s. 289; Kula Say, 2011, s. 209).

Değerlendirme: Bitişigindeki, on altıncı yüzyılda Şadi Paşa tarafından yaptırılan büyük hamamdan daha erken tarihli olduğu anlaşılan yapının, genel literatürde kabul gördüğü üzere Mustafa Bey tarafından inşa edildiği değerlendirilmektedir.

Yapı Kaynakları: Yaşar, 2007a ; Ayverdi, 1972; Toruk, 2005; Karakaya, 2006; Kula Say, 2011.

Şekil Listesi: 4.24; 5.10; 5.20; A.126; A.173; A.174; A.175; A.176; A.177.

4.2.1.7 Amasya Hızır Paşa Hamamı / Sümbül Hamamı

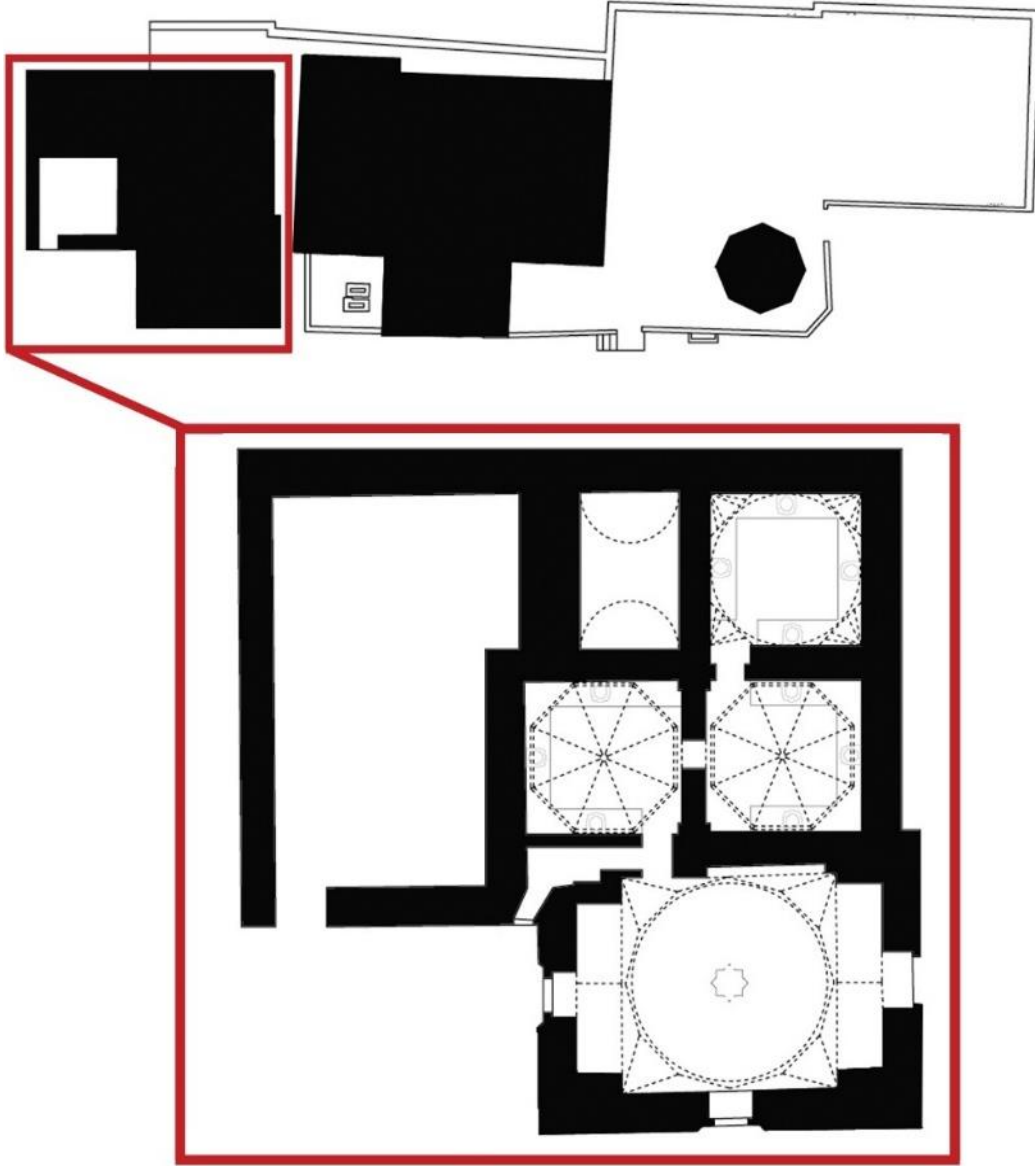
Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Sümbül Hamamı olarak da bilinen yapı, Hızır Paşa Külliyesi sınırları içinde, caminin batısında yer almaktadır (Şekil 4.4; A.20; A.96) . Vakfiyede, işletme gelirinin külliye aktarılacağı kayıtlıdır. 2016 tarihi itibarıyla işletilmemektedir.

Mimari Betimleme: Soyunmalık, hela, birbirine açılan üç hacimden oluşan sıcaklık, su deposu ve külhan bölümünden meydana gelmektedir (Şekil 4.25). Doğu cephesinde, hamam ile cami arasındaki dar bir geçite bakan giriş kapısı soyunmalık [camekan] bölümüne açılır. Kubbeye örtülü soyunmalık, doğu ve batı yönlerinde iki eyvanla genişletilmiştir (Şekil A.101; A.102). Kubbeye geçiş düzlem üçgenlerle sağlanmaktadır (Şekil A.103). Duvarlar sıvalıdır. Güney duvarında üst üste iki, batıda ise bir pencere bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli, derin olmayan bir nişle hareketlendirilmiş kuzey duvarında yer alan sivri kemerli açıklık burayı hela ve sıcaklığa açılan geçite bağlar (Şekil A.102). Üzerinde havalandırma bacası bulunan geçitin batısında dikdörtgen planlı dar hela yer almaktadır. Kuzeyinde ise kare planlı, kubbeye örtülü ilk sıcaklık hacmi yer almaktadır. Düzlem üçgenle geçilen kubbe, sekiz dilimlidir ve üzerinde onüç filgözü bulunmaktadır (Şekil A.104). Kuzey, batı ve güney yönünde alçak bir seki uzanmaktadır. Her yönde birer kurna vardır. Zemin, seki ve duvarların alt kısmı mermer kaplı, duvarların üst bölümü ve kubbe yüzeyi ise sıvalıdır. Batı duvarında yer alan sivri kemerli kapı açıklığı burayı kare planlı ikinci sıcaklık hacmine bağlar. Burası da ilk hacim gibi düzlem üçgenle geçilen sekiz dilimli kubbe ile örtülüdür (Şekli A.105). Kuzey duvarındaki sivri kemerli kapı açıklığı halvete açılır. Kare planlı üçüncü sıcaklık hacmi de diğerleri gibi kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçiş elemanı yivli/dilimli tromptur (Şekil A.106). Batı

duvarında, su deposuna açılan küçük bir pencere yer almaktadır. Su deposunun batısında yanında, dikdörtgen planlı külhan bulunmaktadır.

▲K

Şekil 4.25 : Hızır Paşa Hamamı (Oltulu'dan işlenerek).

Yapının dış cephesi moloz taş örgülüdür. Köşelerde devşirme kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar kirpi saçakla sonlanmaktadır (Şekil A.97). Batı cephesindeki ahşap giriş kapısı, basık kemerli kesme taşan söve içindedir (Şekil A.98). Soyunmalık bölümünün güney ve doğu cephesinde yer alan alt sıra pencereler silme içine alınmış, duvar yüzeyinden daha içerlektir, dikdörtgen biçiminde kesme taş söveli, hafifletme kemerlidir (Şekil A.99). Güney duvarındaki üst pencere ise sivri kemerli tuğla söveli ve petek pencerelidir.

Sıcaklık bölümünde duvar kütle üzerinde parapet oluşturacak şekilde yükselerek kubbelerin üzerine kadar uzanır (Şekil A.100). Batı cephesde iki, doğu cephede ise bir çörlen yer almaktadır.

Değerlendirme: Yapı özgün ve iyi durumdadır.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1974; Oltulu, 2006; Kula Say, 2011.

Şekil Listesi: 4.25; A.178; A.179; A.180; A.181; A.182; A.183; A.184; A.185; A.186; A.187; A.188; A.189; A.190; A.191; A.192; A.193; A.194; A.195; A.196.

4.2.1.8 Tokat Mehmed Paşa Vakfı Hamamı

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen yapı günümüze kadar ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1993; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

4.2.1.9 Samsun Mehmed Paşa Vakfı Hamamı

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen bu yapı günümüze kadar ulaşamamıştır.

Tartışmalar: 937/1530 tarihli Tahrir Defteri'nde, Samsun'da bulunduğu bahsedilen tek hamam bu yapı olmalıdır (387 TD).

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1993; 387 TD; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

4.2.1.10 Niksar Mehmed Paşa Vakfı Hamamı (1)

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen iki hamamdan biridir; günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1993; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

4.2.1.11 Niksar Mehmed Paşa Vakfı Hamamı (2)

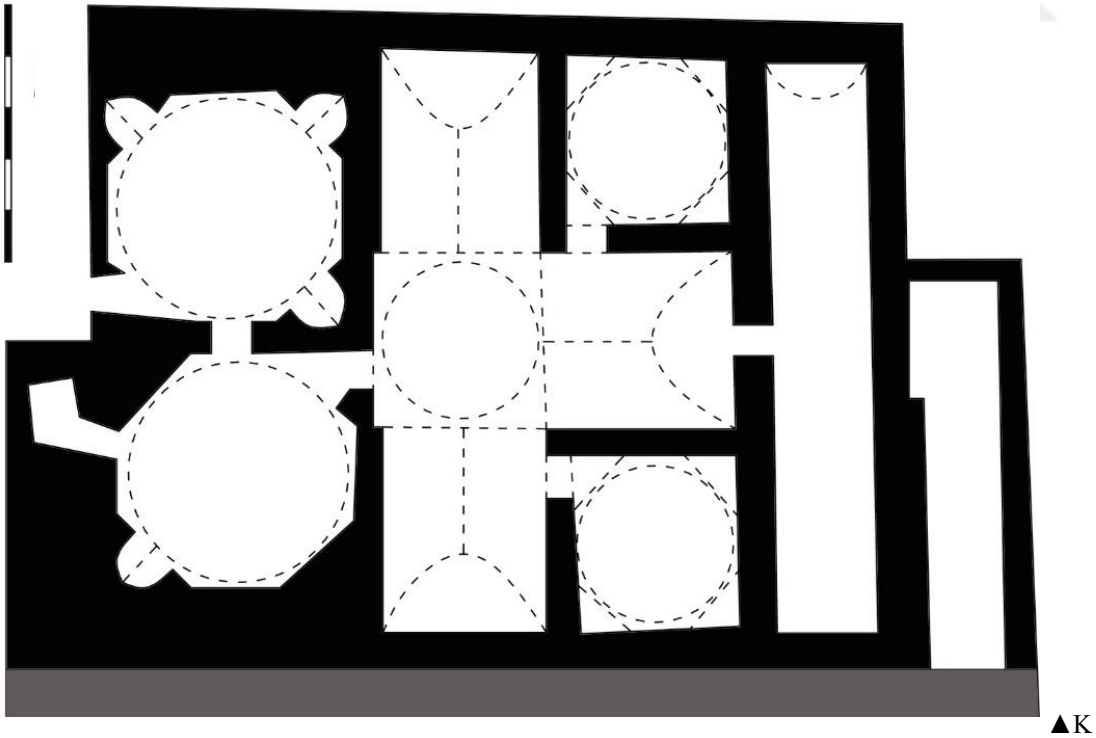
Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde, Niksar'da Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve gelirlerinin tümü vakfedilen iki hamamdan bahsedilmektedir.

Tartışmalar: 937/1530 tarihli tahrir defterinde, bu tarihte Niksar'da biri vakıf hamamı olmak üzere toplam iki hamam bulunduğu kaydedilmiştir (387 TD). 982/1574 tarihli tahrir defterinde ise hamam sayısı üçe çıkmıştır (Çal, 1989, s. 68). Günümüzde, Niksar'da tarihi nitelikte beş hamam yapısı bulunmaktadır: Kale içindeki hamam, Çavuş Hamamı, Pazar Hamamı, Büyük Hamam ve Yeni Hamam (Çal, 1989, s. 68).

Halit Çal (1989, s. 72), üç eyvanlı sıcaklık bölümüne sahip Büyük Hamam'ın, bu şemanın Osmanlı döneminden itibaren görüldüğüne dikkat çekerek yapıyı on beşinci yüzyıla tarihlemektedir (Şekil 4.26).

Şekil 4.26 : Niksar'da onbeşinci yüzyıla tarihlenen büyük hamam (Çal'dan işlenerek).

Değerlendirmeler: Büyük Hamam, Mehmed Paşa'nın vakfettiği hamamlardan biri olabilir. Ancak, vakfiyede hamamların yeri belirtilmediği için bu hamamın Mehmed Paşa tarafından inşa edildiğini kesin olarak kabul etmek mümkün değildir.

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1993; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46; Çal, 1989, s. 68-73.

Şekil Listesi: 4.26.

4.2.2 Ticaret Yapıları: Han / Bedesten / Dükkan

Osmanlı döneminde ticaret büyük şehirlerde açık ve kapalı pazarlarda gerçekleşmekteydi (Akdağ, 2010, s. 33). Yakın köylerden gelen köylüler, ürünlerinin satışını açık alanlarda kurulan pazarlarda yaparlardı. Daha yüksek meblağlar üzerinden gerçekleşen ticaret ise, kapalı pazarlarda, yani bünyesinde küçük dükkan birimleri ve depolar bulunan ticaret yapılarında meydana gelmekteydi. Günümüz alışveriş merkezlerini andıran ve sahibine yüksek kazanç sağlayan ticaret yapıları, özellikle zengin yönetici elitin temsilcileri tarafından vakıflarına gelir aktarmak amacıyla inşa edilmiştir (Akdağ, 2010, s. 36). İşlevselliğin ön planda tutulduğu ticaret yapıları, genelde estetik bir kaygı güdülmeden inşa edilmiş binalardır (Kuban, 2007, s. 156).

Ticaret yapıları; kervansaray, han ve bedesten çarşı (arasta) olarak dörde ayrılır (Kuban, 2007, s. 156). Şehirler arası yolculuk eden ticaret kervanlarının konaklamasına imkan veren kervansaraylar, genelde şehir dışlarında bulunan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Kent merkezlerinde daha ziyade [şehir içi kervansarayı olarak da değerlendirilen] hanlar bulunmaktadır. Hanlar, temelde, açık bir avluyu çevreleyen genelde iki katlı bir revak ve arkasında oda dizisinden meydana gelir. Bazılarında ahır, mescit, depo gibi hizmet mekanları yer almaktadır (Cezar, 1983, s. 23-66, Akalın, 2002, s. 302). Genelde kargir yapılar olmakla birlikte çok sayıda ahşap strüktürlü han da inşa edilmiştir (Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 99). Kargir hanlar, ahşap olanlara göre değerli metanın satıldığı yerler olmuştur. Ticaret bölgelerinde tek bir kargir hanın bulunduğu durumlarda, *Taşhan* adıyla anılan kargir han (Kuban, 2007, s. 156), en prestijli ticaret yapısı olarak öne çıkar.

Ticaretin geliştiği kentlerde her cins mal ve hammadde için ayrı bir han bulunmaktadır (Akdağ, 2010, s. 33). Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde bahsedilen ticari yapıların çoğunun hangi ürün için

özelleştiği açıklanmamıştır. Yalnızca, Yörgüç Paşa'nın Amasya'da vakfettiği han, Kapan [Kabban] Hanı olarak anılmaktadır. Özellikle besin maddelerinin tartma, fiyatlandırma, dağıtım ve satışının yapılması için toplandığı özel hanlara Kapan Hanı denilmektedir. “Kapan” ya da “Kabban”ın kelime anlamı kantar, terazidir (Wiedemann, 1977, s. 196; Kepecioğlu, 2009c, s. 9). “Kapan Hanı” ismi de tartma işlevinden gelmektedir. Örneğin, Baykal (1993, s. 96), Murad Hüdavendigâr tarafından yaptırılan Bursa Kapan Hanı'nda yirminci yüzyıla kadar ulaşan büyük bir kantarın varlığına şahitlik etmiştir. Kapan hanlarından bazıları ayrıca, besin maddeleri üzerinden alınan vergilerin toplandığı yerdir (Ergenç, 2006, s. 30; Aynural, 2001, s. 338). *Kanun-nâme-i Ehl-i Hiref*'te [Zanaatkarlar Kanunu] (1982), pazarda satılmak üzere gelen ve tartılan maddelerden *baç* [vergi] toplandığı, kapan sahibinin ise kira ve tartma ücreti aldığı kayıtlıdır. Bununla birlikte, yalnızca tek bir kapanda tartılma işlemi yapılabilmektedir. Kentin çok gelişip kapanın yetersiz kaldığı durumlarda ise ancak sultanın emriyle yeni bir kapanın kurulmasına izin verilmektedir. Kuşkusuz, tartma işlemi için tek merkez olması, kapan sahibini, kent ticaretinin en özel figürlerinden biri haline getirmektedir.

Şehir içi ticaretinin diğer önemli yapısı bedestendir. Bedesten, Arapça bez satıcısını ifade eden *bezzâz* kelimesinden türeyen ve bez satılan yeri ifade eden *Bezzâzistan* teriminin Türkçeleşmesi sonucu ortaya çıkan bir terimdir. Kentteki ticaret bölgesinin merkezine konumlanan bedestenler, adeta bir iç kaleye benzeyen sağlam, kargir yapıları ile değerli malların korunduğu ve alışverişinin yapıldığı binalardır. Mücevher, nadir taşlar, silahlar ve koşum takımları gibi madeni ürünler ile pahalı kumaşlar gibi değerli malların satıldığı bedestenler ayrıca tüccarların ve halkın değerli eşyalarını emanet ettikleri yapılardır (Eyice, 1992, s. 302-303; Cezar, 1983, s. 159-168).

Bedestenler, kubbelerle örtülü büyük bir iç mekan ve buraya açılan dükkanlardan meydana gelen kalın duvarlı kargir yapılardır. İç mekanda, kubbelerin yükünü dağıtan kemerlerin oturduğu büyük kare ayaklar yer alır. Genellikle dikdörtgen plan şemasına sahip olan bedestenlerin dört duvarında kubbeli mekana açılan karşılıklı birer kapı bulunur. Kapılar güvenlik açısından demir kaplanarak sağlamlaştırılmıştır (Eyice, 1992, s. 304). Bedestenlerin hepsinde olmasa da, çoğunluğunun dışında duvara bitişik dükkan dizileri vardır. Dışarıya açılan bu dükkanlarda, içeridekilere nazaran daha az değerli ürünlerin ticareti gerçekleşmektedir. Güvenliğe verilen

önemden dolayı az sayıda açıklığa sahip olan bedestenler, iç ve dış dükkan sıralarına göre daha yüksek tutulan beden duvarlarındaki az sayıdaki pencere aralığıyla aydınlanmaktadır.

Şehir içi ticaret yapılarının en küçük birimi dükkanlardır. Bağımsız birimler olarak kentin çeşitli yerlerine dağılan, bir araya gelerek arastaları oluşturan ya da hanlar ile bedestenler dahilinde bulunan dükkanlar, ahşap veya kargir olarak inşa edilen genelde tek hacimli mekanlardır. Açık olan tek cephelerinde, ahşap ya da demir kepenkler bulunmaktadır. İki parçalı kepenklerin alt kısmı dükkan açık iken malların sergilendiği bir tezgaha dönüşürken, yukarı doğru kaldırılan üst kısım saçak vazifesi görmektedir (Arseven, 1984, s. 119).

Yörgüç Paşa, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın külliyesi için düzenlettirdikleri vakfiyelerde çeşitli kentlerdeki han, bedesten ve dükkanların gelirlerinin vakfedildiği belirtilmektedir. Yörgüç Paşa, Amasya'da bir han [Kapan Hanı] ve on yedi dükkan ile Tokat'ta bir han, Mustafa Bey, Havza'da bir han, Hızır Paşa, Amasya'da bir han, Mehmed Paşa, Samsun'da bir han, Tokat'ta otuz üç dükkan ile Tosya'da bir bedesten ve onu çevreleyen dükkanları vakfetmiştir.

4.2.2.1 Amasya Yörgüç Paşa Hanı / Kapan Hanı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa tarafından Amasya'da bulunan külliye vakfedilmiştir. Günümüze ulaşamamıştır. Kent içindeki konumu bilinmemektedir.

Tartışmalar: On yedinci yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi (2006, s. 92), hepsinin kale gibi sağlam ve demir kapılı olduğunu bildirdiği Amasya hanlarının isimlerini vermektedir. Evliya Çelebi'nin zikrettiği ticaret yapıları arasında “mîzân [tartı] bundadır” diye tanımladığı Kapan Hanı'ndan başka, Yörgüç Paşa Hanı ve Yörgüç Paşa'nın olduğunu belirttiği ve kervansaraylardan biri olarak andığı Gök Medrese Tâbhânesi bulunmaktadır.

Oysa, Yörgüç Paşa'nın vakfiyesinde yalnızca Kapan Hanı zikredilmektedir. Bu ifade daha sonra inşa edilen ve tartı işlevinin gerçekleştiği [muhtemelen daha büyük] bir hanın Kapan Han ismini aldığını, Yörgüç Paşa vakfiyesinde zikredilen Kapan Han'ın ise Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde banisinin ismiyle anıldığını ya da

Yörgüç Paşa'nın vakıflarını idare eden evladının vakıf adına bir han daha inşa ettirmiş olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan, Yörgüç Paşa Külliyesi Gök Medrese'nin kuzeyinde ve bu yapının ismiyle anılan mahallede yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin *Gök Medrese Tâbhânesi* ismiyle andığı ve Yörgüç Paşa'nın olduğunu bildirdiği yapı, külliye yakınında tüccarların konakladığı bir mekanın varlığına işaret etmektedir.

Yapı Kaynakları: Evliya Çelebi b. Mehmed Zillî, 2006; Ayverdi, 1972; Toruk, 2006.

4.2.2.2 Tokat Yörgüç Paşa Vakfı Hanı

Yaptıran: Yörgüç Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yörgüç Paşa vakfiyesinde, geliri Amasya'da bulunan külliye vakfedildiği kaydedilen yapı günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Toruk, 2006.

4.2.2.3 Havza Mustafa Bey Hanı

Yaptıran: Mustafa Bey

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mustafa Bey'in vakfiyesinde, geliri Havza'da bulunan imarete vakfedildiği belirtilen yapı günümüze ulaşamamıştır. 1465-1466 yılları arasındaki Anadolu seyahati sırasında Havza'ya uğrayan Rus tüccar Basile, "...burada bir imaret [armourat] ve bir kervansaray bulunur" demektedir (Khitorowo, 1889, s. 244). Basile'in kervansaray olarak andığı yapı, Mustafa Bey'in vakfiyesinde işaret edilen han olmalıdır.

Yapı Kaynakları: Khitorowo, 1889; Ayverdi, 1972.

4.2.2.4 Amasya Hızır Paşa Hanı

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Hızır Paşa Vakfıyesinde Zencirlü Koğa [Zincirli Kaya?] Mahallesi'nde bulunduğu belirtilen yapı günümüze kadar ulaşamamıştır (Ayverdi, 1974, s. 28).

Tartışmalar: Osman Fevzi Olcay (2009, s. 51)'in “Vakıfhan” olarak andığı yapı bu han olmalıdır. Olcay, ahşap olduğunu belirttiğı hanın “Kösemihaloğulları'ndan Mehmed Paşa” tarafından inşa ettirildiğini, burada bulunan dükkanların senenin belirli zamanlarında açık arttırma yöntemi ile ihaleye verildiğini ve gelirinin cami ile mütevelliyeye aktarıldığını kaydetmektedir.

Olcay (2009, s. 48-52)'ın kayıtlarından Vakıfhan'ın Gümüşlü Camisi yakınında Selağzı Senti civarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Selağzı olarak adlandırılan bölge Gümüşlü Camisi'nin batısında yer almaktadır. Günümüze ulaşan Osmanlı ticaret yapılarından Taşhan ve Bedesten de bu bölgede yer almaktadır. Günümüzde, Dere Mahallesi sınırları içinde kalmaktadır. Zincirli Kaya, bu mahallenin hemen güneyindedir. Bölgenin Zincirli Kaya ile yakınlığı ve ticaret bölgesi oluşu, Hızır Paşa'nın vakfında zikredilen hanın Olcay'ın sözünü ettiğı Vakıfhan olduğuna işaret etmektedir.

Yapı Kaynakları: Ayverdi, 1972; Olcay, 2009.

4.2.2.5 Samsun Mehmed Paşa Hanı

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa'nın vakfıyesinde gelirleri Amasya'daki külliyyeye aktarıldığı bahsedilen yapı günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kaynakları: Yediyıldız, 1993; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

4.2.2.6 Tosya Bedesteni

Yaptıran: Mehmed Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mehmed Paşa vakfıyesinde, paşanın adıyla anılan *sûkü'l-bezzâzin* olarak geçmekte olan bedesten ve kendisini çevreleyen dükkanların geliri Amasya'da bulunan külliyyeye vakfedildiğı belirtilmektedir (Yediyıldız, 1993, s. 1629). 1314/1897 Senesi Kastamonu Vilâyet Salnamesi'nde “Nişancı Mehmed Paşa asarından bir bedesten” şeklinde geçen yapı (Kaynar 2011), halk arasında Bezzaziye

Çarşısı olarak anılmaktaydı (Köker, 1962, 267). 1943 yılındaki depremde büyük hasar görmüş ve belediye tarafından yıktırılmış (Cezar, 1983, s. 186; İbret, 2004, s. 68), yerine belediye tarafından bir hal binası inşa edilmiştir (Köker, 1956, s. 232).

On yedinci yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi (2011, s. 208), sağlam demir kapılarla korunan bedestende her çeşit metanın bulunduğu, ancak daha ziyade halkın başlıca geçim kaynağı dokumacılık olduğu için kumaş alınıp satıldığından bahsetmektedir. Yaz aylarında bağlara taşınan Tosya halkının değerli özel ve ticari eşyalarını düşük bir ücret karşılığında güvenli bir mekan olan bedestene emanet etmekteydiler (Köker, 1962, s. 267). Bedesten, Tosya ekonomisinin merkezlerinden biri olmasının yanı sıra, kentin sosyal yaşantısı bakımından da önemlidir. Örneğin, bedesten içinde halkın kullanımı için bir kütüphane kurulmasına yönelik bazı girişimler olmuştur (Cunbur, 1966, s. 130).

Mimari Betimleme: Bedestenin mimarisi hakkında bilgi veren Köker (1956, s. 231-232); tuğladan inşa edilmiş kargir yapının dört demir kapısı olduğunu, iki sıra halinde altı kubbeyle örtülü orta bölümünde iki filayağı bulunduğunu, içinde kırk sekiz dükkanın yer aldığını ve dışarıdan yüz on iki dükkan ile çevrelendiğini bildirmektedir. Yapının kapılarından üçü on altıncı yüzyıldan itibaren kapalı tutulmaktadır. Açık tutulan tek kapının üzerinde bedestenin idarecisi ve muhafızına ait küçük bir oda bulunmaktadır.

Değerlendirme: Bedestenin belediye tarafından yıktırıldığı sırada çekilen bir fotoğrafta, henüz yıkılmamış olan üç kubbe, iki fil ayağı ve bedesteni çevreleyen dükkanlardan bazıları seçilebilmektedir (Şekil A.108). Fotoğraflar, Köker (1956)'in verdiği bilgilerle örtüşmektedir.

Yapı Kaynakları: Evliya Çelebi, 2011; Köker, 1956, 1962; Cunbur, 1966; Cezar, 1983; İbret, 2004; Yediyıldız, 1993; Keskin, 2015; VGMA, 586/2, 57-65; VGMA; 1767, 33-46.

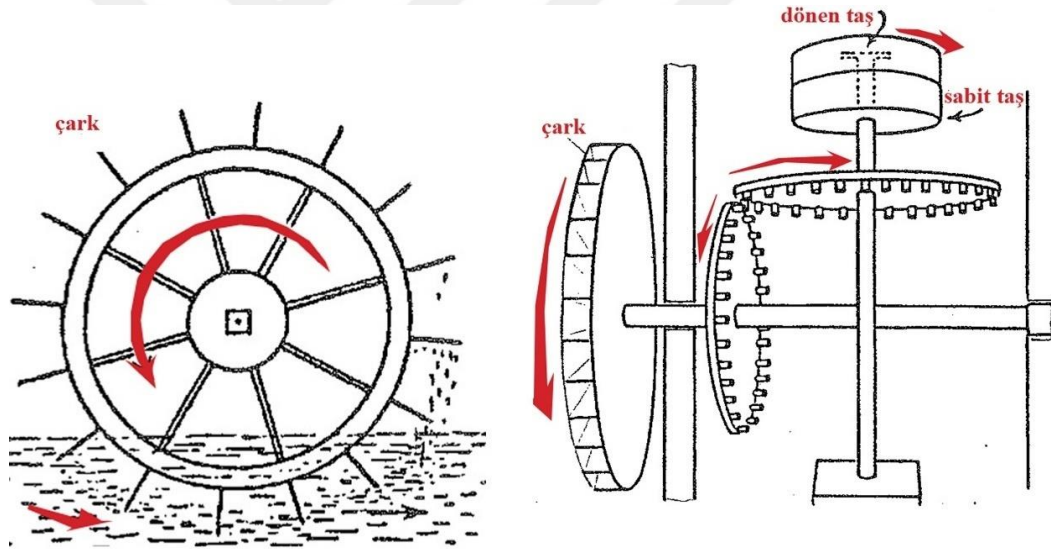
Şekil Listesi: A.197; A.198.

4.2.2.7 Dükkanlar

Yörgüç Paşa ve Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde Amasya, Tokat ve Tosya'da bulunduğu zikredilen toplamda elliden fazla dükkanın hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır.

4.2.3 Değirmenler ve Su Dolapları

Değirmenler ve su dolapları belirli bir ücret karşılığında halkın gündelik ihtiyaçlarına cevap veren küçük işletmelerdir. İnsan/hayvan gücü, rüzgar gücü veya su gücü ile çalışan değirmenler, en basit tanımı ile tahılın öğütülerek un üretildiği yapılardır. Akarsu bakımından zengin bir coğrafya oluşundan dolayı Amasya ve çevresinde, özellikle suyun kuvvetinden yararlanılarak çalışan *asiyab* denilen değirmenler tercih edilmiştir (Yiğit, 2007, s. 98-155). Akarsu kenarına inşa edilen değirmenlerin temel çalışma prensibi, suyun kuvveti ile döndürülen çarkların hareketine dayanır. Çarklar aracılığıyla değirmen taşına aktarılan kuvvet, taşı döndürerek tahılın öğütülmesini sağlamaktadır. Gerekli durumlarda, çarkların dönme hareketini hızlandırmak amacıyla akarsuyun bazı yerlerine bentler yapılarak ve suyun akış kuvveti değirmenin bulunduğu alanda yoğunlaştırılmıştır (Bir ve Kayral, 1998, s. 173-186) (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 : Su değirmeni çalışma prensibi (Bir ve Kayral'dan işlenerek).

Değirmen yapıları, ahşap ya da kargir, genelde tek hacimden meydana gelen kırma çatılı basit binalardır [Anadolu'dan bazı örneklerin mimarisi üzerine bakınız: Danışman, 1977, s. 17-37]. Modern un fabrikalarının yaygınlaşmasından sonra işlevini yitiren değirmen yapılarının büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır.

Amasya'nın içinden geçen Yeşilirmak, kentte bulunan ekili alanların sulanması için de değerli bir kaynak teşkil etmiştir. Erken dönemden itibaren kurulan çok sayıda ahşap su dolabı sayesinde nehrin suyu bu alanlara su dağıtılmasını sağlamıştır (Şekil 4.28; 4.29; A.199; A.200). On yedinci yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi

(2011, s. 215), ırmak üzerinde bulunan yüzlerce su dolabından bahseder. Yeşilırmak üzerindeki su dolapları Avrupalı seyyahların da dikaktini çekmiştir. Örneğin, Kasım 1819'da Amasya'yı ziyaret eden İngiliz seyyah Sir Robert Ker Porter (1822, s. 712-713), su dolaplarının çalışma prensibine detaylı şekilde değinmiştir. 1827 yılında Amasya'ya gelen Fransız Victor Fontainer (1829, s. 236), su dolaplarının kusursuz şekilde işlediğini belirterek sanki Avrupa'da planlanmış gibi göründükleri yorumunu getirmektedir. 1836'da Amasya'yı ziyaret eden İngiliz araştırmacı William John Hamilton (1842, s. 365), devasa boyutlardaki su dolaplarının çalışması için suyun çevirme gücünü tek bir noktada toplamak amacıyla nehrin üzerine bentler inşa edildiğinden söz eder.

Şekil 4.28 : Ahmet Durrî Efendi'nin, *Sefâretnâme-i İran* (1721) adlı eserinde Yeşilırmak ve üzerindeki su değirmenleri (Harvard University Fine Arts Library, Digital Images & Slides Collection d2016.02449).

Günümüzde işlevini yitiren su dolaplarını, kentin eski fotoğraflarında izlemek mümkündür. Gabriel (1934)'in II. Bayezid Külliyesi'ni gösteren çiziminde, külliye'nin su ihtiyacını karşılayan bir su dolabı seçilebilmektedir (Şekil 4.29). Çizimde, seviyesinin sürekli aynı düzeyde kalması için bir bent aracılığıyla önu kesilen suyun, dolap vasıtasıyla kanallara aktarılarak külliye bahçesine doğru ulaştırdığı izlenebilmektedir.

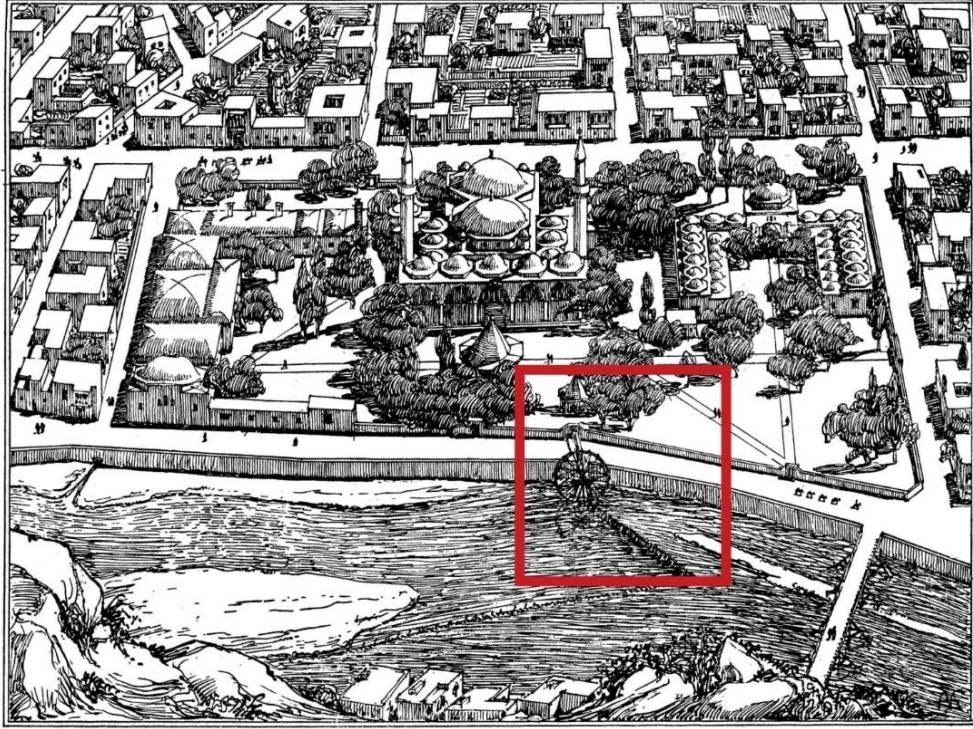
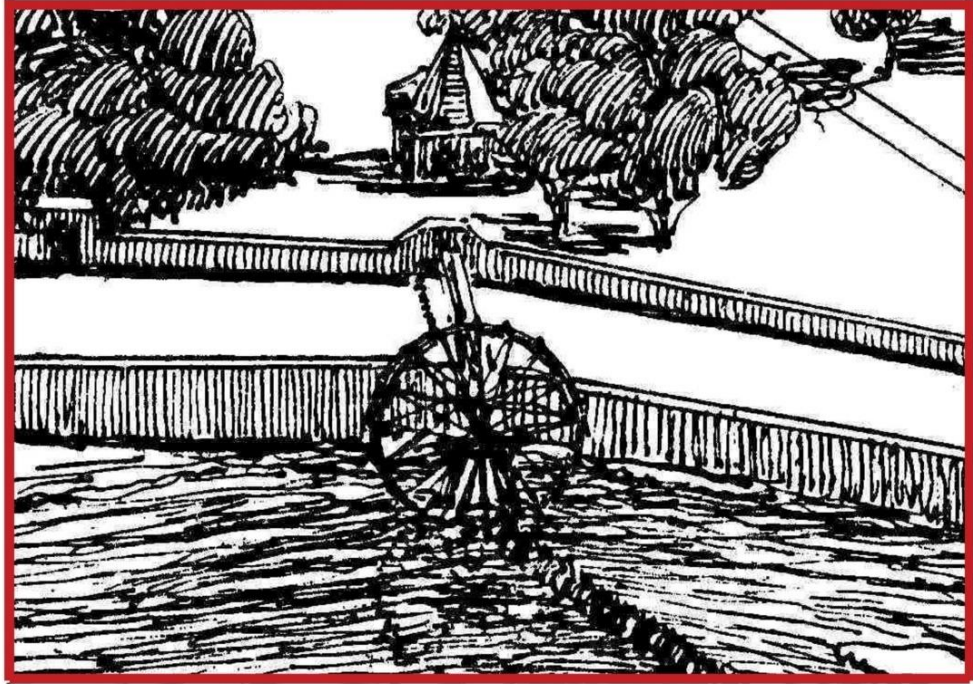

FIG. 22. — LES CONSTRUCTIONS DE SULTAN BAYEZID : Perspective restituée.

Şekil 4.29 : II. Bayezid Külliyesi su dolabı (Gabriel, 1934).

Tarihsiz bir fotoğrafta Mehmed Paşa Külliyesi ve Mustafa Bey Hamamı arasında, Yeşilırmak kenarında su dolabı olduğu görüşünü uyandıran ahşap bir strüktür seçilmektedir (Şekil A.200).

Yeşilırmak'ın seviyesi, kentin yerleşim kotundan birkaç metre daha aşağıdadır. Irmak suyunun, ekili alanları sulaması amacıyla kent zemin kotuna yükseltilmesi

amacıyla kurulan ahşap su dolapları, suyun akışı ile çalışan basit sütrüktürlerdir. Su değirmenleri ile aynı prensibe göre çalışan su dolapları, çark kollarında bulunan küçük haznelere dolan suyu, ırmağın akışı ile meydana gelen dairesel hareket ile yukarı taşıyarak, ahşap kanallar aracılığıyla dağıtılmasını sağlamaktaydı.

4.2.3.1 Yörgüç Paşa Su Dolabı

Yörgüç Paşa'nın vakfiyesinde bulunmuyor olsa da, Amasya Şer'iyye Sicilleri'ndeki 1062/1652 tarihli kayda göre, Yörgüç Paşa'nın ismiyle anılan bir su dolabından söz edilmektedir; Gümüşlüzâde Mahallesi'nden Ayşe adlı bir kadın, Mehmed Efendi diye bir kişiye Yörgüçpaşa mevzisinde bağ içinde olan bir ev ile “Yörgüç Paşa dolabından haftada bir gün bir gece sâki olan” yani su dolabından sağlanan su hissesinin haftada bir günlük hakkını satmıştır (AŞS, 9. 39/1'den naklen Kavaklı, 2001, s. 213). Yörgüç Paşa'nın adıyla anılan bu su dolabının Yörgüç Paşa tarafından inşa edilip edilmediğine yönelik kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yörgüç Paşa vakfına ait bir arazide yer aldığından ya da külliye yakınında bulunduğundan dolayı bu ismi almış olabilir. Öte yandan, vakıf mütevellisi tarafından, vakfa gelir getirmek amacıyla inşa edilmiş olması da ihtimaldir. Günümüze ulaşamamıştır.

4.2.3.2 Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Değirmenleri

Hızır Paşa'nın vakfiyesinde Ladik'te bir, Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde ise Amasya'da ve Tokat'ta dörder tane değirmen yapısının gelirlerinin vakfedildiği bildirilmektedir. Söz konusu dokuz değirmenden hiçbirisi günümüze kadar ulaşamamıştır.

4.3 Özel Mülker

Çizelge 4.4 : Yörgüç Paşa ve ailesine ait özel mülkler.

yapı işlevi	banisi	yerleşim yeri	güncel durumu
SARAY / KONUT	Yörgüç Paşa	Amasya	mevcut değil
	Mehmed Paşa	Amasya	mevcut değil
ÇİFTLİK	Hızır Paşa	Amasya	mevcut değil

4.3.1 Saray / Konut

Muhtemelen geleneksel şekilde ahşap yapılar olan bu konut yapıları günümüze kadar ulaşamamıştır.

4.3.1.1 Yörgüç Paşa Sarayı

Yaptıran: Yörgüç Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Günümüze ulaşamamıştır. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), Yörgüç Paşa'nın şehir içinde Selçuklu sultanlarına ait sarayı tamir ettirerek buraya taşındığını bildirmekte ve buranın Yörgüç Paşa İmareti'nin karşısında yer aldığını iddia etmektedir. Evliya Çelebi, Amasya'daki sarayları sayarken bahsettiği Yörgüç Paşa Sarayı'nın iç kalede bulunduğunu ve kiremitle örtülü olduğunu bildirmektedir (Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006, s. 96). Bu yapı hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklar: Evliya Çelebi b. Mehmed Zıllî, 2006; Mustafa Vâzih Efendi, 2011.

4.3.1.2 Mehmed Paşa Sarayı

Yaptıran: Mehmed Paşa / ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), Mehmed Paşa Külliyesi'nin bulunduğu arazinin daha önce aile tarafından tarla olarak kullanıldığı, Mehmed Paşa'nın buraya külliye ile birlikte bir de konut inşa ettirdiğini bildirmektedir. Muhtemelen ahşap bir yapı olan bu konut günümüze ulaşamamıştır.

Kaynaklar: Mustafa Vâzih Efendi, 2011.

4.3.2 Çiftlikler

Ailenin vakfiyelerinde çeşitli yerlerde bulunan çiftliklerden bahsedilmektedir. Amasya dışındaki çiftlikler belki geçici ikamet yerleri olarak kullanılmaktaydı. Ancak, aile üyelerinin görevleri dikkate alındığında kalıcı ikametgahlarının Amasya içinde olduğu varsayılabilir. Aileye ait çiftliklerden en dikkat çekici olan Hızır Paşa'nın günümüzde Amasya kent merkezi içinde kalan Kavaklı mevkiindeki çiftliğidir.

4.3.2.1 Kavaklı Çiftliği

Yaptıran: Hızır Paşa

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Hızır Paşa'nın yerleştiği bu çiftlik, Amasya'nın kuzey batısında bulunan bölgede yer almaktaydı. Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 69)'nin bildirdiğine göre Hızır Paşa külliyesini bu çiftliğin sınırları içine inşa etmiştir.

Kaynaklar: Mustafa Vâzih Efendi, 2011.

4.4 Kaynaklarda Yörgüç Paşa Ailesi'ne Atfedilen Diğer İnşa Faaliyetleri

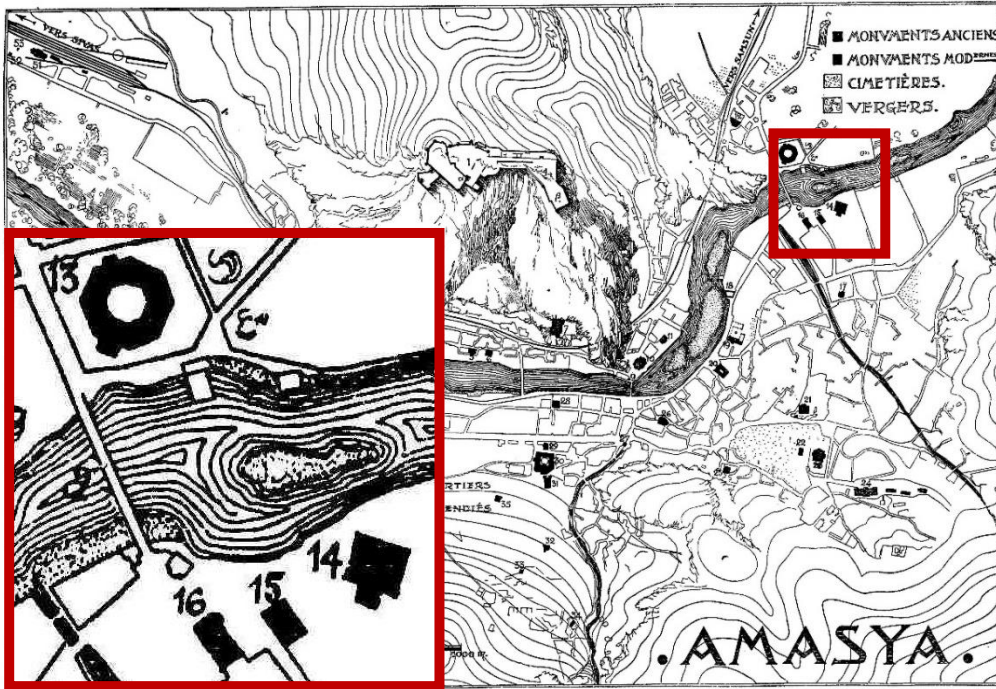
4.4.1 Kuş / Kunç Köprü

Yaptıran: ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Amasya'da Yeşilırmak üzerinde bulunan köprü Bayezid Paşa İmaretî ve Kapı Ağası Medresesi'ni birbirine bağlamaktadır (Şekil 4.30; A.202).

Mimari Betimleme: Dört gözlü, basık kemerli, kesme taştan inşa edilmiş bir köprüdür. Boyu 67 metre, eni 8 metre, yüksekliği 10,50 metredir (Çulpan, 2002, s. 75).

Şekil 4.30 : Gabriel'in Amasya haritasında Kuş Köprü.

Tartışmalar: Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), Bayezid Paşa İmaretî'nin karşısında bulunan Kuş [Kunç] Köprü'nün Yörgüç Paşa'nın adıyla anıldığını ve onun tarafından inşa edildiğini kaydetmektedir; "Bayezid Paşa İmaretî önünde köprü

yapmayı istedi. Ayvasıl manastırı enkazıyla sağlam ve yüksek bir köprü inşa etti. Bu köprüye şu anda Künç Köprü derler. Yörgüç kelimesinden kısaltılarak söylenir olmuştur.” Köprünün Yörgüç Paşa tarafından inşa edildiğine dair rivayeti reddeden Hüseyin Hüsameddin (1986, s. 77; Yaşar, 2007a, s. 53), bu köprüyü Selçuklu Sultanı Mesud’un annesi ya da kızı olan Hundî Hatun’un inşa ettirdiğini ileri sürmekte ve Mustafa Vâzih Efendi’nin bu konudaki kaydının tarihi bilgilere dayanmadığı söylemektedir. 1858’de Amasya’yı ziyaret eden Alman coğrafyacı Heinrich Barth ise bu köprünün Bayezid Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (Tuzcu, 2007, s. 199).

Değerlendirme: Kuş Köprü’nün banisinin kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Mustafa Vâzih Efendi’nin aktardığı rivayet belki Yörgüç Paşa döneminde yapılan bir tamir ile ilişkili olabilir.

Yapı Kaynakları: Mustafa Vâzih Efendi, 2011; Hüseyin Hüsameddin, 1986; Yaşar, 2007a; Tuzcu, 2007; Çulpan, 2002.

Şekil Listesi: Şekil 4.30; A.202.

4.4.2 Yeşilırmak Kuzey İstinat Duvarı

Yaptıran: ?

İnşa Tarihi: ?

Genel Bilgi: Yeşilırmak’ın kuzey yakasında yer almakta ve kent merkezi boyunca uzanmaktadır.

Tartışmalar: Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 68), Amasya kent merkezi içinden geçen Yeşilırmak’ın kuzey yönünde, yani kale tarafında bulunan istinat duvarının Hızır Paşa tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. Bu kaydın doğruluğunu onaylamak kesinlikle mümkün değildir.

Yeşilırmak kıyılarındaki istinat duvarlarının en azından on beşinci yüzyıla kadar uzandığı söylenebilir. Yeşilırmak’ın güney yakasında inşa edilen II. Bayezid Külliyesi’nin kuzey yönünde, külliyei ırmaktan ayıran bir istinat duvarı bulunduğu tahmin edilebilir. Irmağın kuzey yakasında, günümüze ulaşan eski taihli yapı topluluğu II. Bayezid’in oğlu Şehzade Ahmed’in annesi Bülbül Hatun adına inşa edilen Hatuniye Külliyesi’dir [Hatuniye Camisi ve Yıldız Hamamı]. Bu yapıların önünde ayrı bir istinat duvarı yoktur. On dokuzuncu yüzyıl konutlarının üzerinde

yükseldiği istinat duvarı Hatuniye Camisi ve Yıldız Hamamı önünde son bulur (Şekil A.113).

Hızır Paşa belki, Yeşilırmak'ın kuzey yakasında, gerekli görülen belli bir kesime istinat duvarı yaptırmış olabilir.

5. MİMARİ DEĞERLENDİRME

Mimari değerlendirmede yapı kataloğunda mimari tanımlarına yer verilen yapıların toplu bir analizi yapılarak, aile bireyleri tarafından inşa edilen yapılar kendi içlerinde ve on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarisi içinde çağdaşları ile birlikte tartışılmıştır. Değerlendirmede yapıların özgünlüğü esas alınmış; geç tarihli ekler ile yeniden inşa edilen kısımlar [ve yapılar] dönem özelliklerini yansıtmadığından bu bölümde irdelenmemiştir.

5.1 Yapı Tiplerine Göre Plan Kurguları

Çok işlevli yapılar [Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti, Hızır Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi ve tabhanesi], camiler [Gümüş Yörgüç (Rüstem) Paşa Camisi], türbeler [Yörgüç Paşa Türbesi, Havza Anonim Türbe, Hızır Paşa Türbesi], medreseler [Amasya'daki Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Medresesi], çeşmeler [Hızır Paşa Külliyesi Çeşmesi, Mehmed Paşa Külliyesi Çeşmesi, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi], hamamlar [Amasya Mustafa Bey Hamamı, Hızır Paşa Hamamı, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı, Havza Mustafa Bey Hamamı] ve ticaret yapıları [Tosya Mehmed Paşa Bedesteni] eldeki veriler ışığında plan kurguları bakımından tartışılarak, plan kurguları çağdaş örnekler ile karşılaştırılarak geleneksel tercihler ile özel uygulamalar saptanmaya çalışılacaktır.

5.1.1 Çok İşlevli Yapılar: İmaretler

Plan kurgusu ve fonksiyon bakımından on dört ve on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarlığına özgü bir yaratım olan çok işlevli yapılar [imaretler]; temel işlevi dolaşım olan bir orta sofa [ya da kapalı avlu], [genellikle] doğu ve batısında tabhaneler [genellikle birer, bazı durumlarda ikişer], [varsa birer eyvan], genellikle kuzeyinde giriş kısmı [varsa dış sofa/revak] ve güneyinde [birkaç örnek dışında] ibadet için özelleşmiş bir mescid eyvanından meydana gelmektedir. Tabhane sayısı, alternatif sirkülasyon çözümleri [koridorlar vs.], revaklı dış sofanın varlığı değişkenlik

gösterse de plan kurgusunda vazgeçilmeyen tek olgu [bazı durumlarda minarenin varlığıyla bozulmuş olsa da] mutlak simetridir.

Bu tipin çeşitlemeleri olan Amasya Yörgüç Paşa İmareti ve Havza Mustafa Bey İmareti; Tokat Hamza Bey İmareti [1412] ve Kastamonu [Candaroğlu] İsmail Bey İmareti [1454] ile birlikte plan kurgusundaki mutlak simetri geleneğini izlemeyen dört örnekten ikisi olarak değerlendirilebilir (Şekil 5.1) (Acar, 2011, s. 687). Yörgüç Paşa İmareti'nde simetriyi giriş eyvanının doğusundaki oda ve batısındaki türbe bozmaktadır. Havza Mustafa Bey İmareti'nde ise kubbeli giriş sundurması ile kuzeyinde yer alan oda simetriyi bozan birimlerdir.

Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nde simetriyi bozmakta olan oda bu iki yapıya özgü birer birim olarak dikkat çeker. Sedat Emir (1991, s. 213), tipoloji denemesinde Yörgüç Paşa İmareti'ni, Amasya Bayezid Paşa İmareti [1414] ile birlikte sınıflamaktadır. İlk defa Bayezid Paşa İmareti'nde görülen bu şemaya göre, orta sofanın doğusunda ve batısında ikişer birim bulunur, kuzeye doğru sarkan ikinci birimler arasında bir giriş eyvanı ortaya çıkar (Şekil A.203; A.204). Yörgüç Paşa İmareti'nde kuzey-batıda yer alması gerek ikinci birimin yerini türbe almıştır (Emir, 1991, s. 213). Bu yorum, şematik plan şemasını ana hatlarıyla özetliyor olmasına rağmen, Bayezid Paşa İmareti ve Yörgüç Paşa İmareti sirkülasyon çözümü bakımından birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bayezid Paşa İmareti'nde odaların tamamı orta sofaya açılırken, Yörgüç Paşa İmareti'nin kuzeydoğusunda yer alan oda dışarı açılmaktadır. Bu odanın dışarıya açılması orta sofa ile aşağı yukarı aynı büyüklükte olan yan birimlerin, buraya yeni bir kapının açılmasına olanak bırakmamasından kaynaklanan bir çözüm gibi algılanabilir. Oysa bu durum, tasarlama aşamasında yan birimlerin bir miktar güneye kaydırılmasıyla çözülebilirdi. Bu oda ilk tasarımda düşünülmemiş, inşa sürecinde eklenmesine karar verilmiş ve bunun sonucunda mecburen dışarı açılmış olabilir. Ancak, Mustafa Bey İmareti'ndeki üçüncü odanın da aynı şekilde dışarı açılıyor olması bu odaların aynı yıl inşa edilen söz konusu iki yapıya özgü bir bilinçli tercih olduğunu düşündürmektedir. Bu odaların, giriş kısımlarının her iki yapıda da özel kapı düzenlemeleri ile vurgulanmış olması, orta sofaya açılan ve tabhane işlevi gören birimlerden farklı bir fonksiyona sahip olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, her iki yapıya ait vakfiyede de yalnızca ikişer tabhaneden bahsedilmektedir.

Bu odalar, Yörgüç Paşa İmareti'nde de, Mustafa Bey İmareti'nde de aynı işleve sahip olmalıdır. Ayverdi (1972, s. 218), Yörgüç Paşa İmareti'ndeki odanın medreseye ait olabileceğini belirtirken, Mustafa Bey İmareti'ndeki oda hakkında yorum getirmemektedir. Mustafa Bey İmareti'nin bir medrese ile ilişkisi olmayışı, Yörgüç Paşa İmareti'ndeki odanın medreseye aidiyeti yönündeki önermeyi sorunlu kılmaktadır. Gabriel (1934, s. 33), Yörgüç Paşa İmareti'ndeki odanın muhtaçlara yardım dağıtımının yapıldığı yer olabileceğine dikkat çekerken, Goodwin (2012, 97) ona katılmayarak buranın geleneksel bir tabhane birimi olduğunu belirtir. “Tabhaneli Camiler” üzerine bir doktora çalışması tamamlayan Acar (2011, s. 365; 368) da bu odaların tabhane olduğunu kabul etmektedir. Vakfiyelerde birer mutfak ve mahzenden bahsedilmektedir. Söz konusu odalar yemek pişirmek için gerekli donanım [ocak, baca vs.] barındırmamakla birlikte, mahzen olmak için fazlasıyla özenli giriş düzenlemelerine sahiptir. Odalar, vakıf yöneticileri [mütevelli, nakib, cabi] ve/veya külliye çalışanlarının [şeyh, imam vs.] kullanımı için ayrılmış olabilir. Külliyele ait bazı eşya da belki buralarda muhafaza ediliyor ve Gabriel'in dediği gibi yardım dağıtımı buralardan yapılıyordu. Hatta, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey de bazı durumlarda bu odaları kullanmış olabilir.

Yörgüç Paşa İmareti'nde simetriyi bozan bir diğer unsur türbedir. Bu yapı tipinin geleneksel örneklerinde türbeye yer verilmemiştir. Yörgüç Paşa İmareti, bu bakımdan, [ileride daha detaylı tartışılacağı üzere] baninin türbesini bünyesinde barındıran Anadolu Selçuklu mimari geleneğini izlemektedir.

Dışarıya açılan oda ve türbe dışında, Yörgüç Paşa İmareti'nin çok işlevli yapı tipinin şematik plan kurgusunu yansıttığı gözlemlenmektedir; bir orta sofa, doğu ve batı yönünde buraya açılan birer tabhane ve güneyde mescid eyvanı. Yörgüç Paşa İmareti'nde olduğu gibi bir orta sofa, mescid eyvanı ve iki tabhaneden müteşekkil Mustafa Bey İmareti'nde ise bu birimler eğimli arazi yapısının dayattığı zorunluluktan dolayı olsa gerek, örneği bulunmayan bir şekilde bir araya gelmiştir. Mescid eyvanı diğer örneklerde olduğu gibi orta sofanın güneyinde bulunurken, tabhaneler orta sofanın kuzeyine yerleşmiştir. Cümle kapısı ise orta sofanın doğusundadır.

Amasya'da benzer bir araziye inşa edilmiş olan Hızır Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti'nde olduğu gibi kendine özgü bir plan şeması sergilememesine karşın, girişin doğudan verilmesi bakımından aynı pratiği tekrarlar. Cümle kapısı günümüzde

doğrudan tabhaneye açılmaktadır. Kapı, belki şimdiki konumundan biraz daha kuzeyde bulunmakta ve kuzey duvarına bitişik bir koridor aracılığıyla orta sofaya açılmaktaydı. Yapı değişikliğe uğradığından özgün tasarıma ilişkin net çıkarım yapmak zordur. Ancak, Ayverdi'nin restitüsyon önerisi mekan organizasyonu açısından yerinde bir öneridir (Şekil 4.6; 5.1). Emir (1991, s. 213; 219-220), Hızır Paşa İmareti'ni tonozlu yan birimlerin derin tutularak orta sofayla birlikte mescid eyvanı hizasına da uzandığı örnekler ile aynı tipolojik gruba dahil etmektedir. Bu tipin örneklerinin [İznik Orhan İmareti [1334], Bilecik Orhan İmareti [1331], Bursa Timurtaş İmareti [1390], Ali Paşa İmareti [1394], Ebu İshak Zaviyesi [1400] ve Yıldırım İmareti [1400] (Emir, 1991, s. 219-220)], özellikle on dördüncü yüzyılda inşa edilmiş olması dikkat çekicidir. Bu bakımdan, 1465 vakfiye tarihli Hızır Paşa İmareti'nin tipolojik gelişmenin dışında kalan arkaik plan şeması yapının vakfiye tarihinden çok daha erken bir tarihte inşa edildiğini akla getirmektedir.

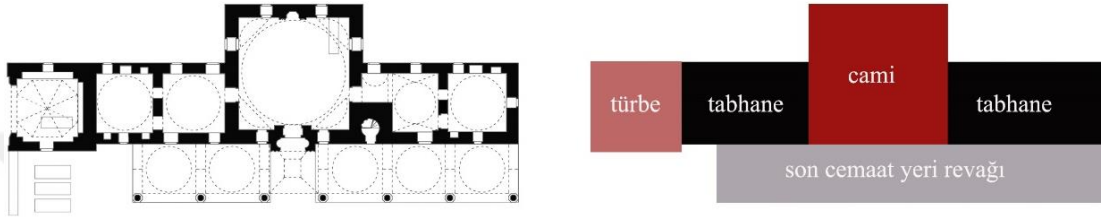

Şekil 5.1 : Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti, Hızır Paşa İmareti plan kurguları (planlar Ayverdi'den işlenmiştir).

Erken dönemin [on dört ve on beşinci yüzyılın] çok işlevli yapıları on altıncı yüzyıldan itibaren camiye çevrilmeye başlamıştır. Camiye dönüşüm sırasında sofalar hareme dahil edilmiştir. Hatta bazı durumlarda tabhane birimleri de işlevini yitirerek ibadete açılmıştır [örneğin, Bursa Orhan İmareti [1339] (Emir, 1991, s. 84)]. Tabhane birimlerinin özgün işlevini koruduğu bazı örneklerde [örneğin, Bursa Yeşil

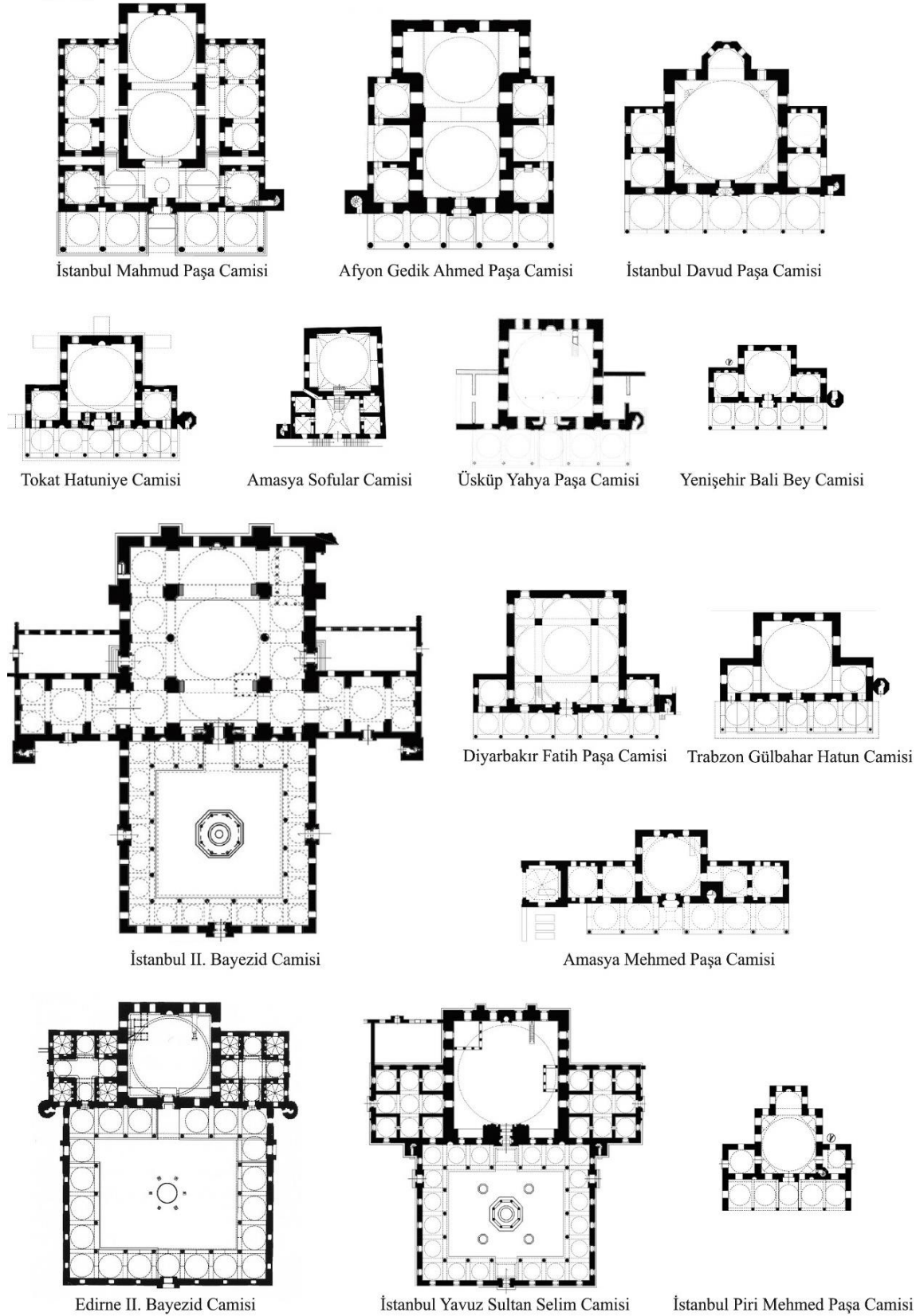
İmaret (1412)], tabhaneyi kullanacak kişilerin, özgün kayıttaki şekliyle “ayende ve revendenin” yani “gelen gidenin” ibadete açılan orta sofayı kullanması uygun görülmeyle tabhanelere dışarıdan giriş verilmesi tercih edilmiştir. Bu durum, ‘tabhaneli camiler’e geçiş sürecindeki mantığı açıklamaktadır (Emir, 1991, s. 217-218) (Şekil 5.2).

‘Tabhaneli camiler’ tipolojisi içinde değerlendirilebilecek olan Mehmed Paşa Camisi, on beşinci yüzyılın son çeyreğine doğru [özellikle II. Bayezid dönemi] gelişen yeni kurgunun örneklerinden biridir.

Şekil 5.2 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri plan kurgusu (plan Yüksel’den işlenmiştir).

İlk kez İstanbul’da Mahmud Paşa Camisi’nde [1462-1463] tabhane birimlerinin sirkülayonu, ibadet mekanını çevreleyen ve dışarıya açılan bir koridor aracılığıyla ibadet mekanından ayrılmaya çalışılmıştır. Böylece, orta sofa işlevini yitirerek ibadet mekanına katılmıştır. Afyon Gedik Ahmed Paşa Camisi’nde [1472] bu koridor da ortadan kalkmış tabhaneler doğrudan dışarıya açılan, ibadet mekanına bitişik ayrı birimler haline gelmiştir. İmaretlerin ilk örneklerindeki mescid eyvanı ile orta sofa birleşerek Cuma namazı kılınan bir cami meydana getirmişlerdir (Ayverdi, 1974, s. 1-2). Gedik Ahmed Paşa Camisi’ni [1472], İstanbul Davud Paşa Camisi [1485], Tokat Hatuniye Camisi [1485], Amasya Sofular / Abdullah Paşa [1485], Edirne II. Bayezid Camisi [1487-1488], Üsküp’teki Yahya Paşa Camisi [1504-1505], Yenişehir Bali Bey Camisi [1504?], İstanbul II. Bayezid Camisi [1501-1506], Trabzon Gülbahar Hatun Camisi [1505-1514], Diyarbakır Fatih Paşa Camisi [1516-1520], İstanbul Yavuz Sultan Selim Camisi [1516-1522] ve Piri Mehmed Paşa Camisi [1530] izler (Şekil 5.3). Amasya Mehmed Paşa Camisi, geleneksel plan şemasını sürdüren sınırlı sayıdaki örnek dışında, on altıncı yüzyıl ortalarında tabhane birimlerinin tamamen camiden ayrılmasıyla sonuçlanacak gelişmenin bir basamağıdır.

Şekil 5.3 : Sirkülasyonu bağımsız çözümlenmiş tabhaneli camiler (planlar Ayverdi, Kuban ve Yüksel'den işlenmiştir, ölçek bütünlüğü göstermektedir).

Mehmed Paşa Camisi'nin tek kubbeyle örtülü harem mekanı özellikle aynı yıllarda inşa edilen Tokat Hatuniye Camisi (Şekil 5.18; A.232; A.233) ile benzerlik gösterir. Ancak, Hatuniye Camisi'nin doğu ve batısında birer tabhane yer alırken Mehmed Paşa Camisi'nde yan yana iki tabhane birimi yer almaktadır. İkişer tabhane biriminin [ve en doğudaki tabhaneye birleşen Hızır Paşa Türbesi'nin] varlığıyla meydana gelen doğu-batı eksenindeki lineer kurgu bakımından Mehmed Paşa Camisi benzeri olmayan özel bir yapıdır.

Sonuçta, Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Hızır Paşa İmareti'nin on beşinci yüzyılın ilk yarısındaki tipolojik geleneği iç sofalı kurgularıyla sürdürdükleri, Mehmed Paşa Camisi'nin ise yüzyılın ikinci yarısında, özellikle II. Bayezid döneminde ortaya çıkan yeni anlayışı izlediği görülmektedir.

5.1.2 Bağımsız İbadethaneler: Camiler / Mescidler

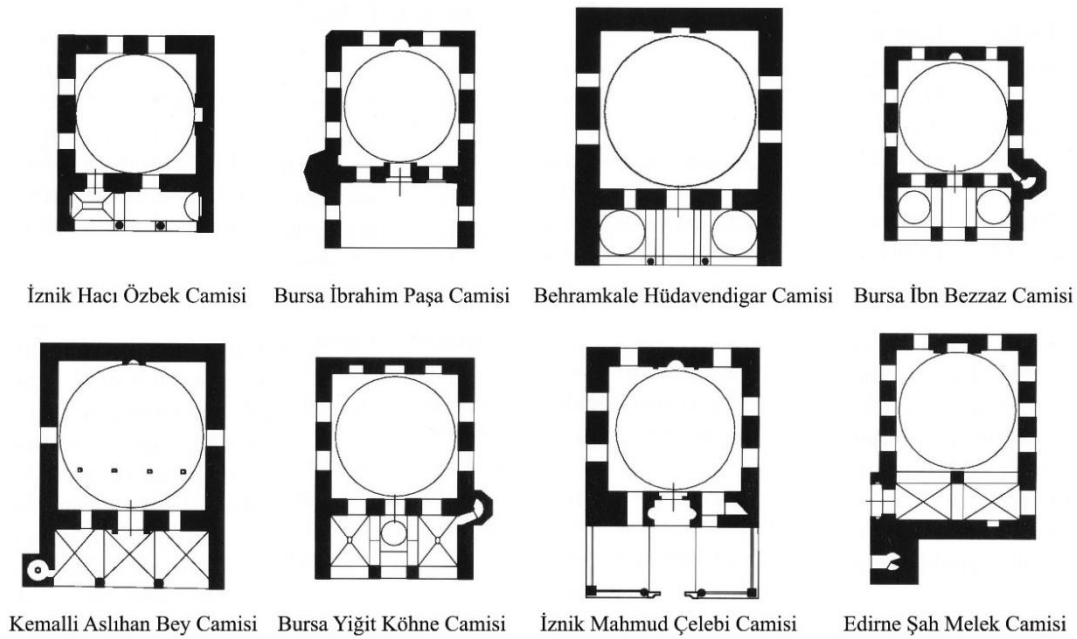
Türkiye'de Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden günümüze ulaşan ibadethanelerin büyük çoğunluğu kargir yapılardır. Kargir örnekler kadar yaygın olmayan ahşap ibadethaneler ise özellikle ormanlık alan potansiyeli olan bölgelerde tercih edilmiştir [Örneğin, Samsun ili çevresi ahşap cami sayısı bakımından zengindir (çeşitli örnekler için: Can, 2004)]. Ahşap yapıların çoğu yangınlar sonucu ortadan kalkmıştır. Bunun dışında, bazı ibadethanelerin dış duvarların kargir, iç taşıyıcıların ve tavanın ise ahşap olduğu görülmektedir.

Aile bireyleri tarafından inşa edilen ibadethanelerin bazıları günümüze ulaşamamış [Amasya Şahbula Hatun Mescidi, İznik Hatice Hatun Mescidi, Akhisar Yörgüç Paşa Mescidi, Samsun Hızır Paşa Camisi], bazıları yeniden inşa edilmiş [Havza, Kavak ve Vezirköprü'de bulunan Yörgüç Paşa Camileri], Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ise özgünlüğünü bir ölçüde kaybetmiştir.

Selçuklu döneminden itibaren kargir mescid mimarisinin tek kubbeli olarak gelenekselleştiği görülmektedir. Bu geleneği izleyen Osmanlı baniler de, kuruluş döneminden itibaren tek kubbeli ibadet yapıları inşa ettirmişlerdir. Erken dönem tek kubbeli ibadet yapılarının genellikle az açıklıklı, dış sofalı [son cemaat yerli] ve [eğer varsa] tek minareli olduğu görülmektedir. Bazıları, özellikle sultanlar tarafından inşa edilmiş ve diğerlerine kıyasla daha iddialı bir kubbeyle sahip olanlar Cuma Camisi niteliğinde iken birçoğu ise mahalle mescidi niteliğindedir [Erken Dönem Osmanlı tek kubbeli cami/mescitleri hakkında: Kuban, 2007, s. 123-130] (Şekil 5.4).

Günümüze ulaşamayan mescidler eğer kargir yapılar idiyse, geleneksel şekilde tek kubbeli inşa edilmiş olmalıdır.

On dokuz ve yirminci yüzyılda yeniden inşa edilmiş olan ancak halen Yörgüç Paşa'nın adıyla anılan Havza, Kavak ve Vezirköprü'deki camiler, kargir dış duvarlara sahip, ahşap iç taşıyıcı, tavan ve çatı konstrüksiyonuna sahip yapılardır. Merzifon'da, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nin yanında bulunan II. Murad Camisi [1426] bu strüktürel tercihin bölgedeki erken örneklerinden biridir [yapı zaman içerisinde çeşitli onarımlar görmüştür (detaylı bilgi için: Çerkez, 2005, s. 189-203)] (Şekil A.217; A.218).

Şekil 5.4 : On dört ve on beşinci yüzyıl tek kubbeli Osmanlı camileri (Kuban).

Günümüze özgünlüğünü bir ölçüde koruyarak ulaştığı kabul edilebilecek tek bağımsız ibadethane Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'dir. Yapı, on dört ve on beşinci yüzyılın çok ayaklı, Ulu Cami tipinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Sultan I. Murad döneminden Anadolu Selçuklu döneminin büyük camilerini örnek alan büyük ölçekli, çok ayaklı ibadet mekanlarının 'Cuma Camisi' ya da diğer adıyla 'Ulu Cami' olarak öne çıktığı izlenir. On dört ve on beşinci yüzyılda Bursa, Edirne, Filibe, Bergama ve Dimetoka gibi kentlerde inşa edilen ulu camiler, serbest ayaklar aracılığıyla sahnalara ayırıldığı ve sahnaların kubbe veya tonozlarla örtüldüğü bir tasarıma sahiptir [Erken dönem Osmanlı Ulu Camileri hakkında: Kuban, 2007, s. 131-141].

Amasya’da daha sonra camiye çevrilen Gök Medrese [XIII. yy] ve Burmalı Minare Camisi [XIII. yy] ve Tokat’ta Takyeciler Camisi [XIV/XV. yy] bu tipin Gümüş yakınlarındaki örnekleri olarak öne çıkar. Burmalı Minare Camisi, orta sahnın üç kubbe ile, yan sahnın tonozlu [mihraba paralel ilk aks çapraz tonozlu] olması bakımından Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin öncüsü olarak görülebilir (Şekil 5.5; A.227; A.228; A.229). Tokat’ta inşa edilen dokuz kubbeli ve dört serbest taşıyıcı ayaklı Takyeciler Camisi ise plan şeması açısından Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin bir benzeridir. Çağdaş Osmanlı yapılarından Bursa Şehadet Camisi [XIV. yy] ve Ulu Cami [1399-1400], Filibe Hüdavendigâr [Ulu] Camisi [1363-1364], Bergama Ulu Cami [1398-1399], Edirne Eski Cami [1403-1413], Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Camisi [1421] gibi yapılar Kuban (2007, s. 133)’ın tabiriyle Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ile birlikte “ilk Osmanlı döneminin başlıca büyük camileri”dir. Bu yapıların ortak özelliği de çok ayaklı, ya da Ulu Cami tipi denilen plan şemasının çeşitlemeleri olmalarıdır (Şekil 5.5). Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi örtü sistemi ve taşıyıcı ayak bakımından, özellikle orta sahnın üçer kubbe, yan sahnın üçer tonoz ile örtülü olan Filibe ve Bergama Ulu Camisi’ni izlemektedir (Şekil 5.5).

Osmanlı mimarlığında bu tipin on altıncı yüzyılda büyük ölçüde terk edildiği görülmektedir. Rüstem Paşa’nın vezirliği sırasında, Mimar Sinan’ın yönetimi altında gerçekleşen mimari üretimde tercih edilmeyen bu tipin tek dikkate değer örneği Piyale Paşa Camisi’dir [1568-1573]. Çağdaş Osmanlı örneklerinin on dört ve on beşinci yüzyıla ait olmasından hareketle Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin plan şemasını on beşinci yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür.

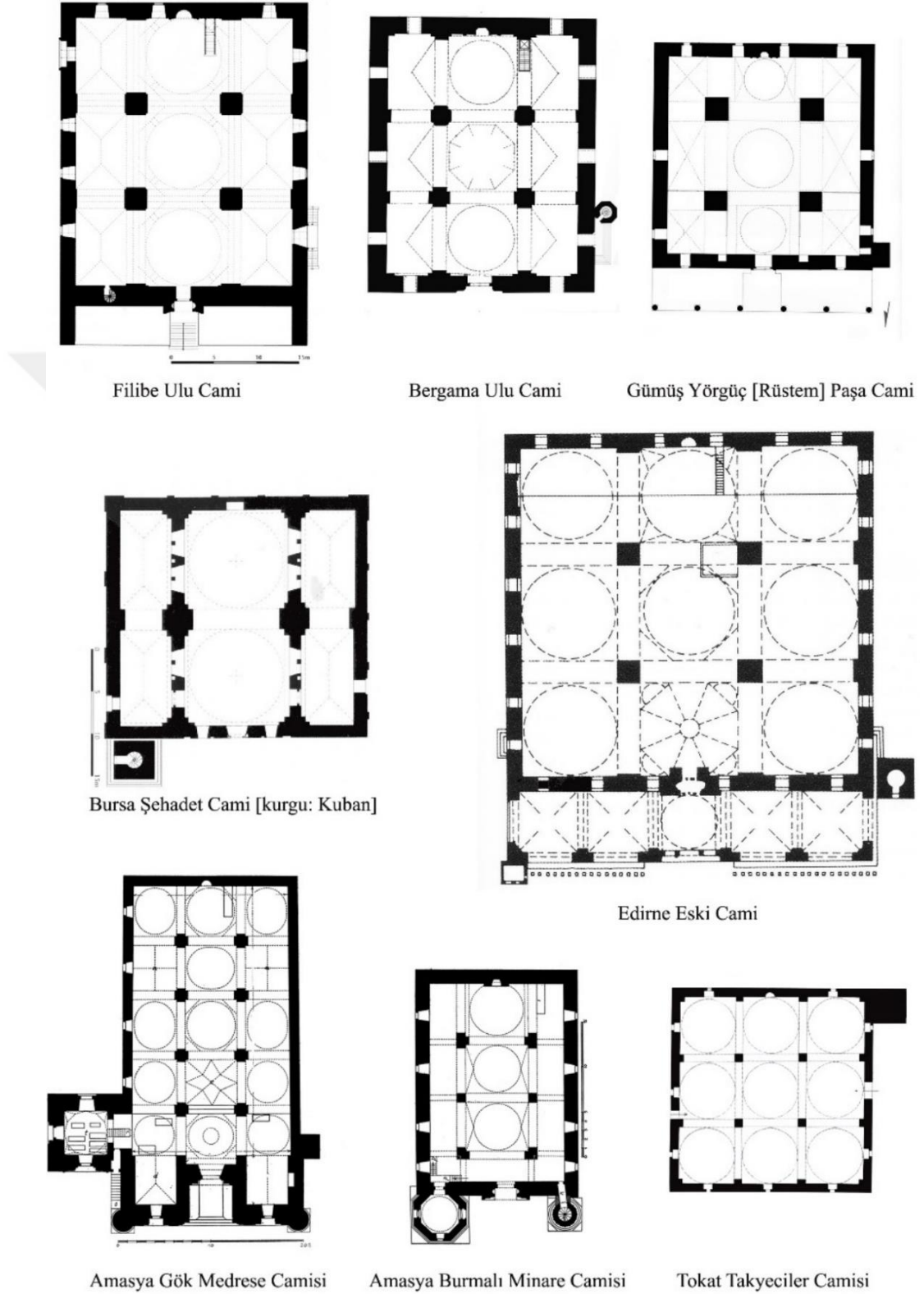
Bu noktada dikkat çeken husus, on dört ve on beşinci yüzyılda inşa edilen bu tipteki camilerin tamamının sultanlar eliyle inşa edilmiş olmasıdır. Anlaşılan, bu cami tipi söz konusu dönemde sultanlara mahsustur. Bu durum, Necipoğlu (2005, s. 115-124)’nın on altıncı yüzyıl [Mimar Sinan dönemi] üzerinden örnekleyerek dikkat çektiği, farklı sosyal statülerdeki banilerin ancak kendi statülerine uygun boyutlarda camiler inşa ettirebildiklerine ilişkin bir pratiği tanımlayan ‘Adab’ kavramını hatırlatmaktadır. On dört ve on beşinci yüzyılın ilk yarısında devlet ileri gelenleri, daha ziyade bir mescid eyvanına sahip olan çok işlevli yapılar [imaretler] ya da tek kubbeyle örtülü bir harem kısmından meydana gelen [ve içinde Cuma namazı kılınmayan] mescidler inşa ettirmişlerdir. Örneğin, on dördüncü yüzyıl sonundan

günümüze ulaşan [anıtsallık bakımından] en iddialı yapılardan İznik Yeşil Cami [1378-1392], tek hacimli ibadet mekanına sahip bir mesciddir. Kitabesinde de “mescid” olarak tanımlanan yapı, Cuma namazının kılınabilirliğinin göstergesi olan bir minbere sahip değildir. Nitekim, Yeşil Cami’nin inşa edildiği dönemde İznik’te Cuma namazı için belirlenmiş olan ibadethane, fetihten sonra kiliseden camiye çevrilen Ayasofya’dır.

Bu tipte iddialı bir yapı inşa ettiren, sultan olmayan [Yörgüç Paşa’nın ardından] ilk kişi, on beşinci yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Sofya Büyük Cami olarak anılan yapının banisi, Fatih Sultan Mehmed’in veziri Mahmud Paşa’dır. Ölçek ve plan kurgusu bakımından sultanlar tarafından inşa edilen “Ulu Camiler”e yaklaşan bir yapı olan Sofya Büyük Cami, Fatih Sultan Mehmed döneminde bu tipin sultanlara mahsus olmaktan çıktığını gösterir. Gerçekten bu dönemden itibaren devlet ileri gelenleri tarafından inşa edilmiş Cuma camilerine rastlanır. Bu bakımdan, on beşinci yüzyılın ilk yarısında, yani Yörgüç Paşa’nın etkinlik döneminde, Sultanlar için ayrı bir öneme sahip olduğu anlaşılan ulu cami tipinin Yörgüç Paşa tarafından tercih edilmesi bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, Gümüş’ten yalnızca birkaç kilometre uzakta olan Merzifon’da aynı yıllarda inşa edilen II. Murad Camisi [bazı kaynaklarda Medrese Önü Camisi ya da Medrese Camisi] [1426-1427] kapladığı alan bakımından Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ile aşağı yukarı aynı büyüklükteki bir yapı olarak dikkat çeker. II. Murad Camisi, kargir beden duvarlarına sahip olmasına rağmen çağdaşlarının aksine kubbe ya da tonoz ile örtülü değil, ahşap çatı ile örtülüdür. İçeride ise ahşap ayaklar, kargir payelerin yerini almaktadır. Gümüş’te, yerel bir idareci olan Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen caminin kubbeli-tonozlu örtü sisteminin, aynı yıllarda Merzifon’da II. Murad’ın yaptırdığı caminin örtü sisteminden daha anıtsal bir karakter taşıyor olması bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Hüseyin Hüsameddin’in, harap olduğunu ve Rüstem Paşa tarafından ‘yeniden’ inşa edildiğini bildirdiği caminin, Rüstem Paşa’nın vakıf kayıtlarında ‘tamir edildiği’ bildirilmektedir. Merzifon’daki II. Murad Camisi’nin ahşap çatılı ve ahşap taşıyıcılı olması (Şekil A.217; A.218), Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin de özgün durumda böyle olabileceğini düşündürmektedir. Diğer bir deyişle, Rüstem Paşa tarafından yapılan onarım yalnızca örtü sistemini kapsıyor olabilir. Cami beden duvarlarının üst kısmındaki sıradan olmayan kademe farklılaşması bu düşüncüyü bir anlamda desteklemektedir. Havza, Kavak ve

Vezirköprü’de Yörgüç Paşa’nın adıyla anılan ancak on dokuz ve yirminci yüzyılda yeniden inşa edilmiş olan camilerin de kargir beden duvarları ile ahşap dikey taşıyıcılar ve ahşap çatılara sahip olmaları bu nokta da değerlidir.

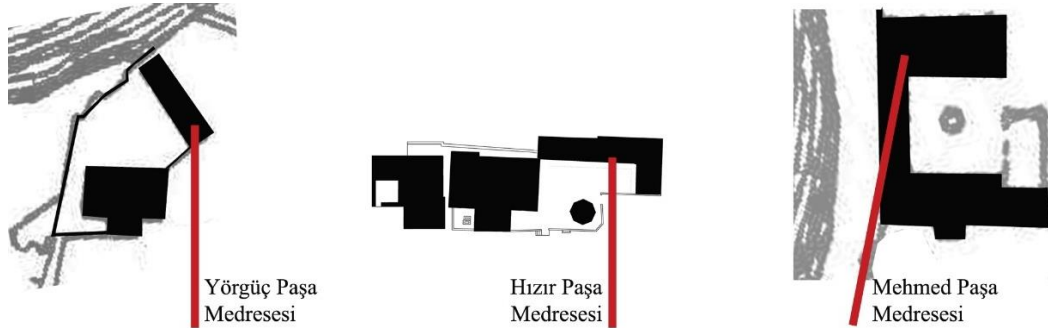
Şekil 5.5 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ile çeşitli çok ayaklı camiler (Gabriel, Ayverdi ve Kuban’dan işlenmiştir, ölçek bütünlüğü göstermektedir).

Caminin hangi kısımlarının on beşinci yüzyılda Yörgüç Paşa, hangi kısımlarının bir yüzyıldan fazla süre sonra Rüstem Paşa tarafından inşa ettirildiği kesin olarak tespit edilememektedir. Örneğin, [ileride değinileceği üzere] son cemaat revağında bulunan, özellikle on beşinci yüzyıl sonlarından itibaren örneklerine rastlanan sütun başlıkları, Yörgüç Paşa dönemine ait değildir. Öte yandan, Hüseyin Hüsameddin (2007a, s. 211)'in bahsettiği, [muhtemelen Rüstem Paşa tarafından yaptırılan] çiniler günümüze ulaşamamıştır.

Yörgüç Paşa'nın daha ciddi bir maliyet gerektiren kargir bir inşaatı finanse edebilecek ekonomik kabiliyete ve siyasi iddiaya sahip olması ve yapının Rüstem Paşa'nın vakıf kayıtlarında bir onarımdan söz edilmesi tasarımın büyük ölçüde özgün olduğuna işaret etmektedir.

5.1.3 Medreseler

Medreselerden günümüze ulaşanı yoktur. Uluköy'deki Hızır Paşa [Terabya] Medresesi hakkındaki bilgiler son derece yetersizdir. Amasya'da bulunan üç medresenin ise konumlanışlarına ilişkin yorum yapılabilmektedir. Albert Gabriel 1934 tarihli *Monuments Turcs D'Anatolie Tome Deuxième Amasya-Tokat-Sivas* adlı eserinde yer verdiği haritada Yörgüç Paşa ve Mehmed Paşa tarafından inşa edilen medreselerin konumunu işlemiştir. Hızır Paşa Medresesi'ne dair eski tarihli bir çizim olmamasına rağmen, görgü tanıklarının anlatımlarından ve külliye sınırlarından hareketle tahmini konumu ortaya konulabilmektedir. Üç medresenin ortak özelliği on beşinci yüzyılda inşa edilmiş çoğu Osmanlı medresesinin aksine kendilerine ait bağımsız bir avluya sahip olmamaları ve imaretler ile aynı avluyu paylaşmalarıdır (Şekil 5.6).

Şekil 5.6 : Medreselerin konumları (Gabriel ve Oltulu'dan işlenerek).

Bağımsız yapılar olarak tasarlanan anıtsal Selçuklu ve Osmanlı medreseleri genelde özel bir avluyu çevreleyen derslik ile hücrelerden meydana gelmektedir.

Bulundukları külliyeinin bir bölümünde, imaret ya da cami ile aynı avluyu paylaşan, yanyana sıralanmış öğrenci hücrelerinden meydana gelen Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Medresesi'nin, bağımsız medreseler gibi anıtsal yapılar olmadıkları anlaşılmaktadır. Amasya'da Abdullah Paşa Camisi [Sofular Camisi] Dar'ül-Hadis hücreleri [890/1485], Ayas Ağa Camisi [900/1494-1495] medrese ve mektep (Şekil A.235; A.236; A.237), Hatuniye Camisi [915/1509-1510] mektep hücresi ile ortak bir avluyu paylaşmaktadır. Günümüze ulaşan bu yapılar, bağımsız medreselerin anıtsallığından çok uzaktır.

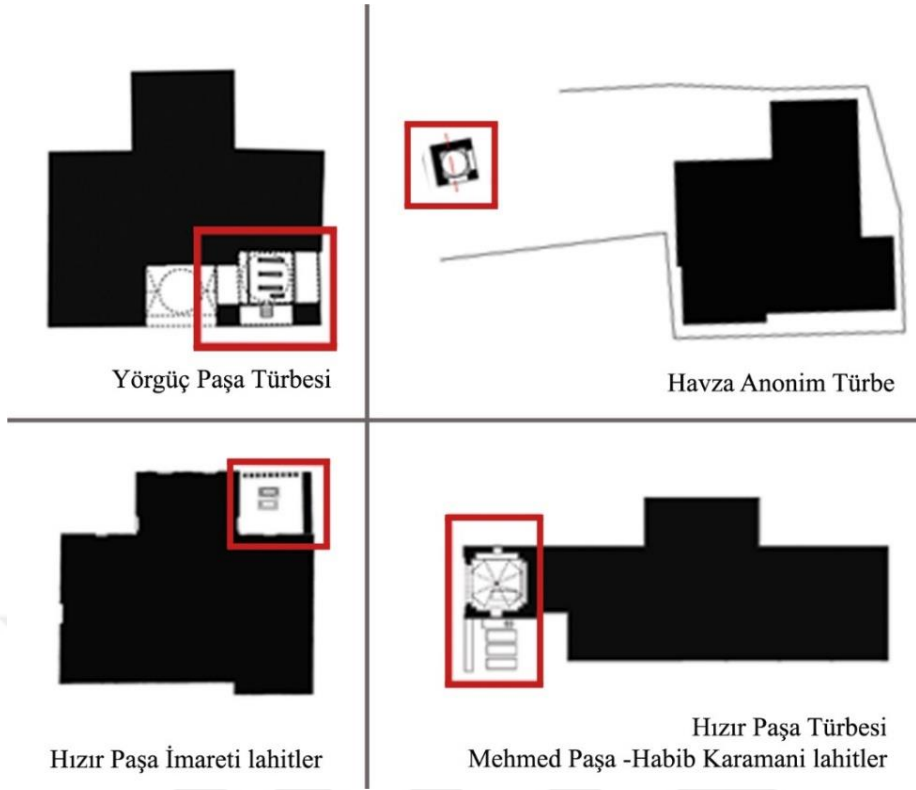
5.1.4 Çeşmeler

Aile tarafından yaptırıldığı tespit edilen dört çeşmeden ikisi özgünlüğü kaybetmiş şekilde günümüze ulaşabilmiştir. Albert Gabriel'in fotoğrafından izlenebilen Mehmed Paşa Külliyesi'nin doğusundaki çeşme ile Hızır Paşa Külliyesi ve Tokat Yörgüç Paşa Hamamı giriş cephesindeki çeşme sade duvar çeşmeleridir (Şekil 4.15; 4.16; A.58; A.144; A.133). On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan bağımsız çeşme yapılarına göre çok daha basit ve sade bir ifadeye sahip olan duvar çeşmelerinde çağdaş Osmanlı çeşmeleri gibi fonksiyonun ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır.

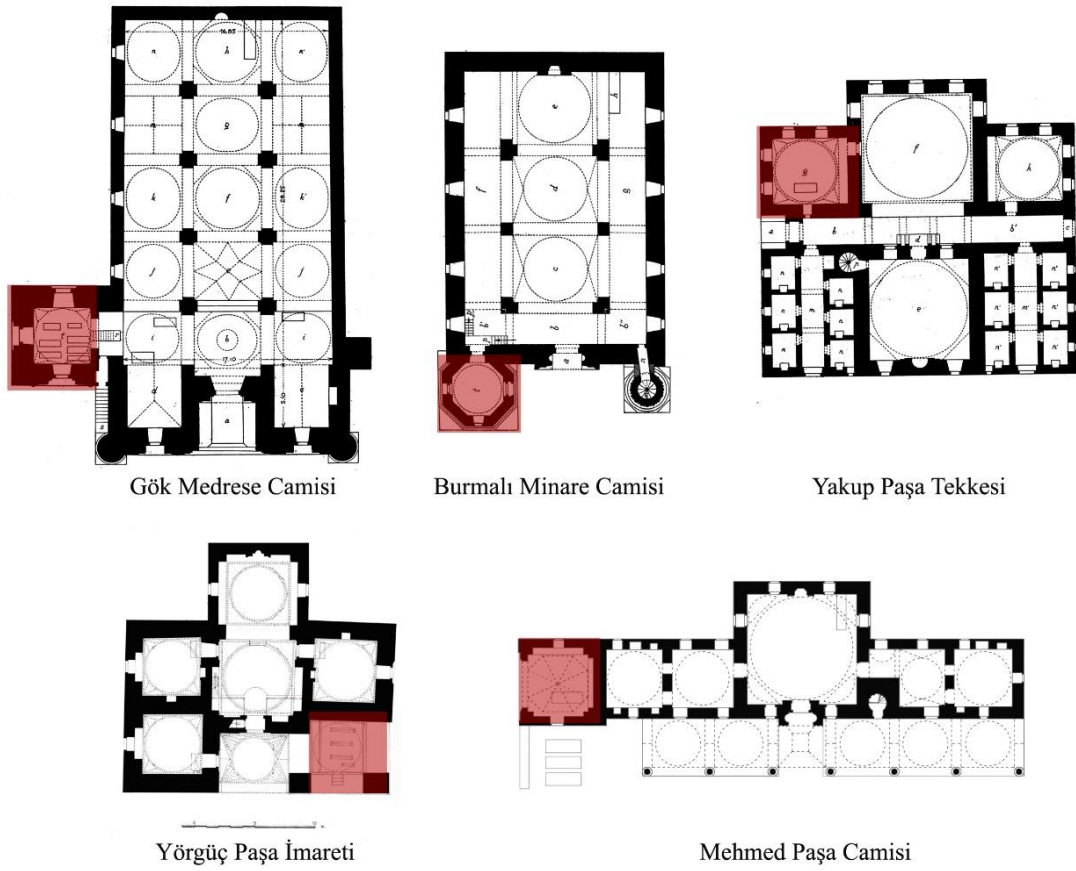
5.1.5 Türbeler / Mezarlar

Yörgüç ve aile bireylerine ait türbe ve mezarların hepsinin külliyeeler dahilinde bulunduğu görülmektedir. Türbe yapılarından yalnızca Mustafa Bey Külliyesi'nde bulunan anonim türbe bağımsız bir yapıdır. Yörgüç Paşa ve Hızır Paşa Türbesi, imaret ve cami yapılarına birleşik durumdadır (Şekil 5.7) Yörgüç Paşa İmaret ve Hızır Paşa İmareti'nin mescid eyvanları ile batı tabhaneleri arasında köşede kalan kısımda, Mehmed Paşa Camisi'nin ise kuzey doğusunda, Hızır Paşa Türbesi'nin yanında aile bireylerine ait açık mezarlar bulunmaktadır.

Yörgüç Paşa ve Hızır Paşa'nın yapıların organik bir parçası halindeki türbeleri, on beşinci yüzyıl Osmanlı pratiklerinden çok, baninin türbesinin yapının bir parçası olarak tasarlandığı Anadolu Selçuklu dönemi uygulamaları ile paralellik göstermektedir. Amasya'da, türbenin yapının bir parçası ya da yapı ile birleşmiş olduğu Burmalı Minare Camii Türbesi, Gök Medrese Türbesi, Yakub Paşa Tekkesi gibi yapıların varlığı, Yörgüç Paşa ve Hızır Paşa türbelerinin konumlanmasında yerel geleneklerin izlendiğini göstermektedir (Şekil 5.8).

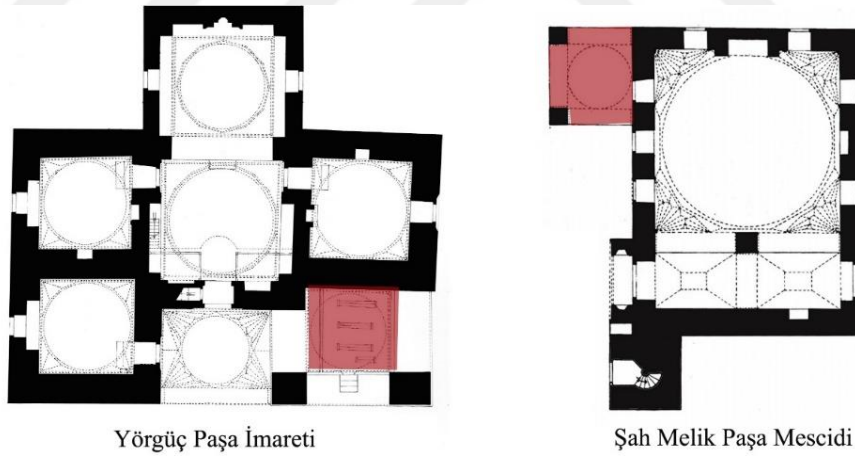
Şekil 5.7 : Türbe ve açık mezarların yapılarla ilişkisi (Ayverdi ve Yüksel'den işlenerek).

Şekil 5.8 : Amasya'da türbe ile bütünleşik yapılar (Gabriel, Ayverdi ve Yüksel'den işlenerek).

Yörgüç Paşa Türbesi ve Havza'daki anonim türbe dışarıya açık olmaları itibariyle Erken Dönem Osmanlı mimarlığında örnekleri görülen baldaken türbeleri andırmaktadır. Baldaken olarak değerlendirilen türbelerin örtü sistemleri sütunlar üzerinde yer almakta ve beden duvarları bulunmamaktadır. Oysa, Yörgüç Paşa İmareti'nin bir parçası halindeki Yörgüç Paşa Türbesi'nin kubbesi güneyde iki sütun üzerinde, kuzeyde ise imaretin duvarlarına oturmakta; Anonim türbenin ise kuzey ve batı cephelerinde birer açık kemer bulunmaktadır.

Edirne'de 1429 yılında [Yörgüç Paşa İmareti ile aynı tarihte] inşa edilen Şah Melik Paşa Mescidi'nin doğu duvarına iki serbest ayağa oturan tek kubbeli bir türbe yer almaktadır (Şekil 5.9). Türbe, [eğer özgün ise], tek kubbeli, üç yönü açık, bir tarafından yanında bulunduğu yapıya birleşen kurgusuyla Yörgüç Paşa Türbesi'ne esin kaynağı olmuş olabilir²⁵. Şah Melik Paşa, Amasyalı Şadi Beg'in oğludur (Yaşar, 2007c, s. 113; Gökbilgin, 1952, s. 27). Yörgüç Paşa, Edirne'de sürgünde bulunduğu sırada olasılıkla, Amasyalı Şah Melik Paşa'nın Mescidi'ni ve [eğer özgün ise], yanındaki türbeyi görmüş, kendi imaretindeki dış sofayı türbe olarak düzenlemeye karar vermiş olabilir.

Şekil 5.9 : Yörgüç Paşa İmareti ve Şah Melik Mescidi ile bütünleşen türbeler (Ayverdi'den işlenerek).

Hızır Paşa Türbesi kubbeli bir eyvan türbedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde örneklerine rastlanan eyvan tipi türbenin en tanınan örneği, Konya'da Gömeç Hatun Türbesi'dir (Şekil A.238). Anadolu mimari geleneğinde çok tercih edilmeyen eyvan tipi türbelerin en yoğun bulunduğu bölgelerden biri Amasya ve Tokat çevresidir.

²⁵ Türbenin özgünlüğü tartışmalıdır; bazı kaynaklarda 1965 yılında inşa edildiği kabul edilmekle birlikte (Ayverdi, 1972, s. 417-419; Ersoy, 2002, s. 50; Akçıl, 2010, s. 258), bazı yayınlarda özgün olduğu değerlendirilmektedir (Kuran, 1968, s. 66).

Hızır Paşa Türbesi, Osmanlı mimari geleneğinde tercih edilmeyen eyvan tipi türbenin Anadolu'daki geç tarihli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Türbenin bir eyvan olarak kurgulanması Amasya ve Tokat civarındaki örnekler ile bağlantılı görülmektedir. Eyvan tipi türbenin Amasya'da sıkça tercih edilmiş olması, M.Ö. üçüncü ve birinci yüzyıllar arasına tarihlenen Pontus hükümdarlarının kaya mezarları ile ilişkilendirilmektedir (Cantay, 1995, s. 35).

Amasya'da on dördüncü yüzyıla tarihlenen, Sultan II. Mesud (Şekil A.239), Şadgeldi Paşa Türbesi ve yanındaki Kadılar Türbesi (Şekil A.240), Tokat'ta Horozoğlu Türbesi olarak da bilinen ve on beşinci yüzyıla tarihlenen Pir Ali Bey Türbesi (Şekil A.241) ile Niksar'da Melik Gazi Mezarlığı girişinde bulunan ve türbe oldukları kabul edilen yanyana iki tonoz kalıntısı ile Doğan Şah Alp Türbesi tonozla örtülü eyvan tipi türbe örnekleridir. Tokat'ta bulunan eyvan tipi türbelerden Sevdakâr Murad Türbesi ise, kubbeyle örtülüdür (Şekil A.242). Bununla birlikte, kubbeyle örtülü bir türbe olan Gök Medrese Türbesi de yapıya açılan bir eyvan olarak değerlendirilebilir (Şekil A.243).

Amasya, Tokat ve Niksar'da bulunan eyvan tipi türbelerin tamamı bağımsız yapılar olarak inşa edilmiştir. Amasya'da II. Mesud, Şadgeldi Paşa ve Kadılar Türbesi ile Niksar'daki eyvan türbeler, Konya'daki Gömeç Hatun Türbesi gibi mezarlık içinde yer almaktadır. Mehmed Paşa Camisi'nin doğu kanadına eklenen Hızır Paşa Türbesi diğer örnekler gibi bağımsız bir yapı olmamasına rağmen, hazireyle kurduğu ilişki bakımından aynı anlayışı yansıtmaktadır (Keskin, 2016, s. 71).

Türbenin, caminin doğu kanadına eklenmiş olmasından dolayı, batı cephesi açık olan Amasya'daki diğer eyvan türbelerinde aksine, doğu cephesi açıktır. Eyvan tipi türbelerde, kemer açıklığının bulunduğu cephe, diğerlerine göre daha özenlidir. Hatta, II. Mesud Türbesi'nde kemer açıklığında, tıpkı Yörgüç Paşa Türbesi'nin kuzey kemer açıklığındaki gibi, mermer bir korkuluk ve kapı sövesi yer almaktadır (Şekil A.5; A.239). Hızır Paşa Türbesi'nde de kemer açıklığının bulunduğu cephe, kaba yonu taş ile örülen diğer cephelerin aksine kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil A.65; A.67).

Hızır Paşa Türbesi, her ne kadar bölgede yaygın bir uygulama olan eyvan tipini temsil ediyor olsa da tonozla örtülü diğer örneklerin aksine kubbe ile örtülmüş olmasıyla dönemin inşa teknik ve geleneğinin izlerini de taşımaktadır.

Öte yandan, Havza'da bulunan anonim türbe, batı yönünden bir merdivenle ulaşılabilen, beşik tonozla bir cenazelik [ya da mumyalık] katına sahiptir (Şekil A.139). Türkiye'de on birinci yüzyıldan itibaren görülmekte olan cenazelik, Anadolu Selçuklu Dönemi türbelerinin çoğunda bulunmaktadır (Önkal, 1996, s. 17). Beylikler Dönemi'nde yavaş yavaş ortadan kalkan bu bölümüne on beşinci yüzyılda inşa edilmiş Bursa'da Yeşil Türbe, Umur Bey ve Karışdırın Süleyman Türbesi, Tire'de Yağlıoğlu, Karakadı Mecdeddin ve Gelibolu'da Saruca Paşa Türbesi gibi Osmanlı yapılarında da rastlanmaktadır (Daş, 2007, s. 299). Amasya'da Hilafet Gazi, Burmalı Minare Camii Türbesi, Torumtay Türbesi, Gök Medrese Türbesi (Önkal, 1996, s. 59-64, 98-103, 349-355, 398-403), Sultan II. Mesud Türbesi (Sözen, 1968, s. 190-193) gibi Osmanlı öncesi ve Halkalı Dede (Daş, 2007, s. 257-259) gibi Osmanlı dönemi türbelerinde de cenazelik yer almaktadır. Havza'daki anonim türbede bulunan cenazelik katının Amasya'da on beşinci yüzyıla kadar uzanan geleneğin etkisinde meydana geldiği söylenebilir. Yörgüç Paşa İmareti kuzeyindeki revak üzerinde bulunan Yörgüç Paşa Türbesi'nin bir platform üzerinde yükseltilmiş olması [cenazeler türbeye defnedilmiş ise] altta bir cenazelik katının varlığını düşündürmektedir. Havza'daki türbede cenazelik katına yer verilmiş olması, aşağı yukarı aynı tarihlerde teşkil edildiği anlaşılan Yörgüç Paşa Türbesi'nin de bir cenazeliğe sahip olma ihtimalini güçlendirmektedir.

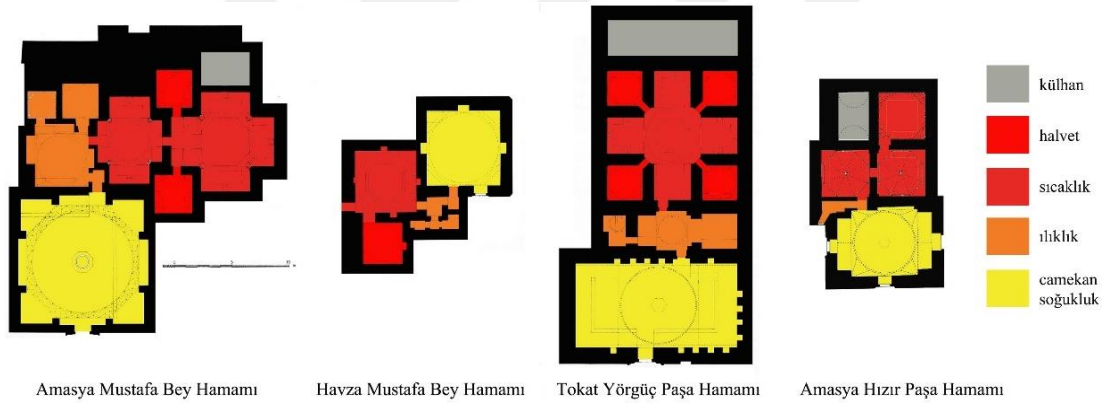
5.1.6 Hamamlar

Aile üyeleri tarafından inşa ettirilen dokuz hamamdan yalnızca dördü günümüze ulaşmıştır. Bu bakımdan değerlendirme, 1430'lu yıllarda inşa edilen Tokat Yörgüç Paşa, Amasya Mustafa Bey ve Havza Mustafa Bey Hamamları ile 1460'lı yıllara tarihlenen Amasya Hızır Paşa Hamamı'nın plan kurguları üzerinden gerçekleşmiştir (Şekil 5.10).

Osmanlı hamamları, temelde soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık hacimlerinin birbirine eklenerek meydana geliyor olsa da plan tipolojileri çeşitlilik gösterir. Bu işlevsel sıralama, arsanın durumuna göre lineer bir şekilde konumlandırıldığı gibi, serbest de kurgulanmıştır. Hamamın girişi, genelde yapının en büyük kubbesinin örttüğü soyunmalık [camekan] bölümündedir. Sosyal bir hacim olan soyunmalıkta, kahve, şerbet gibi içecekler servis edilir. Soyunmalık bir kapı aracılığıyla ılıkılık denilen bölüme açılır. Soyunmalık ile sıcaklık arasında bir geçiş hacmi olarak ele

alındığından plan açısından özenli bir kurguya sahip olmayan ılıklik bölümünde traşlık ve hela gibi birimler yer almaktadır. Sıcaklık bölümü, gerek plan kurgusu gerek de bezeme öğeleriyle hamamın en gösterişli bölümüdür (Kuban, 2007, s. 160).

Amasya ve Havza'da Mustafa Bey tarafından inşa ettirilen hamamlar, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık mekanlarının birbirine eklemelenmesi bakımından serbest bir kurguya sahiptir. Plan kurgusunun arsa şartlarına göre şekillendirildiği anlaşılan bu iki yapıda, camekan ve sıcaklık bölümü aynı eksende yer almamaktadır. Soyunmalık ve sıcaklık hacimlerinin, ılıklik bölümüne açılan kapıları birbirini dik kesen duvarlarda bulunmaktadır. Plan şeması bakımından düzgün bir dikdörtgeni andıran Hızır Paşa Hamamı ise birbirini takip eden üç hacimden meydana gelen 'L' şeklinde bir sıcaklık bölümüne sahiptir. Tokat'ta Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen hamam, en sistematik plan kurgusuna sahip olandır. ılıklik bölümü, aynı eksende yer alan soyunmalık ve sıcaklık hacimleri arasında yer alan dar, dikdörtgen bir hacimdir.

Şekil 5.10 : Soyunmalık [Camekan]-Ilıklık-Sıcaklık kurgularına göre hamamlar (Ayverdi'den işlenerek).

Sıcaklık hacimlerinin kurgusu çeşitlilik göstermektedir. Osmanlı hamamlarını sıcaklık ve halvet bakımından sınıflandıran Semavi Eyice (1960, s. 108-115), altı farklı tipolojiden söz etmektedir;

- a) Haçvâri dört eyvanlı ve köşe hücreli tip
- b) Yıldızvâri sıcaklıklı tip
- c) Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip
- d) Çok kubbeli sıcaklıklı tip
- e) Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip
- f) Soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip

Sıcaklık bölümü kare bir mekan olan ve buraya açılan bir halveti bulunan Havza Mustafa Bey Hamamı, Eyice'nin sınıflandırması bakımından 'kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip'in bir örneği olarak değerlendirilebilir. Eyice (1960, s. 111-112) "daha sade ve arkaik olarak" olarak tanımladığı bu tip hamamlarda sıcaklık mekanına bir, iki ya da üç kenarında bulunan halvet birimlerinin açıldığını belirtir. Bursa'da Ulu Cami ve Yeşil Külliye Hamamı bu tipin çağdaş örnekleridir. Havza Mustafa Bey Hamamı, Şadi Paşa tarafından on altıncı yüzyılda inşa edilen hamam ile birleşmiş olduğundan özgün kullanım kurgusu değişmiştir.

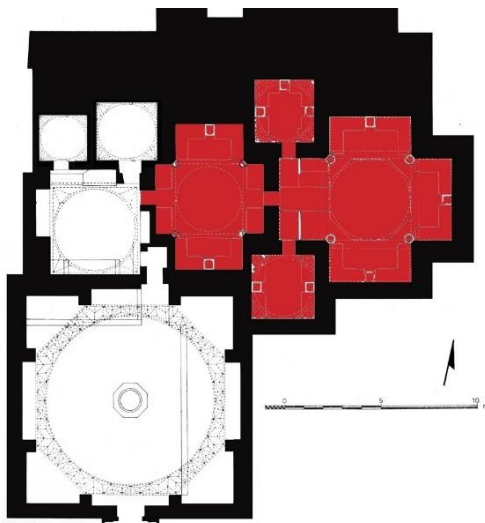
Sıcaklık kısmı birbirine açılan üç mekandan oluşan Hızır Paşa Hamamı, Eyice'nin sınıflandırması bakımından 'soyunmalık-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip'in bir örneği olarak irdelenebilir. Daha ziyade özel [hususî] hamamlarda rastlanan bu tipte çok sayıda anıtsal yapı bulunmamaktadır (Eyice, 1960, s. 114-115). İznik İsmail Bey Hamamı ve Bozüyük Kasım Paşa Hamamı bu tipin dikkate değer örneklerindendir.

Amasya Mustafa Bey ve Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın sıcaklık bölümleri dört eyvanlı merkezi planlı hacimlerdir. Bu bakımdan her iki yapının, Eyice'nin 'haçvâri dört eyvanlı ve köşe hücreli tip' olarak tanımladığı hamam tasarımının birer çeşitlemesi olduğu değerlendirilebilir. Bu tip yapılarda, sıcaklık bölümü, ortası kubbeyle örtülü, dört yönde eyvanlara açılan haç şeklinde bir plana sahiptir. Haçın kolları arasında dört, üç, iki ya da bir halvet birimi yer almaktadır (Eyice, 1960, s. 108-110). Konya'da Sahip Ata Hamamı, Bursa'da Orhan Bey Hamamı erkekler kısmı, Emir Sultan Hamamı, Eski-Yeni Hamam, İznik'te Hacı Hamza Hamamı erkekler kısmı, Edirne'de Beylerbeyi, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmed, Ankara'da Karacabey, İstanbul'da Bayezid ve Murad Paşa Hamamı bu tipin örnekleri arasındadır.

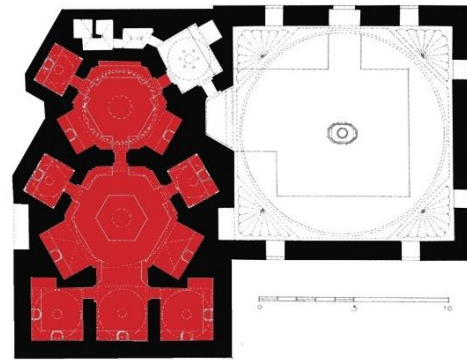
Amasya Mustafa Bey Hamamı'nda sıcaklık haç planlı, dört eyvanlı, ortası kubbeyle örtülü iki ayrı birimden meydana gelmektedir. Sıcaklığa açılan iki halvet, söz konusu iki haç planlı mekanın kolları arasında yer almaktadır. Hamamın çift sıcaklıklı tasarımı, Anadolu Türk mimari geleneğinde yaygın bir uygulama değildir. İlk dört eyvanlı mekanın "ikinci bir ılıklik" (Ayverdi, 1972, s. 229) ve "ılıklik" Kula Say (2011, s. 241) olduğu ileri sürülmesine rağmen, bu plan kurgusunun yalnızca sıcaklık mekanı için tercih edildiği görülmektedir. Yanyana iki dört eyvanlı mekan, yani iki

sıcaklık mekanına özellikle çifte hamamlarda rastlanmaktadır. Kadın ve erkekler için ayrı iki ayrı birer sirkülasyon sistemine sahip olan çifte hamamlarda, sıcaklık bölümleri yanyana [sırt sırta] konumlandırılmıştır. Mustafa Bey Hamamı'ndaki iki dört eyvanlı mekan, özgün tasarımda bir çifte hamamın varlığını akla getirmektedir. Çifte hamamlar, genelde birbirinin simetriği olarak inşa edilmekle birlikte, Mustafa Bey Hamamı'ndaki iki dört eyvanlı mekan farklı boyutlardadır. Kayseri Selahaddin Hamamı, Ankara Eski Hamam, Karaman Emir Süleyman Hamamı, Ermenek Karamanoğlu Süleyman Bey Hamamı, Tokat Pervane Hamamı ve muhtemelen daha sonra çifte hamam haline getirilmiş olan Konya'daki Türbe Hamamı gibi on üç ve on dördüncü yüzyılda Anadolu'da inşa edilmiş çeşitli çifte hamamlar [plan çizimleri için: Önge, 1995] ile Mudurnu Yıldırım Hamamı, Bolu Orta Hamam, Bursa Orhan Hamamı, İznik II. Murad Hamamı gibi on dört ve on beşinci yüzyıl Osmanlı çifte hamamlarının [plan çizimleri için Ayverdi, 1972; Kula Say, 2011] erkek ve kadın kısımları simetrik olmamakla birlikte bu kısımların sıcaklıklarının büyüklükleri farklıdır. Bu bakımdan Mustafa Bey Hamamı'nın özgün tasarımda bir çifte hamam olma ihtimalini dikkate almak gerekir.

Öte yandan, on beşinci yüzyıldan benzer bir [tespit edilebilen tek] örnek, Bursa'da 1497 yılına tarihlenen İncirlice Hamamı'dır (Şekil 5.11). Gabriel (2010, s. 175), birçok defa onarım görmüş olduğunu belirttiği İncirlice Hamamı'nın planının özellikle dikkat çekici olduğunu söylemekte ancak çift sıcaklık mekanına dair bir yorum getirmemektedir.

Mustafa Bey Hamamı

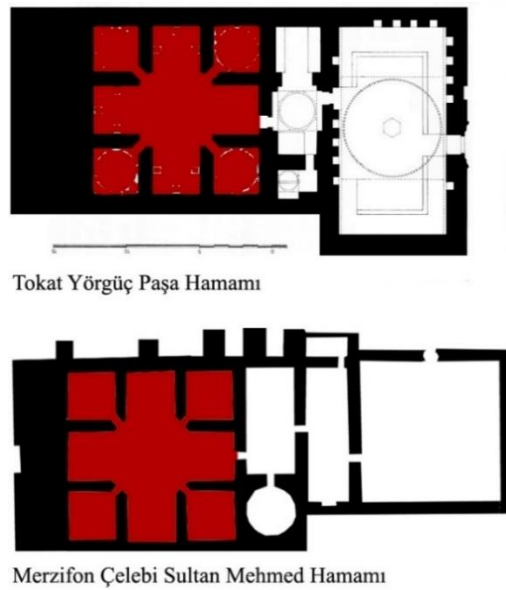
Bursa İncirlice Hamamı

Şekil 5.11 : Amasya Mustafa Bey Hamamı ile Bursa İncirlice Hamamı sıcaklık planları (Ayverdi ve Gabriel'den işlenerek).

İncirlice Hamamı eğer tek hamam ise, yani birbirine açılan iki sıcaklık mekanlı kurgu onarımlar sonrası meydana gelen bir değişimin ürünü olmayıp özgün ise, Mustafa Bey Hamamı'ndaki sıcaklık kurgusunun yapının çifte hamam olmasına yönelik bir gösterge olmadığı görülür.

Duvar örgüsünde ve çevrede çifte hamamın varlığına yönelik bir ize rastlanmamasından ve İncirlice Hamamı örneğinden hareketle, Mustafa Bey Hamamı'nın tek hamam olduğu değerlendirilmektedir.

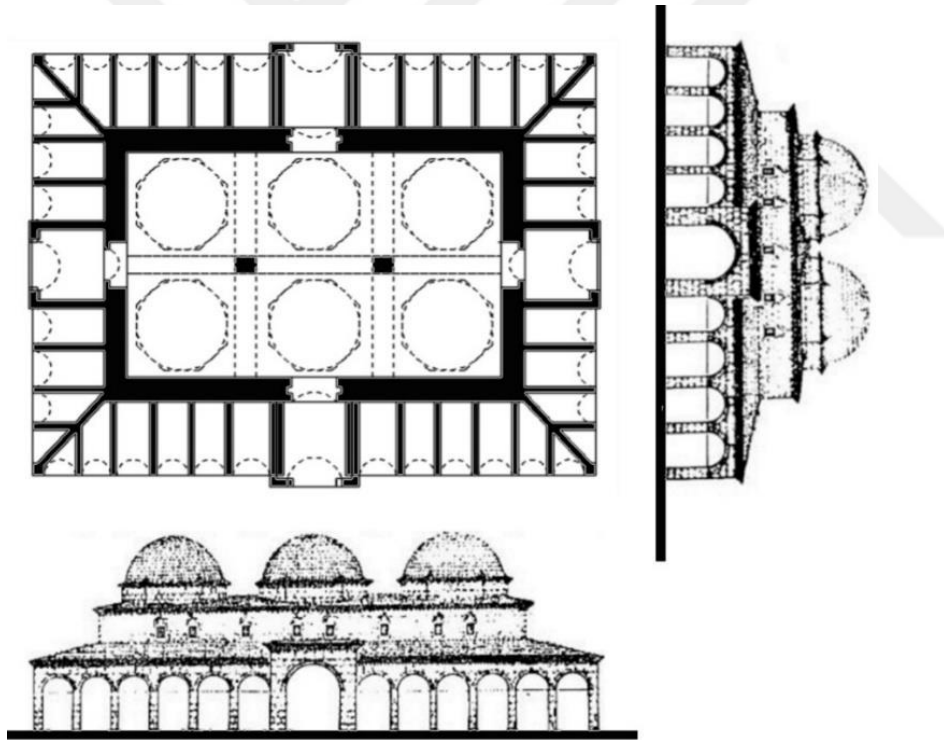
Mustafa Bey Hamamı gibi dört eyvanlı bir sıcaklık kurgusuna sahip olan Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın da merkezi mekan kurgusu daha kuvvetlidir. Dört eyvanlı sıcaklığın her köşesinde birer halvet bulunmaktadır. Böylece sıcaklık, halvetlerle birlikte kare şeklinde bir alana yerleşmektedir. Erken dönem Osmanlı hamamlarından, Bursa'da Orhan ve Emir Sultan, Edirne'de Beylerbeyi, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmed ile Ankara'da bulunan Karacabey Hamamı'nda sıcaklık bölümleri dört eyvan ile bunların arasında kalan dört halvetten meydana gelen kareye yakın bir alanı kaplamaktadır. Bu sıcaklık bölümü kurgusu klasik dönem Osmanlı mimarlığında da yaygın olarak tercih edilmiştir. Gerek coğrafi yakınlık, gerek de inşaa dönemi bağlamında Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ile karşılaştırılabilecek en iyi örnek Merzifon'daki Çelebi Sultan Mehmed Hamamı'dır (Şekil 5.12). Nitekim, Yörgüç Paşa Hamamı'nın plan kurgusu da, özellikle kendisinden yaklaşık on yıl kadar önce, Tokat'a yakın bir yerleşim olan Merzifon'da inşa edilen bu yapı ile yakınlık göstermektedir.

Şekil 5.12 : Tokat Yörgüç Paşa ve Merzifon Çelebi Mehmed Hamamı (Ayverdi ve Kuban'dan işlenerek).

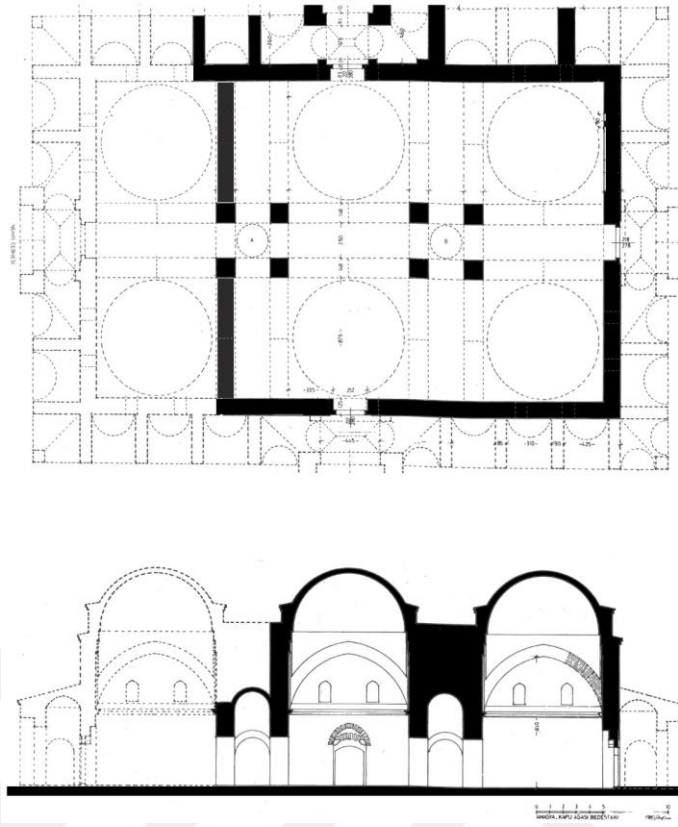
5.1.7 Ticaret Yapıları

Aile üyelerine ait vakfiyelerde zikredilen beş han, bir bedesten ve çok sayıdaki dükkandan günümüze ulaşan olmamıştır. Bu yapılardan yalnızca Mehmed Paşa'nın Tosya'da inşa ettirmiş olduğu bedestene ait bazı kayıtlar ve yıkım sırasında çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla kargir ve altı kubbeli olan bedesten (Şekil A.197; A.198), ahşap dükkanlarla çevrelenmiştir. Bedestenlerin geleneksel plan kurgusunu tekrarlayan yapı, altı kubbeli tasarımıyla özellikle Beyşehir Bedesteni, Bergama Bedesteni, Serez Bedesteni (Şekil 5.13), Selanik Bedesteni, Tekirdağ Bedesteni gibi örneklerle paralellik göstermektedir. Ancak, bu yapılar, birbirinden fazlasıyla farklı tarihlerde inşa edilmiş olmakla birlikte, bulundukları kentler itibariyle birbirlerine çok uzaktır. Bu bağlamda, Mehmed Paşa Bedesteni'ni karşılaştırmak için seçilebilecek en iyi örnek, Amasya'da aynı yıllarda inşa edilen Kapı Ağası [Hüseyin Ağa] Bedesteni'dir (Şekil 5.13).

Şekil 5.13 : Serez Bedesteni plan ve görünüş restitüsyonu (Cezar'dan işlenerek).

Günümüze dört kubbesiyle ulaşmış olan 888/1483 tarihli bedestenin de özgün halinde altı kubbeli olduğu bilinmektedir (Yüksel, 1983, s. 52-56) (Şekil 5.14; A.244; A.245). Kapı Ağası Bedesteni, inşa edildiği dönem, coğrafi konum gibi parametreler ve altı kubbeli yapısıyla Mehmed Paşa Bedesteni'ne en yakın yapı olarak belirmektedir (Keskin, 2016, s. 72).

Şekil 5.14 : Amasya Kapı Ağası Bedesteni (Yüksel’den işlenerek).

5.2 Malzeme

Günümüze ulaşan yapıların tamamı kargirdir. Yapılarda çeşitli tuğla ve taş türleri [özgün malzeme] ile devşirme malzeme izlenebilmektedir. Sıvalı duvar yüzeyleri ve örtülerin inşasında kullanılan malzeme tespit edilememiştir.

5.2.1 Özgün Yapı Malzemeleri: Tuğla ve Taş

Havza Mustafa Bey İmareti’nin duvar örgüsünde, üst kat pencere kimeri ve sövelerinde ve saçak kısmında (Şekil A.44; A.45), hamamda duvar örgüsünde (Şekil A.174), türbede duvar örgüsü ve kemerlerde (Şekil A.137) tuğla görülmektedir. Amasya Mustafa Bey Hamamı’nda duvar örgüsü, pencere kimeri ve saçak bölümünde (Şekil A.159; A.160); Hızır Paşa Hamamı üst sıra pencere kimeri ve saçakta (Şekil A.178; A.179); Hızır Paşa Türbesi’nde kubbe kasnağındaki saçakta (Şekil A.77); Tokat Yörgüç Paşa Hamamı’nda duvar örgüsü ve saçakta (Şekil A.141; A.146); Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nde duvar örgüsü, altı sıra pencere üstü hafifletme kimeri ve aynasında, orta sıra dairesel pencerelerin çevresinde ve saçaklarda (Şekil A.105) tuğla kullanılmıştır.

Yapılarda kullanılan taş cinsleri çeşitlilik göstermektedir. Tespit edilebilen başlıca taş cinsleri; mermer, volkanik tüf, kireç taşı [kalker] ve travertendir²⁶.

Organik maddelerden meydana gelen kalkerlerin metamorfoza uğraması sonucu ortaya çıkan külteler olan mermerler, beyaz, gri veya bünyesinde bulunan çeşitli bileşenlere göre sarı, pembe, kırmızı, morumsu, mavi ya da siyah gibi farklı renklere sahip olabilir. Homojen bir yapı göstermeleri, boşluksuz bir yapıya sahip olmaları, fazla sert olmayıp kolay işlenebilmeleri nedeniyle mermer, yapıların iç ve dış kaplamalarında, döşemelerde, merdivenlerde sıklıkla tercih edilen bir malzemedir (Erguvanlı, 1971, s. 168-169). Yapılarda beş farklı cins mermere rastlanmıştır; Zile mermeri [Amasya Beji], Marmara mermeri, oniks [su mermeri], karistos [soğan mermeri-çippolino] ve Bilecik Vezirhan mermeri.

Yapılarda en sık görülen mermer cinsinin mimarlık üzerine yazılmış bir on yedinci yüzyıl eseri olan *Risâle-i Mi'mâriyye*'de "Zile mermeri ve Amâsiyye mermeri" adıyla anılan ve "beyaz üstüne mâi [mavi] alacası vardır" (Ca'fer Efendi, 2005, s.76) şeklinde tanımlanan Zile mermeri olduğu değerlendirilmektedir. Adının Tokat'ın Zile ilçesinden alan bu mermerin bölgede kolaylıkla ulaşılabilen bir mermer cinsi olduğu söylenebilir. *Risâle-i Mi'mâriyye*'de belirtildiği gibi beyaz-bej renkli, mavi-siyah damarlıdır. Günümüzde daha ziyade 'Amasya Beji' ismiyle tanınmaktadır. İsim değişikliğinin, Amasya ve Zile arasında yer alan mermerin çıkarıldığı ocakların bulunduğu Elikteke köyünün 1997'de yapılan bir referandumla daha önce bağlı olduğu Zile'den [yani Tokat İli'nden] ayrılarak Amasya'ya bağlanması sonucu meydana geldiği iddia edilmektedir (Url-3). Zile mermeri, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey Hamamı, Mehmed Paşa Camisi, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ve Havza Mustafa Bey İmareti'nde kullanılmıştır (Çizelge 5.1).

Gri-beyaz mavimsi renkli, damarlı ya da lekeli yapılı, mozaik dolgulu, iri kristalli olan Marmara mermeri (Erguvanlı, 1971, s. 170), Amasya Mehmed Paşa Camisi'nde görülmektedir (Çizelge 5.1).

Oniks [su mermeri], içerik bakımından diğer mermer türlerine göre daha fazla madeni tuz içeren soğuk kaynak sularının içindeki kalsiyum karbonatın çökmesi

²⁶ Taş cinslerinin belirlenmesi amacıyla İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nden Dr. O. Serkan Angı ile görüşülerek malzemenin cinsi hakkında bilgi alınmıştır [Fotoğraf üzerinden gerçekleşen çalışmanın zor olması, taş cinslerinin tespitinde bazı yanlışlara yol açmış olabilir].

sonucu oluşmaktadır. Diğer mermer türlerine oranlara daha saydam ve kristalize yapılıdır. Beyaz, yeşil, sarı ve kırmızı renkli olabilirler (Url-4). Söğüt / Bilecik, Avanos / Nevşehir, Mucur / Kırşehir, Çubuk / Ankara, Tepe Şermik / Sivas ve Turhal / Tokat'ta oniks mermeri yatakları bulunmaktadır (Tbkvak, 1970, s. 23). Amasya Yörgüç Paşa İmareti'nde kullanılmıştır. Tokat veya Sivas çevresindeki yataklardan gelmiş olabilir (Çizelge 5.1).

Karistos, çippolino ya da soğan mermeri olarak adlandırılan mermer Yunanistan'ın Karystos kenti yakınlarında bulunan bir yataktan çıkarılmaktadır. Yeşil beyaz renkli damarlı bir mermer cinsidir. Roma ve Bizans mimarisinde kullanılmıştır (Cippolino Marble, t.y.) Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde örneğine rastlanmaktadır (Çizelge 5.1).

Bilecik Vezirhan mermeri, isminden anlaşılacağı gibi, Bilecik'in Vezirhan ilçesinden çıkarılan bir mermer çeşididir. Pembe çimentolu, beyaz parçacıklı breşik yapıya sahip bir mermerdir. Yalnızca, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde bulunmaktadır (Çizelge 5.1).

Volkanik tüfler, volkanlardan çıkan küçük parçaların su ya da karada çökmesiyle oluşmaktadır. Çok miktarda bulunması, çıkartma işleminin kolaylığı, hafif olması ve rahatça işlenmesinden dolayı Anadolu mimarisinde tercih edilen bir taş cinsidir. Erzurum, Sivas, Kayseri, Ürgüp, Nevşehir, Konya civarında çok miktarda bulunan volkanik tüfler Selçuklu dönemi mimarisinin ana yapı malzemelerinden biri olmuştur. Bu bölgede, özellikle kolay işlenebilirliğinden dolayı “yonu” adıyla anılmaktadır. Beyaz, gri, bej, sarı, siyah renklerde çeşitleri bulunmaktadır (Erguvanlı, 1971, s. 99-100). Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Hızır Paşa İmareti ve Hamamı, Hızır Paşa Türbesi, Mehmed Paşa Camisi, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde görülmektedir (Çizelge 5.1).

Piroklastik külteler grubundan bir tüf çeşidi olan ve volkanlardan açığa çıkan kil-kum ile daha iri parçaların çimentolaşması ile meydana gelen ignimbirit, yapılarda sıklıkla kullanılan bir taş cinsidir. Vişne kurusu, bordo renk tonlarına sahip olan ignimbirit, özellikle kemerlerde almaşık örgü sağlamak amacıyla tercih edilmiştir (Angı, 2016). Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi ile Havza Mustafa Bey İmareti'nde kullanılmıştır (Çizelge 5.1).

Kireç taşı ya da diğer adıyla kalker, bileşiminde %90 oranından daha fazla CaCO_3 [kalsiyum karbonat] barındıran bir taş cinsidir. Kireç üretiminde kullanılır. Beyaz, gri, siyah ve sarı renkli çeşitleri bulunmaktadır. Anadolu'da Antik dönemden itibaren mimaride tercih edilmiştir (Erguvanlı, 1971, s. 125-128). Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi, Havza Mustafa Bey İmareti, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde rastlanmaktadır (Çizelge 5.1).

Kalsiyum bikarbonatlı sulara oluşan, sünger benzeri boşluklu bir yapıya sahip, hafif çökelek olan traverten, Türkiye'de Denizli, Çankırı, Ankara, Antalya, Bursa ve Konya civarlarında çıkmaktadır (Erguvanlı, 1971, s. 144-145). Amasya Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'nde kullanılmıştır (Çizelge 5.1).

Yörgüç Paşa İmareti duvar yüzeylerinde düzgün kesme taş volkanik tüf [kalker], traverten ve mermer yer almaktadır. Kuzey cephede kemerlerde Zile mermeri ve ignimbirit kullanılmıştır (Şekil A.1; A.2). Cümle kapısı ve kuzeydoğuda bulunan odanın kapı sövelerinde Zile mermeri, kemerlerinde ise Zile mermeri ve ignimbirit almasıklığı tercih edilmiştir (Şekil 5.21; A.4; A.18; A.34). Batı duvarında yer yer traverten ve beyaz zemin üzerine sarı haleli oniks [su mermeri] bulunmaktadır. Batı tabhanesinin silmeli pencere düzenlemesi ve çevresinde Zile mermeri, lentoda bej renkli kireç taşı, kemerde ignimbirit ve Zile mermeri almasıık olarak kullanılmıştır (Şekil 5.26; A.30). Doğu yönündeki pencerelerin söve ve lentolarında Zile mermeri; kemerde kırmızı boyalı ignimbirit ve Zile mermeri almasıık şekilde yer almıştır (Şekil 5.26; A.27). İç mekanda tabhaneler açılan kapılarda Zile mermeri, kapı kemerlerinde Zile mermeri ve ignimbirit almasııklığı görölmektedir (Şekil 5.21; A.12). Mihrap Zile mermerindendir (Şekil 5.31; A.32).

Hızır Paşa İmareti'nin duvarları sıvalıdır. Yanındaki, duvar örgüsü okunabilen hamam gibi moloztaş ve yer yer kabayonu taş duvar örgüsüne sahip olduğu Ayverdi'nin yayınladığı eski bir fotoğraf aracılığıyla anlaşılmaktadır (Şekil A.57). İmaret ve hamamın pencere söveleri volkanik tüftür (Şekil A.56; A.181).

Hızır Paşa Türbesi güney ve kuzey duvar örgüsünde moloz taş kullanılmıştır. Eyvanın açıklığının yer aldığı doğu cephesinde ise düzgün kesme taş volkanik tüf tercih edilmiştir (Şekil A.77).

Mehmed Paşa Camisi beden duvarlarında ağırlıklı olarak traverten kullanılmıştır (Şekil A.74). Taçkapıda Zile mermeri kullanılmıştır (Şekil A.89). Pencere söveleri ve

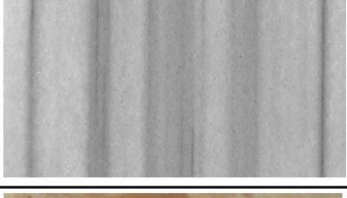
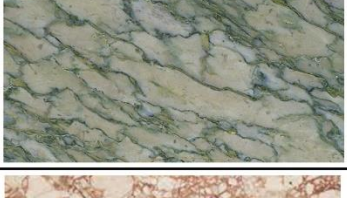
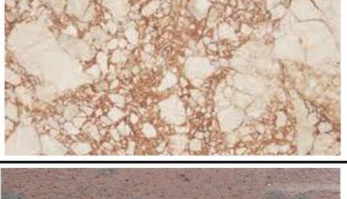
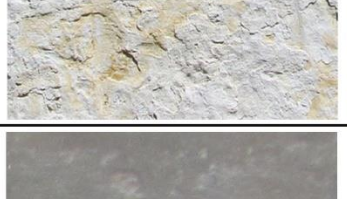
taçkapının hareme bakan yüzü volkanik tüftür (Şekil A.74; A.93). Minber ve mihrap Zile mermeridir (Şekil A.96). Revak bölümünde sütun başlıkları ve revak yüzeyi Marmara mermeri, seki, sütunlar ve kemerler traverten, kemer silmesi ignimbirittir (Şekil A.72). Caminin eski bir fotoğrafında, revak yüzeyinin kesmetaş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, buradaki Marmara mermeri kaplamanın özgün olmadığını düşündürmektedir.

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın duvar örgüsü moloztaş ve yer yer tuğladır. Taçkapıda volkanik tüf kullanılmıştır (Şekil A.142).

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi beden duvarları tuğla-taş almaşık örgülüdür (Şekil A.105; A.106; A.107). Cümle kapısı söveleri ve tepe kısmı beyaz kalsit damarlı siyah kireç taşı, kapı kemerinin üzerine Zile mermeri ve kireç taşı kullanılmıştır (Şekil A.108). Kapı kemeri Zile mermeri ve kırmızı renkli Bilecik Vezirhan breşik mermeri almaşık örgülüdür. Kemer kilit taşı Karistos mermeridir [soğan mermeri, çippolino] (Şekil A.108). Pencere söveleri kireçtaşıdır (Şekil A.106). Sütunlar mermer ve kireç taşı, sütun başlıkları mermer, kaideler kireç taşıdır (Şekil A.104). İç mekandaki payelerin gövde kısmı Zile mermeridir (Şekil A.109; A.110).

Havza Mustafa Bey İmareti duvar örgüsünde tuğla, kireç taşı, traverten ve moloz yerel taş kullanılmıştır (Şekil A.45). Taçkapısı kuşatma kemerinde Zile mermeri ve kırmızı boyalı ignimbirit almaşık olarak kullanılmıştır. Mukarnaslı kavsara bölümü, kapı kemeri ve sövesi Zile mermeridir (Şekil A.46; A.47). Kuzeydoğuda bulunan odanın kapısının sövelerinde ignimbirit ve Zile mermeri üst üste yerleştirilmiştir. Kapı kemerinde Zile mermeri kullanılmıştır. Kapının üzerindeki mukarnaslı düzenleme kireç taşından meydana getirilmiştir. Kapının yanındaki pencerenin söve ve çerçevesi volkanik tüf, lentosu Zile mermeridir. Pencere kemerinde Zile mermeri ve ignimbirit dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir (Şekil A.53). Mescid eyvanının güney ve doğusunda bulunan pencerelerin sövelerinde volkanif tüf kullanılmıştır (Şekil A.45). İç mekanda tabhane kapılarının kemer kilit taşı siyah ignimbirit, iki yanında beyaz Zile mermeri ile sağ ve solda siyah renkli, beyaz damarlı kireçtaşı kullanılmıştır. Kapının üst kısmında, Bursa kemerli düzenleme gri renkli Zile mermeridir (Şekil A.49; A.50; A.51).

Çizelge 5.1 : Taş cinsleri ve kullanıldığı yapılar.

Zile mermeri [Amasya beji]		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi Amasya Mehmed Paşa Camisi Amasya Mustafa Bey Hamamı Havza Mustafa Bey İmareti Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi
Marmara mermeri		Amasya Mehmed Paşa Camisi
Oniks [su mermeri]		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi
Karistos Çippolino [soğan mermeri]		Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi
Bilecik Vezirhan		Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi
İğnimbirit		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi Amasya Mehmed Paşa Camisi Havza Mustafa Bey İmareti
traverten		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi Amasya Mehmed Paşa Camisi
kireç taşı [kalker]		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi Amasya Mehmed Paşa Camisi Havza Mustafa Bey İmareti Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi
volkanik tüf		Amasya Yörgüç Paşa Zaviyesi Amasya Hızır Paşa Zaviyesi ve Hamamı Amasya Hızır Paşa Türbesi Amasya Mehmed Paşa Camisi Tokat Yörgüç Paşa Hamamı Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi

Yapıların inşasında sınırlı sayıdaki birkaç örnek haricinde yerel ya da yakın bölgeden çıkan taş cinslerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, taşıma maliyetinin ortadan kaldırmaktadır. Nitekim, Zile mermeri, ignimbirit, kireç taşı, volkanik tüf, traverten gibi yerel taşlar on beşinci yüzyılda Amasya çevresinde inşa edilen diğer Osmanlı yapılarında da yer bulmuştur. Amasya’da Bayezid Paşa İmareti [1414] (Şekil A.204; A.205), Sultan II. Bayezid Külliyesi [1486] (Şekil A.248; A.249), Merzifon’da Sultan II. Murad Camisi [1426] (Şekil A.217), Çelebi Sultan Mehmed Medresesi [1414] (Şekil A.210), Osmancık’ta Koca Mehmed Paşa İmareti [1430-1431] (Şekil A.220; A.221), Tokat’ta Hatuniye Camisi [1485] (Şekil A.232; A.233), Gümüş’te Halil Paşa [Haliliye] Medresesi [1413-1415] (Şekil A.214) gibi anıtsal yapılarda söz konusu mermer ve taş türlerinin benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Yaygın bir kullanımı olmayan oniks [su mermeri] yalnızca Yörgüç Paşa İmareti’nde kullanılmıştır. Parlak yüzeyinden dolayı, elde edilmiş olan birkaç parça onikse duvar kaplamasında yer verilmiştir.

On beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı anıtsal mimarisinin en çok tercih edilen malzemelerinden biri haline gelen Marmara mermerine yalnızca Mehmed Paşa Camisi’nde rastlanmaktadır. Yerel bir malzeme olmayan ve taşınması gereken Marmara mermerinin Amasya çevresinde kullanıldığı ilk örnekler, Mehmed Paşa Camisi’nin çağdaşı olan Amasya II. Bayezid Camisi ve Tokat Hatuniye Camisi’dir (Şekil A.248; A.232; A.233). Marmara mermeri, on beşinci yüzyıl sonunda ancak Amasya ve Tokat’taki iki selatin yapısının inşasında kullanılmak üzere bölgeye taşınmış olmalıdır. Mehmed Paşa Camisi’nde yer bulan Marmara mermerleri de muhtemelen, bu sırada Amasya’ya getirilmiştir.

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin cümle kapısı kemerinde örneğine rastlanan Karistos mermeri [soğan mermeri, cippolino] ve Bilecik Vezirhan mermerine ailenin yaptırdığı diğer yapılarda rastlanmamaktadır. Bilecik çevresi on dördüncü yüzyıldan itibaren Osmanlı toprağıdır. Yani, Yörgüç Paşa hayatta iken Vezirhan mermerinin elde edilme imkanı bulunmaktadır. Oysa, Yörgüç Paşa’nın inşa ettirmiş olduğu tüm yapılarda genellikle yerel ya da yakın çevreye ait taş cinslerinin tercih edildiği görülmektedir. Öte yandan, iki Vezirhan mermerinin arasında yer alan Karistos mermeri kilit taşının Yörgüç Paşa’nın hayatta olduğu dönemde Gümüş’e ithali güçtür. Zira, mermerin çıktığı Karistos Adası bu dönemde Osmanlı

hakimiyetinde değildir. Bu durum, kapı kemerindeki Bilecik Vezirhan mermeri ve Karistos mermerinin eğer devşirme değiller ise Rüstem Paşa'nın onarımı sırasında kullanıldığını düşündürmektedir.

5.2.2 Devşirme Malzeme

İnşa maliyetini düşüren, ekonomik bir yöntem olan devşirme malzeme kullanımı, yapı stoğu bakımından oldukça zengin olan Türkiye'de, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde sıkça başvurulmuş bir uygulamadır (Ar, 2015, s. 3-17).

Devşirme malzeme olarak kullanılan sütun ve sütun başlıkları, genelde özgün işlevleri ile Osmanlı yapılarında yer bulmuştur. Bursa Orhan İmaret [1339-1340/1417-1418 tekrar inşa niteliğinde onarım], Alaaddin Camisi [1335], Hüdavendigar Camisi [1365-1386], Ankara Karacabey İmaret [1427] ve Tire Yeşil İmaret'in [1441] son cemaat yeri revaklarında, Bursa Yeşil İmaret [1419-1420] hünkar mahfiline çıkış koridorunda ile II. Murad Türbesi [1451] içinde devşirme sütun ve sütun başlıkları kullanılmıştır. Sütun ve sütun başlıklarının yanı sıra, arşitrav, söve gibi elemanların özgün işlevlerine yakın şekilde, lento ve söve olarak kullanıldığı görülmektedir (Özbek, 2002, s. 506-508).

Devşirme malzemenin en geniş kullanım alanı bulunduğu bölüm duvarlardır. Özellikle, antik kentlere yakın olan bölgelerde inşa edilen yapıların duvarlarında devşirme malzemeye sıklıkla başvurulmuştur. İznik Yeşil Cami [1391], Milas Firuz Bey İmaret [1396], Kemalli Asılhan Bey Camisi [1382], Behramkale Hüdavendigar Camisi [1365-1386] gibi yapıların duvarlarında devşirme malzemeye rastlanır. Devşirme malzeme ayrıca, zemin döşemesi ve dolgu malzeme olarak da tercih edilmiştir. Bu gibi uygulamalarda devşirme malzeme yapının duvar ya da döşemesinde rastlantısal olarak yer bulmuştur. Devşirme malzemenin bezemeli ya da bezemesiz yüzeyleri çoğu kez özel bir tercih yapılmadan ihtiyaca göre yerleştirilmiştir.

Amasya Yörgüç Paşa İmaret, Hızır Paşa Hamamı, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ile Havza Mustafa Bey İmaret ve anonim türbenin duvar örgülerinde işlenmiş yüzeyleri dışa bakacak şekilde yer bulan devşirme taşlar, yapıların inşasında Türk dönemi öncesinde inşa edilen yapılardaki malzeme stoğundan yararlanıldığına işaret etmektedir.

Yörgüç Paşa İmareti'nde ise devşirme malzeme önemli bir yer tutmaktadır. Aile bireyleri tarafından inşa edilen diğer yapılara göre daha anıtsal bir tutum sergileyen Yörgüç Paşa İmareti'nin bütün duvar yüzeyleri düzgün kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır. Bu bakımdan, çevredeki antik yapılardan toplanan düzgün yüzeyli, dikdörtgen şekilli taş ve mermer elemanlar, yüzeylerindeki yazı, simge veya motiflere bakılmaksızın rastlantısal şekilde yer bulmuştur. Kuzey duvarında, üzerinde Grekçe uzunca bir metin bulunan dikdörtgen yazıt ile yanında ortasında dairesel bir çukur bulunan kare şeklinde yekpare bir taş yer almaktadır (Şekil A.38). Kuzey cephede türbeye bakan duvarda (Şekil A.24; A.42) ve doğu cephesinde yüzeyinde üçgen bir çerçeve içinde birer üzüm salkımı ve Grekçe metinler bulunan mezar taşları ve yapının farklı yerlerinde Grekçe yazıtlar ve çeşitli şekillerde işlenmiş devşirme taşlara rastlanmaktadır (Şekil A.39; A.40; A.41). Kuzey duvarı içinden yapının çatısına çıkan merdiven basamaklarından birinin üzerinde akantus yaprakları seçilmektedir (Şekil A.21).

Mustafa Vâzih Efendi (2011, s. 59), Yörgüç Paşa İmareti'nin güneyinde bulunan Gök Medrese ve Torumtay Türbesi'nin, Selçuklu idarecilerinden Torumtay tarafından yıktırılan bir kilisenin taşlarının kullanıldığı rivayetini iletir. Bu kayıt, imaretin çevresinde İslam dönemi öncesinde inşa edilmiş yapıların bulunduğunu düşündürmektedir.

Hızır Paşa Külliyesi'nin bahçesinde günümüzde farklı şekillerde kullanılmış birçok yapı elemanı yer almaktadır. Bunlardan bir kısmı, Hızır Paşa İmareti ve medresenin revak bölümünde kullanılmış olabilir. İmaretin duvarlarının sıvalı olması bu yapıda devşirme malzemenin tespit edilmesini imkansız kılmaktadır. Batısında yer alan hamamın güney cephesinde, özellikle duvar köşelerinde devşirme malzemeler izlenebilmektedir (Şekil A.179). Duvarda köşe taşı olarak kullanılan devşirme malzemelerden birinin üzerinde bulunan istiridye motifi ve yumurta dizisi dikkat çekicidir. Hüseyin Hüsameddin (2007a, s. 77), Hızır Paşa'nın külliyei Bizans dönemine ait "Komnenos Sarayı"nın yakınlarına inşa ettirdiği rivayetini aktarmaktadır. Bu kayıt, külliyenin inşasında kullanılan devşirme malzemenin kaynağını işaret etmesi bakımından değerlidir. Bununla birlikte, günümüzde bu bölgede yer alan Türk dönemi öncesi bir yapı kalıntısına rastlanmamaktadır.

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın kuzey cephesinde yatay olarak kullanılmış silmeli bir taşın da devşirme olduğu anlaşılmaktadır (Şekil A.147). Yapının cephelerindeki sıva katmanı malzeme tespitini güçleştirmektedir.

Mustafa Bey İmareti'nin güney cephesinde üzerinde dairesel bir çerçeve içine alınmış bir haç bulunan taş (Şekil A.54) ile mihrap eyvanının batı duvarında sütun üzerine oturan alt kısmı dışarı bakacak şekilde duran sütun başlığı ve üzerinde yer alan Grekçe yazıt son restorasyon çalışması sırasında kazınarak ortadan kaldırılan devşirme taş dikkat çeker. Türbenin kuzey ve batı cephelerinde bulunan kemerleri taşıyan ayağın kuzey yüzünde devşirme olduğu anlaşılan oluklu bir taş bulunmaktadır (Şekil A.138). Moloztaş duvar örgüsüne sahip olan Mustafa Bey İmareti'nde kullanılan devşirme malzeme, moloztaş muamelesi görerek rastlantısal şekilde duvar örgüsü içine yerleştirilmiştir. Tespit edilebilen üç parçadan ikisinin işlenmiş yüzeyi, sütun başlığının ise, işleme bulunmayan düzgün yüzeyi dışarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Yapılarda tespit edilebilen devşirme malzemelerin hemen hepsi duvar örgüsüne katılmıştır. Düzgün biçimli taşlar özellikle köşeler için tercih edilmiştir.

Tespit edilen devşirme malzemelerin yüzeylerinde bulunan yazı, simge veya motiflerin günümüze kadar ulaşması, baniler, mimarlar ve kullanıcıların bu konuda herhangi bir rahatsızlık duymadığını göstermektedir. Örneğin, Mustafa Bey İmareti'nin mihrap cephesinde yer alan devşirme taşın üzerinde bulunan haç motifi güçlü bir Hristiyan simgesi olmasına rağmen tahrip edilmemiştir.

Öte yandan, devşirme malzemenin bu şekilde kullanılmasının bazı anlamları olabilir. Yörgüç Paşa İmareti'nde bezeme programının toplandığı kuzey cephede bulunan Grekçe yazıt, buraya özellikle yerleştirilmiş gibi durmaktadır. Yatay şekilde yerleştirilen yazıt, Grekçe bilen birinin kolayca okuyabileceği bir konumdadır. İslam dışı bir içeriğe sahip olmasına rağmen silinmemiştir. Bölgenin İslam dönemi öncesi geçmişine ait bu öge, üstünlüğün müslüman toplumuna geçmiş olduğunu ilan eden bir işaret gibi yapının kuzey cephesindeki varlığını sürdürmektedir. Osmanlı kuruluş döneminin en etkin figürlerinden olan ve bir mühtedi olduğu bilinen Evrenos Bey'in Gümülcine'de imarete çevirdiği evinin giriş cephesinde Roma dönemine tarihlenen bir heykel başı bulunmaktadır. Heykel başının yapının böylesine dikkat çekici bir yerine konulmasının, Evrenos Bey'in İslamiyet öncesi kökenine dair bir gönderme

olduğu düşünülmektedir (Lowry, 2008, s. 42; Kılıç, 2014, s. 117). Yörgüç Paşa İmareti'nin kuzey cephesinde yer bulan yazıt da, belki, Yörgüç Paşa'nın kendi kökenine ilişkin bir göndermesi olabilir.

5.3 Strüktürel Yapı Öğeleri

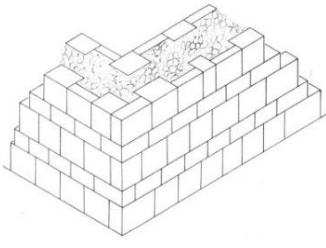
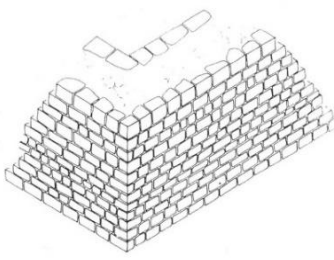
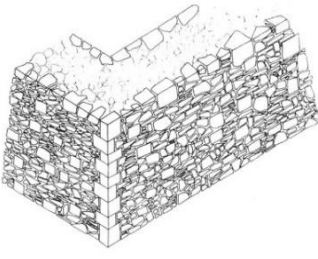
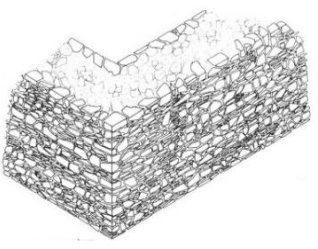
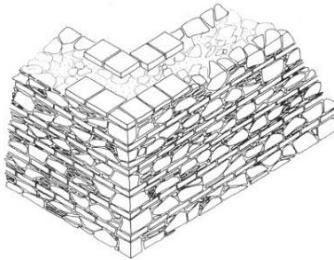
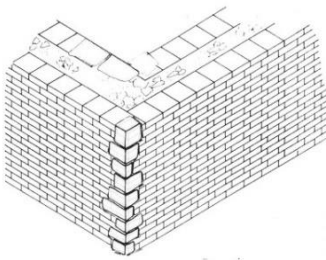
Yapı öğeleri olarak strüktürel elemanlar; duvar örgüsü, ayaklar [payeler], sütunlar, payandalar, kemerler, örtü biçimleri ve örtüye geçiş öğeleri ele alınmıştır.

5.3.1 Duvar Örgüsü

Duvar örgüsünde çeşitli örgü teknikleri kullanılmıştır. İç mekanların tamamı sıvalı olduğundan dolayı, duvar örgüsü ancak dış duvarda kullanılan malzemeler üzerinden yapılan bir okuma ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Yörgüç Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi ve Hızır Paşa Türbesi'nin doğu cephesinde kesmetaş arası moloztaş ve harç dolgu tekniği; Mehmed Paşa Camisi tabhane birimlerinde kabayonu taş; Hızır Paşa İmareti ve Hamamı'nda moloztaş ve [özellikle köşelerde] yer yer kabayonu; Amasya Mustafa Bey Hamamı sıcaklık bölümü ve Hızır Paşa Türbesi kuzey-güney cepheleri ile kubbe kasnağı moloz taş; Amasya Mustafa Bey Hamamı, Havza Mustafa Bey İmareti ve hamamı, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi taş-tuğla almaşık örgü; Havza'da Anonim Türbe'de tuğla duvar örgüsü ve köşelerde kabayonu taş kullanılmıştır (Çizelge 5.2).

Tarih boyunca Anadolu mimarisinde anıtsallığın ana imi taş malzeme olmuştur (Yavuz, 2008, s. 281). Bu bakımdan, özellikle külliyelerin özünü meydana getiren ve baninin prestijini temsil eden çok işlevli yapılarda [imaretlerde] anıtsallığın ön planda tutulduğu görülmektedir. Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'nin harem kısmının duvarları kesmetaş kaplamadır. Yörgüç Paşa İmareti bünyesindeki Yörgüç Paşa Türbesi ile Mehmed Paşa Camisi'nin doğu tabhane birimine birleşen Hızır Paşa Türbesi'nin ön cephesi [doğu cephesi] kesme taş ile kaplanmıştır. Ekonomik açıdan inşa giderlerini artıran bu tercihin özellikle bu fazladan maliyeti karşılayacak olan baniye ait olduğu varsayılabilir. Kesmetaş malzeme ile yakalanan anıtsal ifade, baninin ekonomik gücü, sosyal statüsü ve siyasi ideallerinin bir gösteresidir.

Çizelge 5.2 : Yapılara göre duvar örgüsü teknikleri (çizimler Kolay’dan alınmıştır).

yüzeyler kesme taş kaplama içi moloztaş dolgu duvar örgüsü		Yörgüç Paşa Zaviyesi Mehmed Paşa Camisi Hızır Paşa Türbesi (doğu cephe)
kabayonu taş örgü duvar		Mehmed Paşa Camisi Tabhane birimleri
moloz taş ve yer yer kabayonu taş örgü duvar		Hızır Paşa Zaviyesi Hızır Paşa Hamamı
moloz taş örgü duvar		Hızır Paşa Türbesi (kuzey- güney cepheler, kubbe kasnağı) Amasya Mustafa Bey Hamamı (sıcaklık bölümü)
taş-tuğla alması duvar örgüsü		Havza Mustafa Bey İmareti Amasya Mustafa Bey Hamamı (Soyunmalık) Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi Amasya Mustafa Bey Hamamı (Sıcaklık) Tokat Yörgüç Paşa Hamamı
tuğla duvar örgüsü köşelerde kabayonu taş		Havza Anonim Türbe

Örneğin, Yörgüç Paşa İmaretı, kesme taş kullanımı bakımından, Selçuk İsa Bey Camisi [1374], İznık Yeşil Cami [1378-1391], Milas Firuz Bey İmaretı [1394], Bursa Ulu Cami [1396-1399], Bursa Yıldırım İmaretı [1391-1395], Balat İlyas Bey Camisi [1404], Edirne Eski Cami [1402-1414], Aksaray Ulu Cami [1408], Amasya Bayezid Paşa İmaretı [1414], Bursa Yeşil İmaret [1421], Edirne Gazi Mihal İmaretı [1422], Muradiye İmaretı [1427] ve Üç Şerefeli Cami [1437-1447] gibi kendi döneminin en anıtsal yapıları ile boy ölçüşür niteliktedir. Mehmed Paşa Camisi de kesme taş kullanımı bakımından, aynı yıllarda inşa edilen Tokat Hatuniye Camisi [1485], Amasya Sultan II. Bayezid Camisi [1486], Edirne II. Bayezid Külliyesi [1488], İstanbul II. Bayezid Külliyesi [1506] gibi anıtsal karakterleriyle dikkat çeken çağdaşlarını izlemektedir.

Prestij yapıları olmalarına rağmen, Mustafa Bey İmaretı ve Hızır Paşa İmaretı'nın, Yörgüç Paşa İmaretı ve Mehmed Paşa Camisi'nin aksine, duvar örgüleri anıtsal bir karaktere sahip değildir. Mustafa Bey İmaretı'nın yalnızca taç kapısı çevresinde kesme taş kullanılmıştır.

Plan kurgusu iddialı bir tercihi ortaya koyan Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin duvar örgüsü de Yörgüç Paşa İmaretı ve Mehmed Paşa Camisi'nin anıtsal ifadesine sahip değildir.

Osmanlı hamamları, anıtsallıktan ziyade işlevin ön plana çıktığı yapılardır (Kuban, 2007, s. 160). Bu yaklaşım, Amasya Mustafa Bey, Hızır Paşa, Tokat Yörgüç Paşa ve Havza Mustafa Bey Hamamları'nın duvar örgülerine de yansımıştır. Hamamların duvar örgüsü, imaret ve camilere göre anıtsallıktan çok uzaktır.

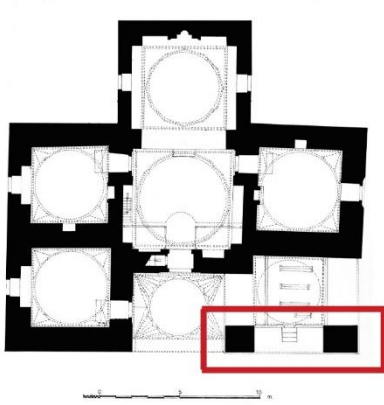
5.3.2 Ayaklar-Payeler

Amasya Yörgüç Paşa İmaretı, Havza Mustafa Bey İmaretı ve türbe, Tosya Mehmed Paşa Bedesteni ile Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde ayaklar kullanılmıştır (Şekil 5.14).

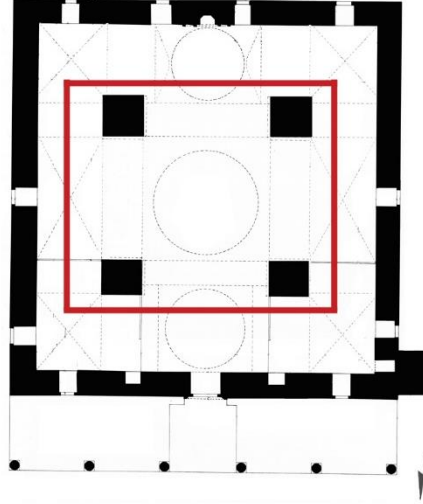
Amasya Yörgüç Paşa İmaretı'nde giriş eyvanı ile türbe kısmını ayıran kemer ile türbe kısmının kuzey ve batı yönündeki kemerlerin oturduğu iki ayak bulunmaktadır (Şekil A.3). Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem mekanında orta sahindaki üç kubbe ile yan sahinlardaki üç tonozun taşıyan kemerler dört büyük ayağa oturmaktadır (Şekil A.109). Havza Mustafa Bey İmaretı'nde tek kubbeli sundurmanın güneydoğu köşesinde bir ayak yer almaktadır (Şekil A.44). Kuzey ve

batı cephesi birer büyük kemerle dışarıya açılan Anonim Türbe'nin kuzeybatı köşesinde bir ayak bulunmaktadır (Şekil A.138). Günümüze ulaşamayan Tosya Mehmed Paşa Bedesteni'nde ise altı kubbeyi taşıyan iki büyük ayak, yıkım öncesi çekilmiş bir fotoğrafta izlenebilmektedir (Şekil A.197).

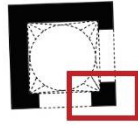
Amasya Yörgüç Paşa İmareti

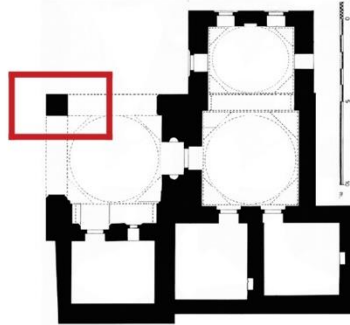
Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi

Havza Anonim Türbe

Havza Mustafa Bey İmareti

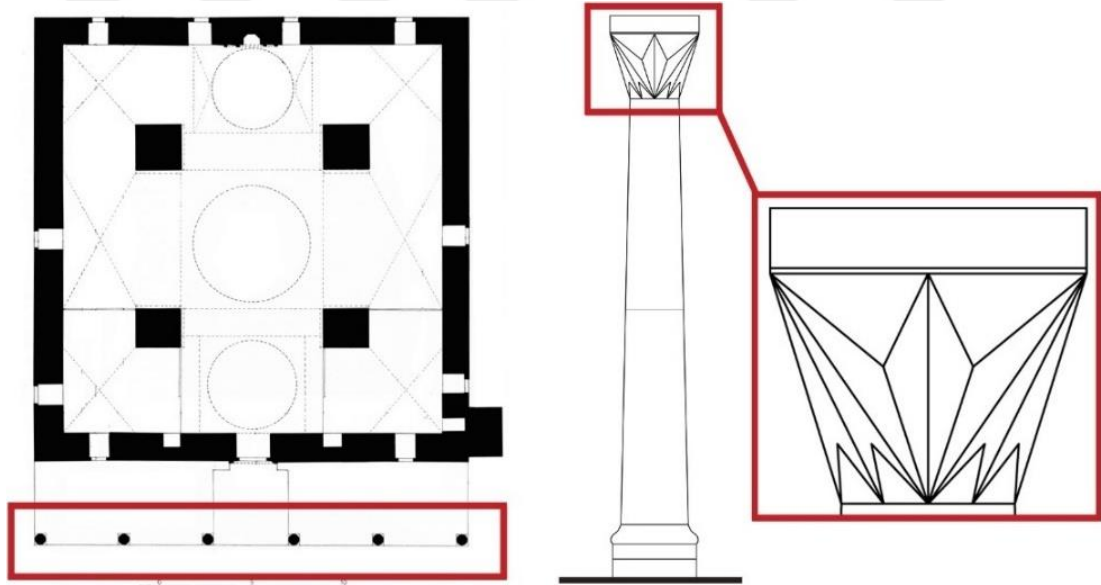
Şekil 5.15 : Yapılarda bulunan ayaklar-payeler (Ayverdi'den işlenerek).

5.3.3 Sütunlar ve sütun başlıkları

Osmanlı mimarisinde sütunlar daha ziyade daire planlı, silindir şeklinde, oluksuz ve işlemez düz bir gövdeye sahiptir. Çoğunlukla süssüz ve işlemez olan kaideler üzerinde oturmaktadır (Arseven, 1984, s. 192). Sütunun üzerinde ise sütun ve kaideye göre işlemeli bir öge olan sütun başlığı yer alır.

Amasya Hızır Paşa Külliyesi ve Mehmed Paşa Külliyesi ile Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde sütun kullanılmıştır. Hızır Paşa İmareti'nin bahçesinde görülen iki yekpare sütun gövdesi günümüze ulaşamayan medreseyi ve imareti kuşatan sütunlu bir revakın varlığına işaret eder. Sütun gövdelerinin özgün yerlerinde bulunup bulunmadıkları netleştirilememiştir.

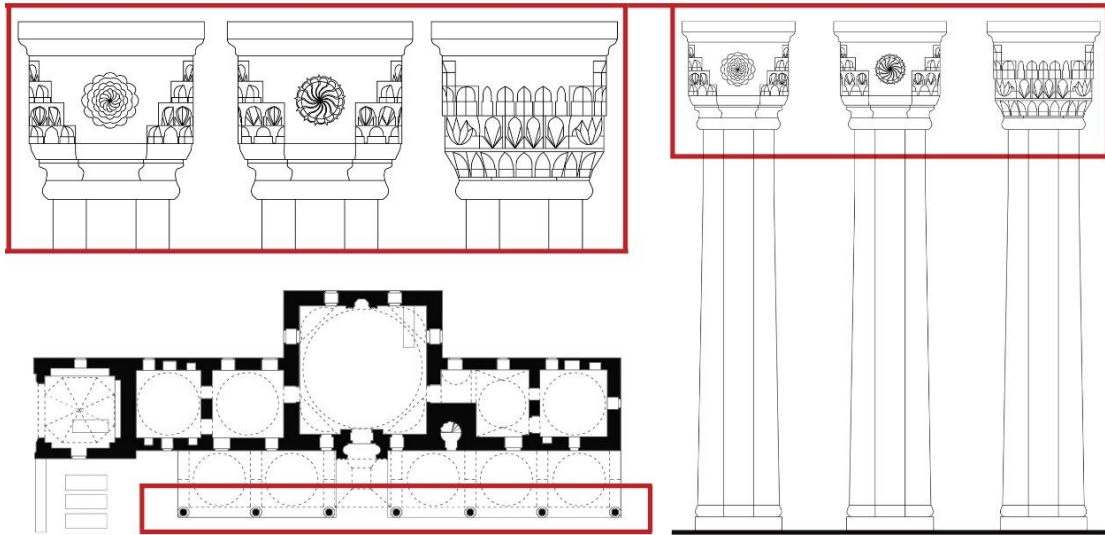
Sütun başlıkları, farklı yayınlarda “şataflı sütun başlığı” (Arseven, 1984, s. 191) ya da “baklavalı sütun başlığı” (Cansever, 2010, s. 129-155) olarak isimlendirilen tipe girer (Şekil 5.15). Sütuna oturan alt kısmı dairesel, üst kısmı kare olan bu tip başlıkların yüzeyindeki “şataf” ya da “baklava” olarak isimlendirilen üçgen dizisi, tıpkı “bir kubbeye geçiş sistemi olan “Türk üçgenleri” gibi daireden kareye geçişe olanak sağlar. Arseven (1984, s. 191), bu tip başlıkların ilk defa II. Bayezid döneminde ortaya çıktığını iddia ederken, Cansever (2010, s. 129), özellikle İstanbul’un fethinden sonra kullanılmaya başlandığını ancak benzer ilk örneklerin, on dördüncü yüzyıl başında inşa edilen Amasya Bimarhanesi’ne uzandığını söylemektedir. Bimarhane’de arkaik örneklerine sahip olan sütun bu tip başlıkların klasik ifadeye on beşinci yüzyılın ikinci yarısında kavuştuğu anlaşılmaktadır. Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi revağında görülen başlıklarının aynısına İstanbul’da Atik Ali Paşa Medresesi’nde [1496] rastlanır. Benzer çeşitlemeler, özellikle on altıncı yüzyılda inşa edilen Mimar Sinan yapılarında izlenebilmektedir.

Osmanlı mimarisinde bu başlık tipinin klasik ifadesine on beşinci yüzyıl sonlarında ulaşılıyor olması ve özellikle Sinan dönemi yapılarında sıklıkla tercih edilmesinden hareketle sütun başlıkları, Yörgüç Paşa dönemine yani on beşinci yüzyılın ilk

yarısına değil, ancak Rüstem Paşa dönemi onarımına [yani on altıncı yüzyıl ortalarına-Sinan dönemi] tarihlendirilebilir.

Mehmed Paşa Camisi'nin son cemaat yeri revağında yedi adet sütun bulunmaktadır. Tamamı yekpare parçadan oluşan sütunların gövdesi sekizgen profillidir. Sütunlar, revak altında bulunan seki üzerine yerleştirilmiş sekizgen, alçak kaideler üzerine oturmaktadır (Şekil 5.17; A.80). Sütun başlıkları çeşitlilik göstermektedir. Başlıklarda görülen ortak unsur mukarnastır. Harem taçkapısının önüne denk gelen iki sütun başlığı dört yatay banda ayrılmıştır. Alttan üç sıra mukarnas ile çevrelenmiş, en üst sırada ise yalnızca köşelerde mukarnas hücrelerine yer verilmiştir (Şekil 5.17; A.87). Diğer beş sütun başlığının ise yalnızca köşeleri mukarnaslı olup, diğer yüzlerde ise gülçe, madalyon ve kabaralar bulunmaktadır (Şekil 5.16; A.81; A.82; A.83; A.84; A.85; A.86). Külliye bahçesinde aynı özellikleri gösteren sütun başlıkları, günümüze ulaşamayan medresenin revağına ait olmalıdır.

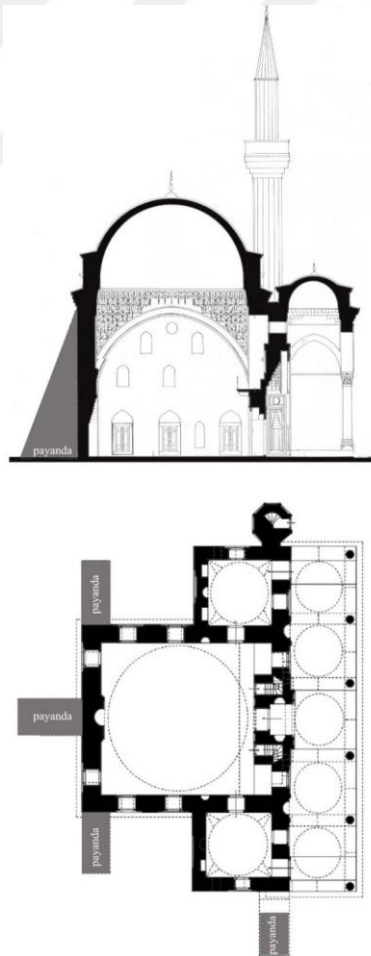
Şekil 5.17 : Mehmed Paşa Camisi sütunları ve sütun başlıkları (sütunların çizimi: Mustafa Çağhan Keskin).

Mukarnaslı sütun başlıklarının Anadolu'daki ilk örnekleri on ikinci yüzyıla kadar inmektedir (Cansever, 2010, s. 52). Mehmed Paşa Camisi'nin hemen güneyinde, Mustafa Bey Hamamı'nın yanında bulunan, on dördüncü yüzyıl başına tarihlenen Bimarhane'deki iki sıra mukarnaslı sütun başlıkları, Amasya'daki erken tarihli örnekler olarak dikkat çeker. Osmanlı mimarisinde ilk mukarnaslı sütun başlıkları on dördüncü yüzyıl sonlarına doğru yaygınlaşmıştır. Mehmed Paşa Camisi'nin taçkapısı önüne denk gelen, bütün yüzleri mukarnaslı sütun başlıkları, örneğin, yaklaşık bir yüzyıl önce inşa edilmiş olan İznik Yeşil Cami'de, harem ve son cemaat yerinde

görülen mukarnaslı sütun başlıklarını anımsatmaktadır. Ancak, özellikle II. Bayezid dönemi sütun başlıklarının genel karakterini yansıttığı, hatta bilhassa aynı yıllarda inşa edilen Amasya II. Bayezid Camisi ve Tokat Hatuniye Camisi'nde bulunan sütun başlıkları ile paralelliği görülmektedir (Cansever, 2010, s. 87-99) (Şekil A.232; A.248). Yalnızca köşeleri mukarnaslı diğer beş başlığın benzerine örneğin İstanbul Zal Mahmud Paşa Camisi'nde [1580] rastlanır. Ancak, mukarnas bulunmayan yüzlerdeki gülçe, madalyon ve kabaralar gibi bezeme unsurları, Mehmed Paşa Camisi'nin sütun başlıklarının pek yaygın örneğine rastlanmayan bir özelliği olarak dikkat çeker.

5.3.4 Payandalar

Mehmed Paşa Camisi'nin muhtemelen 1939 depreminin ardından çekilmiş olan bir fotoğrafında harem bölümünün kible cephesinde iki payandanın varlığı izlenebilmektedir. Onarımdan sonra ortadan kaldırılmış olan bu payandaların özgün olma ihtimali zayıftır.

Şekil 5.18 : Tokat Hatuniye Camisi'nde payandaları gösteren plan ve kesit (Yüksel'ten işlenerek).

Aynı yıllarda inşa edilen Tokat Hatuniye Camisi'nin harem duvarlarını halen desteklemekte olan payandalar, Mehmed Paşa Camisi'nde bulunanlar hakkında fikir verebilir (Şekil 5.18; A.233).

5.3.5 Kemerler

Strüktürel bir eleman olan kemerler, büyük açıklıklar ile kapı ve pencere boşluklarının üzerinde içi dolu ya da boşluklu şekilde kullanılmıştır. Taş veya tuğladan inşa edilmiştir. Aile bireyleri tarafından inşa edilen yapılarda rastlanan kemer çeşitleri; sivri kemer, basık kemer, Bursa [sepet kulpu] kemeri ve dilimli kemerdir.

Sivri kemerler, Osmanlı mimarisinde en yaygın kullanılan kemer biçimidir. Taşıyıcı kemerler sınırlı sayıdaki örnek dışında sivri kemerlerdir. Alt sıra [zeminden itibaren ilk sıra] pencereler sağır kemerlidir. Üst sıra pencereler de genelde sivri kemerlidir (Batur, 1974, s. 128-130). Hamamlardaki kapı açıklıklarının da genellikle sivri kemerli olduğu görülmektedir. Aile tarafından inşa edilen yapıların tamamında gerek taşıyıcı kemer, gerek de kapı ya da pencere açıklığı kemeri olarak sivri kemerlere rastlanmaktadır.

Amasya Yörgüç Paşa İmareti'nde giriş eyvanın doğu ve batı yönündeki kemerler (Şekil A.6), türbe kısmının kemerleri (Şekil A.22; A.23; A.26), mescid eyvanında güney, doğu ve batı yönündeki beden duvarı içindeki sağır kemerler ile pencere açıklıkları (Şekil A.14), mescid eyvanı ile orta sofayı ayıran kemer, orta sofada kuzey, doğu ve batı yönünde kubbeyi taşıyan büyük kemerler, doğu ve batı kemerinin içinde tabhane kapısı düzenlemelerinin üzerinde yer alan hafifletme kemerleri ile yanındaki daha büyük hafifletme kemerleri ile kuzey duvarında, kapının iki yanındaki hafifletme kemerleri, tabhanelerde pencere açıklıkları sivri kemerlerdir (Şekil A.8). Türbe korkuluğunda yer alan kapı açıklığı (Şekil A.22) ve üst sıra pencereleri sivri kemerdur (Şekil 5.26; A.28; A.31). Alt sıra pencerelerinin üstünde sağır sivri kemerler yer alır (Şekil 5.26; A.27; A.28; A.29; A.30).

Hızır Paşa İmareti'nde orta sofayı mescid eyvanı ile doğu tabhane biriminden ayıran açıklıklar sivri kemerlidir (Şekil A.64; A.66; A.67; A.68). Hızır Paşa Hamamı'nın taşıyıcı kemerleri, hafifletme kemerleri (Şekil A.193; A.195), iç kapı açıklıklarının kemerleri (Şekil A.192; A.196) ile alt sıra pencerelerinin hafifletme kemerleri ile üst sıra pencerelerin kemerleri sivri kemerdur (Şekil 5.30; A.178; 181).

Havza Mustafa Bey İmareti'nde [son restorasyonda tekrar inşa edilen] kubbeli sundurmanın kemerleri, taç kapı kuşatma kemeri, mescid eyvanı ile orta sofayı ayıran taşıyıcı kemer, sivri kemerdir (Şekil A.44; A.48; A.49; A.53).

Dilimli kemere yalnızca Yörgüç Paşa İmareti'nde rastlanır. Cümle kapısının iç yüzünde kapı açıklığı üzerindeki hafifletme kemeri üç dilimlidir (Şekil A.9; A.10).

Basık kemer, özellikle cümle kapılarında olmak üzere, kemerli kapı açıklıklarında en çok tercih edilen kemer biçimidir (Batur, 1974, s. 131; Çakmak, 2001, s. 60). Aile tarafından inşa edilen tüm yapıların cümle kapıları basık kemerlidir. Bunların yanı sıra, Amasya Yörgüç Paşa İmareti'nde kuzeydoğuda bulunan odanın kapısı ile tabhanelerin kapıları, Havza Mustafa Bey İmareti'nde kuzeydoğuda bulunan odanın kapısı ile tabhaneler ile Mehmed Paşa Camisi tabhanelerin dışa açılan kapı açıklıkları da basık kemerlidir (Şekil 5.21; 5.22; 5.23; 5.24; 5.25).

Bursa kemeri [ya da sepet kulpu kemer] strüktürel olmaktan ziyade dekoratif bir kemer tipidir. Özellikle küçük açıklıklarda, galeri ve müezzin mahfillerinin alt kısımlarında, cümle kapılarının iç kemer gruplarında görülmektedir (Batur, 1974, s. 130). Amasya Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanının kuzeye bakan kemeri (Şekil A.2; A.4) ile Havza Mustafa Bey İmareti tabhane kapılarının üst kısmında (Şekil A.49; A.50; A.51) Bursa kemeri bulunmaktadır.

Yükün dağıtıldığı kilit taşı çevresindeki dekoratif karakter Bursa kemerini strüktürel açıdan sorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, büyük açıklıklarda taşıyıcı kemer olarak kullanılması yaygın bir tercih değildir (Batur, 1974, s. 130). Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanında kuzeye bakan strüktürel Bursa kemeri, boyutları bakımından, özellikle Bursa Yıldırım İmareti ve Yeşil İmare'te mescid eyvanı ve orta sofayı ayıran kemerleri anımsatmaktadır (Şekil A.252; A.253).

Mustafa Bey İmareti ve Yörgüç Paşa İmareti'nin özellikle kapı ve pencere açıklıklarının kemerlerinde renkli taş almasıklığı [ya da polikromi] karakteristiktir. İki farklı renkli taşın ardışık olarak kullanılmasıyla elde edilen taş almasıklığı pencere ve kapı kemer ve söveleri ile strüktürel kemerler [revak kemerleri gibi], mihraplar ve bazen de duvar örgüsünde uygulanmaktadır. Suriye ve Mısır çevresinde Zengi, Eyyubi ve Memluk dönemi mimarisinin tercih edilen bir özelliği olarak on birinci yüzyıla birlikte yaygınlaşmıştır (Öney, 1989, s. 30-31). Anadolu'da, Selçuklu döneminden itibaren örneklerine rastlanan taş almasıklığı, Beylikler ve Erken

Osmanlı döneminde uygulanmaya devam ederek, klasik Osmanlı mimari pratiklerinden biri haline gelmiştir.

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde mimari yapılarında görülen taş almaşıklığı, mimarlık tarihi araştırmalarında genellikle Mısır-Suriye mimari geleneğinin etkisi olarak yorumlanır (Öney, 1989, s. 30-31; Tanman, 2000, s. 82-90). Aynı yoruma bir bakıma katılan Kuban (2009, s. 224), Suriye mimari geleneğinin temel özelliklerinden biri olan taş almaşıklığının Anadolu'ya yalnızca Suriye'den geçmiş olamayacağını, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden daha önce burada bir gelenek oluşturan Ermeni mimarlığında da taş almaşıklığının bulunduğunu belirtir. Güneydoğu Anadolu çevresinde örneklerine yaygın olarak rastlanan taş almaşıklığı, coğrafi açıdan yakın olan Suriye'deki mimari ortamın ürünü olmalıdır. Coğrafi açıdan Suriye'den uzak olan Anadolu'nun batısında, taş almaşıklığının görüldüğü Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi yapılarından, mimarının kim olduğunu ilan eden kitabelere sahip olmalarıyla diğerlerinden ayrılan birkaç tanesi, bu uygulamanın yerel Ermeni mimari geleneğinin etkisinden ziyade Suriye geleneğinin etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Renkli taş almaşıklığının baskın bir karakter oluşturduğu yapılarda bulunan sanatçı kitabelerinde, Suriye'den Anadolu'ya gelmiş ya da Suriye kökenli olan mimar ve ustaların isimlerine rastlanır. Konya'da on ikinci yüzyıl ortalarında inşa edilen Alaeddin Camisi'nin renkli taş almaşıklığının dikkat çektiği kuzey cephesinin 1220-1221 yılında son şeklini alan tasarımı yapıda kitabesi bulunan Suiryeli mimar Muhammed bin Havlân el-Dımeşkî'ye aittir (Aslanapa, 2007a, s. 32; Sönmez, 1995, s. 220; Tanman, 2000, s. 83). İlerleyen yıllarda inşa edilen ve taç kapısında benzer bir tasarıma sahip olan Karatay Medresesi'nin mimarı da aynı kişi olabilir (Sönmez, 1995, s. 220). 1374-1375 yılında Anadolu'nun daha batısında, Selçuk'ta [Ayasuluk], Aydınoğlu idarecisi İsa Bey tarafından inşa edilen ve taş almaşıklığının cephe tasarımının baskın karakterini belirlediği caminin kitabesinde başka bir Şamlı mimarın ismine rastlanmaktadır; Ali ibn Müşeymeş el-Dımeşkî (Sönmez, 1995, s. 347). Başka bir deyişle, Suriye kökenli mimarların kitabelerinin bulunduğu tüm yapılarda renkli taş almaşıklığı görülmektedir.

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen yapılardan Bursa'da bulunan Orhan İmareti, Hüdavendigar Camisi, Yıldırım İmareti, Milas'ta Firuz Bey İmareti, Amasya'da Bayezid Paşa İmareti, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ve hamamı,

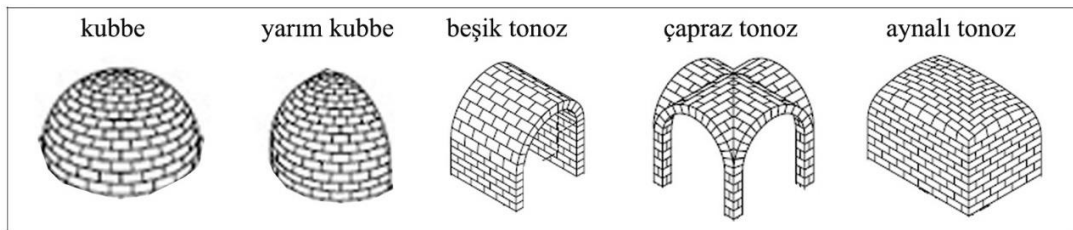
Gümüş'te Haliliye Medresesi, Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camisi, Osmancık'ta Koca Mehmed Paşa İmaretı, Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli Türbesi, Edirne'de Eski Cami, Üç Şerefeli Cami, Gazi Mihaİ İmaretı'nde almasıık taş örgüsü izlenebilmektedir (Özbek, 2002, s. 511).

Bu yapılar arasında mimarın ismini ilan eden kitabelere sahip olan Bayezid Paşa İmaretı ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde Suriye kökenli en az bir mimarın görev aldığı kitabelerden anlaşılmaktadır (Keskin, 2015, s. 19-33) (Şekil A.207; A.208; A.210).

Mustafa Bey İmaretı'nin taç kapısı üzerindeki kuşatma kemeri, sundurmaya açılan bağımsız odanın pencere kemeri ve kapı açıklığı, içeride ise tabhanelerin kapı kemerlerinde (Şekil A.46; A.49; A.53), Yörgüç Paşa İmaretı'nin, giriş eyvanı ve türbe kemerleri, iç ve dış kapı kemerleri ile pencere kemerlerinde taş almasııklığı görölmektedir (Şekil A.3; A.12; A.18; A.27; A.29; A.30; A.34). Özellikle, Yörgüç Paşa İmaretı'nin kemerlerindeki taş almasııklığı, dış cephe karakterinde baskın bir unsur olarak belirir. Kemer örgülerindeki özenli taş işçiliğı ayrıca dikkat çekicidir. İçbükey ve dışbükey geçmeler ve özel olarak şekillendirilmiş dekoratif kilit taşları, özellikle Milas Firuz Bey İmaretı ve Balat İlyas Bey Camisi'ndeki örnekleri hatırlatır.

5.3.6 Örtü Biçimleri

Günümüze on beşinci yüzyılda inşa edildiğı haliye ulaşan yapılar arasından Hızır Paşa İmaretı haricindeki tümünün örtü sistemi özgünlüğünü korumaktadır. Özgün örtü elemanı olarak kubbe, yarım kubbe ve tonoz tiplerinin [beşik tonoz, çapraz tonoz, aynalı tonoz] tercih edildiğı görölmektedir.

Şekil 5.19 : Örtü biçimleri.

Yarım küre formunda bir örtü ögesi olan kubbe, Roma döneminden itibaren Anadolu mimari pratiğinin başlıca biçimlerinden biri olmuştur (Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 140). Amasya Yörgüç Paşa İmaretı'ndeki bütün birimler [mescid eyvanı, orta sofa,

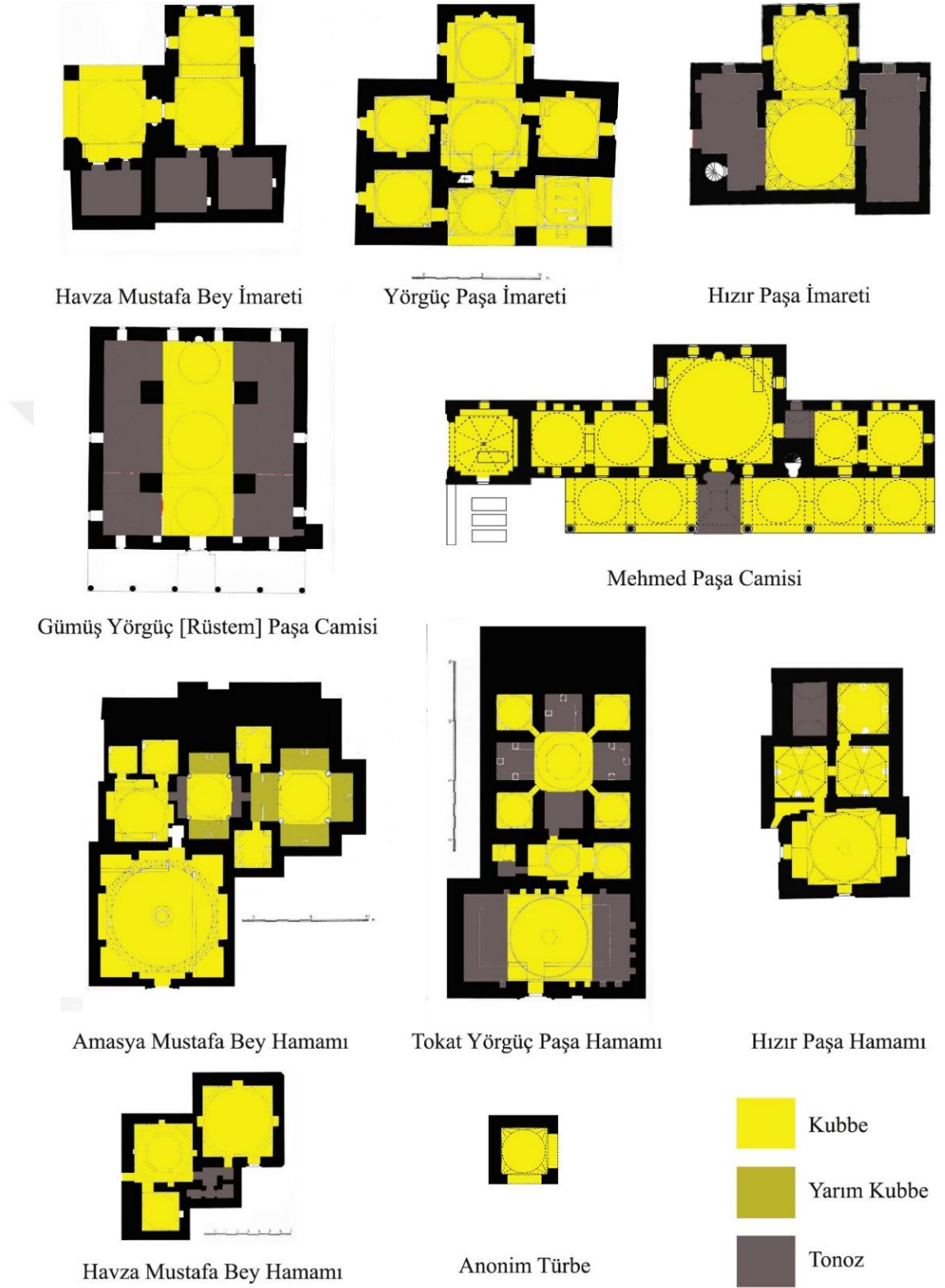
tabhaneler, türbe, giriş eyvanı ve kuzeydoğudaki oda] (Şekil A.6; A.13; A.15; A.16); Havza Mustafa Bey İmareti'ndeki altı birimden üçü [mescid eyvanı, orta sofa ve giriş sundurması] (Şekil A.44; A.134); Amasya Mehmed Paşa Camisi harem ve yan mekanlar [iki tabhane, iki kışlık], son cemaat yeri revağındaki beş birim (Şekil A.71; A.80; A.94; A.99; A.100); Hızır Paşa Türbesi (Şekil A.77); Havza'da anonim türbe (Şekil A.137); Gümüş'te Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi orta sahnı (Şekil A.101; A.109; A.112); Tokat'ta Yörgüç Paşa Hamamı'nın soyunmalık [camekan] ve ılıkılık bölümü ile sıcaklık mekanı orta bölümü ve dört halvet (Şekil A.148; A.150; A.151; A.154); Havza Mustafa Bey (Şekil A.174), Amasya Hızır Paşa Hamamı (Şekil A.190) ve Mustafa Bey Hamamı sıcaklığındaki eyvanlar hariç bütün birimleri (Şekil A.157) kubbe ile örtülmüştür (Çizelge 5.3). Günümüzde ahşap kırma çatı ile örtülü olan Hızır Paşa İmareti'nin orta sofa ve mescid eyvanının da kubbeli birimler olduğu sanılmaktadır (Şekil 4.6). Günümüze ulaşamayan Tosya Mehmed Paşa Bedesteni'nin fotoğraflarında da altı adet kubbenin varlığı seçilmektedir (Şekil A.197).

Kubbe formunun yarısı olan yarım kubbeye yalnızca Amasya Mustafa Bey Hamamı'nda rastlanır. Sıcaklık mekanlarından ilkinde iki eyvan, ikincisinde ise dört eyvanın tamamı yarım kubbe ile örtülmüştür (Şekil A.166; A.167).

Eğrisel yüzey ya da yüzeylerden meydana gelen tonoz, çoğunlukla dikdörtgen planlı mekanları örtmek için tercih edilen bir örtü biçimidir (Mülayim, 2012, s. 238). Günümüze ulaşan yapılarda üç farklı tonoz türüne rastlanmaktadır; beşik tonoz; çapraz tonoz ve aynalı tonoz.

Beşik tonoz, kemer yüzeyinin, kemer açıklığına dik şekilde genişletilmesiyle oluşmaktadır. Havza Mustafa Bey İmareti tabhaneleri ile kuzeydoğu mekan (Şekil A.134), Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklığındaki dört eyvan (Şekil A.151; A.152), Hızır Paşa Hamamı külhan bölümü, Mehmed Paşa Camisi harem batısındaki tabhane biriminde minare ile tabhane kuzey duvarı arasında kalan kısım (Şekil A.100) ve Havza'da bulunan türbenin cenazelik katı beşik tonozla örtülmüştür (Şekil A.139). Tonoz genişliğinin, kemer açıklığından kısa olduğu örtüler bazı yayınlarda "geniş kemer" olarak adlandırılmaktadır. Tokat Yörgüç Paşa Hamamı soyunmalık bölümünde yer alan iki geniş kemer ile Amasya Mustafa Bey Hamamı'nın ilk sıcaklık mekanında bulunan iki sığ eyvanı örten geniş kemerler, derinliği az olan beşik tonozlar olarak irdelenmiştir. Günümüzde ahşap kırma çatı ile örtülü olan Hızır

Paşa İmareti'nin tabhane birimlerinin de özgün örtülerinin beşik tonoz olduğu varsayılmaktadır (Çizelge 5.3).

Şekil 5.20 : Örtü biçimleri (Ayverdi, Yüksel ve Oltulu'dan işlenerek).

Çapraz tonoz, iki beşik tonozun birbirini dik açı ile kesmesi ile oluşan çok yüzeyli bir örtü biçimidir. Günümüze ulaşan yapılardan yalnızca Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’de, yan neflerde altı adet çapraz tonoz bulunmaktadır (Şekil A.113).

Çizelge 5.3 : Mekanlara göre örtü biçimi.

	kubbe	yarım kubbe	beşik tonoz	çapraz tonoz	aynalı tonoz
Amasya Yörgüç Paşa İmareti					
Havza Mustafa Bey İmareti					
Amasya Hızır Paşa İmareti					
Amasya Mehmed Paşa Camisi					
Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi					
Havza Anonim Türbe					
Amasya Hızır Paşa Türbe					
Amasya Mustafa Bey Hamamı					
Tokat Yörgüç Paşa Hamamı					
Amasya Hızır Paşa Hamamı					
Havza Mustafa Bey Hamamı					

Aynalı tonoz, karenin köşegenlerinden geçen iki kemerin kesişmesiyle oluşan ‘manastır tonozu’nun üst kısmının yatay bir düzlem halinde kesilmesiyle meydana gelmektedir. Amasya Mehmed Paşa Camisi’nin son cemaat revağında, cümle kapısının önüne denk gelen dıştan kubbe ile örtülü birim, içten aynalı tonoz ile örtülüdür (Şekil A.88).

Özgünlüğünü yitiren yapılar [Havza, Kavak ve Vezirköprü’de bulunan ve Yörgüç Paşa’nın ismiyle anılan camiler], ahşap kırma çatıyla örtülüdür (Şekil A.120; A.124; A.128; A.129).

Örtü tercihleri, Anadolu mimari geleneğini izlemektedir. Kubbe, yarım kubbe, beşik tonoz, çapraz tonoz ve aynalı tonoz öğeleri, daha eski tarihli ve çağdaş yapılarda görülen örnekler ile aynı özellikleri sergiler.

Anadolu Türk mimarisinde, kubbe, ibadet mekanı ile özdeşleşmiştir. On birinci yüzyıldan itibaren inşa edilen çok ayaklı camilerde mihrap önünde bulunan kubbe, daha küçük ibadethaneler olan mescitler tek örtü biçimi olarak yerini almıştır (Kuban, 2008, s. 97-164). On dört ve on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarisinde küçük ibadethanelerin başlıca örtü biçimi olan kubbe, çok ayaklı yapılarda özellikle orta sahında tercih edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı ibadet yapılarında ana örtü olarak tercih edilmeyen tonoz türleri ise, yan sahnlar ve son cemaat yeri revakları gibi ikincil mekanlarda kullanılmıştır. Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi, orta sahnın üç kubbe, yan sahnların tonoz ile örtülü olması bakımından Amasya’da bulunan Burmalı Minare Camisi [XIII. yy], Filibe Hüdavendigar [Ulu] Camisi [1363-1364] ve Bergama Ulu Cami [1398-1399] ile paralellik göstermektedir. Yan sahnlarda mihrap yönündeki ilk birimlerin çapraz tonoz ile örtüldüğü Burmalı Minare Camisi, kubbe ve çapraz tonoz birlikteliği bakımından Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin bir öncülüdür (Şekil 5.5).

On dört ve on beşinci yüzyılda inşa edilen Osmanlı imaretlerinde ibadet için özelleşen mescid eyvanları sınırlı sayıdaki birkaç örnek [Bursa’da Hüdavendigar İmareti, Ebu İshak Zaviyesi, Timurtaş Paşa İmareti; İznik’te Orhan Gazi İmareti; Edirne Yıldırım İmareti, Gazi Miha, Tokat’ta Hamza Bey İmareti, Horozlu İmareti, Geyve’de Elvan Bey İmareti] dışında kubbe ile örtülüdür. Orta sofaların neredeyse tamamı kubbe ile örtülüdür (Acar, 2011, s. 662-667). Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Hızır Paşa İmaretlerinin mescid eyvanları ve orta sofaları da bu yaygın tercihi izler

şekilde kubbe ile örtülüdür. Mescid eyvanı ve orta sofanın aksine, tonoz ile örtülü olan tabhane birimlerinin sayısı, kubbe ile örtülü olanların sayısı ile aşağı yukarı aynıdır (Acar, 2011, s. 670, tablo 15). Tabhane örtü sisteminin gelenekten ziyade tercihe bağlı oluşu ele alınan yapılarda izlenebilmektedir; Yörgüç Paşa İmareti tabhaneleri kubbe, Mustafa Bey İmareti ve Hızır Paşa İmareti tabhaneleri ise tonozla örtülüdür.

Anadolu türbe mimarisinde örtü genelde kubbedir. Selçuklu türbelerinin çoğunda yapı içinden izlenebilen kubbe, dıştan konik ya da piramidal bir külah ile gizlenmiştir. Neredeyse tamamı kubbe ile örtülü olan Osmanlı türbelerinde ise kubbe formu yapının dışından da okunabilmektedir (Daş, 2007, s. 335-342). Yörgüç Paşa İmareti bünyesinde yer alan Yörgüç Paşa Türbesi, Hızır Paşa Türbesi ve Havza'da bulunan türbe de kubbeye örtülü yapılardır. Cenazelik katı ise Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında genellikle beşik tonozla örtülü iken (Önkal, 1996, s. 450), Erken Dönem Osmanlı Türbeleri'nden cenazelik katı incelenebilen örneklerden tamamı beşik tonozla örtülüdür (Daş, 2007, s. 299-301).

On beşinci yüzyıl Osmanlı hamamlarında en çok kullanılan örtü biçimi kubbedir. Tonoz, kubbeden sonra en çok tercih edilen örtü biçimidir. İki farklı örtünün kullanıldığı mekanlarda da ana örtünün kubbe, ikincil örtünün tonoz olduğu izlenmektedir (Kula Say, 2011, s. 355-372). Havza Mustafa Bey Hamamı ile Amasya Hızır Paşa Hamamı'nın soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık kısımlarının tamamı kubbe ile örtülmüştür. Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nda da ana örtüler kubbe olmakla birlikte, ikincil örtü olarak tonoz tercih edilmiştir. Soyunmalık kısmının iki yanı ve sıcaklık mekanında bulunan dört eyvan beşik tonozla örtülmüştür. Amasya Mustafa Bey Hamamı'nın ilk sıcaklık mekanında iki eyvanın da geniş kemer niteliğindeki beşik tonozlarla örtüldüğü görülmektedir.

Amasya Mustafa Bey Hamamı sıcaklık mekanlarında görülen yarım kubbeler ise Erken Osmanlı mimarlığında sıklıkla karşılaşılan bir örtü biçimi değildir. Edirne Beylerbeyi İmareti [1428-1430] ve Tire Yeşil İmareti [1443]'in mescid kısmındaki yarım kubbeler, bu örtü biçiminin söz konusu dönemde anıtsal mimaride yer bulan tek örnekleri olarak dikkat çeker. Mustafa Bey Hamamı'ndaki yarım kubbeler ise, dışardan okunmamakla birlikte, anıtsallıktan ziyade fonksiyonun ön planda tutulduğu bir tercihi yansıtır.

5.3.7 Kubbeye Geçiş Elemanları

Kubbe ile örtülü mekanlarda kubbeye geçişi pendantif, tromp ve üçgenler [türk üçgeni kuşağı ve düzlem üçgen] sağlamaktadır.

Çizelge 5.4 : Kubbeli mekanlara göre geçiş elemanları.

	kubbeler	pendantif	tromp	üçgen kuşağı
Amasya Yörgüç Paşa İmaret				
Havza Mustafa Bey İmaret				
Amasya Hızır Paşa İmaret				
Amasya Mehmed Paşa Camisi				
Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi				
Havza Anonim Türbe				
Amasya Hızır Paşa Türbe				
Amasya Mustafa Bey Hamamı				
Tokat Yörgüç Paşa Hamamı				
Amasya Hızır Paşa Hamamı				
Havza Mustafa Bey Hamamı				

Kubbe eteği ile duvar köşesi arasında bulunan üçgen biçiminde içbükey bir geçiş elemanı olan pandantif Bizans mimarisinin temel geçiş ögesidir. Selçuklu mimarlığında pek tercih edilmemiş olmasına rağmen Osmanlı döneminde sıklıkla kullanılmıştır (Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 184). Amasya Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanı, türbe, orta sofa ve mescid eyvanında (Şekil A.6; A.13; A.23); Mehmed Paşa Camisi revak kubbeleri ile tabhaneler ve kışlık odalarda (Şekil A.80; A.99); Hızır Paşa Türbesi'nde; Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde üç kubbe ile örtülü olan orta sahında (Şekil A.112); Tokat Yörgüç Paşa Hamamı soyunmalık ve sıcaklık mekanlarında (Şekil A.148; A.152); Amasya Mustafa Bey Hamamı'nın ikinci sıcaklık mekanında kubbeye geçiş elemanı olarak pandantif tercih edilmiştir (Şekil A.167) (Çizelge 5.4).

Tromp, kare mekanın birbirini dik kesen duvarları arasında 45 derecelik açıyla örülen kemerden meydana gelir. Bu kemer, kubbe eteği altında bir sekizgen oluşturmaktadır. Tromp kemerinin içi taş veya tuğla malzeme ile doldurulur. Havza Mustafa Bey İmareti mescid eyvanı ve orta sofasında mukarnas dolgulu tromp (Şekil A.48); Mehmed Paşa Camisi hareminde yarım kubbe dolgulu tromp (Şekil A.92; A.94); Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nda ılıklığa açılan servis mekanında ayrıntılı tromp (Şekil A.149); Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık mekanında mukarnas dolgulu tromp (Şekil A.162), ılıklığa açılan iki servis mekanında ile halvetlerde yivli/dilimli tromp (Şekil A.164); Hızır Paşa Hamamı'nda halvette yivli/dilimli tromp (Şekil A.196); Havza Mustafa Bey Hamamı soyunmalıkta ayrıntılı tromp, sıcaklıkta ayrıntılı tromp, halvette mukarnaslı tromp kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılmıştır (Şekil A.175; A.176; A.177) (Çizelge 5.4).

İlk defa Anadolu Selçuklu mimarlığında uygulanmış bir kubbeye geçiş elemanı olan Türk üçgeni kuşağı, kubbenin oturabilmesi için meydana getirilmiş eğimli üçgen dizisidir (Sözen ve Tanyeli, 2007, s. 243). Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti tabhanelerinde türk üçgeni (Şekil A.15; A.16), Mustafa Bey Hamamı soyunmalıkta mukarnaslı tromp üzerinde türk üçgeni kuşağı (Şekil A.163), ılıklıkta üçlü düzlem üçgen dizisi; Hızır Paşa Hamamı soyunmalık kısmında düzlem üçgen, ılıkılık ve sıcaklığında üçgen dizisi (Şekil A.193; A.194; A.195); Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ılıkılık ve halvetlerde düzlem üçgen dizisi (Şekil A.150; A.154), Havza'da Mustafa Bey İmareti [yeniden inşa edilmiş olan] giriş sundurmasında ve türbede türk üçgeni uygulanmıştır. Amasya Hızır Paşa İmareti'nin özgün halinde kubbe ile örtülü olduğu

kabul gören orta sofası ve mescid eyvanında duvar köşelerinde aşağı doğru sarkan bir pendentif ya da tromp izi bulunmadığından [Ayverdi ve Oltulu restitüsyon önerilerinde] kubbeye geçiş elemanı olarak türk üçgeni kullanıldığı öngörülmektedir (Çizelge 5.4).

5.4 Yapı Öğeleri

Strüktürel olmayan ancak özenli tasarımlarıyla dikkat çeken ve karakteristik özellikler sergileyen taçkapılar / özel kapı düzenlemeleri, pencereler, mihraplar, minberler, minareler, ocaklar, bacalar ve çörtenler, yapı elemanları başlığı altında ele alınmıştır.

5.4.1 Taçkapılar / Özel Kapı Düzenlemeleri

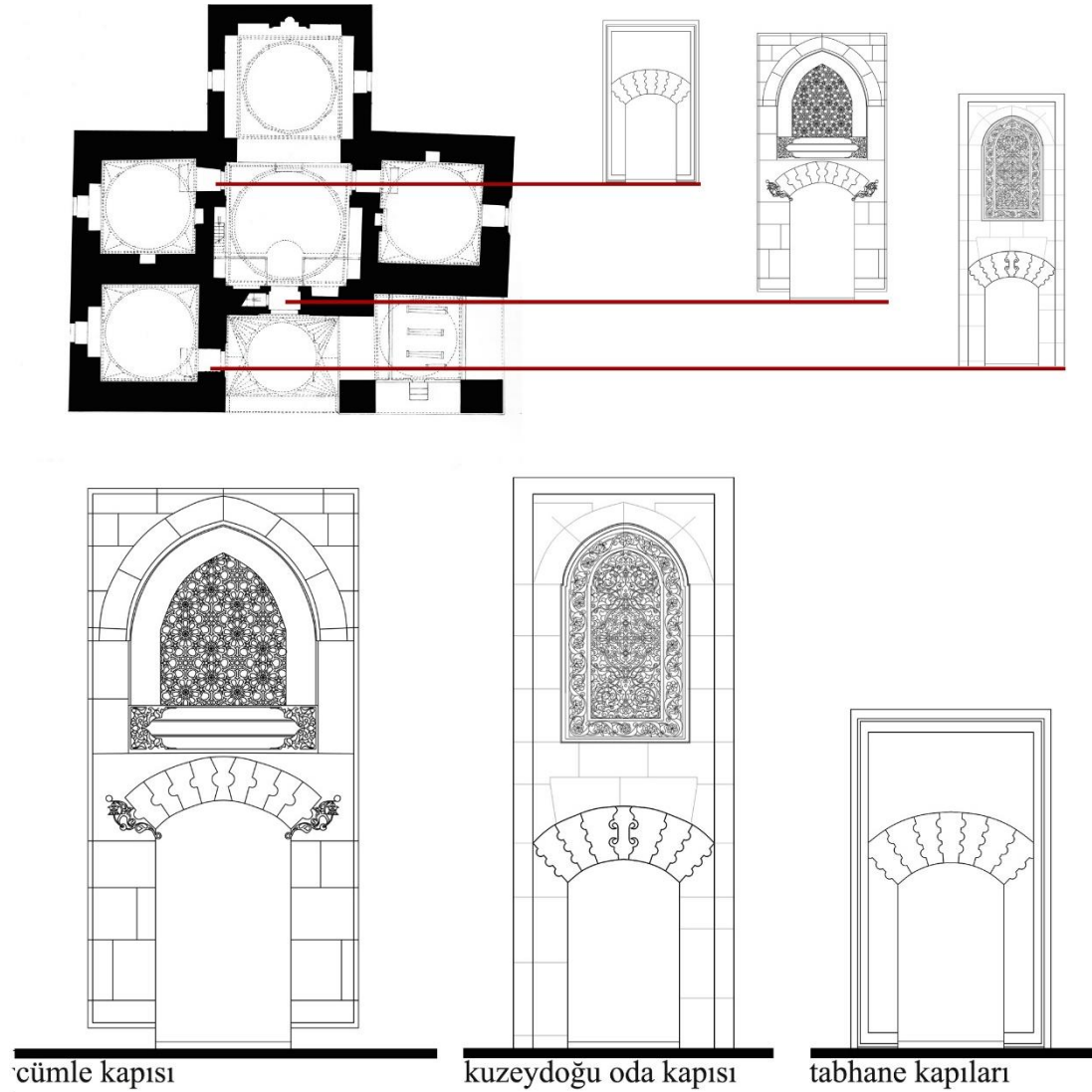
Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimari geleneğinde anıtsal ifadenin odaklandığı kısım giriş bölümü yani cümle kapısı düzenlemesidir. Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı, Havza Mustafa Bey İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'nin cümle kapı düzenlemeleri, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimari geleneğinin izinde dış cephede farklılaşmış ve özelleşmiştir.

Yörgüç Paşa İmareti'nin cümle kapısı düzenlemesi dikdörtgen bir silme aracılığıyla cepheden ayrılmaktadır. Kapı sövesi mermer, basık formlu kapı kemeri ise kırmızı ve beyaz renkli almasıktır. Kapı üzerindeki boşaltma kemerinin içinde sivri kemerli bir pano bulunmaktadır. Kemer üzengi taşında, simetrik olarak yerleştirilmiş dilimli rumi ile palmet kabartması, pano yüzeyinde ise geometrik bezeme kompozisyonu yer almaktadır. Panoyu, iki yandan Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin bulunduğu yazı kuşağı ile alt tarafta kitabe çevreler (Şekil 5.21; 5.41; A.5; A.33; A.34)

Yörgüç Paşa İmareti'nde kuzeydoğuda yer alan mekanın özenli tasarımı ile dikkat çeken giriş düzenlemesi cümle kapısı ile boy ölçüşebilecek niteliktedir. Kapı kemeri kırmızı-beyaz renkli almasıık örgülüdür. Kapının üzerindeki boşaltma kemerinin içinde, kırmızı, mavi renklere boyanmış bitkisel motiflerin yer aldığı sivri kemerli bir pano bulunmaktadır (Şekil; 5.21; 5.42; A.18; A.35).

İç mekanda, cümle kapısının iç yüzünde söve geniş tutulmuştur. Kapı kemerinin üzerinde, sivri dilimli kemerli bir hafifletme kemeri yer almaktadır. Tabhaneye

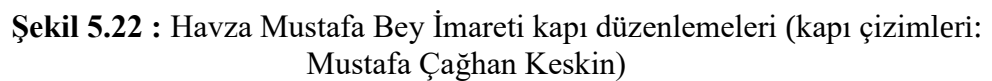
açılan kapıları, Zile mermerinden yapılmış, silme ile çevrenmiştir. Basık formulu kapı kemerleri kırmızı ve beyaz mermerden yapılmıştır (Şekil 5.21; A.12).

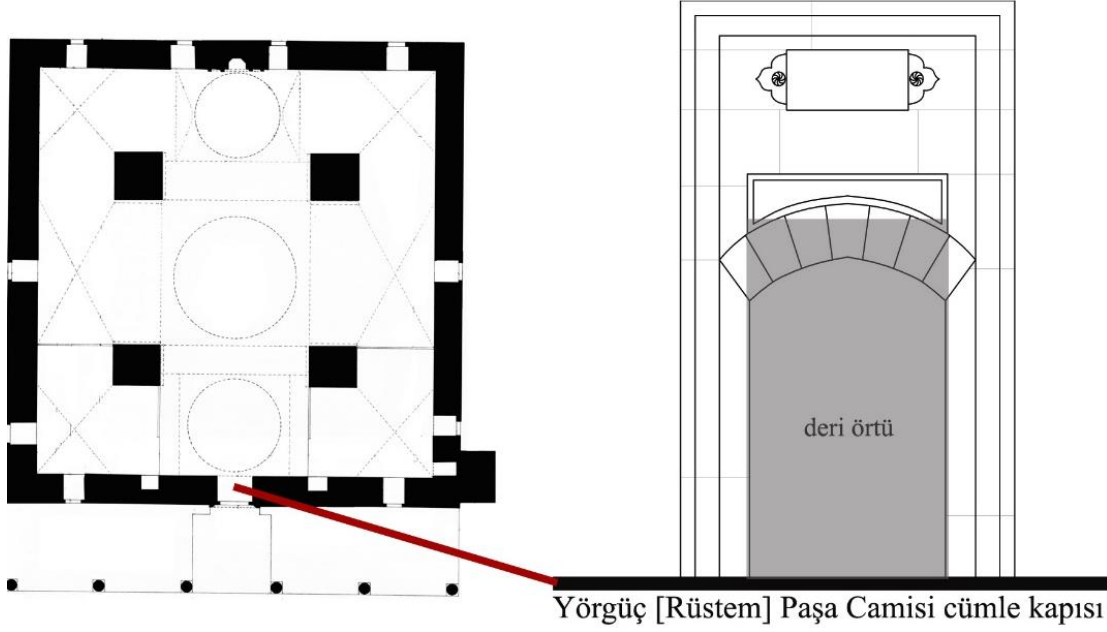
Şekil 5.21 : Yörgüç Paşa İmareti kapı düzenlemeleri (kapı çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Havza Mustafa Bey İmareti taç kapısı, sofanın doğu cephesinde sivri kuşatma kemeri ile çevrenmiş bir nişten ibarettir. Kesme taştan inşa edilmiştir. Taçkapı kavsarasında, ortasında büyükçe bir sarkıt bulunan sekiz sıra mukarnas yer almaktadır. Kavsaranın altında yer alan kitabe, kapı nişini üç yönden dolanmaktadır. Kitabenin altında bir silme içine alınmış olan kapı açıklığı sövesi üst üste konmuş birkaç parçadan oluşturulmuştur. Kuzeydeki sövenin üst kısmında, giriş açıklığına bakan yüzünde dekoratif amaçlı bir konsol bulunmaktadır (Çakmak, 2001, s. 60). Kapı kemeri basık kemerdur. Taçkapının nişinin iki yanında mukarnaslı yarım daire kesitli birer niş yer almaktadır (Şekil 5.22; A.46; A.47).

İç mekanda, tabhaneleri sofaya bağlayan kapı açıklıkları almaşık örgülü, basık kemerlidir. Kapı kemerinin üzerinde, kesme taştan yapılmış, profilli üzengilere oturan sepet kulpu kemer de denilen Bursa kemerli bir düzenleme yer almaktadır (Şekil 5.22; A.49; A.50; A.51).

185

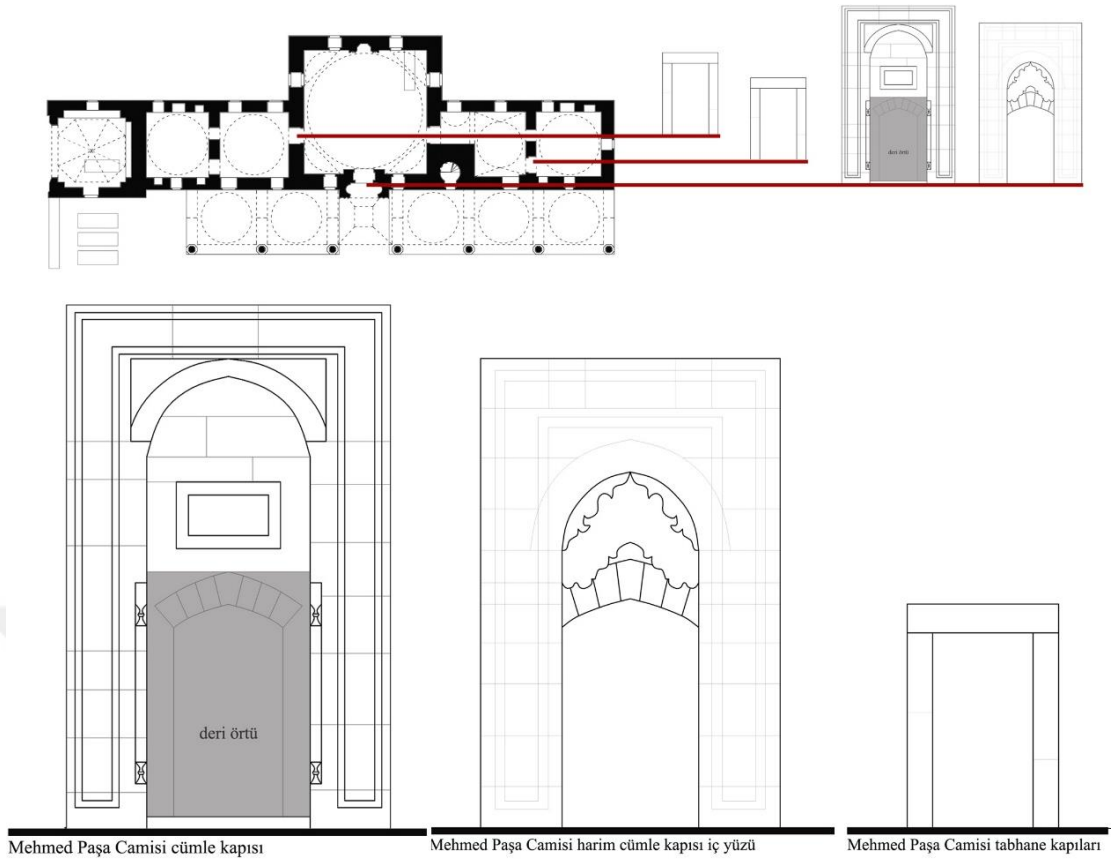

Şekil 5.23 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi cümle kapısı düzenlemesi
(kapı çizimi: Mustafa Çağhan Keskin).

Mehmed Paşa Camisi'nin taçkapısı mermerdendir. Silme ile çevrelenmiş kuşatma kemeri sivri formludur. Derin bir niş oluşturan kuşatma kemeri tonozlu kavsara oluşturmaktadır. Giriş açıklığının üzerinde kitabe yer almaktadır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Kapı nişinin dış köşelerinde silindirik kesitli birer köşe sütuncesi bulunur. Kapı nişinin yan yüzlerinde yarım kubbe kavsaralı, altı kenarlı birer niş yer almaktadır (Şekil 5.24; A.89).

Taçkapının hareme bakan yüzü kesme taştan inşa edilmiştir. Taçkapının bu yüzünde iç içe üç kemer görülmektedir. Sivri formulu kuşatma kemerinin alt kısmı profilli taş ile harektelendirilmiştir. Kapı nişinin iç kısmında bir porfilli kemer daha bulunmaktadır. Kemerin arkasında, basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır (Şekil 5.24; A.93).

İbadet mekanının tabhanelere açılan kapıları ile tabhanelerin kışlık odalara açılan kapılarının söveleri dikdörtgen biçimindedir ve kesme taştandır (Şekil 5.24; A.93). Kışlık odaların revaklara açılan kapı söveleri üzerlerindeki deri örtüden dolayı detaylı incelenememiştir. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla basık kemerlidir. Harem kısmının iki yanındaki tabhane birimlerinin güney duvarında sonradan kapatılmış olan kapılar ise sivri kemerli, sövesizdir.

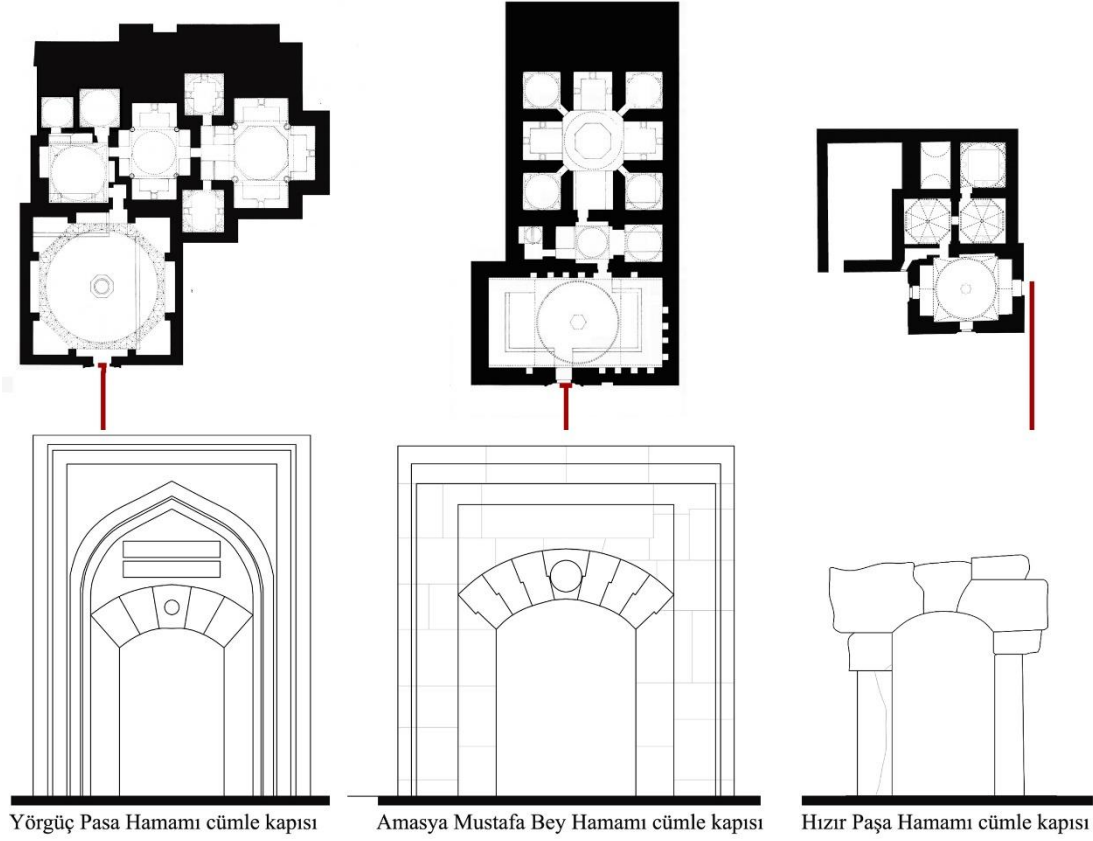

Şekil 5.24 : Mehmed Paşa Camisi kapı düzenlemeleri (kapı çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın cümle kapısı düzenlemesi kesme taştandır. Cepheden az miktarda çıkıntı yapan bir silme ile çevrelenmektedir. Sivri formulu kuşatma kemerinin altında kitabe yer almaktadır. Kapı açıklığı basık kemerlidir (Şekil 5.25; A.142).

Amasya Mustafa Bey Hamamı cümle kapısı, soğukluğun güney cephesinde yer almaktadır. Cümle kapısı düzenlemesi temelde, beyaz mermerden yapılmış kompozisyon silmeler ile çevrevelendirilmiş bir tasarıma sahiptir. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Kemer kilit taşının dış yüzeyinde üzeri işlenmemiş daire formulu bir madalyon yer almaktadır. Kemerini oluşturan taşlar zıvanalıdır. Kitabe yoktur. Kapı düzenlemesi üzerinde günümüzde kiremitle örtülü ahşap bir saçak bulunmaktadır (Şekil 5.25; A.159; 160). Eski fotoğraflar ve duvar örgüsündeki belirgin farklılık, soğukluk kısmının doğu ve batı yönünde birer kapının daha varlığını göstermektedir. Günümüze ulaşamayan bu iki kapıyı çevreleyen kompozisyonunların niteliği bilinmemektedir.

Havza Mustafa Bey Hamamı ile Hızır Paşa İmaretı ve Hamamı özel bir cümle kapısı düzenlemesine sahip değildir. Hızır Paşa Hamamı'nın giriş kapısı sövesi kemeri kabayonu taştan söveli, basık kemerli bir açıklıktan ibarettir (Şekil 5.25; A.180).

Şekil 5.25 : Hamamların cümle kapıları (kapı çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Kapı düzenlemelerine bakıldığında, dışarıya açılan kapı düzenlemelerinin, özellikle de cümle kapı kompozisyonlarının incelikli bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir. İmaret ve camilerin cümle kapı düzenlemeleri, hamamlardakilere kıyasla daha özenli ve anıtsal nitelik taşımaktadır. Öyle ki, Hızır Paşa Hamamı cümle kapısı için cephede özel bir düzenleme yapılmamıştır. Cepheden çıkıntı yapan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, kapı açıklığının bulunduğu derin niş şeklinde özetlenen geleneksel taçkapı tanımıyla (Çakmak, 2001, s. 1) örtüşen yalnızca iki cümle kapısı düzenlemesi bulunmaktadır; Mustafa Bey İmaretı taçkapısı ile Mehmed Paşa Camisi taçkapısı. Yalnızca bu iki yapıda kapıların bulunduğu derin nişlerin iki yanında birer niş yer almaktadır. Taçkapıların özel unsurlarından biri olan köşe sütuncelerine ise yalnızca Mehmed Paşa Camisi taçkapısında rastlanır.

Yörgüç Paşa İmaretı ve Mustafa Bey İmaretı'nde kuzeydoğu yönünde bulunan ve ayrı bir girişe sahip olan mekanların da özel bir kapı düzenlemesine sahip olduğu

görülmektedir. İç mekanlarda bulunan kapı düzenlemeleri, hamamlarda ve Mehmed Paşa Camisi'nde özel bir tasarım yansıtmazken, Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nde tabhane birimlerine açılan kapılar adeta küçük birer taçkapı kompozisyonu içine alınmıştır.

Türk-İslam mimarisinde cümle kapıları, cami, imaret ve türbe gibi dini yapılarda daha ziyade kuzey cephesinde, mihrap ekseninde yer almaktadır. Yörgüç Paşa İmareti, Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ve Mehmed Paşa Camisi'nde ana giriş kapıları bu geleneği izlerken, Mustafa Bey İmareti ile Hızır Paşa İmareti'nin cümle kapıları eğimli araziye bakan kuzey cephelerinin masif bırakılmış olmasından dolayı doğu yönündedir.

Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısı düzenlemesi, cepheden çıkıntı yaparak, kapı açıklığının derin bir niş içine alındığı klasik bir taçkapı değildir. Ancak kapı açıklığı, kitabe ve geometrik bezemenin yer aldığı pano bir silme içine alınarak özelleştirilmiştir. Cepheden bir silme ile ayrılan bu kompozisyon bir bütün halinde değerlendirilecek olursa, taç kapı düzenlemesinde bezeme programına yer verilen Bursa Ulu Cami [1399-1400], Bursa Yeşil İmareti [1419-1420], Ankara Karacabey İmareti [1427-1428] ve Edirne Şah Melek Camisi [1429] taç kapıları ile yakınlık gösterir. Özellikle, Karacabey İmareti taçkapısının iki yanında bulunan dikdörtgen panolardaki sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik bezeme düzenlemesi, Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısının üzerindeki panoda yer alan geometrik bezeme düzenlemesini andırmaktadır. Öte yandan, cümle kapısının cepheden çıkıntı yapmayan ancak bir silmeyle çerçevelenen kompozisyonu, bezeme panosuyla birlikte Milas Firuz Bey İmareti [1396] cümle kapısı düzenlemesini anımsatmaktadır (Şekli A.254).

Mustafa Bey İmareti taçkapısı, on dört ve on beşinci yüzyıl Osmanlı taçkapılarında da sıkça uygulanan mukarnaslı kavsaraya sahiptir. Ancak, mukarnaslı kavsaranın ortasında bulunan iri sarkıtlı çağdaşlarından ayrılmaktadır. On beşinci yüzyılın ilk yarısında inşa edilen yapılardan yalnızca Edirne Eski Cami [1414] harem kuzey taçkapısı ile Ankara Karacabey İmareti [1427-1428] taçkapı kavsarasında ortada birer sarkıt bulunur (Şekil A.255; A.256). Taçkapı kuşatma kemeri, çağdaş yapıların çoğunluğu gibi sivri kemerlidir (Çakmak, 2001, s. 40). On beşinci yüzyıl taçkapılarının çoğunun yan yüzeylerinde birer niş bulunmaktadır. Yarım daire kesitli yan nişler, Anadolu Selçuklu döneminde sınırlı sayıda örneğine rastlanan bir

uygulama olmakla birlikte, Mustafa Bey İmareti taç kapısı bu uygulamanın on beşinci yüzyıl Osmanlı taçkapılarındaki tek temsilcisidir (Çakmak, 2001, s. 53). Yan niş kavsarasındaki mukarnas tercihi ise yaygın olan geleneği izlemektedir. Kitabe, Amasya Bayezid Paşa, Bursa Yeşil İmareti, Ankara Karacabey İmareti kitabeleri gibi, portal nişini üç yönden dolaşmaktadır.

Öte yandan, cümle kapısı sövesinin yekpare parçadan meydana gelmemesi on beşinci yüzyıl Osmanlı mimarisi için sıklıkla rastlanan bir durum değildir. Bu tür sövelerde genellikle aynı cins taş tercih edilmiştir. Bu bakımdan Mustafa Bey İmareti cümle kapısı sövesi Bursa Orhan İmareti [1339-1340/1417-1418 tekrar inşa niteliğinde onarım], Yeşil Medrese [1419-1420], Edirne Şah Melek Camisi [1429], Beylerbeyi Camisi [1429], Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Hamamı [1414?], Amasya Yakup Paşa İmareti [1413?] ve Amasya Bayezid Paşa İmareti [1414] gibi çağdaş örnekleri izler. Cümle kapısı gibi, kuzeydoğuda bulunan odanın kapı sövesi de yekpare değildir. Ancak, burada aynı cins taş değil, farklı renkli iki çeşit taş üst üste yerleştirilerek, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi [1414] (Şekil A.210), Sultan II. Murad Camisi [1426] ve Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti [1430-1431] (Şekil A.222) gibi alması bir söve elde edilmiştir.

Cümle kapısı sövesinin üst kısmında yer alan dekoratif konsol, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi, Amasya Yakup Paşa Zaviyesi ve Bursa Orhan İmareti'ndeki çağdaş örnekleri hatırlatmaktadır.

Kuzeydoğuda bulunan odanın kapı açıklığı kemerinin üzerinde yer alan 'M' şeklindeki mukarnaslı ikiz kemer, örneğine sıkça rastlanan bir uygulama değildir. Kemalli Aslıhan Bey Camisi [XIV. yy] doğu cephesi lentosunda ve mukarnassız bir benzerine ise Elbistan Ulu Cami'nin [1515-1522] kuzey cephesindeki pencerede rastlanmaktadır.

Tabhane kapıları, Amasya'da Mustafa Bey Hamamı'nın hemen güneyinde kalıntıları bulunan Yakutiye Tekkesi'nin kapı düzenlemesini hatırlatmaktadır. Aynı tarihlerde inşa edilmiş bir yapı olan Yakutiye Tekkesi'nin kapı açıklığı üzerinde, Mustafa Bey İmareti'nin tabhane kapı düzenlemelerinde olduğu gibi birer profilli üzengiye oturan dekoratif Bursa kemeri bulunmaktadır.

Mehmed Paşa Camisi taç kapısı kavsarası, on beşinci yüzyıldaki birçok başka yapıda görüldüğü gibi tonozludur. Çağdaş örneklerden Edirne II. Bayezid Külliyesi'ndeki

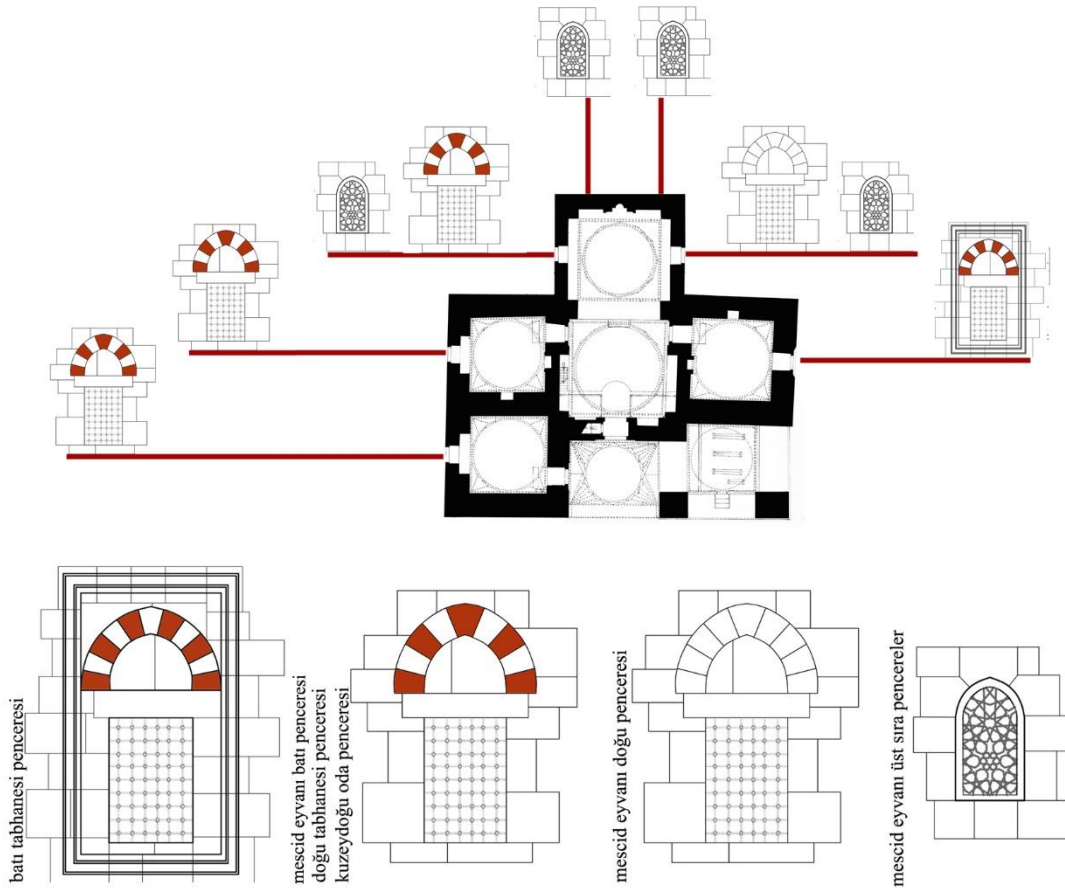
[1484-1488] cami avlusunun kuzey, doğu, batı; batı tabhanesinin batı ve kuzey; doğu tabhanesinin doğu ve kuzey; imaretin doğu ve şifahanenin kapalı kısmının taçkapıları dikkat çeker. Yan nişler altı kenarlı [yarım ongen] kesitlidir. İstanbul Fatih Camisi [1463-1470] avlu kuzey taç kapısı ile Edirne II. Bayezid Camisi taçkapısı bu tercihin çağdaş temsilcileridir. Taçkapı nişinin iç köşelerinde yer alan köşe sütunceleri Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimari geleneğini takip etmektedir. Taçkapının herhangi bir işleme barındırmayan silindirik kesitli köşe sütuncelerinin çağdaş örnekleri Amasya II. Bayezid Camisi, Tokat Hatuniye Camisi ve Edirne II. Bayezid Camisi cümle kapıları ile Edirne II. Bayezid Şifahanesi avlu ve kapalı kısmın taçkapılarında izlenebilmektedir. Köşe sütuncelerinin kum saati formundaki altlık ve başlıkları, İstanbul Fatih Camisi, Davud Paşa Camisi [1485], Afyon Gedik Ahmed Paşa [1475?], Amasya II. Bayezid Camisi [1486] ve Edirne II. Bayezid Camisi harem taçkapıları ile Edirne II. Bayezid Şifahanesi avlu ve kapalı kısmın taçkapılarındaki örnekleri tekrarlar (Çakmak, 2001). Mehmed Paşa Camisi taçkapısının II. Bayezid döneminde inşa edilen yapıların taçkapıları ile benzeştiği görülmektedir. Özellikle, Edirne II. Bayezid Şifahanesi'nin kapalı kısmının taç kapısı ile neredeyse birebir aynıdır.

Mehmed Paşa Camisi cümle kapısının iç yüzündeki üç kemerli düzenleme Amasya II. Bayezid Camisi'nin yan kapıların iç yüzündeki düzenlemeyi tekrarlamaktadır.

5.4.2 Pencereleler

Yörgüç Paşa İmareti'nde iki sıra pencere bulunmaktadır. Bunlar, tabhaneler ve mescid eyvanında yer almaktadır; mescid eyvanının doğu ve batı duvarında, doğu tabhanenin doğu, batı tabhanenin batı duvarında ve kuzeydoğu odanın doğu duvarında altta birer pencere bulunmaktadır. Üst sıra pencereleri mescid eyvanı ile doğu ve batı tabhane birimlerinin güney cephesinde yer almaktadır. Mescid eyvanının güney, doğu ve batı cephesinde ikişer adet pencere bulunur. Sivri kemerli üst sıra pencereler [özgün olmayan] alçı şebekelidir (Şekil 5.26; A.28). Alt sıra pencerelerinin çevresinde, çoğunlukla traverten ve volkanik tuf [kalker] kullanılan duvar örgüsünden farklı olarak Zile mermeri ve oniks kullanıldığı görülmektedir. Dikdörtgen şeklindeki alt sıra pencerelerinin kemer ve silme düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Mescid eyvanının batısındaki pencere ile doğu cephesinde bulunan tabhane ve kuzeydoğu odanın pencereleri silmesizdir. Lentonun üzerinde

sivri hafifletme kemeri bulunmaktadır. Batı duvarındaki pencerede hafifletme kemerlerinde, mermer ve kırmızı ıgnimbiritin dönüşümlü olarak kullanılarak almalıık bir görüntü sağlanmıştır (Şekil 5.26; A.27; A.29). Mescid eyvanının doğusunda bulunan pencere aynı tasarımı sergilemekle birlikte yalnızca bu pencerenin hafifletme kemerinde almalıık örgü tercih edilmemiş, yalnızca tek renk mermer kullanılmıştır (Şekil 5.26; A.28). Batı tabhanenin penceresi, diğer dört pencerenin aksine iki silme ile cepheden göçertilmiştir. Hafifletme kemeri almalıık örgüldür (Şekil 5.26; A.30).

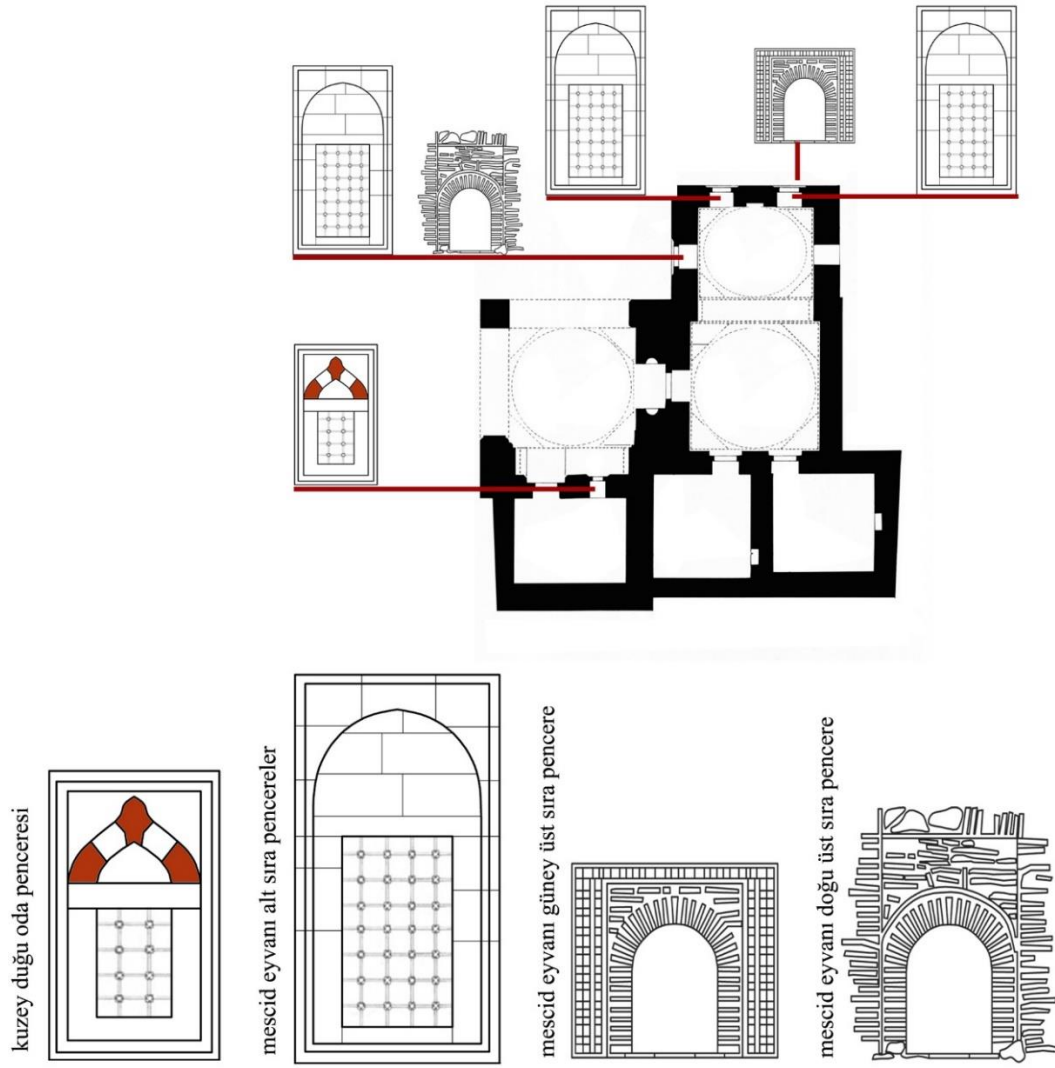
Şekil 5.26 : Yörgüç Paşa İmareti pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (pencere çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Yörgüç Paşa İmareti'nde alt sıra pencere düzenlemelerine özellikle önem verilmiş gibi görülmektedir. Sövesi bulunmayan pencere açıklıklarının kenarında duvar örgüsünden daha seçkin malzeme kullanılmıştır (Şekil A.30). Mescid eyvanının doğu cephesinde, muhtemelen diğerlerine göre daha az göz önünde olduğu düşünüldüğünden dolayı hafifletme kemerinde almalıık örgü tercih edilmeyen pencere dışındaki bütün pencerelerde kırmızı-beyaz renk almalııklık karakteristiktir.

Batı tabhanesinin silmeli pencere düzenlemesi ise en özenli kurgu olarak dikkat çeker (Şekil 5.27; A.53).

Havza Mustafa Bey İmareti'nin mescid eyvanında iki sıra pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereler dört adettir. Mescid eyvanının doğu ve batı cephesinde birer, güney duvarında, mihrabın iki yanında birer adet pencere yer almaktadır. Üst sıra pencereler üç adettir. Doğu, batı ve güney duvarda birer adet pencere bulunmaktadır (Şekil 5.27; A.44; A.45; A.48). Üst sıra pencereler, orta sofanın kuzey ve batı cephesinde tekrarlanır (Şekil A.49). Tabhane birimleri ile kuzeydoğu odanın kuzey duvarında beşik tonozun hemen altında sivri kemerli birer pencere yer almaktadır (Şekil 5.27; A.49; A.52). Kuzey doğu odanın güney [sundurmaya bakan] cephesinde kapının yanında bir pencere daha bulunur (Şekil 5.27; A.53). Üst sıra pencereler sivri kemerli, alt sıra pencereler dikdörtgen biçimlidir. Yapının kuzey ve batı cepheleri badanalı olduğu için pencere düzenlemelerinin niteliği okumak mümkün olmamıştır. Mescid eyvanının alt sıra pencerelerinin çevresinde volkanik tuf kullanılmıştır. Pencereler dikdörtgen silmeler içine alınmış, yuvarlak kemerli ikinci bir silme ile içeri göçertilmiştir (Şekil 5.27; A.44; A.45). Üst sıra pencereler tuğla söveli sivri kemerlidir. Mescid eyvanının güney cephesindeki pencere, iki yanında üç sıra halinde düşey testere dişi tuğla dizisi ile üzerinde bir sıra halinde testere dişi ile çevrelenmiştir. Doğu cephedeki pencere ise yatay ve düşey tuğla dizisi ile oluşturulan çerçeve ile içeri göçertilmiştir (Şekil 5.27; A.44; A.45). Kuzeydoğu odanın pencere söve ve çerçevesi volkanik tuf, lentosu ise Zile mermeridir. Pencere kemerinde Zile mermeri ve ignimbirit dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir (Şekil 5.27; A.53).

Mustafa Bey İmareti'nin pencere düzenlemelerinde çeşitlilik dikkat çekmektedir. Alt sıra pencereler, seçilen malzeme bakımından üst sıradakilere kıyasla daha özel bir tasarım kurgusuna sahiptir. Alt sıra pencereler, Yörgüç Paşa İmareti'nin batı tabhanesindeki penceredeki gibi silmeli dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır (Şekil A.30). Yalnızca kuzeydoğu odada sundurmaya bakan pencerede yer alan hafifletme kemerinde (Şekil A.46), tıpkı taç kapı kuşatma kemeri ve orta sofaya açılan tabhane kapılarının açıklık kemerlerinde olduğu gibi almaşık örgü görülmektedir (Şekil A.49; A.53).

Şekil 5.27 : Havza Mustafa Bey İmaretî pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (pencere çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Hızır Paşa İmaret’nde iki sıra pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereler mihrap eyvanının güney cephesinde iki, doğu ve batı cephesinde birer, batı tabhanenin güney cephesinde bir ve doğu tabhanenin güney ile doğu cephesinde birer olmak üzere sıralanır. Üst sıra pencereler ise mihrap eyvanının güney, doğu ve batı cephesinde birer tane olmak üzere toplam üç adettir. Yapının duvarlarının bir kısmı ile örtü sistemi yenilenmiş, cephe beyaz badanaya boyanmıştır. Bu nedenle hangi pencerenin özgün olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamaktadır (Şekil A.55; A.56; A.57).

Hızır Paşa Hamamı’nda iki sıra pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereler iki adet olup, soyunmalık kısmının güney ve batı cephesinde yer almaktadır. Tek üst sıra pencere ise güney cephede, alt sıra pencerenin üzerinde bulunmakla birlikte tuğla sivri kemerli basit bir açıklıktan ibarettir (Şekil A.178; A.179).. Alt sıra pencereler dikdörtgen biçimindedir, üç sıra profilli silme ile cepheden göçertilmiştir. Söveler ve

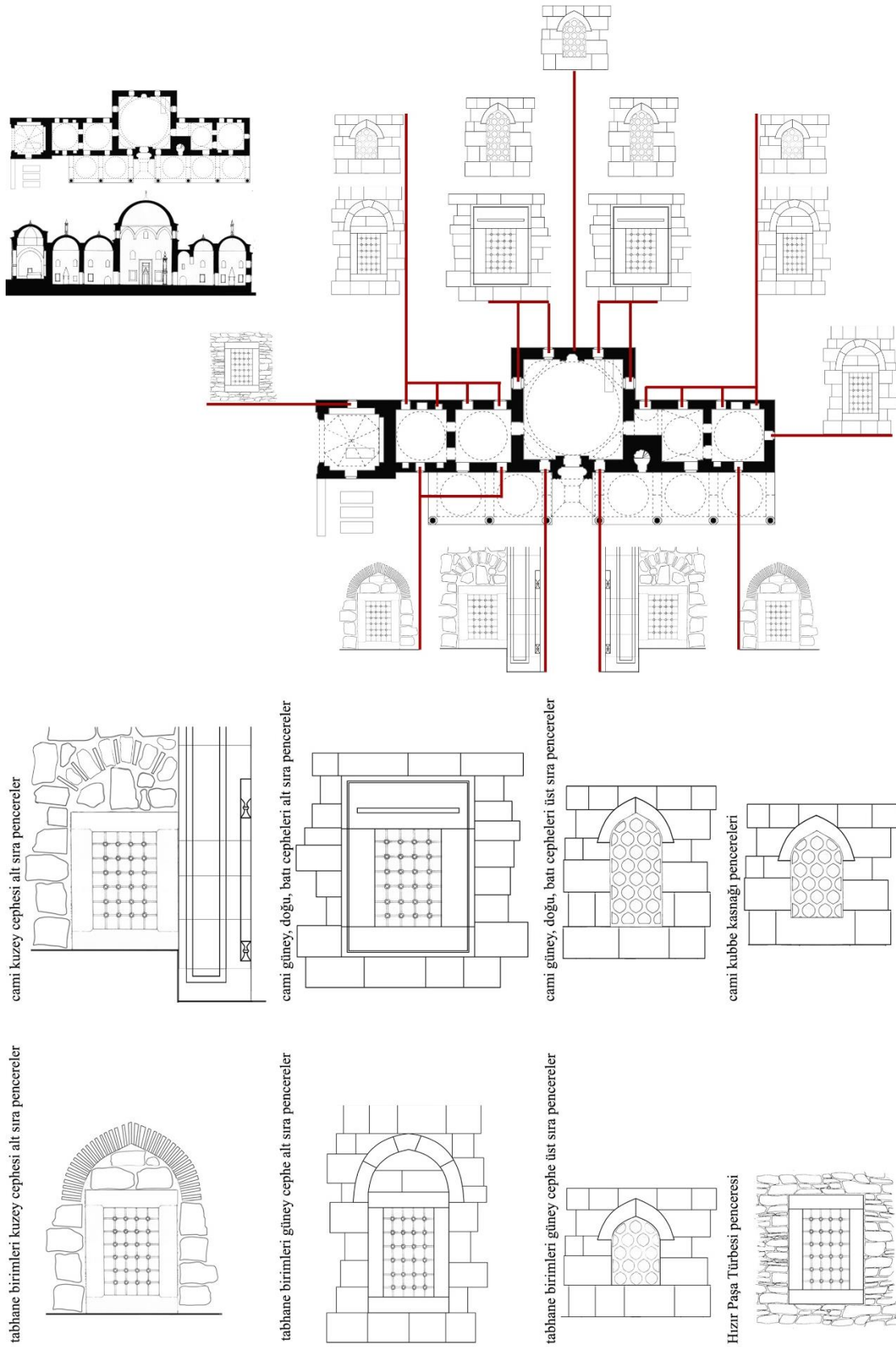
lentolar volkanik tüftür (Şekil 5.30; A.181). Hızır Paşa İmareti'nin alt sıra pencereleri, hamam pencerelerinin silmeli kompozisyonunu tekrarlıyor olmalıdır.

Hızır Paşa Hamamı'nın cepheden farklılaşan malzeme ile yapılmış, silmeli dikdörtgen çerçeve içine alınmış alt sıra pencereleri Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti gibi alt sıra pencere düzenlemelerini hatırlatan özenli bir kurguyu ortaya koyar. Hızır Paşa İmareti'nin mihrap eyvanındaki dört ve doğu tabhanenin güney cephesindeki bir alt sıra pencerenin söveleri hemen yandaki hamamın alt sıra pencereleri ile aynı özellikleri göstermektedir. Bu bakımdan, bu pencereler özgün olabilir. Söve ve lentoları dışında çevresi tamamen sıva altında kalmış olan bu pencereler de hamamdakiler gibi silmeli, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olmalıdır.

Mehmed Paşa Camisi'nde cami ve tabhane kısımlarındaki pencereler farklı boyutlarda ve kotlarda yer almaktadır. Camide üç sıra pencere bulunmaktadır (Şekil 5.28; A.71; A.74; A.76; A.92; A.93). Alt sıra pencereler güney cephede mihrabın iki yanında birer, kuzey cephesinde cümle kapısının iki yanında birer, doğu ve batı cephesinde birer adet olmak üzere toplam altı adettir. İkinci sıra pencereler dört adet olup, güney, doğu ve batı cephesinde alt sıra pencereleri tekrarlar. Üçüncü sıra pencereler kubbe kasnağında bulunmakla birlikte kuzey, güney, doğu ve batı yönlerde olmak üzere toplam dört adettir.

Alt sıra pencereler dikdörtgen şeklinde taş sövelidir. Kuzeye bakan cephede, taçkapıya bitişik olan pencerelerin üzerinde tuğla ve kabayonu taştan yapılmış hafifletme kemeri bulunur (Şekil 5.28). Doğru, batı ve güney cephedeki pencereler çift silme ile cepheden hafifçe göçertilmiştir. Lento yüksek tutulmuştur (Şekil 5.28). İkinci sıra pencereler ile kubbe kasnağındaki pencereler sövesiz, sivri kemerlidir (Şekil 5.28).

Tabhane birimlerinde iki sıra pencere bulunmaktadır (Şekil 5.28; A.73; A.74; A.76). Batıdaki ilk birimin güney cephesinde birer adet çift sıra pencere, kuzey cephesinde bir adet alt sıra penceresi bulunur. Batı duvarında yer alan alt sıra pencere en batıdaki birime açılır. En batıdaki birimin güney cephesinde alt sırada bir üstte iki pencere yer almaktadır. Batı cephesinde çift sıra birer pencere, kuzey cephesinde son cemaat revağına açılan bir alt sıra pencere bulunmaktadır.

Şekil 5.28 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (pencere çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

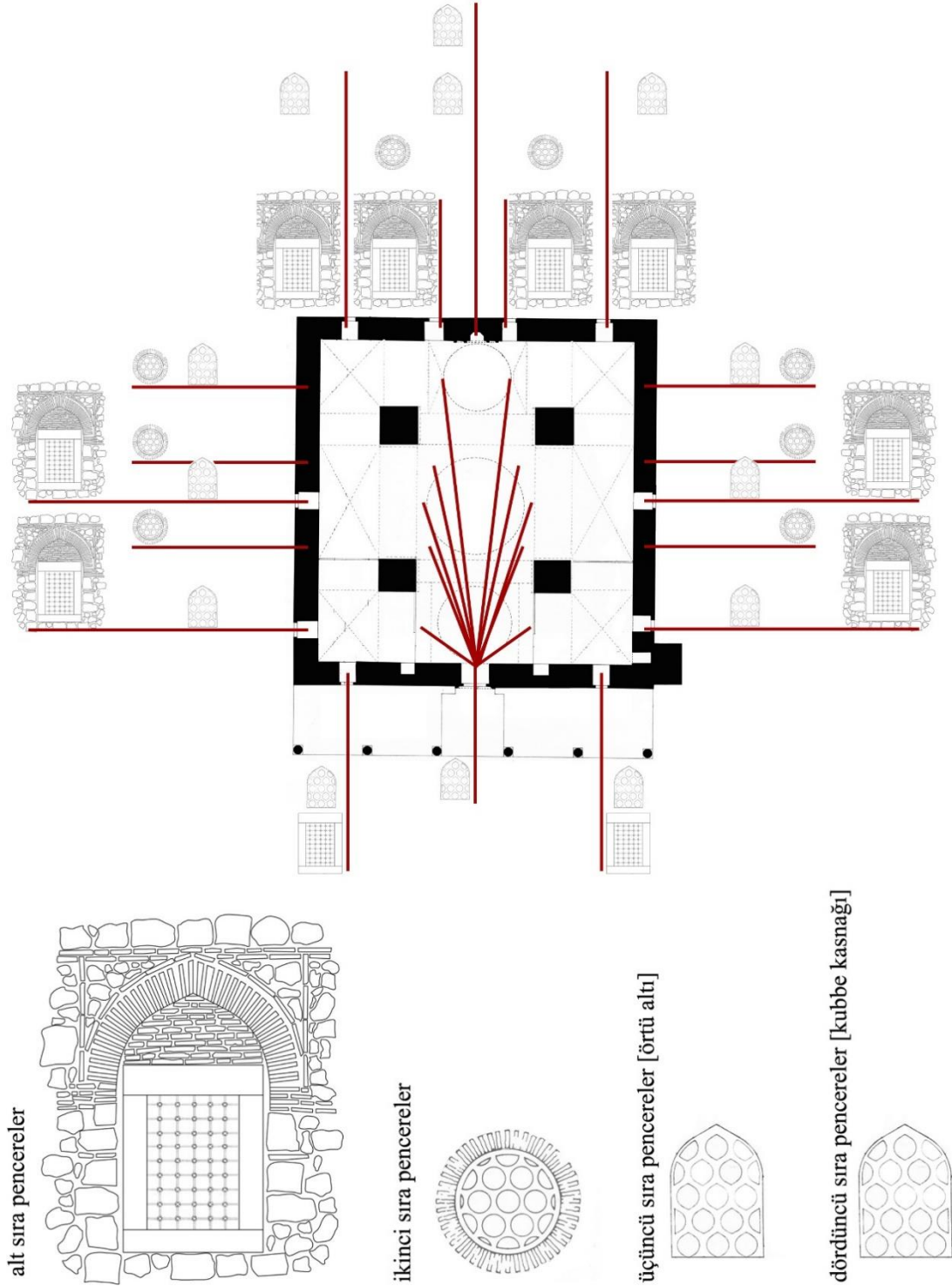
Caminin doğusundaki ilk tabhane biriminin güney cephesinde altta bir, üstte iki, kuzey cephesinde altta bir ve doğu cephesinde en doğudaki birime açılan bir alt sıra pencere bulunur. En doğudaki birimde, batı cephesindeki pencereden başka, güney cephesinde altta bir, üstte iki, kuzey cephesinde altta bir sıra pencere yer almaktadır. Hızır Paşa Türbesi'ne birleşen doğu cephesi ise kördür. Alt sıra pencereler dikdörtgen, taş sövelidir. Kuzey cephedekilerinin üzerinde tuğla hafifletme kemeri bulunur (Şekil 5.28). Diğer cephelerde yer alanların üzerindeki hafifletme kemeri ise taştır. Üst sıra pencereler sivri kemerlidir. Sövesi yoktur (Şekil 5.28).

Doğu tabhane birimine birleşen Hızır Paşa Türbesi'nde ise güney cephede tek bir pencere bulunmaktadır. Pencere dikdörtgen taş sövelidir (Şekil 5.28; A.76).

Mehmed Paşa Camisi harem kısmındaki pencereler, tabhanedekilere nazaran daha özenli bir kurguya sahiptir. Harem ve tabhanelerin revağa açılan pencere düzenlemelerinin hafifletme kemerlerinde tuğla ve kabayonu taş görülmektedir. Bu durum olasılıkla bu cephenin sıvalı olmasının planlandığını düşündürmektedir.

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde dört sıra pencere bulunmaktadır (Şekil A.107). Yapının pencere düzeni karmaşıktır. Alt sıra pencereler, güney cephede dört, doğu cephede iki, batı cephede biri kapıya çevrilmiş olmakla birlikte iki ve kuzey cephede iki olmak üzere toplam on adettir (Şekil 5.29). Güney cephedeki dört pencereden ikisi mihrabın hemen yanındadır ve orta sahnin hizasındadır. Diğer iki pencere yan sahnin ortasına denk gelmektedir (Şekil 5.29; A.107; A.109). Kuzey cephesindeki iki pencere bunların simetriğidir (Şekil 5.29; A.101; A.102). Birbirinin simetriği olan doğu ve batı cephelerdeki pencereler mihraba paralel olan ikinci ve üçüncü aksın ortasına denk gelmektedir (Şekil 5.29; A.105; A.106; A.111). Orta sıra pencereler, güney cephede iki, doğu ve batı cephede üçer olmak üzere toplam sekiz adettir (Şekil 5.29). Güney cephedeki iki orta sıra pencere, mihrabın yanındaki iki alt sıra pencerenin üzerinde yer almaktadır (Şekil A.107; A.109; A.114). Doğu ve batı cephelerdeki orta sıra pencerelerden biri, mihraba paralel ilk aksın ortasına, diğer ikisi ise ikinci aksa denk gelmektedir (Şekil A.105; A.111). Üçüncü sıra pencereler, güney, doğu ve batı cephelerde üçer adet olmak üzere toplam dokuz tanedir (Şekil A.5.29) Doğu ve batı cephelerdeki üçüncü sıra pencereleri ile güney cephesinin yan sahnin ortasına denk gelen iki üst sıra penceresi çapraz tonozların hemen altında yer alırken güneydeki diğer pencere mihrabın üzerinde bulunmaktadır (Şekil A.109; A.111; A.113). Dördüncü sıra pencereler kubbe kasnaklarında yer almaktadır. Orta

kubbenin kasnağında altı, mihrap önü kubbesi ve cümle kapısı üzerindeki kubbede dörder olmak üzere toplam on dört adet kubbe kasnağı penceresi bulunmaktadır (Şekil 5.29; A.107; A.109; A.110).

Şekil 5.29 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (pencere çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Alt sıra pencereler dikdörtgen şeklinde taş sövelidir. Üzerinde tek sıra tuğlayla yapılmış hafifletme kemeri bulunur. Kemer aynası tuğla dolguludur. Sivri kemerin üzerinden ve üzengi hizasından çift sıra tuğla örgüsü yatay olarak devam eder. Bu iki sıra arasında düşey olarak yer bulan tuğlalar kemeri çevreler (Şekil 5.29; A.107; A.106). İkinci sıra pencerelerin çevreleri bir sıra tuğla kuşatılmış yuvarlak pencerelerdir (Şekil 5.29; A.105; A.107). Örtü sisteminin hemen altında yer alan üçüncü sıra pencereler ile kubbe kasnağında yer alan dördüncü sıra pencereler sivri kemerlidir. Bu pencerelerin bulunduğu kot badanalı olduğundan dolayı söveler okunamamaktadır (Şekli 5.29; A.107).

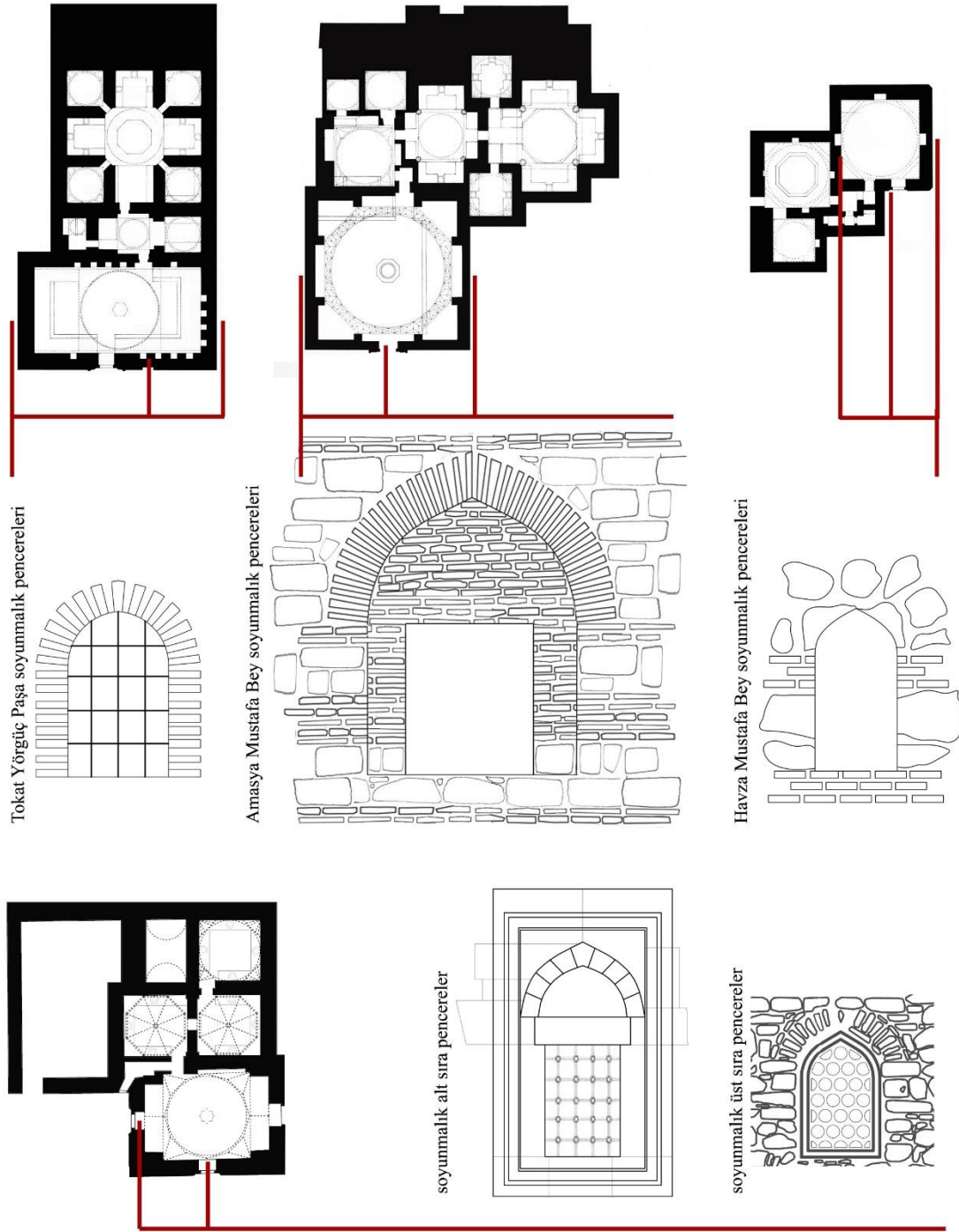
Caminin pencere düzenlemeleri, Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'ndekilere kıyasla daha az işçiliklidir. Alt sıra pencerelerin tuğla hafifletme kemerlerinin tuğlalar ile çerçevelendiği kurgu örneğin Mustafa Bey İmareti'nin alt sıra pencere düzenlemelerinin anıtsallığından uzak olan üst sıra pencereleri ile karşılaştırılabilir (Şekil A.44; A.45). İkinci sırada yer alan dairesel pencerelere ise aile bireylerinin inşa ettirdiği başka hiçbir yapıda rastlanmamaktadır (Şekil A.107).

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın soyunmalık kısmının kuzey, doğu ve batı cephelerinde sivri kemerli birer pencere bulunur. Pencereler tuğla sövelidir (Şekil 5.30; A.141).

Amasya Mustafa Bey Hamamı'nın soyunmalık kısmında güney, doğu ve batı cephelerinde birer tuğla söveli dikdörtgen pencere bulunur. Pencere açıklıkları tuğla sivri kemerli derin bir niş içine alınmıştır (Şekil 5.30; A.157; A.159; A.160).

Havza Mustafa Bey Hamamı'nın soyunmalık kısmında yer alan pencereler sivri kemerli, sövesizdir (Şekil A.174).

Tokat Yörgüç Paşa, Amasya Mustafa Bey, Havza Mustafa Bey, Amasya Hızır Paşa Hamamlarının tamamında yalnızca soyunmalık bölümlerinde pencere bulunmaktadır (Şekil 5.30). Diğer birimler kubbelerde yer alan filgözleri ile aydınlatılmaktadır [örneğin; Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü; Şekil A.153]. Yalnızca Hızır Paşa Hamamı'nda, soyunmalık kısmında göz hizasında [alt sırada] iki pencere yer almaktadır. Bu iki pencere dışında, hamamların pencere düzenlemelerinin daha sade bir kurguya sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 5.30 : Hamamların pencereleri (eş kurguya sahip pencerelerin yalnızca biri çizilmiştir) (pencere çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

Bursa’da Ulu Cami [1399], Yıldırım İmaret [1400/?], Yeşil İmaret [1421], Milas Firuz Bey İmaret [1396], Balat İlyas Bey Camisi [1404], Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Camisi [1419/?], Edirne Eski Cami [1414], Beylerbeyi İmaret [XV. yy], Beylerbeyi Türbesi, Şehzadeler Türbesi [XV. yy], Gazi Mihal İmaret [1422], Muradiye İmaret [1426], Üç Şerefeli Cami [1447] gibi on dördüncü yüzyıl sonu ve on beşinci yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş belli başlı yapılarda alt sıra pencerelerin

kesme taş söveli olduğu, silmeler ile cepheden göçertilerek dikdörtgen bir çerçeve içine alındığı görülmektedir. Yalnızca anıtsal karakteri ön planda olan yapılarda tercih edilen bu düzenlemenin çevredeki çağdaş örnekleri Amasya Bayezid Paşa İmareti [1414], Gümüş Haliliye Medresesi [1415], Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi [1414] ve Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti'nde [1430] yer almaktadır. Yörgüç Paşa İmareti [batı tabhane penceresi], Mustafa Bey İmareti'nde [mescid eyvanı pencereleri ile kuzeydoğudaki oda penceresi], Hızır Paşa Hamamı [ve muhtemelen imaretin de] alt sıra pencere düzenlemeleri aynı anıtsal ifadeyi yansıtmaktadır (Şekil A.205; A.212; A.216; A.223).

Amasya Bayezid Paşa İmareti, Gümüş Haliliye Medresesi, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ve Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti'nde kapı kemerlerinde olduğu gibi pencere hafifletme kemerlerinde de kırmızı-beyaz [krem rengi] renk almasıklığı karakteristiktir. Mustafa Bey İmareti'nde kuzeydoğu odanın penceresi ile Yörgüç Paşa İmareti'nde batı tabhane penceresi gibi silmeli dikdörtgen çerçeve içine alınmış olmayan diğer alt sıra pencerelerinin kemerleri almasıklık bakımından sözü edilen çağdaş örnekleri takip eder. Bu pencere düzenlemeleri kurgu ve teknik açısından birbirine çok yakındır. Örneğin, Yörgüç Paşa İmareti'nin özellikle iki silme ile cepheden göçertilmiş batı pencere düzenlemesi, Bayezid Paşa İmareti pencere düzenlemelerinin adeta bir tekrarıdır (Şekil A.30; A.205).

Mehmed Paşa Camisi tabhanelerinin pencere düzenlemeleri Amasya II. Bayezid Camisi ile birebir aynıdır. Cami harem kısmında, güney doğu ve batı cephede yer alan alt sıra pencereler ise silmeli dikdörtgen çerçeve içindedir. On beşinci yüzyıldan itibaren anıtsal yapılarda tercih edilen bu dikdörtgen çerçeve, II. Bayezid döneminde inşa edilen anıtsal yapıların birçoğu için standart bir kurgudur. Ancak, Mehmed Paşa Camisi'nde lento yüksek tutulmuş ve bir hafifletme kemerine [ya da lento üzerinde bir dekoratif kemere] yer verilmemiştir. Bu bakımdan Mehmed Paşa Camisi'ndeki bu dört pencere, örneğin, Suriye ve Mısır çevresinde Memlûk mimari geleneğini yansıtan yapılar ile bu geleğin Anadolu'daki temsilcileri Selçuk İsa Bey Camisi [1375], Milas Firuz Bey İmareti [1396] ve Balat İlyas Bey Camisi [1404] ile Mehmed Paşa Camisi'nin nispeten çağdaşı olan Adana Ramazanoğlu Külliyesi'nde [1513-1541] görülen pencereler ile yakındır. Ancak, bu pencere düzenlemelerinde lentoların üzerinde yatay şekilde sıralanmış taşların almasıklık karaktere sahip olduğu

görlür. Mehmed Paşa Camisi'nde ise böylesine bir yatay almaşık şerit bulunmamaktadır.

5.4.3 Mihraplar

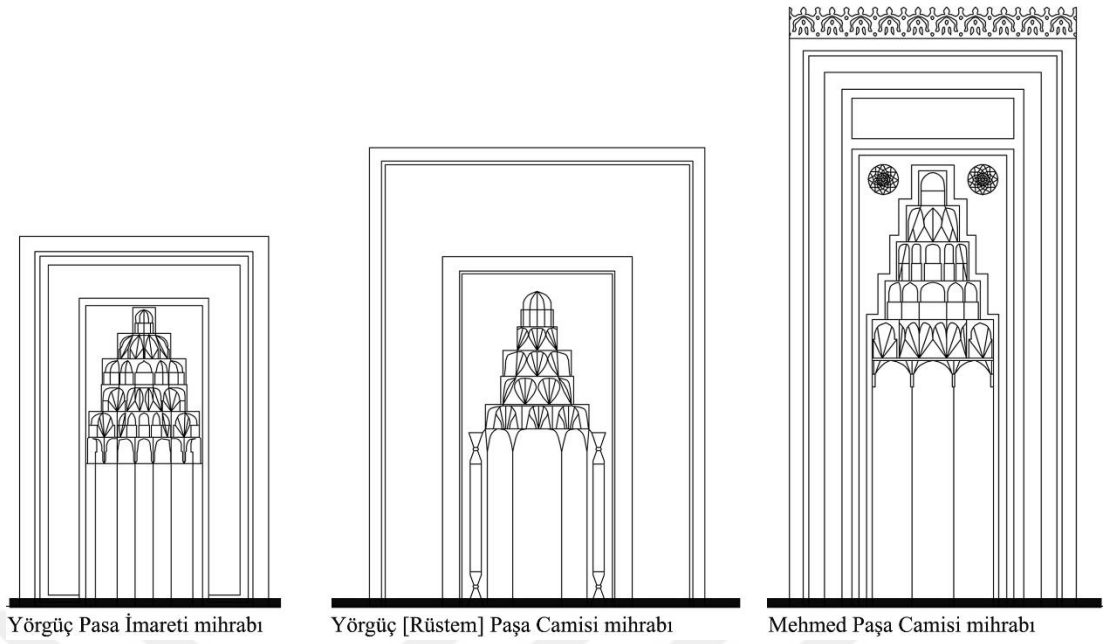
Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi, Amasya Mehmed Paşa Camisi, Yörgüç Paşa İmareti, Hızır Paşa İmareti ve Havza Mustafa Bey İmareti'nde mihrap bulunmaktadır.

Hızır Paşa İmareti'nin ahşap kaplı basit bir nişten ibaret olan mihrabı özgün değildir (Şekil A. 68). Mustafa Bey İmareti'nin mihrabı ise herhangi bir özelliği bulunmayan yarım kubbeli bir niştir (Şekil A.48). Diğer yapılarda bulunan mihraplarda ise özenli bir tasarım ifadesinin varlığı izlenmektedir.

Yörgüç Paşa İmareti mihrabı duvar yüzeyinden hafif bir çıkıntı yapan üç silmeli bir çerçeve içinde yer alan iç içe iki nişten ibarettir. Üç kenarlı büyük nişin yan yüzeyleri çerçeve yüzeyleri ile dik açı yapmaktadır. İçteki niş, büyük nişin ortasında yer almaktadır. Beş kenarlıdır. İki nişi de kapsamakta olan kavsara altı sıra mukarnalıdır. Zile mermerinden yapılmıştır (detaylı bilgi için: Top, 1997, s. 120-121) (Şekil 5.31; A.32).

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin mihrabı, beş kenarlı altı sıra mukarnas kavsaralı bir nişe sahiptir. Nişin iki yanında kum saati motifli başlık ve kaideli birer sütunce yer almaktadır. İki ince silme arasında bulunan bir geniş silme bandı ile çevrelenmiştir. Mihrap düzenlemesinin tamamı sıvalıdır. Sıva üzerinde özgün olmayan kalemişi bezeme bulunmaktadır (detaylı bilgi için: Top, 1997, s. 118-119) (Şekil 5.31; A.114).

Mehmed Paşa Camisi mihrabı, beş kenarlı, altı sıra mukarnalı kavsaralı bir nişe sahiptir. Niş ve kavsara bir silme ile çevrelenir. Köşeliklerde birer gülçe [rozet] yer almaktadır. Silmenin üzerinde dikdörtgen şeklinde bir kitabe bandı bulunmaktadır. Kitabe bandındaki, çini üzerine yazı düzenlemesi özgün değildir (Top, 1997, s. 221). Mihrap nişi, kavsara ve kitabe bandını dört silmeli bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Çerçevenin üzerinde düz bir sıra halinde ilerleyen tepelik uzanır. Mihrap düzenlemesinde Marmara mermeri, taç kısmında ignimbirit kullanılmıştır [detaylı bilgi için: Top, 1997, s. 221-222] (Şekil 5.31; A.92).

Şekil 5.31 : Mihraplar (mihrap çizimleri: Mustafa Çağhan Keskin).

5.4.4 Minberler

Camilerde Cuma ve bayram namazlarında hatibin cemaate hutbe okumak üzere çıktığı, dar, korkuluklu merdivenli bir yapı olan minberler, mihrabın batısında yer almaktadır. Genellikle çok süslüdür. Yapımında, ahşap, mermer ya da taş kullanılmaktadır.

Günümüzde, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Hızır Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde birer minber bulunmaktadır. Yörgüç Paşa İmareti ve Hızır Paşa İmareti'nde bulunan ahşap minberler özgün değildir (Şekil A.7; A.68). Zaten, bu yapılara ilişkin vakfiyelerde hatip görevlendirilmemiştir; yani özgün durumda mescid eyvanında Cuma namazı kılınamamaktadır. Minberler, yapıların camiye çevrilmesinden sonraki döneme ait olmalıdır. Özgün işlevi bir Cuma camisi olan Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin ahşap minberi de geç tarihlidir (Şekil A.109). Günümüze ulaşan tek özgün minber Mehmed Paşa Camisi'nin mermer minberidir (Şekil 5.32; A.95; A.96; A.97; A.98).

Mehmed Paşa Camisi'nde en özenli işçiliğe sahip olan [ve öznel bir yorumla; tek dikkat çekici] unsur minberdir. Öyle ki, Yüksel (1983, s. 41), "fevkalade sanatkaranedir" diyerek tanımladığı minberin, "çok ince bir işçilikle işlenmiş, başlı başına bir monografi mevzuu" olduğunu belirtmektedir. Hakkında bir monografi çalışması ise Özbek (2000, s. 147-154) tarafından yapılmıştır.

Minber, mihrabın batısında, pencerenin hemen yanında bulunmaktadır. Taş işçiliği bezeme repertuarı doğu cephesi ve kuzey yönündeki giriş kısmında toplanmıştır. Minberin doğu cephesi yarım daire profilli silmelerle çevrelenmiş bölmelere ayrılmıştır. Bütün bölmelerin çevresi, bitkisel kompozisyonlu tek bir bordürle kuşatılmıştır. Eşkenar dik üçgen şeklindeki yan aynalık, üç sıra silme ile içeri göçertilmiştir. Silme dizisini bordür takip eder. Aynalık yüzeyinde bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Minber korkuluğu, aynalıktaki silme dizisini tekrarlayan bir düzenleme ile çevrelenmiştir. Korkuluk düzenlemesini iki kartuş oluşturur. Süpürgelik kısmı, bir sıra yarım daire profilli silme ile çevrelenen kare şeklinde, içinde iki sıra silmeli sivri kemerle kuşatılan üç dilimli kemerli üç bölmeye ayrılmıştır. Yandaki iki bölmenin dilimli kemerin içinde kalan yüzeyleri bitkisel kompozisyon işlenmişken, ortadaki bölmenin içi boşaltılmıştır. Minberin köşk kısmı altına denk gelen geçit kısmı üç dilimli sivri kemerlidir. Köşeliklerde bitkisel bezeme kompozisyonu yer almaktadır. Geçit açıklığının üzerinde kartuşlu dikdörtgen bir bölme yer almaktadır (Şekil 5.32; A.96).

Minberin doğu ve batı yönleri simetrik olarak bölümlenmesine rağmen, batı cephesi, batı duvarına olan yakınlığı nedeniyle çok görünmeyeceği düşünülmüş mihraba bakan doğu cephenin aksine özenli şekilde işlenmeden bırakılmıştır.

Kuzeye bakan kapı açıklığı, tüm minberin üzerine oturmakta olduğu yanları silmeli kaidenin devamı olan yarım onikigen şeklindeki bir giriş basamağına sahiptir. Eşik ortasında bitkisel kompozisyonlu bordür kapı eşik ve sövelerini ‘U’ yapacak biçimde çevreler. Kapının açıklığının üzerinde bir sıra mukarnas dizisiyle kapı kemerinden ayrılan dikdörtgen bir sandık şeklindeki kitabeli kısım bulunur. Kartuş içine alınmış kitabede bir ayete yer verilmiştir (Şekil 5.32; A.97; A.98).

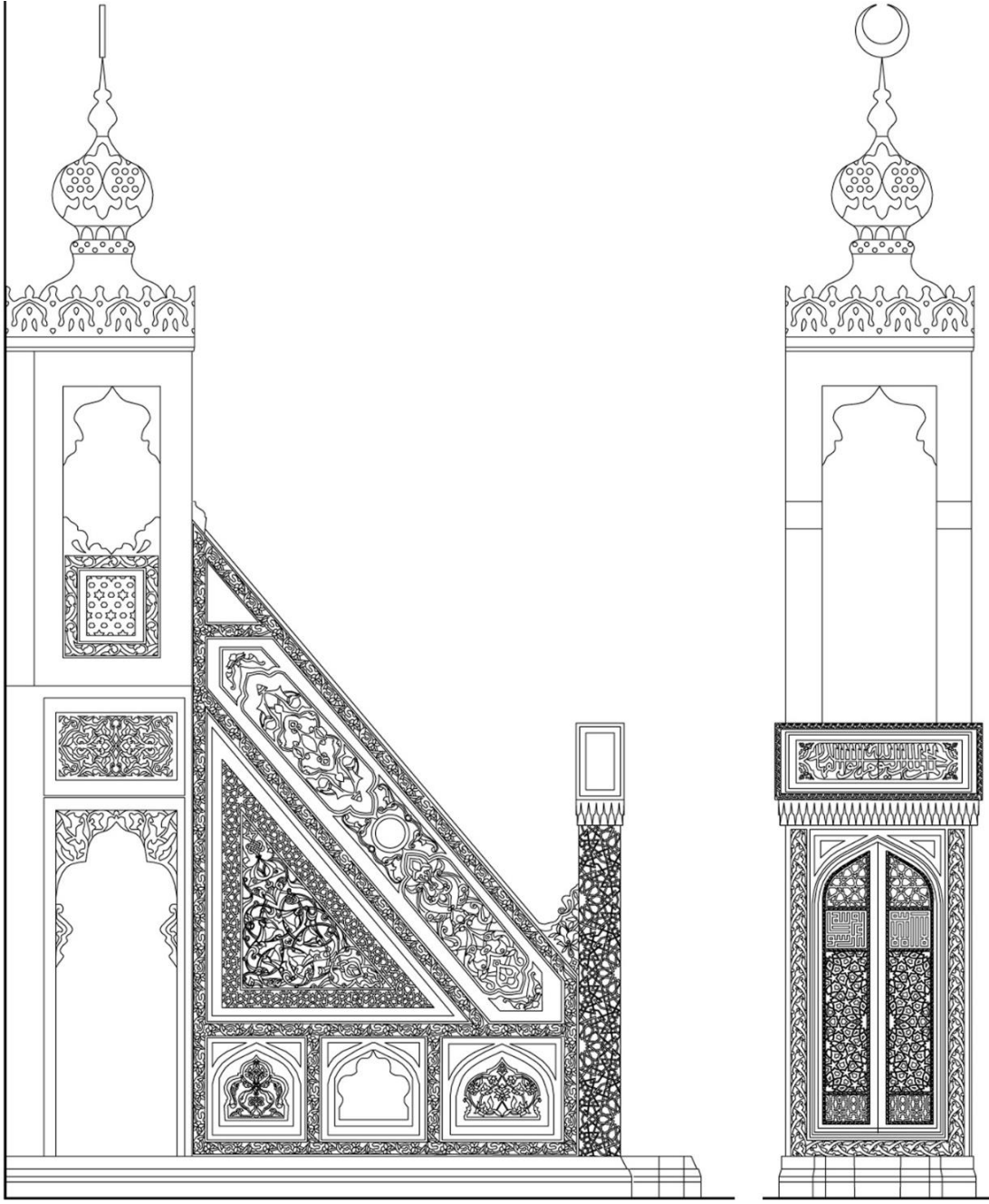
Minber kapısının iki kanadı da yekpare mermerdir. Kapı kanatları yazı panoları dışında birbirinin simetriğidir. Kanatlar, bir bordürün çevreleyerek birbirinden ayırdığı dörder farklı panoya ayrılmıştır. Kapı açıklığının formuna uygun olarak şekil alan sivri kemerli olarak düzenlenmiş üst panolar geometrik kompozisyonludur. Altındaki kare şeklindeki panolara birbirini tamamlar şekilde Ma’kılî harflerle Kelime-i tevhid işlenmiştir. Yazı panolarının altındaki panolarda aralarında kabartmalar bulunan, yıldızlı geometrik kompozisyona yer verilmiştir. En altta kalan panolarda da geometrik kompozisyonlar bulunmaktadır (Şekil 5.32; 5.46; A.257). Minber kapı kanatları genelde ahşap olmakla birlikte, mermer kapı kanatlarının bir

diğer örneğine [Türkiye’de tespit edilebilen tek] Diyarbakır Behram Paşa Camisi’nde [1564-1572] rastlanır (Özbek, 2000, s. 151-154) (Şekil A.258). Diyarbakır Fatih Paşa [Bıyıklı Mehmed Paşa] Camisi minberinin ahşap kapısı ise kompozisyon bakımından benzer bir örnek olarak dikkat çeker (Şekil A.259).

Köşk, kare kesitli beyaz damarlı siyah mermerden yapılmış dört ayak üzerindeki lentoların taşıdığı düz tavanla örtülüdür. Lentoların altı kısmında dekoratif kemerler, ayakların arasında ise doğu ve batı yönünde bitkisel kompozisyonlu bir bordürle kuşatılan oyma tekniği ile yapılmış yıldızlardan meydana gelen mermer korkuluklar yer almaktadır. Köşk, üzerinde alem oluşturacak şekilde düzenlenmiş bir kasnak üstünde soğan biçimli dekoratif kubbecikle sonlanır. Kubbenin yüzeyi, arasına ters palmetler oyulan düğüm kabartmalarıyla süslenmiştir. Köşkün saçak kısmında lotus-palmet frizi bulunmaktadır (Şekil 5.32; A.95).

Erken dönem Osmanlı minberlerinde köşk üzerinde kubbe değil külah yer almaktadır. Kubbeli minberlerin örneklerine özellikle Suriye-Mısır bölgesinde Memlûk mimari geleneğinde rastlanmaktadır. Örneğin, Mehmed Paşa Camisi’nden birkaç sene sonra inşa edilen ve Memlûk mimari geleneğinin etkilerini taşıyan Adana Ramazanoğlu Külliyesi’nde [Ulu Cami] kubbeli bir minber bulunur. Mehmed Paşa Camisi minberinin kubbesinin alem şeklindeki kasnağı ve soğan kubbesi örneğin Kahire’de bulunan Sultan Hasan Külliyesi’nde bulunan caminin [1359] minberindeki kubbenin bir çeşitlemesidir.

Minber, tasarım bakımından, araştırmacılar tarafından Suriye-Mısır sanat geleneği ile ilişkilendirilmektedir (Özbek, 2000, s. 154; Bayrakal, 2008, s. 145-146). Köşk kısmındaki kare kesitli dört ayak ve lentolar siyah zemin üzerine beyaz damarlı mermerden yapılmıştır. *Risâle-i Mi’mâriyye*’de siyah renkli iki çeşit mermerden bahsedilmektedir; “Siyâh renginde dahi iki nevî” mermer vardır: Evvelkisi Şâm mermeridir, buna dahi ‘mermer-i Şâm’ derler. İkincisi Üsküdar mermeridir, buna dahi ‘mermer-i Üsküdar’ derler” (Ca’fer Efendi, 2005, s. 76). Minberde kullanılan mermerin Şâm mermeri olup olmadığını tespit etmek güçtür. Ancak, siyah renkli mermerin Suriye-Mısır mimarisindeki yaygın kullanımı, minberi bu sanat ekolüne bağlayan görüşü destekler niteliktedir.

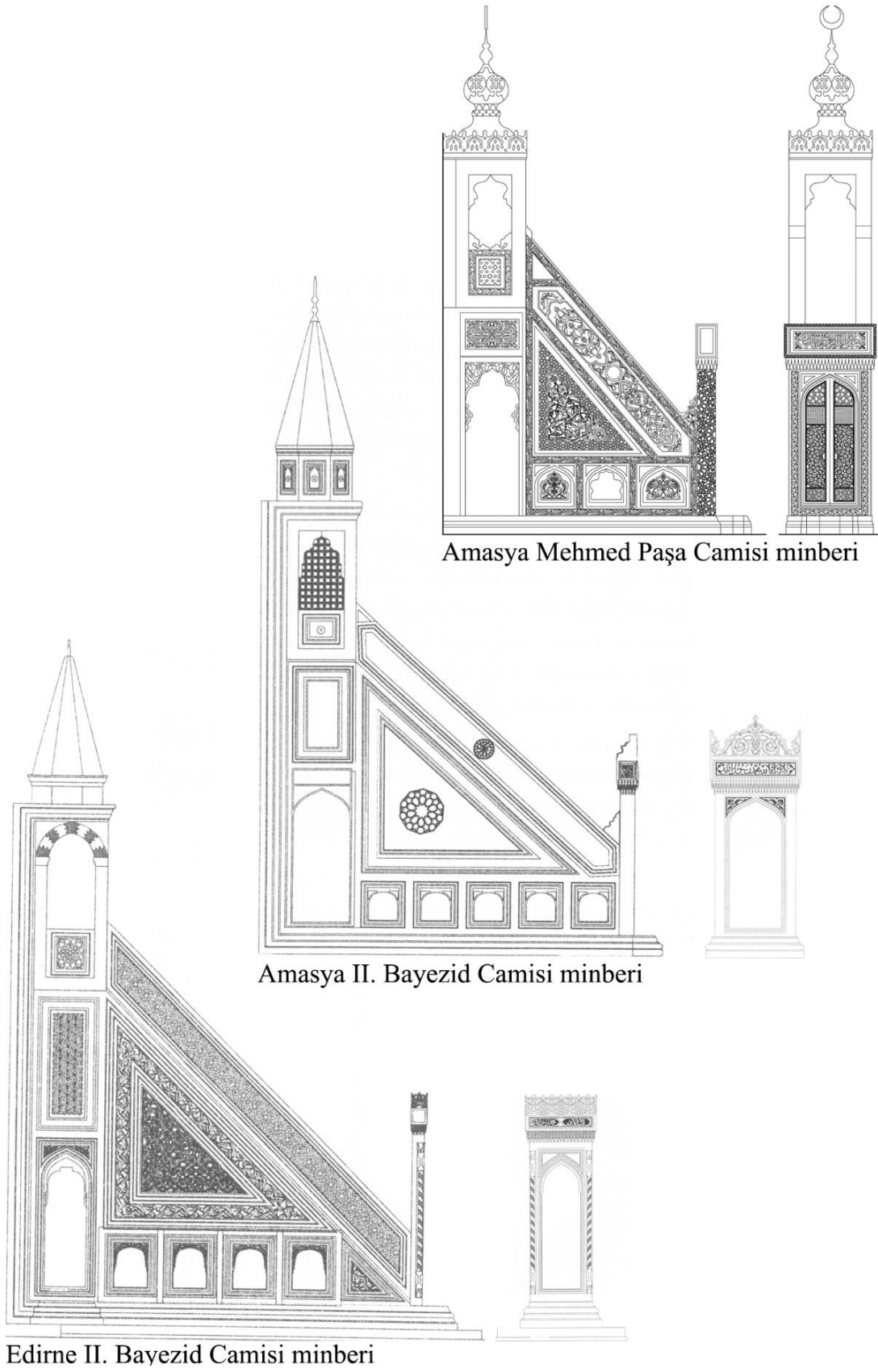

Şekil 5.32 : Mehmed Paşa Camisi minberi doğu ve kuzey cephesi (minber çizimi: Mustafa Çağhan Keskin).

Öte yandan, minber bölümleniş bakımından özellikle II. Bayezid dönemi minberlerine yakındır. Örneğin, kemerli açıklıklardan meydana gelen süpürgelik II. Bayezid döneminden itibaren Osmanlı minberlerinde görülmeye başlamıştır. On beşinci yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen yapılardan Amasya II. Bayezid Camisi, Edirne II. Bayezid Camisi, Malkara Gazi Ömer Bey Camisi, Edirne Süleyman Paşa Camisi, İstanbul II. Bayezid Camisi ve Atık Ali Paşa Camisi'nin minberleri bölümleniş bakımından Mehmed Paşa Camisi minberi ile aynı bir tasarım anlayışını

yansıtmaktadır. Afyon Gedik Ahmed Paşa, Amasya II. Bayezid, Edirne II. Bayezid ve İstanbul Atık Ali Paşa Camilerinde köşk kısmında Mehmed Paşa Camisi minberinde olduğu gibi farklı türde ve renkte mermer tercih edilmiştir. Bu uygulamanın on beşinci yüzyılın son çeyreğinde ilgi gördüğü anlaşılmaktadır (Bayrakal, 2008, s. 187). Minberlerde süpürgelik nişlerinin hepsi genellikle açıkken yalnızca Mehmed Paşa ve Amasya II. Bayezid Camisi minberlerinde kemer içleri bir açık bir doludur (Bayrakal, 2008, s. 180) (Şekil 5.33). Mehmed Paşa Camisi minberi geçit kısmının güney dip duvarında çeyrek küre kavsaralı niş, Amasya II. Bayezid Camisi'nde de görülür [yaygın olmayan bu uygulamanın on dört ve on beşinci yüzyıla ait yalnızca iki örneği daha bulunmaktadır] (Bayrakal, 2008, s. 179). Minber korkuluğu ortasında yer alan kabara, Amasya II. Bayezid ve Mehmed Paşa Camisi minberlerinin bir başka ortak noktasıdır (Şekil 5.33). Minber kapısı üzerindeki, altı mukarnas dolgulu sandıksı düzenlemeye dönem minberlerinden yalnızca Amasya ve Edirne'deki II. Bayezid Camilerindekilerde rastlanır (Şekil 5.33). Miberin batı cephesinin duvara yakın olan doğu cephesine kıyasla daha özensiz bir işçiliğe sahip olması Mehmed Paşa Camisi ile birlikte yalnızca aynı yıllarda inşa edilen Amasya II. Bayezid Camisi ve Malkara Gazi Ömer Bey camilerinde görülür (Bayrakal, 2008, s. 207). On dört ve on beşinci yüzyıl Osmanlı minberlerinden Mehmed Paşa Camisi minberi gibi yan aynalığında bitkisel bezeme kompozisyonuna yer verilen tek örnek çağdaşı İstanbul Atık Ali Paşa Camisi minberidir (Bayrakal, 2008, s. 210). Bezeme yoğunluğu ve repertuarı açısından Mehmed Paşa Camisi minberinin dönemin sultanı II. Bayezid'in Amasya, Edirne ve İstanbul'da inşa ettirdiği üç büyük caminin minberi ile paralellik göstermekte ve anıtsal ifade bağlamında söz konusu minberlerle boy ölçüşmektedir. Erken Dönem Osmanlı [XIV ve XV. yy] minberleri üzerine bir araştırma yürütmüş olan Bayrakal (2008, s. 206)'a göre "Amasya Mehmed Paşa Camisi'nin minberi, mermer örnekleri içerisinde, bezemesi en yoğun olan minberdir."

Minberin tasarım ve işçiliğindeki özenli ifade, bu uygulamanın getirdiği ek maliyetin karşılayıcısı olan Mehmed Paşa'nın tercihi olmalıdır. Bu bakımdan, II. Bayezid'in üç camisindeki örneklerle boy ölçüşen ve hatta bezeme repertuarı bakımından daha zengin olan minberin aynı zamanda baninin de prestijini yansıtacak şekilde simgeleştirildiği görülmektedir.

Şekil 5.33 : Amasya II. Bayezid Camisi, Edirne II. Bayezid Camisi ve Mehmed Paşa Camisi minberleri (Amasya ve Edirne II. Bayezid Camilerinin minber çizimleri Bayrakal'dan alınmıştır).

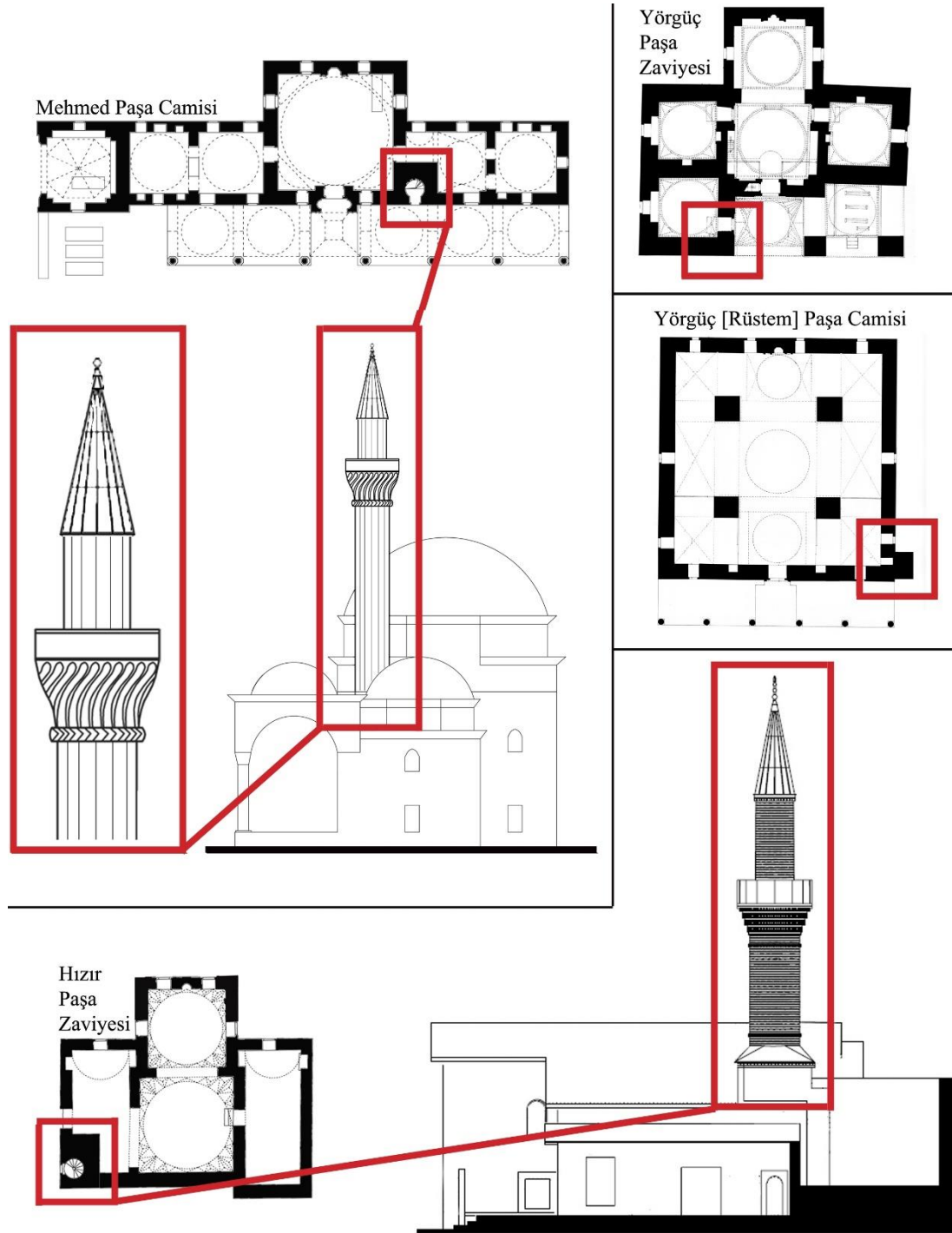
5.4.5 Minareler

Gümüş, Havza, Vezirköprü ve Kavak'ta Yörgüç Paşa'nın adını taşıyan bütün camilerde minareler bulunmaktadır. Havza, Vezirköprü ve Kavak'taki camiler gibi minareler de on dokuz ve yirminci yüzyıla aittir. Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin minaresi kuzeybatıdan yapıya bitişiktir. Minarenin kesme taştan inşa edilmiş kaidesi cephenin üst seviyesine kadar yükselmekte ve bir korkulukla sonlanmaktadır. Kaidenin batı yüzünde, dikdörtgen şeklinde, boş bir çökertme kitabelik yer almaktadır. Bombeli bir pabucun üzerinde ince bir kaval silme bilezikten itibaren yükselen gövde bir başka kaval silme bilezik ve altı kaval silmelerle doldurulmuş şerefe ile sonlanır. Minare konik bir külahlı sonlanmaktadır (Şekil A.101; A.103).

Bir ibadet mekanının varlığına işaret eden minareler yalnızca camilerde değil, medrese ve imaret yapılarında da yer bulmuştur. Anadolu Selçuklu döneminin önemli medreselerinin bazılarında minare ya da minarelerin yapının anıtsal ifadesinin temel bileşenlerinden olduğu söylenebilir. Öyle ki, Konya İnceminareli Medrese [1260-1272] ve Erzurum Çifte Minareli Medrese [XII. yy] isimlerini minarelerine nispeten almıştır. Temel fonksiyonu ibadet olmayan, çok işlevli imaret yapılarının ilk örneklerinde minare bulunmamasına rağmen, on beşinci yüzyıldan itibaren minarelerin inşa edildiği görülmektedir (Uysal, 1997, s. 52).

Yörgüç Paşa İmareti, Hızır Paşa İmareti Mehmed Paşa Camisi ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde birer minare yer almaktadır. Mustafa Bey İmareti'nde bir minarenin varlığına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Yörgüç Paşa İmareti'nde cümle kapısı açıklığına açılan, duvar içindeki merdivenle ulaşılan kısa boylu ahşap bir minare, çatı üzerine yerleştirilmiştir (Şekil 5.35; A.1; A.21; A.22).

Hızır Paşa İmareti'nin doğu tabhanesinin kuzeydoğu köşesinde, kaidesi tabhane biriminin içinde bulunan bir minare yer almaktadır. Beden duvarının üst kotunu hafif şekilde aşan kaide kare planlıdır. Sıvalı kaide, bir sıra testere dişi silme ile sonlanır. Silindirik gövde tuğladan inşa edilmiştir. Testere dişi silme gövdede, pabucun bir miktar üzerinde, şerefenin biraz altında birer sıra halinde tekrarlanır. Şerefe altı sıra testere dişi silme ile dolgandırılmıştır. Bir sıra testere dişi silme ile sonlanan petek bölümü kurşun örtülü bir külahlı ile örtülüdür. Minarenin girişi, doğu cephesinde basit bir açıklıktan ibarettir (Şekil 5.34; A.60; A.61; A.62).

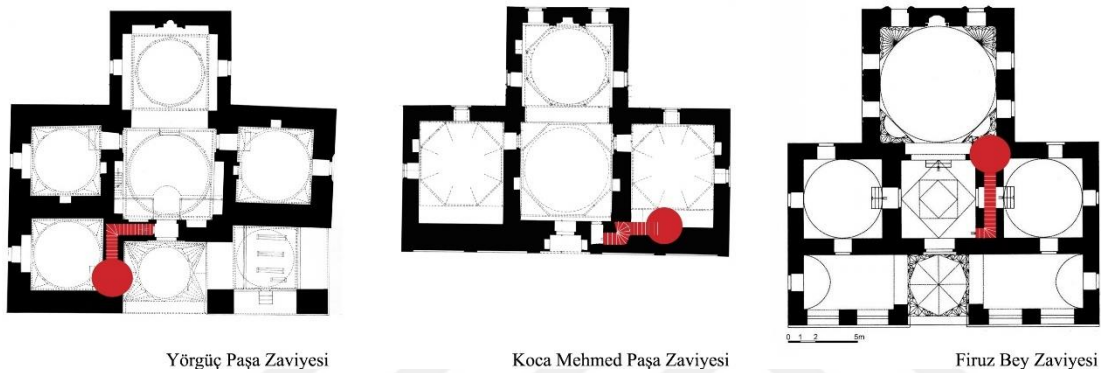
Şekil 5.34 : Minareler (Hızır Paşa İmareti minaresi Oltulu'dan işlenmiştir).

Mehmed Paşa Camisi'nin minaresi, batıdaki ilk tabhane biriminin içinde yer almaktadır. Kapı, kaidenin kuzey cephesinde son cemaat yerine açılmaktadır. Güney yönünde zeminden, iki metre kadar yüksekte, daha önce burada bulunan mahfile açılan bir diğer kapı günümüzde kapatılmıştır. Kesme taştan inşa edilmiş minare onaltıgen bir gövdeye sahiptir. Gövde kalın bir simit silme ile sonlanır. Şerefenin alt kısmı helezonik yivlidir (Yüksel, 1983, s. 42) (Şekil 5.34; A.71; A.72; A.73).

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin minaresinde kullanılan malzeme, caminin beden duvarlarından farklıdır. Hatta, minarenin kaidesi ve gövdesinde de birbirinden farklı malzeme izlenmektedir. Bu durum, minarenin camiden farklı bir tarihte inşa edildiğini, minare gövdesinin de kaideden farklı tarihlerde yapıldığını düşündürmektedir. Hüseyin Hüsameddin (2007a, s. 210), minarenin cami ile birlikte Rüstem Paşa tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. Cami, 1939 yılında meydana gelen deprem sırasında zarar görmüş, bu sırada minarenin bir bölümü yıkılmış ve ancak 1967 yılından sonra onarılmıştır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, 1972, s. 290; Toruk, 2005, s. 114). Minarenin gövde kısmındaki onarıma dair kayıtlar ve kaide ile malzeme farklılığından yola çıkarak minarenin kaide kısmı dışında yeni tarihli olduğu söylenebilir. On dört ve on beşinci yüzyılda inşa edilen çok ayaklı Cuma camilerinin iddialı bir minareye sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, minaresi ile özdeşleşmiş olan Amasya Burmalı Minare Camisi, plan ve örtü şeması bakımından Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'ne örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan, caminin Yörgüç Paşa tarafından inşa edildiği dönemde de bir minaresi bulunuyor olabilir. Hüseyin Hüsameddin'in Rüstem Paşa'ya atfettiği minare, Yörgüç Paşa'nın yaptırdığı ilk minarenin yerine inşa edilmiş olmalıdır. O halde, mevcut kaidenin Yörgüç Paşa dönemine ait olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak, caminin beden duvarı ile kaide malzemesi arasındaki farklılık, kaidenin daha geç tarihli yani belki Rüstem Paşa onarımına ait olma olasılığını daha güçlü kılmaktadır.

Yörgüç Paşa İmareti'nin özgün minaresi günümüze ulaşamamıştır. Ahşap minare geç tarihlidir (Ayverdi, 1972, s. 222). Özgün minarenin niteliği hakkında herhangi bir iz bulunmamaktadır. Minarenin konumu Amasya'da yaklaşık on beş sene önce inşa edilen Bayezid Paşa İmareti'ndeki düzenlemeyi hatırlatmaktadır. Bayezid Paşa İmareti'nde merdivenle ulaşılan çatısında yer aldığı öngörülen [günümüze ulaşamayan] minarenin (Ayverdi, 1972, s. 20) de çatıda duvar üzerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, örneğin Bursa'da aynı dönemde inşa edilen yapılardan Bursa Orhan İmareti, Hüdavendigâr İmareti, Yıldırım İmareti, Yeşil İmareti ve Muradiye İmareti'nde yer alan minarelerin de ayrı bir kaideye sahip olmayıp, yapının duvarları üzerinde yükseldiği görülmektedir. Milas Firuz Bey İmareti [1396] ve Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti'nde [1430/1431] de minare yapının çatısında duvarların taşıyıcılığı üzerinde yükselmektedir (Şekil 5.35). Firuz Bey İmareti'nde minareye ulaşan merdiven orta sofaya açılmakta ve güneye doğru kıvrım yaparak

batı tabhanesinin duvarı içinden ilerlemektedir. Koca Mehmed Paşa İmareti'nde merdiven kuzey cephesinde, cümle kapısının batısında yer alan bir kapı ile ulaşılan bir aralıktan başlayarak kuzey duvarı boyunca bir dirsek yaparak çatıya ulaşmaktadır. Özgün minare günümüzde mevcut değildir. Yapıya kuzeybatı yönünden birleşen kesmetaş inşa edilmiş minare yirminci yüzyılın ikinci yarısına aittir [Ayverdi'nin yapıyı incelediği dönemde bu minare mevcut değildir, fotoğraflar için: Ayverdi, 1974, s. 532-533]. Merdivenin konumlanışı bakımından Firuz Bey İmareti ve Koca Mehmed Paşa İmareti'nin Yörgüç Paşa İmareti'ne en yakın örnekler olduğu söylenebilir.

Şekil 5.35 : Yörgüç Paşa İmareti, Koca Mehmed Paşa İmareti ve Firuz Bey İmareti minare-merdiven konumları (Ayverdi'den işlenerek).

Hızır Paşa İmareti minaresinin kaidesi yapının doğu tabhane biriminin bir bölümünü işgal etmektedir (Şekil 5.34).. Ayverdi (1974, s. 30), minarenin sonradan inşa edildiği yorumunu getirmektedir. Minarenin konumu ve inşa tekniğindeki farklılık Ayverdi'nin yorumunu onaylamaktadır. Minarenin inşası, muhtemelen imaretin örtü sisteminde yapılan [zorunlu] yenileme ile aynı döneme rastlamaktadır. Minare, Amasya'da kiliseden çevrilmiş bir yapı olan Fethiye Camisi'nin minaresinin bir eşidir. Hüseyin Hüsameddin, Fethiye Camisi'nin minaresinin İncezade Hacı Mehmed Arif Efendi adlı biri tarafından 1883 yılında inşa ettirildiğini bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 89). Minarelerin neredeyse tamamen aynı olmasından yola çıkarak Hızır Paşa İmareti minaresinin bu dönemde inşa edildiği ileri sürülebilir.

Mehmed Paşa Camisi'nin minaresinin büyük ölçüde özgün olduğu sanılmaktadır (Yüksel, 1983, s. 42). Muhtemelen 1939 depreminden sonrasına ait olan eski tarihli bir fotoğrafta, şerefenin üst kısmının [petek ve külâh] yıkılmış olduğu görülmekle birlikte, bu bölüm daha sonra yenilenmiştir (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, 1972, s. 226). Şerefenin altındaki helezonik yivli geçişin benzerlerine,

Amasya’da bulunan Abdullah Paşa Camisi [1485], İstanbul Karagümrük’te bulunan Zincirlikuyu Vasat Atik Ali Paşa Camisi [XV. yy sonu], Topkapı’da K  rk  ba  ı Mescidi [1511], Eyüp’te Cezer   Kasım Paşa Camisi [1515] ve Sivrihisar’da Kur  sunlu Cami [1492] gibi aynı yıllarda inşa edilmiş yapıların minarelerinde de rastlanır (Yüksel, 1983, s. 374, dn. 1). Öte yandan, minarenin, tabhane birimlerinden birini işgal ediyor olması, Hızır Paşa   mareti’ndeki durumu hatırlatmaktadır. Mehmed Paşa Camisi’nde oldu   gibi tabhane birimlerinin son cemaat yeri revağına açılan bağımsız kapılara sahip oldu   ve harem mekanının iki yanında yer buldu     a  da   örneklerde, genelde iki yanda birer tabhane bulunur ve minare [ya da minareler] tabhane biriminin yanında en dış taraftadır. Minarenin tabhane birimi içinde      lmesi,   rne  in İstanbul Piri Mehmed Paşa Camisi’ni [1530] hatırlatmaktadır. Minare kaidesinin bulundu   batı tabhanenin kubbesi tıpkı Mehmed Paşa Camisi’nde oldu   gibi, simetrik tabhane birimindekine oranla daha köşk boyutludur. Minare kaidesinin varlığından dolayı kubbe ile   rt  lemeyen kısımlar [beşik tonoz niteliğinde] geniş kemerlerle örtülmüştür.

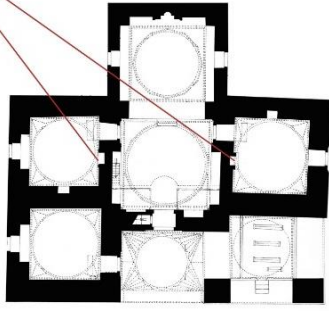
Sonuc  ta, yalnızca Mehmed Paşa Camisi minaresinin özgün oldu   [ya da özgün karakterini korudu  ] söylenebilir. Her ne kadar minarenin konumu alışlagelmişin dışında olsa da, tasarımı   a  da   örnekler ile paralellik göstermektedir.

Osmanlı mimari geleneğinde hanedan mensupları tarafından inşa edilen camilerde tek   erefeli bir minare bulunur. Birden fazla minare ve   refe yalnızca hanedan mensuplarına mahsustur (Gündüz, 2005, s. 98). Bu konuya dikkat edilmiş olmalı ki, aile   yeleri tarafından inşa edilen cami ve imaretlerde [  zg  n olsun olmasın] sadece bir minare bulunmaktadır.

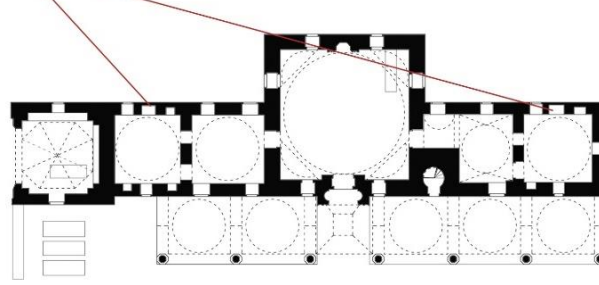
5.4.6 Ocaklar

Y  rg     Paşa   mareti ve Mehmed Paşa Camisi’nin tabhane birimlerinde bulunan ocak nişleri günümüze ulaşmıştır. Y  rg     Paşa   mareti tabhane birimlerinde orta sofaya açılan kapıların yanında, pencerelerin kar  sısında birer ocak bulunmaktadır (  ekil 5.36; A.17). Mehmed Paşa Camisi’nin dışta kalan tabhane birimlerinde güney cephesinde birer ocak yer almaktadır (  ekil 5.36). Mustafa Bey   mareti’nin tabhane birimlerinin batı duvarlarındaki iki ni   özgün tasarımda ocak olabileceği gibi özgün ocaklar ortadan kalkmış da olabilir. Hızır Paşa   mareti’nin tabhanelerinde bulunması gereken ocaklar ise günümüze ulaşmamıştır.

Yörgüç Paşa Zaviyesi tabhane ocakları

Mehmed Paşa Camisi tabhane ocakları

Şekil 5.36 : Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi tabhanelerinde ocaklar (planlar: Ayverdi ve Yüksel).

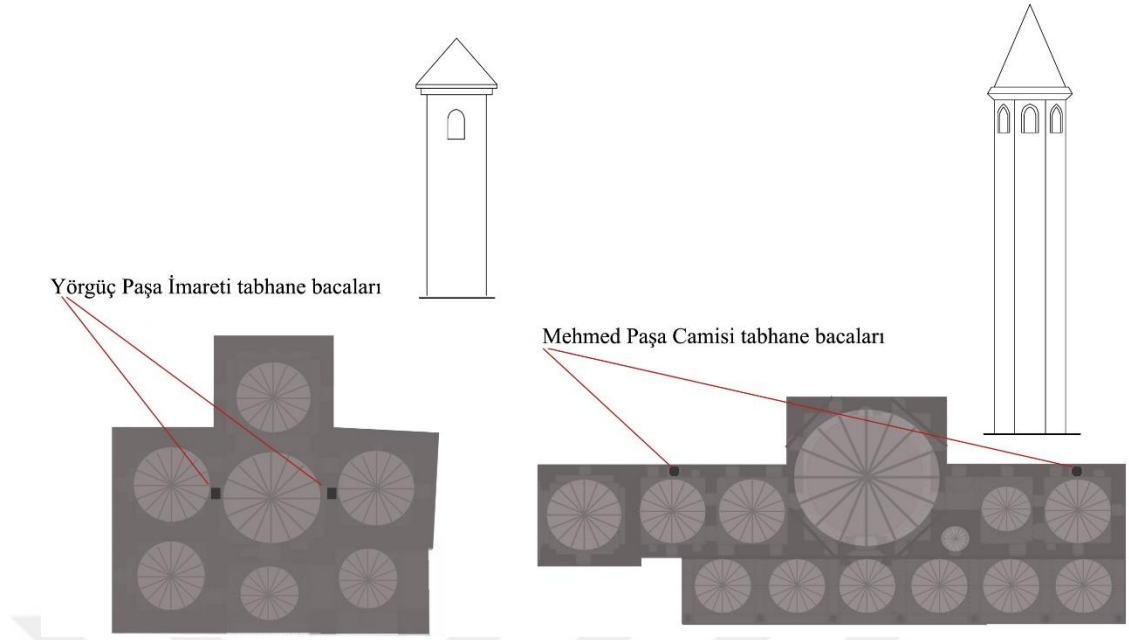
5.4.7 Bacalar

Bacaları estetik bir yapı olarak değerli kılan, çatının üstünde kalan gövde [kürsü] ile gövde üzerinde bulunan ve dumanın çıktığı açıklıkları örten külahlardır. İmaretler, medreseler, mutfaklar ve hamamlarda bacalara rastlanmaktadır.

Amasya Mustafa Bey Hamamı'nda yüksek kürsüleri ile dikkat çeken bacalar ögün değildir (Şekil A.157). Diğer hamamlarda, özgünük bakımından kayda değer bir baca düzenlemesi bulunmamaktadır (Şekil A.186).

Mustafa Bey İmareti ve Hızır Paşa İmareti'nin tabhane birimlerinin bacaları ortadan kalkmıştır. Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'nin tabhane birimlerinin bacaları ise günümüze ulaşabilmiştir.

Erken Osmanlı mimarisinde bacalar her yüzünde dumanın tahliyesi için açılmış birer boşluk bulunan dörtgen gövdeli ve pramidal külahlıdır. Yapımında tuğla ya da taş kullanılmıştır. Bacaların çoğu sade bir tasarıma sahip olmakla birlikte bazılarında kirpi saçak bir bezeme unsuru olarak yer almıştır. On beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha özenli baca tasarımlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Köşklü, 2001, s. 210). Bu dönemde, II. Bayezid tarafından İstanbul, Amasya ve Edirne'de inşa ettirilen külliyelerde bulunan bacaların önceki örneklerle göre daha uzun olan gövdelerinin daha karakteristik bir ifadeye sahip olduğu söylenebilir. Amasya'daki II. Bayezid Külliyesi dahilinde bulunan medresenin çokgen gövdeli bacaları Sinan döneminde gelişecek olan farklı tip bacaların habercisi olmasıyla özellikle dikkat çekicidir (Köşklü, 2001, s. 211).

Şekil 5.37 : Yörgüç Paşa İmareti ve Mehmed Paşa Camisi tabhane bacaları
(çizim ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

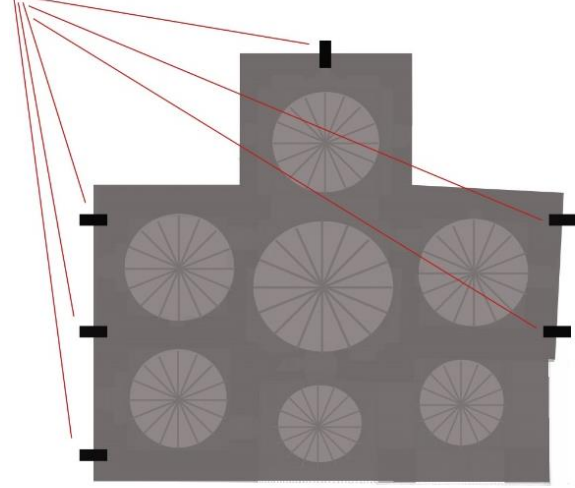
Yörgüç Paşa İmareti’nde bulunan iki baca da her yüzlerinde sivri kemerli birer boşluk bulunan dörtgen gövdeli ve pramidal külahlıdır. Bacalar, sadelikleriyle erken Osmanlı geleneğini yansıtmakla birlikte özgün gibi görünmemektedir (Şekil 5.37; A:27).

Mehmed Paşa Camisi tabhane birimlerinin bacaları her yüzünde sivri kemerli birer boşluk bulunan çokgen gövdeli, pramidal külahlıdır. Kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 5.37; A.74). Uzun, çokgen gövdeli bu bacalar, özellikle aynı yıllarda II. Bayezid Medresesi’nin bacaları ile paralellik göstermektedir.

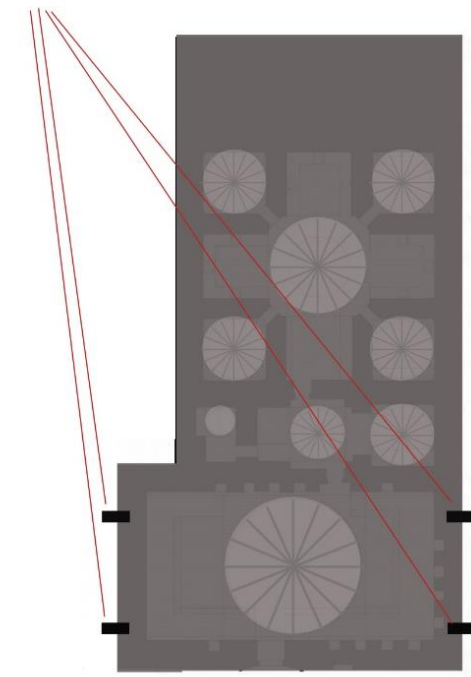
5.4.8 Çörtenler

Amasya Yörgüç Paşa İmareti’nde, batı tabhanesinin batı cephesinde iki, doğu tabhane ve kuzeydoğuda yer alan odanın doğu cephesinde üç, mihrap eyvanının güney cephesinde bir olmak üzere toplam altı; Tokat Yörgüç Paşa Hamamı’nın soyunmalık [camekan] biriminde kubbeyi gizleyen parapet duvarının doğu ve batı cephelerinde ikişer adet olmak üzere toplam dört; Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi’nin doğu, batı ve güney cephelerinde taşıyıcı sistem akslarına denk gelecek şekilde, beden duvarları üzerinde yer alan kirpi saçak içinde ikişer adet olmak üzere toplam altı; Amasya Hızır Paşa Hamamı’nın sıcaklık bölümünde örtüyü gizleyen parapet duvarında batıda iki, doğuda bir olmak üzere toplam üç çörten tespit edilmiştir (Şekil 5.38).

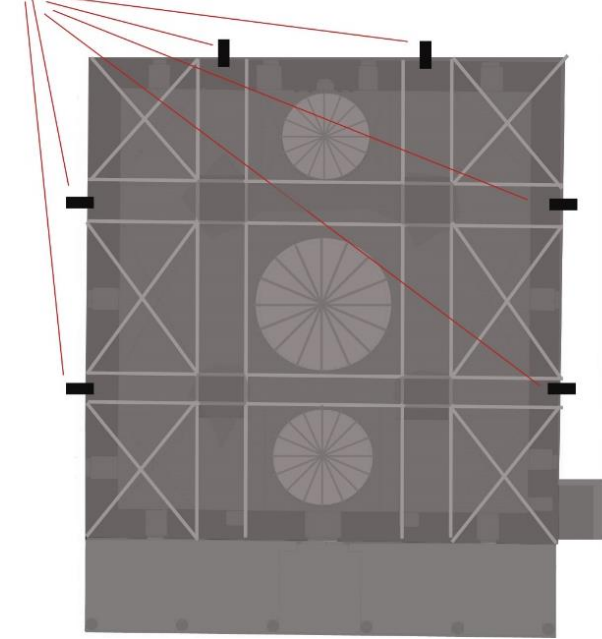
Yörgüç Paşa İmareti çörtenleri

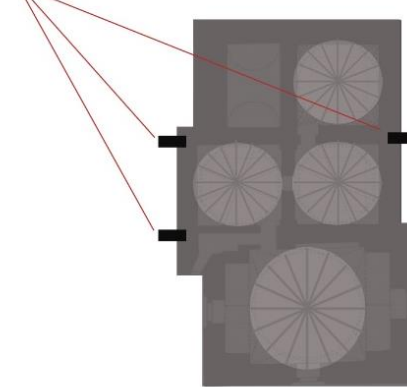
Yörgüç Paşa Hamamı çörtenleri

Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi çörtenleri

Hızır Paşa Hamamı çörtenleri

Şekil 5.38 : Yapılarda tespit edilen çörtenler (çizim ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

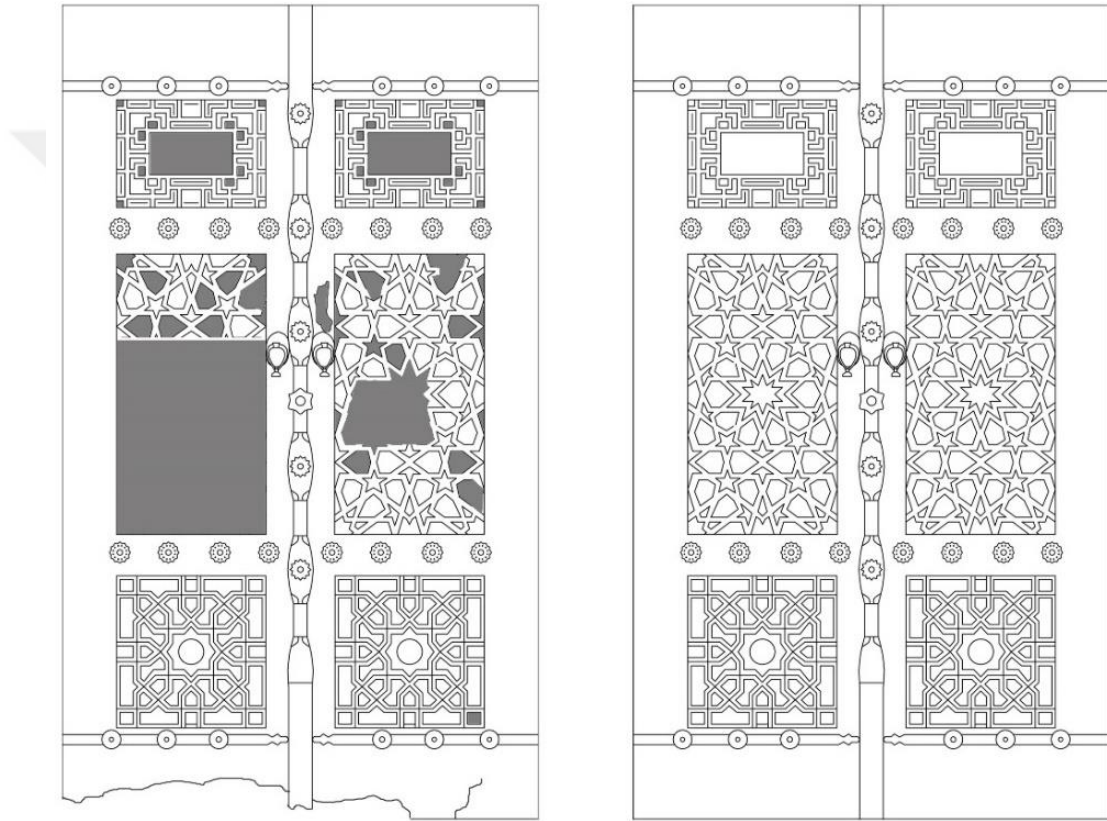
Hızır Paşa Hamamı'nda bulunan çörtenlerden bazılarının, Oltulu'nun 2006 yılında tamamlanan çalışması sırasında bulunmaması, çörtenlerin, daha sonraki onarım sırasında konuldukları ve özgün olmadıklarına işaret etmektedir (Şekil A.186). Yörgüç Paşa İmareti, Yörgüç Hamamı ve Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde yer alan çörtenler ise özgün görünmektedir. İmaret ve hamamdaki çörtenler taş, camideki çörtenler ise kiremittir (Şekil A.43; A.105; A.146).

5.5 Dekorasyon Programı

Dekorasyon öğeleri ahşap işçiliği, taş işçiliği, çini ve kalemşi başlıkları altında incelenmiştir.

5.5.1 Ahşap İşçiliği

Günümüze özgün olarak ulaşan ve ahşap işçiliği bakımından değerli olan tek ahşap unsur Amasya Müzesi'nde sergilenen Mehmed Paşa Camisi'nin kapısıdır. Kapı, 243x139 santimetre ölçülerindedir (Şekil 5.39; A.90).

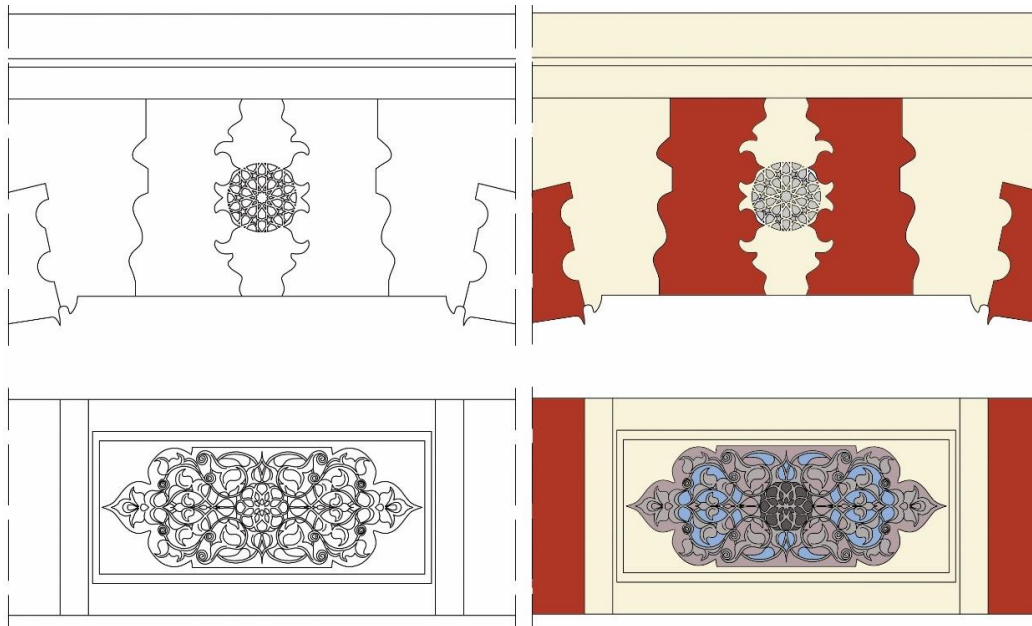
Şekil 5.39 : Mehmed Paşa Camisi ahşap kapı kanatları (rölöve-restitüsyon çizimi: Mustafa Çağhan Keskin).

Üç panoya ayrılan kapı kanatları, üçer ayrı geometrik kompozisyon ile süslenmiştir. Panolardaki kompozisyonlar, sahte Kündekârî tekniği ile meydana getirilmiştir (Doğanbaş, 2014, s. 251). Üstteki panolar ağırlıklı olarak dikdörtgen şeklindeki figürlerden oluşan bir kompozisyona sahiptir. Bu panoların ortasındaki kayıp dikdörtgen parçalar, cümle kapılarının bu kısmında bulunan kitabelikler olmalıdır. Altta yer alan panolarda ortasında bir madalyon bulunan sekiz köşeli yıldızlar çevresinde gelişen bir geometrik kompozisyon yer almaktadır. Orta sırada bulunan panoların ikisi de kötü durumdadır. Sol kanattakine nispeten daha iyi durumda olan

sağ kanattaki panodan anlaşıldığına göre, kompozisyon on kollu bir yıldızı merkez almaktadır. Panoların arasında ajur tekniğiyle yapılmış dörder madeni kabara ile, kapı kanatlarında karşılıklı stilize ejder figürlerinden oluşan tokmaklar yer almaktadır (Doğanbaş, 2014, s. 251). Kapı, genel kompozisyon ve teknik itibarıyla on beşinci yüzyıl geleneğini yansıtmaktadır. Özellikle, Amasya Bayezid Camisi ile Vezirköprü Tacettin Paşa Camisi'nin ahşap kapıları ile karşılaştırılabilir.

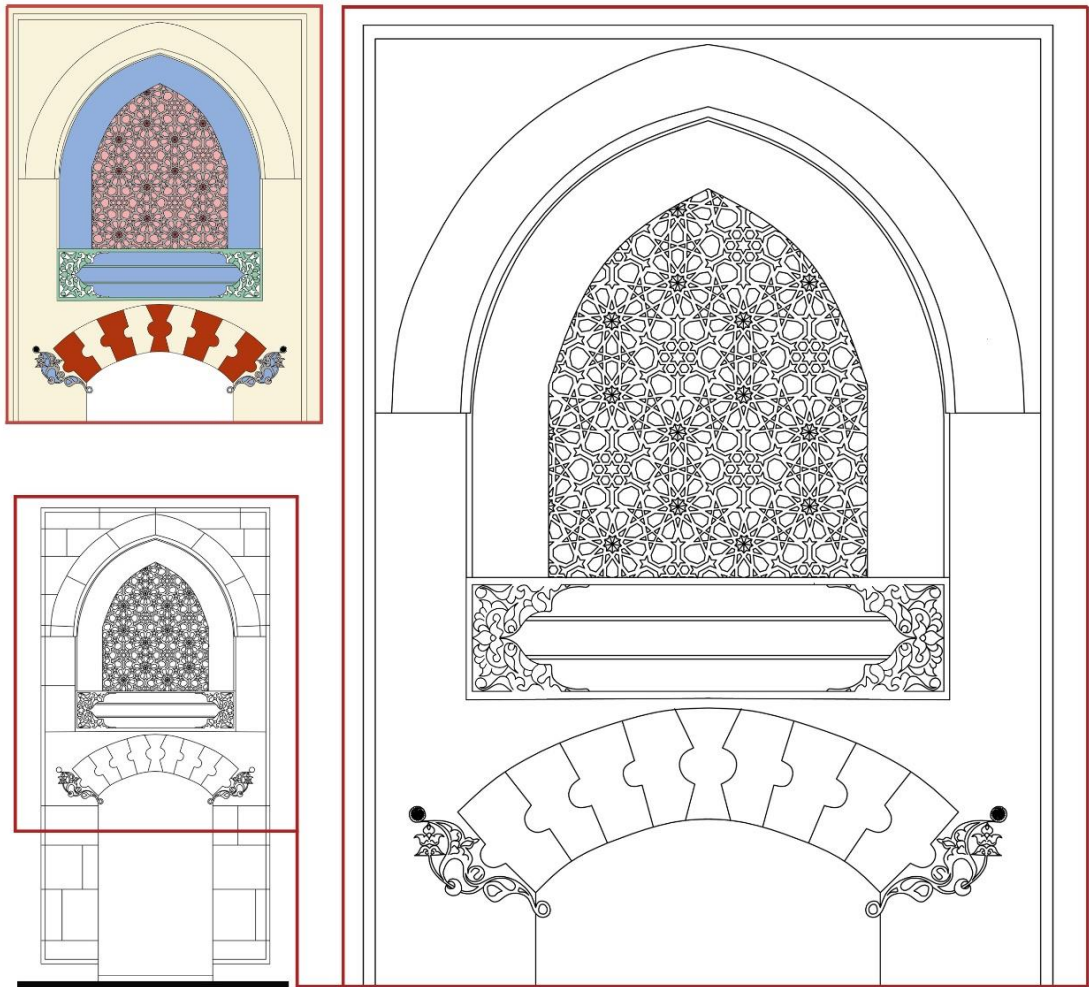
5.5.2 Taş Süsleme

Amasya Yörgüç Paşa İmareti taş işçiliği ve dekorasyon repertuarı bakımından oldukça zengindir. Bezeme programı özellikle giriş eyvanında toplanmıştır (Şekil A.4). Eyvanı tanımlayan Bursa kemerinin oturduğu üzengi, beş sıra mukarnaslı bir niş ve altında kırmızı renkli ignimbiritten meydana getirilmiş bitkisel motifli konsollara oturmaktadır. Konsolların arasındaki yüzeyde rumi ve palmetlerden meydana gelen bitkisel motifler barındıran dairesel bir madalyon [ya da gülbezek] yer almaktadır (Şekil A.36). Profilli kemer kilit taşının kuzeye bakan dış yüzünde dairesel madalyon içinde beş kollu yıldızlar ile çevrelenen on kollu bir yıldızdan meydana gelen geometrik bir kompozisyon oyulmuştur. Kilit taşı ve iki yanındaki ikişer taşın alt yüzünü kaplayan yekpare mermere işlenen kartuşun içinde, merkezinde oyma bir kabaranın bulunduğu rumi ve palmetlerden meydana gelen bitkisel bir kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 5.40; A.37).

Şekil 5.40 : Giriş eyvan kemerinin kilit taşı çevresinde bezeme [dişey ve yatay yüzeyler] (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).

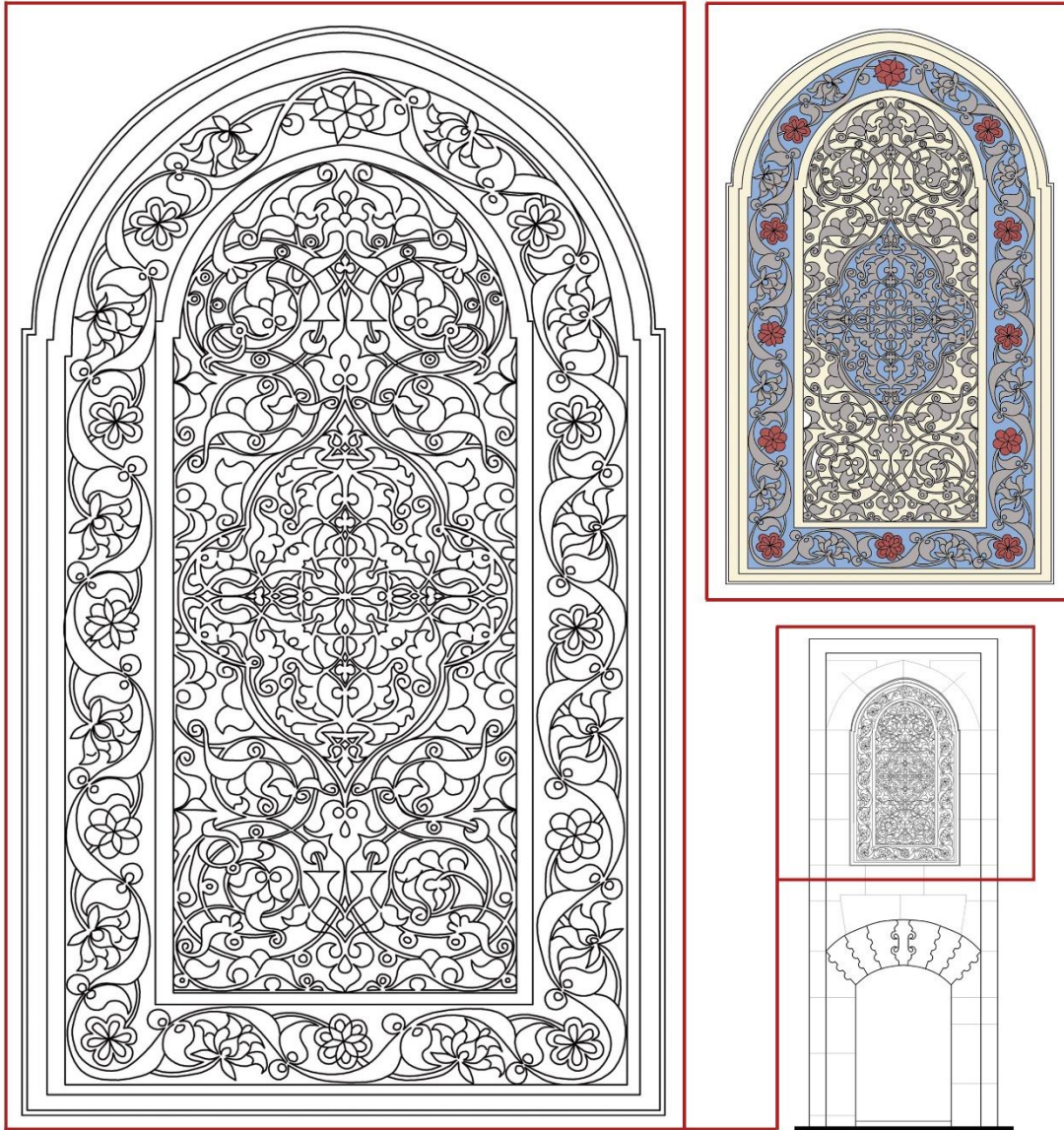
Cümle kapısının üzerinde sivri kemerli bir pano yer almaktadır. Panonun alt bölümünde kitabe, çevresinde ise Kur'an'dan ayetlerin bulunduğu yazı kuşağı bulunmaktadır. Panonun yüzeyi, temelde bir altıgen oluşturacak biçimde yerleştirilmiş altı adet dokuz kollu yıldız motifinin merkezinde altı kollu bir yıldız bulunan geometrik düzenlemenin tekrarlanmasından meydana gelmektedir. Yıldız kollarının kesiştiği alanlarda beş köşeli yıldızlar ve sekizgenler yer almaktadır. Giriş kapısı kemerinin üzengi taşlarında, dilimli rûmi içine yerleştirilmiş palmet kabartması bulunmaktadır. Ruminin alt yaprak ucunda fırıldak biçiminde bir düğme, üst yaprak ucunda ise çark-ı felek motifi yer alır (Şekil 5.41; A.5; A.33; A.34).

Şekil 5.41 : Yörgüç Paşa İmareti taçkapı bezeme programı (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).

Giriş eyvanının doğusunda bulunan kapının üzerinde yer alan sivri kemerli panonun üzerinde yeşil, mavi ve kırmızı renklere boyanmış bitkisel bir kompozisyon yer almaktadır. Panonun merkezinde bulunan şemsenin içinde rumi ve palmetlerden meydana gelen düşey bir kompozisyon bulunmaktadır. Rumi, palmet ve dallar yeşile,

şemsenin yüzeyi ise maviye boyanmıştır. Şemsenin dikey eksen uçlarındaki palmetlerden çıkan ve dairesel kıvrımlar halinde kompozisyonu tamamlayan dalların üzerinde rumiler yer almaktadır. Bu kompozisyon, mavi yüzey üzerinde, yeşil renkli rumiler, dallar ve profilden görünüşü verilen şakayıklar ile kırmızı renkli üstten görünüşü verilen hatayi üslubundaki şakayıkların birbirine eklenerek tekrarlandığı bir kuşak ile çevrelenmiştir (Özbek, 2002, s. 411) (Şekil 5.42; A.35).

Şekil 5.42 : Kuzeydoğu odanın kapısı üzerinde bulunan bitkisel bezemeli pano (çizim: Mustafa Çağhan Keskin).

Bunun dışında, altı sıra mukarnas kavsaralı mermer mihrap, bezeme unsuru olarak değerlendirilemeyecek olsa da, taş işçiliği açısından irdelenebilir (Şekil 5.31; A.32).

Havza Mustafa Bey İmaretî'nde cümle kapısı sövesini meydana getiren taşlardan yalnızca birinde, içinde altı kollu yıldız işlenmiş dairesel bir madalyon

bulunmaktadır. Bu planlanan ancak tamamlanmayan bir bezeme kompozisyonunun varlığını düşündürmektedir. Öte yandan, kapı düzenlemelerinde taş işçiliğine rastlanmaktadır. Taç kapı kavsarası, ortasında iri bir sarkıt bulunan bir sekiz sıra mukarnasıdır (Şekil 5.22; A.46; A.47). Kuzeydoğudaki odanın dışarıya açılan kapısının altı sıra mukarnas bulunmaktadır (Şekil 5.22; A.53). Sundurmaya açılan cephesinde yer alan geniş kemerin doğu ayağının oturduğu üzengi taşı iki sıra istalaktitlidir (Şekil A.53). Tabhane kapılarının üzerinde yer alan Bursa kemerlerinin üzengileri profillidir (Şekil 5.22; A.50; A.51).

Hızır Paşa İmareti'nde taş süsleme yoktur. Taş işçiliği bakımından değerlendirilebilecek tek unsur mescid eyvanı ile sofayı ayıran kemerin profilli üzengisidir (Şekil A.64).

Mehmed Paşa Camisi'nde son cemaat revağında sütun başlıklarında, cümle kapısının iç yüzünde dekoratif kemerlerde, mihrap ve minberde özenli taş işçiliğine rastlanır. Son cemaat yeri revağındaki yedi sütun başlığında mukarnas, gülçe ve kabarlara yer verilmiştir. Harem taç kapısı önüne gelen iki sütun başlığı tamamen mukarnaslı, diğerlerinin yalnızca köşeleri mukarnaslıdır. Yalnızca köşeleri mukarnaslı olan beş başlığın dört yüzünde birer kabara ya da gülçe [rozet/madalyon] bulunmaktadır. Sütun başlıklarında iki farklı tip kabara ve üç tip gülçeye yer verilmiştir (Şekil 5.16; A.81; A.82; A.83; A.84; A.85; A.86; A.87).

Altı sıra mukarnaslı bir nişe sahip olan mihrabın köşeliklerinde de sütun başlıklarındakileri andıran birer gülçe bulunmaktadır. Mihrabın üzerinde yer alan lotus-palmet frizi mihrap bezeme programını tamamlar (Şekil 5.31).

Caminin taş işçiliği repertuarı bakımından en zengin bölümü minberdir. Minberdeki taş işçiliği bezeme repertuarı özellikle doğu cephe ve kuzey yöndeki giriş kısmında toplanmıştır (Şekil 5.32; A.95; A.96; A.97; A.98). Minberin doğu cephesi yarım daire profilli silmelerle çevrelenmiş bölmelere ayrılmıştır. Bütün bölmelerin çevresi, altta, üzerinde beş yapraklı çiçek biçiminde sitilize edilmiş şakayıklar bulunan daglalı kıvrımları bulunan sap ve üstte yine kıvrımlar yapan birbirine eklenmiş dilimli rumîlerden meydana gelen tek bir bordürle kuşatılmıştır.

Eşkenar dik üçgen şeklindeki yan aynalık silme ile çevrelenmiştir. Silme dizisini sekiz kollu yıldızlar oluşturan zikzaklardan meydana gelen geometrik bir kompozisyon ortaya koyan bordür takip eder. Aynalık yüzeyindeki asimetrik bitkisel

kompozisyon, birbirine eklenmiş rumîlerin kıvrımlar yaparak üçgen ağırlık merkezinde oluşturdıkları bir beşgenden müteşekkildir. Rumîler son derece detaylı işlenmiştir. Üçgenin üst köşesi ters ve düz ‘S’ kıvrımlı bir tepelikle, alt köşe ise ters palmet şeklindeki bağ motifiyle sonlanmaktadır (Özbek, 2002, s. 148-149).

Minber korkuluğu, aynalıdaki silme dizisini tekrarlayan bir düzenleme ile çevrelenmiştir. Korkuluk düzenlemesi, temelde içi oyma tekniğiyle [ajur] işlenmiş bitkisel kompozisyonlu, uçları üç dilimli sivri kemer şeklinde düzenlenmiş iki kartuştan oluşur. Aşağıda kalan kartuş kompozisyonu, kartuş uçlarındaki palmetlere sapan rumilerden meydana gelmektedir. Üstteki kartuşun içinde, yatay ve dikey şekilde merkezde bulunan dört palmetten dikey olanlarının taç yapraklarından çıkan iki rumînin uçları sivri bir kemercik oluşturarak adeta kartuş içinde ikinci bir kartuş meydana getirir. Sivri kemerciğin ucundaki yapraktan çıkan yarım daire kıvrımlı saplar tarafından taşınan dilimli rumîler bir tepelikte birleşerek kompozisyonu tamamlamaktadır. Kartuşları, ortasında yarım küre biçiminde, dört rumî yaprak ile çevrelenmiş bir bölme birleştirmektedir. Korkuluk içi kahverengiye boyanmıştır.

Süpürgelik kısmı, bir sıra yarım daire profilli silme ile çevrelenen kare şeklinde, içinde iki sıra silmeli sivri kemerle kuşatılan üç dilimli kemerli üç bölmeye ayrılmıştır. Yandaki iki bölmenin dilimli kemerin içinde kalan yüzeyleri bitkisel kompozisyon işlenmişken, ortadaki bölmenin içi boşaltılmıştır. Kuzeydeki bölmenin yüzeyinde, çapraz geçmeler yapan saplar ile şakayık ve hatayi çiçeği kabartması ile doldurulmuştur. Güneydeki bölmenin yüzeyi ise, sapları ve uçları geçmeler yaprak düğümler meydana getiren rumîlerden oluşan bir kompozisyon ile değerlendirilmiştir.

Köşk kısmı altına denk gelen geçit kısmı üç dilimli sivri kemerlidir. Kemer üzengileri yarım palmet şeklindedir. Köşeliklerde, çatallanarak kıvrımlar yapan sapın üzerinde yer alan dilimli rumîlerden meydana gelen bir kompozisyon yer almaktadır.

Geçit açıklığının üzerinde, içinde, şemse motifini andıran bir kartuş bulunur. Sapları yatay ekseninde çapraz geçme yapan iki rumî, tepeliklerini oluşturan palmetlerin geriye doğru kıvrım yapan yaprakları tarafından çevrelenir. Dikey ekseninde yer alan iki palmetin taç yapraklarından çıkan rumî kartuş içindeki kompozisyonu tamamlarken, rumîlerin uçları yarım palmet şeklinde sona ererek kartuş dışında kalan köşeleri doldurmaktadır (Özbek, 2000, s. 250).

Köşk kısmında lentoların altı kısmında dekoratif kemerler, ayakların arasında ise doğu ve batı yönünde dalgalı kıvrımlar yapan rumîlerden oluşan bitkisel kompozisyonlu bir bordür ile kuşatılan oyma tekniği ile yapılmış altı köşeli yıldızlardan meydana gelen mermer korkuluklar yer almaktadır. Köşk üzerinde alem oluşturacak şekilde düzenlenmiş bir kasnak üzerinde soğan biçimli dekoratif kubbecik bulunmaktadır. Kubbenin yüzeyi, aralarına ters palmetler oyulan düğüm kabartmaları ile süslenmiştir. Saçak kısmında, mihrabın üzerinde de tekrarlanan lotus-palmet frizi uzanır.

Minberin doğu ve batı yönleri simetrik olarak bölümlenmesine rağmen, batı cephesi, batı duvarına olan yakınlığı nedeniyle çok görünmeyeceği düşünüldükçe mihraba bakan doğu cephenin aksine özenli şekilde işlenmeden bırakılmıştır.

Kuzeye bakan kapı açıklığı sövesi, eşik ortasında düğümlenerek simetrik şekilde uzanan üçlü saç örgüsü şeklinde geçmeler yapan rumîlerden meydana gelen bitkisel kompozisyonlu bordür işlenmiştir. Söveler ve sivri formlu kapı kemeri içeri doğru kademelenen üç profilli silme ile kuşatılmıştır.

Minber kapısının kanatları, ikili zencirek geçmelerden oluşan bir bordürün çevreleyerek birbirinden ayırdığı dörder farklı panoya ayrılmıştır. En üstteki panolar, kapı açıklığının formuna uygun olarak şekil alan sivri kemerli olarak düzenlenmiş ve on kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyonu barındırmaktadır. Altındaki kare şeklindeki panolara birbirini tamamlar şekilde geometrik kufi harflerle Kelime-i tevhid işlenmiştir. Yazı panolarının altındaki panolarda aralarında altıgen kabartmalar bulunan, dokuz ve on iki kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyona yer verilmiştir. En altta kalan kare panolar ise kırık çizgilerin birbirine geçmesiyle oluşturulmuş bir geometrik kompozisyon ile değerlendirilmiştir (Şekil 5.32; A.257).

Minberin bezeme programında yer bulan bazı kompozisyonlar, Amasya ve çevresindeki daha erken örnekleri izlemektedir. Örneğin, mihrabın doğu yüzünü bölmelere ayıran ve çevreleyen bordür düzenlemesi Yörgüç Paşa İmareti'nin kuzeydoğu odanın giriş kapısı üzerinde yer alan bitkisel motifli kompozisyonu çevreleyen bordürün bir tekrarıdır (Özbek, 2000, s. 148). Köşk kısmının saçağında bulunan lotus-palmet frizi mihrabın üzerinde tekrarlanmakla birlikte, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi taçkapısının üzerindeki frizi hatırlatmaktadır.

Hamamlar dekorasyon bakımından zengin değildir. Taş işçiliği örnekleri, özellikle sıcaklık bölümünde kurnalar ve ayna taşlarında toplanmıştır. Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nda taç kapı üzerindeki kitabe ve kapı kemerinin kilit taşı yüzeyindeki yazı madalyonu dışında taş işçiliği yalnızca sıcaklık mekanında kurnaların ayna taşlarında görülmektedir (Şekil A.143). Kötü durumdaki ayna taşlarında musluk deliklerinin üzerinde yer alan üç dilimli kemerciklerin tepesinde rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflere yer verilmiştir (Şekil A.155; A.156).

Amasya Mustafa Bey Hamamı'nın ikinci sıcaklık kısmında bulunan sekilerin yanındaki korkuluklar kafes oyma tekniğiyle yapılmıştır. Merkezlerinde altı köşeli yıldızlar bulunan on ikigenlerin birbirine geçmesiyle meydana gelen bir geometrik kompozisyona sahiptir. Korkuluğun üzerinde, yaprak yüzeyleri oyma tekniğiyle boşaltılmış, dalları yana doğru açılan palmet motifi yer almaktadır (Özbek, 2002, s. 437) (Şekil A.168). Geometrik kompozisyon Anadolu Türk dönemi mimarisinde sıkça tercih edilen bir kurguya sahiptir. Örneğin, Konya'da Sahip Ata Türbesi'nin pencere alınlıklarında, Bursa'da Yeşil İmareh hünkar mahfili altındaki localarda, İstanbul'da Şehzade Camisi hünkar mahfili girişindeki şebekede, Mimar Sinan Türbesi bahçesinin çevreleyen korkulukta, Süleymaniye Camisi şadırvanında bronz şebekede, Edirne'de Eski Cami minber basamağında ve Selimiye Camisi avlusundaki bir pencere aynalığında aynı geometrik kompozisyona yer verilmiştir.

Kurnalar birbirinden farklı şekillerdedir. Kurna yüzeylerinde zorlukla seçilebilen bir takım işlemlere rastlanmaktadır. Güney eyvanla batı eyvanın köşesinde yer alan kurnanın ağız kısmında geometrik bir bezeme kuşağı nispeten iyi durumdadır. Sıcaklık mekanında bulunan kurnaların ayna taşlarında birbirinden farklı motifler bulunmaktadır. Rûmi ve palmet çeşitlemeleri sergileyen motiflerin hepsi muslukların üzerindeki üç dilimli kemerciklerin tepesinde yer almaktadır (Şekil A.169; A.170; A.171; A.172). Ayna taşlarındaki bitkisel bezeme motifleri, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın ayna taşları ile aynıdır.

Özetle, yapılarda örnekleri izlenen taş süsleme repertuarı Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimari bezeme programında kullanılan geleneksel figürlerin çeşitlemelerinden meydana gelmektedir.

5.5.3 Çini

Yapılarda özgün çini bulunmamaktadır. Hüseyin Hüsameddin (2007a, s. 211), Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nin diğer adının Rüstem Paşa tarafından yaptırılan çini dekorasyona nispeten 'Çinili Cami' adıyla anıldığını bildirmekle birlikte, on altıncı yüzyıl ortalarına ait olduğu anlaşılan çiniler günümüze ulaşmamıştır. Mehmed Paşa Camisi mihrap üzerindeki kitabelik kısmında yer alan çini panonun da özgün olmadığı değerlendirilmektedir (Top, 1997, s. 221).

5.5.4 Kalem işi

Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde kalem işi bezemeye rastlanmaktadır. Sıva üzerinde bulunan kalemişi bezeme özgün değildir. Özgün olduğu değerlendirilebilecek tek kalemişi bezeme kompozisyonu Mehmed Paşa Camisi minberinin köşk kısmında yapıya birleşen güney yüzeyde bulunmaktadır. Temelde on kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyon siyah, kırmızı ve beyaz renkler kullanılarak oluşturulmuştur (Şekil A.97).

5.6 Yazı

Yazı unsurunun değerlendirilmesinde özgünlük esas alınmıştır. Bu bakımdan, özgün olmayan kalemişi yazılar dikkate alınmamıştır. Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mehmed Paşa Camisi, Havza Mustafa Bey İmareti, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ile Yörgüç Paşa İmareti'nde bulunan türbedeki mezar taşlarında özgün yazı unsuruna rastlanmaktadır. Yazıların tamamı Arapça'dır.

Yörgüç Paşa İmareti'nde yazı giriş kapısı üzerinde toplanmıştır. Giriş açıklığı kemerinin üzerinde, ortasında geometrik bezeme sathı bulunan, sivri kemerli pano yazı kuşağı ile çevrelenmiştir. Geometrik bezemenin altında dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış inşa kitabesi yer almaktadır. Mermer üzerine oyulmuş olan üç satırlık inşa kitabesinin iki yanında bitkisel bezeme bulunmaktadır. İnşa kitabesi üzerinde yer alan ve geometrik bezeme sathını çevreleyen yazı kuşağı ise Kur'an'dan iki ayetini [Tevbe Sûresi'nin 18 ve 19. ayetleri] içermektedir. Harfler siyah, zemin ise mavi renge boyanmıştır (Şekil 5.43; A.33; A.34).

Kitabe Metni (Tüfekçioğlu, 2001, s. 207);

Huve'l-baki enşaa hazihî'l-imarete'l mubarekete'l mensûbete ile'l-fukarâî ve'l mesâkîni fî eyyâmî'd devlet'i sultani'l azam ve'l hakani'l-mu'azzam gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn ebu'l feth es-sultân Murâd Han bin el-merhûm es-sultan Muhammed el-müştehir bi-ibni 'Osmân halleda'lahu sultânehû, el-emîru'l kebîr ve'l-vezîru'l-hatir celâlû'd-devle ve'd-din Yûrgûc Bâşâ ibn 'Abdu'llah el Atâbekî fî gurrati şehri Muharrem senete erbain ve selasine ve semanimâyeh.

Günümüz Türkçesi:

O [Allah] bâkidir, Atabey, Abdullah oğlu, büyük emir, değerli vezir, dinin ve devletin büyüğü [celâlû'd-devle ve'd-din] Yörgüç Paşa, Osmanoglu diye şöhrat bulmuş merhum Sultan Mehmed'in oğlu, yüce sultan ve ulu hakan, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası Sultan Murad Han'ın –Allah saltanatını ebedileştirsin- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına, 834 [1430] yılının muharrem ayı başında bu mübarek imareti inşa ettirdi.

Tevbe Sûresi ve Besmele:

İnnemâ ya'muru mesâcidallâhi men âmene billâhi vel yevmil âhiri ve ekâmes salâte ve âtez zekâte ve lem yahşe illâllâhe fe asâ ulâike en yekûnû minel muhtedîn (Kur'an, 9/18). Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm (Kur'an, 1/1). E cealtum sikâyetel hâcci ve ımâratel mescidil harâmî ke men âmene billâhi vel yevmil âhiri ve câhede fî sebilillâh, lâ yestevûne indallâh, vallâhu lâ yehdîl kavmez zâlimîn (Kur'an, 9/19).

Günümüz Türkçesi:

Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur" (Kur'an, 9/18). Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla (Kur'an, 1/1). Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimselerin amelleri gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah zalim topluluğu doğru yola erdirmez (Kur'an, 9/19).

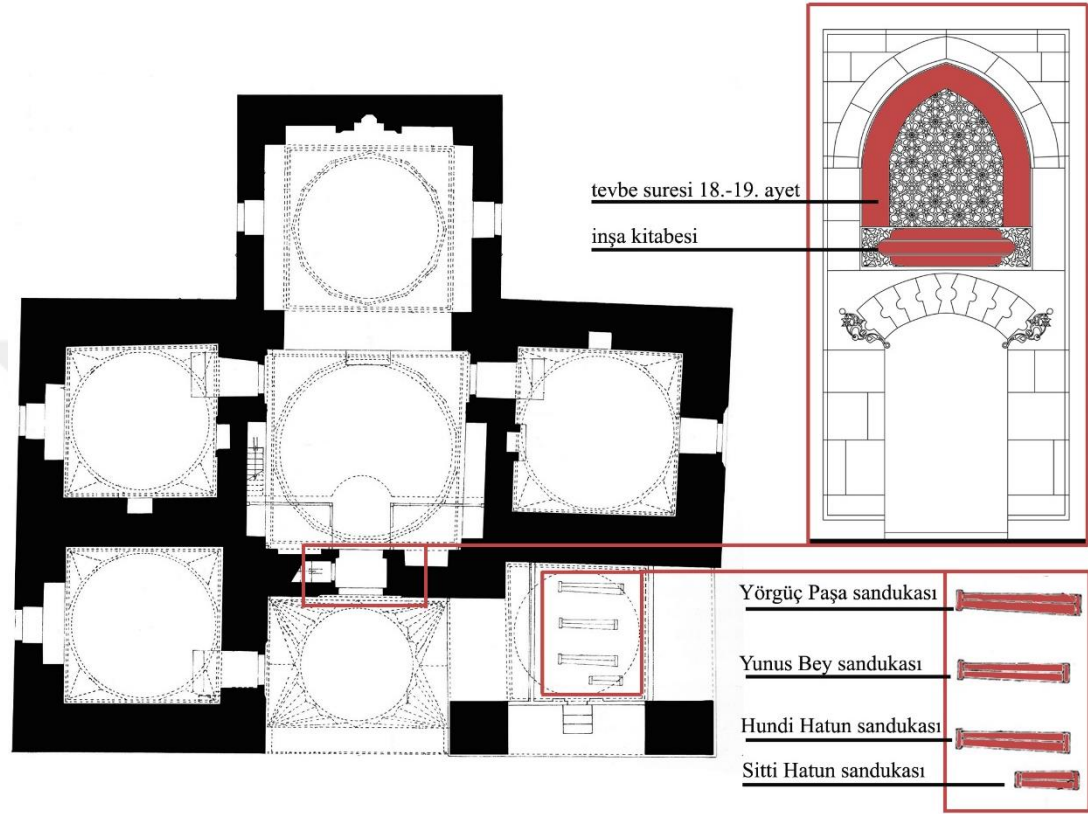
Türbe kısmında güneyde kuzeye sırasıyla Yörgüç Paşa, oğlu Yunus Bey, iki kızı Hundî Hatun ve Sitti'nin sandukları yer almaktadır.

Yörgüç Paşa'nın sandukasında (Daş, 2007, s. 252) (Şekil 5.43; A. 24);

İrtehal min alemin's-süvari ve'l asari ila hamici ez-ziya'i ve'l envar el-emirü'l münşîü'l hayrati el mübirrati banî ve fanî celal'üd-dünya ved'din Yörgüç Paşa bin Abdullah. Nevverallahu kabre el-Atabey Tabe serahu ve cealel cennete mesvahû fî evahiri zilhicce sene hamsin ve ebrain ve semani mae 845.

Günümüz Türkçesi:

Büyük hayır sahibi, Atabey, Abdullah oğlu Yörgüç Paşa -Tanrı toprağını bol etsin ve cenneti ona mekan kılsın- 845 yılı Zi'l-hicce ayı sonlarında [1442 Mayıs], kıyametin olacağı bu dünyadan Tanrı'nın ışığı ile dolu dünyaya göç etti. Dünya ve dinin durumu işte budur. Tanrı kabrini nurlandırın.

Şekil 5.43 : Yörgüç Paşa İmareti ve Türbesi'nde yazı barındıran unsurlar (plan: Ayverdi; taçkapı çizimi ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

Yunus Bey'in sandukası (Daş, 2007, s. 253) (Şekil 5.43; A.25);

Kad intekale min dar'ül-gurur min sülaleti'l-azamî ve'l ekâbir-i camii'l meali ve'l mekarim-i el-emirü'l-hatir'ü Yunus Bey bin Yörgüç Paşa nevverallahu merkadehü fi evahiri Rebiü'l-evvel erbain ve erbain ve semani mae 844.

Günümüz Türkçesiyle:

Büyükler ve ulular sülalesinden, ulu kişileri toplayan, şerefli yüce emir Yörgüç Paşa'nın oğlu Yunus Bey 844 yılı Rebiü'l-evvel ayı başlarında [1440 Ağustos], gurur dünyasından sevinç dünyasına intikal etti.

Hundi Hatun'un sandukası (Daş, 2007, s. 254) (Şekil 5.43; A.25);

Tüvvifiyet el-merhume el-masume seyyidetü'n-nisa ve'l mukadderat Hundi Hatun binti el-merhum, el-emir es-said el-mebruru bani'ül-hayrat, münşi'ül-müberrat Yörgüç Paşa talep ravzatuhu fi şuhuri Cemazi'lahire senete sittin ve erbain ve semani mae.

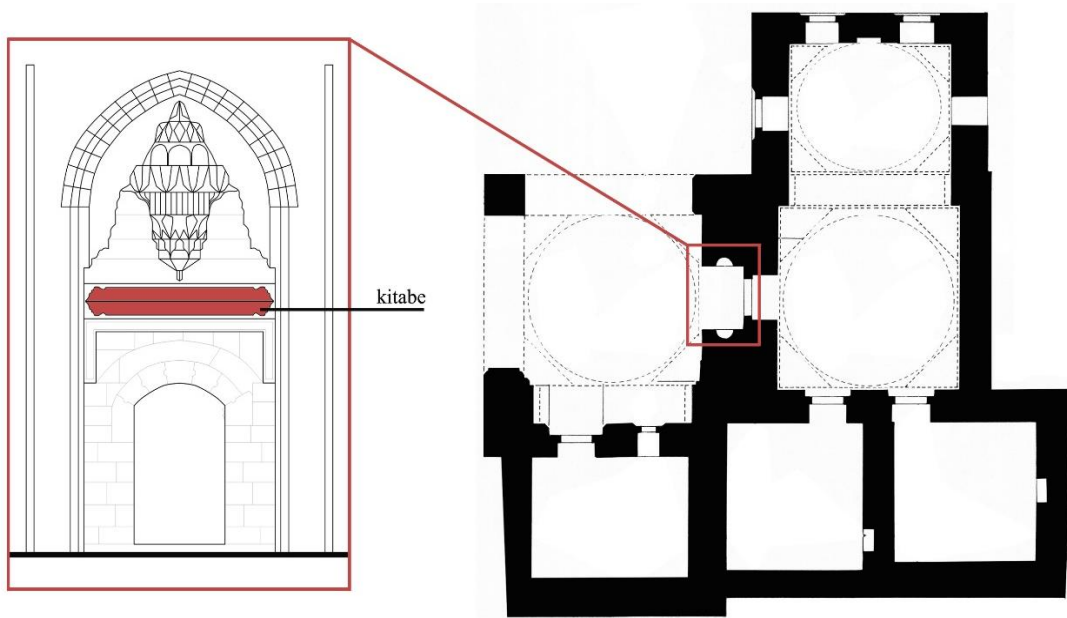
Günümüz Türkçesi:

Merhume, masume, müslüman kadınların ulusu; uğurlu, hayırlı emir, merhum, hayratı inşa ettiren Yörgüç Paşa'nın kızı Hundi Hatun –Tanrı kabrinin nurlandırsın- 846 yılı Şevval ayı başları [1443 Şubat].

Sitti'nin sandukası (Daş, 2007, s. 254) (Şekil 5.43; A.25);

Bu, büyük emir Yörgüç Paşa kızı masume Sitti'nin mezarıdır. Mezarı nurlansın. 825 yılı Şaban ayının ilk günü [Temmuz 1422].

Mustafa Bey İmareti'nde yazı inşa kitabesinden ibarettir. Taç kapı nişini üç yönden dolaşan iki satırlık kitabe, üç ayrı kartuş içine alınmıştır. Günümüzde yazı ve çerçeveler siyah renge, zemin ise beyaz renge boyanmıştır (Şekil 5.44; A.46; A.47).

Şekil 5.44 : Mustafa Bey İmareti kitabe konumu (plan: Ayverdi; taçkapı çizimi ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

Kitabe Metni (Tüfekçioğlu, 2001, s. 207):

Emere bi-inşai hâzihi'l-imareti'l-mensube ile'l-fukara ve'l-mesakin fi eyyami's-sultan ve'l hakani'l-muazzam Ebu'l Feth Sultan Murad ibn Muhammed Han el müştahir bi ibn Osman halleda'llahu sultanehu ve evzaha ale'l-alemin, burhanehu'l-emiru'l-kebir Mustafa Bey ibn el veziri'l-hatir celâli'l-mille ve'd-din Yörgüç Paşa el-Atabek ahsena'llahu akıbeta huma fi sene selâs ve selâsine ve semanemie"

Günümüz Türkçesi:

“Kuvvetli vezir, dinin ve milletin büyüğü [el veziri'l-hatir celâli'l-mille ve'd-din], Atabek Yörgüç Paşanın oğlu, büyük emir Mustafa Bey-Allah her ikisinin sonlarının güzel eylesin Osmanoğlu diye şöret bulmuş Mehmed Han'ın oğlu büyük sultan ve ulu hakan, fethin

babası, Sultan Murad'ın -Allah onun idaresinin devamlı kılsın ve onun delillerini alemlere açıklasın- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına bu mübarek imaretin inşa edilmesini emretti O, imareti, selamların en güzelinin üzerine olduğu, yaratılmışların en hayırlısının hicretinin 833/1429-1430 yılında tesis ettirdi.

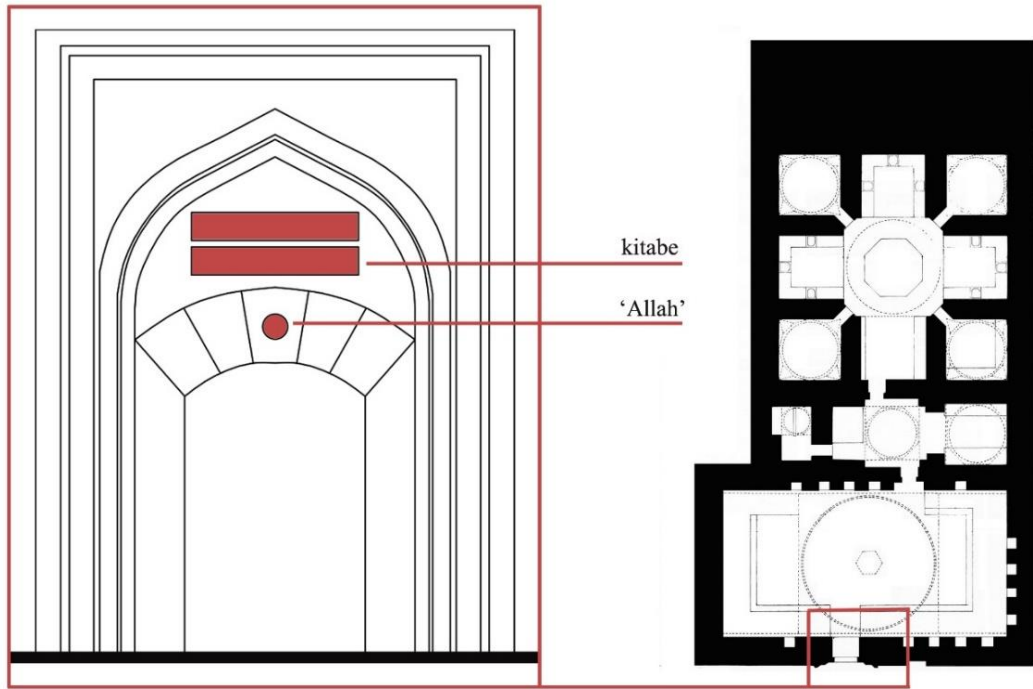
Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nda yazı giriş kapısını da içine alan sivri kemerli silme içinde yer bulmuştur. Giriş kapısı kemerinin kilit taşı üzerine, dairesel bir çerçeve içine alınmış "Allah" ifadesi işlenmiştir. İki satırlık inşa kitabesi, kemer üzerinde dikdörtgen çerçeve içinde bulunmaktadır (Şekil 5.45; A.142; A.143).

Kitabe (Tüfekçioğlu, 2001, s. 220; Uzunçarşılı, 1927, s. 25):

Emera bi-'imâratî hâze'l-hammâmî'l-mübârek fî eyyâmî devleti's sultânî'l-a'zam gıyâsî'd—
dünyâ ve'd-din, Ebi'l Feth Murâd bin Muhammed Hân halleda'llâhü mülkehû ve ebbede
devletehû el-vezîru'l-a'zam Yûrgüç Bâşâ edâma'llâhü devletehû fî seneti gurreti şevvâl
semânin selâsîne semânimâyeh.

Günümüz Türkçesi:

Mehmed Han'ın oğlu, büyük padişah, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası, Murad'ın –
Allah mülkünü devamlı kılsın ve devletini ebedi eylesin- yönetimi günlerinde, büyük vezir
Yörgüç Paşa –Allah idaresini devam ettirsin- 838 yılının şevval ayı başında bu mübarek
hamamın inşa edilmesini emretti.

Şekil 5.45 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kitabe konumu (plan: Ayverdi; taçkapı çizimi ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

Mehmed Paşa Camisi'nde yazı minber, mihrap, taç kapı ve tabhanelerin son cemaat yerine açılan kapıları üzerinde yer almaktadır. Doğu tabhanesinin üzerindeki dört satırlık kitabe Seyyid Abdî Ağa'nın 1236/1820 tarihinde yaptırdığı onarıma, batı tabhanesinin kapısı üzerindeki dört satırlık kitabe Mahmud Bey-zade Mehmed Bey tarafından 1280/1863-64 tarihinde yapılan onarıma aittir (Yüksel, 1983, s. 43). Mihrapta, kitabelikte bulunan özgün olmayan panoda Al-i İmran sûresinin 39. ayeti yer almaktadır (Top, 1997, s. 222). Taç kapı nişinin içindeki iki satırlık inşa kitabesi siyah renkli dikdörtgen mermer çerçeve içine alınmıştır. Mermer üzerine işlenmiştir (Şekil 5.46; A.89; A.91).

Kitabe metni (Yaşar, 2007a, s. 98);

Enşee hâzihi'l-imârete'l mübârekete fi-eyyâmi'd-devleti's-sultânî'l-a'zam Bâyezid Hân ibn Muhammed Hân halleda'llahü sultânehu vezir'ül-kebîr Muhammed Paşa zide kadruhu fi-târîhi muharrem senete tis'a mi'e.

Günümüz Türkçesi;

Bu mübarek imareti, 891/1486 yılının Muharrem ayında, büyük Sultan, Muhammed Han oğlu Bayezid Han'ın –Allah saltanatını ebedileştirsün- yönetimi günlerinde büyük vezir Mehmed Paşa inşa ettirdi.

Minber kapısı üzerinde mermerden oyulmuş, tek satırlık bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış, iki tarafında bitkisel motifler bulunan bir kartuş içine alınan metin Mü'min Sûresi'nin 16. ayetini içermektedir (Özbek, 2000, s. 151) (Şekil 5.46; A.98);

Yevme hum bârizûne lâ yahfâ alâllâhi min hum şey'un, li menil mulkul yevme, lillâhil vâhidil kakhârî (Kur'an, 40/16).

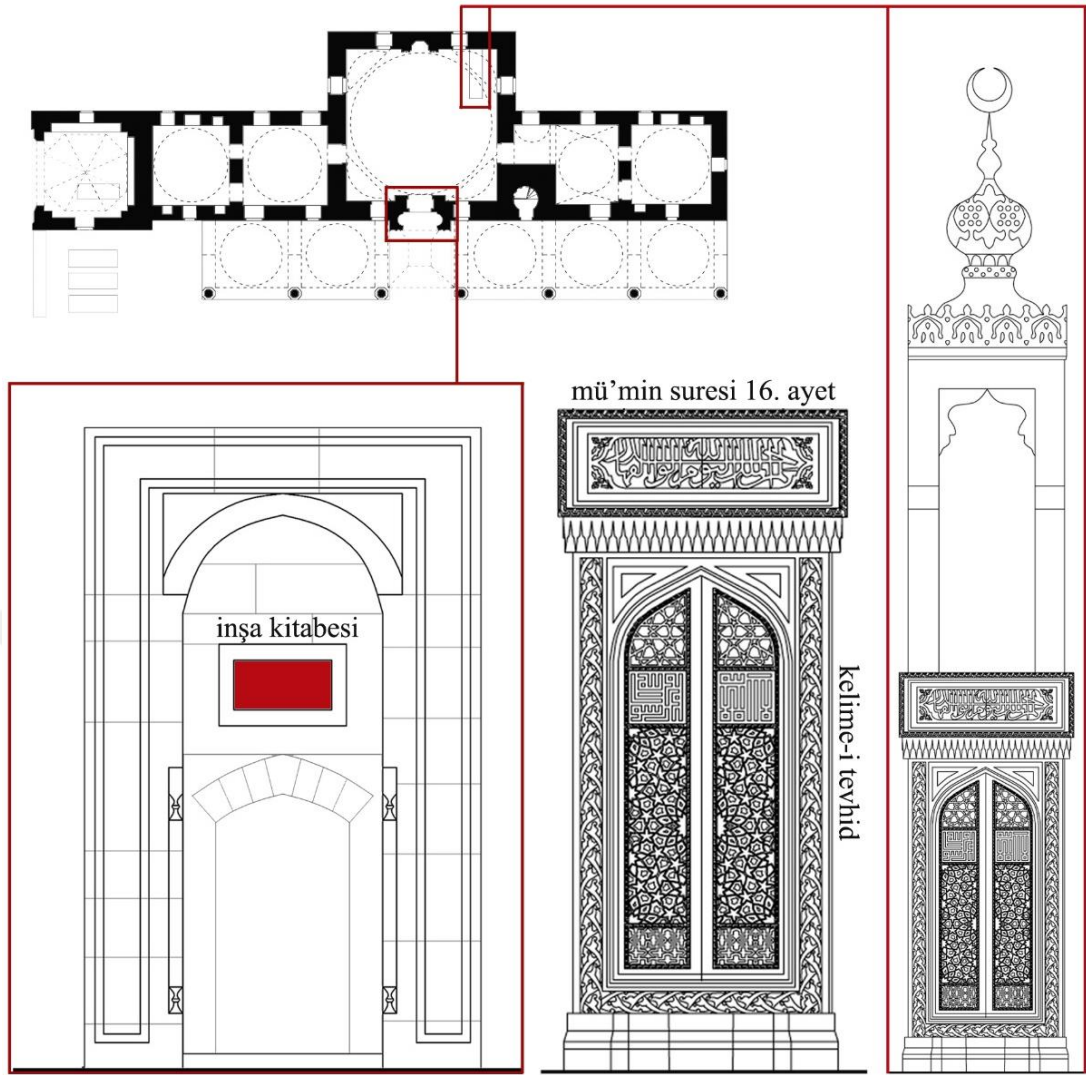
Türkçesi:

O gün onlar meydana çıkarlar, onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz; 'o gün hükümdarlık kimindir?' denir; hepsi: 'gücü herşeye yeten Allah'ındır' derler (Kur'an, 40/16).

Minberin mermer kapıları üzerinde, kare şekildeki panolara birbirini tamamlar şekilde Ma'kılî üslubunda 'Kelime-i tevhid' işlenmiştir (Şekil 5.46; A.257);

lâ 'ilâha 'illâ llâhu muhammadun rasûlu llâhi.

Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed O'nun elçisidir.

Şekil 5.46 : Mehmed Paşa Camisi'nde yazı barındıran unsurlar (plan: Ayverdi; taşkapı-minber çizimi ve görselleştirme: Mustafa Çağhan Keskin).

5.6.1 Teknik

Mehmed Paşa Camisi minberinin kapı açıklığı üzerinde bulunan ayet dışındaki bütün yazılar taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Minber kapısı üzerindeki ayet ajur [şebekeli oyma] tekniği ile yazılmıştır (Şekil 5.46; A.98). On dört ve on beşinci yüzyıla ait 134 Osmanlı yapısında bulunan yazıtları inceleyen Tüfekçioğlu (2001, s. 489), minberdeki yazının ajur tekniğinin tek örneği olduğunu bildirmektedir. Taş, mermer, ahşap, metal ya da alçı üzerinde çok sayıda örneğine rastlanan kabartma tekniğinde, yüzey üzerine aktarılacak olan yazının olduğu gibi bırakılıp, arka satır oyulmaktadır. Kabartma işlemine “hakketme” bu işi yapan ustaya ise hakkâk denir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 488).

5.6.2 Yazı Türü

Geometrik kufî de denilen Ma'kılî yazı tipine Mehmed Paşa Camisi minberi kapı kanatları dışında rastlanmamaktadır. Ma'kılî yazılarda harflerin hepsi düz, köşeli ve geometriktir. Gözlü ve başlı harfler tamamen kare şeklindedir. Metnin oluşumunda katı bir geometri izlenir (Gün, 1999, s. 6-7). Orta Asya, İran, Mısır ve Suriye çevrelerinde yaygın bir kullanıma sahip olan Ma'kılî, Anadolu'da fazla rağbet görmemiştir. Konya Sahip Ata Camisi, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi, Konya Karatay Medresesi Mardin Ulu Cami, Van Hüsrev Paşa Camisi, Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi, Karaman Hacı Beyler Camisi ve Selçuk İsa Bey Camisi, Ma'kılî yazının bu dönemde görüldüğü örneklerdir (Tüfekçioğlu, 2001, s. 457).

Ma'kılî yazı Osmanlı mimarisinde ilk defa Milas Firuz Bey İmaretî'nin taç kapısında yer bulmuştur. Bursa Yıldırım İmaretî, Yeşil İmaret, Şehzade Mustafa-ı Atik [Cem Sultan] Türbesi, Amasya Bayezid Paşa İmaretî, Edirne Şah Melek Camisi, Tire Rum Mehmed Paşa Camisi ve İstanbul Firuz Ağa Camisi ile Çinili Köşk'te Ma'kılî yazı örnekleri bulunmaktadır (Tüfekçioğlu, 2001, s. 457). Ma'kılî'nin Mehmed Paşa Camisi ile çağdaş örnekleri ise Amasya II. Bayezid Camisi ahşap kapısı, İstanbul II. Bayezid Camisi ve minare kaidesidir.

Minber kapısındaki 'Kelime-i Tevhid' lafzı dışındaki bütün yazılar mimaride en fazla tercih edilen yazı türü olan ve harflerdeki düşey karakter ile dikkat çeken celi sülüstür.

5.6.3 İçerik

Özgün yazılar içerik bakımından Kur'an'dan alıntılar, dini içerikli ibareler, inşa kitabeleri, sandukalarda bulunan kişisel bilgiler olarak sınıflandırılabilir.

Yörgüç Paşa İmaretî'nin cümle kapısı üzerinde Kur'an'dan üç ayete; Tevbe Sûresi'nin 18 ve 19. ayeti ile 'besmele' olarak bilinen Fatiha Sûresi'nin 1. ayetine yer verilmiştir. Tevbe Sûresi'nin ibadethane inşa etmenin önemine göndermede bulunan ve bu hususta teşvik edici olan 18. ayeti birçok yapıda yer bulmuştur (Dodd ve Khairallah, 1981, s. 63; Gün, 1999, s. 191; Tüfekçioğlu, 2001, s. 468). Anadolu'da Kayseri'de Külük Camisi mihrap bordürü, Hacı Kılıç Cami ve Medresesi taç kapısı, Huand Hatun Cami batı taç kapısı, Divriği'de Ulu Cami minberi (Gün, 1999, s. 191), Niğde'de Eskiciler Mescidi mihrabı ve Dar-üz Zikr Mescidi (Özkarcı, 2001, s. 75; 79), Çanakkale Tuzla Hüdavendigâr Camisi taç kapı (Tüfekçioğlu, 2001, s. 35),

Edirne Üç Şerefeli Cami sağ kapı yuvası üzerinde (Tüfekçioğlu, 2001, s. 277), Bursa Ahmed Dâî Camisi inşa kitabesinde (Tüfekçioğlu, 2001, s. 358) bu ayetin bulunduğu bazı örneklerdir. 19. ayete ise sıkça rastlanmamaktadır. Dönem yapılarından yalnızca Tevbe Sûresi'nden beş ayetin yer verildiği [18-22. ayetler] İznik Mehmed Çelebi Camisi'nin kubbesindeki kalem işi yazı kuşağında rastlanır (Tüfekçioğlu, 2001, s. 262). Hicaz bölgesi ve hacıların korunmasını üstlenenlere dair göndermeler barındıran 19. ayet, çağdaş muhtapları olan Memlûk ve Osmanlı sultanlarıyla ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan, imaretin cümle kapısı üzerinde yer verilmesi Yörgüç Paşa'nın bir mesajı şeklinde yorumlanabilir.

Mehmed Paşa Camisi'nde Kur'an'dan alınan tek özgün alıntı minber kapısı üzerinde yer alan Mü'min Sûresi'nin 16. ayetidir. Mimaride temsiline sıklıkla rastlanmayan bu ayet, örneğin Konya Alaeddin Camisi minberinde de yer bulmuştur (Konya Alaeddin Camisi minberindeki kullanımı için: Gün, 1999, s. 37). Mihrapta, kitabelik bölümünde özgün olmayan çini yazıtta Al-i İmran Sûresi'nin 39. ayeti bulunmaktadır. Mihraplarda çoğunlukla, aynı sûrenin doğrudan mihrabın işleviyle ilgili olan 37-40. ayetlerine yer verilmiştir (Top, 1997, s. 357; Tüfekçioğlu, 2001, s. 469). Bu durum, mihrap üzerindeki kitabelik kısmında özgün tasarımda da aynı ayetin bulunduğunu düşündürmektedir.

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın cümle kapısı kemeri kilit taşındaki 'Allah' ibaresi ve Mehmed Paşa Camisi minber kapı kanatları üzerindeki 'Kelime-i Tevhid' dini içerikli ibareler / sözler olarak dikkat çeker.

Sandukalardaki yazılar, merhumun kimlik bilgileri, ölüm tarihi ve duayı içermektedir.

Yörgüç Paşa İmareti, Yörgüç Paşa Hamamı, Mustafa Bey İmareti ve Mehmed Paşa Camisi'nde yapının inşasına ilişkin bilgiler veren kitabeler bulunmaktadır. İnşa kitabelerinde kalıplaşmış bir formülasyon göze çarpar (Gün, 1999, s. 184-189);

yapının niteliği + dönemin sultanı ve lakapları + sultana dua + baniye ilişkin bilgiler + baniye dua + inşa tarihi + [eğer varsa] yapının mimarı

Bu formülasyon dahilinde Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Mehmed Paşa Camisi "imaret" terimiyle, Yörgüç Paşa Hamamı ise "hammam" şeklinde tanımlanmıştır.

Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Yörgüç Paşa Hamamı'nın inşa edildiği dönemin sultanı II. Murad sırasıyla: "Sultani'l azam ve'l hakani'l-mu'azzam

gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn ebu'l feth es-sultân Murâd Han bin el-merhûm es-sultan Muhammed el-müştehir bi-ibni 'Osmân", "Sultan ve'l hakani'l-muazzam Ebu'l Feth Sultan Murad ibn Muhammed Han el müştehir bi ibn Osman", "Sultâni'l-a'zam gıyâsi'd—dünyâ ve'd-din, Ebi'l Feth Murâd bin Muhammed Hân" şeklinde tanımlanmıştır. Mehmed Paşa Camisi'nin inşa edildiği dönemin sultanı II. Bayezid ise kitabede "Sultâni'l-a'zam Bâyezid Hân ibn Muhammed Hân" olarak anılmıştır (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5 : Kitabelerde dönemin sultanı için kullanılan unvanlar.

sultan	unvan	kitabe
II. Murad	sultani'l azam ve'l hakani'l-mu'azzam gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn ebu'l feth es-sultân Murâd Han bin el-merhûm es-sultan Muhammed el-müştehir bi-ibni 'Osmân	Yörgüç Paşa İmareti inşa kitabesi
	Osmanoğlu diye şöhet bulmuş merhum Sultan Mehmed'in oğlu, yüce sultan ve ulu hakan, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası Sultan Murad Han	
	sultan ve'l hakani'l-muazzam Ebu'l Feth Sultan Murad ibn Muhammed Han el müştehir bi ibn Osman	Havza Mustafa Bey İmareti inşa kitabesi
	Osmanoğlu diye şöhet bulmuş Mehmed Han'ın oğlu büyük sultan ve ulu hakan, fethin babası, Sultan Murad	
	sultâni'l-a'zam gıyâsi'd—dünyâ ve'd-din, Ebi'l Feth Murâd bin Muhammed Hân	Yörgüç Paşa Hamamı inşa kitabesi
	Mehmed Han'ın oğlu, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası, büyük sultan Murad	
II. Bayezid	sultâni'l-a'zam Bâyezid Hân ibn Muhammed Hân	Mehmed Paşa Camisi inşa kitabesi
	büyük Sultan, Muhammed Han oğlu Bayezid Han	

Osmanlı sultanı ile de ilişkilendirilebilecek bir göndermeye sahip olan Tevbe Sûresi'nin 19. ayetine yer verilen yazı bandının altında yer almasına rağmen Yörgüç Paşa İmareti inşa kitabesi, erken dönem [XIV ve XV. yy] Osmanlı mimarisinde dönemin sultanının en iddialı unvanlarla anıldığı kitabelerden biri olarak dikkat çeker. II. Murad, ilk defa Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti inşa kitabelerinde *Ebu'l Feth* [Fethin Babası] unvanıyla anılmıştır (Tüfekçioğlu, 2001, s. 205). II. Murad ayrıca, yalnızca Yörgüç Paşa İmareti ve Yörgüç Paşa Hamamı inşa kitabelerinde Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Keyhüsrev ve II. Keyhüsrev'nin başlıca unvanı olan, Ankara Çankırıkapı Köprüsü inşa kitabesinde I. Murad, Tokat Hamza Bey Camisi, Edirne Eski Cami ve Bursa Yeşil İmarerit kitabelerinde Çelebi Sultan Mehmed'i nitelendiren *Gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn* [Din ve dünyanın yardımcısı]

unvanı ile anılmıştır. Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti inşa kitabelerinde II. Murad için kullanılan “el-müştehir bi-ibni ‘Osmân” [Osmanoğlu diye şöhret bulmuş] ifadesi başka hiçbir kitabede herhangi bir Osmanlı sultanını nitelendirmek için tercih edilmemiştir. Mehmed Paşa Camisi inşa kitabesinde ise dönemin sultanı II. Bayezid için özel unvanlar kullanılmadığı, en yalın kalıplaşmış ifadenin tercih edildiği görülmektedir.

Çizelge 5.6 : Kitabelerde baniler için kullanılan unvanlar.

bani	unvan	kitabe
Yörgüç Paşa	el-emîru’l kebîr ve’l-vezîru’l-hatir celâlû’d-devle ve’d-din Yûrgûc Bâşâ ibn ‘Abdu’llah el Atâbekî	Yörgüç Paşa İmareti inşa kitabesi
	Atabey, Abdullah oğlu, büyük emir, değerli vezir, dinin ve devletin büyüğü [celâlû’d-devle ve’d-din] Yörgüç Paşa	
	el veziri’l-hatir celâli’l-mille ve’d-din Yörgüç Paşa el-Atabek	Havza Mustafa Bey İmareti inşa kitabesi
	Kuvvetli vezir, dinin ve milletin büyüğü [celâli’l-mille ve’d-din], Atabek Yörgüç Paşa	
	el-vezîru’l-a’zam Yûrgûc Bâşâ	Yörgüç Paşa Hamamı inşa kitabesi
	büyük vezir Yörgüç Paşa	
	el-emirü’l münşîü’l hayrati el mübirrati banî ve fanî celal’üd-dünya ved’din Yörgüç Paşa bin Abdullah [...] el-Atabey	Yörgüç Paşa sandukası
	Büyük hayır sahibi, hayratı inşa eden Atabey, Abdullah oğlu Yörgüç Paşa	
	sûlaleti’l-azamî ve’l ekâbir-i camii’l meali ve’l mekarim-i el-emirü’l-hatir’ü [...] Yörgüç Paşa	Yunus Bey sandukası
	Büyükler ve ulular sülalesinden, ulu kişileri toplayan, şerefli yüce emir Yörgüç Paşa	
Mustafa Bey	el-emir es-said el-mebruru bani’ül-hayrat, münşî’ül-mübirrat Yörgüç Paşa	Hundî Hatun sandukası
	uğurlu, hayırlı emir, merhum, hayratı inşa ettiren Yörgüç Paşa	
Mehmed Paşa	emiru’l-kebir Mustafa Bey	Havza Mustafa Bey İmareti inşa kitabesi
	büyük emir Mustafa Bey	
Mehmed Paşa	vezir’ül-kebir Muhammed Paşa	Mehmed Paşa Camisi inşa kitabesi
	büyük vezir Mehmed Paşa	

Mevcut yazıtlarda Yörgüç Paşa, “el-emîru’l kebîr ve’l-vezîru’l-hatir celâlû’d-devle ve’d-din Yûrgûc Bâşâ ibn ‘Abdu’llah el Atâbekî”; “el veziri’l-hatir celâli’l-mille ve’d-din Yörgüç Paşa el-Atabek”; “el-vezîru’l-a’zam Yûrgûc Bâşâ”; el-emirü’l münşîü’l hayrati el mübirrati banî ve fanî celal’üd-dünya ved’din Yörgüç Paşa bin Abdullah [...] el-Atabey”; “sülaleti’l-azamî ve’l ekâbir-i camii’l meali ve’l mekarim-i el-emirü’l-hatir’ü [...] Yörgüç Paşa”; “el-emir es-said el-mebruru bani’ül-hayrat, münşi’ül-mübirrat Yörgüç Paşa” şeklinde anılmaktadır. Yörgüç Paşa gibi iddialı unvanlarla anılmayan Mustafa Bey, “emiru’l-kebir Mustafa Bey” ve Mehmed Paşa ise “vezir’ül-kebîr” unvanları ile kaydedilmiştir.

Yörgüç Paşa’yı nitelendirmek için kullanılan *Celâlû’d-devleti ve’ddîn* [Dinin ve Devletin büyüğü], *Celâlû’l-milleti ve’ddîn* [Dinin ve Milletin büyüğü] ve *Celal’üd-dünya ved’din* [Dinin ve Dünyanın büyüğü] unvanları [yukarıda Bölüm 3.2.3’de bahsedildiği gibi] özellikle dikkat çekicidir. İbn Haldun (2011, s. 473-474), “Mukaddime”de, ‘-devleti ve’ddîn’, ‘-milleti ve’ddîn’, ‘-dünya ved’din’ formülasyonu ile oluşturulan bu tip unvanların ancak halifeler tarafından sultanlar veya devlet ileri gelenlerini onurlandırmak için verildiğini belirtirken, Nizamü’l-Mülk (1999, s. 105-113), “Siyaset-nâme”de genişçe bir bölüm ayırdığı lakaplar kısmında bu tip unvanları keyfi şekilde kullananların başkalarının ibret alması için cezalandırılmasını tavsiye etmektedir.

Bu tip unvanların Anadolu kitabelerinde daha ziyade müstakil hükümdarlara özgü olduğu görülür. Erken Osmanlı kitabelerinde de [Çandarlı *Hayru’l-milleti ve’d-dîn* Halil Paşa’ya ait kitabeler gibi] sınırlı sayıdaki örnek dışında ekseriyetle sultanlar tarafından kullanıldığı görülür [çeşitli kitabelerde Osmanlı sultanlarını nitelendiren bu tip unvanlar için bakınız: Bölüm 3.2.3].

Kitabelerde Yörgüç Paşa için kullanılan bir diğer dikkat çekici unvan *Atabek*’tir. Osmanlı idari ortamından ziyade Selçuklu, post-Selçuklu ve Memlûk siyasi yapılanmasına ait bir kurum olan Atabek’lik [Atabeylik] Halife ve Sultan’ın ardından en prestijli [devlet protokündeki en yüksek rütbeli üçüncü kişi] konumundaydı (Uzunçarşılı, 1984, s. 352-353). Osmanlı siyasi ortamında karşılığı olmamasından hareketle, bu unvanın bir aileye mensubiyeti nitelendirdiği kabul edilerek Yörgüç Paşa için Selçuklu dönemi Atabeklerine uzanan görkemli bir aile soyağacı yakıştırılmıştır (Şimşirgil, 1995, s. 459). Mensup olduğu aileden ziyade Yörgüç Paşa’nın kendisini nitelendiren bu unvan, mevcut siyasi konumu ve hedefleri göz

önünde bulundurulduğunda, Yörgüç Paşa tarafından Selçuklu ve Memlûk idari yapılanmasındaki karşılığı bilinerek tercih edilmiş olmalıdır.

Yunus Bey sandukasında Yörgüç Paşa'nın ulu bir sülaleden geldiğine vurgu yapılması dikkat çeker. Yörgüç Paşa ve Hundî Hatun sandukalarında Yörgüç Paşa'nın baniliğine gönderme yapılarak türbenin bulunduğu imaretin onun tarafından inşa edildiği bildirilmektedir. Öte yandan, babasından daha sonra vefat eden türbe için çeşitli emlak vakfeden Hundî Hatun'un sandukasında Yörgüç Paşa için ilk defa “merhum” ifadesi kullanılmıştır.

Kitabelerde Yörgüç Paşa için zikredilen *el-emîru'l kebîr ve'l-vezîru'l-hatir, el veziri'l-hatir, el-vezîru'l-a'zam, el-emirü'l-hatir, el-emir es-said* gibi unvanlar ise çağdaş kitabelerde devlet ileri gelenleri için kullanan standart çeşitlemelerdir. Nitekim, Mustafa Bey ve Mehmed Paşa için de kitabelerde benzer unvanlara yer verilmiştir.

5.6.4 Kompozisyon

Yörgüç Paşa İmareti'nde inşa kitabesi ile üzerinde yer alan ayet bandı içerik bakımından değerli olmasının yanı sıra cümle kapısı dekorasyon programını tamamlayan bir kompozisyon meydana getirmeleri açısından da dikkat çekicidir. Ayetlerin bulunduğu yazı bandı geometrik bezeme panosunu kuşatan bir bordür işlevi görmektedir. İnşa kitabesi ise geometrik bezeme panosunu alttan çevreleyerek bu kompozisyonu tamamlar. İnşa kitabesi, köşelerinde rumîler bulunan bir kartuş içine alınmıştır.

Havza Mustafa Bey İmareti inşa kitabesi de taç kapı kompozisyonunun önemli bir parçasıdır. Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmareti, Ankara Karacabey İmareti inşa kitabeleri gibi portal nişini üç yönden dolaşan kitabe, üçe bölünerek üç kartuş içine alınmıştır.

Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti inşa kitabelerini çevreleyen kartuşlar, İznik Yeşil Cami, Nilüfer Hatun İmareti, Bursa Yeşil İmareti, Muradiye İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti gibi dönemin anıtsal yapılarının kitabeleri için karakteristiktir.

Yörgüç Paşa Türbesi'nde bulunan dört sandukada yer alan yazılar da benzer kartuşlar içine alınmıştır. Öyle ki, sanduka baş ve ayak taşlarının iki yüzü ile gövdelerinin dört

yüzünü dolaşmakta olan yazı, lahit dekorasyonunun temel unsurunu teşkil etmektedir. Türbedeki sandukalar bu bakımdan çağdaş taş sanduka geleneğini yansıtmaktadır. Amasya çevresindeki çağdaş örneklerden bazıları; Şadgeldi Paşa ve Kadılar Türbesi'nde bulunan on dördüncü yüzyıl sonu ve on beşinci yüzyıl başına tarihlenen sandukalar, Tokat'ta Pir Ali Bey Türbesi'nde bulunan, tamamı on beşinci yüzyılın ilk yarısına ait olan on iki sanduka ile Osmancık'ta Koca Mehmed Paşa İmareti bahçesindeki sandukalardır. Bursa Devlet Hatun Türbesi ve İznik Halil Hayreddin Paşa Türbesi'nde yer alan sandukalar Osmanlı başkent çevresinden benzer örneklerdir.

Aynı tarihlerde inşa edilen Tokat Yörgüç Paşa Hamamı'nın iki yatay dikdörtgen band içine alınmış inşa kitabesi dekoratif bir karakter sergilemez. Dekoratif karaktere sahip olan kitabelere imaret ya da cami gibi daha prestijli yapılarda yer verildiği anlaşılmaktadır. Zaten, erken dönem Osmanlı hamamlarından yalnızca birkaçında kitabe bulunmaktadır. Nitekim, kitabe içeriksel hacim bakımından da Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nin inşa kitabelerine nazaran daha zayıftır. Öte yandan, cümle kapısı kemeri kilit taşı yüzeyindeki içinde 'Allah' ibaresi bulunan madalyon dekoratif bir yazı unsuru olarak değerlendirilebilir.

Mehmed Paşa Camisi minberi kapısının üzerinde oyma tekniğiyle yazılan ayetin teknik açıdan, kapı kanatlarında bulunan 'kelime-i tevhid' ibaresinin ise Ma'kılî [geometrik kufî] yazı tercihi bakımından minber dekorasyonu programının unsurları oldukları değerlendirilebilir. Caminin inşa kitabesi ise minberdeki yazılara kıyasla daha sade bir tasarım sergiler. Bu durum kitabenin işlevselliğinin ön planda tutulduğunu düşündürmektedir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış inşa kitabesindeki karakteristik tek unsur [muhtemelen minberin köşk kısmında da tercih edilen] siyah renkli mermerdir [Şam mermeri?]. Bu kitabe düzenlemesi özellikle Amasya II. Bayezid Camisi inşa kitabesi ile benzerlik göstermektedir.

6. MUHTEMEL MİMARİ AKTÖRLER

On beşinci yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı mimari etkinliğini yürüten mimarlar hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. İstanbul'un fethinin ardından kurulduğu anlaşılan Hassa Mimarlar Ocağı'nda tutulan kayıtlar (Turan, 1963, s. 160-202), bu dönemden sonraki mimarlar hakkında bilgi verirken, mimarların bir teşkilat altında bulunmadığı süreçte mimari üretime katılan mimarların büyük çoğunluğu hakkında, yapıları dışında günümüze ulaşan tek bilgi isimleridir. Önemli bir sultan yapısının mimarını hasbelkader zikreden birkaç çağdaş yazma dışında, sanat ve mimarlık tarihi literatürüne geçen sınırlı sayıdaki erken dönem Osmanlı mimarı hakkındaki tek kaynak kitabelerdir. Günümüze ulaşan erken dönem yapılarının bazılarında kitabe dahi yer almazken, mimar ya da sanatçı ismini ihtiva eden bir kitabeye sahip olan yapılar, verdiği bilgiler ile mimarlık tarihi açısından özellikle değerlidir.

1324-1445 yılları arasında Osmanlı banileri tarafından inşa ettirilen yapılardan yalnızca otuz iki tanesinde mimar, yapı ustası, sanatçı ya da yapı sorumlusunun ismini veren kitabeler bulunur (Gündüz Küskü, 2014, s. 107-108). II. Mehmed döneminden itibaren ise mimar/sanatçı kitabelerinin istisnai birkaç örnek dışında dramatik şekilde ortadan kalktığı gözlemlenir.

Yörgüç Paşa ve diğer aile bireyleri tarafından inşa edilen yapıların hiç birinde, inşa sürecinde görev almış bir mimar ya da sanatçıya ilişkin bilgi veren bir kitabe ya da iz bulunmamaktadır. Tarihi metinler ve arşiv kayıtlarında da bu hususta bir kayıt olmaması, inşa sürecine katılan mimarların kimliğini meçhul bırakmıştır. Kaynakların yetersizliği, yapıların inşasında görev alan mimarların kimliğini kesin olarak tespit etmeyi olanaksız kılmaktadır. Ancak, mimari verilerden yararlanarak, mimarların kimler olabileceğine dair yorumlar yapmak, olası adaylar ileri sürmek mümkündür.

Ailenin mimari etkniliği, aşağı yukarı altmış yıllık bir zaman dilimine [1429-1486] dağılmış durumdadır. Mimari üretimin, özellikle üç farklı dönemde gerçekleştiği görülmektedir. İlk dönem, Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un banilik etkinlik yılları olan 1429 yılını izleyen birkaç yıl; ikinci dönem, Hızır Paşa'nın

vakfiyesini düzenlettiği 1465 yılı civarı, son dönem ise Mehmed Paşa'nın külliyesini inşa ettirdiği 1485 yılı civarındır.

On beşinci yüzyılın standart yaşam süreleri göz önünde bulundurulduğunda, mimari üretimin tek bir ekip eliyle yapılmış olması imkansızdır. Buradan hareketle, birbirinden farklı dönemlerde etkinlik göstermiş olan en az üç farklı ekibin izini sürmek gerekmektedir.

6.1 Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un Banilik Dönemi: 1429-1437

1429-1437 yılları arasında Amasya, Tokat, Havza, Gümüş, Kavak, Vezirköprü, İskilip ile İshakalanı Köyü'nde gerçekleşen mimari üretim tek bir ekibin elinden çıkmış olmalıdır. Günümüze özgünlüğünü [büyük ölçüde] koruyarak ulaşan Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey Hamamı, Havza Mustafa Bey İmareti ve hamam, Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi gibi yapıların plan kurgusu, yapım tekniği ve/veya çeşitli detaylarında izlenen benzerlikler bu görüşü mimari bakımdan desteklemektedir. Diğer taraftan, [yukarıda Bölüm 3.3'de de değinildiği gibi] yapıların dağıldığı yerleşimlerden Amasya ve Tokat dışındaki kentlerin tamamının sözü edilen dönemde nüfusları çok azdır. Örneğin, on altıncı yüzyıl kayıtlarında nüfusunun ancak 150 kişi civarında olduğu bildirilen Havza'da bir yüzyıl önce Mustafa Bey İmareti gibi bir yapıyı ortaya koyacak tecrübe, görgü ve yeteneğe sahip yerel mimar ve yapı ustalarının varlığını tartışmak olanaksızdır. Aynı durum, diğer yerleşimler için de geçerlidir. Özetle, demografik veriler de yapıların tek bir ekip tarafından yapıldığı görüşünü onaylamaktadır. Yerleşimlerin birbirine yakınlığı bu ekibin kolayca hareketini mümkün kılmıştır. Mimari üretimi ortaya koyan ekip bölgenin en gelişmiş kenti olan Amasya merkezli olmalıdır.

Mimar ve/veya ustaların kimler olabileceğine ilişkin ipuçları aramak için on beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde Amasya ve çevresinde etkin olduğu bilinen mimari aktörlerin incelenmesi gerekir. Amasya'da, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey'in inşa faaliyetlerinden on beş sene kadar önce inşa edilen Bayezid Paşa İmareti, Goodwin (2012, s.98)'in tabiriyle "sunduğu gereğinden fazla bilgi" ile dikkat çeker. Çelebi Sultan Mehmed'in veziri Bayezid Paşa tarafından yaptırılan imarette, inşa sürecinde görev alan beş farklı mimar ve ustanın ismini veren kitabeler yer almaktadır. Kapı kemerinin üzerindeki, yapının Bayezid Paşa tarafından 1414 yılında inşa ettirildiğini bildiren inşa kitabesinin iki yanında mimarın Muhammed oğlu Ebu Bekr olduğunu

ilan eden kitabeler yer almaktadır; “[Bu binayı] fakir kul, Yüce Allah’ın rahmetine muhtac, Dımışklı Müşeymeş oğlu diye bilinen Mehmed oğlu muallim Ebu Bekr yaptı.” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 119) (Şekil A.208). Kapının üzerinde ahşap ustası Üstad Mustafa en-Neccâr, ismi bulunmaktadır. Zeynüddin, Fuka Tugan ve Yakub’a ait kitabeler yapının son cemaat yeri revağında temsil edilmektedir. Zeynüddin kitabesinde Ebu Bekr’in kullandığı “el-mu’allim” ünvanı ile anılmaktadır; “Zekeriyya oğlu, fakir kul, el-mu’allim Zeynüddin bu yapıda çalıştı” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 121) “Mimar” ünvanı kullanan Abdullah oğlu Fuka Tugan, kendisini Bayezid Paşa’nın azatlı kölesi olarak nitelendirmektedir; “Bayezid Paşa’nın azatlı kölesi, Abdullah oğlu Fuka Tugan” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 121). Aynı ünvanı kullanan Abdullah oğlu Yakub ise kitabesinde Bayezid Paşa’nın kölesi olarak nitelendirilir; “Bu bölümün mimarı, Bayezid Paşa’nın -Allah onun şerefini yüceltsin ve emirlerini yerine getirsin- kölelerinden Abdullah oğlu Yakub’tur” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 121) (Şekil A.207).

Çizelge 6.1 : Yörgüç Paşa, Şahbula Hatun ve Mustafa Bey tarafından inşa edilen yapılar.

bani	yerleşim yeri	yapı	inşa tarihi
YÖRGÜÇ PAŞA	Amasya	Yörgüç Paşa İmareti	1430
		Yörgüç Paşa Külliyesi Mutfağı	1437’den önce
		Yörgüç Paşa Medresesi	?
		Yörgüç Paşa Hamamı	1437’den önce
		Yörgüç Paşa Türbesi	1430
		Yörgüç Paşa Hanı	1437’den önce
		17 adet dükkan	1437’den önce
		konut / saray	?
		su dolabı	?
	Tokat	Yörgüç Paşa Hamamı	1435
		Yörgüç Paşa Hamamı Çeşmesi	1435
		Yörgüç Paşa Hanı	1437’den önce
	Gümüş	Yörgüç Paşa Mektebi	?
		Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi	?
	Havza	Yörgüç Paşa Hamamı	?
		Yörgüç Paşa Camisi	?
	Vezirköprü	Yörgüç Paşa Camisi	?
		Yörgüç Paşa Mektebi	?
ŞAHBULA HATUN	Amasya	Şahbula Hatun Mescidi	?
		Şahbula Hatun Mektebi	?
		Şahbula Hatun Çeşmesi	?
MUSTAFA BEY	Havza	Mustafa Bey İmareti	1429/1430
		Mustafa Bey Külliyesi Mutfağı	1429/1430
		Mustafa Bey Hanı	1437’den önce
		Mustafa Bey Hamamı	?
	Amasya	Mustafa Bey Hamamı	1437

Yapıdaki kitabelerden en fazla bilgi vereni Muhammed oğlu Ebu Bekr'e aittir. Kitabede yer alan bilgilere göre, Müslüman bir aileden geldiği anlaşılan Ebu Bekr'in babası Muhammed, Dımışklı diye tanınan Müşeymeş adlı birinin oğludur. Bu da Ebu Bekr'in Suriye kökenli bir aileden geldiğine işaret etmektedir.

On beşinci yüzyıl Memlûk [Mısır-Suriye] mimari ortamında, yetkin kişiler "Mu'allim" ünvanıyla anılmaktadır (Behrens-Abu Saif, 1995, s. 296). Ebu Bekr'in bu ünvanı kullanması şüphesiz ailesinin Suriye kökenli olması, yani Memluk çevresi ile ilişkileridir. Zeynüddin'in de aynı ünvanı kullanıyor olması, onun da Ebu Bekr gibi Suriye kökenli olabileceğini düşündürmektedir.

Hüseyin Hüsameddin, 1389 yılında Mısır Memlûk hükümdarları arasında meydana gelen taht mücadelesi sırasında Eşref Şaban'ı destekleyen muhaliflerin, Berkuk'un mücadeleyi kazanmasının ardından göç etmek zorunda kaldıklarını ve bunlardan bazılarının Amasya'ya iltica ederek günümüzde halen Şamlar Mahallesi olarak adlandırılan bölgeye yerleştiğini bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 85). Bu mahallenin, Bayezid Paşa İmareti'nin hemen karşısında yer alıyor olması, yapıda Suriye kökenli bir mimarın kitabesi bulunması bakımından dikkat çekicidir. İmaret, Şamlar Mahallesi'ne Yeşilirmak üzerindeki Kuş Köprü ile bağlanır. İmaretin son cemaat revağı üzerinde yer alan Arapça vakfiye metni, köprünün Şamlar Mahallesi yönündeki ağzında bir kaya üzerine de işlenmiştir (Yardım, 2004, s. 9-25). Umuma açık bir yerde teşhir edilen Arapça vakfiye metni, muhtemelen çevrede ikamet eden ve Arapça bir metni kolayca anlayabilecek olan Suriye kökenlilere hitap etmektedir. Bu bilgiler, ilk bakışta, Suriye kökenli Ebu Bekr'in Şamlar Mahallesi'nde ikamet eden ikinci nesil bir mülteci olduğunu akla getirmektedir (Keskin, 2015, s. 21).

Ancak, tarih ve mimarlık tarihi verileri, Ebu Bekr'in Bayezid Paşa'nın imareti inşa ettirmek üzere tayin ettiği, Amasya'da ikamet eden bir mimar olmadığını düşündürmektedir. Kuban (2007, s. 152), Bayezid Paşa İmareti gibi yapıların, on beşinci yüzyıl başında bölgede güçlü bir mimari geleneğin varlığını işaret ettiğini belirtir. Oysa, on dördüncü yüzyıl başından, on beşinci yüzyıl başına kadar, Amasya ve çevresindeki mimari üretimin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Öyle ki, bölgenin merkezi konumundaki Amasya'da inşa edilen son anıtsal yapıların on üçüncü yüzyıl sonlarında ve on dördüncü yüzyıl başlarında Anadolu Selçuklu idarecileri ve İlhanlı-Moğol valileri tarafından finanse edilmiştir. Ankara Savaşı'nın ardından Amasya'ya çekilerek bölgeyi merkez edinen Çelebi Sultan Mehmed, veziri

Bayezid Paşa ve Osmanlı ileri gelenleri de Fetret Dönemi [1402-1413] sonuna kadar herhangi bir yapı inşa ettirmemiştir (Keskin, 2015, s. 21).

Osmanlı ileri gelenlerinin bölgedeki imar faaliyetlerine ancak Fetret Dönemi sonunda başlaması, bir bakıma savaşı izleyen süreçte yaşanan ekonomik sıkıntıyla bağlantılıdır. Kardeşlerini bertaraf ederek Osmanlı topraklarının tamamına hakim olan Çelebi Sultan Mehmed ve vezirleri ancak bundan sonra mimari üretimi finanse edecek güce sahip olmuşlardır. Yine de, durum yalnızca dönemin ekonomik koşulları ile açıklanamaz (Keskin, 2015, s. 21).

Bayezid Paşa İmaretî'nin anıtsal özellikleri, yapıyı meydana getiren mimar Ebu Bekr ve diğer ustaların tecrübeli kişiler olduğuna işaret etmektedir. Amasya çevresinde on dördüncü yüzyıl boyunca, yaklaşık yüzyıl süren mimari sessizlik, bu derece anıtsal bir yapıyı inşa edecek yetkinliğe sahip mimar ya da ustaların bu çevreden olmadıklarını düşündürmektedir. Nitekim, Bayezid Paşa İmaretî'nin, Amasya çevresinde daha önce örneğine rastlanmayan plan kurgusu ve mimari detayları da, yapının yerel mimari dinamiklerin etkisinden uzak olduğunu göstermektedir (Keskin, 2015, s. 21-22) (Şekil A.203; A.204; A.205; A.206; A.208).

Plan kurgusu bakımından, Bursa çevresinde yaygın olan çok işlevli yapı [imaret] tipini örnek alan Bayezid Paşa İmaretî, özellikle Yıldırım İmaretî ile yakınlık göstermektedir. Yapının girişi Yıldırım İmaretî'nde olduğu gibi derin bir eyvan içindedir. Üst katta, eyvanın iki yanında birbirine bağlayan ve taç kapının ardında yer alan geçit tıpkı Yıldırım İmaretî'nde olduğu gibi eyvanın iki yanına açılan balkonları birbirine bağlar. Ve yine yalnızca Bursa'da, ilk kez Yıldırım İmaretî'nde ve daha sonra Yeşil İmaret'de görülen, yan birimlerdeki alçı duvar kaplamasının bir çeşitlemesine Amasya çevresinde yalnızca Bayezid Paşa İmaretî'nde rastlanır (Gündüz Küskü, 2014, s. 270). Bu benzerlikler, yapının mimarı Ebu Bekr ve diğerlerinin Yıldırım İmaretî'ni yakından tanıdığını göstermektedir. Detaylara gelince, Suriye mimari geleneğine bağlanan Zengi düğümü ve alması kemeri örgüsüne (Öney, 1989, 30-31), Amasya çevresinde ilk defa Bayezid Paşa İmaretî'nde rastlanır (Şekil A.208). Suriye mimari geleneğine bağlanan bu uygulama, yapının girişinde kitabesi bulunan Suriye kökenli Ebu Bekr'in tercihi olabilir.

On beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde Amasya çevresindeki mimari tecrübenin yetersizliği, yapının Bursa örnekleriyle doğrudan ilişkisi ve bölgede ilk kez görülen

uygulamalara sahip oluşu, Bayezid Paşa İmareti'ni inşa edecek yetkinlikte bir mimar olan Ebu Bekr'in Fetret Dönemi'nin ardından Bursa ya da Edirne çevresinden Amasya'ya gönderilmiş olduğunu düşündürmektedir. O halde, Ebu Bekr'in, Bayezid Paşa İmareti'ni inşa edebilecek mimari tecrübeyi Anadolu'nun batısında edindiği söylenebilir (Keskin, 2015, s. 22).

Amasya'dan çok uzakta, Batı Anadolu Bölgesi'nde, Selçuk [Ayasuluk] kentinde, 1375 yılında Aydınoğlu Beyliği idarecisi İsa Bey tarafından inşa ettirilen caminin mimarı, kitabeye göre, "Ali bin Müşeymeş ad-Dımişkî"dir (Mayer, 1956, s. 54). Kendisini Dımişklı Müşeymeş'in oğlu olarak tanımlayan Ali, Ebu Bekr'in babası Muhammed'in kardeşi, yani Ebu Bekr'in amcası olmalıdır (Sönmez, 1995, 404; Gündüz Küskü, 2014, s. 98-99) Bu durum, Ebu Bekr'in mensubu olduğu Müşeymeşoğulları [ya da "İbn Müşeymeş"] ailesinin güçlü bir mimari tecrübeye sahip olduğuna işaret eder (Sönmez, 1995, s. 404).

Selçuk İsa Bey Camisi'nin plan ve strüktür kurgusu, Dımişk [Şam] kentinde bulunan Emeviye Camisi'ni model alır. Bu tasarım, mimar Ali'nin Emeviye Camisi'ni yakından tanıdığını ve Dımişk'tan Anadolu'ya henüz geldiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, ailenin Anadolu'daki ilk durağının Aydınoğlu bölgesi olduğu görülmektedir. Bundan sonra Anadolu'dan ayrılmadıkları anlaşılan aile üyeleri, başka yapılarda da görev almış olmalıdır. Ancak, 1375 yılında inşa edilen Selçuk İsa Bey Camisi kitabesinden, 1414 tarihli Bayezid Paşa İmareti'ne kadar aileye ait somut herhangi bir ize rastlanmaz (Keskin, 2015, s. 23).

Mimarlık ve sanat tarihi araştırmalarında, bu iki yapının inşa edildiği 1375-1414 tarihleri arasında Batı Anadolu Beylikleri ile Osmanlı arazisinde inşa edilen çeşitli yapılarda Suriye mimarisinin etkisinden söz edilmektedir. Ayrıntılı taş işçiliği ve dekorasyon programı ile dikkat çeken Milas Firuz Bey İmareti [1396] ile Balat İlyas Bey Camisi [1404] Batı Anadolu Bölgesi'nde Suriye mimari geleneği ile bağlantıları en çok tartışılan yapılardır (Aktuğ-Kolay, 1999, s. 126; Durukan, 1988, s. 20; Goodwin, 2012, s. 39; Arel, 2011, s. 73; Tanman, 2011, s. 90; Gündüz Küskü, 2014, s. 208-210). Osmanlı hakimiyet çevresinde, mimaride özenli taş işçiliği, aynı dönemde gelişim gösterir. Selçuk İsa Bey Camisi, Milas Firuz Bey İmareti ve Balat İlyas Bey Camisi gibi yoğun mermer kullanımı ve özenli taş işçiliği ile dikkat çeken İznik Yeşil Cami [1378-1392], Bursa Yıldırım İmareti [1395-1400] ve Bursa Ulu

Cami’de [1399] Suriye mimari geleneğine ait çeşitli izler bulunmaktadır (Çelik, 1995, s. 558-559; Tanman, 1999, s. 87; Özbek, 2002, s. 188).

Sözü edilen yapılarda, araştırmacıların dikkatini çeken Suriye mimari geleneği ile bağlantılı detaylar, Ali bin Müşeymeş ad-Dımişkî ile Selçuk İsa Bey Camisi’nde çalışan Suriye kökenli ustaların işi olabilir. Nitekim, On beşinci yüzyılın ilk yarısında, sürekli yer değiştirerek farklı kentlerde farklı baniler için çalışan sanatçı ve usta topluluklarının varlığına dair çeşitli örnekler bulunmaktadır (Keskin, 2015, s. 23).

Örneğin, 1399 tarihli Bursa Ulu Cami’nin minberi, 1376 yılında, Saruhan Beyliği’nin idarecisi İshak Bey tarafından inşa ettirilen Manisa Ulu Camisi’nin minberini yapan Antepli Hacı Mehmed’in eseridir (Aslanapa, 1977, s. 25; Sönmez, 1995, 40, 352). Antep’ten Manisa’ya gelerek Saruhan Beyi’nin hizmetine giren Hacı Mehmed’in ilerleyen dönemde bölgeyi ele geçiren Yıldırım Bayezid’in dikkatini çekmesi, mesleğinde isim yapmış ustaların özellikle tercih edildiğini göstermektedir. Aynı dönemde, Anadolu’da farklı kentlerde çalıştıkları anlaşılan sanatçılara bir başka örnek de Tebrizli çini ustalarıdır. Bursa’da, Yeşil Külliye’nin çini dekorasyonunu üstlenen Tebrizli Ustalar, daha sonra Edirne, Kütahya ve Karaman’da farklı baniler tarafından istihdam edilmiştir (Keskin, 2013, s. 445-465). Anlaşılan, İbn Müşeymeş ailesinin üyeleri ve bunlarla ilişkili ustalar da Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlı arazisinde farklı kentlerde farklı yapılarda görev almışlardır. Bu örneklerden hareketle, Bayezid Paşa’nın, kendi adını taşıyacak olan imareti inşa etmesi amacıyla, mimari tecrübeye sahip bir aileden gelen mimar Ebu Bekr’i tercih ettiği ve Amasya’ya gönderdiği söylenebilir (Keskin, 2015, s. 23-24).

Yapının girişinde, kapı kemerinin üzerinde “Buraya indik, sonra göçtük. Dünya da böyledir, gelinir ve gidilir” şeklinde iki satırlık Arapça bir beyit yer almaktadır. Bu beyit ilk bakışta, tıpkı Bursa Yeşil İmaret mihrabında yer alan Tebrizli çini ustalarının kitabesi ve onlarla ilişkilendirilen Farsça beyit gibi Suriye kökenli mimar ya da ustalarla ilişkilendirilebilir. Yapıdaki Suriye etkisinin en belirgin öğelerinden ve adeta inşa sürecinde görev alanların Suriye kökenini temsil eden bir işaret olan kapı kemeri üzerindeki Zengi düğümünün iki yanında bulunan beyit, bu yapıda çalışmak üzere buraya gelmiş olduklarına ve daha sonra ayrılacaklarına dair bir gönderme olarak yorumlanabilir (Keskin, 2015, s. 24).

Gerçekten, bu yapıda görev alanlardan bazılarının daha sonra bölgeyi terk ettiğine dair veriler bulunmaktadır. 1417 yılında Çelebi Sultan Mehmed'in emriyle Bayezid Paşa tarafından etraflıca tamir edilen Bursa Orhan İmareti Camisi'nin son cemaat yerinde sivri dişli ve zikzaklı kemer düzenlemeleri Suriye mimarisinin etkileri olarak değerlendirilmektedir (Tanman, 1999, s. 83-85). 1420 yılında Çelebi Sultan Mehmed'in Yunanistan'ın Dimetoka kentinde inşa ettirdiği caminin kapı kemerlerindeki almaşık geçme taş uygulaması ile pencere ve taç kapı kemerlerindeki sivri dişli ya da zikzaklı kemerler de Suriye mimari geleneğinin izleridir (Tanman, 1999, s. 83-85). Caminin kitabesinde Abdullah oğlu Togan'ın ismi geçmektedir. Bu, Bayezid Paşa İmareti'nin son cemaat yeri revağında kitabesi bulunan Abdullah oğlu Fuka Togan olmalıdır (Ayverdi, 1972, s. 150). Bayezid Paşa için çalışan Abdullah oğlu Fuka Togan ve ustalardan bazıları Amasya'daki görevlerini bitirdikten sonra geri dönmüş ve Bayezid Paşa İmareti'nin inşasında beraber görev aldıkları Suriyeli ustalardan edindiği tecrübeyi burada kullanmış olmalıdır (Keskin, 2015, s. 24).

Öte yandan, çevredeki çağdaş mimari üretim incelendiğinde Bayezid Paşa İmareti'nde görev alan mimar ve ustalardan bir bölümünün bölgede kalarak mimari etkinlikte rol oynadıkları görülmektedir. Amasya yakınlarındaki Merzifon kasabasında, Bayezid Paşa İmareti ile aynı tarihte inşa edilmeye başlanan Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nin Arapça inşa kitabesinde yine Ebu Bekr'in adı geçer; “Muhammed Hamza el-Müşeymeş oğlu Ebu Bekr –Allah ona iki dünyada rahmet etsin- bu mübarek medreseyi inşa etmeye başladı” (Tüfekçioğlu, 2001, s. 124) (Şekil A. 210).

Bayezid Paşa İmareti ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi dışında, Ebu Bekr'in ismine yapının mimarı olarak rastlanan başka bir yapı bulunmamaktadır. Ancak, bu yapıların inşasından yaklaşık on yıl sonra 1427/1428'de Ankara'da inşa edilen Karacabey İmareti'nin kitabesinde Ebu Bekr'in ismi bu kez yapının mimarı Ahmed'in babası olarak tekrar zikredilir (Ayverdi, 1972, s. 262) (Şekil A.256).

Ebu Bekr'in oğlu Ahmed'in on yıl sonra Amasya'ya nispeten yakın bir yerleşim olan Ankara'da görev almış olması ailenin bölgeden ayrılmadığını ve çevredeki mimari üretime katkıda bulunduklarını düşündürmektedir. Nitekim, bu dönemde Amasya ve çevresinde inşa edilen anıtsal yapılarda, Bayezid Paşa İmareti ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nin etkileri izlenebilmektedir. On beşinci yüzyılın ilk yarısında bölgede inşa edilen, Gümüş Halil Paşa Medresesi [1413-1415], Merzifon Çelebi

Sultan Mehmed Hamamı [?], II. Murad Camisi [1426-1427], Havza Mustafa Bey İmareti [1429-1430], Amasya Yörgüç Paşa İmareti [1430] ve Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti [1430-1431] gibi anıtsallıklarıyla öne çıkan yapılar arasında bazı benzerlikler göze çarpar.

Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nin simetrik merkezi plan kurgusu mimar Ebu Bekr'in tercihine bağlanmaktadır (Kuban, 2007, s. 151) (Şekil A.209). Haliliye Medresesi de simetrik merkezi planlı kurgusuyla Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ni tekrarlar (Şekil A.213). İki yapıyı birbirinden ayıran temel unsur, Haliliye Medresesinin orta avlusunun özgün durumunda kapalı olmasıdır. Medresenin duvar örgüsü, pencere silmeleri ve pencere kemerlerindeki alması taş kullanımı, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ni izler (Özbek, 2002, s. 505-519; Keskin, 2015, s. 25) (Şekil A.204; A.205; A.214; A.216).

Döneme ait demografik kayıtlara göre, Gümüş kasabasında on beşinci yüzyılda çok az sayıda insan yaşamaktadır (387 TD, s. 29; Gürbüz, 1993, s. 91-94). Böylesine küçük bir yerleşim biriminde, Haliliye Medresesi gibi bir yapıyı inşa edecek kalifiye elemanın var olması beklenemez. Olasılıkla, bir yıl önce, Gümüş'e yalnızca birkaç kilometre uzaklıktaki Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde görev alan yapı ustaları, Gümüş'teki inşaatta da çalışmıştır.

Mustafa Bey İmareti ve Yörgüç Paşa İmareti ile aynı dönemde yakınlardaki Osmancık kasabasında Koca Mehmed Paşa tarafından inşa edilen imaret, çok işlevli yapı tipinin bölgedeki bir diğer örneğidir. 1430/1431 yılında inşa edilen yapı, bezeme programı bakımından çağdaşı Yörgüç Paşa İmareti kadar anıtsal olmasa da, Bayezid Paşa İmareti'ni izleyen bir yapı olarak belirir (Şekil A.219; A.220; A.221; A.224). Özellikle pencere düzenlemesinin Bayezid Paşa İmareti ile benzerliği dikkat çekmektedir (Şekil A.223). Kapı ve alt sıra pencere kemerlerindeki alması örgü, alt sıra pencerelerin silme içine alınması ve duvar örgüsü Çelebi Sultan Mehmed ve Halil Paşa Medreseleri ile yakındır (Şekil A.222). İmaretin ahşap cümle kapısı küçük faklılıklar dışında, teknik, süsleme programı ve kompozisyon şeması bakımından Bayezid Paşa İmareti ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ahşap kapılarının tekrarıdır (Bozer, 1999, s. 292-293; Çerkez, 2005, s. 510) (Şekil A.260). Mihrap kompozisyon ve süsleme programı da, Merzifon'daki II. Murad Camisi'nin bir çeşitlemesidir (Çerkez, 2005, s. 508).

Hüseyin Hüsameddin, Amasya mahallelerinden Şamice'nin ismini, orada ikamet eden meşhur bir mimardan aldığını belirtmektedir. 1452-1453 yılına kadar civarda ikamet eden bu mimar halk arasında Şamice olarak tanınan Şemseddin Ahmed eş-Şamî'dir. 1443-1444 yılında ismini verdiği mahallede bir mescid, önünde bir çeşme ve yanında bir mektep inşa ettirerek vakıflarını tanzim ettirmiştir (Yaşar, 2007a, s. 86). Böylesine bir inşa faaliyetinin baniliğini üstlenmiş olması, Şemseddin Ahmed'in varlıklı bir kişi olduğuna işaret eder. Bu da onun bir mimar olarak çok sayıda yapıda görev aldığını düşündürmektedir. Ancak, mescid, mektep ve çeşmeden oluşan bir külliye inşa ettirecek kadar zengin ve bir mahalleye ismini verecek kadar meşhur olan Şemseddin Ahmed'in hangi yapılarda görev aldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şemseddin Ahmed, Amasya ve çevresindeki mimari üretimde etkin bir kişi ise, Mustafa Bey İmareti, Yörgüç Paşa İmareti ve Koca Mehmed Paşa İmareti gibi çağdaş yapıların inşasında rol almış olmalıdır.

Bu yapıların çağdaşı, Ankara'da Ebu Bekr'in oğlu Ahmed tarafından inşa edilen Karacabey İmareti'dir. İmaret girişindeki kitabede, Ahmed kendini "Üstad" sıfatıyla tanımlar. Bu da, Ahmed'in Karacabey İmareti'nden başka yapılarda da görev alan tecrübeli bir kişi olduğuna işaret eder. Mimarlık tarihi literatüründe, Ebu Bekr oğlu Ahmed, Sinanüddin Ahmed şeklinde geçmektedir (Mübarek Galib, 1928, s. 25; Ayverdi, 1972, s. 262; Demiriz, 1979, s. 205; Sönmez, 1995, s. 416; Özbek, 2002, s. 400; Gündüz Küskü, 2014, s. 108). İslam dönemi mimarları üzerine eğildiği monografisinde Mayer (1956, s. 124) ise, "Üstâd Sinan (?) bin Ahmed" ismini verir.

Kitabeyi aktaran yayınlarda, okuma farklarının özellikle Ahmed'i niteleyen sıfatlarda çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Karacabey İmareti hakkında birer monografi yayınlamış olan Konyalı (1943, s. 7) ve Aslanoğlu (1998, s. 21) kitabenin bu bölümünü "Üstâd ibnü Üstâd Ahmed" olarak vermektedir. Erken Dönem Osmanlı mimarisinde yazı unsuru üzerine bir monografi hazırlamış olan Tüfekçioğlu (2001, s. 245) da, kitabenin okunuşları arasındaki farklara ve okunmasının zorluğuna dikkat çektiği çalışmada, Konyalı ve Aslanoğlu'na katılarak kitabe metnini şu şekilde vermektedir; "Bu şerefli, mübarek imareti, Ebu Bekr el-Müşeymeş el-Muallim oğlu, üstad oğlu üstad Ahmed yaptı."

Kitabenin, Konyalı ve Aslanoğlu'nun ardından Tüfekçioğlu tarafından modern tekniklerle yapılan okumasında, yapının mimarı Ahmed'i niteleyen kelimelerin "Üstâd Sinanu'ddin" ya da "Üstâd Sinan (?) bin" değil "Üstâd ibnü Üstâd" yani

“*Üstad oğlu Üstad*” olduğu anlaşılmıştır. Babası da mimar olan Ahmed’in kendisini bu şekilde nitelendirmesi için geçerli bir nedeni vardır.

Osmanlı kaynaklarıyla hayli uğraşmış olan ve özellikle mahkeme sicil kayıtlarına dayanarak meydana getirdiği *Bursa Kütüğü* adlı ansiklopedik araştırmasında Bursa’da farklı zamanlarda yaşamış çokça kişiye yer veren Kamil Kepecioğlu (2009, s. 108), Osmanlı toplumunda belirli isimdekilere, belirli lakapların verildiğinden bahseder. Kepecioğlu’na göre, *Sinanüddin*, ismi Yusuf olanlara verilen bir lakaptır, ismi Ahmed olanlara ise, *Şemseddin* lakabıyla hitap edilir. Kepecioğlu’nun dikkat çektiği isim-lakap ilişkisi, Hüseyin Hüsameddin’in bahsettiği Şemseddin Ahmed’i akla getirir (Keskin, 2015, s. 29).

Şemseddin Ahmed, eş *Şâmî* yani *Şamlı* unvanıyla anılmaktadır (Yaşar, 2007a, s. 86). Arap kültür ortamında, Suriye’nin başkenti Dımeşk [Türkçede Şam] kentini de içine alan bölgeyi ifade eden “Şam” terimi, Osmanlı kültür ortamında yalnızca söz konusu kenti tanımlamak için kullanılmaktadır (Hartmann, 1979, s. 306). Bu bakımdan, Şemseddin Ahmed’e verilen Şamlı ünvanı, kökeninin tıpkı Ebu Bekr gibi Dımeşk kentine dayandığına işaret etmektedir.

Karacabey İmareti’nin minare kaidesi yüzeylerinde bulunan panolarda turkuaz, lacivert, yeşil, sarı ve siyah renkli çini parçaları ile geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bu düzenleme, özellikle, Amasya’da on üçüncü yüzyıl ortalarında inşa edilen Gök Medrese’ye doğudan birleşen prizmatik külahla örtülü türbenin kasnağı ile benzerlik göstermektedir. Sekizgen kasnağının her yüzeyinde birer pano ve panoların içinde sırlı tuğlalar ile oluşturulmuş geometrik motifler bulunmaktadır. Bu benzerlik, Karacabey İmareti’nin mimarı Ahmed’in, Gök Medrese’ye bitişik türbeyi görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim, Hüseyin Hüsameddin, mimar Şemseddin Ahmed’in ismini verdiği ve ikamet ettiği Şamice Mahallesinin, doğuda, Gök Medrese ile sınırlandığını bildirmektedir (Yaşar, 2007a, s. 86).

Gerek, ikisinin de Dımeşk [Şam] kökenli olduğu, aynı ismi taşıdığı, mimari etkinlik dönem ve çevrelerin örtüştüğüne ilişkin tarihi veriler, gerekse Karacabey İmareti’nin, Amasya ve çevresindeki çağdaşları ile benzerlikleri, Hüseyin Hüsameddin’in Amasya’da ikamet ettiğinden bahsettiği Şemseddin Ahmed’in, Ebû Bekr oğlu Ahmed olduğunu düşündürür (Keskin, 2015, s. 29).

Özetle, on beşinci yüzyılın ilk yarısında Amasya çevresinde inşa edilen yapılar arasındaki benzerliklerin ortaya koyduğu mimarlık tarihi verileri ile Amasya, Merzifon, Ankara'daki kitabeler ve Amasya Tarihi'ndeki kayıtların işaret ettiği tarihi kayıtlar, Suriye kökenli [Dımişkli] Ebu Bekr ve oğlu Ahmed'in bölgedeki mimari üretimde önemli yere sahip olduklarını göstermektedir. Bayezid Paşa İmareti ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi gibi yapıları inşa etmek üzere Amasya'ya geldiği anlaşılan Ebu Bekr'in, bu yapıların tamamlanmasından sonra bölgeden ayrılmayarak buradaki mimari üretime katkıda bulunmaya devam ettiği görülmektedir. Kendisi gibi mimar olan oğlu Ahmed, aynı dönemde Amasya'da yaşadığı rivayet edilen ve Suriye kökenli olmasına nispeten 'Şamî' lakabıyla anılan Şemseddin Ahmed olmalıdır. Bu dönem içinde bölgede anıtsallıklarıyla ön plana çıkan Amasya Yörgüç Paşa İmareti ve Havza Mustafa Bey İmareti ile Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey'in yakın çevrede inşa ettikleri diğer yapıların, yukarıda [5. Bölüm'de] örnekleriyle tartışıldığı üzere Ebu Bekr ve Ahmed tarafından inşa edilen yapılar [ve inşa edildiği muhtemel olan yapılar] ile benzerlikleri izlenebilmektedir. Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti gibi mimari yetkinlik, tecrübe ve görgü gerektiren yapılar bu dönemde bölgede bulunduğu anlaşılan Ebu Bekr, oğlu Ahmed ve/veya onlarla ilişkili mimar/ustalar tarafından inşa edilmiş olmalıdır.

6.2 Hızır Paşa'nın Banilik Dönemi: ?-1465

Hızır Paşa İmareti'nin inşa edildiği yıllarda, yani Fatih Sultan Mehmed döneminde özellikle henüz fethedilen İstanbul'un imarına önem verilmiştir, mimari üretim ekseriyetle yeni başkentte yoğunlaşmıştır. İstanbul'daki yoğunluğa paralel olarak Anadolu kentlerindeki mimari üretimde belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Dönemin görgü tanığı Kritovulos (2007, s. 166) da Tursun Bey'i teyit eder; "Padişah hazretleri İstanbul'a eski şan ve şöhretini iade etmek için civar memleket ahalisi ile hünerveran ve sanat erbabını başkente topluyordu". Dönemin bir başka görgü tanığı ve *Târîh-i Ebü'l-Feth*'in müellifi Tursun Bey (1977, s. 72), kentin imarına yönelik çabalardan bahsederken, sultanın "Arab u Acem ü Rûm'dan [yani Anadolu'dan] mâhir mi'mârlar ve mühendisler" getirttiğini bildirmektedir.

İstanbul'un imarı sırasında Anadolu'da mimari faaliyetlerin yavaşlaması bir bakıma Tursun Bey'in bahsettiği "mâhir mi'mârlar ve mühendisler"ın İstanbul'a gitmiş olmasıyla da ilişkilidir.

Fatih Sultan Mehmed'in tüm saltanatı boyunca [1451-1481] Amasya'da inşa edilen anıtsal yapılar Hızır Paşa Külliyesi'ni teşkil eden Hızır Paşa İmareti ve hamamdır (1451-1481 yılları arasında Amasya'da inşa edilen diğer yapılar için: Ayverdi, 1974, s. 27-33). Amasya çevresinde bu dönemde faaliyet gösteren herhangi bir mimarın adı kayıtlara geçmemiştir. Kaynakların yetersizliği, Hızır Paşa Külliyesi ile Hızır Paşa'nın baniliğinde inşa edilen diğer yapıların mimarının kim olabileceğine dair yorum yapmayı imkansız kılmaktadır.

Çizelge 6.2 : Hızır Paşa tarafından inşa edilen yapılar.

bani	yerleşim yeri	yapı	inşa tarihi
HIZIR PAŞA	Amasya	Hızır Paşa İmareti	1465'ten önce
		Hızır Paşa Külliyesi Mutfağı	1465'ten önce
		Hızır Paşa Medresesi	1465'ten önce
		Hızır Paşa Mektebi	1465'ten önce
		Hızır Paşa Hamamu	1465'ten önce
		Hızır Paşa Hanı	1465'ten önce
		Hızır Paşa Tekkesi	1465'ten önce
	Samsun	Hızır Paşa Camisi	1465'ten önce
		Hızır Paşa Tekkesi	1465'ten önce
	Ladik	Değirmen	1465'ten önce
	Sonisa / Uluköy	Terabya Medresesi	1465'ten önce

6.3 Mehmed Paşa'nın Banilik Dönemi: 1480-1490 ?

Mehmed Paşa tarafından inşa edilen yapılardan yalnızca cami ve bitişindeki tabhaneler ile türbe günümüze ulaşabilmiştir. Mimariye yansıyan işçilik ve özen, inşa sürecinde yetkin kişilerin görev aldığını düşündürmektedir. Yapının herhangi bir yerinde, mimar ya da ustaların kimliğini açıklayan bir yazıt bulunmamaktadır. Bu durum, Mehmed Paşa Camisi'ndeki özenli tercih ve işçiliği ortaya koyan mimari aktörlerin kimler olduğunun kesin olarak belirlenebilmesini olanaksız kılar.

Mehmed Paşa Camisi, Amasya'nın yerel geleneklerinden esintiler taşımaktadır. Örneğin, Mehmed Paşa'nın babası Hızır Paşa'nın türbesinin yapıya bütünleşik şekilde inşa edilmiş olması, Anadolu Selçuklu geleneğini yansıtan Burmalı Minare Camisi ve Gök Medrese, ile aynı geleneği sürdüren Osmanlı dönemi uygulamaları olan Yakub Paşa Tekkesi ve Mehmed Paşa'nın amcası Yörgüç Paşa'nın imaretindeki türbe tercihlerini izler. Öte yandan cami ile bütünleşen türbe, tipik bir eyvan türbedir. Anadolu mimari geleneğinde yaygın olarak tercih edilmeyen bu tipoloji, özellikle Amasya ve Tokat civarındaki örnekler ile bağlantılır. Hızır Paşa Türbesi'nin Amasya ve Tokat çevrelerinde yerleşen mimari geleneği kuvvetle yansıtıyor olması, inşa sürecinde görev almış mimari aktörlerin bölgeyi yakından tanıdıklarını

düşündürmektedir. Öte yandan, Mehmed Paşa Camisi'nin özenli mekan organizasyonu ve bezeme programı bu kişilerin son derece yetkin olduklarına işaret etmektedir. Külliye'nin inşa edildiği dönemde Amasya ve çevresindeki mimari etkinlik incelenerek, yapıda görev almış muhtemel aktörlerin kimler olabileceği hakkında öneride bulunmak mümkündür.

Çizelge 6.3 : Mehmed Paşa tarafından inşa edilen yapılar.

bani	yerleşim yeri	yapı	inşa tarihi
MEHMED PAŞA	Amasya	Mehmed Paşa Camisi	1486
		Mehmed Paşa Tabhaneler	1486
		Mehmed Paşa Külliyesi Mutfağı	1486
		Mehmed Paşa Medresesi	1486
		Hızır Paşa Türbesi	1491'den önce
		Mehmed Paşa Tekkesi	1491'den önce
		4 adet değirmen	1491'den önce
	Tokat	Mehmed Paşa Hamamı	1491'den önce
		33 adet dükkan	1491'den önce
		4 adet değirmen	1491'den önce
	Niksar	2 adet hamam	1491'den önce
	Samsun	Mehmed Paşa Hanı	1491'den önce
		Mehmed Paşa Hamamı	1491'den önce
		2 adet değirmen	1491'den önce
	Tosya	Mehmed Paşa	1491'den önce

Bu bakımdan, özellikle II. Bayezid dönemindeki mimari etkinliği dikkate almak gerekir. Mehmed Paşa Camisi'nin inşa edildiği dönemde, Amasya'da yoğun bir mimari etkinliğin yürütüldüğü görülmektedir. Kapı Ağası [Hüseyin Ağa] Bedesteni [1483], Kilâri Selim Ağa Camisi [1484], Abdullah Paşa / Sofular Camisi ve Dar'ül-Hâdisi [1485], Ayas Ağa Camisi ve Medresesi, Kapı Ağası [Hüseyin Ağa] Medresesi [1489], Hatuniye Camisi ile cami, medrese, imaret ve tabhaneden meydana gelen II. Bayezid Külliyesi [1486] Amasya'da çağdaş yapılar olarak öne çıkar. Amasya yakınlarında ise, Tokat Hatuniye Külliyesi [1485] ve Osmancık II. Bayezid Köprüsü [1484-1488] dikkat çeker.

Mehmed Paşa Camisi, hareme açılan hücreleri bakımından özellikle Tokat Hatuniye Camisi ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan, cami, hücreler ve kışlık odaların bütünleşik olarak tasarlanmış olması ve günümüze ulaşamayan medrese ile ortak bir avlunun kullanılması bağlamında, ibadet mekanları ile bütünleşik olarak tasarlanan farklı işlevli bölümlere ve ortak bir avluya sahip olan çağdaşları Abdullah Paşa / Sofular Camisi ve Dar'ül-Hâdisi, Ayas Ağa Camisi ve Medresesi ile Amasya Hatuniye Camisi ile aynı anlayışı yansıtmaktadır. Aynı yıllarda inşa edilen Kapı Ağası [Hüseyin Ağa] Bedesteni özgün tasarımındaki altı kubbeli yapısıyla Mehmed Paşa'nın Tosya'da inşa ettirdiği bedesten ile aynı plan kurgusunu sergiler.

1483-1489 yılları arasında inşa edilen, Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği yapıların çağdaşı olmalarının yanı sıra çeşitli açılardan benzerleri de olan bu nitelikli yapılar Amasya çevresinde faaliyet gösteren yetkin bir mimari ekibin varlığına kuvvetle işaret eder. Ancak, adı geçen çağdaş yapıların hiçbirinde mimari aktörlere ilişkin herhangi somut bir veri bulunmamaktadır.

II. Bayezid Dönemi'nin en önemli mimari ürünleri kuşkusuz sultanın Amasya, Edirne [1484-1488] ve İstanbul [1500-1505] külliyeleridir. Ancak, Edirne ve İstanbul külliyelerinde de tıpkı sultanın Amasya'daki külliyesinde olduğu gibi herhangi bir mimar ya da sanatçıya ait yazıt bulunmamaktadır. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Tayyârzâde Atâullah Ahmed [ö. 1877], ya da kısaca Atâ tarihinde, II. Bayezid'in İstanbul, Edirne, Amasya'daki külliyesi ile Edirne, Osmancık, Geyve ve Saruhan [Manisa]'da inşa edilen taş köprülerin de aralarında bulunduğu dönemin bütün mimari faaliyetlerini mimar Hayreddin'in üstlendiğini bildirir (Meriç, 1958, s. 6-7). Oysa, bir dönemin bütün yapıları atfedilerek Mimar Sinan gibi efsanevi bir figür haline gelen Hayreddin adı geçen tüm yapılarda değil, ancak dönemin çeşitli yapılarında görev alan bir mimardır (Eyice, 1998, s. 56).

1511 tarihli bir kayıta *Cemaat-i mi'mârân*'ın yedi kişiden müteşekkil olduğu bildirilmektedir; Hüdaverdi bin Yakubşah, Ali bin Abdullah ve oğlu Hamza, Yusuf bin Papas, Hızır Bali, Derviş Ali ve Mahmud. Hayreddin ise Atâ'nın belirttiğinin aksine mimarlar arasında zikredilmemekte, ancak, “su yolcu başı” olarak kaydedilmiştir (Meriç, 1958, s. 41; Yerasimos, 2005, s. 39). 1511 tarihli kayıttan hareketle, II. Bayezid döneminin ilk mimari ürünlerinin bu yedi mimardan bazıları tarafından ortaya konulmuş olduğu kabul edilebilir.

Rıfkı Melûl Meriç'in "Beyazıd Câmii Mimârı. II. Sultan Bâyezid devri Mimarları ve Bazı Binaları. Beyazıd Câmii ile Alâkalı Hususlar, San'atkârlar ve Eserleri" başlıklı makalesinde verdiği belgeler, İstanbul II. Bayezid Camisi'nin, 1511 tarihli kayıta adı geçen mimarlardan Hüdaverdi'nin babası Yakubşah bin Sultanşah ile yardımcıları Ali bin Abdullah ve Yusuf bin Papas'tan oluşan bir ekip tarafından inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Meriç, 1958, s. 6-76).

İlk kez, 1490 yılında Kili Kalesi'nin onarımına ilişkin kayıtlarda ismine rastlanan Yakubşah, “Ermeni mi'mar” şeklinde anılmaktadır (Barkan, 1979, s. 227). 1502 tarihli başka bir kayıta “üstâd Ya'kûb Şâh el-mimâr el-mühtedi” olarak geçen

Yakubşah'ın, bu yıllarda din değiştirerek müslüman olduğu anlaşılmaktadır (Yerasimos 2005, s. 38; 54). İstanbul II. Bayezid Camisi ve Bursa'daki II. Bayezid Kervansarayı'nın [Pirinç Hanı] inşasının ardından sultan tarafından onurlandırılacak kişiler arasında dördüncü sırada bulunan Yakub Şah, 1503 ve 1509 yılları arasında farklı zamanlarda bir kez 10000 akçe, dokuz kez 3000'er akçe, on elbise ve beş kürk ile ödüllendirilmiştir (Meriç, 1958, s. 30).

Dönemin en prestijli yapısı olan, İstanbul II. Bayezid Camisi'nin mimarı olması, Yakubşah'ın çağdaşlarından daha tecrübeli ve yetkin olduğuna işaret eder. 917/1511 tarihli kayıta, devletten maaş alan yedi mimar arasında isminin bulunmuyor oluşu, onun bu tarihten önce öldüğünü ya da emekli olduğunu düşündürmektedir (Keskin, 2016a, s. 73).

Yakub Şah'tan bahsedilen bir diğer kayıt, yeğeninin Sultan II. Bayezid'e getirdiği hediye ile ilgilidir. 1506 tarihli bu kayıta, Yakubşah'ın "birâder-zâdesi"nin, yani erkek kardeşinin oğlunun, II. Bayezid'e Amasya'dan elma getirdiği ve sultan tarafından ödüllendirildiği bildirilmektedir (Meriç, 1958, s. 28). Stefanos Yerasimos "15. – 16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi" adlı çalışmasında bu kayıttan yola çıkarak Yakub Şah'ın Amasyalı olduğunu kabul eder (Yerasimos, 2005, s. 54).

İstanbul II. Bayezid Camisi'nin inşasında Yakubşah'a yardım ettiği anlaşılan mimarlardan Ali bin Abdullah, 1509 tarihinde Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin onarımı için Amasya'ya gönderilmiştir (Meriç, 1958, s. 31). Onarım için Ali bin Abdullah'ın seçilme nedeni, külliyei yakından tanıyor olması olabilir. Günümüz mimarlık tarihi literatüründe *Acem Ali* ya da *Acem Alisi* olarak geçen Ali bin Abdullah'ın, bazı yayınlarda 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sonrasında Tebriz'den getirildiği kabul edilir (Ertuğrul, 1998, s. 322). Oysa, dönemin kayıtları, onun II. Bayezid döneminde, Osmanlı ülkesinde çeşitli yapılarda görev aldığını ortaya koymaktadır. Osmanlı sarayında çalışan sanatçılara ait çeşitli verilerin yer aldığı 1526 tarihli *Ehl-i Hıref Defterleri*'nde Çaldıran Savaşı'ndan önce, II. Bayezid döneminde de İran kökenli çeşitli sanatçıların Osmanlı hizmetine girdikleri görülmektedir (Uzunçarşılı, 2003, s. 23-76). Kayıtlar, Amasya'nın bu dönemde Osmanlı coğrafyasına gelen yabancı sanatçılar için bir çekim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır (Yerasimos, 2005, s. 39). Ali bin Abdullah'ın da ilk durağı Amasya olabilir. Nitekim, Yavuz Sultan Selim dönemine tarihlenen bir belgede, Ali

bin Abdullah, sultana Amasya'da sekiz adet çeşme inşa ederek, birinin sevabını sultana bir diğerininkini ise II. Bayezid'in ruhu için vakfettiğini ancak vakıf gelirlerinin çeşmelerin giderlerine yetmediğini bildirerek sultandan vakfına birşeyler eklemesini dilemektedir (Ongun, 1938, s. 334). Bu belge, onun da bir dönem Amasya'da bulunduğunu göstermesi bakımından değerlidir.

1481-1486 yılları arasında inşa edilen Amasya Bayezid ve Tokat Hatuniye Külliyesi, II. Bayezid'in ilk imar faaliyetidir. Goodwin (2012, s. 201-211), İstanbul II. Bayezid Camisi'nin, II. Bayezid döneminde Amasya, Tokat ve Edirne'deki denemelerin ardından ortaya çıktığını ileri sürer. Doğan Kuban (2007, s. 196), bu denemelerin ilki olan Amasya II. Bayezid Camisi'nin, İstanbul'da, Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşen mimari gelişmelerden haberi olmayan [yerel] bir mimarın eseri olduğu kanısındadır. Benzer bir yorum getiren Yerasimos (2005, s. 39), II. Bayezid'in Amasya ve Tokat'ta inşa ettirdiği külliyelerde çalışmış yerel bir ekibin daha sonra İstanbul'a geçmiş olabileceğine değinerek, Amasya ve Tokat ile İstanbul külliyesi arasında inşa edilen ve özellikle Amasya ve Tokat külliyesi ile benzerlikleri dikkat çeken Edirne II. Bayezid Külliyesi'nin de aynı ekibe atfedilebileceğini belirtir. Yerasimos'un bahsettiği yerel ekip, Amasya bağlantılarına dikkat çektiği Yakubşah ve Ali bin Abdullah olmalıdır. Kuban (2007, s. 196) Yakubşah'ın Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin mimarı olduğunu kabul etmektedir. Yakubşah ve Ali bin Abdullah'ın İstanbul II. Bayezid Camisi'nde görev aldıklarını belgeler eşliğinde ortaya koyan Meriç (1958, s. 27) de bu külliyelerin mimarının Yakubşah olabileceğine dikkat çeker.

Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin inşasında kimin görev aldığı konusu tartışmasız şekilde belgelenemese de çağdaş araştırmacıların Amasya bağlantılarından yola çıkarak, Yakubşah ve Ali bin Abdullah'ın yapının mimarları olduklarına dair önerileri kabul edilebilir (Keskin, 2016a, s. 74).

Mustafa Vazih Efendi (2011, s. 72), II. Bayezid'in, Şehzade Ahmed ve lalası Mehmed Paşa'ya Amasya'da kendi adına cami, imaret ve medrese inşa edilmesini emrettiğini bildirir. Amasya kaynaklı bu rivayet, şehzadenin yaşı göz önünde bulundurulduğunda, külliyenin inşasındaki en yetkili kişinin Mehmed Paşa olduğuna işaret eder. O halde, Yakubşah ve ekibini, külliyenin inşası için görevlendiren de o olmalıdır (Keskin, 2016a, s. 74-75).

Mehmed Paşa'nın II. Bayezid Külliyesi inşasındaki rolü aracılığıyla Yakubşah ve ekibi ile kurduğu ilişki ve Mehmed Paşa Camisi'nin II. Bayezid'in aynı ekibe atfedilen diğer yapım faaliyetleri ile benzerlikleri, Mehmed Paşa Camisi'nin aynı okul tarafından inşa edildiğini düşündürmektedir (Keskin, 2016a, s. 74-75).

7. SONUÇ

Kaynaklarda ilk kez, Amasya'da Çelebi Sultan Mehmed'in şehzadesi Murad'ın [Sultan II. Murad] danışmanı [lala/atabey] sıfatıyla bahsedilen Yörgüç Paşa'nın kimliği tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda Amasyalı ve Türk kökenli soylu bir aileye mensup olduğu ileri sürülürken bazı kaynaklarda ise Köse Mihal soyundan geldiği kabul edilmektedir. İsminin Müslüman toplumlarda tercih edilmemesi, dönemin görgü tanığı Doukas'ın Γεωργίτζπεγιν – Georgiz Begus [Iorgios-Yorgos] şeklindeki kaydı ve kitabelerde zikredilen baba adının *Abdullah* olması, Yörgüç Paşa'nın Rum kökenli bir mühtedi olma ihtimalini düşündürmektedir. Bununla birlikte, kuruluş dönemi Osmanlı ortamının efsanevi [Rum kökenli] mühtedi figürü Köse Mihal ile de bir akrabalığı olabilir.

II. Murad'ın tahta geçmesiyle birlikte Amasya ve çevresinin, yani *Vilâyet-î Rûm*'un, idaresi ile görevlendirilen Yörgüç Paşa, bölgede Osmanlı hakimiyetinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmasının yanı sıra kendi konumunu da güçlendirerek on beşinci yüzyılın ilk yarısının en önemli siyasi figürlerinden biri haline gelmiş, Osmanlıların yerel Türkmen aşiretleri, Karakoyunlular, Timurlular, Memlûkler ve Karamanoğulları ile yaşadığı siyasi krizlerin çözümünde önemli rol oynamıştır. Amasya'nın Osmanlı öncesi yöneticisi Şadgeldi Paşa'nın torunu Şahbula Hatun ile yaptığı evlilik aracılığıyla bölgede sağlam bağlar edindiği anlaşılan Yörgüç Paşa, kendi adına sikke bastırarak kadar iddialı bir siyasi konuma yükselmiştir.

Yörgüç Paşa'nın dikkat çekici yükselişi, Edirne sürgünü ile son bulurken, izleyen süreçte Vilâyet-î Rûm'un idaresi ve şehzadelerin eğitimiyle görevlendirilen kardeşi Hızır Paşa ve onun oğlu Mehmed Paşa, siyasi bakımdan hiçbir zaman onun kadar etkin olamamıştır. Öyle ki, döneme dair başlıca kaynaklarda Yörgüç Paşa'nın faaliyetlerinden detaylı şekilde söz edilirken, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'ya çoğu kaynakta değinilmemiştir. Ailenin Osmanlı coğrafyasındaki siyasi varlığı Yörgüç Paşa'nın ardından dramatik biçimde etkisini kaybetmiş ve Mehmed Paşa'nın ölümüyle ortadan kalkmıştır.

On beşinci yüzyıl Osmanlı aristokrasisinin Vilâyet-î Rûm'daki temsilcisi olan Yörgüç Paşa ve ailesi, aynı zamanda söz konusu dönemin en dikkat çekici banileri arasında yer almaktadır. Yörgüç Paşa, eşi Şahbula Hatun, oğlu Mustafa Bey, torunu Hatice Hatun ile kardeşi Hızır Paşa ve oğlu Mehmed Paşa eliyle gerçekleşen mimari üretim, Amasya, Tokat, Samsun, Havza, Ladik, Kavak, Niksar, İskilip, Tosya, Sonisa/Uluköy, Gümüş, Vezirköprü ve [yeri tespit edilemeyen] İshakalanı Köyü ile İznik ve Akhisar/Pamukova gibi yerleşim merkezlerine dağılmıştır.

Aile bireyleri tarafından inşa edilen ya da onlara atfedilen yapılar hakkındaki başlıca kaynakları; vakfiyeler, tapu tahrir kayıtları, şer'iyye sicilleri gibi çeşitli arşiv belgeleri ve tanıklıklara dayanan metinler teşkil eder. Kaynaklar ışığında, Amasya'da 44 , Tokat'ta 41, Samsun'da 6, Havza'da 6, Gümüş'te 2, Vezirköprü'de 2, Niksar'da 2, Kavak'ta 1, Ladik'te 1, İskilip'te 1, İznik'te 1, Akhisar/Pamukova'da 1, Sonisa/Uluköy'da 1 ve İshakalanı Köyü'nde 1 olmak üzere 110 yapı aile ile ilişkilendirilmiştir (Çizelge 3.1). Söz konusu yapılar arasında; 4 imaret [çok işlevli yapı], 10 cami/mescid, 4 medrese, 4 mektep, 4 mutfak, 4 çeşme [biri hamam duvarında], 3 türbe, 4 tekke ile 11 hamam, 5 han, 1 bedesten, 50 dükkan [+han ve bedesten bünyesinde bulunan dükkanlar], 11 değirmen ve 1 su dolabı; 2 saray/konut ve 1 çiftlik yer almaktadır (Çizelge 4.2; .4.3; 4.4).

Yörgüç Paşa, Amasya'da türbesinin içinde bulunduğu bir imaret [çok işlevli yapı] çevresinde şekillenen, medrese ve mutfak yapılarını barındıran bir külliye; Gümüş, Havza, Kavak, Vezirköprü ve Akhisar/Pamukova'da birer mescid/cami ile Tokat ve Vezirköprü'de birer mektep inşa ettirmiştir. Gelirleri külliyeye aktarılmak üzere Amasya'da bir han, on yedi dükkan, bir hamam; Tokat'ta bir han ve hamam, İskilip'te bir hamam ile geliri Gümüş'te yanındaki camiye aktarılmak üzere bir hamam vakfetmiştir. Ayrıca, kaynaklarda, Amasya'da Yörgüç Paşa'nın adıyla anılan bir saray/konut ile su dolabının varlığına rastlanmıştır.

Yörgüç Paşa'nın eşi Şahbula Hatun, Amasya'da bir mescid, mektep ve çeşmeden oluşan bir külliye yaptırmıştır. Oğlu Mustafa Bey, Havza'da bir imaret ve mutfak ile gelirleri bu buraya aktarılmak üzere bir han ve hamam ile Amasya'da bir hamam inşa ettirmiştir. İmaret yanına daha sonra bir türbe inşa edilmiştir.

Hızır Paşa, Amasya'da imaret, mutfak, medrese, mektep, kütüphane ve çeşmeden meydana gelen bir külliye ile gelirleri buraya aktarılmak üzere bir hamam ile bir han

ile Ladik'te bir değirmen; Samsun ve Amasya'da birer tekke; Sonisa/Uluköy'de bir medrese; Samsun'da bir mescid/cami inşa ettirmiştir.

Mehmed Paşa, Amasya'da cami, iki kışlık oda, iki tabhane, türbe, medrese, mutfaktan meydana gelen bir külliye ve bir tekke, gelirleri külliye aktarılacak üzere Amasya'da dört değirmen, Niksar'da iki hamam, Tosya'da bedesten, Samsun'da bir hamam, bir han ve iki değirmen ile Tokat'ta bir hamam, otuz üç dükkan ve dört değirmen yaptırmıştır.

Yörgüç Paşa oğlu Yunus Bey'in kızı Hatice Hatun ise İznik'te bir mescid inşa ettirmiştir.

Amasya'da Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen imaret, türbe ve medrese, Hızır Paşa tarafından inşa edilen imaret, medrese ve hamam, Mehmed Paşa tarafından inşa edilen cami, tabhaneler, medrese ve Hızır Paşa Türbesi ile Havza'da Mustafa Bey İmareti, türbe ve hamamı farklı işlevlere sahip yapıların bir arada bulunduğu külliyeler olarak değerlendirilebilir.

Yapıların büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamış, bazıları zaman içerisinde değişmiş ve özgünlüğünü kaybetmiş, bir kısmı ise baninin adını halen taşıyan geç tarihli yapılardır. Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti [1430], Mustafa Bey Hamamı [1436], Mehmed Paşa Camisi ve Tabhaneleri [1486], Hızır Paşa Türbesi, Hızır Paşa Hamamı; Havza'da Mustafa Bey İmareti [1429], Mustafa Bey Hamamı; Tokat'ta Yörgüç Paşa Hamamı [1435] günümüze özgünlüğünü büyük ölçüde koruyarak ulaşmıştır. Amasya Hızır Paşa İmareti ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi ise özgünlüklerini kaybetmiştir. Havza, Kavak ve Vezirköprü'de Yörgüç Paşa'nın ismini taşıyan camiler ise on dokuzuncu yüzyıl yapılarıdır. Yapılar, işlev bazında sınıflandırılarak dönemi içerisinde çağdaşları ile değerlendirmiştir.

Bu yapılardan Yörgüç Paşa İmareti, mescid eyvanı, orta sofa ve iki tabhaneli plan kurgusu ile döneminin örneklerini tekrarlar, kuzeyine eklenen kubbeli bir sundurma, bu sundurmaya açılan kapalı bir hacim ve türbe ile çağdaşlarından ayrılan özgün bir tasarıma sahiptir. Türbenin yapının bir parçası olarak ele alınması, Osmanlı mimari pratiğinden ziyade Anadolu Selçuklu geleneğinin izlerini taşımaktadır. Sundurmaya açılan kubbeli mekanın işlevi tam olarak netleştirilememiştir. Yapım tekniği, malzeme seçimi, özenli işçilik ve yoğun bezeme repertuarı, imaretin anıtsal karakterinin bileşenleridir.

Mustafa Bey İmareti, dönemin anıtsal örneklerinde eşi bulunmayan özgün plan kurgusu ile dikkat çeker. Kuzey-güney doğrultusundaki eğimden olsa gerek, tabhaneler orta sofanın doğu ve batısında değil, kuzeyinde konumlandırılmış, cümle kapısı ise, orta sofanın doğu cephesine yerleştirilmiştir. Cümle kapısının önünde tek kubbeli bir sundurma, sundurmanın kuzeyinde ise, tıpkı Yörgüç Paşa İmareti'nde olduğu buraya açılan tek kubbeli bir mekan bulunmaktadır. Özellikle taç kapı çevresinde toplanan bezeme programı, kapı ve pencere açıklıklarının özenli işçilik ve malzeme, yapıya anıtsal bir görünüm kazandırmaktadır.

Hızır Paşa İmareti, mescid eyvanı, orta sofa ve iki tabhane biriminden meydana gelen plan kurgusu bakımından bu tipin ilk örneklerini tekrarlamakla birlikte, Mustafa Bey İmareti gibi kuzey-güney ekseninde eğimli bir arazide yer aldığından, cümle kapısı doğu tabhaneye açılmaktadır. Örtü sistemi değişmiştir. Günümüzde kırma ahşap çatı ile örtülü olan yapının özgün tasarımı, dönemin anlayışına uygun olarak, mescid eyvanı ve orta sofasının kubbe ile tabhanelerinin ise beşik tonoz ile örtülü olduğu değerlendirilmektedir. Yapı herhangi bir dekorasyon ögesi barındırmamaktadır. Bu bakımdan, Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nin anıtsallığından uzaktır.

Mehmed Paşa Camisi, Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti ve Hızır Paşa İmareti gibi Erken Osmanlı mimarisinin çok işlevli yapılarından farklı, on beşinci yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan yeni bir tasarım anlayışını temsil eder. 'Tabhaneli camiler' olarak adlandırılan tipolojinin bir örneği olan Mehmed Paşa Camisi'nde orta sofa ortadan kalkmış; ibadet mekanı ile tabhane birimlerinin sirkülasyonu bağımsız şekilde çözümlenmiştir. Bununla birlikte, imaretlerde olduğu gibi ibadet mekanı bir mahalle mescidinden, içinde Cuma namazı kılınacak bir camiye dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte, ibadet mekanı kütlesi büyüyerek tüm yapının baskın unsuru olarak öne çıkmıştır. Cuma Camisi'ne dönüşüm, Osmanlı mimarisinin gerek tasarım, gerek işçilik, gerek de malzeme seçimi bakımından en anıtsal minberlerinden biri ile kutlanmıştır. Tüm yapının en dikkat çekici ögesi olan minber dışında, genel dekorasyon anlayışı sadedir. Yapı, aynı yıllarda inşa edilen Amasya II. Bayezid Camisi ve Tokat Hatuniye Camisi ile bölgede dönemin üç anıtsal camisinden biridir.

Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi, adına da yansımış olduğu gibi çift banili bir yapı olarak değerlendirilebilir. Yapının Rüstem Paşa tarafından onarıldığı bilinmekle

birlikte, bu onarımın niteliğini ve kapsamını belirlemek mümkün değildir. Ancak, bir yeniden inşanın söz konusu olmadığını düşündüren bazı veriler bulunmaktadır. Yapı, plan şeması ve örtü sistemi bakımından on dört ve erken on beşinci yüzyıl Ulu Cami tipinin bir örneğidir. Bu durum yapının plan kurgusunun Yörgüç Paşa dönemine ait olduğunu akla getirmekle birlikte, söz konusu döneme ait diğer örneklerin tamamının sultanlar tarafından inşa edilmiş olması, bu tipin sultanlara mahsusiyetine işaret etmektedir. Kendi adına sikke darp ettirecek kadar iddialı bir siyasi konumda olan Yörgüç Paşa, sultanlara mahsus bu prestijli tipolojiyi özellikle tercih etmiş olabilir.

Amasya'da üç ve Sonisa'da [Uluköy] bir olmak üzere toplam dört adet medreseden günümüze ulaşan olmamıştır. Yörgüç Paşa, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa tarafından Amasya'da inşa edilen medreselerin görgü tanıklıkları doğrultusunda imaretler ile aynı avluyu paylaştıkları anlaşılmaktadır. Vakfiye ve arşiv kayıtlarında mimarilerine ait detay bulunmasa da işleyiş, öğrenci sayısı ve çeşitli dönemlerde bu medreselerde görev almış müderrislere dair veri bulunmaktadır. Muhtemelen tek mekandan oluşan ve okuma-yazma eğitim veren mektepler ise günümüze ulaşamamıştır.

Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kuzey cephesinde cümle kapısı yanında; Amasya'da Hızır Paşa Külliyesi kuzey duvarı çeşmeler birer duvar çeşmesidir. Mehmed Paşa Külliyesi doğu duvarında Gabriel'in yayınladığı bir fotoğrafta izlenebilen ancak günümüze ulaşamayan çeşmenin ise diğerlerine nazaran işlevsel kimliğin ön planda tutulması bakımından daha anıtsal bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Her üç çeşme de, dönemin anlayışına uygun olarak işlevin ön planda tutulduğu duvar çeşmeleridir. Kaynaklarda, Şahbula Hatun tarafından yaptırıldığından bahsedilen çeşme hakkında ise herhangi bir veri yoktur.

Yörgüç Paşa, oğlu Yunus Bey, kızları Hundî Hatun ve Sittî Hatun'a ait lahitler, Amasya'da bulunan imaretin bünyesinde düzenlenen türbede yer alır. Türbenin yapıyla kurduğu ilişki, Osmanlı mimari pratiğinde ilgi görmeyen ancak Amasya çevresinde çokça örneğine rastlanan Anadolu Selçuklu geleneğini izleyen bir tercihi yansıtmaktadır. Türbede, Amasya'da birçok örnekte de rastlanan cenazelik [mumyalık] katı bulunup bulunmadığı kesinleştirilememiştir. Havza'da Mustafa Bey İmareti doğusunda yer alan ve Mustafa Bey ya da evladına aidiyeti muhtemel olan türbede cenazelik katı yer almaktadır. Bu yapı, mumyalık geleneğinin on beşinci yüzyılın ilk yarısında halen sürdüğünü göstermektedir. Kubbe ile örtülü anonim türbe, Mustafa Bey İmareti'nden bağımsız bir yapı olarak ele alınmasına rağmen,

Yörgüç Paşa Türbesi gibi yarı açık bir karakter ortaya koymaktadır. Mehmed Paşa Camisi doğu tabhane kanadına birleşen Hızır Paşa Türbesi de yarı açık türbe anlayışını sürdürmektedir. Tipik bir kubbeli eyvan olan yapı, özellikle Amasya-Tokat bölgesinde pek çok örneği bulunan eyvan türbelerin geç tarihli bir izleyicisi olarak değerlendirilebilir. Külliye hazirelerindeki bazı aile bireylerine ait lahitler ise yapısal anlamda bir türbe olarak irdelenebilecek bir düzenlemeye sahip değildir.

Hamam, han, bedesten, dükkan, değirmen, su dolabı gibi yapılar, imaret, cami, medrese, mektep, çeşme, türbe gibi yapıların bakım-onarım, işletim ve personel giderlerini karşılamak üzere vakfedilmiştir. Osmanlı mimari uygulamasında işlevin ön planda olduğu iktisadi yapılar, genellikle, malzeme seçimi ve bezeme repertuarı bakımından imaret, cami, medrese, türbe gibi prestij yapılarının anıtsallığından uzaktır.

On bir değirmen ve bir su dolabından günümüze ulaşan olmamıştır. Altı han, bir bedesten ve yüzü aşkın dükkan da günümüze ulaşamamıştır. Yalnızca, Tosya’da Mehmed Paşa tarafından inşa edilen bedestenin, bir fotoğraf ve çeşitli görgü tanıklıklarının ifadeleri eşliğinde, altı kubbe ile örtülü kargir bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Kayıtlara göre aile bireyleri tarafından inşa edilen on bir hamamdan yalnızca dördü günümüze ulaşmıştır. Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ve Amasya Mustafa Bey Hamamı’nın sıcaklık bölümlerinin “haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli” plan kurguları özenli tasarım anlayışı sergiler. İki hamam da boyut bakımından dönemin en büyük Osmanlı hamamları arasında yer almaktadır. Özellikle, Mustafa Bey Hamamı devasa soyunmalık kısmı ve çift sıcaklık mekanı ile dikkat çeker. Nispeten küçük yapılar olan Havza Mustafa Bey Hamamı ile Amasya Hızır Paşa Hamamı ise fonksiyonun formu belirlediği daha rastlantısal plan kurgularına sahiptir.

Aile bireylerinin baniliğinde 1429-1486 yılları arasında inşa edilen yapılarda bulunan kitabelerde, dönemin sultanı, bani ve sıfatları, yapının işlevi ve inşa tarihine yer verilirken, inşa sürecinde görev alan herhangi bir mimar, yapı ustası ya da sanatçıya ilişkin bilgi verilmemiştir. Tarihi metinlerde de inşa sürecinde görev alan aktörlere dair herhangi bir kayıtnın olmaması, kimliklerinin tespitini imkansızlaştırmaktadır. Yine de mimari verilerden hareketle, olası adaylar hakkında öneride bulunulmuştur.

Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin'in on beşinci yüzyılın ilk yarısında Amasya'da yaşadığını bildirdiği Şamlı mimar Ahmed, 1427/1428 tarihli Ankara Karacabey İmareti'nin mimarı olduğu kitabeden anlaşılan Ebu Bekr oğlu Ahmed olmalıdır. Ahmed'in babası Ebu Bekir, 1414 yılında inşa edilen Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ve Amasya Bayezid Paşa İmareti'nin mimarıdır. Bu iki yapıdaki kitabelerinde 'Dımışkli Müşeymeş oğlu Muhammed oğlu' künyesi ile anılan Ebu Bekir ile çalışan bir ekibin bu dönemde Amasya çevresine gelerek çeşitli yapılarda görev aldığı anlaşılmaktadır. On beşinci yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nin çeşitli detayları, malzeme tercihleri ve yapım tekniği bakımından bu dönemde Amasya çevresinde olasılıkla aynı ekip eliyle gerçekleşen örneklerle benzer. Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti'nde izlenebilen mimari özen ve yetkinlik, 1429-1437 yılları arasında Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun baniliğinde Amasya ve çevresinde inşa edilen yapıların bu dönemde bölgede etkinlik gösteren Ebu Bekir ve/veya oğlu Ahmed ve bunlarla bağlantılı kişiler eliyle ortaya konduğunu düşündürmektedir.

Hızır Paşa Külliyesi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, vakfiye tarihinden hareketle 1465 yılı civarı olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde, Osmanlı mimari etkinliği özellikle yeni başkent İstanbul'da yoğunlaştığı, buna paralel olarak Anadolu'da ise son derece sınırlı olduğu görülür. Öyle ki, Amasya çevresinde Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı sırasında inşa edilen tek anıtsal yapı topluluğudur. Amasya çevresindeki mimari örneklerin yetersizliği ve kaynak eksikliğinden dolayı, Hızır Paşa Külliyesi'nin inşasında görev alan aktörlere ilişkin bir önermede bulunmak mümkün değildir.

II. Bayezid'in saltanatının ilk yılları Amasya ve çevresinin adeta yeniden inşa edildiği bir dönem olarak dikkat çeker. Döneme ait çeşitli kaynaklar ve günümüz mimarlık tarihçilerinin görüşleri, II. Bayezid'in Edirne ve İstanbul'da kendi adına inşa ettirdiği külliyelerde Yakubşâh ve ekibinin görev aldığına işaret etmektedir. Amasya kökenli Yakub Şâh ilk işlerini kendi memleketinde ortaya koymuş olmalıdır. Bu bakımdan, Amasya II. Bayezid Külliyesi ve Tokat Hatuniye Camisi ile aynı yıllarda inşa edilen Mehmed Paşa Külliyesi de olasılıkla Yakub Şâh ve beraberindeki ekibin işidir.

Aile bireyleri, inşa ettirdikleri külliyeler ile mescid/cami ve tekke gibi yapıların işlevlerini yerine getirmeleri için istihdam edilen personelin maaşları, külliyenin

günlük giderleri ve yapıların bakım-onarımı için gerekli olan yüksek maliyet baniler tarafından vakfedilen gelir kaynaklarının bu kuruluşlara aktarılmasıyla karşılanmaktadır. Vakfedilen gelir kaynakları arasında aile üyelerinin bizzat inşa ettirerek ya da satın alarak sahibi oldukları ticari yapılar [han, bedesten, dükkan, hamam, değirmen] bağ, bahçe ve tarla gibi zirai alanların işletme bedelleri ile imtiyaz sahibi oldukları köy ve mezra'a gibi yerleşim birimlerinden toplanan vergilerin paylarına düşen hisseleri yer almaktadır.

Vakfiyelerin tamamında, geleneğe uygun şekilde, vakıf sahiplerinin dini nedenlerle hayır yapıları inşa ettirdikleri özellikle vurgulanmıştır. Oysa, ekonomik ve siyasi değişkenler, vakıf kurma motivasyonunun yalnızca dini dürtülere dayanmadığını düşündürmektedir. Örneğin, Yörgüç Paşa, Şahbula Hatun, Mustafa Bey, Hızır Paşa ve Mehmed Paşa tarafından düzenlettirilen vakıfların tamamı, vakıf yöneticisinin, yani mütevellinin, ekberiyet esasına göre ailenin en yaşlı [ya da akil] erkek bireyi olarak belirlenmiş olduğu evlatlık vakıflardır. Müteveli, vakfı yönetmesi karşılığındaki hakedişi, vakıf gelirlerinin beşte biridir [1/5 - %20]. Ailenin eline ulaşacak gelirin büyük kısmının vakfedilerek feragat edilmesi, yalnızca küçük bir kısmının müteveli aracılığıyla ailenin tasarrufuna aktarılması ilk bakışta ciddi bir fedakarlık gibi görünüyorsa da temelde aile için nesiller boyu devam edecek bir gelir kaynağı sağlamaktadır.

Vakıflar, İslam dini hukukunda güvence altındadır; devlet tarafından el konulamaz ve değiştirilemez, vakıf sahibi tarafından ise geri alınamaz. Aile bireylerine ait vakfiyelerde, Vilâyet-î Rûm çevresinde, günümüz Amasya, Tokat, Çorum, Samsun, Ordu il sınırları içinde kalan iki yüzü aşkın köy ve mezra'anın paylarına düşen hisselerinin vakfediliği görülmektedir. Devletin mülkiyetinde olan ve geçici olarak temlik edilen köylerin vakfedilmesi, vakıfların bağlayıcı yapısı eşliğinde irdelendiğinde hükümetin tasarrufundan tamamiyle çıkarak sonsuza dek vakfa aktarıldığını ortaya koymaktadır. Böylece, olası bir müsadere [sultanın el koyması] ya da bölgenin dış güçler [Timurlu, Karamanoğlu, Akkoyunlu vs.] işgal edilmesi durumuna karşı, köylerden alınan verginin ailenin payına düşen kısmı güvence altına alınmıştır.

Öte yandan, vakıf kurma ve banilik konusundaki motivasyonlardan birinin 'siyasi iddia ve prestij' olduğu söylenebilir. Örneğin, devletler arası ilişkilerde kritik rol oynamış önemli bir figür olan Yörgüç Paşa, kendi adına sikke darp ettirecek kadar

güçlü bir pozisyona sahiptir. Dönemin şartları bakımından, bağımsızlık alametlerinden biri olduğu kabul edilen sikke darbı, Yörgüç Paşa'nın yarı-bağımsız hareket ettiğini düşündürmektedir. Yörgüç Paşa'nın siyasi-ekonomik güç, iddia ve prestiji mimari aracılığıyla Amasya, Tokat, Gümüş, Havza, Kavak, İskilip, Vezirköprü ve yakınlarındaki İshakalanı Köyü'nde temsil bulmuştur. Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un Amasya ve Havza'da inşa ettirdikleri yapılarla birlikte, ailenin halk neznindeki tanınırlığı artmıştır. Özellikle, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti ve Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi gibi anıtsallıklarıyla dikkat çeken yapılar, özel birer prestij unsuru olarak bani tercihini yansıtmaktadır. Yörgüç Paşa'nın siyasi iddiası bu dönemdeki kitabe ve lahitlerdeki yazıtlara da yansımıştır. Yörgüç Paşa İmareti, Mustafa Bey İmareti kitabeleri ile Yörgüç Paşa'nın lahdinde, bu dönemde özellikle sultanlar tarafından kullanılan unvan formülasyonlarına yer verilmiştir. Diğer taraftan, Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun'un 1429-1437 yılları arasındaki imar faaliyetleri bölgenin 'Osmanlılaşması'nın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı ortamında siyasi bakımdan iddialı figürler olmayan Hızır Paşa ve Mehmed Paşa'nın mimari temsil bağlamında temel motivasyonunun ailenin, Yörgüç Paşa ve Mustafa Bey ile başlayan prestijini sürdürecektir yapılar ortaya koymak olduğu söylenebilir. Nitekim, özellikle Amasya'da Mehmed Paşa Camisi ve tabhanelerinden oluşan yapı topluluğu anıtsal karakteri ile Mehmed Paşa'nın siyasi konumundan çok daha fazlasını yansıtmaktadır.

Sonuçta, On beşinci yüzyılda Vilâyet-î Rûm olarak adlandırılan Amasya çevresinde Osmanlı siyasi erkini temsil eden Yörgüç Paşa ve ailesinin, inşa ettirdikleri yapılar aracılığıyla bölgenin mimari bakımdan 'Osmanlılaşması'na katkıda bulundukları görülmektedir. Yapıların anıtsal karakteri, ailenin olduğu kadar Osmanlı siyasi erkini de temsil etmektedir. Aile bireyleri eliyle inşa edilen hayır yapılarının işletim-bakım-onarım maliyetlerini karşılamak üzere yine onlar tarafından inşa edilen ticari yapılarla birlikte iki yüze yakın köyün ailenin payına düşen hissesi vakfedilmiştir. Vakfedilen köylerin isimleri değiştiği için büyük bir bölümünün yeri tespit edilememiştir. Ancak, vakfiye ve tahrir defterlerindeki kayıtlar eşliğinde, köylerin [İznik ve Akhisar/Pamukova'daki birer mescid haricinde] yapıların dağıldığı bölge ile örtüştüğü görülmektedir. Günümüz Amasya, Tokat, Samsun, Çorum ve Ordu il sınırları içinde bulunan köyler ve yapıların dağıldığı kentler ailenin muhtemel siyasi

etkinlik alanını işaretlemektedir (Şekil 3.2; 3.3). Öte yandan, teknik ve üslupsal veriler eşliğinde, aile bireyleri eliyle 1429-1486 yılları arasında ortaya konulan mimarlık ürünlerinin bir bütünlük teşkil etmediği ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, Amasya ve çevresinde özelleşmiş, kendine has bir üslupla olgunlaşmış bir ‘Yörgüç Paşa Ailesi Mimarisi’nden söz etmek mümkün değildir. Ancak, on beşinci yüzyıl Türkiye mimarisinin en dikkate değer yerel banilerinden olan Yörgüç Paşa Ailesi’nin Bursa-Edirne-İstanbul ekseninde gelişen Osmanlı başkent mimari üslubunun [yer yer yerel mimari geleneklerin de harmanlanmasıyla] Anadolu Selçuklu mimari geleneğinin halen etkisini devam ettirdiği Amasya çevresine taşınmasında rol oynadığı anlaşılmaktadır. Yapılarda görev alan mimar, usta ya da sanatçılara dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mimari analogi ve çeşitli kaynaklar üzerinden yapılan çıkarımlar aracılığıyla, üretim sürecinde görev almış olabilecek muhtemel aktörlere ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Mimari analogi ve tarihi veriler eşliğinde üç farklı evreden söz edilebilir. Yörgüç Paşa, Mustafa Bey ve Şahbula Hatun’un baniliğinde geçen ilk evrede [1429-1436] birbirine çok yakın kentlerde gerçekleşen mimari üretim tek bir ekibin işi olmalıdır. Bu evreden günümüze ulaşan yapılardan özellikle Yörgüç Paşa İmareti ve Mustafa Bey İmareti’nin aynı yıllarda bölgede inşa edilen yapılar ile benzerliklerinden hareketle, bu dönemde Amasya çevresinde etkinlik gösteren Şamlı mimarlar Ebu Bekir, oğlu Ahmed ve bunlarla ilişkili bir ekip muhtemel aktörler olarak öne çıkar. Hızır Paşa’nın banilik dönemi [1460-1470 arası] için herhangi bir isim öne sürmek mümkün olmamıştır. Mehmed Paşa’nın banilik dönemi olan son evrede [1480-1486], kaynaklardan Amasyalı olduğu anlaşılan ve aynı yıllarda Amasya II. Bayezid ve Tokat Hatuniye Külliyesini de inşa ettikleri düşünülen Yakup Şah ve ekibinin muhtemel aktörler olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- 16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512)** (1973). Baştav, Ş. (Haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II,** (1997). Özkılınç A., vd. (Haz.). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Acar, T.** (2011). *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler* (doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Açıkel, A.** (2012). Tokat. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 41*, Sf. 219-223.
- Ahunbay, Z.** (2004). Mektep-Mimari. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29*, Sf. 7-9.
- Aka, İ.** (1994). Şahruh ve Zamanı (1405-1447). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akalın, Ş.** (2002). Kervansaray. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 25*, Sf. 299-303.
- Akçıl, N. Ç.** (2010). Şah Melek Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 38*, Sf. 257-258.
- Akdağ, M.** (2010). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akgündüz, A.** (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri - 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri*. İstanbul: FEY Vakfı.
- Aktuğ Kolay, İ.** (1999). *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Akyurt, Y.** (1947). Amasya Şehri. *Türk Asar-ı Atıka Binalarına Ait Tarihi Mecmua. Cilt 8*, Sf. 33-37.
- Alchermes, J.** (1994). Spolia in Ro-man Cities of the Late Empire: Leg-islative Rationales and Architectural Reuse, *Dumbarton Oaks Papers*, 48, Sf. 167-178.
- Alderson, A. D.** (1956). *The Structure of Ottoman Dynasty*. Oxford: The Clarendon Press.
- Alptekin, C.** (1991). Atabeg. *TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 4*, Sf. 38-40.
- Amasya İl Yıllığı** (1973). Amasya: Amasya Valiliği.
- Angı, O. S.** (2016). Kişisel Görüşme. 18 Ekim, İstanbul.
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)** (2000). Öztürk, N. (Haz.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Ar, B.** (2015). Spolia usage in Anatolian rulers: A comparison of ideas for Byzantines, Anatolian Seljuqs and Ottomans. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 12 (2), 3-17.
- Arel, A.** (2011). Menteşe Beyliği Mimarisi ve Balat İlyas Bey İmaretı: Bir Aidiyet Sorunu. *Balat İlyas Bey Külliyesi Tarih Mimari Restorasyon*, İstanbul: DAI, Sf. 55-86.
- Arseven, C. E.** (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aslanapa, O.** (1977). XIV. Yüzyılda Mimarî. *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, Sf. 17-44.
- Aslanapa, O.** (2007a). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Aslanapa, O.** (2007b). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanoğlu, İ.** (1998). *Ankara Karacabey Külliyesi*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Aşık Paşazade** (2010). *Osmanoğullarının Tarihi (Tevârih-i Al-i Osmân)*, Kemal Yavuz, K.-Yekta Saraç, M. A. (Haz.), İstanbul: Gökkube Yayınları.
- Ayar, A. R. ve Özel, R. O.** (2013). Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Sf. 149-169.
- Aynural, S.** (2001). Kapan. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24, Sf. 338-339.
- Ayvansarayî** (1978). *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*. Derin, F. Ç. (Haz.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayverdi E. H.** (1965). Bursa Orhan Gazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi. *Vakıflar Dergisi*. Sayı VI, Sf. 69-83.
- Ayverdi E. H.** (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855, (1403-1451)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi E. H.** (1974). *Fatih Devri Mimarisi 855-886 (1451-1481)*, 2 cilt. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. ve Yüksel, İ. A.** (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Babinger, F.** (1978). *Mehmed the Conquerer and His Time*. Princeton: Princeton University Press.
- Babinger, F.** (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Üçok, C. (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bağcı, S.** (1994). Erken Osmanlı Sanatında Amasya. *Tarih Çevresi*. Sayı VIII, Sf. 22-26.
- Bakırer, Ö.** (2000). *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baltacı, C.** (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Baltacı, C.** (2004). Mektep-Osmanlılarda Mektep. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Sf. 6-7.

- Barkan, Ö. L.** (1940). İslâm – Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt VI, Sayı 1, Sf. 155-181.
- Barkan, Ö. L.** (1940). İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi. Sayı II*, Sf. 279-304.
- Barkan, Ö. L.** (1979). *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Barkan, Ö. L.** (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Barkan, Ö. L. ve Meriçli, E.** (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Batur, A.** (1974). *Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730)*. İstanbul. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Başar, F.** (2013). Yörgüç Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, Sf. 566-567.
- Baykal, K.** (1993). *Bursa ve Anıtları*. Bursa: Hakiyet Tesisleri.
- Baykara, T.** (2015). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş 1 Anadolu'nun İdari Taksimatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bayrakal, S.** (2008). *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*. İstanbul: Gökkuşe.
- Bayraktar, M. S.** (2005). *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri* (doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bayram, F.** (1994). *Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesindeki Türk Devri Mimarlık Eserleri* (yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Behrens-Abu Saif, D.** (1995). Muhandis, Shad, Mu'allim Note on the Building Craft in the Memluk Period. *Der İslam, LXXII (2)*, 293-309.
- Berki, A. H.** (1965). Vakıfların Tarihi, Mahiyyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler. *Vakıflar Dergisi, sayı VI*, Sf. 9-13.
- Beşirli, M.** (2006). 19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri. *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyum Bildirileri*. Yılmaz, C. (Haz.). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Bilge, M.** (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilgen, Ç.** (2014). *Erken Cumhuriyet Dönemine Ait Bir Kitap Taslağı: Tokat Kent Tarihi Çalışmaları Tokat Müzesi Örneği*. (yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bir, A. ve Kayral, M.** (1998). Osmanlı Döneminde Anadolu'da Kullanıldığı Bilinen Altan Çevirmeli Su Değirmenleri ve Su Kaldırma Düzenleri, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2, s. 173-186.
- BOA, C. EV. 122/6074.**
- BOA, C. EV. 132/6572.**

BOA, C. EV. 189/9435.

BOA, C.EV. 228/11369.

BOA, C. EV. 254/12958.

BOA, C. EV. 455/23022.

BOA, C. EV. 535/27012.

BOA, C. EV. 605/30509.

BOA, C.MF. 7/340.

BOA, C.MF. 116/5797.

BOA, C.MF. 135/6716.

BOA, C. MF. 140/6993.

BOA, C.MF. 160/7960.

BOA, C.MF. 178/8888.

BOA, C. MF. 183/9114.

BOA, HAT. 1466/54.

BOA, HAT. 1511/35.

BOA, HAT. 1514/25.

BOA, HAT. 1596/68.

BOA, IE.EV. 4/411.

BOA, ÎE. EV. 6/715.

BOA, ÎE.EV, 10/1232.

BOA, Î.E. EV. 42/4772.

BOA, ÎE. EV. 46/5205.

BOA, MAD. 24/215.

BOA, MAD. 24/217.

BOA, MAD. 626/22.

BOA, MAD. 626/296.

BOA, TD. 90/180.

BOA, TD. 387/372.

BOA, TD. 387/375.

BOA, TD. 387/376.

BOA, TD. 387/384.

BOA, TD. 387/404.

BOA, TD. 387/405.

BOA, TD. 387/533.

BOA, TD. 387/534.

BOA, TD. 387/535.

BOA, TD. 387/681.

BOA, TD. 387/683.

BOA, TD. 387/686.

BOA, TD. 387/687.

BOA, TD. 444/76.

BOA, TD. 444/157.

BOA, TD. 444/158.

Bostan, İ. (1997). Niksar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, Sf. 119-122.

Bostanzade Yahya (1978). *Duru Tarih (Tarih-i Sâf/Tuhfetu'k-Ahbab)*. Sakaoğlu, N. (Haz.), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bozer, R. (1999). Amasya ve Çevresinde Erken Osmanlı Dönemine Ait Üç Ahşap Kapı. *Osmanlı*, 11, Ankara, Sf.285-293.

Bozkurt, N. (2003). Medrese. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Sf. 323-327.

Broug. E. (2103). *Islamic Geometric Design*. New York; London: Thames & Hudson.

Buzpınar, Ş. T. (2009). Surre. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 37, Sf. 567-569.

Ca'fer Efendi (2005). *Risâle-i Mi'mâriyye*. Yüksel, İ. A. (Haz.). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Can, Y. (2004). *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*. İstanbul: ETÜT Yayınları.

- Cansever, T.** (2010). *Sonsun Mekânın Peşinde Selçuklu ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Cantay, G.** (2002). *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Cantay, T.** (1995). Amasya Sultan Mesud Türbesi'nin İnşa Yılı. *Vakıflar Dergisi*, sayı XXV, Sf. 35-38.
- Cezar, M.** (1983). *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cipollino marble** (t.y.). Wikipedia. Erişim: 21 Ekim 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Cipollino_marble
- Crane, H.** (1993). Notes on Saldjūq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Vol. 36, No. 1, pp. 1-57.
- Cunbur, M.** (1966). Tarihimizde Anadolu'da Kütüphane Kurma Çabaları. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. Cilt XV, Sayı 3, Sf. 129-133.
- Çakmak, Ş.** (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Taçkapılar (1300-1453)*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çal, H.** (1989). *Niksar'da Türk Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çal, H.** (2009). Niksar'da Doğan Şah Alp Türbesi-Eyvan Türbeler. *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (03-06 Mayıs 2006) Prof Dr. Örcün Barışta'ya Armağan*. Ankara: Gazi Üniversitesi Bölümü Sanat Tarihi Bölümü
- Çaycı, A.** (2008). *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çelik, N.** (1995). Bursa Ulu Camiinde Güney Tesirleri. In *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Cilt I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Sf. 557-565.
- Çerkez, M.** (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri I* (doktora tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetintaş, S.** (1946). *Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri: Bursa'da İlk Eserler..* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çetintaş, S.** (1958). *Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Çulpan, C.** (2002). *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Danışman, G. H. H.** (1977). A Survey of turbine-type water-mills in the Bolu Region of the Central Anatolian Plateau. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 3 (1), Sf. 17-37.
- Darkot, B.** (1966). Samsun. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 172-178.
- Darkot, B.** (1986). Vezirköprü. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 314-315.
- Daş, E.** (2007). *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

- Demiralp, Y.** (1999). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiriz, Y.** (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Dernschwam, H.** (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Önen, Y. (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dodd, E. C. - Khairallah, S.** (1981). Common Koranic Texts. *The Image of the word: A Study og Quranic Verses in Islamic Architecture*. Beirut: The American University of Beirut, Sf. 62-77.
- Doğanbaş, M.** (2014). Amasya Yöresi Ahşap Sanatı. “*Yâr ile Gezdiğim Dağlar*”: Amasya. Özdem, F. (Haz.), İstanbul Yapı Kredi Yayınları. Sf. 245-291.
- Doukas, M.** (2008). *Tarih (Anadolu ve Rumeli 1326-1462, Umar, B. (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.*
- Ducae Nepotis, M.** (1834). *Historia Byzantina*. Bekkerus, I, (Rec.), Bonnae: Impensis ed Weberi.
- Durukan, A.** (1988). *Balat, İlyas Bey Camii*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Edirneli Oruç Beğ (t.y.) Oruç Beğ Tarihi. Atsız (Haz.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.**
- Eldem, H. E.** (1911). Yörgüç Paşa ve Evladına Ait Birkaç Kitabe, *Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası. Sayı IX*, Sf. 530-541.
- Emir, S.** (1991). *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar* (doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Emir, S.** (1994). *Erken Osmanlı Mimarisinde Çok İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler I-II*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Er, F.** (2009). *XV ve XVI. Yüzyılda Amasya* (yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eravşar, O.** (2004). *Tokat Tarihi Su Yapıları: Hamamlar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ergenç, Ö.** (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergin, O. N.** (1936). *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Erguvanlı, K.** (1971). *Mühendislerle Jeoloji*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ersoy, A.** (1993). *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ersoy, B.** (1992). Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 6, Sf. 47-61.
- Ertuğrul, A. D.** (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Cilt VII, sayı 13*, Sf. 241-266.
- Ertuğrul, Ö.** (1988). Acem Ali. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 1*, Sf. 322.

- Erünsal, İ. E.** (1991). *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluş'tan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Esterâbadî, A.** (1990). *Bezm u Rezm*. Öztürk, M. (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Evliya Çelebi** (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit) 2. Kitap*. Dağlı, Y.-Kahraman, S. A. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî** (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*. Kurşun, Z.-Kahraman, S. A.-Dağlı, Y. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S.** (1960). İznik'de 'Büyük Hamam' ve Osmanlı Devri Hamamları Üzerine Bir Deneme. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt XI, sayı 15, Sf. 99-120.
- Eyice, S.** (1962). İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler. *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*. Cilt III, sayı 1-4, Sf. 3-80.
- Eyice, S.** (1992). Bedesten. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Sf. 302-311.
- Eyice, S.** (1997). Hamam (Tarih ve Mimari). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, Sf. 402-430.
- Eyice, S.** (1998). Hayreddin, Mimar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, Sf. 55-56.
- Fontanier, V.** (1829). *G Voyages en Orient, de l'année 1821 à l'année 1829. Constantinople, Grèce*. Paris: Librairie Universelle, de P. Mongie Ainé.
- Gabriel, A.** (1934). *Monuments Turcs D'Anatolie Tome Deuxième Amasya-Tokat-Sivas*. Paris.
- Gabriel, A.** (1942). Bursa'da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi. *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, Sf. 37-50.
- Gabriel, A.** (2010). *Bir Türk Başkenti Bursa*, Cilt I. Er, N., vd. (Çev.), İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Goodwin, G.** (2008). *Yeniçeriler*. Türkömer, D. (Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.
- Goodwin, G.** (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*. Günay, M. (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Göde, K.** (1994). *Eratnalılar (1327-1381)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gökbilgin, M. T.** (1952). *XV – XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T.** (1965). 15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm. *Vakıflar Dergisi*, sayı VI, Sf. 51-61.
- Gökbilgin, M. T.** (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Gökbilgin, M. T.** (1979a). Mihal-oğulları. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, s. 285-292.
- Gökbilgin, M. T.** (1979b). Tokat. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/1, s. 400-412.
- Gökçe, T.** (1996). 934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı XI, Sf. 163-177.
- Griswold, W.** (1980). The Vakfiye of Molla İsa of Lefke. *Studies in Islam*. XVII/2, Sf. 69-72.
- Griswold, W.** (1984). A Sixteenth Century Ottoman Pious Foundaiton. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. XXVII/2, Sf. 175-198.
- Gün, R.** (1999). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı (doktora tezi). Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, H.**, (1986). *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gündüz, F.** (2005). Minare. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, Sf. 98-101.
- Gündüz Küskü, S.** (2014). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güneş, A.** (2001). İznik (Osmanlı Dönemi). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, Sf. 545-547.
- Güran, C.** (1977). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gürbüz, A.** (1993). *Toprak Vakıf İlişkileri İçerisinde 16. yy Amasya Sancağı* (doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hadîdî** (1991). *Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)*. Öztürk, N. (Haz.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Hamadeh, S.** (2010). *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*. Güzel, İ. (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hamilton, W. J.** (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with some account of their Antiquities and Geology*. London: John Murray.
- Hammer-Purgstall, B. J.** (2010). *Büyük Osmanlı Tarihi. Cilt 1*. Çevik, M. (Haz.), İstanbul: Miliyet Yayınları.
- Hasan-ı Rumlu** (2006). *Ahsenü't-Tevârih*. Öztürk, M. (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hayrullah Efendi** (1971). *Osmanlı Devleti Tarihi Cilt IV*. Danışman, Z. (Haz.), İstanbul: Son Havadis Yayınları.
- Hoca Sadeddin Efendi** (1974). *Tâcü't Tevârih I*. Parmaksızoğlu, İ. (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sadeddin Efendi** (1992a). *Tâcü't Tevârih II*. Parmaksızoğlu, İ. (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sadeddin Efendi** (1992b). *Tâcü't Tevârih IV*. Parmaksızoğlu, İ. (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hüseyin Hüsameddin, A.** (1986). *Amasya Tarihi I*. Yılmaz, A.-Akkuş, M. (Haz.), Ankara: Amasya Belediyesi Yayınları.

- İbn Haldun** (2011). *Mukaddime I*. Uludağ S. (Haz.), İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Tagrıberdi** (2013). *En-Nücûmu 'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Batur, A. (Haz.), İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbret, Ü. B.** (2004). Tarihi İpek Yolu Üzerinde Bir Anadolu Şehri: Toysa (Kuruluşu Ve Gelişmesi). *Marmara Coğrafya Dergisi*. Sayı 8, Sf. 53-82.
- İdris-i Bitlisî** (t.y.). *Heşt Behişt II. Cilt*. Karataş, M.-Kaya, S.-Baş, Y. (Haz.), Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- İleri, T.** (1998). *Maârif Salnâmelerine Göre, 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim ve Eğitim Kurumları* (yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- İnalcık, H.** (1947). Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları, *Bellekten*, XI/44, Sf. 603-708.
- İnalcık, H.** (1979). Murad II. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, Sf. 598-615.
- İnalcık, H.** (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Sezer, R. (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H.** (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Ş.** (1948) İbn Hâcer'de Osmanlı'lara Dair Haberler III. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı V, Sf. 517-529.
- İpşirli, M.** (2003). Medrese (Osmanlı Dönemi). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Sf. 327-333.
- Kanat, C.** (2000). Makrîzi'nin Kitâb Es-Sulûk'undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı IV, Sf. 225-256.
- Kara, M.** (2011). Tekke. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, Sf. 368-370.
- Kara Pilehvarian, N., Urfaloğlu N. & Urfaloğlu, L.** (2004). *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*. İstanbul: Yapı Yayın.
- Karadeniz, H. B.** (2008). *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karakaya, E.** (2006). Mustafa Bey Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Sf. 289.
- Karataş, H.** (2011). *The City as a Historical Actor: The Urbanization and Ottomanization of the Halvetiye Sufi Order by the City of Amasya in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*(doktora tezi). University of California, Berkeley.
- Kastritsis, D. J.** (Ed.), (2007). *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan (Ahval-i Sultan Mehmed Bin Bayezid Han) : Bayezid Han Oğlu Sultan Mehmed'in Maceraları (Ahval-i Sultan Mehmed Bin Bayezid Han)*. Cambridge: The Department of Near Eastern Languages & Civilizations Harvard University.
- Kavaklı, S.** (2011). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya (Şer'îye Sicillerine Göre)* (doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kaynar, S.** (2011). *Kastamonu Vilayet Sâlnâmelerinde Tosya Kazası 1869-1903*. İstanbul: Tosya Belediyesi Yayınları.
- Kazıcı, Z.** (2014). *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*. İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Kepecioğlu, K.** (2009a). *Bursa Kütüğü Cilt 1*, Algül, H.- Çetin, O.-Hızlı, M.- Kara, M.-Yediyıldız, A. (Haz.), İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Kepecioğlu, K.** (2009b). *Bursa Kütüğü Cilt 2*, Algül, H.- Çetin, O.-Hızlı, M.- Kara, M.-Yediyıldız, A. (Haz.), İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Kepecioğlu, K.** (2009c). *Bursa Kütüğü Cilt 3*, Algül, H.- Çetin, O.-Hızlı, M.- Kara, M.-Yediyıldız, A. (Haz.), İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Kepecioğlu, K.** (2009d). *Bursa Kütüğü Cilt 4*, Algül, H.- Çetin, O.-Hızlı, M.- Kara, M.-Yediyıldız, A. (Haz.), İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Keskin, M. Ç.** (2013). Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustalarının Anadolu Yolculuğu (1419-1433). *Belleten*, LXXVII (279), Sf. 445-465.
- Keskin, M. Ç.** (2015a). Syrian-Origin Architects Around Amasya Region in the Early 15th Century.A|Z *ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 12 (2), 19-33.
- Keskin, M. Ç.** (2015b). Foundations and Real Estates of Yorguc Pasha Family Through the Ottoman Endowment System. *European Real Estate Society 22nd Annual Conference*, June 24-27, 2015 Istanbul, Turkey.
- Keskin, M. Ç.** (2016). II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerle Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa. *Art-Sanat*, 5, 63-82.
- Khitorowo, B. de** (1889). Pèlerinage du marchand Basile, (1465-1466). *Itinéraires Russes en Orient*. Gèneve: Traduits pour la société de l'Orient Latin.
- Kılıcı, A.** (2007). *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kılıcı, A.** (2013). Havza Mustafa Bey İmaretî Önündeki Yapı Hakkında Gözlemler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, Sayı 25, Sf. 313-326.
- Kılıç, A.** (2014). *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kıvrım, İ.** (2014). *Taşova-Erbaa Yerleşme- Nüfus ve Ekonomi (15-16. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi.
- Konyalı, İ. H.** (1943). *Ankara Abidelerinden Karacabey Mamuresi Vakfiyesi, Eserleri ve Tarihi*. Cilt I. İstanbul: İzzet Karacabey Yayınevi.
- Konyalı, İ. H.** (1964). *Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Koşar, Ç.** (2008). *Kavak Yörgüç Paşa Camisi*. Erişim tarihi 7 Ocak 2014: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=76834>
- Köker, H. S.** (1956). Tefsiri Mevlana Mustafa ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, sayı III, Sf. 225-264.

- Köker, H. S.** (1962). Vakıflar Tarihinde Tosya. *Vakıflar Dergisi*, sayı V, Sf. 257-274.
- Köprülü, F.** (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köşklü, Z.** (2001). Osmanlı Medrese Mimarisinde Bazı Örneklerle Baca Formları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 16, Sf. 209-218.
- Kritovulos** (2007). *İstanbul'un Fethi*. Karolidi (Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kuban, D.** (1968). Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, sayı VII, Sf. 53-73.
- Kuban, D.** (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D.** (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuban, D.** (2009). *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula Say, S.** (2011). *Kubbeye Doğru Erken Dönem Osmanlı Hamamlarında Eğrisel Örtüye Geçiş Sistemleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kuran, A.** (1968). *The Mosque in Early Ottoman Architecture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuran, A.** (1969). *Anadolu Medreseleri. I. Cilt*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Kurt, Y.** (1993). Sivas Sancağında Kişi Adları. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. Sayı IV, Sf. 223-290.
- Kuzucular, K.** (1994). *Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi* (doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lowry, H. W.** (2008). *Osmanlı Dönemi'nde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fetih, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Maxim, M.** (2013). Yergöğü. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, Sf. 483-484.
- Mayer, L. A.** (1956). *Islamic Architects and Their Works*. Geneve: A. Kundig.
- Mehmed Süreyya** (1996). *Sicill-i Osmanî, (Osmanlı Ünlüleri)*. 6 Cilt. Akbayan, N. (Haz.), Kahraman, S. A., (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Neşrî** (1984). *Neşrî Tarihi II*. Köymen, M. A. (Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Mevlânâ Mehmed Neşrî** (2008). *Cihânnümâ*, [Osmanlı Tarihi (1288-1485)], Öztürk, N. (Haz.), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Ménage, V. L.** (1965). Seven Ottoman Documents from the reign of Mehmed II. *Documents from Islamic Chanceries I*. Stern, N. K (Ed.), Sf. 112-118. Oxford: Cassier.
- Menç, H.** (2000). *Tarih İçinde Amasya*, Ankara: Amasya Belediyesi.

- Menç, H.** (2010). *Fotoğraflarla Geçmişte Amasya*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür-Sanat Yayınları.
- Merçil, E.** (2007). *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Meriç, R.M.** (1957). Beyazıd Câmii Mimârı. II. Sultan Bâyezid devri Mimarları ve Bazı Binaları. Beyazıd Câmii ile Alâkalı Hususlar, San'atkarlar ve Eserleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi. Sayı II*, Sf. 7-76.
- Mustafa Vazih Efendi** (2011). *Amasya fetvâları ve İlk Amasya Tarihi (Belâbilü'r-râsiye fî riyâz-i mesâilî'l-Amâsiyye)*. Ayar, A. İ.-Özel, R. O. (Haz.), Amasya: Amasya Belediyesi.
- Mübarek Galib** (1928). *Ankara, İkinci Kısım: Kitabeler*. İstanbul: Maarif Vekâleti.
- Mülayim, S.** (2012). Tonoz. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 41*, Sf. 238-240.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede** (t.y.). *Müneccimbaşı Tarihi I-II (Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekayi-ül-a'sâr)*, Erünsal, İ. (Çev.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Naza-Dönmez, E.** (2013). Yörgüç Paşa Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 43*, Sf. 567-568.
- Necipoğlu, G.** (2005). *The Age of Sinan Architectural Culture in the Ottoman Empire*. Hong Kong: Reaktion Books.
- Ocak, A. Y.** (2011). 13.-15. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan Dini Etkileşmeler ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oğuz, Z.** (2006). *Multi-Functional Buildings of The T-Type in Ottoman Content: A Network of Identity and Territorialization* (master thesis). Middle East Technical University The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Olca, O. F.** (2009). *Amasya Hâtıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İşittiklerim ile Amasya"*. Böcekçi, T.-Seçkiner, M. H. (Sad.), Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Olca, O. F.** (2010). *Amasya Şehri*. Küççük H.-Altunbaş, K. (Sad.), Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Oltulu, E.** (2006). *Amasya'nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Önerisi* (yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ongun, M. Z.** (1938). Hassa Mimarları. *Arkitekt, Sayı 96*, Sf. 333-342.
- Öney, G.** (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Önge, M. Y.** (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Önkal, A. ve Bozkurt N.** (1993). Cami (Dini ve Sosyokültürel Tarihi). *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 7*, Sf. 46-56.
- Önkal, H.** (1996). Anadolu Selçuklu Türbeleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Öz, M.** (1994). Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Malikane-Divani Sistemi, *Vakıflar Dergisi, sayı XXVI*, Sf. 229-241.
- Öz, M.** (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öz, M.** (2009). Samsun. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 36*, Sf. 83-88.
- Özbek, Y.** (2000). Amasya Mehmed Paşa Camiinin Minberi. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997 Ankara*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sf. 147-154.
- Özbek, Y.** (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Özer, M.** (2002). Mihaloğulları'nın Anadolu ve Balkanlar'daki İmar Faaliyetleri. *Doğu-Batı Bağlamında Uluslar arası Türk Dili ve Türk Kültürü Kongresi, Şumnu, Bulgaristan, 26-29 Ekim 2002*, Sf. 344-364.
- Özer, M.** (2003). Turahanoğulları'nın Balkanlar'daki İmar Faaliyetleri. *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri, Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003*, Sf. 247-279.
- Özer, M.** (2006). *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkarı, M.** (2001). *Niğde'de Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pakalın, M. Z.** (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pamuk, Ş.** (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peker, A. U.** (2002). Osmanlı Mimarisinde Yaratıcılık: Amasya Örnekleri. *Türkler*, XII, Sf. 53-59.
- Petersen, A.** (1999). *Dictionary of Islamic Architecture*. Routledge: New York.
- Porter, R. K.** (1822). *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia During The Years 1817, 1818, 1819, And 1820 Vol. II*. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, And Brown, Paternoster-Row.
- Pitcher, D. E.** (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. Tırnakçı, B. (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rabbat, N.** (2010). *Mamluk History Through Architecture: Monuments, Culture and Politics in Medieval Egypt and Syria (Library of Middle East History)*. I. B. Tauris: London.
- Sakaoğlu, N.,** (2009). *Bu Mülkün Kadın Sultanları (Vâlîde Sultanlar, Hâfunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler)*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Samsun İl Özel İdaresi Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2012** (2012). Samsun: Samsun İl Özel İdaresi.

- Seçkin, A.** (2013). *Uluköy*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Serbestoğlu, İ.** (2014). Ali Rıza Efendi'nin Teftişi Esnasında Canik ve Amasya Sancaklarında Dini Yapıların İnşa ve Tamir Faaliyetleri. *Amasya Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Sf. 117-139.
- Sezen, T.** (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Singer, A.,** (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*. Şendil, D. (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [Mehmed Hemdemî Çelebi] Solak-zade,** (1989). *Solak-zade Tarihi I*. Çabuk, V. (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sönmez, Z.** (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylemezoğlu, H. K.** (1955). *İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sözen, M.** (1968). Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler. *Anadolu Araştırmaları*. Sayı 1, Sf. 179-181.
- Sözen, M.** (1970). *Anadolu Medreseleri Selçuklukar ve Beylikler Devri: Cilt I Açık Medreseler*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Fakültesi.
- Sözen, M.** (1972). *Anadolu Medreseleri Selçuklukar ve Beylikler Devri: Cilt II Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklardan Bilinen Medreseler*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Fakültesi.
- Sözen, M.** (1981). *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U.** (2007). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sümer, F.** (1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I-II*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, İ. ve Emecen, F.** (1991). Amasya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, Sf. 1-4.
- Şeker, M.** (1997). *Gelibolulu Mustafa 'Alî ve Mevâ'idü'n-Nefâis fî-Ḳavâ'idü'l-Mecâlis*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşirgil, A.** (1995). Rum Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın Hayatı ve Vakıf Eserleri. *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Şimşirgil, A.** (1997). XVI. Yüzyılda Amasya Şehri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı XI, Sf. 77-109.
- Taneri, A.** (1978). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Tanman, B.** (2000). Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memlûk Etkileri. *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"*. İstanbul: YEM Yayınları. Sf. 82-90.
- Tanman, B.** (2011). İlyas Bey Camii'ne İlişkin Bazı Düşünceler. *Balat İlyas Bey Külliyesi Tarih Mimari Restorasyon*, İstanbul: DAI. Sf. 87-92.
- Tanman, B. & Parlak, Ş.** (2011). Tekke (Mimari). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, Sf. 370-379.
- Tanyeli, U.** (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)* (doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tarım Ertuğ, Z.** (2000). İmaret. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, Sf. 219-220.
- Taşcıoğlu, A.** (1998). *The Turkish Hamam*. İstanbul: Unilever.
- Taşköprülüzâde** (2007). *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Numâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l Osmâniyye)*. Tan, M. (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Taştemir, M.** (2012). Tosya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Sf. 269-270.
- Tbkvak, A.** (1970). *Türkiye, İran ve Pakistan Oniks Mermerleri Hakkında Genel Bir İnceleme*. Erişim: 20 Ekim 2016, <http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/539.pdf>
- Tietze, A.** (1982). Muştafâ 'Âlî on luxury and the Status Symbols of Ottoman Gentlemen, *Stuida Turcologica Memoriae Alexii Bombaci dicata*. Naples.
- TKGMA**, Defter-i Evkâk-ı Rûm.
- Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri** (2010). Akyüz, A., vd. (Haz.). Tokat: T.C. Tokat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Top, M.** (1997). Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl) (doktora tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toruk, F.** (2002). *Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi* (yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toruk, F.** (2005). Bani Yörgüç Paşa ve İmar Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi*, sayı XXIX, Sf. 105-133.
- Toruk, F.** (2006). Yörgüç Paşa Vakfiyesi, *Bilge*, Cilt 12, Sayı 48, Sf. 16-26.
- Tuğlacı, P.** (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet.
- Turan, O.** (2007). *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, Ş.** (1963). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), Sf. 157-203.
- Tursun Bey** (1977). *Târîh-i Ebû'l-Feth*. Tulum, M. A. (Haz.). İstanbul: Baha Matbaası.
- Tuzcu, A.** (2007). *İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*. Kayseri: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

- Tüfekçioğlu, A.** (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I** (1972). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uluçay, Ç.** (2001). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uluengin, F. vd.** (2001). *Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Urak, G.** (1994). *Amasya’nın Türk Devri Şehir Dokusu* (doktora tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Url-1** <http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%orguc%C3%BC%C3%A7,k_%C%7dd5%9Eark%C3%B6y>, erişim tarihi 28.05.2014.
- Url-2** <http://www.havza.gov.tr/default_B0.aspx?content=1023>, erişim tarihi 12.07.2014.
- Url-3** <<http://zileweb.com/dokumanoku.asp?id=6>>, erişim tarihi 27.10.2016.
- Url-4** <<http://www.arelstone.com/tr/InfoOnyx.aspx>>, erişim tarihi 20.10.2016.
- Url-5** <<https://en.wikipedia.org/wiki/Giurgiu>>, erişim tarihi 17.02.2017.
- Uysal, A. O.** (1997). Zaviyeli Camilerde Minare Problemi. *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı XX, Sf. 47-63.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1927). *Kitabeler*, İstanbul: Maarif Vekâleti.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1998). *Osmanlı Tarihi, C. I*. Ankara: Türk Tarih Kurum Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2003a). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2003b). Osmanlı Sarayı’nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri. *Belgeler. Cilt XI, Sayı 15*, Sf. 23-76.
- Üçler, B.** (1992). XVI. Yüzyılda Çorum Sancağı-I: Çorum Sancağı’nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. Sayı III, Sf. 129-167.
- Ünal, R. H.** (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Van Steenberg, J.** (2006). *Order out of Chaos: Patronage, Conflict and Mamluk Socio-Political Culture, 1341-1382*. Leiden : Brill.
- VGMA**, 586-2/57-65.
- VGMA**, 608/235.
- VGMA**, 609/272.
- VGMA**, 747/245, 352-355.

VGMA, 747/245, 356.

VGMA, 1767/34-46.

Walker, B. J. (2009). Popular Responses to Mamluk Fiscal Reforms in Syria. *Bulletin D'Etudes Orientales*. LVIII, Sf. 51-68.

Wiedemann, E. (1977). Kapan. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Sf. 196-200.

Yardım, A. (2004). *Amasya Kaya Kitabesi*. Ankara: T. C. Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

Yastı, M. (2005). *Nişâncı Mehmed Paşa Tevârih-i Al-i 'Osmân (1b-120a) Metin-Dil Özellikleri-Sözlük* (yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yaşar, A.H. H. (2007a). *Amasya Tarihi Birinci Cilt*. Aydın, M. Ve Aydın, G. (Haz.). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Yaşar, A.H. H. (2007b). *Amasya Tarihi İkinci Cilt*. Aydın, M. Ve Aydın, G. (Haz.). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Yaşar, A.H. H. (2007c). *Amasya Tarihi Üçüncü Cilt*. Aydın, M. Ve Aydın, G. (Haz.). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Yavuz, A. T. (2008). Anadolu Selçuklu Mimarisinin Yapı Özellikleri. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. Kuban, D. (ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sf. 281-298.

Yediylıdız, B. (1986). Vakıf. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Sf. 153-172.

Yediylıdız, B. (1988). 1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri. *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Yediylıdız, B. (1993). Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mâhiyeti. *X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yerasimos, S. (1991). *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (14.-16. Siècles)*. Ankara: Imprimerie de la Société Turque d'Histoire (Türk Tarih Kurumu).

Yerasimos, S. (2005). 15. – 16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi. *Afife Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Yılmazçelik, İ. (1999). 1736-1739 (H. 1149-1151) Tarihli Amasya Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 9, Sf. 457-502.

Yınanç, M. H. (1978). Amasya (Tarih). *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Sf. 394-396.

Yiğit, A. (2007). XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 18, Sf. 97-155.

Yurdakul, E. (1994). Amasya - Yolpınar (Hakala - Kağla - Kağala) Köyünde Bulunan İslamî Yapılar. *Vakıflar Dergisi*, 24, Sf. 177-198.

- Yücel, Y. & Cengiz, H. E.,** (1989, 1992). Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi, *Belgeler, Cilt XIV*, Sayı 18, Sf. 359-472.
- Yüksel, İ. A.** (1983). *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri, (886-926/1481-1520)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yüksel, İ. A.** (1995). Sadrâzam Rüstem Paşa'nın Vakıfları. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, Sf. 219-281.
- Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hiref)** (1982). Uysal, A. (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Zinkeisen, J. W.** (2011a). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453) 1*, Epçeli, N. (Çev.), Afyoncu, A (Ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Zinkeisen, J. W.** (2011b). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574) 2*, Epçeli, N. (Çev.), Afyoncu, A (Ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Zübeyrzade Mehmed Fuad** (1998). *Yurdumuz Havza*. Tuzcu, A. (Haz.), Ankara: Alp Ofset.
- Amasya İli Maden ve Enerji Kaynakları** (t.y.). mta. Alındığı Tarih: 04.12.2013, adres:http://www.mta.gov.tr/v2.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/Amasya_Madenler.pdf
- Yörgüç Paşa Camii** (t.y.). Archnet. Alındığı Tarih: 07.01.2014, adres: http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=7801

EKLER

EK A: Fotoğraflar

Şekil A.1 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesi (Aras Neftçi).

Şekil A.2 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesi (Aras Neftçi).

Şekil A.3 : Yörgüç Paşa İmareti, Yörgüç Paşa Türbesi (Aras Neftçi).

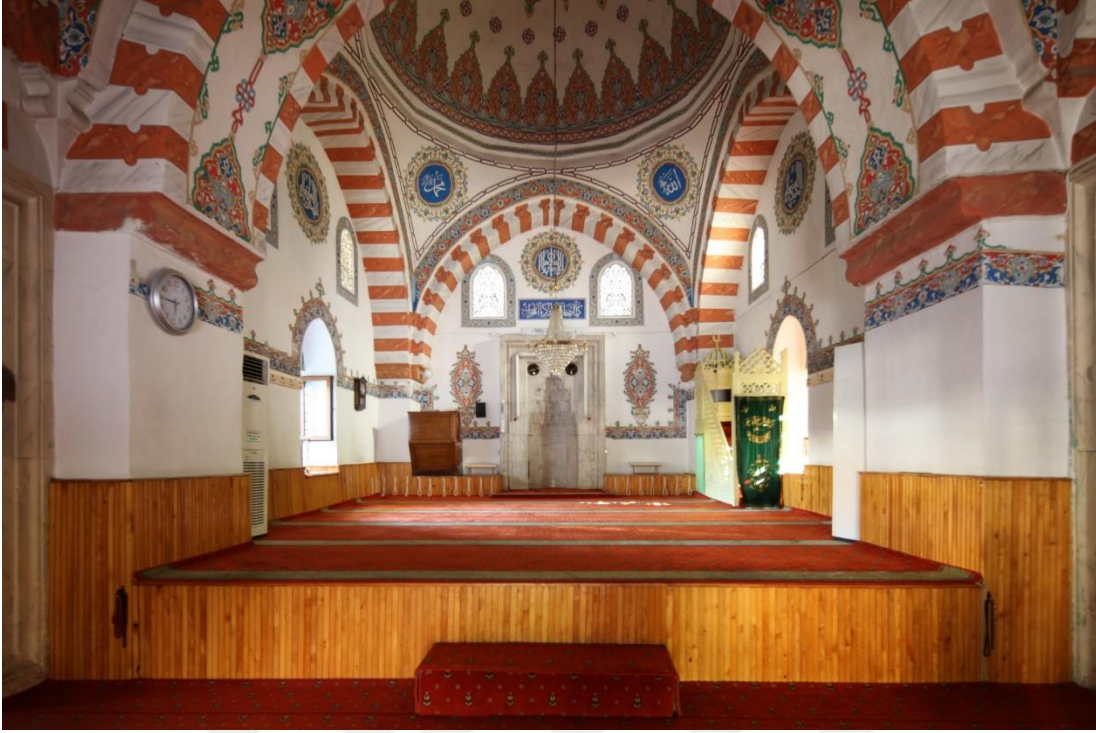
Şekil A.4 : Yörgüç Paşa İmareti giriş eyvanı.

Şekil A.5 : Yörgüç Paşa İmaretî taç kapısı.

Şekil A.6 : Yörgüç Paşa İmaretî giriş eyvanı örtü sistemi (Aras Neftçi).

Şekil A.7 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı (Aras Neftçi).

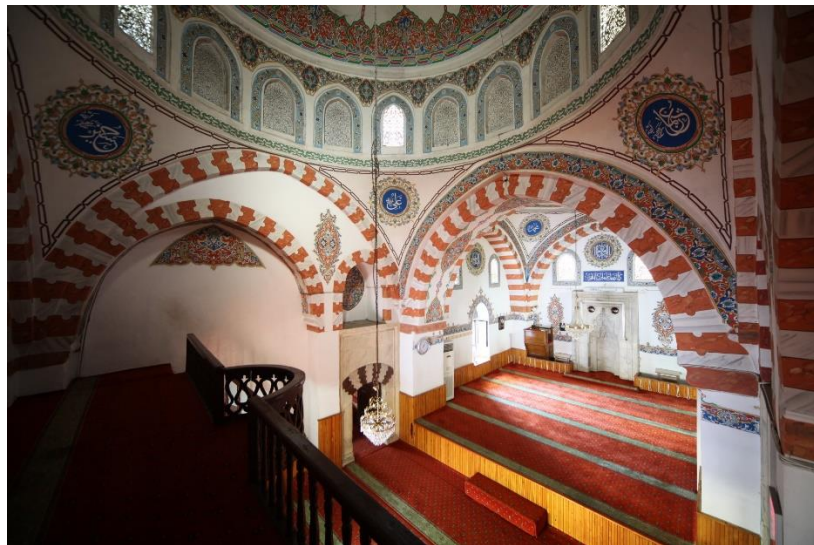
Şekil A.8 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa ve mescid eyvanı (Aras Neftçi).

Şekil A.9 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa örtü sistemi (Aras Neftçi).

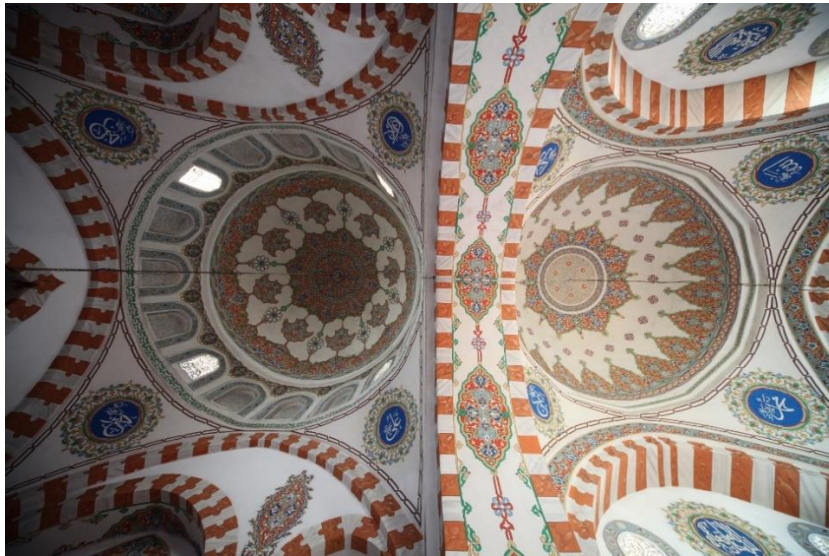
Şekil A.10 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa (Aras Neftçi).

Şekil A.11 : Yörgüç Paşa İmareti orta sofa ve mescid eyvanı (Aras Neftçi).

Şekil A.12 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhane kapısı.

Şekil A.13 : Yörgüç Paşa İmareti sofa ve mescid eyvanı örtü sistemi (Neftçi).

Şekil A.14 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi.

Şekil A.15 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi örtü sistemi.

Şekil A.16 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhanesi örtü sistemi.

Şekil A.17 : Yörgüç Paşa İmareti doğu tabhanesi ocağı.

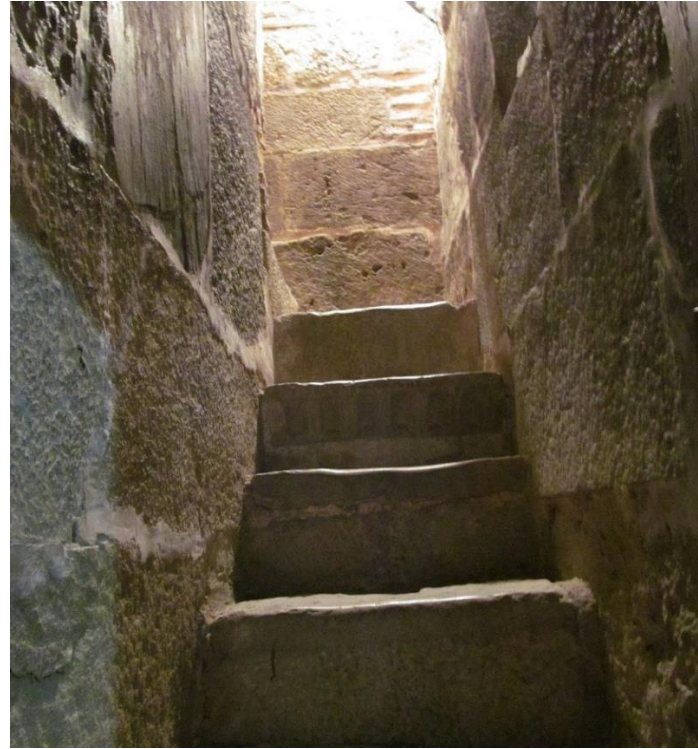
Şekil A.18 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda kapı düzenlemesi.

Şekil A.19 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda.

Şekil A.20 : Yörgüç Paşa İmareti çatıya çıkan merdiven.

Şekil A.21 : Yörgüç Paşa İmareti çatıya çıkan merdivende frizli devşirme parça.

Şekil A.22 : Yörgüç Paşa Türbesi kuzey cephesi.

Şekil A.23 : Yörgüç Paşa Türbesi batı cephesi.

Şekil A.24 : Yörgüç Paşa sandukası.

Şekil A.25 : Yörgüç Paşa Türbesi'nde sandukalar.

Şekil A.26 : Yörgüç Paşa Türbesi doğu [giriş eyvanı] cephesi.

Şekil A.27 : Yörgüç Paşa İmareti doğu cephesi.

Şekil A.28 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı doğu cephesi.

Şekil A.29 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı batı cephesi penceresi.

Şekil A.30 : Yörgüç Paşa İmareti batı tabhanesi cephesi.

Şekil A.31 : Yörgüç Paşa İmareti mescid eyvanı üst sıra pencere detayı.

Şekil A.32 : Yörgüç Paşa İmareti mihrabı.

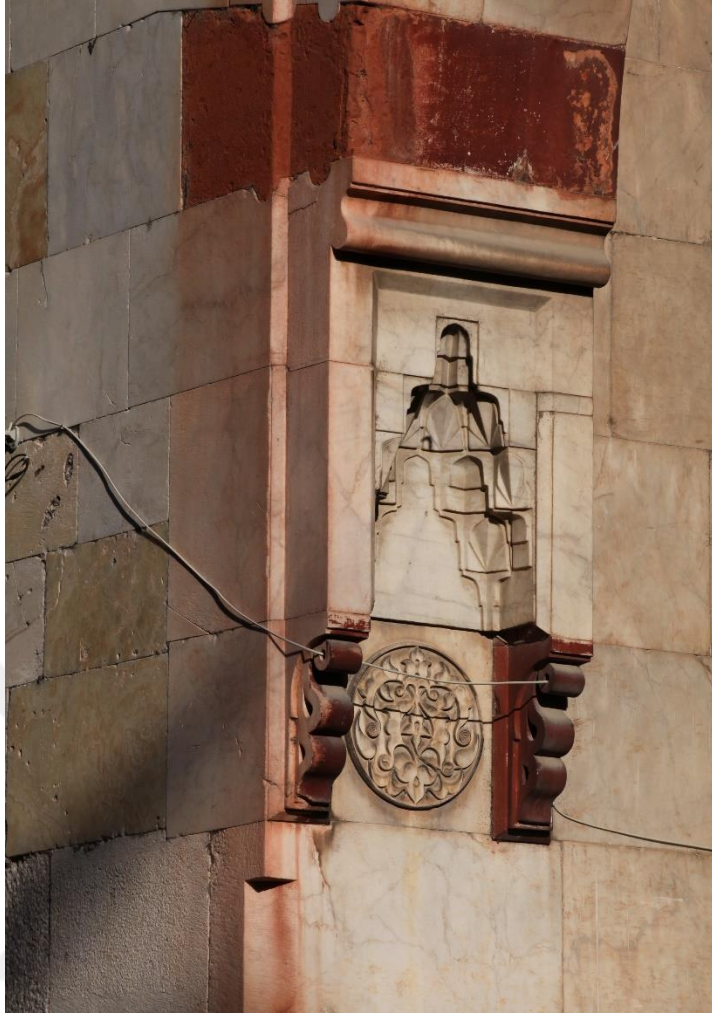
Şekil A.33 : Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısı üzerinde bezeme detayı.

Şekil A.34 : Yörgüç Paşa İmareti cümle kapısı kemerini (archnet.org).

Şekil A.35 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey doğu oda kapı düzenlemesi üzerinde bezeme panosu.

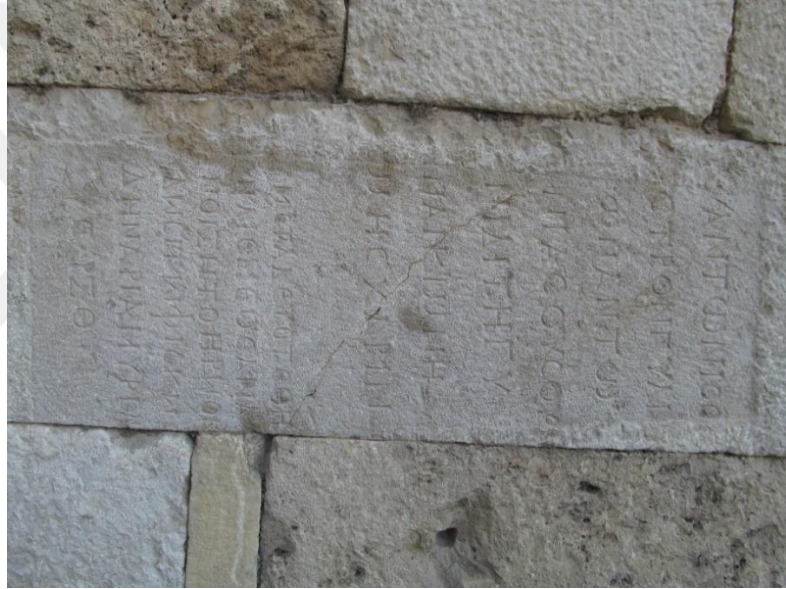
Şekil A.36 : Yörgüç Paşa İmareti kemer üzengi düzenlemesi.

Şekil A.37 : Yörgüç Paşa İmareti eyvan kemeri kilit taşında bezeme.

Şekil A.38 : Yörgüç Paşa İmareti kuzey cephesinde devşirme malzeme.

Şekil A.39 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.40 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.41 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.42 : Yörgüç Paşa İmareti duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.43 : Yörgüç Paşa İmareti'nde çörten.

Şekil A.44 : Mustafa Bey İmareti doğu cephesi.

Şekil A.45 : Mustafa Bey İmareti güney cephesi ve giriş sundurması.

Şekil A.46 : Mustafa Bey İmareti taçkapı düzenlemesi.

Şekil A.47 : Mustafa Bey İmareti taçkapı kavsarası ve kitabe detayı.

Şekil A.48 : Mustafa Bey İmareti mihrap eyvanı.

Şekil A.49 : Mustafa Bey İmareti orta sofa ve tabhane kapıları.

Şekil A.50 : Mustafa Bey İmareti tabhane kapısı.

Şekil A.51 : Mustafa Bey İmareti tabhane kapısı detay.

Şekil A.52 : Mustafa Bey İmareti kuzey batı tabhane örtü sistemi.

Şekil A.53 : Mustafa Bey İmaretî kuzey doğu oda kapı ve penceresi.

Şekil A.54 : Mustafa Bey İmaretî duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.55 : Hızır Paşa İmareti.

Şekil A.56 : Hızır Paşa İmareti güney cephesi.

Şekil A.57 : Hızır Paşa İmaretı doğu cephesi (Ayverdi).

Şekil A.58 : Hızır Paşa İmaretı avlu girişı ve duvar çeşmesi

Şekil A.59 : Hızır Paşa İmaretı mescid eyvanı batısında hazire düzenlemesi.

Şekil A.60 : Hızır Paşa İmaret avlusu doğu girişi.

Şekil A.61 : Hızır Paşa İmaret minaresi.

Şekil A.62 : Hızır Paşa İmareti minare kapısı.

Şekil A.63 : Hızır Paşa İmareti medrese revâğı sütun kalıntısı.

Şekil A.64 : Hızır Paşa İmareti orta sofa.

Şekil A.65 : Hızır Paşa İmareti doğu tabhane.

Şekil A.66 : Hızır Paşa İmareti doğu tabhanede minare kaidesi.

Şekil A.67 : Hızır Paşa İmareti orta sofa.

Şekil A.68 : Hızır Paşa İmareti meşid eyvanı.

Şekil A.69 : Hızır Paşa İmaretî mescid eyvanı ahşap tavan örtüsü.

Şekil A.70 : Hızır Paşa İmaretî batı tabhanesi.

Şekil A.71 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri.

Şekil A.72 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri dış sofa [son cemaat revağı].

Şekil A.73 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri batı cephesi(Aras Neftçi).

Şekil A.74 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri batı cephesi (Aras Neftçi).

Şekil A.75 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri güney cephesi (Aras Neftçi).

Şekil A.76 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi.

Şekil A.77 : Mehmed Paşa Camisi, tabhaneler ve Hızır Paşa Türbesi.

Şekil A.78 : Hızır Paşa Türbesi doğu cephesi.

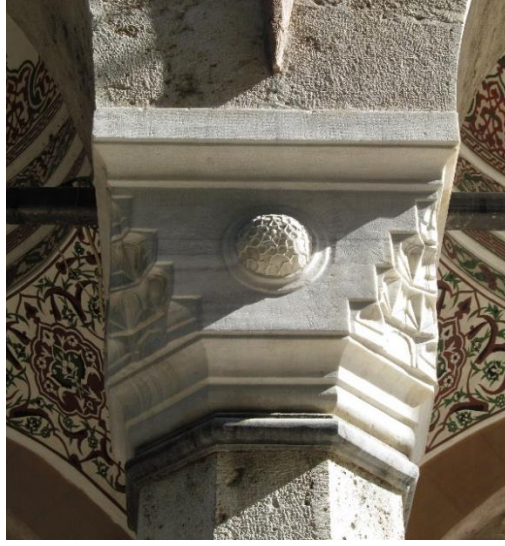
Şekil A.79 : Hızır Paşa Türbesi kuzeyinde kabirler.

Şekil A.80 : Mehmed Paşa Camisi ve tabhaneleri dış sofa [son cemaat revağı].

Şekil A.81 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.82 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.83 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.84 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.85 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.86 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.87 : Sütun başlığı detay.

Şekil A.88 : Cami cümle kapısı üzerinde aynalı tonoz.

Şekil A.89 : Mehmed Paşa Camisi cümle kapısı düzenlemesi.

Şekil A.90 : Mehmed Paşa Camisi ahşap kapısı (Amasya Müzesi).

Şekil A.91 : Mehmed Paşa Camisi kitabesi.

Şekil A.92 : Mehmed Paşa Camisi harem mihrap yönü (Neftçi).

Şekil A.93 : Mehmed Paşa Camisi harem cümle kapısı-tabhane kapıları (Neftçi).

Şekil A.94 : Mehmed Paşa Camisi örtü sistemi (Aras Neftçi).

Şekil A.95 : Mehmed Paşa Camisi minberi (Aras Neftçi).

Şekil A.96 : Mehmed Paşa Camisi minberi doğu cephesi.

Şekil A.97 : Mehmed Paşa Camisi minberi kuzey cephesi.

Şekil A.98 : Mehmed Paşa Camisi minberi kuzey cephesi detay.

Şekil A.99 : Mehmed Paşa Camisi batı tabhanesi.

Şekil A.100 : Mehmed Paşa Camisi batı tabhanesi örtü sistami ve minare kaidesi.

Şekil A.101 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi.

Şekil A.102 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi.

Şekil A.103 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi batı cephesi

Şekil A.104 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi kuzey cephesi.

Şekil A.105 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi batı cephesi.

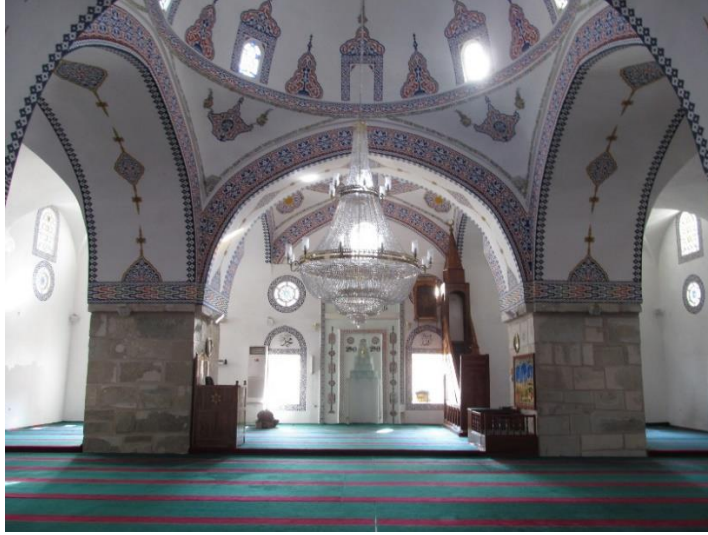
Şekil A.106 : Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi alt sıra pencere düzenlemesi.

Şekil A.107 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi güney cephesi.

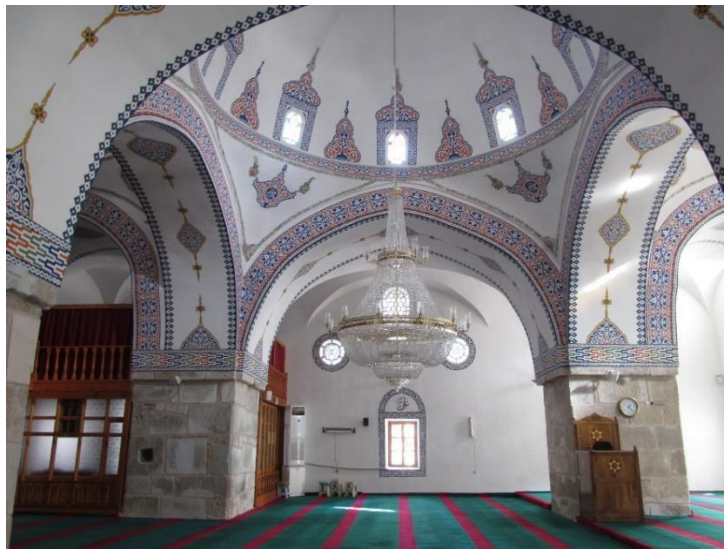
Şekil A.108 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi cümle kapısı.

Şekil A.109 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem.

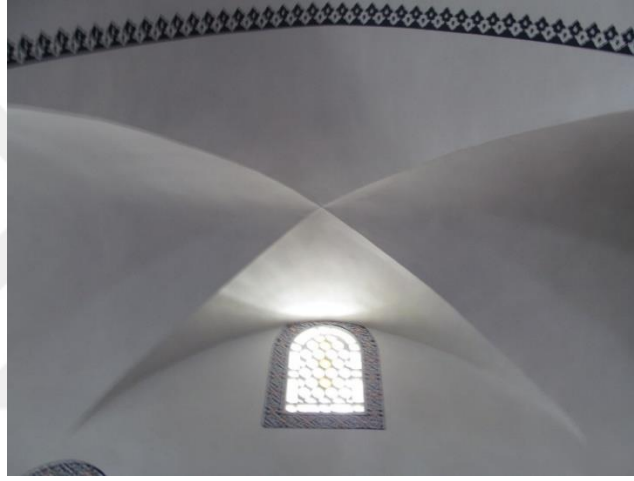
Şekil A.110 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem.

Şekil A.111 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi harem.

Şekil A.112 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi orta nef örtü sistemi.

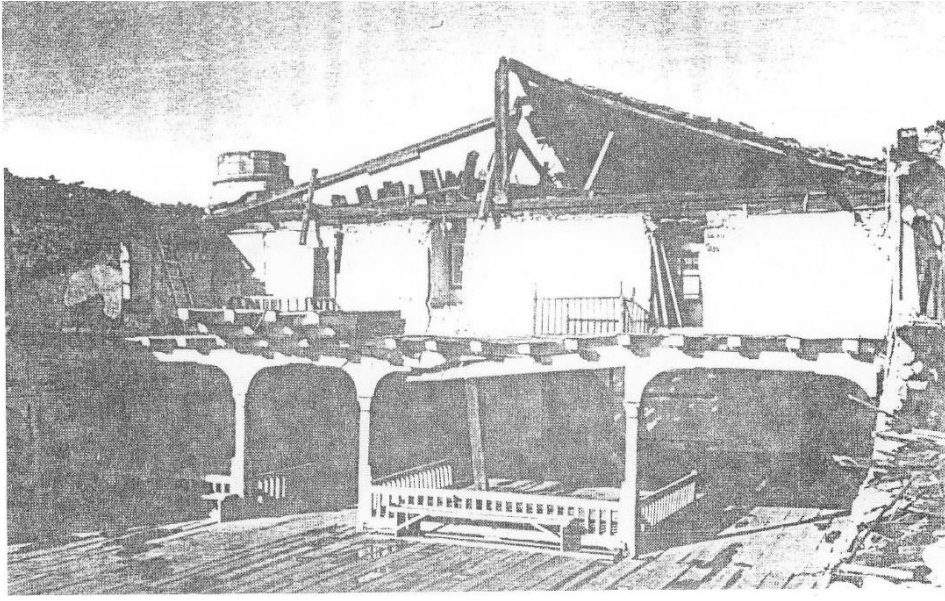
Şekil A.113 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi yan neflerde çapraz tonoz.

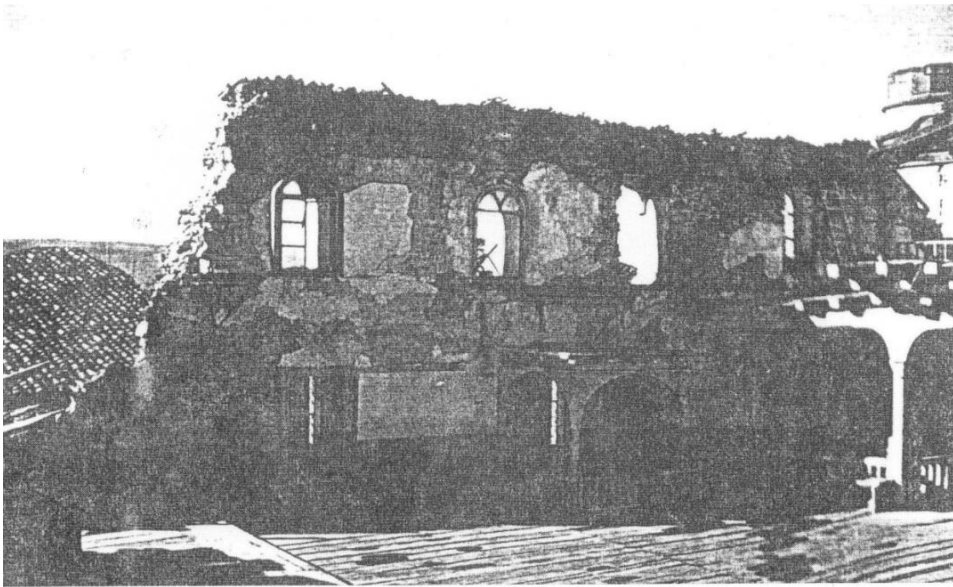
Şekil A.114 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi mihrabı.

Şekil A.115 : Gümüş Yörgüç [Rüstem] Paşa Camisi'nde devşirme malzeme.

Şekil A.116 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi (VGMA; Toruk, 2005).

Şekil A.117 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi Camisi (VGMA; Toruk, 2005).

Şekil A.118 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi.

Şekil A.119 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi.

Şekil A.120 : Vezirköprü Yörgüç Paşa Camisi harem.

Şekil A.121 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi.

Şekil A.122 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi.

Şekil A.123 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi.

Şekil A.124 : Kavak Yörgüç Paşa Camisi harem.

Şekil A.125 : Havza Yörgüç Paşa Camisi.

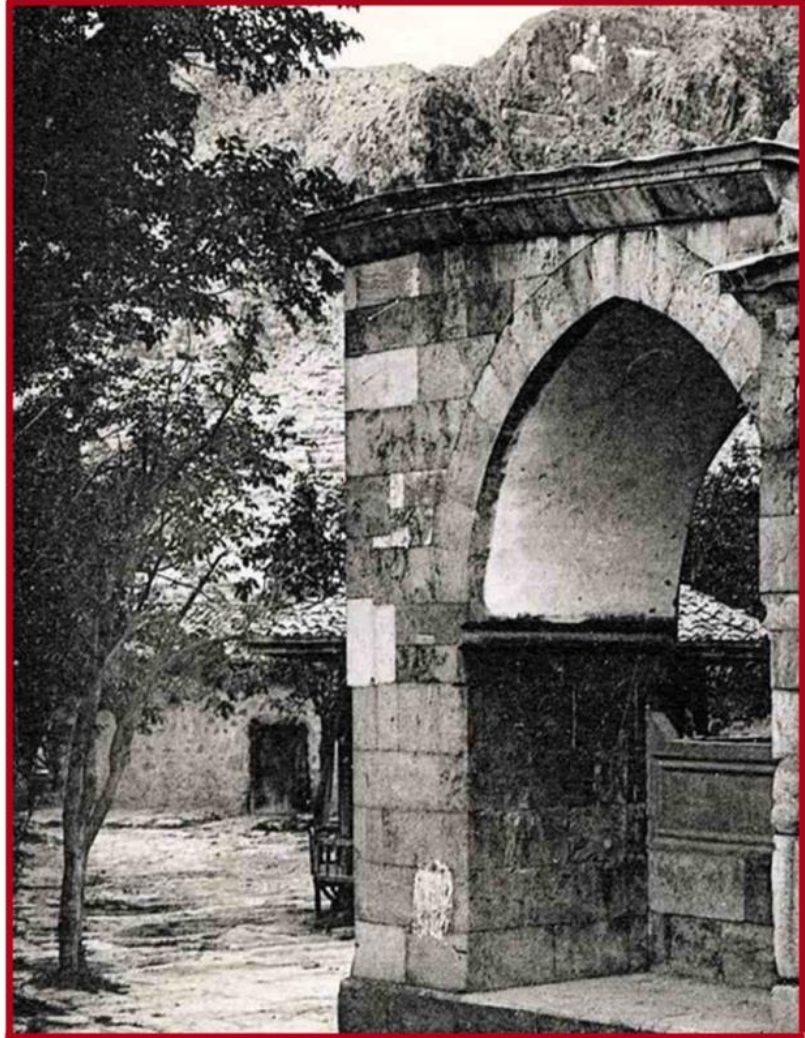
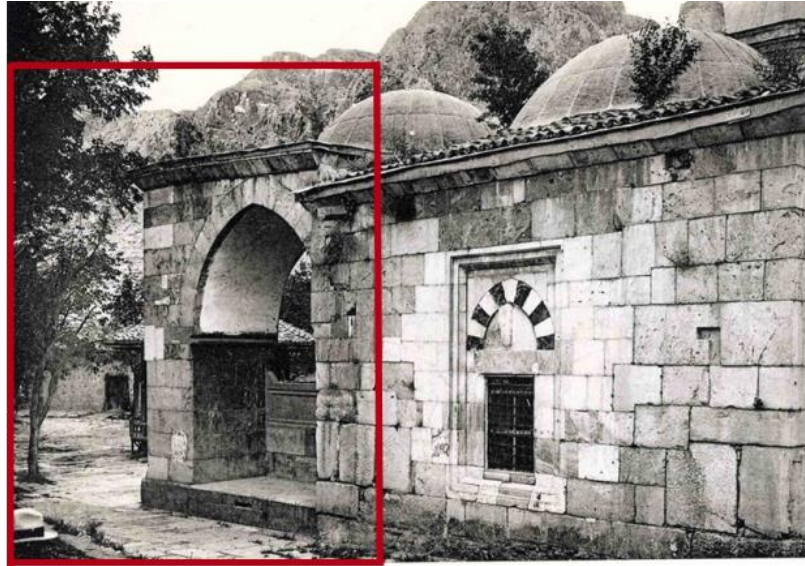
Şekil A.126 : Havza Yörgüç Paşa Camisi ve Mustafa Bey Hamamı.

Şekil A.127 : Havza Yörgüç Paşa Camisi mihrap duvarı.

Şekil A.128 : Havza Yörgüç Paşa Camisi mahfil.

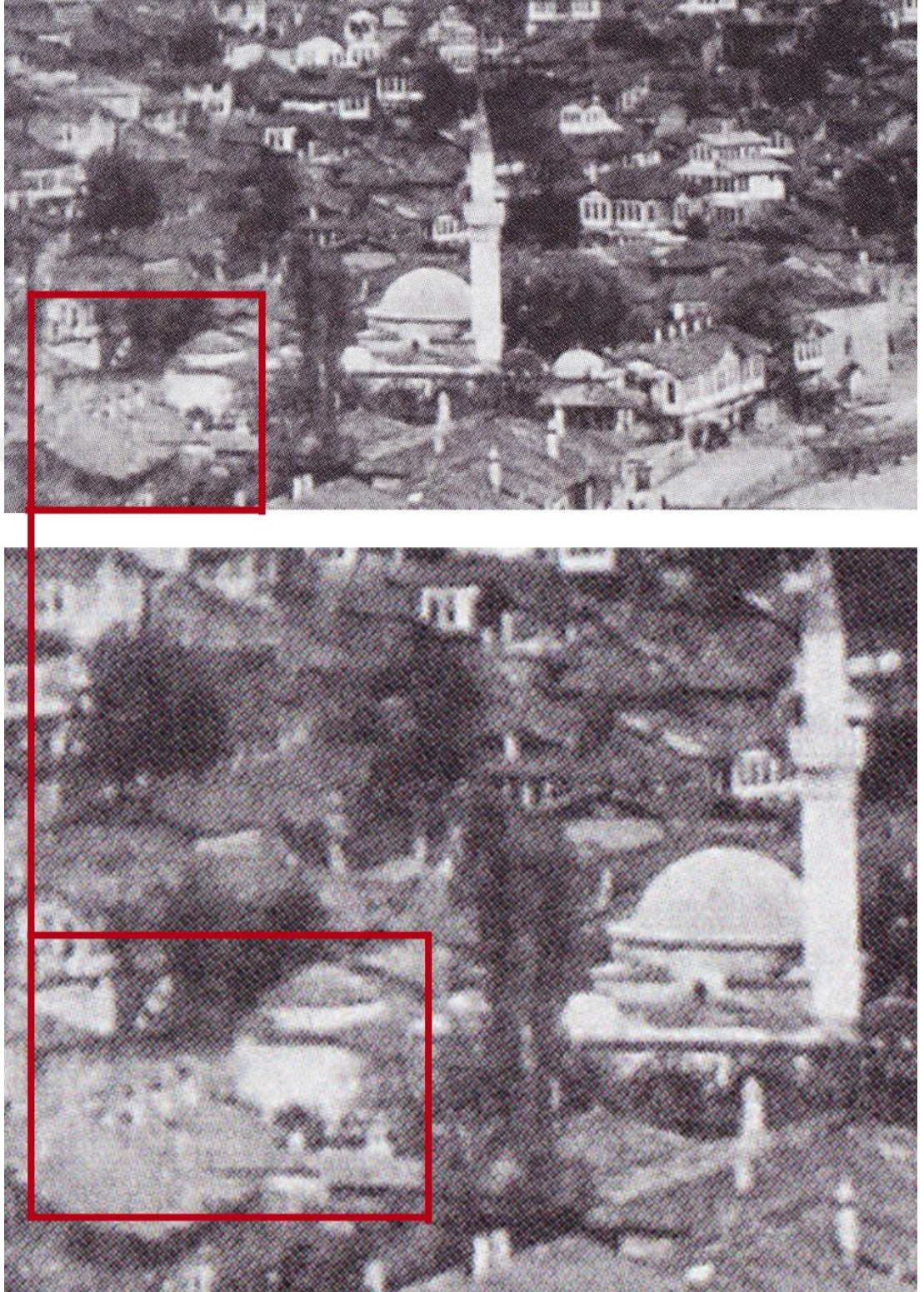
Şekil A.129 : Yörgüç Paşa İmaretı avlusunda medrese (Gabriel).

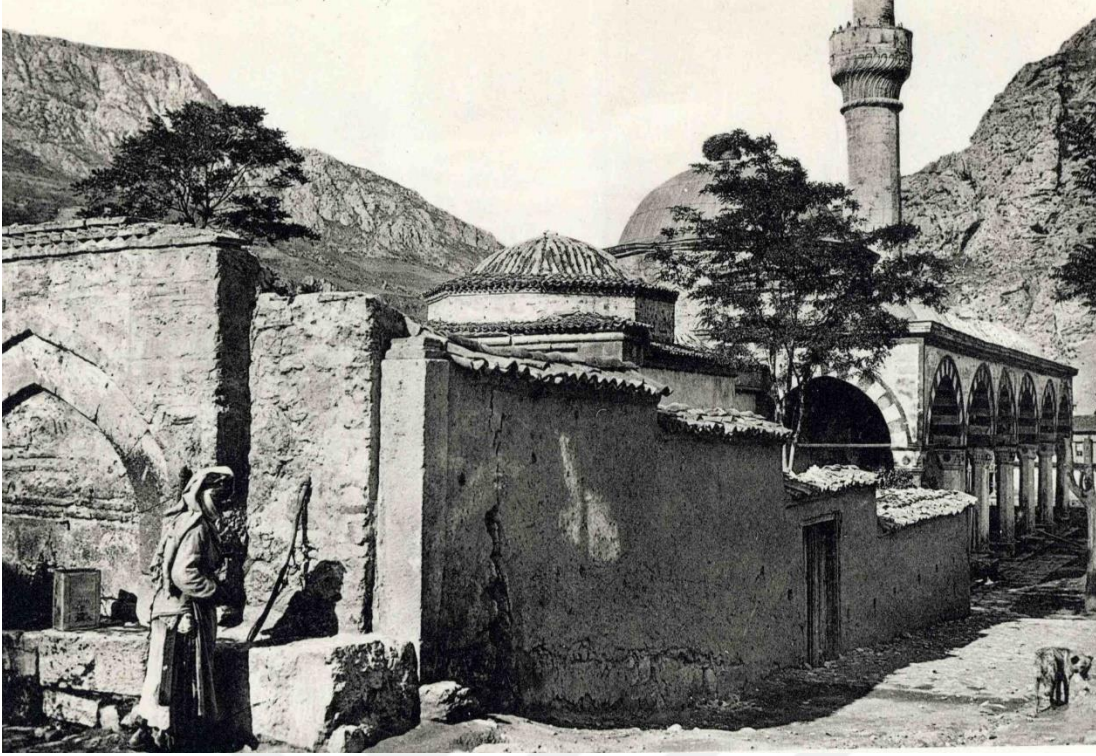
Şekil A.130 : Hızır Paşa Külliyesi kuzy istinat duvarı.

Şekil A.131 : Hızır Paşa Külliyesi'nde revak sütunu.

Şekil A.132 : Mehmed Paşa Külliyesi'nde medrese bacalarının izlenebildiği eski bir fotoğraf (Menç).

Şekil A.133 : Mehmed Paşa Külliyesi doğusunda bulunan çeşme (Gabriel).

Şekil A.134 : Havza Mustafa Bey İmareti ve doğusunda Anonim Türbe.

Şekil A.135 : Anonim Türbe'nin eski tarihli bir fotoğrafı (VGMA).

Şekil A.136 : Anonim Türbe'nin eski tarihli bir fotoğrafı (SALT Arşivi).

Şekil A.137 : Anonim Türbe batı cephesi son onarım sonrası.

Şekil A.138 : Anonim Türbe son onarım sonrası (Kılcı).

Şekil A.139 : Anonim Türbe mumyalık katı.

Şekil A.140 : Samsun İsa Baba Tekkesi.

Şekil A.141 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı.

Şekil A.142 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı cümle kapısı.

Şekil A.143 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kitabe.

Şekil A.144 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı kuzey cephesi duvar çeşmesi.

Şekil A.145 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı batı cephesi.

Şekil A.146 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı batı cephesi.

Şekil A.147 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı duvar örgüsünde devşirme malzeme.

Şekil A.148 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı camekan [soyunmalık] bölümü.

Şekil A.149 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ılıklık bölümü [batı mekan].

Şekil A.150 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı ılıklık bölümü [doğu mekan].

Şekil A.151 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü.

Şekil A.152 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü.

Şekil A.153 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklık bölümü kubbesi.

Şekil A.154 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı halvet.

Şekil A.155 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı musluk aynasında bezeme.

Şekil A.156 : Tokat Yörgüç Paşa Hamamı musluk aynasında bezeme.

Şekil A.157 : Amasya Mustafa Bey Hamamı (Mustafa Cambaz).

Şekil A.158 : Amasya Mustafa Bey Hamamı kuzey cephesi.

Şekil A.159 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık (Mustafa Cambaz).

Şekil A.160 : Amasya Mustafa Bey Hamamı cümle kapısı.

Şekil A.161 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalık iç mekan.

Şekil A.162 : Amasya Mustafa Bey Hamamı soyunmalıkta mukarnaslı tromp.

Şekil A.163 : Mustafa Bey Hamamı ılıklık kubbeye geçiş elemanı (Kula Say).

Şekil A.164 : Mustafa Bey Hamamı ılıklığa açılan birimlerde kubbeye geçiş elemanı (Kula Say).

Şekil A.165 : Mustafa Bey Hamamı ilk [doğu] sıcaklık kubbesi (Kula Say).

Şekil A.166 : Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklık mekanı.

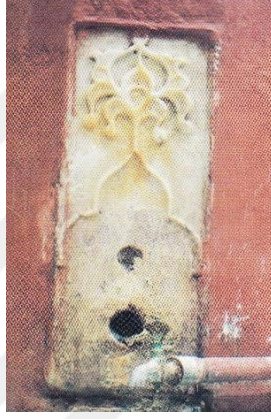
Şekil A.167 : Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklık örtü sistemi.

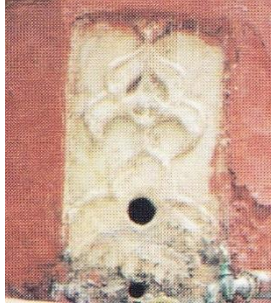
Şekil A.168 : Mustafa Bey Hamamı ikinci [batı] sıcaklıkta kurna ve korkuluk.

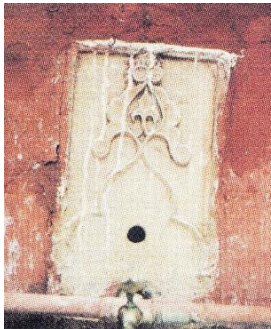
Şekil A.169 : Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek).

Şekil A.170 : Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek).

Şekil A.171 : Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşında bezeme (Özbek).

Şekil A.172 : Mustafa Bey Hamamı musluk ayna taşına bezeme (Özbek).

Şekil A.173 : Havza Mustafa Bey Hamamı [arkada] ve Büyük Hamam [önde].

Şekil A.174 : Havza Mustafa Bey Hamamı doğu cephesi.

Şekil A.175 : Havza Mustafa Bey Hamamı soyunmalık kubbeye geçiş elemanı (Kula Say).

Şekil A.176 : Havza Mustafa Bey Hamamı ılıkılık kubbeye geçiş elemanı (Kula Say).

Şekil A.177 : Mustafa Bey Hamamı halveti kubbeye geçiş elemanı (Kula Say).

Şekil A.178 : Amasya Hızır Paşa Hamamı.

Şekil A.179 : Amasya Hızır Paşa Hamamı güney cephesi.

Şekil A.180 : Amasya Hızır Paşa Hamamı doğu cephesinde cümle kapısı.

Şekil A.181 : Hızır Paşa Hamamı soyunmalık güney cephesi alt sıra pencere.

Şekil A.182 : Hızır Paşa Hamamı soyunmalık güney cephesi üst sıra pencere.

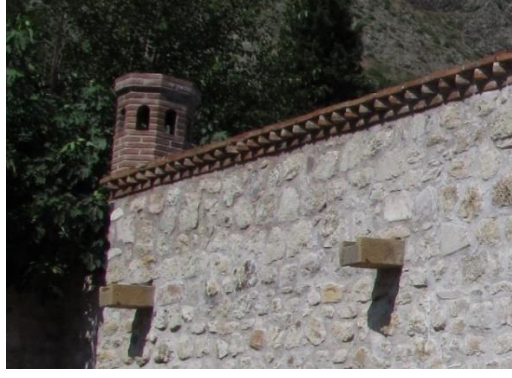
Şekil A.183 : Amasya Hızır Paşa Hamamı soyunmalık batı cephe pencere.

Şekil A.184 : Amasya Hızır Paşa Hamamı'nda devşirme malzeme.

Şekil A.185 : Amasya Hızır Paşa Hamamı külhan kısmı.

Şekil A.186 : Amasya Hızır Paşa Hamamı batı cephesinde çörttenler.

Şekil A.187 : Amasya Hızır Paşa Hamamı batı cephesi.

Şekil A.188 : Amasya Hızır Paşa Hamamı güney cephesi.

Şekil A.189 : Amasya Hızır Paşa Hamamı örtü sistemi.

Şekil A.190 : Amasya Hızır Paşa Hamamı örtü sistemi.

Şekil A.191 : Hızır Paşa Hamamı soyunmalık [güney ve batı duvarı] (Oltulu).

Şekil A.192 : Hızır Paşa Hamamı soyunmalık [kuzey ve doğu duvarı] (Oltulu).

Şekil A.193 : Hızır Paşa Hamamı soyunmalık mekanı kubbesi (Oltulu).

Şekil A.194 : Hızır Paşa Hamamı ılıklik mekanı (Oltulu).

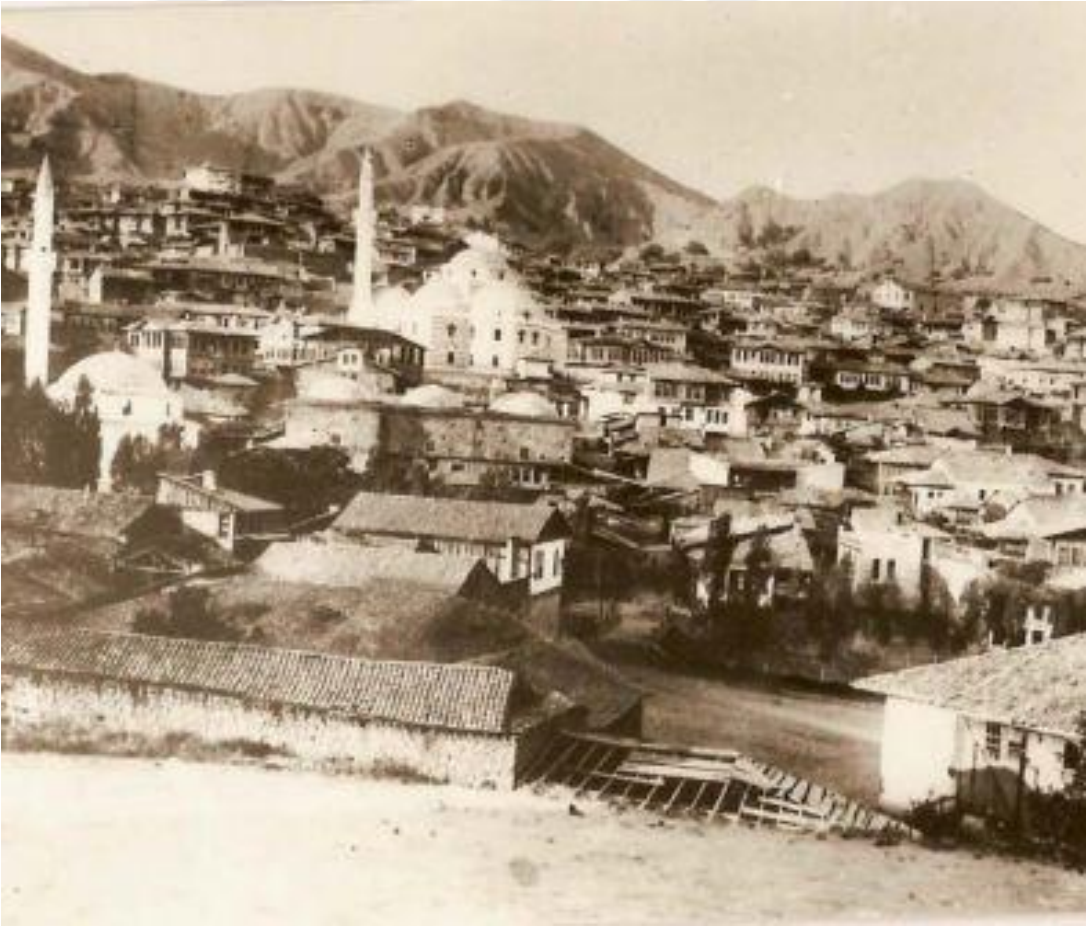
Şekil A.195 : Hızır Paşa Hamamı sıcaklık mekanı (Oltulu).

Şekil A.196 : Hızır Paşa Hamamı halvet (Oltulu).

Şekil A.197 : Bedesten, 1943 depremi sonrası (www.tosya.bel.tr).

Şekil A.198 : Bedesten, 1943 öncesi (www.tosyali.net.tr).

Şekil A.199 : Amasya’da bir su dolabı ve değirmen yapısı (Gabriel, 1934).

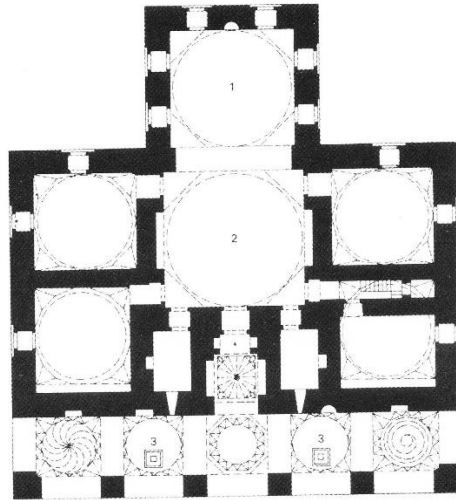
Şekil A.200 : Mehmed Paşa Külliyesi önünde su dolabı (Menç).

Şekil A.201 : Yeşilirmak kuzey istinat duvarı, Hatuniye Külliyesi.

Şekil A.202 : Amasya Kuş (Kunç) Köprüsü.

Şekil A.203 : Amasya Bayezid Paşa İmaret planı (Goodwin).

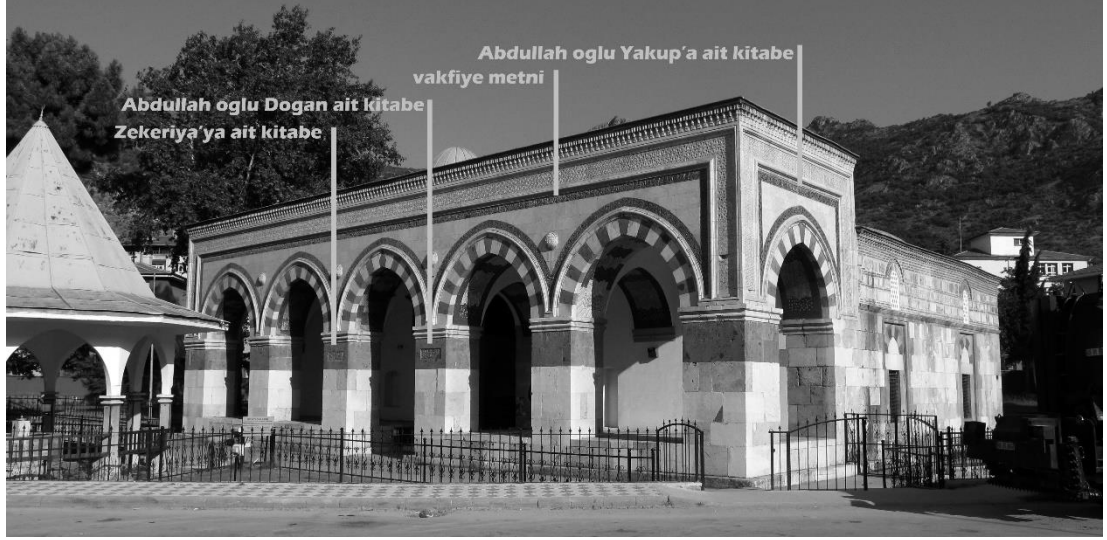
Şekil A.204 : Amasya Bayezid Paşa İmareti batı cephesi.

Şekil A.205 : Amasya Bayezid Paşa İmareti güney cephesi.

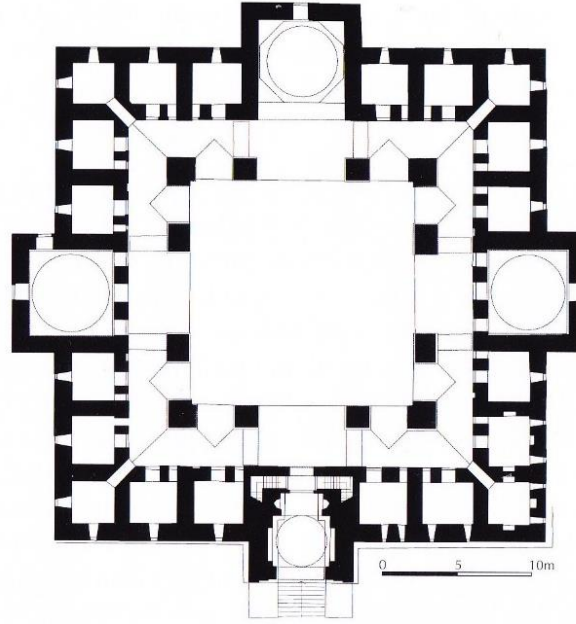
Şekil A.206 : Amasya Bayezid Paşa İmareti kuzey cephesi.

Şekil A.207 : Amasya Bayezid Paşa İmareti'nde mimar kitabeleri.

Şekil A.208 : Amasya Bayezid Paşa İmareti taçkapısı ve kitabesi.

Şekil A.209 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi planı (Kuban).

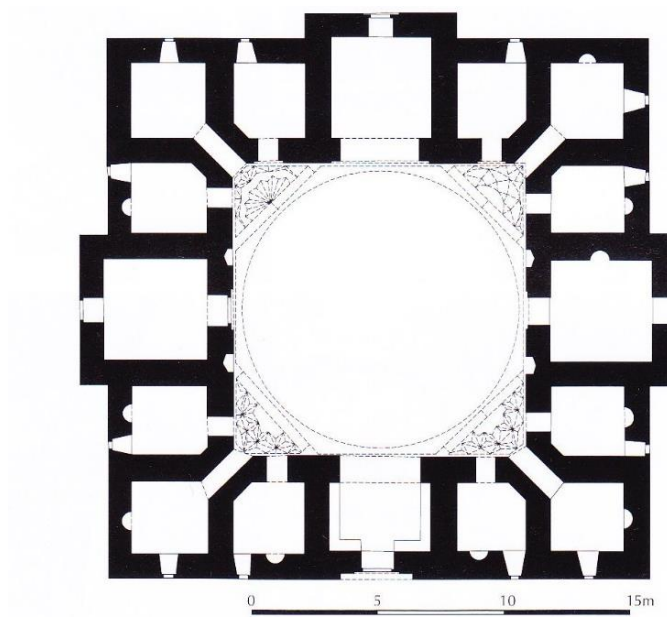
Şekil A.210 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi cümle kapısı ve kitabe.

Şekil A.211 : Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi avlusu.

Şekil A.212 : Çelebi Sultan Mehmed Medresesi duvar örgüsü ve pencere düzeni.

Şekil A.213 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban).

Şekil A.214 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban).

Şekil A.215 : Gümüş Haliliye Medresesi planı (Kuban).

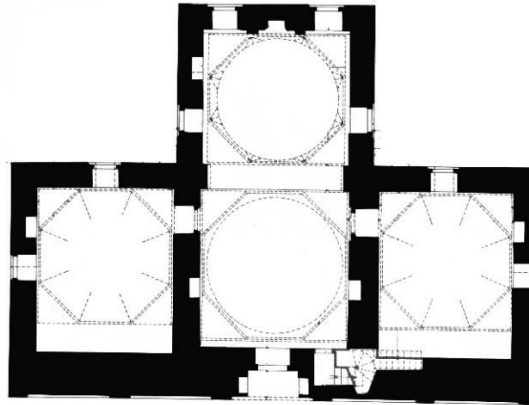
Şekil A.216 : Gümüş Haliliye Medresesi duvar örgüsü ve pencere düzeni.

Şekil A.217 : Merzifon II. Murad [Medrese] Camisi.

Şekil A.218 : Merzifon II. Murad [Medrese] Camisi harem.

Şekil A.219 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti planı (Ayverdi).

Şekil A.220 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı kuzey cephesi.

Şekil A.221 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı batı cephesi.

Şekil A.222 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretı cümle kapısı.

Şekil A.223 : Koca Mehmed Paşa İmaretî duvar örgüsü ve pencere düzeni.

Şekil A.224 : Osmancık Koca Mehmed Paşa İmaretî mescid eyvanı.

Şekil A.225 : Ankara Karacabey İmareti (Mehmet Emin Yılmaz).

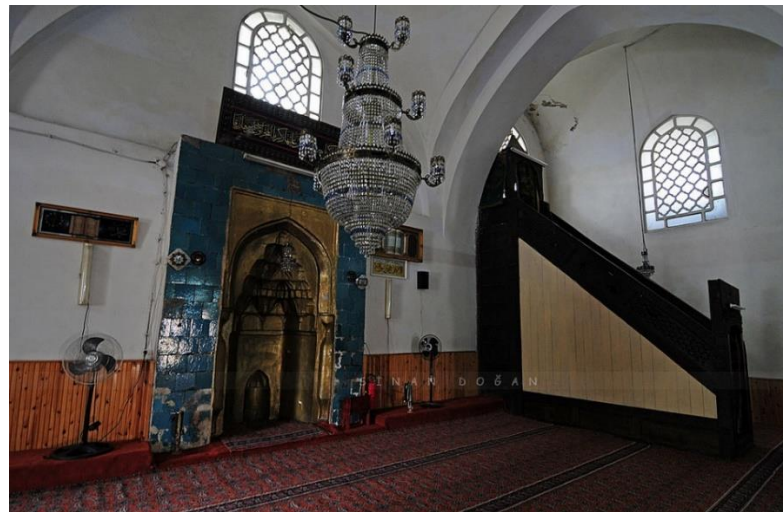
Şekil A.226 : Ankara Karacabey İmareti cümle kapısı.

Şekil A.227 : Burmalı Minare Camisi.

Şekil A.228 : Burmalı Minare Camisi harem orta nef.

Şekil A.229 : Burmalı Minare Camisi harem.

Şekil A.230 : Tokat Takyeciler Camisi.

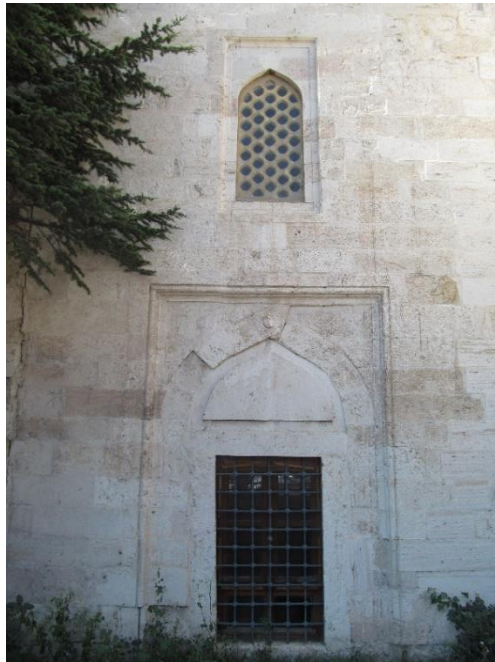
Şekil A.231 : Tokat Takyeciler Camisi haremi.

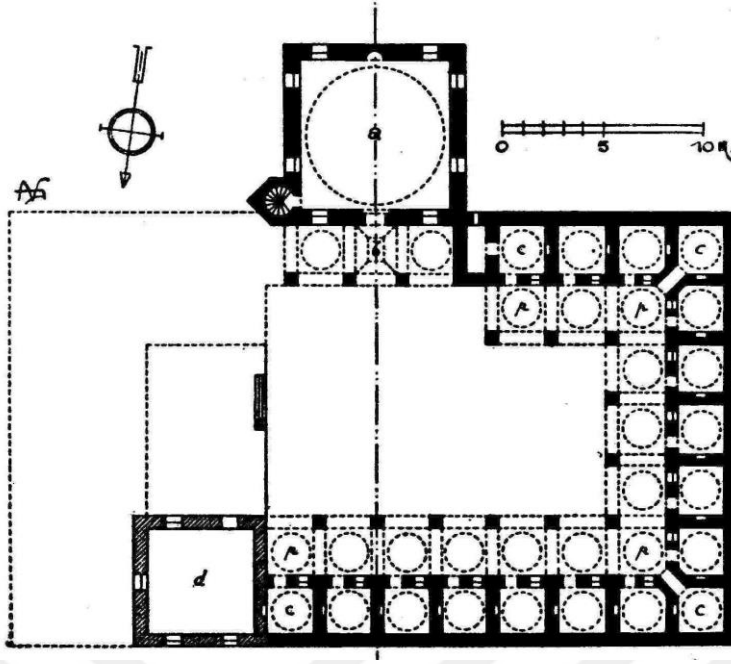
Şekil A.232 : Tokat Hatuniye Camisi.

Şekil A.233 : Tokat Hatuniye Camisi.

Şekil A.234 : Tokat Hatuniye Camisi pencere düzeni.

Şekil A.235 : Amasya Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi planı (Gabriel).

Şekil A.236 : Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi (Mustafa Cambaz).

Şekil A.237 : Ayas Ağa [Şamlar] Camisi ve Medresesi (Mustafa Cambaz).

Şekil A.238 : Konya Gömeç Hatun Türbesi.

Şekil A.239 : Amasya Sultan Mesud Türbesi.

Şekil A.240 : Amasya Kadılar ve Şadgeldi Paşa Türbeleri.

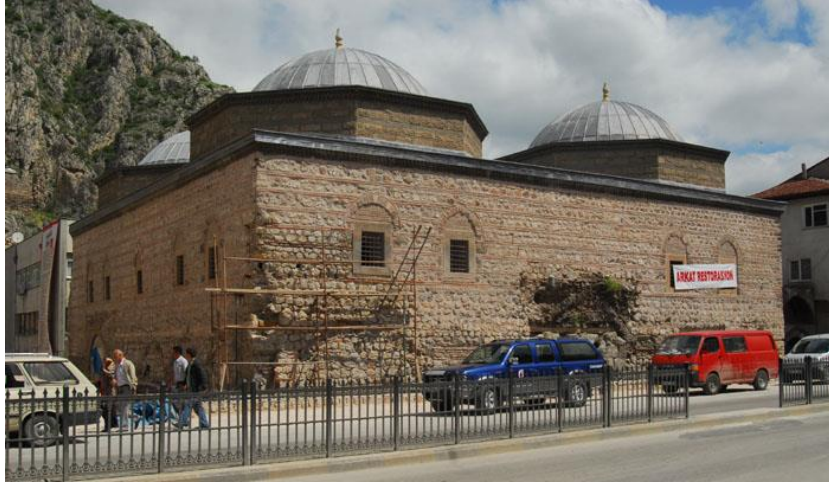
Şekil A.241 : Tokat Pir Ahmet Bey Türbesi.

Şekil A.242 : Tokat Sevdekar Murad Türbesi.

Şekil A.243 : Amasya Gök Medrese içindeki türbe (Mustafa Cambaz).

Şekil A.244 : Amasya Bedesteni (Mustafa Cambaz).

Şekil A.245 : Amasya Bedesteni (Mustafa Cambaz).

Şekil A.246 : Amasya II. Bayezid Külliyesi.

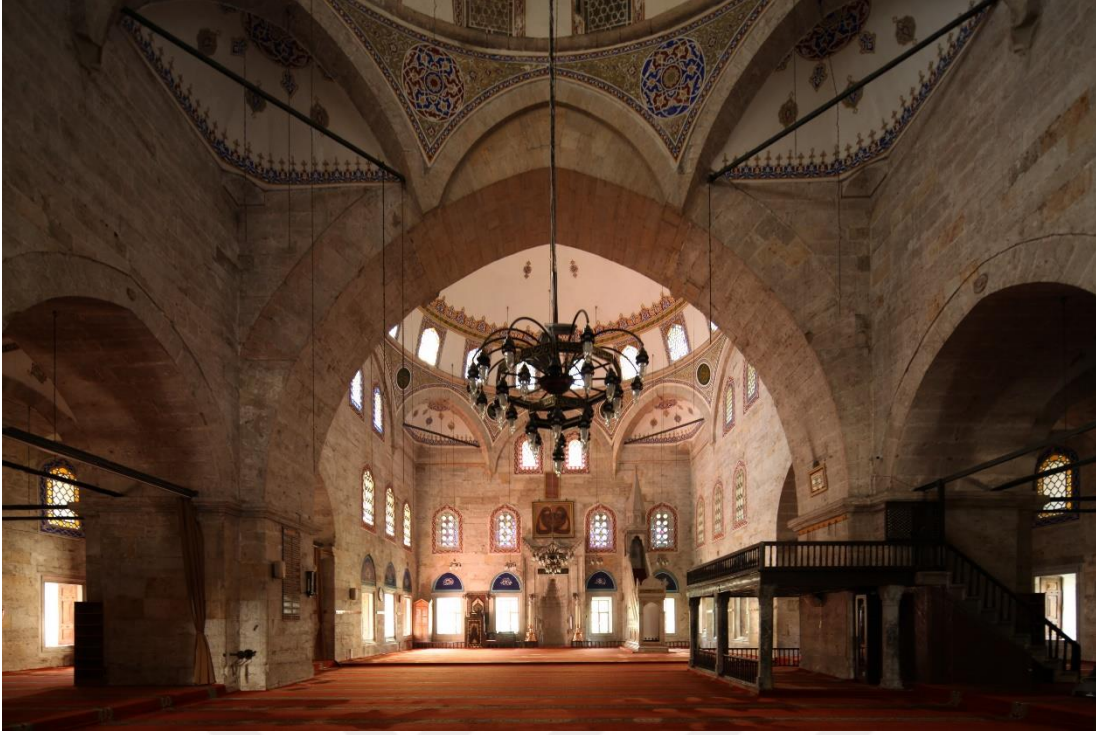
Şekil A.247 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).

Şekil A.248 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).

Şekil A.249 : Amasya II. Bayezid Camisi (Aras Neftçi).

Şekil A.250 : Amasya II. Bayezid Camisi harem (Aras Neftçi).

Şekil A.251 : Amasya II. Bayezid Camisi harem (Aras Neftçi).

Şekil A.252 : Bursa Yıldırım İmaretî'nde Bursa kemer.

Şekil A.253 : Bursa Yeşil İmaret'te Bursa kemer.

Şekil A.254 : Milas Firuz Bey İmaretı cümle kapısı (Şükrü Sonmezer).

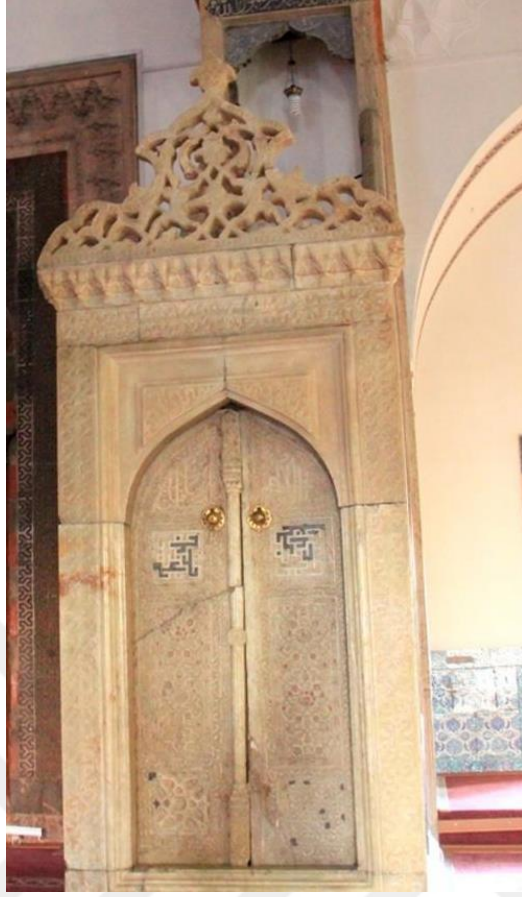
Şekil A.255 : Edirne Eski Cami kuzey giriş kapısı.

Şekil A.256 : Ankara Karacabey İmaretî cümle kapısı.

Şekil A.257 : Mehmed Paşa Camisi minberi mermer kapı kanatları.

Şekil A.258 : Diyarbakır Behrampaşa Camisi minberi kapısı.

Şekil A.259 : Diyarbakır Fatih [Bıyıklı Mehmed] Paşa Camisi minberi kapısı.

Şekil A.260 : Bayezid Paşa İmareti, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ve Koca Mehmed Paşa İmareti ahşap kapıları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Mustafa Çağhan KESKİN
Doğum Tarihi ve Yeri : 04/12/1984 Samsun
E-posta : caghankeskin@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2008, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** : 2011, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Program

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2008-2010 yılları arasında mimarlık ofisi ve şantiyelerde görev aldı.
- 2010-2017 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı.
- 2015-2016 Eğitim Döneminde TÜBİTAK BİDEB 2214-A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Bursu ile Harvard Üniversitesi Ağa Han İslam Mimarisi Programı'nda [Harvard University Aga Khan Program for Islamic Architecture] misafir araştırmacı olarak bulundu.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Keskin, M. Ç.**, (2015). Foundations and Real Estates of Yorguc Pasha Family Through the Ottoman Endowment System. *European Real Estate Society 22nd Annual Conference*, June 24-27, 2015 İstanbul, Turkey.
- **Keskin M. Ç.**, (2016). II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa. *Art-Sanat*, 5, 63-82.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Keskin, M. Ç. ve Sağ, M. K.,** (2010). II. Bayezid Türbesi'nde Neobarok Bezemeler ve Geleneksel Yorumlar. *I. Türkiye Mimarlık Tarihi Kongresi*, Ekim 20-22, 2010 Ankara, Turkey.
- **Sağ, M. K. ve Keskin, M. Ç.,** (2010). Olası bir Seyfi Arkan Tasarımı: Kadıköy Vergi Dairesi Üzerine Bir Kimlik Anlizi. *I. Türkiye Mimarlık Tarihi Kongresi*, Ekim 20-22, 2010 Ankara, Turkey.
- **Keskin M. Ç.,** (2011). İncili Köşk / İncili Pavillion, *Hayaliet Yapılar / Ghost Buildings*, PATTU: İstanbul, 76-89.
- **Keskin, M. Ç.,** (2012). On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İç Mekan Bezemesinde Beyaz Zemin Üzerine Siyah-Gri Kalemşi Uygulaması, *Sanat Tarihi Defterleri*, 15, 37-58.
- **Keskin, M. Ç.** (2012). Timurid Tile Style in Anatolia and Footprints of Masters of Tabriz. *1st International Conference on Architecture & Urban Design Proceedings 19-21 April 2012*, EPOKA University: Tiran, 1353-1373.
- **Keskin M. Ç.,** (2013). Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustalarının Anadolu Yolculuğu (1419-1433). *Belleten*, LXXVII (279), 445-465.
- **Keskin, M. Ç.,** (2014). II. Yakup Bey Türbesi Çini Dekorasyonu Üzerine. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III (Germiyanogulları Beyliği) / International Symposium of the History, Culture and Civilization of Western Anatolia Principalities III*, Mayıs, 2014 Kütahya, Turkey.
- **Keskin, M. Ç.** (2014). III. Ahmed Dönemi Üsküdar Çeşmeleri Üzerine Bir Kaynak: Üsküdarlı Şair Nuri'nin Manzum Tarihi, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII 2-4 Kasım 2012*, Üsküdar Belediyesi: İstanbul, 347-359.
- **Saner, T. ve Keskin M. Ç.,** (2014). Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Mimarisi. *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, Kuveyt Türk Bankası Yayınları: İstanbul, 267-304.
- **Keskin, M. Ç.,** (2014). Çağdaş Kaynaklarda Ankara Savaşı Sonrası Bursa Sarayı'nın Yağmalanması. *Belleten*, LXXVIII (283), 891-906.
- **Keskin, M. Ç.** (2015). Havza Göldağ Mevkii'nde Bir Taşra Hayratı: Ahtıpzade Çeşmesi (Kösenin Pınarı), *Bütünşehir Kent Kültür Dergisi*, 9, 8-11.
- **Keskin M. Ç.,** (2015). Syrian-Origin Architects Around Amasya Region in the Early 15th Century. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 12 (2), 19-33.
- **Keskin, M. Ç.,** (2015). Gecikmiş bir İade-i İtibar: Şehzade Mustafa Türbesi (Merkad-i Gülzar-ı Sultan Mustafa), *Ölüm Sanat Mekan V*, DAKAM: İstanbul, 252-268.
- **Keskin, M. Ç.,** (2016). Bayezid Paşa: Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi / The Journal of Ottoman Studies*, XLVIII, sf. 1-37.